МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XVI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 27 листопада 2025 року)

Присвячено пам'яті
професора П. П. Михайленка

Київ
2025

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XVI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 27 листопада 2025 року)

Присвячено пам'яті
професора П. П. Михайленка

Київ
2025

УДК 343.2/.71
А437

Редакційна колегія:

Сербин Р. А., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Тарасенко О. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Мостепанюк Л. О., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 грудня 2025 року (протокол № 11)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

А437	**Актуальні** проблеми кримінального права [Текст] : матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, Л. О. Мостепанюк. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – 503 с.

УДК 343.2/.71

© Національна академія внутрішніх справ, 2025

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Алексійчук О. М.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ УКРИТТІВ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 19

Акімов М. О.
ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13644 ВІД 15.08.2025) 22

Александренко О. В., Женунтій В. І.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ 25

Андрушко А. В.
МІЖНАРОДНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ПРО НАСИЛЬНИЦЬКУ ПЕРЕДАЧУ ДІТЕЙ ВИЗНАЧЕНОЇ ГРУПИ ДО ІНШОЇ ГРУПИ ЯК ФОРМУ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ Й ТЛУМАЧЕННЯ 29

Артюхова В. В.
ЩОДО СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 32

Бабаніна В. В.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТАТТЕЮ 258-3 КК УКРАЇНИ ДІЙ ОСІБ, ЩО БРАЛИ УЧАСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ АБО СПРИЯЛИ ДНР І ЛНР 36

Бакутін Є. І.
ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 38

Батраченко Т. С.
ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ НОВИХ ФОРМ КОНТРАБАНДИ 41

Борець Т. О.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ 43

Бут Ю. А.
ЗАСАДА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ УНЕМОЖЛИВЛЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ 45

Вартилецька І. А.
ВИГОТОВЛЕННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ Й ПРОПАГАНДА КОМУНІСТИЧНОГО І НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ (СТАТТЯ 436^{-1} КК): ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ 48

Денисов С. Ф., Коваленко Н. О.
СТАТТЯ 297 КК УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НОРМ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ 52

Джужа О. М., Тичина Д. М.
ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК СКЛАДОВА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 55

Дмитращук О. С., Димченко В. В., Бойчук І. О.
«CUSTODY RECORDS»: ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 59

Дудко Є. В., Бусел А. О.
РОЛЬ І МІСЦЕ АДВОКАТА У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ 62

Дудоров О. О.
ТОРГІВЛЯ УДАВАНИМ ВПЛИВОМ: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ 64

Житний О. О.
ДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ Й ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ» 71

Загиней-Заболотенко З. А.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ 73

Задніченко С. І.
ПОНЯТТЄВИЙ АСПЕКТ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 77

Задоя К. П.
СУПУТНІ НАСЛІДКИ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ЯК МОЖЛИВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АРГЕНТИНІ ЩОДО ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ, СКОЄНОГО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ, МОЖЕ СТАТИ ПЛЯМОЮ НА РЕПУТАЦІЇ УКРАЇНИ 80

Іващенко В. О.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК ВИДУ ОСНОВНОГО ПОКАРАННЯ 84

Каменський Д. В.
«АКТ ДОБРОТИ» ЧИ АКТ ВІЙНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО (НЕ)ЗАКОННІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ УДАРІВ США ПО СУДНАХ, ЩО ПЕРЕВОЗЯТЬ НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ 87

Карпенко М. І., Фєрьєва Н. П.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ПОДАЛЬШОГО АНАЛІЗУ І ВРЕГУЛЮВАННЯ 90

Кісілюк Е. М.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 94

Колб О. Г., Богатиренко О. В.
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 436^2 КК УКРАЇНИ 97

Колісник С. А.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ
ТА ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 12442 99

Конопельський В. Я., Ілінський О. В.
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРОТИПРАВНИХ
ПОСЯГАНЬ З БОКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ
ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ФОРМУВАНЬ 101

Копотун І. М.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 103

Кравчук Т. І.
АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
АНАЛІЗ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 105

Кришевич О. В., Задніченко О. С.
САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ: ПРИЧИНИ
Й КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ..... 109

Кузнецов В. В.
РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРНОГРАФІЮ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВОТВОРЧОСТІ..... 112

Курилюк Ю. Б.
ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ:
ВИЯВИ ТА ЗАПОБІГАННЯ 117

Левченко Ю. О.
КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ
НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 119

Лихова С. Я.
ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ОРГАНІЗОВАНИХ
ВИЯВІВ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ЗАГРОЗИ
НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ..... 124

Луговий В. О.
НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
І НОВІ МЕТОДИ ЇХ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ 127

Луценко Ю. В.
ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ 131

Любченко Т. С.
ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА УМИСНОГО
ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА
ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ 136

Матюшенко О. І., Перегорода О. В.
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ
ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ 140

Мовчан Р. О., Бурда П. О.
ЧАС ЯК КРИМІНОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА СКЛАДІВ
ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 114-2 КК 143

Мостепанюк Л. О.
ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 148

Ніколаєнко Т. Б., Паламарчук Т. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
Й КАВКАЗУ 150

Орлеан А. М., Пилипенко І. В.
УРАЗЛИВИЙ СТАН ЯК ОЦІНОЧНЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ
ПОНЯТТЯ: ПРАКТИКА ТЛУМАЧЕННЯ І ДОКАЗУВАННЯ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 155

Павлюх О. А., Дучимінська Л. М.
ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ
ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ В ОРГАНАХ
ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ 158

Панченко Є. В.
РОЛЬ ДЕПАРТАМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 160

Пастух І. Д.
РЕЄСТР ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ
АБО ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ 167

Письменський Є. О.
ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ МАЙНА,
ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ В СПІЛЬНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ..... 170

Піщенко Г. І., Шопіна Ю. О.
ВІДПОВІДНІСТЬ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ 174

Політова А. С.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ
У ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ 175

Пономаренко В. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ 178

Похиленко І. С.
РУЙНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ЯК ЗАБОРОНЕНИЙ МЕТОД ВЕДЕННЯ ВІЙНИ..... 180

Поштаренко І. В.
СУБ'ЄКТ У СТ. 150-1 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 183

Процюк О. В., Хабчук О. О.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ТА ВЛАСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ
СТ. 246 КК УКРАЇНИ)..... 185

Пушкар О. А., Колб Р. О.
ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРУПЦІЙНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ
ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ
НЕЗАКОННОЇ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ 189

Резнік Ю. С.
КРИПТОВАЛЮТА В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, РИЗИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА 191

Рощина І. О.
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ..... 194

Савченко А. В.
ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБОРОНУ, МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ, ВЧИНЕНІ СПЕЦІАЛЬНИМИ СУБ'ЄКТАМИ 198

Саінчин О. С.
ЕКОЦИД, ГЕНОЦИД І МОЖЛИВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НОВЕЛИ «ЕТНОЦИД І ЛІНГВОЦИД» У РОЗДІЛІ XX КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 203

Симоненко Н. О., Чабанюк В. Д.
БУЛІНГ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС 206

Смаглюк О. В., Скорик В. О.
ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 209

Тимошенко В. І.
СОЦІАЛЬНА НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРИЧИНА ЗЛОЧИНУ 213

Ткаченко І. М.
ПОЗИТИВНІ, НЕГАТИВНІ, АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ЛАТЕНТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ПОТЕРПІЛОГО 216

Ткаченко П. І.
КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 220

Топчій В. В., Пирожик О. В.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ, ЩО ВИЗНАЧЕНІ В СТ. 436² КК УКРАЇНИ 224

Топчій В. В., O. Topchii
ДІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ 227

Туляков В. О.
КРИМІНОЛОГІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ..... 229

Усатий Г. О.
КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ТЦК: ДЕТЕРМІНАНТИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ 234

Філашкін В. С.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ 238

Щерба В. М.
НАПАД ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ РОЗБОЮ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ..... 242

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Антощак Є.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 407 І 408 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..... 245

Арутюнян В. В.
ВПЛИВ КУЛЬТУРИ ТА РЕЛІГІЇ НА КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО: ПОРІВНЯННЯ ЯПОНІЇ ТА УКРАЇНИ 250

Бондаренко А.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА КРАЇН АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї..... 253

Британський М. О.
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ ДО КК УКРАЇНИ 255

Войтюк М. І.
ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ СТ. 91-1 КК В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ 257

Гаєвська А. С.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 261

Головіна О. О.
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ 264

Голодников Д. Р.
ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЯКОГО ПЕРЕДБАЧЕНО СТ. 365-2 КК УКРАЇНИ 267

Горбуліч Ю. Ю.
ПРОТИДІЇ ФІШИНГУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ 269

Грігоца С. Ю.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ 271

Грушко І. Ю.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДИВЕРСІЇ ТА ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ 274

Гурін Д. Ю.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ 279

Демедюк М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ..... 282

Денисюк П. С.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МОДЕЛІ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ ЯК ОРІЄНТИР РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА..... 285

Дорошенко А. С.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 288

Єлаєв Ю. Л.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ..... 290

Єременко Н. А.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 294

Загородній С. С.
ПОШКОДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОЇ
СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 194-1 КК УКРАЇНИ 296

Зайва Є. В.
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
СТАНДАРТИ ЄС ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА 301

Замула М. О.
КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: КРОК ДО ГУМАНІЗАЦІЇ,
ЧИ ЛЕГАЛІЗАЦІЯ БЕЗКАРНОСТІ 305

Зеленчук В. О.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ
ЗА ГЕНОЦИД: ЗАСТОСУВАННЯ ДОКТРИНИ COMMAND
RESPONSIBILITY ЗА НОВЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ 308

Качковський В. Б.
ПОТЕРПІЛИЙ У СТ. 342 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ 311

Кирилюк Н. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ
ЗЛОЧИНИ: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ І МОДЕЛЬ ЄС 313

Кирия Т. І.
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 316

Кирюхіна Р. Я.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ
ЗЛОЧИННОГО НАКАЗУ В КОНТЕКСТІ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 320

Клеван В. Є.
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВЕРБУВАННЯ АБО ВИКОРИСТАННЯ ДИТИНИ
ДЛЯ УЧАСТІ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ,
ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЯХ 323

Коваль А. І.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ
І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО 326

Ковтун О. І.
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПРИМУШУВАННЯ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ
ДО РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ 328

Ковтун Д. О.
СУДОВА ПРАКТИКА УКРАЇНИ ЩОДО КВАЛІФІКАЦІЇ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА 332

Коптенко О. С.
ПРОБЛЕМАТИКА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ 337

Кривонос Д. В.
ЗАГАЛЬНІ РИСИ ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
(ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ
ШЛЯХОМ ВІД НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ 341

Круглюк Г. В.
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 272 КК УКРАЇНИ
«ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ
РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ» 344

Кузнецова Б. І.
УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю
СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ 347

Кушнір В. А.
РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ
НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ 350

Лимаренко А. В.
ДОБРОВІЛЬНА ЗГОДА В КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ:
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ 354

Логойда Т. В.
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНСТИТУТУ
ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ 357

Маковей В. О.
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 361

Малород А. А.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА СІНГАПУРУ 364

Манжус Б. О.
ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДАНИХ 367

Марченко К. О.
ЗАКОНОДАВЧЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ НАДМІРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ СТ. 111–111-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 371

Михайлицька К. С.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ 374

Мед А. А.
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ: ЮРИДИЧНИЙ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ 378

Мелеховець Є.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСВІД ЕСТОНІЇ, ЛАТВІЇ ТА ЛИТВИ 381

Назарлі Е. С.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 384

Некоз А. П.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ 387

Овдійчук Д.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВОРОТНОЇ ДІЇ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ 391

Овсянікова Т.
ПРОБЛЕМАТИКА КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 394

Охріменко О. І.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
ДІЯНЬ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ 396

Перваченко А. С.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ
ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРЧОЇ
АГІТАЦІЇ ТА АГІТАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ 399

Пиліна К. О.
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ
ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ
ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАГАННЯ ДО ДИТИНИ
ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ 404

Підкевич В.
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО
АСПЕКТУ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 407

Поважнюк К. О.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ
КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 409

Радзієвський І. Р.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ
(СТ. 26–31^{-1} КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ):
ВІД КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 411

Радушинський Д. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 286-1 КК УКРАЇНИ 414

Романина М.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ
ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 417

Романович А. В.
ПОСЯГАННЯ НА ЛЮДЯНІСТЬ ЯК ЗЛОЧИН
У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ГЕНЕЗА, ОЗНАКИ, ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ 421

Семиз Д. С.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ 424

Сидяк А. І.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ
ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ 427

Сніжко С.
ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 430

Сорока О. А.
НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ
ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-
УПРАВЛІНСЬКІ Й ПРАВОВІ ФАКТОРИ 432

Степанець О. О.
ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ УКРАЇНИ:
НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ 436

Субота С. І.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 439

Тимчишин П. А.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ГЕНОЦИДУ,
ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ,
Й МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИННИХ ОСІБ 442

Ткачук Ю. О.
ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ
ТА СТУПІНЬ ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ 445

Токай М. Д.
НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 449

Томчак Д. О.
ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВЖИВАННЯ
ТЕРМІНА «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ»
У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 452

Тринога Т. М.
ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 455

Федорак В. П.
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗҐВАЛТУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 459

Федосєєва К. Г.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА АВТОРСЬКОГО
ТА СУМІЖНИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 461

Франків В. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ,
ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ
Й ОРГАНІЗАЦІЯМИ 465

Хандусенко О. О.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
У СФЕРІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 468

Хилобокий М. О.
СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КВАЛІФІКАЦІЇ ГОТУВАННЯ ТА ЗАМАХУ 471

Хізанов О. Д.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЕКОЦИДУ,
ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ
ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ОСІБ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 474

Циба Н. Р.
УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ (СТ. 212 КК УКРАЇНИ): СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 477

Шавалюк О. Л. Ю.
ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК КВАЛІФІКАЦІЙНА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ 480

Шаталінська М. В.
ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ СЛУЖБОВІ ОСОБИ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ 483

Шехтер С. С.
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ 485

Щербіцький Б. В.
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 240 КК 488

Шипп В. В.
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ 493

Ющук М. Ф.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАРОДЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 496

Ясінський В. О.
УЧАСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ У НАРКОЗЛОЧИННОСТІ: ВИКЛИКИ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 499

Алексійчук Олександр Миколайович,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ УКРИТТІВ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України питання забезпечення належного рівня цивільного захисту населення набуло особливої ваги, перетворившись на один із ключових аспектів національної безпеки. Система споруд цивільного захисту, до якої належать сховища, протирадіаційні укриття, підземні паркінги та інші об'єкти подвійного призначення, має відігравати центральну роль у збереженні життя та здоров'я людей у разі загрози збройних нападів чи техногенних катастроф. Однак протягом останніх років виявлено численні факти незадовільного стану цих об'єктів: більшість з них перебувають у технічно непридатному стані, не обладнані засобами життєзабезпечення, а в окремих випадках, закриті для доступу населення під час сигналу повітряної тривоги. Подібні порушення призводили до тяжких наслідків, у тому числі загибелі людей, що зумовило необхідність запровадження реального механізму кримінальної відповідальності за недбале ставлення до виконання обов'язків у сфері цивільного захисту.

У зв'язку з цим 9 січня 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 4200-IX, яким Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 270-2 «Порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту» [3]. Згідно зазначеної статті порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту або незабезпечення безперешкодного цілодобового доступу населення до об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту в разі оголошення сигналу повітряної тривоги, що призвело до заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людини, карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Таким чином, у кримінальне законодавство України вперше введено спеціальну норму, спрямовану на охорону суспільних відносин у сфері цивільного захисту населення та забезпечення готовності укриттів до використання за призначенням [1].

Криміналізацію цієї статті можна розглядати як важливий етап еволюції кримінального законодавства, що демонструє його чутливість до реальних соціальних потреб у воєнний час. Норма має на меті не

лише покарання за допущене порушення, а й превентивний вплив на службових осіб, відповідальних за належне утримання захисних споруд. Вона водночас виконує функцію загальної превенції, формуючи у суспільстві переконання у невідворотності відповідальності за недбалість, яка призводить до людських жертв.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-2 Кримінального кодексу України, виражається у діяннях (дії або бездіяльності), що порушують вимоги законодавства щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Йдеться, зокрема, про невиконання обов'язку забезпечити належний технічний стан укриттів, їх укомплектованість необхідними засобами (вентиляцією, освітленням, водопостачанням, аптечками, системами зв'язку), а також про недопуск населення до таких об'єктів під час оголошення сигналу повітряної тривоги. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є настання суспільно небезпечних наслідків, а саме, заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людини.

Особливістю даної кримінально-правової новели є те, що вона охоплює не лише безпосереднє невиконання вимог щодо експлуатації укриттів, а й фактичне перешкоджання реалізації громадянами їх права на безпечне перебування у захисних спорудах, що є важливим проявом принципу верховенства права та гарантії реалізації конституційного права кожної особи на життя. Отже, диспозиція статті 270-2 КК України є комплексною: вона охоплює як порушення технічних норм, так і поведінку, що має характер службової недбалості, яка створює небезпеку для життя людей.

Суб'єктом злочину виступає, як правило, службова особа, а саме керівник підприємства, установи чи організації, на балансі якої перебуває об'єкт фонду захисних споруд, або представник органу місцевого самоврядування, відповідальний за стан цивільного захисту на відповідній території. У деяких випадках суб'єктом може бути фізична особа, наділена спеціальними повноваженнями у сфері забезпечення цивільного захисту. Форма вини характеризується необережністю, що зумовлена легковажним або недбалим ставленням до виконання професійних обов'язків. Проте у певних випадках може бути доведено змішану форму вини, умисел на порушення правил, що призводить до настання суспільно небезпечних наслідків.

Злочин, передбачений статтею 270-2 КК України, належить до системи кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (Розділ IX КК України), що об'єднує правопорушення, спрямовані на захист суспільних відносин, пов'язаних із безпекою людей і запобіганням техногенним чи іншим катастрофам. Його поява є логічним продовженням правового ряду, започаткованого статтями 270 та 270-1 КК України, які встановлюють відповідальність за порушення вимог пожежної та техногенної безпеки. Водночас нова норма має свою специфіку, адже об'єктом посягання є цивільна безпека, що охоплює

захист населення від небезпек воєнного та надзвичайного характеру. Це свідчить про поступове розширення змісту інституту громадської безпеки у кримінальному праві України, де увага законодавця зосереджується не лише на запобіганні техногенним ризикам, а й на забезпеченні безпеки в умовах воєнних загроз.

Варто зазначити, що запровадження кримінальної відповідальності за порушення правил утримання укриттів тісно пов'язане із попереднім введенням адміністративної відповідальності (стаття 175-3 КУпАП), однак ці норми не дублюють одна одну, а утворюють ієрархічну систему заходів впливу залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння [2]. Якщо адміністративна відповідальність настає за формальне порушення без настання тяжких наслідків, то кримінальна за умови, коли дії або бездіяльність призвели до заподіяння шкоди здоров'ю чи смерті людини. Таким чином, законодавець дотримується принципу диференціації юридичної відповідальності, що є характерним для сучасної доктрини кримінального права.

Однак попри очевидну суспільну необхідність, нова кримінально-правова норма породжує низку проблем практичного та теоретичного характеру. Зокрема, вимагає уточнення коло суб'єктів кримінальної відповідальності у випадках, коли утримання укриття здійснюється спільно кількома особами. Не менш складним є питання визначення критеріїв належного утримання та експлуатації захисних споруд, адже чинне законодавство містить лише загальні технічні вимоги без деталізації показників готовності. Це створює ризики неоднакового застосування статті 270-2 КК України на практиці. Для формування сталої судової практики необхідні офіційні роз'яснення компетентних органів та вироблення єдиних методичних підходів до кваліфікації таких діянь.

У науковому аспекті запровадження статті 270-2 КК України відкриває перспективи для комплексних досліджень взаємозв'язку між кримінально-правовими, адміністративними та технічними механізмами забезпечення цивільної безпеки. Особливої уваги потребує питання суб'єктивної сторони злочину, оскільки межа між службовою недбалістю (ст. 367 КК України) та порушенням правил утримання укриттів (ст. 270-2) у ряді випадків може бути досить тонкою. Це потребує доктринального уточнення критеріїв відмежування складів злочинів, суміжних за об'єктивними та суб'єктивними ознаками.

Таким чином, нова кримінально-правова норма є не лише відповіддю законодавця на суспільний запит, продиктований трагічними подіями, а й свідченням становлення нового напряму розвитку кримінального законодавства та зміцнення правових гарантій цивільної безпеки. Її запровадження має подвійне значення: практичне – у забезпеченні реальної відповідальності посадових осіб за недбалість у сфері захисту населення, і концептуальне – у формуванні нової правової філософії, що утверджує життя людини як найвищу соціальну цінність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-14 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту: Закон України від 09 січня 2025 р. № 4200-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4200-20#n40

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13644 ВІД 15.08.2025)

Відповідно до частини першої статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Згідно частини першої статті 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [2]. З огляду на викладене законопроєкти про внесення змін та доповнень до КК України повинні аналогічним чином ураховувати міжнародно-правові зобов'язання, що їх взяла на себе наша держава. Однак деякі суб'єкти права на законодавчу ініціативу не завжди належним чином беруть зазначене до уваги.

Зокрема, законопроєкт реєстр. № 13644 від 15.08.2025 «Про внесення змін до статті 284 Кримінального кодексу України щодо відповідальності капітанів суден за ненадання допомоги людям, які зазнають або зазнали лиха» [3], далі – законопроєкт 13644, має на меті, як зазначено у пояснювальній записці, приведення диспозиції статті 284 Кримінального кодексу (далі – КК) України у відповідність до міжнародних договорів та законів України.

Слід погодитись із суб'єктом права на законодавчу ініціативу в тому, що зазначена стаття КК України містить істотні недоліки, а саме:

– перелік форм вчинення кримінально протиправного діяння капітаном судна обмежений (зіткнення судна під його управлінням з судном, люди на борту якого в результаті цього зіткнення зазнали

лиха, або зустріч судна під його управлінням з людьми, які зазнали лиха);

– санкція норми явно не відповідає тяжкості передбаченого нею кримінального правопорушення.

Обґрунтовуючи потребу сформулювати в інший спосіб кримінально протиправне діяння у статті 284 КК України, розробник законопроєкту 13644 посилається на положення Міжнародної конвенції про охорону людського життя на морі [4], Кодексу торговельного мореплавства України [5] та Закону України «Про внутрішній водний транспорт» [6], що зобов'язують капітана судна, який у змозі надати допомогу, у разі отримання інформації про те, що люди зазнають лиха на морі, прямувати з максимально можливою швидкістю для надання допомоги незалежно від національної належності чи статусу осіб, які зазнають лиха, або обставин, в яких вони знаходяться.

Водночас субєкт права на законодавчу ініціативу чомусь не згадує положення статті 98 Конвенції ООН з морського права [7], згідно якої капітан будь-якого судна тією мірою, якою він може ще зробити, не наражаючи на серйозну небезпеку судно, екіпаж або пасажирів, повинен:

a) надавати допомогу будь-якій особі, виявленій у морі, якій загрожує загибель;

b) слідувати з усією можливою швидкістю на допомогу тим, хто зазнає лиха, якщо йому повідомлено, що вони потребують допомоги, оскільки на таку дію з його боку можна розумно розраховувати;

c) після зіткнення надати допомогу іншому судну, його екіпажу та його пасажирам і, коли це можливо, повідомити цьому іншому судну найменування свого судна, порт його реєстрації та найближчий порт, в який воно зайде.

Позаяк вказана конвенція також є чинною для України, а також зважаючи на пріоритет міжнародного права перед вітчизняним законодавством, нова редакція статті 284 КК України (у разі її прийняття у запропонованій у законопроєкті 13644 редакції) призведе до відступу України від взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань.

Далі, формулювання місця вчинення кримінального правопорушення («на інших водних шляхах») – у множині замість однини, як це передбачено у чинній статті 284 КК України, – є некоректним, оскільки порушує принцип юридичної визначеності, що є складовою конституційного принципу верховенства права, дотримання якого є запорукою утвердження правової держави, на чому неодноразово наголошували Верховний Суд, Конституційний Суд України та Європейський суд з прав людини.

Що ж до словосполучення «з будь-якого джерела», що характеризує спосіб отримання капітаном судна повідомлення про осіб, які зазнають лиха, то воно видається зайвим і лише переобтяжує

зміст диспозиції (немає потреби окремо вказувати на джерело, якщо воно «будь-яке»).

Більш прийнятним, на наш погляд, буде викласти диспозицію статті 284 КК України у такій редакції: «Ненадання допомоги капітаном судна екіпажу та пасажирам іншого судна в разі зіткнення, а так само ненадання допомоги капітаном судна особам, які зазнають лиха на морі або на іншому водному шляху, у разі отримання відповідного повідомлення, якщо він мав можливість надати таку допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, його екіпажу і пасажирів…».

Крім того, розробник законопроєкту 13644 пропонує (для більшої відповідності санкції статті 284 КК України тяжкості передбаченого нею кримінального правопорушення) встановити більший розмір штрафу (від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян замість до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), при цьому види та розміри інших покарань залишаються без змін.

Зазначена пропозиція уявляється нам принаймні небезспірною, адже:

– штраф (хоча б і у збільшеному розмірі) та обмеження волі не є покаранням ані адекватним, ані співмірним ненаданню допомоги людям, що зазнають лиха на морі, яке загрожує їх життю та здоров'ю;

– покарання у виді виправних робіт згідно статті 57 КК України засуджений має відбувати за місцем роботи. Убачається, що призначення такого покарання за подібне діяння капітану судна є нелогічним та малоймовірним.

Нарешті, санкція статті 284 КК України (в редакції законопроєкту 13644) передбачає як один із видів покарань арешт на строк до двох років, що є явно помилковим, оскільки Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [8] до статті 284 КК України внесено зміни і її санкція наразі передбачає замість арешту пробаційний нагляд на строк до двох років.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Про внесення змін до статті 284 Кримінального кодексу України щодо відповідальності капітанів суден за ненадання допомоги людям, які зазнають або зазнали лиха : законопроєкт реєстр. № 13644 від 15.08.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57101

4. International Convention for the Safety of Life at Sea : dated from November 1st, 1974. URL: https://library.arcticportal.org/1696/1/SOLAS_consolidated_edition2004.pdf

5. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0% B2%D1%80#Text

6. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03.12.2020 № 1054-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text

7. United Nations Convention on the Law of the Sea : adopted on December 10th, 1982. URL: https://www.un.org/Depts/los/convention_ agreements/ texts/unclos/closindx.htm

8. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text

Александренко Олена Віталіївна,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Женунтій Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Статтею 35 Конституції України проголошено і гарантується кожному громадянинові нашої країни право на свободу світогляду і віросповідання. Вказане право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [1, с. 13]. Згідно частини другої вказаної статті Основного Закону реалізація цього права визнається правомірною за умови, що вона не перешкоджає охороні громадського порядку, а так само не посягає на здоров'я і моральність населення, права і свободи інших людей [1, с. 13].

Предметне дослідження порушеного питання почнемо із вказівки на певне, більш досконале вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність за посягання на аналізовані права і свободи громадян із вступом у дію з 01 вересня 2001 року нового Кримінального кодексу (далі – КК) України порівняно з тими

правовими підставами, які були закріплено у КК України 1960 року. Достатньо зазначити, що навіть станом на 01 січня 2001 року, тобто із врахуванням наявних можливостей щодо змін і доповнень чинного КК, кримінальне законодавство України містило лише дві статті, об'єктом посягання в яких виступали аналізовані суспільні відносини та які (ці статті) було поміщено у різні розділи Особливої частини КК. Так, у главі IV «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» містилась стаття 139, за якою передбачалася відповідальність за перешкоджання відправленню релігійних обрядів, які не порушували громадського порядку і не супроводжувались замахом на права громадян (покарання – виправні роботи на строк до шести місяців або громадська догана) [2, с. 84]. У главі X «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» містилась стаття 209, яка передбачала правові підстави настання відповідальності на посягання під приводом виконання релігійних обрядів шляхом організації або керівництва групою, діяльність якої, що здійснювалася під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, була поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю громадян або статевою розпустою (покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років) [2, с. 131].

Зазначимо також, що за обома вказаними статтями КК відповідальність передбачалася лише за відповідні прості склади злочинів. У КК України 2001 року питання кримінально-правової охорони свободи світогляду і віросповідання громадян України отримали дещо інше вирішення. По-перше, кількість статей, за якими передбачається кримінальна відповідальність за вказані правопорушення, зросло до чотирьох. По-друге, усі ці статті (178-181) включено до розділу V Особливої частини КК «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». І, по-третє, по двох з них (статті 178 і 179) відповідальність передбачена за прості склади кримінальних правопорушень, а інші дві статті (180 та 181) включають відповідальність й за вчинення кваліфікованих складів злочинів. Так, об'єктивна сторона діяння, караного за статтею 178 КК, полягає у пошкодженні чи зруйнуванні релігійних споруд або культового будинку, а караного за статтею 179 КК – у незаконному утримуванні або знищенні релігійних святинь. За частиною 1 статті 180 КК караним є незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд, а за частиною 2 цієї статті – примушування священнослужителя шляхом фізичного чи психічного насильства до проведення релігійного обряду. Частиною 1 статті 181 КК передбачається кримінальна відповідальність за організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою. За частиною 2 статті 181 КК караними є передбачені

частиною 1 статті 181 діяння, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх [3, с. 122–124].

Особливістю регулювання заходами кримінально-правового характеру суспільних відносин у вказаній сфері є те, що на протязі більш ніж двадцятирічного періоду дії нового кримінального законодавства до аналізованих кримінально-правових норм тричі вносилися зміни та доповнення, що стосувалися не диспозицій цих норм, а їх санкцій. Так, Законом України № 270-IV від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» були встановлені більш гуманні санкції при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 178 та 179 КК, які включали громадські роботи на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років. Одночасно розміри штрафу, що передбачався, так само як і тривалість позбавлення волі, були залишені без змін [4].

Законом України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» в санкціях окремих з числа аналізованих статей КК внесено також наступні зміни: а) розміри штрафу в санкціях статей 178 та 179 КК були визначено у нових межах, а саме «від однієї тисячі до чотирьох тисяч»; б) за діяння, що підпадають під ознаки ч. 1 статті 180 КК розміри штрафу встановлені у межах від однієї тисячі до трьох тисяч, а також доповнено перелік видів покарань позбавленням волі на строк до двох років; в) нова редакція санкції частини другої статті 180 КК передбачала покарання у вигляді штрафу до п’яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк [5].

Законом України № 3342-IX від 23 серпня 2023 року «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» із санкцій аналізованих статей КК виключено такий вид покарання, як «арешт на строк до шести місяців» із заміною його новим видом покарання «пробаційний нагляд»; при цьому за статтями 178, 179 і частиною 2 статті 180 КК пробаційний нагляд за вироком суду може бути встановлений на строк до трьох років, а за частиною 1 статті 180 КК – на строк до двох років [6].

Як випливає із викладеного, безперечною метою змін і доповнень, що вносилися до санкцій аналізованих статей КК, є подальша гуманізація кримінальних покарань. Разом з тим, як ми вважаємо, ця мета має досягатися також за допомогою удосконалення диспозицій аналізованих кримінально-правових норм.

Теоретичний аналіз структури та змісту вказаних статей КК та їх співставлення з такими ж ознаками інших статей КК дозволяє звернути увагу хоча б на наступні недоліки, які містяться у диспозиціях аналізованих кримінально-правових норм. Так, статтею 180 КК передбачено правові підстави настання кримінальної відповідальності за два таких правопорушення: 1) незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що потягло конкретні негативні наслідки; 2) примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду. Вважаємо, що ці діяння повинні визнаватися підставами для їх кваліфікації за самостійними статтями КК України. Або таке питання. Чому за статтями 178 та 179 КК кримінальна відповідальність не диференціюється в залежності від суми завданої шкоди? Або чому за частиною 2 статті 181 КК кваліфікуються діяння, поєднані із втягуванням в діяльність групи як неповнолітніх, так і малолітніх? Безумовно, що підставою для внесення відповідних змін мають бути результати практичного предметного дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 30 вересня 2016 р. : (Офіц. Текст). - К.: Паливода А.В., 2016. 76 с.

2. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах. - К.: Юрінком Інтер, 2001. 800 с.

3. Кримінальний кодекс України : Офіц. видання. - К.: Видавничий Дім “Ін-Юре”, 2001. - 400 с.

4. Законом України № 270-VI від 15 квітня 2008 року “Про внесення змін URL: гуманізації кримінальної відповідальності”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text.

5. Законом України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

6. Законом України № 3342-IX від 23 серпня 2023 року «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text.

Андрушко Андрій Васильович,
завідувач кафедри кримінально-правової політики Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ПРО НАСИЛЬНИЦЬКУ ПЕРЕДАЧУ ДІТЕЙ ВИЗНАЧЕНОЇ ГРУПИ ДО ІНШОЇ ГРУПИ ЯК ФОРМУ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ Й ТЛУМАЧЕННЯ

Відповідно до статті II(e) Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [1], а також статті 6(e) Римського статуту Міжнародного кримінального суду [2], однією з форм злочину геноциду визнається насильницька передача дітей національної, етнічної, расової чи релігійної групи до іншої групи (англ. оригінал: «Forcibly transferring children of the group to another group»). Водночас звернення до офіційних українських перекладів зазначених міжнародних актів засвідчує певні відмінності у формулюванні цієї форми злочину геноциду. Якщо в українському перекладі Римського статуту МКС йдеться про насильницьку передачу дітей цієї групи до іншої групи» [4], то в українському перекладі Конвенції про геноцид – про «примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи» [3]. В національному кримінальному законодавстві (п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України) вказана форма геноциду сформульована як «насильницька передача дітей з однієї групи в іншу».

Наведені відмінності, на мій погляд, необхідно проаналізувати докладніше, адже, коли йдеться про кваліфікацію злочину геноциду, навіть незначні варіації в перекладі можуть впливати на тлумачення норм.

Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що переклад словосполучення «forcibly transferring children» як «примусове переміщення дітей» є некоректним з точки зору змісту та юридичної точності. Англійське слово «forcibly» означає «насильно, із застосуванням сили чи примусу», «transferring» – «передача», а не просто «переміщення». У правовому контексті йдеться про зміну контролю, опіки, соціально-правової належності, а не просто про фізичне переміщення в просторі. Натомість слово «переміщення» передає саме просторовий, фізичний рух – транспортування, переселення, евакуацію, що краще відповідає таким англійським термінам, як «relocation», «deportation», «displacement». Термін «transferring» має інституційно-соціальне значення і позначає зміну належності, правового статусу дитини – зокрема, передачу її в інші сім'ї, інституції або середовище, яке формує іншу ідентичність. Слід підкреслити: у випадку цієї форми геноциду йдеться не стільки про

фізичне переміщення, скільки про умисну зміну належності дитини до визначеної групи – з метою асиміляції або знищення групової ідентичності, знищення групи не лише фізично, а й через ліквідацію наступного покоління як носіїв культурної та національної тяглості. Інакше кажучи, суть аналізованої форми геноциду не в переміщенні дітей як такому, а в тому, що з цими дітьми відбувається опісля – зміна середовища, культури тощо. Відтак переклад англійського оригіналу «forcibly transferring» як «примусове переміщення» звужує зміст цього злочинного діяння і може бути хибно інтерпретований як суто територіальне або логістичне транспортування (переселення), тоді як у контексті злочину геноциду вирішальним є саме факт передачі дитини до іншої групи – через усиновлення, інституціоналізацію чи виховання в середовищі, яке цілеспрямовано заперечує її ідентичність. З огляду на це термін «насильницька передача», який вжито в українському перекладі Римського статуту МКС, а також у п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України, є точнішим і змістовно адекватнішим перекладом відповідних положень міжнародно-правових актів; він повніше відображає сутність розглядуваного злочину – намір знищити групу шляхом вилучення її дітей і зміни їхньої ідентичності.

На відміну від українських перекладів Конвенції про геноцид та Римського статуту МКС, в п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України йдеться про «насильницьку передачу дітей з однієї групи в іншу». Здавалося б, формулювання, наведене в національному кримінальному законі, стилістично та семантично довершеніше і саме йому варто віддати перевагу. Однак насправді між формулюваннями «передача дітей цієї групи до іншої групи» і «передача дітей з однієї групи в іншу» є доволі серйозна відмінність. Формулювання «діти цієї групи» не лише прямо відтворює англійський оригінал тексту («children of the group»), а й підкреслює, що йдеться про певну визначену групу (національну, етнічну тощо), а відтак відповідає правовому контексту злочину геноциду. Натомість вжите в КК України формулювання «дітей з однієї групи в іншу» не фіксує, що саме ця конкретна, визначена група є об’єктом знищення. Це має важливе значення для юридичної кваліфікації, адже в Конвенції 1948 року та Римському статуті МКС йдеться про знищення саме певної ідентифікованої групи як такої – повністю або частково. З огляду на це той варіант формулювання, який сьогодні маємо в національному кримінальному законі, потенційно ускладнює правове тлумачення наміру знищити саме цю групу.

Різниця між «до іншої групи» та «в іншу групу» є менш суттєвою і стосується переважно стилістики, однак у правовому контексті (зокрема, у розглядуваному) навіть ці тонкощі можуть мати значення. Йдеться не стільки про лінгвістичну правильність (обидва варіанти граматично коректні), скільки про смислове забарвлення і потенційну інтерпретацію. Тому варто звернути увагу на те, що вислів «до іншої

групи» точніше передає напрямок передачі дітей, не вказуючи на їх повноцінне включення до цієї групи, тоді як конструкція «в іншу групу» може (хоч і не обов'язково) натякати на інтеграцію як результат передачі. У контексті визначення злочину геноциду важливо чітко фіксувати факт дії, а не її ймовірні наслідки, адже в згаданих вище міжнародно-правових актах йдеться про сам факт насильницької передачі дітей визначеної групи до іншої, з метою знищення групи як такої – а не про інтеграцію чи «вливання» дітей в нову спільноту. Вживання фрази «в іншу групу» може мимоволі припускати, що діти не лише передані, а вже стали частиною нової групи, вже «вписані» в її структуру. Це може звучати як наслідок передачі, хоча в юридичному контексті важливо акцентувати на дії як такій – незалежно від того, що станеться далі[1]. Таким чином, формулювання «насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи» є оптимальним варіантом перекладу відповідного положення, що міститься в міжнародно-правових актах, і саме так варто викласти розглядувану форму злочину геноциду в тексті статті 442 КК України.

Список використаних джерел

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide / United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en

2. Rome Statute of the International Criminal Court / International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[1] Зміна належності дитини до іншої групи, про яку йшлося вище, не є окремим юридичним елементом складу злочину геноциду у формі насильницької передачі дітей. Вона описує зміст і мету такого діяння та пояснює, чому воно включене до переліку геноцидних актів. Натомість об'єктивну сторону цього злочину, яка підлягає встановленню у правозастосуванні, утворює саме факт насильницької передачі дітей визначеної групи до іншої, вчинений зі спеціальним наміром знищити цю групу повністю або частково. Таким чином, концептуальний акцент на руйнуванні ідентичності наступного покоління узгоджується з юридичною вимогою фіксувати передусім сам акт передачі незалежно від того, що відбувається з дітьми після нього.

Артюхова Валерія Володимирівна,
молодший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук

ЩОДО СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ[2]

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ч. 1 ст. 49); виключно законами України визначаються, зокрема, основи охорони здоров'я (п. 6 ч. 1 ст. 92) [1]. Визначаючи здоров'я людини однією із основоположних засад Конституції України, конституцієдавець також передбачив, що здійснення низки прав людини і громадянина, визначених статтями 34–37, 39, 44 Конституції України, може бути обмежене законом в інтересах охорони здоров'я населення.

Приписи галузевого законодавства України, зокрема Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801–XII (далі – Закон № 2801), розвиваючи та деталізуючи наведені конституційні норми, визначають, що держава згідно з Конституцією України гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом, зокрема, встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я (п. «е» ч. 1 ст. 7); у разі порушення законних прав і інтересів громадян у сфері охорони здоров'я відповідні державні, громадські або інші органи, підприємства, установи та організації, їх посадові особи і громадяни зобов'язані вжити заходів щодо поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування заподіяної шкоди (ч. 6 ст. 8); особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством (ст. 40) [2].

Кримінальний кодекс України (далі – КК) має одним із своїх завдань правове забезпечення охорони здоров'я людини від

[2] *Примітка.* Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я: євроінтеграційний аспект» лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0124U005235).

кримінально-протиправних посягань, запобігання таким кримінальним правопорушенням, (ч. 1 ст. 1 КК) [3].

До одного з видів суспільно небезпечних діянь, які посягають на життя і здоров'я особи (Розділ II Особливої частини КК), належить незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК).

Відповідно до офіційних статистичних даних упродовж 2020–2024 років за ст. 138 КК було обліковано 21 кримінальне правопорушення. У 2020 році – 7 кримінальних правопорушень, у 2021 – 0, у 2022 – 3, у 2023 – 7, у 2024 – 4 [4]. Засуджено за аналізований період часу за ст. 138 КК тільки 1 особу [5].

Низькі показники обліку незаконної лікувальної діяльності, на нашу думку, не відповідають реальному рівню вчинення цього виду кримінальних правопорушень, та можуть бути пов'язані низькою ефективністю роботи органів досудового розслідування щодо виявлення та розкриття цього виду деліктів, пасивною поведінкою потерпілих щодо неповідомлення правоохоронних органів про факти вчинених відносно них протиправних дій, складнощами під час здійснення кримінально-правової кваліфікації таких протиправних актів поведінки тощо.

Якісному дослідженню суспільно небезпечних діянь слугує вивчення та подальше розроблення його кримінально-правової характеристики. Незважаючи на те, що категорія «кримінально-правова характеристика злочину/кримінального правопорушення» не є достатньо розробленою у доктрині кримінального права, попри її часте використання у прикладних наукових дослідженнях, її науковий потенціал, на нашу думку, дозволяє ґрунтовно та повно дослідити природу суспільно небезпечних діянь загалом як суспільно небезпечних явищ. До структури кримінально-правової характеристики злочину можуть входити принаймні такі елементи пізнання певного виду злочину, як: соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності; склад злочину; повторність, сукупність, рецидив та інші кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки; покарання та інші кримінально-правові заходи [6, с. 64–76].

У цій публікації ми зупинимось на питанні кримінально-правової характеристики незаконної лікувальної діяльність в аспекті дослідження суб'єкта незаконної лікувальної діяльності.

За диспозицією ст. 138 КК незаконною лікувальною діяльністю є заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого [3].

Ураховуючи ст.ст. 18, 22 КК, суб'єктом незаконної лікувальної діяльності є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. При цьому приписи ст. 138 КК акцентують на тому, що така особа «не має належної медичної освіти».

Щодо «належності» медичної освіти в контексті ст. 138 КК слід зауважити таке.

У лінгвістичному аспекті слово «належний», серед іншого, означає який має зв'язок із ким-, чим-небудь, стосунок до когось, чогось; який належить, призначений кому-небудь; який потрібний, необхідний; відповідний [7, с. 721].

Водночас відповідно до Закону № 2801 [2]:

медичний працівник – особа, яка має лікарську або медсестринську професійну кваліфікацію, провадить професійну діяльність із надання медичної допомоги та здійснює інші пов'язані з такою діяльністю заходи відповідно до законодавства, у тому числі як фізична особа – підприємець, яка має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики (ч. 1 ст. 3);

провадити професійну діяльність із надання медичної, фармацевтичної, реабілітаційної допомоги та здійснювати іншу професійну діяльність за професіями у сфері охорони здоров'я можуть особи, які мають відповідну професійну кваліфікацію у сфері охорони здоров'я (ч. 1 ст. 74);

підготовка за професіями у сфері охорони здоров'я передбачає здобуття освіти за спеціальностями у сфері охорони здоров'я на рівнях фахової передвищої та/або вищої освіти або на рівні професійної (професійно-технічної) освіти та в системі післядипломної освіти згідно із законодавством (ч. 1, 2 ст. 75).

При цьому Закон № 2801 визначає єдиний виняток щодо можливості зайняття діяльністю у сфері оздоровлення, профілактики, діагностики і лікування без наявності спеціальної медичної освіти – зайняття народною медициною (цілительством). Таку діяльність можливо здійснювати винятково за умови реєстрації, особами, які мають намір займатись такою діяльністю, в установленому законом порядку як фізичних осіб – підприємців та отримання спеціального дозволу (ч. 2 ст. 74^1 Закону № 2801).

Тобто належною медичною освітою можна вважати освіту, здобуту за спеціальностями у сфері охорони здоров'я на рівнях фахової передвищої, вищої, професійної (професійно-технічної) або післядипломної освіти згідно із законодавством, яка підтверджує у особи наявність відповідної професійної кваліфікації у сфері охорони здоров'я.

Отже злочин, визначений ст. 138 КК, може бути вчинено особою у якої взагалі відсутня медична освіта, або наявна в особи медична освіта не дозволяла здійснювати їй саме той вид лікувальної діяльності, за результатами якої спричинено тяжкі наслідки для потерпілого.

У деяких джерелах ([8, с. 92; 9, с. 323]) наголошується на тому, що суб'єкт досліджуваного складу злочину є спеціальним. На нашу думку, цей висновок є дискусійним. Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може

бути лише певна особа. Зміст ст. 138 КК свідчить про те, що суб'єктом цього злочину може бути не лише певна особа, а фактично будь-яка особа, яка відповідає загальним вимогам до суб'єкта злочину та здійснює незаконну лікувальну діяльність.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, дослідження незаконної лікувальної діяльності є актуальним питанням сьогодення та має на меті виявлення проблемних питань, що виникають під час юридичної оцінки відповідних дій у практичній діяльності.

Дослідження ознак складу злочину, передбаченого ст. 138 КК, як і інших складових кримінально-правової характеристики злочину, матиме позитивні наслідки як для правильної кримінально-правової кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь, так і для якісного правового забезпечення охорони здоров'я людини від кримінально-протиправних посягань загалом.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801–XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
4. Єдині звіти про кримінальні правопорушення за 2020–2024 роки. Офіс Генерального прокурора: статистика: про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2
5. Звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020–2024 роки. Судова влада України: інше: судова статистика: звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами: річна звітність. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
6. Артюхова В. В. Кваліфікація і кримінально-правова характеристика злочину: спільні риси і відмінності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації: Liber Amicorum на честь професора Петра Андрушка: монографія / упоряд. А. А. Стрижевська, К. П. Задоя. Київ: Юрінком Прес, 2025. 352 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
8. Байда А. О. Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 173 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, Савченка А. В., Чернєя В. В. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1063 с.

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту
післядипломної освіти Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТАТТЕЮ 258-3 КК УКРАЇНИ ДІЙ ОСІБ, ЩО БРАЛИ УЧАСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ АБО СПРИЯЛИ ДНР І ЛНР

У квітні 2014 року було розпочато антитерористичну операцію та території Донецької та Луганської областей. Антитерористична діяльність була спрямована проти представників самопроголошених «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки». В той час дії причетних осіб кваліфікували як тероризм та інші дії, пов'язані з тероризмом. При цьому, на законодавчому рівні зазначені вище незаконні формування не було визнано терористичними.

Україна 27 січня 2015 року звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання російської федерації державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність Ради Безпеки ООН, чим ставить під загрозу міжнародний мир і безпеку, а так звані «ДНР» і «ЛНР» – терористичними організаціями [1]. Попри це, міжнародні партнери наголосили на тому, що спочатку України повинна визнати так звані «ДНР» і «ЛНР» терористичними організаціями, і лише потім вони розглянуть поставлене питання.

З того часу України не приймала жодного нормативного акту, який би врегулював це питання. Водночас суди по-різному розглядали так звані «ДНР» і «ЛНР» – незаконні збройні формування (у кримінальних провадженнях, що розслідували слідчі міліції/поліції), терористичні організації (у кримінальних провадженнях, що розслідували слідчі СБУ) тощо.

Одностайної позиції з приводу так званих «ДНР» і «ЛНР» не в судовій, не в слідчій практиці не було фактично до 12 червня 2022 року.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало чинником швидких законодавчих змін. Так, було прийнято Закон України від 22 травня 2022 року № 2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в

Україну» [2] (набрав чинності з 12 червня 2022 року), у якому визначено, що російська федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах (ч. 1 ст. 2). З огляду на це, можна стверджувати, що так звані «ДНР» і «ЛНР», будучи збройними формуваннями росії, є також терористичними.

КК України не тлумачить поняття «терористична організація». Водночас, відповідно до Закону України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» [3], терористична організація – це стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

З огляду на зазначені вище положення, а також на зміст діяльності збройних формувань так званих «ДНР» і «ЛНР», можна стверджувати, що вони є терористичними організаціями. Однак, з іншого боку, на міжнародній арені вони є частково визнаними державними утвореннями (визнали незалежність росія, Сирія, Північна Корея), які керуються росією, а також спонсоруються і діють в інтересах росії. Низка інших держав зовсім не визнають таких утворень.

Проблемою законодавчого врегулювання цього питання є також те, що нині необхідно протистояти усій росії, а не її посередникам у виді незаконних збройних формувань «ДНР» і «ЛНР» на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне визнати так звані «ЛНР» і «ДНР» терористичними організаціями на законодавчому рівні. Це дасть змогу правильно кваліфікувати дії причетних осіб до 24 лютого 2022 року. А з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну незаконні дії представників «ЛНР» і «ДНР» слід оцінювати в межах міжнародного гуманітарного права та воєнного права, оскільки це вже не антитерористична операція, а війна за незалежність України.

Отже, попри те, що так звані «ЛНР» і «ДНР» керуються росією, а також спонсоруються і діють в інтересах росії, дії їх представників слід оцінювати з огляду на дату вчинення кримінального правопорушення. Якщо це було вчинено до повномасштабного вторгнення так звані «ЛНР» і «ДНР» слід вважати терористичними організаціями і кваліфікувати дії винних відповідно до ст. 258–258-6 КК України. А вже з початком повномасштабного вторгнення дії

представників збройних формувань слід розцінювати як незаконні збройні формування росії, які діють проти України і кваліфікувати за ст. 438 КК України та іншими статтями, які передбачають відповідальність за протиправні дії під час війни.

На нашу думку, за відсутності належного правового регулювання цього питання, така позиція є найбільш прийнятною.

Список використаних джерел

1. Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : постанова Верховної Ради України від 27 січ. 2015 р. № 129-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text.

2. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22 трав. 2022 р. № 2265-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2265-IX#Text.

3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text.

Бакутін Євген Іванович,
старший викладач кафедри тактичної підготовки навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Однак, на сьогодні в нашій державі підвищення рівня організованості, озброєності, технічної оснащеності злочинців вимагає відповідного рівня техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Одним з джерел надходження подібних досягнень до правоохоронної діяльності є – застосування криміналістичних та технічних засобів. Під поняттям «криміналістична та технічні засоби»

розуміється сукупність технічних засобів, які використовуються у кримінальному судочинстві [1].

В історичному аспекті технічні засоби спочатку застосовувалися як спеціальні знаряддя, що розширювали пізнавальні можливості слідчого, працівника карного розшуку, експерта. Пізніше вони набули функцій дослідження матеріальних джерел, а потім – оцінки і подання доказів у кримінальному судочинстві. Криміналістична техніка являє собою систему наукових положень та рекомендацій, які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [3].

Техніко-криміналістичні засоби застосовуються, як правило, особами, які безпосередньо задіяні у процесі розслідування та попередження кримінальних правопорушень. До таких суб'єктів можливо віднести: слідчих, інспекторів-криміналістів, судових експертів, оперативних працівників, оскільки саме вони використовують криміналістичну техніку та спеціальні знання під час роботи з доказами. Крім того, криміналістичну техніку також використовують працівники Національної поліції, службова діяльність яких прямо не пов'язана з процесом розслідування кримінальних правопорушень, а саме, працівники патрульної поліції, спеціальної поліції, поліції превенції тощо.

Загальні правові підстави застосування техніко-криміналістичних засобів та методів закріплені в КПК України. Стаття 25 КПК України визначає: «Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення … а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила». Тобто, для виконання завдань кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення необхідно використовувати всі передбачені законом засоби, у тому числі технічні. У кримінальному процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, яка б містила чітке визначення правових засад застосування криміналістичної техніки, але, в той же час, ст. 273 КПК України регламентує застосування засобів, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій [5].

Поповнення арсеналу науково-технічних засобів, що застосовуються у боротьбі зі злочинністю під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності, повинно відбуватись з дотриманням відповідних принципів, до яких можливо віднести:

– законності, відповідно до якого застосування будь-якого засобу криміналістичної техніки не повинно суперечити вимогам

закону та бути спрямовано на дотримання прав, свобод та законних інтересів громадян;

– науковості (наукового обґрунтування), тобто гарантії вірогідності, відтворюваності, точності і надійності одержуваних результатів, які засновані на досягненнях природничих та технічних наук. Для цього будь-який новий метод, технічний засіб або методика повинні попередньо пройти апробацію і бути рекомендовані до використання;

– економічності – якщо отримання необхідних результатів є можливим за допомогою різних техніко-криміналістичних засобів, перевага надається безпосередньо тим, застосування яких пов'язано з найменшими витратами часу, сил та засобів;

– безпеки визначає неприпустимість використання науково-технічних засобів, які можуть бути загрозою для життя або здоров'я учасників кримінального процесу;

– ефективності – положення щодо раціонального використання таких технічних засобів та методів, які забезпечують швидке, об'єктивне, повне та всебічне отримання інформації, що має значення для успішного розслідування, тобто дозволяють досягти найкращих результатів в оптимальний термін.

Отже, у результаті проведених реформ працівники Національної поліції України розпочали активно застосовувати технічні засоби під час встановлення вини особи у вчинені кримінальних правопорушень, а їх використання стало значним, прогресивним кроком вперед, який спрямований на підвищення якості безпеки та порядку, протидії злочинності, утвердження правосуддя в державі.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1064 с.

3. Антонюк П., Антощук А. Вакулик О.: Криміналістика-Мультимедійний навчальний підручник: НАВС. Кафедра криміналістики та судової медицини. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec4.html

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.(зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/995_004#Text.

7. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України 03.11.2015 № 1339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n7

Батраченко Тетяна Сергіївна,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ НОВИХ ФОРМ КОНТРАБАНДИ

Сучасні процеси цифрової трансформації митної системи України формують нове середовище правового регулювання, яке водночас створює умови для виникнення нових форм кримінальних правопорушень у сфері переміщення товарів через митний кордон. Цифровізація процедур митного контролю – запровадження електронного декларування, автоматизованої системи управління ризиками, електронного документообігу та системи NCTS – є важливим кроком до гармонізації українського митного законодавства з європейськими стандартами. Водночас такі зміни супроводжуються криміналізацією нових проявів контрабанди, зокрема через зловживання цифровими інструментами контролю.

Як зазначає Т. Б. Ніколаєнко, оновлення законодавства про контрабанду у 2023 році відновило кримінальну відповідальність за контрабанду товарів та підакцизних товарів, однак не усунуло прогалин у визначенні складу правопорушення (статті 201-3, 201-4 КК України). Вчена наголошує, що відсутність уніфікації поняття «контрабанда» та систематизації її видів у межах однієї статті Кримінального кодексу створює колізії та ускладнює правозастосування [1, с. 101]. В умовах цифровізації ці проблеми поглиблюються: з'являються нові технологічні форми ухилення від митного контролю – підроблення електронних декларацій, маніпулювання автоматизованими профілями ризику, використання цифрових тіньових схем.

У науковій праці В. В. Борси та Ю. Р. Теребейчик цифровізацію митниці визначено як чинник розвитку міжнародної співпраці та спрощення митних процедур, що водночас створює передумови для посилення контролю над переміщенням товарів. Автори підкреслюють, що ефективність цифрових рішень напряму залежить від рівня

кібербезпеки та надійності інформаційних систем [2, с. 73]. Саме недосконаліть цих механізмів стає одним із джерел нових кримінальних ризиків у сфері митних правовідносин.

Оцінка криміналізації товарної контрабанди, проведена експертами CASE Ukraine, вказує, що повернення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів у 2023 році відбувається в умовах євроінтеграційного тиску, який передбачає не лише посилення санкцій, а й удосконалення механізмів митного контролю відповідно до стандартів ЄС. Ключовим викликом при цьому є необхідність узгодження національної кримінальної політики з принципами «справедливого регулювання», що поєднує запобігання злочинності із забезпеченням свободи законної торгівлі. Дослідники зазначають, що надмірна формалізація контролю без розвитку цифрових компетентностей працівників митних та правоохоронних органів може мати зворотний ефект – сприяти зростанню латентної контрабанди, особливо у формах, пов'язаних із маніпуляцією даними в електронних системах обліку. Йдеться, зокрема, про підроблення електронних декларацій, дублювання ідентифікаторів відправлень, використання ботів для автоматизованого внесення неправдивих даних у митні системи. CASE Ukraine підкреслює, що без належного рівня кіберзахисту та внутрішнього моніторингу цифрова митниця може перетворитися з інструмента прозорості на зону потенційних зловживань, де злочинність набуває нових – гібридних, «цифрових» – форм. Відтак, євроінтеграційна гармонізація митного законодавства має супроводжуватися не лише посиленням кримінально-правової відповідальності, але й формуванням нової культури цифрової доброчесності в системі державного управління [3].

Виходячи із вищенаведеного, слід зазначити, що цифровізація митних процедур виявляє подвійний ефект: з одного боку, вона є ефективним інструментом запобігання злочинності через автоматизацію процесів контролю, підвищення прозорості митних операцій і зменшення корупційних ризиків. З іншого боку, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і недосконаліть правових механізмів реагування породжують нові форми криміналізованих діянь, що набувають цифрового виміру. У таких умовах традиційні інструменти протидії контрабанді поступово втрачають ефективність, оскільки більше не враховують специфіку функціонування електронного середовища, де правопорушення можуть вчинятися дистанційно, автоматизовано або із залученням штучного інтелекту.

На нашу думку, необхідність переосмислення підходів до протидії контрабанді в цифрову епоху зумовлює потребу у формуванні нового кримінологічного бачення проблеми. Сутність так званої «цифрової контрабанди» полягає не лише у незаконному переміщенні товарів, а й у маніпулюванні електронними даними, підробленні цифрових документів чи втручанні у функціонування автоматизованих систем митного контролю. Такі дії вимагають окремої кримінально-

правової кваліфікації, що враховувала б специфіку електронних доказів, особливості цифрової ідентифікації та алгоритмічного прийняття рішень у сфері митного адміністрування. Відтак, аналіз цифрової контрабанди має бути спрямований не лише на фіксацію нових форм злочинності, а й на розробку комплексних моделей їх запобігання. На законодавчому рівні доцільним є уточнення положень Кримінального кодексу України щодо діянь, пов'язаних із використанням або маніпулюванням цифровими технологіями у митній сфері, зокрема доповнення статей, що визначають контрабанду, кваліфікуючими ознаками «з використанням електронних засобів контролю», «в електронній системі обліку» або «з втручанням у цифрову інфраструктуру».

Отже, цифровізація митної системи не повинна розглядатися виключно як технічна модернізація, адже вона вимагає глибокого правового, кримінологічного та етичного переосмислення засад державного контролю. Лише системний підхід, який об'єднує правові, організаційні, інформаційно-безпекові та освітні складові, здатен забезпечити ефективне попередження цифрової контрабанди, зміцнити кримінально-правові гарантії економічної безпеки держави та зберегти баланс між інноваційністю і безпекою у сфері міжнародної торгівлі.

Список використаних джерел

1. Ніколаєнко Т. Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. Питання боротьби зі злочинністю. 2024. Вип. 47. С. 96–105. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-96.

2. Борса В. В., Теребейчик Ю. Р. Цифровізація митниці як чинник розвитку міжнародного співробітництва. Інтернаука: Серія «Економічні науки». 2022. № 3(57). С. 70–75.

3. CASE Ukraine. Оцінка криміналізації товарної контрабанди в Україні в контексті євроінтеграції. 2024. URL: https://case-ukraine.com.ua/news/otsinka-kryminalizatsiyi-tovarnoyi-kontrabandy-v-ukrayini-v-konteksti-yevrointegratsiyi.

Борець Тетяна Олександрівна,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

У сучасних умовах воєнного стану проблема незаконного переміщення підакцизних товарів через митний кордон України набуває особливої актуальності. Контрабанда підакцизних товарів становить особливу небезпеку для економіки України, оскільки

пов’язана з ухиленням від сплати акцизного податку та митних платежів, а також завдає шкоди державному бюджету та створює умови для розвитку тіньового ринку. Найчастіше незаконному переміщенню через кордон підлягають тютюнові вироби, алкогольна продукція та паливо. Ці товари користуються стабільним попитом, мають високі акцизні ставки й водночас відносно легко транспортуються, що робить їх особливо привабливими для нелегального обігу.

Посилення кримінально-правової відповідальності за такі діяння та забезпечення ефективного досудового розслідування є важливим елементом державної політики у сфері протидії економічним злочинам під час війни. Досудове розслідування контрабанди підакцизних товарів здійснюється Бюром економічної безпеки України відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 216 КПК України. Правова кваліфікація дій, пов’язаних із незаконним переміщенням підакцизних товарів через митний кордон України, здійснюється насамперед на підставі положень ст. 201-4 Кримінального кодексу України. Згідно з цією нормою, відповідальність настає за контрабанду, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю підакцизних товарів (крім електричної енергії) у значному розмірі [1].

Основними факторами поширення контрабанди є: різниця між цінами легальної продукції та вартістю контрабандної, яка формується за рахунок несплати акцизів і податків; високий рівень корупції у митних та правоохоронних органах; недосконалістю контролю на кордонах; економічні труднощі в прикордонних регіонах, де контрабанда часто розглядається населенням як спосіб заробітку.

Особливістю розслідування таких злочинів є тісний зв’язок із митними органами, необхідність спеціальних експертиз, фіксації обставин приховування товару та доведення умисного характеру дій учасників. Цей вид злочинів часто пов’язаний із організованими схемами, використанням підроблених документів, незаконними фінансовими операціями. Ефективне розслідування потребує системного підходу, оперативності, належної фіксації доказів та взаємодії з міжнародними партнерами і профільними службами. Характерними предметами контрабанди передбаченого ст. 201-4 КК України є: тютюнові вироби; алкогольні напої; паливно-мастильні матеріали; електронні сигарети та рідини до них; інші товари, що підлягають акцизному оподаткуванню. Ознаки контрабанди:

1. Документальні невідповідності: підроблені або відсутні товарно-транспортні накладні; розбіжності між даними у накладних і фактичним вантажем; використання підставних фірм чи фіктивних одержувачів.

2. Нетипова поведінка перевізників: уникання офіційних пунктів пропуску; спроби об’їхати контрольні зони або часта зміна маршрутів; відмова надати документи або надмірна нервозність водія.

3. Транспортні ознаки: обладнання автомобілів прихованими сховищами (подвійні стінки, тайники у баках, спеціально переобладнані кузови); невідповідність типу транспорту заявленому вантажу (використання легкових авто для перевезення великих партій товарів).

4. Товарні особливості: відсутність марок акцизного податку на алкоголі чи тютюні; значно занижені ціни на товар у порівнянні з ринковими; реалізація продукції без відповідних ліцензій чи сертифікатів.

5. Організаційні ознаки: систематичне переміщення великих партій товарів одними й тими ж особами; наявність контактів з митниками чи прикордонниками; використання корупційних схем для уникнення контролю.

6. Фінансово-економічні: необґрунтоване зростання доходів учасників схеми; розрахунки готівкою без документального підтвердження; рух знаних сум через банківські картки фізичних осіб замість рахунків підприємств.

Важливим етапом у виявленні контрабанди є співставлення даних з різних джерел: митної інформації, транспортних документів, пояснень учасників, оперативних матеріалів. Сукупність таких ознак може свідчити про організовану схему незаконного переміщення підакцизних товарів через кордон.

Контрабанда підакцизних товарів у воєнний період є одним із найнебезпечніших економічних злочинів, що підриває фінансову стійкість держави. Розслідування таких злочинів потребує адаптації процесуальних механізмів до умов воєнного часу, посилення технічного контролю та координації між органами досудового розслідування. Ефективна протидія контрабанді можлива лише за умови поєднання правових, організаційних та технічних заходів, спрямованих на захист економічних інтересів України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Бут Юрій Анатолійович,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСАДА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ УНЕМОЖЛИВЛЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Відповідно до ст. 8 Основного закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Дослідження історії становлення та розвитку ідеї верховенства права, дозволило вченим стверджувати, що вона виникла та сформувалась у вигляді відповідної концепції як

реакція на сваволю, деспотію й тиранію з боку монархічних режимів і виступала як противага зловживанням владою, зокрема за допомогою закону [1, с. 46].

На сучасному етапі розвитку правової науки зберігся аналогічний підхід. Так, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року верховенство права означає, що органи державної влади не можуть діяти свавільно та зобов'язані дотримуватись правил, які даватимуть можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах. На підставі зазначеного особа може передбачати й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат (п. 3) [2].

Аналіз нормативних актів засвідчує, що при характеристиці структурних елементів верховенства права використовуються різні терміни – «заборона свавілля» та «запобігання зловживанню повноваженнями».

Зокрема, у ст. 27 Конституції України вжито термін «свавільно», де вказано, що «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [3]. Це положення було розтлумачено у рішенні Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року, де визнано неконституційним положення ст. 24 Кримінального Кодексу України 1960 року, яка передбачала смертну кару як найтяжчий вид покарання. У вказаному рішенні вказано, що у звичному, а також в юридичному обігу термін «свавільно» вживається неоднозначно: необмежена влада; відсутність законності, справедливості; схильність діяти на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовілля тощо. Далі зазначено, що в ч. 1 ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права термін «свавільно» характеризує загальне правило, згідно з яким «право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя». Як виняток, в країнах, які не скасували смертної кари, Міжнародний Пакт допускає, що «смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону» (ч. 2 ст. 6) [4].

Разом з цим, на зловживання повноваженнями як ознаку верховенства права звернено увагу у праці «Мірило верховенства права національного рівня: практика України», де зазначено, що запобігання зловживанню повноваженнями як складник верховенства права передбачає здійснення повноважень у спосіб, що унеможливлює несправедливі, необґрунтовані, нерозумні або деспотичні рішення [5, с. 115]. Особливої актуальності ця вимога набуває в контексті законності діяльності органів публічної влади та їхніх посадових осіб. Адже у ч. 2 ст. 19 Конституції України визначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3].

Отже, у вітчизняному законодавстві використовуються терміни як «свавільне втручання», так і «зловживання правом». Проте, більш виваженим для юриспруденції є термін «зловживання».

При цьому варто зауважити, що запобігання зловживанню повноваженнями – це також і вимога до якості законодавства, яке передбачає дискреційні повноваження слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді чи судді.

Вимога запобігання зловживанню повноваженнями (захист від свавілля) є важливою для кримінальних процесуальних правовідносин. Адже особи, які здійснюють кримінальне провадження, наділені досить широким колом дискреційних повноважень щодо прийняття процесуальних рішень, зокрема – про початок, рух та завершення кримінального провадження, про вибір виду запобіжного заходу чи слідчої (розшукової) дії, яка буде проводитися.

Особлива актуальність цієї вимоги зумовлена тим, що під час кримінального провадження можливе обмеження конституційних прав та свобод учасників правовідносин. У зв'язку з цим, у рішеннях Європейського суду з прав людини наголошується на необхідності закріплення у законодавстві дієвих гарантії запобігання та протидії зловживанням при прийнятті рішення про обмеження прав і свобод людини під час кримінального провадження.

Так, у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини захист від свавілля розглядається в контексті вимоги до якості національного законодавства. Зокрема, у справі «Волохи проти України» від 2 листопада 2006 року Суд наголошує, що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані п. 1 ст. 8 Конвенції. Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно, оскільки такі заходи є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом. Надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети певного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання (п. 49) [6].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що запобігання зловживанню повноваженнями як елемент верховенства права обумовлює необхідність закріплення у законодавстві процедур, які визначають рамки реалізації дискреційних повноважень осіб, які здійснюють кримінальне провадження, шляхом чіткого визначення: обсягу дискреційних повноважень, способу їх здійснення та закріплення можливості оскарження прийнятих рішень у порядку судового контролю.

Список використаних джерел

1. Рабінович П.М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / Рабінович П. М., Луців О. М. та ін. Львів : Сполом, 2016. 200 с.
2. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2020.pdf
3. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та доповн. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29 груд. 1999 р. № 1-33/99. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text
5. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України. За заг. ред. М. Козюбри, передмова С. Головатий. Київ: Рада Європи; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2021. 152 с.
6. Справа «Волохи проти України» (Заява N 23543/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 2 листоп. 2006 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ВИГОТОВЛЕННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ Й ПРОПАГАНДА КОМУНІСТИЧНОГО І НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ (СТАТТЯ 436^{-1} КК): ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ

В Україні процес законотворчості останнього десятиріччя відзначається надзвичайно складними соціальними та політичними факторами, обумовленими триваючою агресією російської федерації, розпочатою у лютому 2014 року. В межах цього процесу виглядає логічно обгрунтованим та соціально обумовленим формування

кримінально-правових норм-заборон будь-яких діянь щодо комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

З метою протидії названим суспільно-небезпечним явищам Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 436^{-1} з визначенням складу кримінального правопорушення як публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників [1]. Стаття 436^{-1} була включена до Розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», що обумовлено об'єктом протиправного посягання – такими являються суспільні відносини, які забезпечують кримільно-правову охорону безпеки людства.

Однак, через певні політичні явища в державі у зв'язку з прийняття Закону України 28 січня 2014 року норма втратила чинність [2] і цього ж числа в попередній редакції була повернута до Кодексу новим Законом [3].

В обох редакціях закону стаття 436^{-1} КК передбачала відповідальність за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності, вчинених у роки Другої світової війни, зокрема злочинів, здійснених організацією «Вафен-СС», підпорядкованими їй структурами, тими, хто боровся проти антигітлерівської коаліції і співробітничав з фашистськими окупантами, а також пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників.

Суттєві зміни даної статті пов'язанні з наданням українськими законодавцями оцінки комуністичного тоталітарного режиму в період перебування України в складі радянської держави – СРСР.

Верховна Рада України від імені Українського народу, керуючись положеннями Загальної декларації прав людини, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів та боротьби з відродженням нацистської ідеології, а також керуючись положеннями резолюції Парламентської Асамблеї ОБСЄ щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості, та інших нормативно-правових актів в царині міжнародного права прийняла Закон від 9 квітня 2015 року, яким суттєво зміним редакцію статті 436^{-1} КК. На обгрунтування свого рішення законодавці вказали на мету внесених змін, зазначивши нагальну потребу у недопущенні повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості,

усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України [4]. На відміну від попередньої редакції склад злочину у статті 436^{-1} КК «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» включив до способів вчинення кримінально караного діяння виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України.

В той же час, Законом від 9 квітня 2015 р. встановлено, що заборона виготовлення символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму не поширюється на випадки виготовлення такої символіки для її подальшого використання з метою, зазначеною у частині 3 статті 4 даного Закону, зокрема, у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб; на оригіналах бойових знамен; на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991–2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними; на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань, на території кладовищ та за інших умов, повний перелік яких викладений в Законі.

На важливість та обгрунтуванність здійснених законодавчих новацій вказує і Рішення Конституційного суду від 16 липня 2019 р., яким Закон від 9 квітня 2015 р., а значить і стаття 436^{-1} КК, визнано таким що відповідає Конституції України, тобто дані нормативні правові акти є конституційними [5].

Зміст вчинюваного караного діяння у складі даного кримінального правопорушення може бути реалізований у одній з таких форм як: виготовлення, поширення, публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України.

В судовій практиці характеристика названих протиправних проявів, окреслення кожної ознаки з визначених форм вимагає глибокого аналізу і дослідження як на етапі досудового розслідування, так і судового розгляду. Прикладом проведеного всебічного аналізу складу кримінального правопорушення є рішення колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 14 жовтня 2025 року.

Суд визнав доведеним, що з 27 січня по 08 лютого 2021 року засуджений, маючи на меті доведення до широкого кола осіб комуністичної ідеології, усвідомлюючи, що соціальна мережа Facebook знаходиться у відкритому доступі, на власній сторінці шляхом репосту поширював графічні зображення, які містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), атрибутики з відтворенням серпа та молота, п'ятикутної зірки, іншої символіки комуністичної партії, зображення осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії тощо.

Суд вважає, що діяння з виготовлення, поширення і публічного використання вочевидь є тісно пов'язаними із явищем пропаганди, оскільки зміст пропаганди й полягає у поширенні інформації, ідей, поглядів чи фактів для привернення до них уваги, впливу на громадську думку, демонстрації певних поглядів та ідей.

Тому суд приходить до висновку, що всі форми злочину, передбаченого ст. 436^{-1} КК (виготовлення, поширення, публічне використання, публічне виконання) самі по собі є проявом пропаганди. Тож сам факт доведення умисного вчинення особою вищевказаних дій є достатнім для констатації наявності у її діях як ознак об'єктивної сторони, так і ознак суб'єктивної сторони цього злочину [6].

Наведене рішення суду касаційної інстанції є ілюстрацією практики правозастосування і засвідчує, що всебічний глибокий аналіз всіх елементів і ознак складу кримінального правопорушення забезпечує обгрунтовану кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння, постановлення судом законного вироку та призначення справедливого покарання.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України № 729-VII від 16 січня 2014 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-18#n5

2. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України: Закон України № 732-VII 28 січня 2014 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text

3. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України № 735-VII 28 січня 2014 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-18#n5

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 9 квітня 2015 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73

5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України

«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 9-р/2019 від 16 липня 2019 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#n2

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 жовтня 2025 року. https://reyestr.court.gov.ua/Review/131282432

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;
Коваленко Наталія Олександрівна,
адвокат Національної асоціації адвокатів України, кандидат юридичних наук, доцент

СТАТТЯ 297 КК УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НОРМ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ

У вітчизняному кримінальному праві досить часто одне й те саме діяння формально підпадає під ознаки кількох кримінально-правових норм. Це особливо помітно там, де законодавець поряд із загальною нормою встановлює групу спеціальних норм, що диференціюють відповідальність залежно від предмета посягання або особливостей об'єкта кримінально-правової охорони.

Кримінально-правовий аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого), потребує з'ясування його об'єктивних і суб'єктивних ознак та визначення проблемних питань кваліфікації.

Стаття 297 КК України тісно перетинається з низкою інших норм Особливої частини КК України, передусім ст. 194 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна), ст. 178 КК України (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), ст. 179 КК України (Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь), ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) [1].

Така нормативна «перехресність» породжує конкуренцію загальної й спеціальних норм, а також конкуренцію кількох спеціальних норм між собою. Від правильного розв'язання цієї конкуренції залежить як коректна кваліфікація діяння, так і послідовність судової практики та реальний рівень кримінально-

правової охорони місць поховання, релігійних об'єктів і об'єктів культурної спадщини.

Так, усі спеціальні склади, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням певних видів майна, генетично «виходять» із загального складу, передбаченого ст. 194 КК України. Тут безпосереднім об'єктом виступає право власності, а предметом може бути будь-яке чуже майно, що має товарну і мінову вартість, незалежно від форми власності. Відповідно, ст. 297 КК України є спеціальною нормою, що охоплює особливі предмети посягання: могили, інші місця поховання, тіла (останки, прах) померлих.

На відміну від загального поняття «майна» за ст. 194 КК України, тут має значення саме функція та символічний статус об'єкта – він є місцем вшанування пам'яті померлого. Додаткова кваліфікація за ст. 194 КК України є доцільною тоді, коли: 1) наруга над могилою здійснюється шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, що не передбачений як кваліфікуюча ознака у ст. 297 КК України; 2) окремо завдано значної майнової шкоди власнику відповідної ділянки, споруди, меморіального комплексу, яка виходить за межі «типових» наслідків наруги [2, с. 180].

Становить інтерес питання кримінально-правової кваліфікації та розмежування складів кримінальних правопорушень у випадку, коли релігійна споруда одночасно є місцем поховання (крипти, усипальниці, гробниці видатних релігійних діячів). Тут критерієм розмежування є відповідь на питання: чи виконує релігійна споруда функцію місця поховання та чи наявна у діянні саме наруга над цим місцем. Якщо пошкоджується «звичайна» релігійна будівля, що не використовується як місце поховання, діяння підлягає кваліфікації за ст. 178 КК України. Якщо ж ушкоджено релігійну споруду, яка одночасно є місцем поховання (наприклад, крипта з прахом святого, усипальниця в храмі), за наявності ознак наруги правильною видається кваліфікація таких дій за сукупністю ст. 178 та ст. 297 КК України.

Іноді місця поховань визначних релігійних діячів, могили, склепи, меморіальні поховання визнаються святими місцями. За таких обставин один і той самий об'єкт одночасно виступає і місцем поховання (ст. 297 КК України), і релігійною святинею (ст. 179 КК України) [3, с. 298].

У таких випадках, якщо діяння спрямоване виключно на перешкоджання поклонінню святині, її осквернення без акценту на поховальному характері об'єкта, такі дії належить кваліфікувати за ст. 179 КК України. Якщо ж святиня одночасно є могилою або іншим місцем поховання, і дії виражаються саме у нарузі над похованням (наприклад, розкидання останків, пошкодження надгробка з метою глуму, демонстрація зневаги тощо), кваліфікація таких дії має здійснюватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 179 і ст. 297 КК України. Тут визначальним критерієм є поховальний статус об'єкта та приниження пам'яті померлого.

На практиці виникають питання також при кваліфікації кримінальних правопорушень, об'єктом яких є давні поховання, кургани, стародавні могильники, які мають статус об'єктів археологічної спадщини, а дії пов'язані з розкопками, незаконним пошуком, вилученням предметів тощо. Такі діяння охоплюються складом ст. 298 КК України та не потребують додаткової кваліфікації за ст. 297 КК України, навіть якщо формально зачіпаються тіла (останки) померлих.

За наведених умов пріоритетним є режим охорони культурної спадщини, а не моральна оцінка, оскільки термін «наруга», що застосовується у ст. 297 КК України, вказує на глум, порушення недоторканності місць пам'яті, образу почуттів людей, що вшановують поховання. У свою чергу, руйнування або пошкодження об'єкта культурної спадщини може відбуватися без елементу емоційно-оцінювальної зневаги, наприклад, з корисливих мотивів, через недбалість чи у процесі незаконних розкопок.

Узагальнюючи ключові критерії відмежування ст. 297 КК України від суміжних складів кримінальних правопорушень зупинимось на наступних:

1. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, є повага до місць поховання та тіл померлих, у той час, як предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України, є право власності, ст.ст. 178, 179 КК України – свобода віросповідання, ст. 298 КК України – охорона культурної й археологічної спадщини (ст. 298).

2. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, є могили, інші місця поховання, тіла (останки, прах) померлого, а кримінального правопорушення, передбаченого ст. 298 КК України, – об'єкти культурної/археологічної спадщини, ст. 178 КК України – релігійні будівлі, ст. 179 КК України – релігійні святині, ст. 194 КК України - «звичайне» майно.

3. Ознака наруги (осквернення) є обов'язковою для складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, та можливою, але не визначальною, для складів, передбачених ст.ст. 194, 178, 179, 298 КК України.

4. Для уникнення штучної конкуренції норм у випадках, коли протиправне посягання пов'язане давніми похованнями як археологічними пам'ятками та/або рухомими предметами, що походять з об'єктів археологічної спадщини, кваліфікацію належить здійснювати ст. 298 КК України, не «розмиваючи» меж застосування ст. 297 КК України, яка покликана охороняти, передусім, соціальну повагу до поховання як до об'єкта пам'яті, а не як до історичної знахідки.

Отже, відмежування наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого від суміжних складів кримінальних правопорушень ґрунтується на комплексному аналізі об'єкта та предмета посягання, змісту об'єктивної сторони, можливого

поєднання функцій одного об'єкта (поховання – релігійна святиня – культурна пам'ятка). Чітке дотримання цих критеріїв дозволяє уникати помилок при кваліфікації, забезпечити реальну диференціацію відповідальності й посилити кримінально-правову охорону як місць поховання, так і релігійних об'єктів та об'єктів культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405

2. Березніков О. В. Кримінально-правова характеристика наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого : дис. докт. філософії : 081 «Право» / Херсонський державний університет. – Івано- Франківськ, 2025. 258 с.

3. Репецький С. П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 259 с.

Джужа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Тичина Дмитро Михайлович,
провідний співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК СКЛАДОВА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Починаючи з 2014 року, Україна опинилася перед масштабними викликами у сфері національної безпеки. Окрім традиційних криміногенних загроз, ситуацію суттєво ускладнили широкомасштабні воєнні дії та диверсійно-підривна діяльність, які спричинили масове внутрішнє переміщення населення. Додатковими дестабілізуючими чинниками виступили економічна нестабільність, зростання безробіття, поширення корупції, поглиблення соціальної нерівності. Окрему стурбованість викликає зниження уваги органів публічного управління до проблем сім'ї та молоді, що загострює соціальні ризики й ускладнює формування ефективної державної політики в умовах затяжної кризи. За таких умов, спостерігаються небезпечні тенденції, що призвели до посилення проявів домашнього насильства, яке стало загальнодержавною проблемою в умовах воєнного стану.

Недарма вчені-кримінологи наголошують на організації віктимологічного моніторингу злочинності у сімейно-побутовій сфері,

що потребує поглибленого аналізу з урахуванням не тільки кримінологічної ситуації, але й вивчення факторів, що сприяють такому явищу [1–3].

Зародившись у надрах фізико-математичних та інших техніко- і природничо-зумовлених прикладних наук і наукових напрямків, моніторинг (від англ. «monitoring», у перекладі – відслідковування, на базі латинського «monitor» – той, що нагадує, запобігає) сформувався саме як системна діяльність щодо безперервного збирання (накопичення, акумулювання) інформації про поточний стан об'єкту управління, її аналіз та використання в прогнозуванні для запобігання кризових ситуацій [1, с. 14].

Вчені досить давно застосовують систему моніторингу злочинності, накопичуючи досвід прогнозування вчинення окремих видів злочинів, і стану злочинності в цілому. Віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне спостереження за станом віктимізації суспільства і соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації [4].

Зміст планування системи віктимологічного моніторингу полягає у створенні функціональної моделі чи у плануванні усього технологічного процесу отримання віктимологічної інформації [5]. Оскільки усі етапи отримання віктимологічної інформації тісно пов'язані між собою, недостатня увага щодо розробки якого-небудь етапу неминуче призведе до різкого зниження достовірності (цінності) усієї отримуваної інформації. На підставі аналізу практики діяльності Національної поліції, варто наголосити, що якісна побудова національної системи віктимологічного моніторингу повинна включати такі етапи, зокрема:

1) постановка завдань віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації у сімейно-побутовій сфері і вимог до віктимологічної інформації. Для окреслення вимог до віктимологічної інформації необхідна велика деталізація поставлених завдань. Важливу роль при цьому відіграє формулювання чіткого уявлення про віктимологічні показники та детермінанти домашнього насильства, про способи кримінологічної оцінки. На першому етапі повинні бути обрані основні методи обробки віктимологічних показників (абстрагування, узагальнення, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний, структурно-функціональний аналіз та інші), оскільки від них значною мірою залежать частота і терміни віктимологічних спостережень, а також вимоги до повноти отримуваних віктимологічних відомостей;

2) створення структури віктимологічного спостереження та визначення принципів її здійснення. Це основний і найбільш складний етап, під час якого з урахуванням поставлених завдань та наявного досвіду функціонування системи віктимологічного моніторингу

визначаються основні суб'єкти віктимологічних спостережень, у тому числі центральні і регіональні; вирішується питання про доцільність і масштаби використання системи віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації;

3) побудова мережі віктимологічного моніторингу з використанням віктимологічної служби. Такий етап передбачає реалізацію на основі запропонованої структури віктимологічного моніторингу принципів віктимологічного спостереження з урахуванням специфіки регіональних аспектів кримінологічної ситуації. Деталізується співвідношення кримінологічного та віктимологічного спостережень, визначається територія найбільш інтенсивних віктимологічних спостережень, помічається періодичність таких спостережень кримінологічної ситуації. Складаються конкретні віктимологічні програми регіональних спостережень, що регламентують перелік віктимологічних показників, частоту та терміни спостереження;

4) розробка системи отримання віктимологічних даних та надання інформації працівникам правоохоронних органів й громадськості. На цьому етапі визначаються особливості ієрархічної структури отримання і збору віктимологічної інформації; планується розробка віктимологічних банків даних; визначаються умови надання віктимологічних інформаційних послуг, які виконуються з їхньою допомогою; контроль точності й достовірності отримання віктимологічних показників на всіх етапах віктимологічного моніторингу сучасної кримінологічної ситуації;

5) оцінка отриманої віктимологічної інформації та прийняття рішення щодо розробки та упровадження заходів віктимологічного запобігання. На завершальному етапі надається детальна віктимологічна характеристика кримінологічної ситуації щодо домашнього насильства, яка подається у медіа у вигляді доповідей, звітів, оглядів. Після створення системи віктимологічного моніторингу та початку її функціонування з'являється необхідність перевірити, чи відповідає отримана віктимологічна інформація кримінологічної ситуації початковим вимогам до неї, чи можливо на її основі ефективно реалізовувати заходи віктимологічного запобігання домашньому насильству. Для цього необхідно налагодити взаємодію правоохоронних органів з громадськими організаціями, які надають допомогу жертвам.

Якщо отримана віктимологічна інформація не перевищує встановлених вимог, які ставляться державними чи регіональними програмами, то систему віктимологічного моніторингу можливо залишити без змін. Якщо ж ці вимоги не виконуються, а також при появі нових задач, система віктимологічного моніторингу потребує перегляду.

Однак, якщо віктимологічні прогнози свідчать, що віктимність у майбутньому зростатиме, то видається за необхідне організувати її утримання на початковому рівні розвитку віктимогенних процесів [4; 5].

У зв'язку з цим, уявляється за необхідне створення «ситуаційних віктимологічних центрів» на базі Національної поліції України. Завдання таких центрів – узагальнення зібраної віктимологічної інформації та її аналіз, накопичення заходів віктимологічного прогнозування й побудова можливих віктимологічних моделей розвитку загалом злочинності та її запобігання. Головна їх функція – динамічне моделювання, яке дозволить прогнозувати можливі віктимологічні наслідки різних варіантів розвитку окремих видів злочинів та злочинності загалом. Віктимологічний аналіз та прогноз, які можуть бути надані ситуаційним віктимологічним центром, допоможуть правоохоронним органам всебічно володіти складною кримінологічною ситуацією, створити умови щодо майбутнього ефективнішого віктимологічного запобігання злочинам та забезпечення національної безпеки країни.

Специфічним методом віктимологічного моделювання є сценарний прогноз – своєрідний метод опису логічно послідовного процесу, події, виходячи з ситуації яка склалася. Ефективність та надійність віктимологічних прогнозів визначаються багатьма чинниками, до яких відносяться: вибір основних віктимологічних детермінантів, визначення їх ролі та значимості у соціумі; виявлення головних тенденцій досліджуваних віктимологічних явищ та процесів; екстраполяція отриманих закономірностей на майбутнє; складання комплексного багаторівневого віктимологічного прогнозу як в цілому щодо віктимності, так і за окремими її видами; глибина та об'єктивність віктимологічного аналізу початкової інформації.

Отже, зауважемо, що нами запропоновано систему віктимологічного моніторингу жертв домашнього насильства, спрямовану як на зменшення впливу негативних соціальних чинників віктимізації, так і активізацію механізмів захисту потенційних жертв кримінальних правопорушень (зменшення рівня віктимності) за напрямами постановки завдань, збирання та оцінки віктимологічної інформації; віктимологічного спостереження і супроводження; прийняття рішень щодо практичного впровадження заходів віктимологічного характеру.

Список використаних джерел

1. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 370 с.

2. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.

4. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів кримінологічної безпеки суспільства: монографія. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. 220 с.

5. Віктимологія: навч. посіб. / за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.

Дмитращук Олена Станіславівна,
начальник управління організації діяльності ізоляторів тимчасового тримання та моніторингу дій із затриманими Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, кандидат юридичних наук;
Димченко Владислав Валерійович,
начальник відділу моніторингу дій із затриманими управління організації діяльності ізоляторів тимчасового тримання та моніторингу дій із затриманими Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України;
Бойчук Ігор Олегович,
старший інспектор з особливих доручень відділу моніторингу дій із затриманими управління організації діяльності ізоляторів тимчасового тримання та моніторингу дій із затриманими Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України

«CUSTODY RECORDS»: ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

З метою вирішення проблемних питань забезпечення прав затриманих осіб, на які неодноразово вказувалося у рішеннях Європейського суду з прав людини, Європейським комітетом із запобігання катуванням, звітах Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, повідомленнях правозахисних організацій, Національною поліцією України спільно з міжнародними партнерами та громадськими організаціями продовжується впровадження системи автоматизованого обліку всіх дій із затриманими особами «Custody Records» (далі – система «Custody Records»).

Система «Custody Records» – призначена для покращення стандартів захисту прав затриманих осіб, внаслідок запровадження електронної фіксації інформації про всі дії щодо осіб, які перебувають під контролем поліції з моменту фактичного затримання і поміщення до слідчого ізолятора або звільнення з-під варти, а також запровадження обов'язкового інтерв'ю (опитування) затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання [4].

Особливістю системи «Custody Records» є повний взаємозв'язок її складових елементів:

1. Зонування приміщень підрозділу поліції.

Постійний нагляд за станом перебування затриманих реалізовується шляхом поділу підрозділу поліції на окремі зони, у яких мають перебувати виключно конкретні категорії осіб (відвідувачі, затримані чи доставлені).

Метою зонування є відмежування приміщень для роботи із затриманими від усіх інших приміщень (робочі кабінети поліцейських, приміщення для подання громадянами заяв та скарг тощо) [4].

Необхідність виокремлення зони підрозділу поліції, де розташовуються приміщення для роботи із затриманими полягає у тому, щоб жодна стороння особа (поліцейські або інші особи, які не мають стосунку до роботи із затриманими та забезпечення їх прав) не можуть безконтрольно туди потрапити.

2. Система відеонагляду 24/7.

Система «Custody Records» передбачає застосування сучасних систем відеоспостереження у приміщеннях поліцейського відділку та у спецавто для перевезення затриманих і взятих під варту осіб.

Застосування систем відеоспостереження в поліцейському відділку та спецавто є додатковою гарантією забезпечення безпечного середовища під час утримання та переміщення затриманих і взятих під варту осіб, а також дотримання їхніх прав та законних інтересів [4].

3. Електронна база обліку всіх дій щодо затриманих (ІП «Custody Records»).

На базі інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» запроваджено підсистему «Custody Records», яка передбачає фіксацію всіх дій із затриманою особою з моменту її фактичного затримання на планшетному пристрої поліцейського, а обставини перебування затриманої особи в підрозділі поліції та подальше вибуття до установ, які підконтрольні іншим органам державної влади, фіксуються інспектором дотримання прав людини. Система дає змогу зафіксувати дотримання поліцейськими гарантованих національним законодавством та міжнародними стандартами прав і свобод людини: права на захист, права на медичну допомогу, процесуальні права. [1]

4. Інспектор дотримання прав людини.

Завдання інспектора дотримання прав людини – забезпечувати дотримання прав людини, законність тримання під вартою, гарантувати безпечне середовище, а також виявляти порушення процесуальних прав та гарантій затриманої особи в територіальному підрозділі поліції, з внесенням відповідної інформації до ІП «Custody Records» [2].

Під час спілкування з затриманими особами та проведення інтерв'ювання, інспекторами дотримання прав людини встановлюється вербальний та психологічний зв'язок, який допомагає з'ясувати факти різного характеру, про які затримані особи не можуть повідомити слідчим або поліцейським, якими здійснювалось затримання.

5. Дистанційний зовнішній контроль (доступ до електронної бази та відеоспостереження).

Наявність зовнішнього незалежного контролю за процесами, які відбуваються у підрозділі поліції, є серйозним стримуючим чинником як для затриманих, так і для поліцейських, оскільки працівники Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України можуть переглянути відео з будь-якого підрозділу поліції в регіонах та всі відомості щодо дій із затриманою особою в ІП «Custody Records» [4].

Впровадження системи «Custody Records» в діяльність правоохоронних органів України стало важливим кроком у напрямку забезпечення прав людини та превенції неналежного поводження з особами під час затримання. Завдяки імплементації системи було створено прозорий механізм моніторингу кожного етапу перебування затриманої особи під контролем поліції, що значно підвищило рівень дотримання процесуальних стандартів та мінімізувало можливості для порушень.

Така ініціатива підтримується зокрема Урядом України, офісом Ради Європи в України, Уповноваженою у справах Європейського суду з прав людини, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, керівництвом МВС та НП України, очільниками органів місцевої влади та місцевого самоврядування, зокрема військових державних адміністрацій, обласних та районних рад, окремих територіальних громад тощо.

Система «Custody Records» показала позитивні результати не лише у контексті захисту прав затриманих, а й у забезпеченні безпеки самих поліцейських. Вона допомогла запобігти випадкам безпідставних звинувачень правоохоронців у неналежному поводженні, адже завдяки обов'язковій фіксації всіх дій кожен крок є задокументованим та підзвітним. Це суттєво зміцнило довіру до правоохоронної системи та створило додаткові гарантії захисту як для громадян, так і для самих поліцейських. Свідченням ефективності системи є звіт за результатами останнього візиту Європейського комітету з протидії катуванням до України.

У Звіті вказано, що переважна більшість опитаних осіб, які перебувають або нещодавно перебували під вартою в поліції, зазначили, що поліція поводилася з ними належним чином із дотриманням прав людини. Цей позитивний висновок ілюструє результати зусиль, докладених Національною поліцією України в останні роки для поліпшення поводження з особами, затриманими поліцією. Це безпрецедентний результат, який підтверджує, що система «Custody Records» в поліції виконує своє призначення. [3]

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 311 від 24.05.2022 року «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-

комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 699 від 16.10.2024 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text

3. Доповідь для Уряду України щодо проведеного візиту ЄКПТ в Україну з 16 по 27 жовтня 2023 року URL: https://rm.coe.int/1680b0e1f9

4. Навчальний портал системи електронного обліку дій із затриманими особами «Custody Records». URL: https://custodyrecords.com/

Дудко Євгеній Вікторович,
докторант кафедри кримінального права
і процесу Державного податкового
університету, кандидат юридичних наук;
Бусел Андрій Олегович,
студент Національного університету
«Одеська юридична академія»

РОЛЬ І МІСЦЕ АДВОКАТА У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Виходячи з проведеного аналізу різноманітних джерел (законодавчих актів, практики їх реалізації, теоретичних підходів, т. ін.), варто констатувати, що досі адвокати, не дивлячись на закріплення їх правового статусу у спеціальному законі, а також у чинному Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України, сприймаються у змісті кримінологічної діяльності як частково спеціалізовані (напівспеціалізовані) суб'єкти запобігання злочинам, у тому числі й того, яке здійснюється в ході кримінального провадження.

Як видається, з такими теоретико-прикладними підходами з означеного питання погодитись не можна – і ось чому:

а) по-перше, загальновизнаними в теорії права є положення про те, що у співвідношенні норм матеріального права (у даному випадку КК) та процесуального норм права (КПК) пріоритетними є норми першого [1, с. 160–181], а тому адвокати мають законодавчо визначене право займатись запобіжною діяльністю.

З цього випливає, що норми КПК мають у повій мірі відображати зміст норм КК, як базових, вихідних положень щодо матеріальних норм права, якими у даному випадку є норми останнього Кодексу, що створить належне правове підґрунтя для діяльності адвокатів у сфері запобігання та протидії злочинності в якості окремого суб'єкта.

Проте, у чинному КПК такий механізм взаємодії правових норм не дотриманий. Так, в ст. 1 КК одним із завдань кримінального законодавства України зазначено запобігання злочинам, а тому логічно було б у чинному КПК прописати процедуру його реалізації у

кримінальному провадженні, що стало б додатковою правовою гарантією діяльності адвоката в якості суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням.

У такому ж сенсі можна вести мову й про ст. 50 КК, у якій зазначено, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність, але в КПК процесуальні гарантії щодо реалізації цієї норми адвокатами відсутні або носять безсистемний та беззмістовний характер;

б) по-друге, в ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю, що виступає додатковим аргументом на користь тези про те, що адвокати мають здійснювати запобіжну діяльність у сфері кримінально-правових відносин.

Саме тому, в статтях 1, 3 та ін. КК визначені гарантії забезпечення охорони зазначених цінностей (зокрема, в Особливій частині даного Кодексу).

Більш того, є спеціальний Закон України, що встановлює правові та інші механізми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, проте у діючому КПК з приводу цього не сказано жодного слова (за винятком розділу ІІ, де визначені заходи забезпечення кримінального провадження, але не, власне, безпеки учасників судочинства), хоча в ст. 2 цього Кодексу завдання по захисту особи, суспільства та держави закріплено. Тобто і в даному випадку порушений принцип системності права та нормотворчості [1, с. 214], а також допущені правові прогалини щодо діяльності адвоката в якості суб'єкта запобігання злочинам;

в) приведення норм вітчизняного законодавства до кращих міжнародних та, зокрема, європейських зразків (основу яких складають права людини і громадянина) не означає, що у нормативних актах не має звертатись увага на зміст принципу поступальності, який відображає логіку та динаміку розвитку окремих правових норм, інститутів, галузей та в цілому системи права, чого в чинному КПК теж не дотримано [1, с. 212–213], що теж можна віднести до колізійних норм, які стосуються діяльності адвоката у сфері запобігання і протидії злочинності.

Як у зв'язку з цим зауважила М. Патей-Братасюк, незважаючи на великий інтерес до проблеми правової реформи в сучасній Україні з боку науковців, можна визнати, що глибинно ця проблема ще не осмислена [2, с. 381].

Аналогічний висновок зробив А. П. Закалюк, який стосується використання на практиці досягнень кримінологів. При цьому він обґрунтовано констатував, що це є наслідком відображення помітного дефіциту кримінологічних знань у керівників вищих органів управління та керівного складу фахівців правоохоронної системи України [3, с. 3–4], які не враховують потенційні можливості адвокатів

у запобіганні кримінальним правопорушенням, як особливого суб'єкта такої діяльності.

Таким чином, слід констатувати, що у КПК України належних правових механізмів для забезпечення кримінологічної діяльності адвокатів досі не створено.

Отже, без всебічного, повного та об'єктивного з'ясування змісту кримінологічної діяльності на всіх рівнях (доктринальному, нормативно-правовому, правозастосовному, т. ін.), її суті та практичної значущості, вкрай складно визначати роль і місце адвокатури у системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а тому це питання, особливо в умовах погіршення криміногенної обстановки та воєнного стану в Україні у сьогоденні, має стати предметом окремого комплексного наукового дослідження, враховуючи значні потенційні правові можливості захисників, як учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

2. Патей-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. Київ: КНУВС, 2010. 396 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

Дудоров Олександр Олексійович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

ТОРГІВЛЯ УДАВАНИМ ВПЛИВОМ: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Одним із складників верховенства права є принцип правової визначеності, а для забезпечення останньої потрібна з-поміж іншого однаковість судової практики. В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки [1], ухваленій «завдяки» російсько-українській війні, зазначається, що внаслідок реалізації цього документа слідча та судова практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, стане передбачуваною і сталою. На жаль, відповідна правозастосовна практика не є ні сталою, ні передбачуваною, і такий незадовільний стан речей залишається незмінним, попри зусилля розробників згаданого програмного (стратегічного) документа і тих інституцій, які його реалізують. Спробую проілюструвати цю

невтішну тезу на прикладі питання кваліфікації торгівлі удаваним впливом, до розгляду якого я вже звертався у межах виступу на одній з попередніх конференцій, присвячених пам'яті Петра Петровича Михайленка [2, с. 64–73].

Нагадаю, що відсутність у ст. 369-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Зловживання впливом» конкретизації характеру впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а так само застереження про можливість здійснення відповідним суб'єктом удаваного впливу наводить на думку про те, що одержання неправомірної вигоди (далі – НВ) за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою, якщо такий вплив є удаваним, має розцінюватись як шахрайство (ст. 190 КК).

Вельми показовою у цьому плані може вважатись нещодавня історія про «кузена Єрмака»: очільник Офісу Президента України А. Єрмак зробив публічну заяву про те, що дізнався про затримання поліцією групи шахраїв. До її складу входив такий собі Єрмак Д.С., який називав себе двоюрідним братом пана Андрія і запевняв потерпілих у тому, що за 100 тис. доларів США допоможе у працевлаштуванні на посаду заступника директора одного з департаментів Офісу Президента України. Щоб ввести в оману бажаючих «працевлаштуватися», зловмисники брали кошти частинами разом із пакетом необхідних документів – дипломами про освіту, копіями паспортів, сертифікатами рівня знання англійської мови. Фігуранти затримані, їм повідомлено про підозру за ч. 5 ст. 190 КК [3].

Думка про те, що торгівля удаваним впливом має розцінюватись як шахрайство, а не як зловживання впливом, є розповсюдженою і в юридичній літературі. Наприклад, у виданні, розрахованому на слідчих ДБР, можна прочитати: «Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вчинене особою, яка апріорі не має такого впливу, за наявності всіх необхідних підстав, слід кваліфікувати як шахрайство» [4, с. 258]. Цієї ж позиції дотримується О. Кришевич [5, с. 341]. До такого варіанту кваліфікації, як відомо, схиляє усталений підхід до кримінально-правової оцінки подібної поведінки – уявного посередництва у хабарництві, який (підхід) є домінуючим у вітчизняній юридичній літературі, знаходив послідовне відбиття у практиці Верховного Суду України і не піддається сумніву Касаційним кримінальним судом Верховного Суду (далі – ККС ВС). Якщо уявити, що Україна не виконала чергове домашнє завдання і не має всупереч конвенційним настановам у своєму законодавстві окремої заборони, присвяченої кримінальній відповідальності за зловживання впливом, то на практиці аналізовані обманні дії, спрямовані на заволодіння чужим майном (класичний обман в особі), безпроблемно кваліфікувались б за ст. 190 КК.

З погляду розмежування торгівлі удаваним впливом та уявного посередництва у хабарництві значний інтерес викликає «кейс

Гримчака». Вироком ВАКС колишній заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України був засуджений за шахрайство і підбурювання до замаху на надання НВ службовим особам, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище. При цьому в юридичних медіа зазначається, що суд визнав доведеним те, що колишній посадовець (за змовою зі своїм родичом) вимагав від представника одного ТОВ мільйон доларів США за вплив на службових осіб Міністерства культури України і Київської міської державної адміністрації шляхом використання своїх службових зв'язків з іншими посадовими особами задля позитивного вирішення питання про отримання цим ТОВ дозволу на початок реконструкції будівель і споруд на території, яка входить до буферної зони зони об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Крім того, Ю. Гримчак, за версією обвинувачення, до якої пристав і ВАКС, вимагав у представника юридичної компанії 80 тисяч доларів за вплив (нібито через заступника Генерального прокурора) на суддів КЦС ВС щодо винесення рішення про стягнення боргу в розмірі 10 мільйонів боргу в одному з цивільних проваджень [6; 7]. У вироку ВАКС, постановленому щодо Ю. Гримчака [8], всупереч цим не зовсім коректним висловлюванням, загалом переконливо доведено наявність у діях засудженого не торгівлі удаваним впливом, а уявного посередництва в наданні-одержанні неправомірної вигоди (гроші нібито призначались для інших службових осіб), через що покликання у формулі на кваліфікації, зокрема, на ст. 190 КК слід визнати доречним. Застереження «загалом» зроблене через те, що у вироку ВАКС неодноразово вказується на «впливовість» обвинуваченого, і в цьому вбачаються «натяки» на попередню кваліфікацію дій обвинуваченого як зловживання впливом.

Раніше я вже писав про те, що: а) зроблений у постанові ОП ККС ВС від 29 березня 2021 р. [9] і вкрай важливий для забезпечення однаковості судової практики висновок про суб'єкта злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК, попри його редакційну невдалість й еклектичність наведеної на його користь аргументації, уможливлює ствердну відповідь на питання про охоплення удаваного впливу складами злочину «зловживання впливом»; б) таку позицію поділяють знані українські вчені – К. Задоя, В. Навроцький, М. Хавронюк, Н. Ярмиш [2, с. 64–73]. Через це складно зрозуміти логіку укладачів одного аналітичного огляду, які пишуть, що суди, констатуючи інформацію, викладену в обвинувальних актах за ст. 369-2 КК, не з'ясовують питання, чи дійсно особа збиралася здійснити вплив у зв'язку з отриманням неправомірної вигоди, чи лише бажала присвоїти неправомірну вигоду [10, с. 62]. Невже вказана обставина має значення для кваліфікації вчиненого як зловживання впливом?

За ч. 3 ст. 15, ч. 5 ст. 190 КК один із районних судів Полтавської засудив суб'єкта, який запропонував іншій особі отримати в користування земельні ділянки, що перебувають на балансі державних

підприємств загальною площею близько 5 тис. гектарів шляхом фіктивного працевлаштування довірених осіб на посади директорів цих підприємств. За вирішення цього питання треба було сплатити кругленьку суму. При цьому зловмисник разом зі своїми співучасниками повідомив потерпілому завідомо недостовірні відомості щодо наявності у нього зв'язків серед працівників Офісу Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Фонду державного майна України та Національної академії аграрних наук України, які сприятимуть позитивному вирішенню питання. У вироку підкреслено, що обвинувачений не мав можливостей, зв'язків і знайомств у державних органах, щоб вирішити питання працевлаштування довірених осіб на певні посади, за що бажав отримати гроші [11]. Таке викладення обвинувачення схиляє до думки про те, що у цьому разі мала місце торгівля удаваним впливом, яка, з огляду на висновок ОП ККС ВС, підлягала кваліфікації за ч. 2 ст. 369-2 КК.

Раніше мною аналізувались судові рішення, якими екссуддю було засуджено за ч. 2 ст. 369-2 КК за те, що він одержав 10 тис. доларів США за вплив на працівників поліції з метою закрити кримінальні провадження [12; 13]. Висловлювався сумнів у правильності кваліфікації дій екссудді, зумовлений притаманною рішенням ВАКС невизначеністю у частині викладення фактичних обставин: 1) якщо НВ призначалась і надавалась обвинуваченому, який пообіцяв завдяки своїм зв'язкам із правоохоронцями вплинути на поліцейських із тим, що ті в інтересах зацікавленої особи закрили кримінальні провадження, то кваліфікацію його дій за ч. 2 ст. 369-2 КК слід визнати правильною (зокрема, через охоплення удаваного впливу диспозицією цієї кримінально-правової норми); 2) якщо ж НВ призначалась і передавалась зацікавленим у закритті кримінальних проваджень через колишнього суддю для поліцейських, а той мав умисел заволодіти грошовими коштами і не передавати їх за призначенням, то у скоєному вбачаються ознаки шахрайства (якщо виходити із панівного у теорії і на практиці підходу до кваліфікації удаваного посередництва у наданні-одержанні НВ щонайменше як шахрайства).

Подібний сумнів виникає після ознайомлення з вироком, яким за «пасивне» зловживання впливом засуджено адвоката, обвинуваченого в одержанні НВ за вплив на рішення судді у справі про адміністративне правопорушення [14]. Справа в тому, що у вироку двічі фігурують висловлювання обвинуваченого про те, що гроші призначались нібито для передачі судді, що схиляє до думки про наявність у цьому разі щонайменше уявного посередництва в наданні-одержанні НВ, а не інкримінованого зловживання впливом (щонайменше, бо підбурювання до підкупу судді у діях засудженого адвоката також вбачається). Із подібних міркувань постає питання про правильність кваліфікації за ч. 3 ст. 369-2 КК дій суб'єкта, який, видаючи себе за співробітника контррозвідки СБУ, одержав гроші за вирішення питання щодо призначення контрабандисту покарання, не пов'язаного з реальним

позбавленням волі. На перший погляд, у цьому разі наявна класична торгівля удаваним впливом, однак такий висновок підважують наведені у вироку висловлювання обвинуваченого про те, що «гроші мали піти на закриття питань у суді, прокуратурі та СБУ» [15]. Злободенність розмежування вказаних різновидів поведінки, дотичної до корупції, демонструє і засудження колишнього голови Державної судової адміністрації України О. Сальнікова за ч. 2 ст. 369-2 КК, хоч у ВАКС справа щодо цього високопоставленого чиновника заходила з іншим обвинуваченням – у вчиненні шахрайства та підбурювання до підкупу суддів КАС ВС за винесення рішення в інтересах однієї з бізнес-структур [16].

У проєкті нового КК України (далі – проєкт) [17] проблема кваліфікації, якій присвячено ці тези, знаходить загалом вдале рішення з урахуванням як наукових здобутків (праці М. Бакай, Н. Кочерової, К. Задої, М. Хавронюк та ін.), так і положень міжнародно-правових актів (ст. 18 Конвенції ООН проти корупції, ст. 12 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією), з яких слідує, що при зловживанні (точніше торгівлі) впливом особа, яка має реальний або удаваний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, «обмінює» такий вплив на НВ, що надається тим, хто бажає скористатись цим впливом (інакше кажучи, при зловживанні впливом суб'єкт «пасивного» підкупу може «торгувати» як реальним, так і удаваним (стверджуваним) впливом).

У ст. 9.5.10 проєкту, яка має коректу назву «Торгівля впливом», мовиться про те, що злочин 3 ступеня вчиняє особа, яка від іншої особи: 1) прийняла пропозицію хабара, 2) просила надати хабар або 3) одержала хабар за реальний чи удаваний вплив на прийняття рішення публічною службовою особою. Визначення хабара наводиться у «великому глосарії» проєкту (ст. 1.1.1 «Значення термінів Кримінального кодексу»), і в ньому також наголошується на тому, що для наявності, зокрема, торгівлі впливом не має значення те, чи має суб'єкт реальну можливість вчинити або не вчинити відповідну дію.

Для того, щоб розмежувати склади злочинів «Торгівля впливом» і «Прийняття пропозиції хабара, його одержання від іншої особи, прохання чи вимагання його надати» (ст. 9.5.8 проєкту – наступник ст. 368 чинного КК), треба буде «скласти до купи» не лише згадані нормативні положення, а й щонайменше визначення зловживання, так само розміщене у «великому глосарії» проєкту. Без серйозних коментаторських зусиль тут не обійтись, що є зайвим свідченням ускладненості потенційного кримінального закону, а це, звісно, шкодитиме його інформативності. Утім, проєкт усуває чи не основний конструктивний недолік чинної редакції заборони, присвяченої кримінальній відповідальності за зловживання впливом, який (недолік) призводить до того, що значна частина «класичного» хабарництва за участю публічних службових осіб охоплюється

диспозицією ч. 2 (ч. 3) ст. 369-2 КК, а отже, навряд чи виправдано розглядається як прояв «фонової корупції».

Доводячи переваги проєкту (порівняно з чинним КК), В. Навроцький підкреслює, що у проєкті з-поміж іншого вирішене одвічно дискусійне питання про кваліфікацію діянь особи, яка отримує вигоду за вплив, навіть не плануючи його здійснювати. Для цього в диспозиції ст. 9.5.10 прямо прямо передбачено, що нею охоплюється отримання хабара за реальний чи удаваний вплив на прийняття рішення [18, 23]. На мою думку, варто розрізняти ситуацію, коли особа має справжній вплив на уповноважену особу, однак не збирається його задіювати навіть за обіцяний чи одержаний хабар, і ситуацію, коли жодного впливу на відповідного адресата в отримувача хабара немає (вплив є удаваним, вигаданим).

Насамкінець пропоную задуматись над тим, чи є така поведінка, як торгівля удаваним впливом, проявом «фонової корупції» у виконанні «посередників».

З одного боку, торгівлю удаваним впливом охоплюють такі конвенційні формулювання, як «надання неправомірної переваги будь-якій особі, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом на прийняття рішення», «одержання вигоди за вплив незалежно від того, чи такий вплив дійсно здійснюється, чи призводить до бажаного результату». До речі, при визначенні перспектив аналізованої заборони слід орієнтуватись саме на ст. 12 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією, а не на ст. 18 Конвенції ООН проти корупції, належну до так званого факультативного блоку криміналізації [19, с. 87–88].

З іншого, у п. 64 Пояснювальної записки до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, де визначається місія досліджуваної кримінально-правової заборони, зазначається, що криміналізація зловживання впливом має на меті дістатися до ближнього кола посадової особи або політичної партії, до якої він належить, і боротися з корупційною поведінкою тих осіб, які, перебуваючи поряд із владою, намагаються скористатися зі свого професійного становища або соціального статусу, що сприяє формуванню корумпованої атмосфери і послаблює віру громадян у справедливість державного управління. Створюється враження, що тут мається на увазі торгівля наявним впливом, а не обманне заволодіння чужим майном, яке поєднане з посиланням на використання удаваного (неіснуючого насправді) впливу на уповноважених осіб та яке позбавлене ознак корупційного правопорушення.

Можливо, настав час, щоб інакше прочитати відповідні конвенційні положення, а розуміння торгівлі удаваним впливом як шахрайства, а не як злочину, передбаченого ст. 369-2 КК, як це і вважає частина українських теоретиків і практиків, краще відбиває суть цієї поведінки? Сприяти отриманню фахових відповідей на ці питання могли б повноцінні компаративістські дослідження.

Список використаних джерел

1. Про Засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text.

2. Дудоров О. О. Торгівля удаваним впливом : проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XII Всеукр. наук.-теор. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 64–73.

3. Шахраї видавали себе за «кузена» Єрмака та виманювали $100 тис. за посаду в ОП: їх затримала поліція (оновлено). ВІДЕО+ФОТОрепортаж. URL: https://censor.net/ua/photonews/3583818/shahrayi-vydavaly-sebe-za-brata-yermaka-scho-vidomo.

4. Кваліфікація слідчими органів Державного бюро розслідувань окремих кримінальних правопорушень: практичний посібник / за наук.-практ. ред. д. ю. н. А. В. Савченка, за заг. ред. д. ю. н., засл. юриста України, Директора Державного бюро розслідувань О. О. Сухачова. Київ : Державне бюро розслідувань, 2023. 394 с.

5. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство : доктрина, законодавство, практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Хмельницький, 2025. 457 с.

6. Прокуратура повідомила, що вирок про 10 років в'язниці для Гримчака вступив у силу. Судовий репортер. 2 червня 2022 р. URL: https://sudreporter.org/prokuratura-povidomyla-shho-vyrok-pro-10-rokiv-vyaznyczi-dlya-grymchaka-vstupyv-u-sylu/.

7. Справу стосовно заступника міністра з питань ТОТ скеровано до суду. НАБУ. 22.05.2020. URL: https://nabu.gov.ua/novyny/spravu-stosovno-zastupnyka-ministra-z-pytan-tot-skerovano-do-sudu.

8. Вирок Вищого антикорупційного суду від 23 лютого 2022 р. у справі № 991/4110/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103545678.

9. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/96074938.

10. Звіт за результатами аналізу судової практики притягнення до відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення за 2022 рік. НАЗК. ЦППР. 83 с. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/zvit-nazk-tsppr.pdf.

11. Вирок Кобеляцького районного суду Полтавської області від 31 січня 2025 р. у справі № 532/157/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124835152.

12. Вирок Вищого антикорупційного суду від 17 березня 2021 р. у справі №758/1780/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95601523.

13. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 7 червня 2021 р. у справі № 758/1780/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97608842.

14. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 29 листопада 2024 р. у справі № 686/5354/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/123383556.

15. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 22 листопада 2024 р. у справі № 638/6002/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123227522.

16. Хабар за «потрібне» рішення Верховного Суду : версії та вирок у справі ексголови ДСА Олексія Сальнікова. ВАКС вирішив. URL: https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/analytics/xabar-za-potribne-risennya-verxovnogo-sudu-versiyi-ta-virok-u-spravi-eksgolovi-dsa-oleksiya-salnikova.

17. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 15.10.2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua /upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf.

18. Навроцький В. О. «Зловживання впливом» (ст. 369-2 КК) vs торгівлі впливом (ст.ст. 9.5.9, 9.5.10 проєкту КК). Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 24 листоп. 2023 р. / редкол.: Ю. А. Пономаренко та ін. ; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; Громад. орг. «Все-укр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 20–24.

19. Дудоров О. О., Задоя К. П. Перспективи кримінально-правової заборони, присвяченої торгівлі впливом, у контексті євроінтеграційних прагнень України. Ампаро. 2022. Том 1. Спецвипуск. С. 84–94.

Житний Олександр Олександрович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ Й ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ»

Під час агресивної війни росії проти України перед національною й міжнародною юстицією постало питання про офіційне визнання багатьох представників російського військового і політичного керівництва воєнними злочинцями. Воєнні злочинці в національному кримінальному праві й у міжнародному кримінальному

праві – особи, які в установленому законом або міжнародним договором порядку визнані компетентною національною або наднаціональною (міжнародною) судовою установою винними у підготовці, безпосередньому вчиненні воєнних злочинів (саме злочинів, адже міжнародне кримінальне право не використовує поняття «кримінальне правопорушення»), злочинів проти миру й людяності, а також у співучасті в них. Види та склади цих злочинів (планування, підготовка, розв'язування, ведення агресивної війни чи війни в порушення міжнародних угод, убивство, мордування населення окупованої території, розграбування громадської або приватної власності, обернення в рабство, заслання чи інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до або після війни та ін.) первинно передбачено у низці міжнародних угод: Статутах Нюрнберзького воєнного трибуналу (1945 р.) та Токійського міжнародного воєнного трибуналу (1946 р.), Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (1993 р.), Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (1994), Женевських конвенціях 1949 р. (Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Про поводження з військовополоненими, Про захист цивільного населення під час війни), Додаткових протоколах до них (1977 р.). Найбільш розгорнутий перелік таких злочинів надає нещодавно ратифікований Україною Римський Статут Міжнародного кримінального суду (17.07.1998 р.).

У Кримінальному кодексі України норми про відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинення яких є підставою визнання особи воєнним злочинцем (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, застосування зброї масового знищення та ін.), містить розділ XX Особливої частини «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

На визнання особи воєнним злочинцем не впливає її службова або професійна діяльність, посадовий статус, проходження нею на час вчинення відповідного злочину військової служби чи інші ознаки. Головні воєнні злочинці, тобто організатори, підбурювачі, пособники (зокрема, керівництво держави, вищі військові посадові особи), які брали участь у складанні чи здійсненні загального плану або змови, спрямованих на вчинення воєнних злочинів, несуть відповідальність за всі дії, які було вчинено будь-якими особами для виконання такого плану чи змови. Безпосередні виконавці відповідають лише за дії, які були вчинені ними на виконання злочинних наказів або з власної ініціативи. У вітчизняному й міжнародному кримінальному праві (Конвенція ООН про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та

воєнних злочинів 1974 р., ст. 29 Статуту Міжнародного кримінального суду, ч. 5 ст. 49 Кримінального кодексу України) встановлено принцип незастосування давності до воєнних злочинців незалежно від часу вчинення ними злочинів. На таких осіб не поширюється право територіального притулку.

Список використаних джерел

1. Базов В. П. Воєнні злочини : навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.

2. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі : монографія. Х.: Право, 2013. 528 с.

Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,
завідувач відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ

У частині 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачається відповідальність за освітній колабораціонізм, а саме за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Водночас вказані дії можуть кваліфікуватися і за ст. 111-2 цього Кодексу, в якій передбачається кримінальна відповідальність за пособництво державі-агресору.

Зазвичай у науковій літературі ставиться питання про забезпечення права на освіту на тимчасово окупованих територіях у контексті кримінальної відповідальності за колаборайційну діяльність. Проте відповідне питання не піднімається стосовно кримінальної відповідальності за ст. 111-2 КК, що є неправильним.

Передусім звернемо увагу на те, що притягненню до кримінальної відповідальності за освітній колабораціонізм громадян України протистоїть реалізація права на освіту у межах відповідних правовідносин, однією стороною яких є особи, яким гарантується таке право, а іншою – особи, які сприяють реалізації права на освіту. Йдеться про тих осіб, які забезпечують реалізацію такого права, а саме про вчителів, викладачів, вихователів, керівників закладів освіти тощо.

Право на освіту є одним із фундаментальних прав людини та гарантується як на рівні міжнародних документів, так і в національному праві. Зокрема, ст. 26 Загальної декларації прав людини, ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ст. 28 Конвенції про права дитини, ст. 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Фундаментальне право людини на освіту закріплено у ст. 53 Конституції України. Окрім того, право на освіту гарантується і рядом законодавчих актів України (наприклад, Законом України «Про освіту»).

В умовах окупації гарантування права на освіту громадянам України своєю державою не припиняється. Важливо мати на увазі, що на окупованих територіях право на освіту гарантується нормами міжнародного гуманітарного права. Так, згідно зі ст. 50 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Згідно з даними судової статистики кількість осіб, засуджених за освітній колабораціонізм, не є великою. Протягом 2022–2024 рр судами України за ч. 3 ст. 111-1 КК було засуджено 52 особи, що складає 3,5 % всіх засуджених за цією статтею за вказаний період. Проте звертаємо увагу на те, що саме за освітній колабораціонізм спостерігається істотне збільшення питомої ваги засуджених порівняно з попередніми роками. Так, якщо протягом 2022 р. жодна особи не була засуджена за ч. 3 ст. 111-1 КК, то в 2023 р. кількість засуджених осіб склала 9 осіб, а в 2024 р. – 43 особи. Таким чином, у 2024 р. кількість засуджених осіб за ч. 3 ст. 111-1 КК збільшилася майже в 5 разів.

Важливе питання, на якому доцільно передусім зупинитися у контексті відповідальності за освітній колабораціонізм та гарантування реалізації права на освіту на тимчасово окупованих територіях, стосується передусім того, чи можливим є притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК вчителів та викладачів, тобто осіб, які безпосередньо реалізують освітню функцію на тимчасово окупованих територіях.

У ч. 3 ст. 111-1 КК передбачено кримінальну відповідальність за *впровадження* [виділено нами – З. З.-З.] стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованих територіях. В українській мові слово «впроваджувати» означає «уводити що-небудь у дію, у практику і т. ін.» [2]. При цьому «впровадження» відмінне від «реалізації» («реалізувати» – «здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя» [3]).

Вважаємо, що «впровадження та реалізація стандарту освіти держави-окупанта в закладах освіти – це різні правові поняття, які передбачають різний обсяг дій працівників освіти на тимчасово окупованих територіях. З огляду на те, що у ч. 3 ст. 111-1 КК

передбачається кримінальна відповідальність за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-окупанта, кримінальна відповідальність рядових учителів, викладачів, вихователів, які виконували виключно професійну функцію (викладання навчальних дисциплін) та не здійснювали організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти або стосовно закладу освіти» [4, с. 174].

Аналіз вироків, ухвалених за ч. 3 ст. 111-1 КК, вказує на те, що жоден вчитель чи викладач, який реалізовував виключно свою професійну функцію з навчання дітей у закладах освіти на тимчасово окупованій території, не був притягнутий до кримінальної відповідальності за цією частиною статті. За ч. 3 ст. 111-1 КК засуджуються виключно освітні функціонери, тобто особи, які виконували організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти та тимчасово окупованій території. Йдеться про таких освітянських функціонерів, як завідувачі відділів освіти, директори, декани, заступники директорів, заступники деканів закладів освіти (ліцеїв, шкіл, училищ, інститутів, університетів тощо), завідувачі кафедр, завідувачі бібліотек відповідних закладів тощо.

Вважаємо такий підхід абсолютно правильним та таким, що грунтується на розумінні реалізації права на освіту, яке, як було зазначено вище, гарантується міжнародними документами, зокрема й міжнародним гуманітарним правом. Відповідно у разі, коли рядовий учитель виконує свою професійну функцію, він не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК. Відсутня в такому разі й можливість визнання вчителів чи викладачів винуватими за ст. 111-2 КК. Лише за умови, якщо вчитель або викладач здійснював пропаганду у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК. При цьому у вину такій особі має ставитися саме перша форма колабораційної діяльності, а не впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованій території.

При цьому, на нашу думку, вбачаємо наявність складу освітньої пропаганди у діях тих учителів чи викладачів, які реалізують свою освітню функцію, викладаючи дисципліни пропагандистського змісту (наприклад, історичного та суспільствознавчого спрямування) чи реалізацію стандарт освіти держави-агресора в частині вивчення російської мови у закладах освіти на тимчасово окупованій території. Адже дисципліни історичного та суспільствознавчого циклу спрямовані передусім на витіснення уявлення про розвиток України як

держави, про заперечення цього факту, а вивчення російської мови само собою пов'язане з витісненням вивчення української мови з закладів освіти на тимчасово окупованій території. Водночас наголошуємо, що в такому разі слід вести мову про першу альтернативну форму освітнього колабораціонізму – пропаганду у закладах освіти, а не про впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованій території.

Принаймні такий висновок ґрунтується як на тлумаченні ч. 3 ст. 111-1 КК, так і на підставі норм міжнародного гуманітарного права, які визначають обсяг дій окупаційної влади на тимчасово окупованій території стосовно реалізації права людини на освіту, а також на підставі норм міжнародних конвенцій.

Отже, на тимчасово окупованій території повинно гарантуватися право на освіту через таку форму кримінально-правового реагування на освітній колабораціонізм, що проявляється виключно у впровадженні стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованій території, а не в реалізації таких стандартів. Впровадження стандартів освіти може здійснюватися виключно тими освітянами, які здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції у закладах освіти на тимчасово окупованій території, а не рядовими вчителями чи викладачами, які не впроваджують, а реалізують стандарти освіти держави-агресора на тимчасово окупованій території. Такі рядові вчителі / викладачі можуть притягатися до кримінальної відповідальності лише у випадку, коли реалізована ними освітянська функція проявляється у формі освітянської пропаганди, до якої прирівнюється викладання дисциплін суспільствознавчого, зокрема, історичного циклу, а також вивчення російської мови.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція IV про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

2. Впроваджувати (упроваджувати). Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. Стор. 755. https://sum.in.ua/s/vprovadzhuvaty

3. Реалізувати. Словник української мови: в 11 томах. Том 8, 1977. Стор. 466. https://sum.in.ua/s/realizuvaty

4. Загиней-Заболотенко З.А., Присяжнюк І.І., Чаплюк О.І. Вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 79: ч. 2. С. 170–174.

Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника Департаменту
документального забезпечення – начальник
управління обробки документів, запитів
і звернень Національної поліції України

ПОНЯТТЄВИЙ АСПЕКТ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави. Одним з найбільш істотних чинників у подоланні корупції є ставлення населення до цієї проблеми і як свідчать результати досліджень, проведених в Україні протягом останніх років, більше половини населення схильне до вчинення корупційних правопорушень у разі, якщо це може сприяти розв'язанню проблеми. Крім того, значна частка населення з огляду на брак відповідних знань не кваліфікує певні види поведінки як корупційні, усвідомлюючи при цьому невідповідність такої поведінки нормам моралі чи професійної етики.

Питання про сутність та види корупційних правопорушень вирішується у законодавстві України та інших країн неоднозначно, скільки це обумовлено різним розумінням сутності корупції, різновидів її проявів.

У документах, підготовлених Секретаріатом ООН, корупція трактується як сукупність трьох класифікаційних груп кримінальних діянь: крадіжка, розкрадання і присвоєння державної власності посадовими особами; зловживання службовим становищем для одержання невиправданих особистих вигод; конфлікт інтересів між громадським обов'язком і особистою користю.

В антикорупційному законодавстві більшості Європейських країн та США під поняттям «корупційні злочини» розуміються посадові злочини, і в першу чергу, хабарництво, використання службового становища, зловживання владою, вимагання, крадіжки та шахрайство (Кримінальні кодекси Німеччини, Франції, Італії та США).

Конвенція про корупцію у контексті кримінального права Ради Європи охоплює такі акти корупції, як активний та пасивний підкуп посадових осіб держави та іноземних посадових осіб, парламентарів, посадових осіб міжнародних організацій, суддів та посадових осіб міжнародних судів, активна та пасивна «торгівля впливом», відмивання доходів, отриманих від корупції, використання рахунків для відмивання коштів, отриманих внаслідок корупції.

Статтею 6 Міжамериканської конвенції щодо боротьби з корупцією визначено такі види корупційних діянь: – спроба отримання або отримання, прямо чи опосередковано, урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або для іншої особи або організації, в обмін на

будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; – пропозиція або надання, прямо чи опосередковано, урядовому чиновнику або особі, що здійснює публічні функції, предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; – будь-які дії або бездіяльність при виконанні своїх обов'язків урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони;– шахрайське використання або приховування майна, отриманого внаслідок скоєння одного з вищезазначених діянь.

В Кримінальному кодексі України відсутнє поняття корупційні кримінальні правопорушення, але в ст. 45 Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям КК України в примітці зазначається, що корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до Кримінального Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2}, 368-369^{-2} Кримінального Кодексу. Також, кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до Кримінального Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366^{-2}, 366^{-3} КК України.Як випливає зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупційні кримінальні правопорушення мають дві обов'язкових ознаки, які відрізняють їх від суміжних правопорушень. Перша з них стосується способу вчинення, а друга – предмету чи засобу кримінального правопорушення: 1) зловживання (тобто використання влади, службових повноважень, професійних обов'язків чи пов'язаних з ними можливостей на шкоду правомірним інтересам іншого суб'єкта права) або вплив на службову особу з метою схилити її до зловживання; 2) неправомірна вигода - це грошові кошти чи інше майно (річ), перевага, пільга, послуга, нематеріальний актив або вигода немайнового характеру, які особа без законних на те підстав: а) набуває шляхом зловживання, б) одержує, просить чи вимагає за вчинення в інтересах іншої особи шляхом зловживання дії чи бездіяльності, або в) пропонує чи надає іншій особі, щоби вона вчинила шляхом зловживання дію чи бездіяльність.

Крім того, є типові ознаки корупційних кримінальних правопорушень: 1) суспільна небезпечність (оскільки вчинення корупційного кримінального правопорушення вчинення завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі); 2) протиправність (передбачення корупційне діяння передбачено лише в КК України); 3) наявність діяння, що містить ознаки корупції, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про

запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. (вчинення корупційного кримінального правопорушення завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають, при цьому слід уточнити, що для такого кримінального правопорушення характерно не просто використання службового становища, а зловживання таким становищем, діяння, що містить ознаки корупції: може вчинятися шляхом як дії, так і бездіяльності; полягає у використанні особою влади чи своїх службових повноважень; суперечить інтересам служби); 4) вчинення його спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року є службові особи як публічного, так і приватного права, та особи, які надають публічні послуги, хоча також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та загальні суб'єкти, крім того, враховуємо ч. 3 ст. 18 КК де надається визначення «службова особа» для всіх Розділів Особливої частини та примітку до ст. 364 КК де теж зазначається поняття «службова особа», але тільки до ст. 364, 368, 368-5, 369 КК. На підставі дефініції представника влади, поданої у пункті 1 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 № 5 діяльність представника влади може будуватися на взаємовідносинах з особами, які не перебувають у його службовому підпорядкуванні (залежності). Представники влади вступають у державно-владні правовідносини з громадянами і юридичними особами у межах діяльності. У багатьох представників влади взагалі відсутні підлеглі, але вони наділені владними повноваженнями стосовно широкого, невизначеного кола осіб (наприклад, слідчий, рядовий працівник поліції). Висновок про те, що той чи інший співробітник державного органу є представником влади, треба робити, виходячи з аналізу його повноважень, закріплених у законі й положеннях, які регламентують права та обов'язки конкретного службовця, оскільки інколи законодавство не конкретизує компетенцію службовців тих чи інших органів, визначаючи коло владних повноважень лише самого цього органу. У таких випадках слід ураховувати те, які функції безпосередньо виконувалися особою. Таким чином, представник влади характеризується: а) наявністю владних повноважень, тобто тим, що він здійснює державну або муніципальну владу; б) правом вчиняти юридично значущі дії, що породжують правові наслідки для необмеженого кола громадян; в) можливістю реалізовувати свої повноваження стосовно осіб, які не є підлеглими йому по службі; 5) наявність виключно умисної форми вини, також слід зазначити, що мотиви та мета корупційних кримінальних правопорушень можуть бути різними (переважно такими, що мають корисливу спрямованість або передбачають одержання неправомірної вигоди); 6) караність – покарання за корупційні кримінальні правопорушення може бути різним – від штрафу до позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Задоя Костянтин Петрович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

СУПУТНІ НАСЛІДКИ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ЯК МОЖЛИВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АРГЕНТИНІ ЩОДО ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ, СКОЄНОГО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ, МОЖЕ СТАТИ ПЛЯМОЮ НА РЕПУТАЦІЇ УКРАЇНИ

У 1990-их роках широкої підтримки в міжнародному праві набула ідея універсальної юрисдикції [1, с. 28]. Оскільки злочини за міжнародним правом (злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії), що становлять предмет міжнародного кримінального права, безпосередньо заборонені звичаєвим міжнародним правом [2, с. 374], від їх вчинення має утримуватися кожна людина незалежно від її громадянства та незалежно від її місця перебування. З огляду на це цілком логічно, що кожна держава світу має право чи навіть зобов'язана поширити своє кримінальне законодавство на всі можливі випадки вчинення злочинів за міжнародним правом.

Хоча за останні десятиліття вистачає прикладів, коли саме універсальна юрисдикція не дозволила винуватцям злочинів за міжнародним правом уникнути правосуддя, чимало держав намагаються самообмежити свої повноваження переслідувати та карати на її засадах задля уникнення небажаних політичних конфліктів. Такі самообмеження можуть набувати різноманітних форм, як-от обмеження державою кримінального переслідування та покарання випадками, коли підозрюваний у скоєнні злочину за міжнародним правом перебуває на її території, чи випадками, коли інша держава або міжнародна судова установа не здійснює кримінальне переслідування підозрюваного, або надання прокуратурі широкого розсуду в питанні доцільності здійснення кримінального переслідування підозрюваного. Звісно, самообмеження, до яких вдаються держави в питанні універсальної юрисдикції, заслуговують на критику через їх невідповідність засадничим ідеям, які лежать в основі цього юрисдикційного принципу. Проте навряд чи чимось кращі хитрощі, до яких інколи вдаються юристи, щоб "підігнати"

справу під особливості здійснення універсальної юрисдикції в певній правовій системі. Така гонитва за результатом інструменталізує універсальну юрисдикцію та в кінцевому підсумку також знецінює її. На жаль, один з таких випадків може в недалекому випадку одержати українське відлуння.

Після того як 24 лютого 2022 року російська агресія проти України набула максимально широких масштабів низка іноземних держав порушили кримінальні провадження у зв'язку зі скоєними на території України злочинами за міжнародним правом. Частина з цих проваджень спирається на "класичні" юрисдикційні принципи, як-от порушене в Литві провадження щодо вбивства режисера Мантаса Кведаравічюса в окупованому росіянами Маріуполі спирається на принцип пасивної правосуб'єктності, згідно з яким держава повноважна переслідувати та карати злочини, скоєні проти її громадян. Інша частина, як-от порушене у ФРН провадження щодо вчинених російськими військовими воєнних злочинів та злочинів проти людяності, спирається на універсальну юрисдикцію.

У квітні 2024 стало відомо про ініціативу неурядової організації The Reckoning Project добитися порушення в Аргентині кримінального провадження щодо воєнного злочину у формі катування, скоєного російськими військовими стосовно української цивільної особи [3]. У правовій системі Аргентини універсальна юрисдикція зазвичай пов'язується зі статтею 118 Конституції, яка уповноважує аргентинські суди розглядати справи про злочини проти права народів (delitos contra el derecho de gentes) [4]. Термін "право народів" у цьому контексті є архаїчною назвою міжнародного права. Хоча це конституційне положення жодним чином не обмежує відправлення правосуддя на засадах універсальної юрисдикції, однак судова практика Аргентини послідовно тримається позиції, згідно з якою кримінальне переслідування та покарання особи на засадах універсальної юрисдикції можливе, якщо дотримано принцип субсидіарності (principio de subsidiariedad). Як зазначив в одному зі своїх рішень Верховний суд Аргентини: "Універсальний принцип… має субсидіарний характер, тобто будь-яка країна має право судити злочини проти людяності, але лише за умови, що цього не зробила країна, яка здійснила юрисдикцію згідно з принципом територіальності… [У]ніверсальний принцип вступає в дію, коли держава не здійснює свій суверенітет і, як наслідок, інші держави міжнародного співтовариства отримують повноваження зробити це. Держава, яка не здійснює юрисдикцію над цими злочинами, є винною перед усім міжнародним співтовариством" [5]. Спрощено кажучи, аргентинські суди виходять з того, що Аргентина повноважна переслідувати та карати злочини на засадах універсальної юрисдикції лише тоді, коли держава, на території якої стався злочин за міжнародним правом, нехтує своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями переслідувати та покарати його.

Ця обставина змушує сумніватися, що ініціатива The Reckoning Project має шанс на успіх, оскільки в справі, яку ця організація представляє на розгляд аргентинському суду, йдеться про катування російськими військовими українського цивільного на окупованій території Україна, а Україна своєю чергою послідовно прагне виконувати свої зобов'язання щодо кримінального переслідування та покарання скоєних на її території злочинів за міжнародним правом, про що свідчить і величезна кількість зареєстрованих кримінальних проваджень у справах про такі злочини, і те, що певна частина з них закінчилася ухваленням судових вироків. Щоправда, в інтерв'ю одному з українських видань представниця The Reckoning Project Ц. ван Бентем заявила про те, що «українська прокуратура готова підтвердити аргентинській судовій системі, що вона не розслідує цю конкретну справу» [6]. Однак, чому українська прокуратура, володіючи інформацією про воєнний злочин, скоєний на території України (!) проти громадянина України (!!), всупереч зобов'язанню розслідувати такі випадки й здійснити кримінальне переслідування та покарання винних, яке випливає для нашої держави з норм міжнародного гуманітарного права, зокрема статті 146(2) Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року [7] та Норми 158 звичаєвого міжнародного гуманітарного права [8, с. 39], утримується від таких кроків? Та й далеко не факт, що бездіяльність української прокуратури в одній окремій справі на фоні понад ста тисяч інших справ про воєнні злочини переконає аргентинський суд в тому, що справді існує потреба покластися на універсальну юрисдикцію.

Взагалі зі слів Ц. ван Бентем складається враження, що пасивність української прокуратури саме в тому конкретному випадку, яким опікується The Reckoning Project, є результатом досягнутої між цією неурядовою організацією та прокуратурою неформальної домовленості, покликаної збільшити шанси на порушення аргентинським судом кримінального провадження на засадах універсальної юрисдикції. Якщо це припущення вірне, чи враховувалося українськими прокурорами те, що ціною такого рішення аргентинського суду буде таврування України як держави, що «винна перед усім міжнародним співтовариством» у зв'язку з невиконанням зобов'язань щодо кримінального переслідування та покарання злочинів за міжнародним правом?! З цим негативним наслідком, напевне, можна було б змиритися, якби порушене в Аргентині провадження давало б реальний шанс на засудження винних у скоєному воєнному злочині. Однак мізерну ймовірність такого розвитку подій визнає навіть The Reckoning Project. Винні не будуть засуджені аргентинським судом очно, оскільки їх немає на території Аргентини. Вони також не будуть засуджені заочно (in absentia), оскільки це не дозволяє аргентинське законодавство. Зрештою, вони навряд чи будуть видані до Аргентини

російською державою хоча б тому, що таку видачу забороняє російське законодавство. Звісно, Аргентина може намагатися оголосити підозрюваних у міжнародний розшук, і, якщо це вдасться, розраховувати на їх видачу до Аргентини третьою державою, на території якої вони можуть опинитися в майбутньому, однак те саме гіпотетично могла б зробити й сама Україна. Ц. ван Бентем каже, що мета ініціювання кримінального провадження в Аргентині полягає в тому, щоб "використати всі законні способи, щоб притягнути російських злочинців до відповідальності". Що не кажи, це блага мета, от тільки навряд чи вона має досягатися ціною можливої дискредитації зусиль України з переслідування та покарання воєнних злочинів й інструменталізації інституту універсальної юрисдикції.

Список використаних джерел

1. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüernberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with Commentaries. Yearbook of the International Law Commission. 1950. Vol. II. C. 374-378.

2. The Princeton Principles on Universal Jurisdiction / foreword M. Robinson. Princeton: Princeton University Press, 2001. 67 c.

3. Exclusive: Ukraine man's torture case against Russians seeks justice in Argentina URL: https://www.reuters.com/world/ukraine-mans-torture-case-against-russians-seeks-justice-argentina-2024-04-16/.

4. Конституція Аргентини від 1853 року (в редакції 1994 року). URL: https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/derechoshumanos_publicaciones_colecciondebolsillo_01_constitucion_nacion_argentina.pdf.

5. Рішення Верховного суду Аргентини в справі № 17.168 від 14 червня 2005 року. URL: https://www.asser.nl/upload/documents/20121101T045118-Simon_Corte_Suprema_Fallo_amnestia_14-6-2005.pdf.

6. Проти росіян, які катували українця, подали позов в Аргентині. Чому саме там? Так їх буде простіше зловити? URL: https://babel.ua/amp/texts/106186-proti-rosiyan-yaki-katuvali-ukrajincya-podali-pozov-v-argentini-chomu-same-tam-tak-jih-bude-prostishe-zloviti-vidpovidaye-yuristka-the-reckoning-project-cvetelina-van-bentem.

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

8. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т.Р. Короткий, Є.В. Лук'янченко; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК ВИДУ ОСНОВНОГО ПОКАРАННЯ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 р. [1], що набрав чинності з 28 березня 2024 р., кримінальне законодавство доповнено новим видом основного покарання – пробаційним наглядом. Відповідно до ч. 1 ст. 59-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) [2] «покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства».

На засудженого до цього покарання суд покладає такі загальні обов'язки: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання; 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

Отже, виконання покарання у виді пробаційного нагляду покладається на уповноважені органи з питань пробації за місцем проживання засудженого. Судове рішення виконується не пізніше десятиденного строку з дня набрання ним законної сили або звернення його до виконання (ч. 2 ст. 49-1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК)) [3].

Крім згаданих вище обов'язків, суд може зобов'язати засудженого: 1) використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою; 2) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; 5) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ч. 3 ст. 59-1 КК).

Строк пробаційного нагляду складає від одного до п'яти років, для неповнолітніх – від одного до двох років.

Серед видів покарань пробаційний нагляд передбачений п. 7-1 ст. 51 КК. Покарання має застосовується переважно до осіб, які не становлять підвищеної суспільної небезпеки. Воно не передбачає ізоляції від суспільства. Водночас до засудженого застосовуються деякі наглядові та соціально-виховні заходи.

Організація здійснення уповноваженим органом з питань пробації наглядових та соціально-виховних заходів до засуджених до покарання у виді пробаційного нагляду визначається Порядком здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженим наказом Міністерства юстиції України № 272/5 від 29 січня 2019 р. [4].

Так, під час здійснення нагляду при виконанні пробаційного нагляду уповноважений орган з питань пробації, зокрема: веде облік засуджених осіб; викликає засуджених осіб до уповноваженого органу з питань пробації; роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання; здійснює контроль за виконанням засудженою особою обов'язків, встановлених законом та покладених на неї судом; здійснює профілактичні та виховні бесіди із засудженою особою; відвідує засуджену особу за місцем проживання (у разі необхідності) з метою забезпечення контролю за поведінкою та способом життя; здійснює збір інформації, необхідної для оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень; організовує першочергові заходи з виявлення засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; раз на три місяці надсилає до підрозділів інформаційно-аналітичної підтримки територіальних органів Національної поліції України запити з метою з'ясування випадків учинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень, а також з'ясування випадків учинення засудженими особами адміністративних правопорушень; здійснює контроль за виконанням засудженими обов'язку використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою.

Щодо проведення соціально-виховної роботи уповноважений орган з питань пробації забезпечує: складання індивідуального плану роботи із засудженими особами з урахуванням оцінки ризиків; аналіз виконання індивідуального плану роботи із засудженими особами; аналіз виконання засудженою особою обов'язків, покладених на неї судом та відповідно до закону; застосування диференційованого підходу під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги засудженим особам; сприяння працевлаштуванню, залученню до навчання, участі у виховних заходах та соціально корисній діяльності засуджених осіб та ін.

У законодавстві передбачені також наслідки ухилення від відбування покарання у виді пробаційного нагляду.

По-перше, у разі невиконання засудженим розглянутих вище обов'язків, вчинення адміністративного правопорушення із засудженим проводиться індивідуальна профілактична бесіда та застосовується письмове попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

По-друге, якщо засуджений ухиляється від відбування пробаційного нагляду, уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали до органів Національної поліції для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 389 КК. Ухилення засудженого від відбування покарання у виді пробаційного нагляду карається обмеженням волі на строк до трьох років. Причому діяння, що охоплюється ухиленням від відбування пробаційного нагляду, детально описується в ч. 3 ст. 49-3 КВК.

Звернемо увагу, що відповідно до ч. 5 ст. 59-1 КК пробаційний нагляд не призначається особам, які під час відбування цього виду покарання вчинили кримінальне правопорушення.

Незважаючи на відносну новизну покарання, що розглядається, вже напрацьована судова практика його призначення. При цьому науковці та практичні працівники звертають увагу на деякі проблемні моменти. Наприклад, застосування зворотної дії Закону України від 23 серпня 2023 р. в часі щодо визначення строку пробаційного нагляду, обґрунтування і мотивації застосування відповідного виду покарання та покладення на засудженого обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 59-1 КК [5, с. 148].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що пробаційний нагляд як вид основного покарання не охоплює ізоляцію особи від суспільства, але передбачає застосування наглядових та соціально-виховних заходів. При цьому частину з своїх дій засуджений має узгоджувати з уповноваженим органом з питань пробації, виконувати обов'язки, що покладені судом. Зазначене покарання має сприяти гуманізації пенітенціарної системи, економії кримінально-правової репресії та вдосконаленні діючої системи покарань.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text4.

4. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: Наказ Міністерства юстиції України від 29 січ. 2019 р. № 272/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text.

5. Нікіфорова Т. І. Судова практика застосування покарання у виді пробаційного нагляду. Успіхи і досягнення в науці. 2024. № 6 (6). С. 141–155.

Каменський Дмитро Васильович,
професор кафедри кримінального права
та кримінології Національної академії
Служби Безпеки України, доктор
юридичних наук, професор

«АКТ ДОБРОТИ» ЧИ АКТ ВІЙНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО (НЕ) ЗАКОННІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ УДАРІВ США ПО СУДНАХ, ЩО ПЕРЕВОЗЯТЬ НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ

5 жовтня 2025 р., звертаючись до військової аудиторії під час церемонії, присвяченої 250-річчю заснування ВМС США, президент США Дональд Трамп назвав смертельні військові удари США по суднах у Карибському морі «актом доброти», стверджуючи, що ці операції перервали маршрути контрабанди наркотиків, що ведуть до Сполучених Штатів. Обстоюючи своє рішення щодо санкціонування авіаударів, він стверджував, що цілями цих ударів були наркоторговці, які в іншому випадку спричинили б смерть тисяч американців. «Якщо подумати про це таким чином, – сказав пан Трамп, – те, що ми робимо, насправді є актом доброти» [1].

За інформацією американських ЗМІ, для юридичного обґрунтування серії військових ударів США по підозрюваних у наркотрафіку суднах у Карибському морі та південній частині Тихого океану адміністрація Трампа значною мірою спиралася на засекречений меморандум Офісу правового радника Міністерства юстиції США. Цей висновок, за інформацію деяких джерел, нібито стверджує, що Сполучені Штати перебувають у стані «неміжнародного збройного конфлікту» з окремими злочинними організаціями, що займаються наркотрафіком, розглядаючи їх як недержавні збройні групи у значенні міжнародного гуманітарного права, а їхніх учасників – як незаконних комбатантів. Стверджується, що ці картелі здійснювали «збройні напади» проти США, що нібито дозволяє Президенту застосовувати військову силу без додаткового схвалення Конгресу – під приводом необхідності захисту національної безпеки.

Правозахисні організації, зокрема Американський союз громадянських свобод, подали запити на доступ до цієї думки відповідно до Закону про свободу інформації (FOIA), стверджуючи, що юридичний меморандум фактично розширив обсяг воєнних повноважень Президента. Секретність меморандуму викликала різку критику науковців та членів Конгресу, які попереджають, що в такий спосіб питання міжнародного кримінально-правового співробітництва та притягнення до кримінальної відповідальності членів організованих злочинних організацій безпідставно переводиться у площину збройного конфлікту, обходячи чинні міжнародно-правові обмеження, зокрема й щодо застосування сили на морі [2].

На основі обмеженої публічної інформації класифікований меморандум OLC, як видається, надає Президенту США

безпрецедентне розширення воєнних повноважень, фактично проголошуючи, що наркотрафік до Сполучених Штатів становить збройний конфлікт, який виправдовує застосування військової сили – абсолютно нову юридичну концепцію як для минулих, так і для майбутніх операцій.

Документ нібито дійшов висновку, що Президент США може санкціонувати застосування летальної сили проти широкого кола наркокартелів, визнаних такими, що становлять «неминучу загрозу» для американських громадян. За словами осіб, знайомих із документом, перелік цілей включає групи, які виходять далеко за межі тих, що офіційно визнані іноземними терористичними організаціями.

Правники попереджають, що така позиція фактично надає Президенту безстрокові воєнні повноваження проти таємного переліку суб'єктів, дозволяючи виконавчій владі визнавати наркоторговців незаконними комбатантами та завдавати по них ударів без ефективного законодавчого або судового контролю.

Це означає суттєвий відхід від усталеної практики США, наркоторговці переслідуються саме в кримінально-процесуальному порядку, маючи при цьому право на процесуальні гарантії, і затримувалися переважно в межах операцій підрозділів Берегової охорони (інколи спільно з ВМС або ВПС), а не шляхом нанесення превентивних військових авіаударів.

Як історичне підґрунтя саме для такого висновку можна навести події 1980–1990-х років, коли США активно підтримували Колумбію у боротьбі проти Пабло Ескобара та картелю Медельїн через обмін розвідданими, операції підрозділу по боротьбі з наркозлочинністю та надання військової допомоги. США давно розглядали картель як загрозу національній безпеці та прагнули притягнути Ескобара до відповідальності за масштабне ввезення кокаїну на територію США.

Водночас у тій ситуації органи США були юридично обмежені та не могли прямо втручатися у внутрішні кримінальні провадження Колумбії. Відповідно до міжнародного права, зокрема принципу суверенітету держав (ст. 2(7) Статуту ООН), жодна держава не може застосовувати своє кримінальне законодавство на території іншої держави без її згоди. Хоча закон США (наприклад, Закон про боротьбу з наркотиками на морі) передбачає обмежену екстериторіальність, він не дозволяє односторонніх затримань на території суверенної держави без договірних механізмів.

Хоча договір про екстрадицію між США та Колумбією формально дозволяв передачу колумбійських громадян, політичний тиск і конституційні гарантії в Колумбії (включаючи тимчасову заборону екстрадиції її громадян).

Поділяю думку тих фахівців, які заперечують позицію про те, що окремі наркокартелі мають бути визнані чи переслідувані як іноземні терористичні організації або що їхніх учасників слід розглядати як незаконних комбатантів. Навпаки, вони є цивільними

особами – підозрюваними у вчиненні окремої групи кримінальних правопорушень.

Також вважаю, що прирівнювання актів міжнародного тероризму, спрямованих проти США та їхніх громадян, до загроз, що йдуть від наркокартелів – навіть якщо останні були офіційно визнані іноземними терористичними організаціями (або неофіційно названі «наркотерористами») – є принципово помилковим підходом. Далі пропоную низку аргументів на користь цієї позиції.

Існує суттєва різниця, наприклад, між такими терористичними групами, як Аль-Каїда, що стояла за терактами 11 вересня, та наркокартелями на кшталт венесуельського Tren de Aragua [3]. Останній, хоча й був спочатку визнаний транскордонною злочинною організацією, а з лютого 2025 р. – іноземною терористичною організацією Держдепом США, навряд чи може бути розглянутий як терористична організація в загальноприйнятому розумінні цього терміна. Він не є релігійно або політично мотивованою групою, яка ставить за мету напад на громадян США або об'єкти критичної інфраструктури.

Відповідно до федерального законодавства США, «міжнародний тероризм» охоплює діяльність, що передбачає насильство або дії, небезпечні для людського життя і становлять правопорушення за кримінальним законодавством США або іншої держави. Така діяльність повинна переслідувати мету залякування або примусу цивільного населення, впливу на політику уряду шляхом примусу або залякування або примусу уряду до певних дій через акти масового знищення, вбивства чи викрадення. Крім того, такі дії мають відбуватися переважно за межами територіальної юрисдикції США або мати транскордонний характер – за способом їх виконання, цільовою аудиторією або місцезнаходженням виконавців [4].

Якщо розкласти це визначення на три основні елементи – (1) насильство, що становить злочин; (2) спеціальний намір залякування, примусу або впливу; (3) екстериторіальність – і порівняти з міжнародно визнаним поняттям «організованої злочинної групи», стає очевидно, що саме спеціальний намір *відсутній* у кримінальних організацій, які переслідують передусім економічну вигоду.

Хоча такі групи часто озброєні, регулярно застосовують насильство та діють у різних юрисдикціях, вони не чинять злочини з метою «залякати цивільних», «вплинути на політику уряду» чи «змусити уряд діяти певним чином». Їхня головна мета – це власне отримання незаконного прибутку.

Загалом аналіз понять «міжнародний тероризм», «терористична організація», «терористична діяльність», «участь у терористичній діяльності» та «організована злочинна група», що розкриваються в американському та міжнародному законодавстві демонструє, що наркокартелі «не вписуються» у ці нормативні конструкції. Картелі прагнуть незаконного прибутку; терористичні групи, навпаки – реального політичного, ідеологічного або релігійного впливу.

Хоча представники адміністрації Дональда Трампа називали ймовірних наркоторговців «Аль-Каїдою нашої півкулі», я вважаю, що таке порівняння не має юридичного підґрунтя, а, навпаки – має здебільшого політичний характер. Отже, поділяю позицію багатьох міжнародних правників [5], які переконливо стверджують, що кампанія «військових ударів» є незаконною і навіть злочинною за своїм змістом.

Список використаних джерел

1. Kavi A., Mills D. Trump Caribbean strikes raise questions over U.S. military targeting of drug-smuggling vessels. *The New York Times.* October 5, 2025. URL: https://www.nytimes.com/2025/10/05/us/politics/trump-caribbean-strikes-drugs-kindness.html.

2. United Nations. (1982, December 10). *United Nations Convention on the Law of the Sea* (1833 U.N.T.S. 397), Art. 108(1). URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

3. U.S. Department of the Treasury. (2024, July 11). *Treasury sanctions Tren de Aragua as a transnational criminal organization* [Press release]. URL: https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2459.

4. United States Code. (n.d.). *18 U.S.C. § 2331 – Definitions*. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2331.

5. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2025, September 16). *US war on "narco-terrorists" violates the right to life, warn UN experts after deadly vessel strike* [Press release]. Режим доступу: https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/09/us-war-narco-terrorists-violates-right-life-warn-un-experts-after-deadly.

Карпенко Микола Іванович,
головний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»,
доктор юридичних наук, доцент;
Фєрьєва Наталія Петрівна,
доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ПОДАЛЬШОГО АНАЛІЗУ І ВРЕГУЛЮВАННЯ

Проблематиці кримінальної відповідальності за військові злочини (нині військові кримінальні правопорушення – прим. авт.),

передбачені розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), за часів незалежності України на рівні дисертаційних досліджень приділяли увагу такі науковці, як: В.П. Бодаєвський (ст. 410 КК, 2010 р.), М.І. Карпенко (ст. 406 КК, 2010 р.), Т.Ю. Касько (ст. 407–409 КК, 2015 р.), Р.Д. Кіт (ст. 410 КК, 2024 р.), Є.С. Ковалевська (ст. 411–412 КК, 2014 р.), Ю.Б. Курилюк (ст. 419 КК, 2014 р.), В.В. Кухар (ст. 422 КК, 2007 р.), Б.Д. Леонов (ст. 426 КК, 2004 р.), А.Р. Мухамеджанова (ст. 433 КК, 2017 р.), А.М. Ониськів (ст. 407–409 КК, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці, 2017 р.), В.О. Поповичук (ст. 435 КК, 2018 р.), М.М. Сенько (ст. 407 КК, 2005 р.), М.С. Туркот (ст. 423 КК, 2007 р.), Н.П. Фєрьєва (ст. 405 КК, 2023 р.), М.І. Хавронюк (ст. 424 КК, 1998 р.), Ю.В. Шапошніков (ст. 402 КК, 2021 р.).

Серед інших комплексних досліджень військових кримінальних правопорушень зазначаємо дисертації:

В.О. Бугаєва «Військові злочини і покарання» (2002 р.), який на підставі 10-ти літнього періоду наявного законодавства у військовій сфері України запропонував визначити спеціальний суб'єкт військового злочину, вдосконалити кваліфікацію окремих військових злочинів, вчинених особами, які стали непридатними до військової служби чи були неправомірно призвані, окремі питання щодо виконання арешту щодо різних категорій засуджених військовослужбовців;

Д.Ю. Купар «Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби» (2018 р.), яка на основі всебічного комплексного аналізу наукової літератури, емпіричних матеріалів та вивчення міжнародної і зарубіжної практики здійснення звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового злочину проаналізувала стан наукової розробки цієї проблематики, ґенезу формування аналізованого явища, визначила правову природу заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, виявила їх види, запропонувала авторське визначення поняття, а також встановила підстави, суб'єкти та порядок застосування поряд зі звільненням від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України;

О.Р. Полегенько «Суб'єкт військових злочинів» (2019 р.), якою досліджено теоретичні питання щодо поняття військового злочину та суб'єкта військового злочину в сучасному кримінальному законодавстві України, загальні та спеціальні ознаки суб'єктів військових злочинів, особливості здійснення пробації у відношенні останніх та особливості регламентації їх положення в законодавстві країн Європейського Союзу;

Т.Б. Ніколаєнко «Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців» (2019 р.), яка досліджувала кримінально-виконавчі аспекти призначення та виконання спеціальних покарань, що застосовуються до

військовослужбовців, їх систему, правове регулювання та напрями удосконалення;

С.О. Харитонова «Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації» (2019 р.), який розглядав відправні методологічні підходи в дослідженні проблем кримінальної відповідальності за військові злочини; поняття таких термінів, як «військовий злочин», «склад військового злочину»; питання системного підходу у дослідженні військових злочинів, їх кваліфікацію та застосування покарання у разі їх вчинення;

М.І. Карпенка «Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України» (2020 р.), який за результатами проведеного дослідження обґрунтував пропозиції, спрямовані на нове вирішення законодавчих, теоретичних і практичних проблем кримінально – правової охорони військового правопорядку, як об'єкта кримінально – правової охорони у військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, для зміцнення їх боєздатності і боєготовності на належному рівні з метою забезпечення ефективної оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. З цією метою була запропонована система військових кримінальних правопорушень, яка ґрунтується на авторській концепції і сучасному праворозумінні потенційних заходів протидії злочинним посяганням та їх наслідкам, створенні теоретичної моделі майбутньої системи кримінальних правопорушень у військовій сфері. Здійснене дослідження дозволило сформулювати висновки і пропозиції, які у сукупності утворюють нову систему кримінально – правової охорони воєнної безпеки України і спрямовані на досягнення поставленої мети.

Запропоновано передбачити розділ XIX Особливої частини КК України у новій редакції, змінивши йому не лише назву на «Кримінальні правопорушення проти воєнної безпеки України», але і зміст, розмістивши його на початку Особливої частини нової редакції КК України (нового КК України) після розділів «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» і «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України».

У коментарях, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях проблеми кримінальної відповідальності за військові злочини також висвітлювались М.Б. Головком, С.І. Дячуком, В.О. Навроцьким, М.І. Пановим, О.М. Сарнавським та іншими вченими. Разом з тим питання родового об'єкта військових кримінальних правопорушень в аспекті правопорушень, спрямованих проти воєнної безпеки України, під час дії особливого періоду і особливо воєнного стану досліджувались недостатньо і потребують подальшого аналізу та врегулювання.

Залишаються нереалізованими пропозиції по удосконаленню змісту диспозицій ст. 402, 403, 404, 405, 412, 425–426-1, 427, 429, 430,

432 КК новими положеннями щодо ознак об'єктивної сторони складу військових злочинів, передбачених зазначеними статтями, зокрема:

передбачити кримінальну відповідальність за невиконання наказу або розпорядження командира, а також інше невиконання розпорядження, або спричинення у результаті непокори матеріальної шкоди інтересам військової служби (ст. 402);

невиконання розпорядження командира / начальника з необережності, що спрямовано проти інтересів військової служби (ст. 403 КК);

змінити назву статті 404 КК України та диспозиції ч. 1 та ч. 5 цієї статті шляхом додавання слова "командир", як такого, що має відмінне значення у визначенні військового керівництва;

внесення зміни до назви статті 405 КК України в частині додавання слова «командир» та диспозицій частини 1 та 2 цієї статті в частині додавання слова «командир». Також пропонуються зміни до диспозиції ч. 3 та ч. 4 статті 405 КК України, а саме додаються особливо кваліфікуючі ознаки «що спричинили тяжкі наслідки» та «із застосуванням бойових припасів» відповідно. Одночасно пропонується збільшити нижню межу санкції частини 4 статті 405 КК України з п'яти до шести років позбавлення волі;

визначити розміри матеріальної шкоди, завданої у великих розмірах у результаті необережного знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК);

зазначити, що військовими службовими особами є і командири всіх рівнів, які, як і начальники, здійснюють функції представників влади;

привести у відповідність до ст. 364 КК розміри істотної шкоди і тяжких наслідків для військових злочинів, передбачених ст. 425–426-1 КК;

встановити кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів, передбачених ст. 427, 429, 430, 432 КК, з кваліфікуючими ознаками;

перевести у розряд кримінальних проступків військові адміністративні правопорушення, передбачені ст. 172-10–172-19 Кодексу України про адміністративні правопорушення, посиливши на ряду з іншими видами кримінального покарання, відповідальність за їх вчинення від одного до шести місяців арешту на гауптвахті.

Авторами звертається увага і на інші пропозиції, що запропоновані науковцями, які зазначені вище по тексту.

Висновок: аналіз положень розділу XIX Особливої частини КК України свідчить про необхідність подальшого удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, що потребує об'єднання зусиль науковців, практиків, органів державної влади для їх невідкладного вирішення.

Кісілюк Едуард Миколайович,
професор кафедри права Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», кандидат юридичних наук, професор

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Наповнення сучасного інформаційного простору такими термінами, як цифрові права особистості, цифрове самовизначення, право на Інтернет, цифрові сервіси, віртуальна реальність, кіберпростір, цифровий суверенітет, штучний інтелект, хмарні сервіси, інтернет речей, блокчейн та інше, наявність наукових дискусій з питань правового врегулювання таких термінів свідчить про те, що в Україні як і в усьому цивілізованому світі останнім часом поступово формується окремий міжгалузевий правовий інститут цифрових прав людини.

Незважаючи на дискусійність визначеної проблеми, розвиток цифрових технологій реально впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації їх нормативного врегулювання [1, с. 130].

Щодо самого поняття «цифрові права людини», то єдиного підходу до цього визначення немає, оскільки необхідність у ньому виникла відносно недавно, тому не має законодавчого закріплення, а також недостатньо напрацювань на науково-теоретичному рівні. У деяких джерелах можемо віднайти визначення цифрових прав як прав людини, які полягають у праві людей на доступ, використання, створення і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет [2, с. 137].

У Цивільному кодексі окремих зарубіжних країн є норми, які закріплюють визначення цифрових прав. Зокрема, цифровими правами визнаються названі в такій якості в законі зобов'язальні та інші права, зміст та умови здійснення яких визначаються відповідно до правил інформаційної системи, що відповідає встановленим законом ознакам. На необхідності закріплювати у національному законодавстві відповідні норми для регулювання цифрових прав наголошує й практика Європейського суду з прав людини [3, с. 59]. Тому Цивільний кодекс України теж варто доповнити статтею про цифрові права, а саме закріпити поняття цих прав та особливості їх реалізації.

Між тим, і без закріплення в національному законодавстві терміну цифрові права, до таких прав можемо віднести право на доступ до Інтернету, свобода вираження поглядів онлайн, право на приватність і захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії, право на цифрове

самовизначення або право відключатися від онлайну, або бути забутим в онлайні.

Таким чином, можемо констатувати, що існує велика кількість цифрових прав, які потребують нормативного врегулювання. У свою чергу заходи кримінальної відповідальності є необхідною реакцією держави на правопорушення, що становлять найбільшу суспільну небезпеку – заподіюють або можуть заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Саме у Кримінальному кодексі України закріплені склади всіх правопорушень, визнаних на даний час кримінально-караними, зокрема й порушень цифрових прав людини, що несуть в собі особливу суспільну небезпеку.

У сучасних умовах безліч кримінально-протиправних діянь так чи інакше можуть вчинятися з використанням Інтернету. Як зазначає Н. А. Савінова, використання Інтернету, тобто можливість дистанційної комунікації, забезпечує суб'єкту можливість бути на необмеженій відстані від місця події, формуючи йому алібі й потенційно збільшуючи небезпеку вчинюваного кримінального правопорушення [4]. Таке протиправне використання Інтернету як засобу досягнення кримінально-протиправної мети має місце в багатьох діяннях, передбачених Кримінальним кодексом України, але як правило не змінює юридичного змісту цих діянь і, відповідно, не впливає на їх кваліфікацію.

Інша ситуація має місце коли мова йде про кримінальні правопорушення, які, маючи своєрідні компоненти цифрових прав, виділяються серед інших відповідними юридичними складами і кваліфікуючими ознаками. Саме їх варто розглядати як кримінальні правопорушення у сфері цифрових прав. У цьому контексті можемо говорити і про ті кримінальні правопорушення, які раніше не сприймалися як такі, що порушують цифрові права, але в умовах правового розвитку інформаційного суспільства реалізуються переважно в цифровому просторі.

Диференціація таких діянь може бути різною. Наприклад, за конструкцією Особливої частини Кримінального кодексу України їх можна поділити на: кримінальні правопорушення, що безпосередньо посягають на ключовий предмет цифрових прав – інформацію; кримінальні правопорушення, які, не зважаючи на різну протиправну мету, являють собою інформаційно-психологічний вплив на людину, суспільство або реалізуються через такий вплив; кримінальні правопорушення, що в своєму об'єктивному виразі як діяння є протиправним використанням засобів і систем збору, зберігання, обміну

інформацією, або мають на меті завдання шкоди таким засобам і системам. Окремо в цьому аспекті потрібно виділити групу кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI КК України «Злочин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», своєрідність якої полягає в тому, що криміналізація передбачених у цьому розділі правопорушень обумовлена прийняттям Конвенції про кіберзлочинність [5], ратифікації її Україною та відповідної імплементації положень Конвенції в українське законодавство.

У контексті кримінально-правової охорони цифрових прав потрібно звернути увагу, що сама Конвенція про кіберзлочинність не дає дефініцій кіберзлочину чи кіберзлочинності, а лише визначає прояви протиправної поведінки, що мають бути криміналізовані національним законодавством держав-учасників: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані зі змістом інформації; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.

Як бачимо, за вказаними ознаками можна зробити висновок, що більшість з кримінально-протиправних порушень цифрових прав відносяться до кіберзлочинів. Водночас, осмислення нових небезпечних діянь у сфері цифрових прав вимагає їх своєчасної криміналізації, що у свою чергу є частиною політики забезпечення безпеки кіберпростору, тобто безпечного технологічного простору найсучасніших проявів цифрових прав людини і форм їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.

2. Попович Т. П. Особливості правової природи цифрових прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 135–140.

3. Дідух Х. В. Цифрові права: український та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85: частина 1. С. 59–65.

4. Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: ТОВ «ДКС», 2012. 342 с.

5. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

Колб Олександр Григорович,
професор кафедри кримінального права
та процесу Державного податкового
університету, доктор юридичних наук,
професор;
Богатиренко Оксана Вікторівна,
адвокат Національної асоціації
адвокатів України

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 436² КК УКРАЇНИ

Як показує аналіз судових рішень, що стосуються застосування положень ст. 436² КК України, на практиці виникає низка проблем, які суттєвим чином впливають на дотримання визначених у кримінальному праві принципів (верховенства права; законності; справедливості т.ін), а також на рівень правоохоронної та запобіжної діяльності в нашій державі, з урахуванням при цьому вимог воєнного стану та передбачених у зв'язку з цим правообмежень у ст. 64 Конституції України.

До таких проблемних питань, виходячи з результатів проведеного дослідження, можна віднести наступні із них, а саме – це:

1) визначення виключного переліку ознак кримінального правопорушення, мова про яке ведеться у ч. 1 ст. 436² КК, що є обов'язковими для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за вчинення даного суспільно небезпечного та караного діяння;

2) встановлення на законодавчому рівні чітких меж і ознак кримінальної відповідальності за вчинення даного кримінального правопорушення, з огляду положень Конвенції про захист основоположних прав і свобод людини щодо недопустимості втручання у приватне (сімейне) життя;

3) юридичне обґрунтування, у тому числі у виді примітки до ст. 436² КК, особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного злочину повторно, з тим, щоб мати правові підстави для розмежування його з так званими продовжуваними кримінальними правопорушеннями [1, с. 685–687].

Якщо систематизувати існуючі в науці підходи, що стосуються визначеної у цій роботі проблематики, то можна констатувати наступне:

1. Щодо юридично значущих ознак, які є обов'язковими для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 436² КК, то відповідь, лежить у її змістовній площині, враховуючи, що у диспозиції зазначеної норми Кодексу відсутньою є така ознака об'єктивної сторони даного злочину, як спосіб (зокрема, вказівка законодавця про «публічність» вчинення цих суспільно небезпечних

діянь (виправдовування, визнання правомірною, а також заперечення збройної агресії тощо)).

2. Важливою у цьому сенсі є й відповідь на запитання: Чи можна, з огляду положень ст.ст. 8, 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та в цілому з юридичної точки зору вважати суспільно небезпечним діянням у розумінні ст. 436² КК, висловлені в квартирі та виключно під час спілкування подружжя судження, зміст якого зводиться до виправдовування збройної агресії російської федерації (рф)?

Як показали результати логічно-юридичного з'ясування змісту положень ст. 8 вказаної Конвенції [2], вони у повній мірі кореспондуються з нормами Конституції України (ст.ст. 31, 32), що, зокрема, стосуються означеної проблематики та, з урахуванням вимог ч. 1 ст. 9 Основного Закону і ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», мають таку ж юридичну силу, як і національні законодавчі акти, які регулюють порядок і випадки втручання в особисте та сімейне життя (ст.ст. 258, 275) Кримінального процесуального кодексу (КПК) України.

3. Теоретично-прикладне значення має й відповідь на запитання, чи утворює кваліфікуючу ознаку ч. 3 ст. 436² повторність неодноразове упродовж певного періоду часу вчинення подібних за змістом передбачених вказаною нормою матеріального права дій, які полягають у висловленні певних суджень, або таке слід розглядати як продовжуваний злочин (ст. 32 даного Кодексу)?

Як видається, якщо для пізнання соціально-правової природи змісту ч. 3 ст. 436² КК застосувати методи формально-юридичної логіки та догматики, то слід констатувати, що зазначена норма кримінального права є колізійною [3, с. 275–281], позаяк у ч. 1 цієї статті Кодексу встановлена кримінальна відповідальність за висловлювання.

З огляду на це, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, яка обумовлює необхідність активізації наукових пошуків щодо її успішного вирішення як на теоретичному, так і на законодавчому рівнях.

Список використаних джерел

1. Панов М. І. Підстава кримінальної відповідальності. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. Харків: Право, 2016. Т.17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голва), В. І. Борисов (заст.голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України, 2017. 1064 с. С. 685–687.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Теорія держави і права: підручник / за заг.ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

Колісник Сергій Анатолійович,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 12442

Сучасні умови воєнного стану в Україні зумовлюють нагальну потребу в удосконаленні кримінально-правового механізму забезпечення законності у сфері мобілізації та військового обліку. Особливу актуальність мають питання дотримання процедури призову громадян на військову службу та проведення медичного огляду, що визначає придатність до військової служби. Публічні випадки перевищення службових повноважень посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), а також військово-лікарських комісій (ВЛК), засвідчили системні проблеми у здійсненні законодавства про оборону та мобілізацію. Невідповідність практики чинним нормативним вимогам зумовлює як негативний вплив на бойову спроможність Сил оборони України, так і підрив довіри суспільства до державних органів.

У відповідь на ці виклики Верховна Рада України 27 січня 2025 року зареєструвала законопроєкт № 12442, який передбачає внесення змін до Кримінального кодексу України шляхом запровадження спеціальних статей, що визначають кримінальну відповідальність посадових осіб ТЦК та СП, а також голови та членів ВЛК за умисні порушення порядку проведення медичного огляду та порядку призову громадян на військову службу. Законопроєкт рекомендований до прийняття за основу Комітетом Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності та спрямований на формування чітких правових рамок і персональної відповідальності [2].

Законопроєкт передбачає доповнення Кримінального кодексу України статтями 337-1 та 426-2. Стаття 337-1 КК України «Порушення порядку проведення медичного огляду (військово-лікарської експертизи) для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби» встановлює кримінальну відповідальність за умисне порушення порядку проведення медичного огляду (військоволікарської експертизи) для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби, вчинене особою, уповноваженою на проведення такого медичного огляду (військово-лікарської експертизи), що призвело до призову громадянина на військову службу, який не підлягає такому призову (прийняттю, направленню) за станом здоров'я відповідно до закону, а так само призвело до звільнення від призову (прийняття, направлення) громадянина або до звільнення громадянина з військової служби за станом здоров'я. Суб'єктами цього

правопорушення є голови та члени ВЛК, включно з секретарями позаштатних постійно діючих комісій, які зловживають службовим становищем або діють з корисливих мотивів, спотворюючи результати медичних висновків.

Стаття 426-2 КК України «Порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття) громадян на військову службу» криміналізує порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття) громадянина на військову службу, що призвело до призову (прийняття) на військову службу громадянина, який не підлягає такому призову (прийняттю) відповідно до закону, або незаконного звільнення громадянина від призову (прийняття) на військову службу.

Важливим елементом законопроєкту є чітке визначення суб'єктного складу правопорушень. Зокрема, до осіб, прирівняних до голови та членів військово-лікарських комісій для цілей застосування положень статей 337-1 та 426-2, належать голови, їхні заступники, члени та секретарі позаштатних постійно діючих військово-лікарських або лікарсько-льотних комісій. Таке уточнення дозволяє максимально охопити коло посадових осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за порушення порядку проведення медичного огляду та процедур призову, усунути прогалини у правовому регулюванні та забезпечити персональну відповідальність конкретних службових осіб.

Інтеграція цих норм у чинний КК України підкреслює принцип справедливої криміналізації, коли за конкретні умисні дії, що порушують права громадян і державні інтереси, встановлюється кримінальна відповідальність. Також законодавець передбачає комплексний підхід до покарання, який поєднує санкції з обмеженням професійної діяльності, що створює превентивний ефект і стимулює добросовісне виконання службових обов'язків.

Пояснювальна записка до законопроєкту акцентує увагу на виявлених фактах порушень у роботі ТЦК та СП, включно з незаконним призовом громадян, наданням безпідставних відстрочок, непритягненням до відповідальності осіб, що ухиляються від призову, а також порушенням порядку проведення медичного огляду. Подібні дії негативно впливають на боєздатність військових формувань та підривають суспільну довіру до державних інституцій, що робить необхідним законодавче закріплення кримінальної відповідальності та запровадження механізмів контролю [2].

Особливу увагу слід приділяти взаємодії нових норм із чинними положеннями КК України, зокрема статтями 364, 365, 371, а також 121–126 щодо тілесних ушкоджень. У правозастосовній практиці має дотримуватися принцип lex specialis derogat legi generali, надаючи пріоритет спеціальним нормам, що точніше регламентують суспільно небезпечні діяння у сфері мобілізації та медичного відбору.

Отже, запровадження кримінальної відповідальності за порушення порядку призову громадян на військову службу та

проведення медичного огляду є закономірною реакцією держави на потребу захисту прав громадян та забезпечення ефективності мобілізаційних процесів у період воєнного стану. Новели законопроєкту № 12442 зміцнюють правові засади діяльності ТЦК та СП, підвищують рівень персональної відповідальності посадових осіб, формують правову культуру серед військових службовців та забезпечують баланс між державними інтересами в обороні та конституційними правами громадян. Практична реалізація цих положень сприятиме підвищенню довіри до військово-облікових органів, стабілізації мобілізаційних процесів та утвердженню принципу верховенства права в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

4.Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5.Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій : проект закону України від 27.01.2025 р. № 12442. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697.

Конопельський Віктор Ярославович,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Ілінський Олександр Валерійович,
аспірант кафедри кримінального права і процесу Державного податкового університету

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ З БОКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ФОРМУВАНЬ

Як свідчить практика, однією з умов, яка сприяє злочинній діяльності російської держави – як суб'єкта воєнної транснаціональної організованої злочинності, є неналежна взаємодія України з відповідними міжнародними організаціями (Північно-Атлантичний Альянс (НАТО), Європейський Союз (ЄС), Рада Європи (РЄ); ін.) та органами (Інтерпол, Європол, Міжнародний кримінальний суд (МКС); ін.), а також низький рівень координованості дій зазначених сил у протидії відкритій військовій агресії, яку розпочала вказана вище держава всупереч міжнародним нормам і приписам на території нашої країни у лютому 2022 року та яка триває до нині, особливо у контексті нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження з

військовополоненими українцями, транснаціональних військових організованих злочинних формувань. При цьому, у детермінаційному комплексі причин і умов, що пов'язані з такою протиправною діяльністю зазначених злочинних угрупувань, особливе місце займають правові прогалини і колізії, які стосуються даної проблематики [1].

У КК України охорона (захист) основних прав і свобод військовополонених здійснюється шляхом визнання суспільно небезпечними і караними тих діянь, які посягають на вказані об'єкти кримінально-правового аспекту, шляхом закріплення родових (у розділах XIX та XX Особливої частини даного Кодексу) та безпосередніх об'єктів правової охорони, а також порядку кваліфікації таких діянь за нормами Загальної частини цього ж Кодексу (за кримінальні правопорушення, вчинені у співучасті (ст. ст. 26-30); при повторності, сукупності та рецидиву злочинів (ст. ст. 32-34); призначені покарання за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70) та сукупністю вироків) [2], які, без сумніву, мають застосовуватись до винних осіб з числа транснаціональних військових організованих злочинних формувань.

Більш того, у чинному КПК України та у Женевській конвенції про поводження з військовополоненими визначені процедурні питання захисту основних прав і свобод військовополонених в умовах воєнного стану. Зокрема, у розділі IX КПК мова ведеться і про видачу осіб (екстрадицію) (глава 44), і про кримінальні провадження у порядку перейняття (глава 45), і про виконання вироків іноземних держав та про передачу засуджених осіб (глава 46); ін., що теж варто враховувати при кваліфікації діянь, вчинених зазначеними суб'єктами кримінальних правопорушень [3].

Чинний КПК містить також спеціальний розділ IX-I «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції», що виступає додатковою правовою гарантією, спрямованою на охорону (захист) основних прав і свобод військовополонених, що виступає однією із правових гарантій запобігання вчинення злочинів транснаціональними військовими організованими злочинними формуваннями щодо військовополонених.

Натомість, у відповідних нормах Женевської конвенції про поводження з військовополоненими до правового механізму з цього приводу та у контексті протиправної діяльності вказаних злочинних об'єднань можна віднести наступні із них:

а) положення про спеціальні угоди з означених питань (ст. 6 Конвенції);

б) положення про взаємодію з державами-покровителями (ст. 8 цієї ж Конвенції);

в) положення про гуманітарну діяльність Міжнародного Червоного Хреста або будь-якої безсторонньої гуманітарної організації

для захисту військовополонених і для полегшення їхнього становища (ст. 9 Конвенції);

г) положення про залучення до процесу дотримання прав зазначених суб'єктів правових відносин інших держав або союзників (ст. 10 Конвенції).

З огляду цього, слід констатувати, що об'єктом охорони (захисту) від протиправних посягань з боку транснаціональних військових організованих злочинних формувань на міжнародному та національних рівнях мають бути військовополонені, які мають статус громадянина України, іноземці чи особи без громадянства, які на законних підставах перебували на території нашої держави до вчинення воєнної агресії росії щодо нашої держави та на визначених у законах засадах були залучені до діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, або були взяті у полон як особи, які перебували на окупованих територіях.

Список використаних джерел

1. Головко В. В. ВАГНЕР. Приватна військова компанія Вагнер. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Kb]d: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=vagner_pryvatna_vijskova_kompanija_vagner.

2. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: Автореф. дис. … док. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2000. 35 с.

3. Вбивали дітей і підлітків у Бахмуті. Росіяни-«вагнерівці» розповіли про свої злочини. Як реагує Україна та Пригожин. BBC NEWS Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ c3grgz37jp7o

Копотун Ігор Миколайович,
старший науковий співробітник Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни, Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Кримінальне право України та Чехії мають спільні риси, зумовлені європейською правовою традицією, але також демонструють суттєві відмінності, що випливають із історичних, політичних та правових особливостей кожної держави.

Джерела кримінального права Україна: Основним джерелом є Кримінальний кодекс України (2001), який базується на

континентальній правовій системі та враховує міжнародні стандарти, зокрема Європейську конвенцію з прав людини [1, с. 38].

Джерела кримінального права Чехія: Кримінальний кодекс Чеської Республіки (2009) також належить до континентальної системи, але має сильний вплив німецького права та правових норм ЄС.

Поняття злочину в обох країнах злочин визначається як суспільно небезпечне діяння, передбачене законом. Україна класифікує злочини за ступенем тяжкості: нетяжкі, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Чехія має подібну класифікацію, але також застосовує поняття «проступок» (přečin) – менш небезпечні діяння, що не є злочинами [2, с. 18].

Щодо система покарань в Україна: передбачає широкий спектр покарань штрафи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі, довічне ув'язнення.

В Чехії також застосовує штрафи, умовне засудження, позбавлення волі, але довічне ув'язнення призначається вкрай рідко і лише за особливо тяжкі злочини.

Принципи кримінального права, обидві країни дотримуються принципів законності, індивідуалізації покарання, презумпції невинуватості. Україна активно впроваджує принцип гуманізму та ресоціалізації засуджених.

Чехія наголошує на превенції та реабілітації, зокрема через альтернативні заходи покарання.

Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки в Україні має розширений перелік воєнних злочинів, зумовлений актуальними викликами (збройна агресія РФ). Чехія також передбачає відповідальність за злочини проти держави, але в умовах стабільної безпеки ці норми менш застосовувані.

Щодо інституційної структури в Україна: прокуратура відіграє ключову роль у кримінальному переслідуванні, суди у винесенні вироку. В Чехії система більш децентралізована, з активною участю судів у досудовому процесі.

Євроінтеграційний вплив полягає в тому що обидві країни гармонізують кримінальне законодавство з нормами ЄС. Чехія, як член ЄС, вже імплементувала більшість директив у сфері кримінального права.

При тому Україна перебуває в процесі адаптації, зокрема щодо захисту прав потерпілих, боротьби з корупцією та торгівлею людьми.

Спільні риси щодо двох країн це континентальна система, орієнтація на права людини, подібна структура злочинів і покарань.

Відмінності двох країн це рівень імплементації норм ЄС, підходи до воєнних злочинів, практика застосування покарань.

Перспективи двох країн це Україна має потенціал для подальшої гармонізації кримінального права з європейськими стандартами, враховуючи досвід Чехії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Sbírka zákonů České republiky. 2009.
3. Красноголовець О. В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих прав громадян у країнах Центральної Європи. Вісник Львівського університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 112–120.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. О. М. Джужи. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 456 с.
5. Šámal P., Šámal R. Trestní právo hmotné. Praha: C. H. Beck, 2021. 712 s.
6. Порівняльний аналіз кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки в Україні та Чехії / М. В. Бурменський, О. В. Костенко // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 45–52.
7. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Ратифікована Україною 17.07.1997.

Кравчук Тарас Ігорович,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: АНАЛІЗ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Антикорупційна політика України упродовж останнього десятиліття демонструє виразну тенденцію до еволюційного розвитку та системного оновлення, що зумовлено як внутрішніми потребами побудови демократичної, соціальної та правової держави, так і зовнішніми зобов'язаннями, які випливають із курсу України на європейську інтеграцію.

Із 2014 року в Україні здійснюється системне оновлення антикорупційного законодавства, метою якого є створення дієвого механізму фінансового контролю, запобігання незаконному збагаченню та забезпечення відкритості й підзвітності діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Важливою складовою цього механізму стало впровадження обов'язкового електронного декларування майнового стану та доходів зазначених осіб, а також криміналізація діянь за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» від 17 червня 2025 року № 4496-IX стало черговим етапом розвитку вітчизняного антикорупційного законодавства [4]. Це рішення засвідчило прагнення законодавця досягти балансу між суворістю кримінально-правових засобів реагування та дотриманням міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Такий підхід повністю узгоджується з положеннями статей 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

З моменту запровадження електронного декларування у 2016 році норма, передбачена статтею 366-2 Кримінального кодексу України, зазнала кількох редакційних і концептуальних змін, спрямованих на уточнення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Остання редакція статті конкретизує кількісні критерії істотності розбіжностей між задекларованими та фактичними відомостями, встановлюючи, що кримінальна відповідальність настає у разі, коли обсяг недостовірних відомостей становить від 750 до 2500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. У разі, коли розбіжність перевищує 2500 прожиткових мінімумів, діяння кваліфікується за частиною другою статті 366-2 КК України [1].

Таке розмежування свідчить про запровадження принципу пропорційності кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, спрямованого на досягнення справедливого балансу між інтересами держави у забезпеченні доброчесності публічної служби та захистом прав особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Водночас одним із ключових завдань законодавця стало запобігання так званій «перекриміналізації» поведінки, що проявляється у необґрунтованому розширенні сфери кримінальної відповідальності на випадки незначних помилок або технічних неточностей у деклараціях. З цією метою було гармонізовано межі кримінальної та адміністративної відповідальності шляхом встановлення у статті 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративної відповідальності за подання недостовірних відомостей у декларації у межах від 150 до 750 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [2]. Такий підхід забезпечує системність правового регулювання, дозволяючи чітко відмежовувати інші правопорушення від кримінальних, що становлять реальну загрозу фінансовій дисципліні та публічній довірі до інституту державної служби.

Особливе значення для реалізації принципів фінансового контролю має функціонування Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Реєстр був створений у 2014 році на підставі статті 59 Закону України «Про запобігання корупції» та рішення НАЗК №166 від 9 лютого 2018 року.

Станом на червень 2025 року він став важливим інструментом публічності й підзвітності та містить понад 55 тисяч записів. Однак правовий режим його функціонування виявив істотну прогалину, адже дані про осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення, зберігалися безстроково, що створювало ситуацію фактичної довічної стигматизації особи як «корупціонера», незалежно від виду та тяжкості вчиненого діяння, а також від погашення судимості.

Ця проблема набула міжнародного розголосу після ухвалення рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ситник проти України» (2025 р.), яким було встановлено порушення статті 8 Конвенції, оскільки безстрокове зберігання персональних даних у Реєстрі становило непропорційне втручання у приватне життя особи. Суд констатував, що утримання імені заявника у публічному доступі понад п'ять років після накладення адміністративного стягнення є несумісним із принципом правової визначеності, адже відповідно до статті 39 КУпАП особа, яка протягом року не вчинила нового правопорушення, вважається такою, що не піддавалася стягненню [6].

Рішення у справі «Ситник проти України» стало знаковим прецедентом, який вплинув на розвиток національного законодавства та сприяв гуманізації правового регулювання. У 2025 році законодавець вніс зміни до частини четвертої статті 59 Закону України «Про запобігання корупції», встановивши чіткі та диференційовані строки зберігання відомостей в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Зокрема, відомості про притягнення фізичних осіб до цивільно-правової відповідальності та про накладення адміністративного стягнення зберігаються протягом одного року. Відомості про кримінальні правопорушення фізичних осіб зберігаються до моменту погашення або зняття судимості, тоді як інформація про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення, зберігається протягом п'яти років. Після закінчення встановлених строків відповідні відомості підлягають видаленню з Реєстру [5]. Таке нормативне врегулювання стало практичним втіленням принципу пропорційності та засвідчило інтеграцію стандартів Європейського суду з прав людини у національну правову систему.

Однак, попри позитивні зміни, чинне законодавство у цій сфері потребує подальшої гармонізації. Так, доцільно встановити процесуальний обов'язок НАЗК щодо виключення відповідних записів із Реєстру протягом трьох робочих днів після спливу визначеного строку. Такий підхід узгоджується не лише з практикою ЄСПЛ, але й із положеннями Загального регламенту ЄС про захист персональних даних (GDPR), який ґрунтується на принципі обмеження строків зберігання інформації до досягнення мети її обробки.

Отже, сучасна практика криміналізації декларування недостовірної інформації свідчить про поступовий перехід

українського законодавства до моделі кримінально-правового регулювання, яка базується на принципі пропорційності та гарантій захисту прав особи. Оновлена редакція статті 366-2 КК України демонструє прагнення до забезпечення балансу між ефективністю антикорупційних заходів та дотриманням засад верховенства права, правової визначеності й справедливості. Системні зміни в антикорупційному законодавстві, зумовлені рішенням ЄСПЛ у справі «Ситник проти України», не лише розширили межі реалізації права на повагу до приватного життя, а й започаткували тенденцію до гуманізації публічної політики у сфері протидії корупції. У цьому контексті кримінальне право дедалі більше виступає не лише каральним інструментом, а й засобом забезпечення рівноваги між публічним інтересом у боротьбі з корупцією та охороною фундаментальних прав людини, що відповідає загальноєвропейському підходу до формування сучасної антикорупційної політики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004.

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення : Закон України від 17 червня 2025 р. № 4496-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4496-20#n8.

5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ситник проти України» (заява № 16497/20) : Європейський суд з прав людини. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242999.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
Задніченко Олександр Сергійович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ: ПРИЧИНИ Й КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

За офіційними даними тільки у вересні 2025 року в України зафіксовано понад 20 тисяч випадків самовільного залишення частини (СЗЧ), а з початку року близько 160 тисяч військових самовільно покинули місце служби, однак реальні масштаби можуть бути набагато більшими.

У військових частинах щоранку відбувається шикування, і, якщо військовослужбовець не з'явився або не вийшов на зв'язок, його не відпускали на законних підставах, не затримувався на бойовому завданні, тоді після трьох діб з моменту зникнення командир частини готує рапорт вищому керівництву та до Військової служби правопорядку про те, що військовослужбовець самовільно залишили частину. Після цього вище командування дозволяє командиру частини вивести військового-порушника поза штатом, тобто командир перестає нести за нього відповідальність. З моменту отримання рапорту військова служба правопорядку (ВСП) вносить повідомлення до Єдиного реєстру досудових розслідувань за статтею самовільне залишення частини (стаття 407 Кримінального кодексу). Потім ВСП сповіщає СБУ (Службу безпеки України), ДБР (Державне бюро розслідувань) та інші правоохоронні органи про те, що скоєно кримінальне правопорушення, оголошується розшук СЗЧ.

Існують дві основні форми СЗЧ: самовільне залишення військової частини або місця служби; нез'явлення до служби вчасно після відпустки, лікування або відрядження. Причини СЗЧ можуть бути різними: від виснаження та поганого забезпечення, проблеми зі здоров'ям, сімейні трагедії, фізична неможливість надалі проходити військову службу, відсутність дисципліни, невиконання обов'язків військовослужбовцем, страх, некомпетентності командирів, організаційні недоліки (брак ротації та невизначеність термінів служби), знущання в частині, конфліктні ситуації та свавілля командування. Незалежно від мотивів вчинення правопорушення відповідальність настає однакова – кримінальна. Стаття 407 КК України передбачає відповідальність незалежно від того, на який строк військовий покинув частину, а покарання за СЗЧ, згідно ст. 407 КК передбачає покарання від 5 до 7 років позбавлення волі, але строк може бути і меншим.

Під час розгляду справ про СЗЧ суд має право враховувати обставини, що пом'якшують покарання (стаття 66 Кримінального

кодексу України), але які не є гарантом автоматичного звільнення від кримінальної відповідальності, хоча можуть суттєво вплинути на розмір покарання або допомогти виправдати дії військовослужбовця. Серед них: важкий стан здоров'я: ронічні хвороби, що загострилися через службу; тяжкі поранення або контузії, які вплинули на здатність усвідомлювати свої дії; психологічні розлади – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, нервові зриви; серйозні сімейні обставини: мерть або критичний стан близьких (дружини, дітей, батьків); тяжка хвороба родича, що вимагає постійного догляду; малолітні діти, які залишилися без іншого годувальника; надзвичайні ситуації: втрата зв'язку з частиною під час боїв; неможливість повернення через транспортні обмеження чи оточення; утримання силою або загроза життю.

Порядок проходження військової служби зобов'язує військовослужбовців безперервно перебувати у місцях служби та сумлінно виконувати накази та розпорядження. Самовільне залишення частини (СЗЧ) полягає у тому, що офіцер або рядовий, військо вослужбовець у службовий час залишає територію військової частини або місце служби, не одержавши дозволу відповідного начальника. Під військовою частиною слід розумі ти територію у межах казарменого, табірного, похідного чи бойового розташування частини. Місцем служби військовослужбовця, як правило, є військова частина, в якій він проходить службу, і тому поняття військової частини і місця служби звичайно збігаються. Якщо вони не збігаються, то під місцем служби слід розуміти всяке інше місце, де військовослужбовець повинен протягом деякого часу виконувати військові обов'язки або перебувати відповідно до наказу або дозволу командира (начальника). Ними вважаються, наприклад, місця виконання службових завдань або господарських робіт поза розташуванням частини, проведення навчальних занять або культурно-масових заходів, пересування у складі ком анди – ешелон, поїзд, колона тощо. Маршрут руху та місце перебування у відрядженні мають бути вказані у посвідченні на відрядження.

Необхідно зазначити, що все залежить від обставин, за яких було скоєно злочин, і від того, які наслідки спричинило це кримінальне правопорушення. Для складу злочину, передбаченого ст. 407 КК, необхідно, щоб залишення вій ськової частини або місця служби мало самовільний характер, тобто було вчинене без дозволу начальника. Залишення частини не є самовільним, якщо воно мало місце з дозволу начальника, який не мав права надавати такий дозвіл. Початком злочину вважається момент фактичного самовільного залишення військової частини або місця служби, нез'явлення на службу, а кінцем - день повернення в частину або затримання поза межами частини. Тобто, якщо військовий знаходиться у СЗЧ понад три доби, то за фактом скоєння правопорушення правоохоронні органи вносять відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Факт внесення відомостей до ЄРДР є належною підставою, щоб надалі командування

військової частини: виключило військовослужбовця зі списку особового складу в/ч; звільнило його з посади; призупинило виплату грошового забезпечення; призупинило здійснення продовольчого, речового та інших видів забезпечення. Військовослужбовцям, які вчинили СЗЧ призупиняється військова служба, нарахування грошового забезпечення, а строк перебування в СЗЧ не враховується в стаж проходження служби. Час призупинення військової служби військовослужбовцям не зараховується до строку військової служби, вислуги у військовому званні та до вислуги років для виплати надбавки за вислугу років і призначення пенсії, крім того, самовільне залишення військової частини або місця служби може мати наслідки для майбутньої кар'єри військовослужбовця. У разі звільнення з військової служби через СЗЧ або місця служби військовослужбовець може бути позбавлений права на військову службу у майбутньому, втрата пільг та соціальних гарантій – позбавлення військових виплат (надбавки, компенсації, одноразові виплати), втрата статусу учасника бойових дій (УБД), втрата права на військову пенсію (у разі засудження та звільнення з позбавленням військового звання), а також мати обмеження з працевлаштуванням у деяких сферах діяльності, втрата можливість отримати певні посади на державній службі та бути обмеженим у виборі професії (через наявність судимості). Але є ще і наслідки для родин військовослужбовців: фінансові проблеми – втрата основного джерела доходу (якщо військовий утримує сім'ю), втрата пільг на комунальні послуги та права на соціальну допомогу; юридичне переслідування – родичі військових можуть піддаватися перевіркам і тиску з боку правоохоронних органів (особливо якщо є підозра, що вони допомагали в ухиленні від служби); проблеми з оточенням – осуд з боку колег, знайомих, інших сімей військових, а також психологічний тиск на дітей у школі. У випадку, коли родичі військовослужбовця свідомо допомагали йому приховувати факт самовільного залишення частини, вони також можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Члени родини військового можуть бути покарані, якщо вони допомагали йому переховуватися, надавали фінансову допомогу, вводили в оману слідство, підробляли документи та допомагали втекти за кордон, але якщо родичі просто знали про СЗЧ, але допомоги у втечі не надавали, жодної відповідальності вони не несуть.

Якщо військовослужбовець скоїв такі самі діяння, але з метою ухилитися від військової служби, тоді йтиметься про інший склад злочину – дезертирство. Відмінність дезертирства від СЗЧ полягає в меті вчинення злочину: у випадку дезертирства людина має намір ухилятися від військової служби не тимчасово, протягом певного проміжку часу (тижня, місяця або більше), а ухилитися від військової служби взагалі, назавжди. В такому разі сторона обвинувачення в суді повинна довести наявність цієї мети у військовослужбовця. Інакше за відсутності такої мети дезертирство перетворюється на СЗЧ. Тобто, СЗЧ – це самовільне залишення військовослужбовцем місця служби

(військової частини) або невчасна поява на службі (повернення з відпустки, лікування, відрядження або звільнення) без дозволу командира чи інших поважних причин в умовах воєнного стану або бойової обстановки, тобто самовільне залишення військової частини без поважних причин, а дезертирство – це самовільне залишення військовослужбовцем місця служби, а також нез'явлення на службі у випадку призначення, переведення, повернення з відрядження, відпустки або лікувального закладу з метою ухилення від виконання своїх обов'язків, тобто умисне залишення військової частини з метою ухилення від виконання своїх обов'язків. Тому, основною відмінністю дезертирства від СЗЧ є наявність прямого умислу ухилитися від військової служби, якщо військовослужбовець залишає частину без дозволу командира усвідомлено та навмисно, це дезертирство, якщо ж це виходить випадково (наприклад, запізнення під час повернення з відпустки), це СЗЧ.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14.

Кузнецов Віталій Володимирович,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, доктор юридичних наук, професор

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРНОГРАФІЮ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Сьогодні в умовах російсько-української війни та складної політичної кризи складно уявити, які інші проблеми, що не дотичні до суспільно-політичного життя країни, можуть зацікавити єдиний орган законодавчої влади в Україні – Верховну Раду України. Серед значного масиву законопроектів, які зареєстровані у Верховній Раді України за період жовтень–листопад 2025 року, нашу увагу привернула неординарна законодавча ініціатива у виді проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти безпеки особи» від 29 жовтня 2025 р. № 14165 (законопроект № 14165), яка спрямована на удосконалення кримінально-правового регулювання у сфері захисту приватного життя та цифрової безпеки особи відповідно до сучасних європейських підходів. Що ж спонукало парламентарів повернутися (пригадаймо законопроекти від 18 серпня 2023 р. № 9623 та від 31 серпня 2023 р. № 9623-1) до вирішення цієї проблеми?

Відповідь на це питання полягає у наступних положеннях.

По-перше, чинна редакція ст. 301 Кримінального кодексу (КК) України фактично криміналізує будь-який обіг порнографічних предметів, у тому числі виготовлення та розповсюдження так званої «дорослої» порнографічної продукції за згодою сторін. Такий підхід, на думку громадськості, видається застарілим, адже ресурси Національної поліції витрачаються на переслідування формально протиправних діянь, які не становлять значної суспільної небезпеки, замість концентрації на протидії реально небезпечним явищам (дитяча порнографія, примус і експлуатація у порноіндустрії тощо) [7]. За словами експертів, декриміналізація добровільної «дорослої» порнографії дозволить правоохоронцям звільнити час та ресурси для протидії дійсно актуальним загрозам, таким як дитяча порнографія та сексуальне насильство [3].

По-друге, розвиток цифрових технологій породив нові форми кримінальних правопорушень проти приватності, зокрема несанкціоноване розповсюдження інтимних матеріалів (так званий «revenge porn») та створення сексуального контенту без згоди особи за допомогою інформаційних технологій (наприклад, deepfake) [5, с. 1]. Тому законопроект № 14165 пропонує доповнити КК України новою статтею 301-3, що встановлює відповідальність за незаконне розповсюдження інтимних матеріалів та сексуального контенту без згоди особи. Підтримуючи таку пропозицію, слід зауважити, що на момент реєстрації цього законопроекту у Верховній Раді України законодавство України не містило спеціальної кримінальної норми для ефективного переслідування таких діянь. Така кримінально-правова заборона, на думку авторів законопроекту, забезпечить належний рівень захисту честі, гідності та приватного життя громадян в цифровому середовищі, а також стане важливим кроком у запобіганні сучасним формам цифрового насильства [5, с. 3].

По-третє, законопроект № 14165 відповідає на суспільний запит щодо балансу між свободою вираження та захистом моральності й приватності. Запропоноване законодавче рішення декриміналізує консенсуальні дії повнолітніх осіб у приватній сфері (виробництво і обмін інтимним контентом для особистого використання без мети збуту чи публічного поширення). Це відмежовує приватні стосунки між дорослими від реально суспільно небезпечних діянь та водночас гарантує реалізацію конституційного права на невтручання в особисте життя (ст. 32 Конституції України) та право на повагу до приватного життя за ст. 8 Європейської конвенції з прав людини [5, с. 2]. Таким чином, доцільність проекту зумовлена необхідністю модернізувати кримінальне законодавство: скасувати зайві заборони, що не виконують превентивну функцію, та запровадити норми обумовлені новими викликами сучасного цифрового світу.

По-четверте, законопроект № 14165 відповідає європейському досвіду протидії порнографії. Як відомо, фахівці виділяють дві основні моделі кримінально-правової протидії порнографії: перша допускає

часткову легалізацію обігу порнографії в суворо обмежених межах, тоді як друга передбачає повну заборону обігу будь-якої порнографії під загрозою кримінального покарання. Тенденція останніх років – поширення режиму часткової легалізації: кримінальна відповідальність зберігається лише за виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії, а також за порнографію, що містить сцени насильства чи жорстоких сексуальних збочень, тоді як обіг звичайної «дорослої» порнографії дозволений або карається лише за певних обставин. Такий підхід запроваджено, зокрема, у багатьох країнах Європи (окрім України повна заборона порнографії діє в Європі лише в рф, республіці білорусь, Ісландії, Литві, Болгарії та Ватикані [6, с. 4]), наприклад: Німеччині, Франції, Швейцарії, Швеції, Польщі, Чехії, Естонії тощо [5, с. 2]. На приклад, Кримінальний кодекс Польщі, з одного боку в ст. 202 встановлює відповідальність за публічну демонстрацію порнографічного контенту таким чином, що в результаті якого вони сприймаються особою всупереч її бажанню (карається позбавленням волі на строк до 3 років) [1]; з іншого – не передбачає відповідальності за приватне споживання порнографії дорослими, що відображає, на нашу думку, баланс між свободою самовираження і захистом моральних засад суспільства.

Варто зазначити, що абсолютна кримінальна заборона порнографії – рідкість у сучасному світі. Навіть серед держав Ради Європи немає консенсусу щодо рівня захисту суспільної моральності: усі країни одностайні лише в частині повної заборони дитячої порнографії та жорсткого покарання за будь-які форми її виготовлення чи обігу [2, с. 3].

Отже, зарубіжний досвід демонструє необхідність диференційованого підходу до криміналізації порнографії: кримінально переслідувати найбільш небезпечні прояви (дитячу, насильницьку, неконсесуальну порнографію), тоді як добровільний обіг порнопродукції між дорослими зазвичай виводиться за межі кримінальної репресії або підпадає під незначні обмеження. Україна, модернізуючи кримінальне законодавство, фактично слідує цій тенденції часткової легалізації, намагаючись гармонізувати норми КК України з європейськими стандартами та практикою ЄСПЛ.

Спробуємо все ж з'ясувати, чи досягає законопроект мети, заявленої в пояснювальній записці.

Метою законопроекту № 14165, згідно з пояснювальною запискою, є комплексне вдосконалення кримінально-правового регулювання для захисту приватного життя та цифрової безпеки особи на засадах європейських стандартів [5, с. 1, 2]. Проаналізувавши норми проекту та експертні висновки, можна зробити висновок, що частково ця мета досягається, проте в деяких аспектах реалізація потребує певних уточнень.

Позитивним моментом є те, що законопроект № 14165 реально спрямований на захист приватного життя: пропонується декриміналізувати добровільний обіг інтимного контенту між дорослими,

що усуває ризик кримінального переслідування за дії, котрі не завдають шкоди ні суспільству, ні особі (наприклад, зберігання особою власних інтимних фото). Тим самим втілюються положення Конституції України та практики ЄСПЛ про невтручання держави в приватну сферу, а кримінальне право зосереджується на реально небезпечних посяганнях (примус, експлуатація, порушення недоторканності людини). Так само, встановлення кримінальної відповідальності за «порнопомсту» (розповсюдження матеріалів без згоди) прямо відповідає заявленій меті законопроекту – посилити цифрову безпеку та захистити честь і гідність громадян у інтернет-просторі. Цей крок є довгоочікуваним, адже кібер-насильство інтимного характеру останніми роками стало серйозною проблемою, і запропонована нова ст. 301-3 КК України створює дієвий механізм її протидії.

Законопроект № 14165 також наближає законодавство України до сучасних європейських підходів у тому, що стосується часткової легалізації порнографії. Як було зазначено, переважна більшість європейських країн дозволяють певні форми порнографії за участю дорослих, концентруючи каральну політику на захисті дітей та боротьбі з насильством. Скасування тотальної заборони «дорослої» порнографії в Україні, на нашу думку, є першим кроком до гармонізації із цим європейським трендом. Більше того, законопроект вводить важливі поняття («еротика», «порнографія», «інтимні матеріали»), що має забезпечити більш точне й справедливе правозастосування, уникнення покарання пересічних громадян за певні дії з продукцією еротичного чи приватного характеру.

Водночас, на нашу думку, повністю мети «комплексного вдосконалення» законопроектом поки не досягнуто, оскільки він містить певні невирішені питання.

По-перше, зберігаються ризики неузгодженості з міжнародними зобов'язаннями України. Наприклад, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція) вимагає встановлювати обтяжуючі обставини, якщо злочин проти статевої недоторканності дитини вчинено особою, якій дитина довірена (батьком, опікуном, освітянином тощо). У законопроекті № 14165 такі кваліфікуючі ознаки не з'явилися (як, утім, і в попередніх законопроектах), що лишає певну прогалину у відповідності нашого законодавства стандартам Конвенції.

По-друге, структура норм і визначення термінів потребують доопрацювання, інакше замість «комплексного вдосконалення» можна отримати нові колізії норм. Зокрема, поняття «інтимні матеріали» і «порнопродукція» мають бути чіткіше розмежовані у кримінальному законі (можливо, через критерії, як-от мета створення, контекст розповсюдження, наявність згоди на зйомку тощо). Без цього органам досудового розслідування і суду буде складно вирішувати, за якою статтею кваліфікувати певні дії, що може призвести до правової невизначеності – суперечної цілям такої правотворчості.

По-третє, лишаються поза увагою суміжні питання захисту суспільної моральності. Законопроект № 14165 жодним чином не торкається питання доцільності криміналізації дій, передбачених ст. 302 КК України (зокрема не враховані пропозиції, які є в доктрині [4, с. 567]) чи, наприклад, адміністративних механізмів обмеження доступу дітей до інтернет-порнографії. Якщо мета законопроекту – комплексність, можливо, варто було паралельно розглянути і ці аспекти. Відсутність рішення таких питань (обсяги статті не дозволяють окреслити всі проблемні положення) звужує масштаб реформ і може послабити їх ефективність у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskie. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf.
2. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 5 листопада 2025 р. на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти безпеки особи» від 29 жовтня 2025 р. № 14165. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/58611.
3. Декриміналізація порнографії – у Раді зареєстрували законопроєкт № 9623. 18.08.2023. BRDO. URL: https://brdo.com.ua/news/dekryminalizatsiya-pornografiyi-u-radi-zareyestruvaly-zakonoproyekt-9623/#:~:text=За%20словами%20керівника%20сектору%20BRDO,от%20боротьбу%20із%20дитячою%20порнографією».
4. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : Монографія. Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти безпеки особи» від 29 жовтня 2025 р. № 14165. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/58611.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо забезпечення свободи від втручання в приватне життя людини» від 18 серпня 2023 р. № 9623. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42525.
7. У Раді зареєстрували законопроєкт про декриміналізацію порнографії. Укрінформ. 18.08.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3749983-u-radi-zareestruvali-zakonoproekt-pro-dekriminalizaciu-pornografii.html#:~:text=Також%20після%20ухвалення%20очікується%20зменшення,запобіжників%20розповсюдження%20порнографії%20серед%20неповнолітніх.

Курилюк Юрій Богданович,
професор кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Національна академія управління», доктор юридичних наук, професор

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ: ВИЯВИ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Війна і розпочата у лютому 2022 року широкомасштабна збройна агресія московії проти України призвели до значної економічної кризи, що торкнулася усіх сфер української економіки. Ці події призвели до руйнації промислової інфраструктури, скорочення можливості постійної зайнятості населення, що неминуче породило значний обсяг безробіття. До вітчизняного державного кордону рушили величезні групи вимушених мігрантів та утікачів від мобілізації, а через митний кордон в України хлинув неконтрольований потік товарів і вантажів, у тому числі подвійного призначення. Ці та інші чинники посилили процеси щодо розвитку тіньової економіки.

Тіньова економіка, яка завдавала значних проблем для України і до війни, набула тепер нових форм і масштабів та утворила додаткові виклики для економічної безпеки держави, прозорості фінансових потоків та ефективності публічного адміністрування. Війна послабила спроможність держави регулювати економічні процеси, сприяючи поширенню неформального працевлаштування, незаконному обігу товарів та гуманітарної підтримки й стратегічних ресурсів [1]. Безумовним є зростання тіньового сектору економіки через тінізацію фінансових потоків грошових переказів мігрантів [2, с. 184].

Тіньова економіка, яка функціонує поза офіційними економічними межами й уникає оподаткування, порушує встановлені правила гри та створює конкурентні переваги для учасників цієї сфери. Вона підриває основи фінансової системи, поглиблює нерівність у розподілі суспільного багатства й обмежує можливості соціальної політики [3].

Значна кількість проявів тіньової економіки безпосередньо, або так чи інакше пов’язана з державним кордоном, а навіть не може існувати без нього. Класичними такими проявами економісти вважають контрабанду (в усіх її проявах), у тому числі порушення митних правил, а також нелегальну міграцію.

Під остатньою, в контексті кримінального права, звісно варто говорити про незаконне переправлення осіб через державний кордон, за що, особливо враховуючи нинішню масову тенденцію до ухилення від військової служби шляхом незаконного перетинання державного кордону з України, сплачуються шалені так звані «тіньові» кошти. За різними оцінками середня вартість таких «послуг» зараз вартує 5–10 тисяч доларів США. Законодавцем передбачена кримінальна відповідальність як за організацію і сприяння незаконному

переправленню осіб через державний кордон, так і за незаконне перетинання державного кордону. Це статті 332 і 332-2 КК України, які, на мою думку не позбавлені певних вад. Передусім, наразі диспозиції статей не передбачають такої кваліфікуючої ознаки як вчинення кримінального правопорушення в умовах дії воєнного стану, а тому в разі недоведеності в ході досудового розслідування отримання фінансової винагороди за переправницькі послуги, то як правило кваліфікуються діяння за частиною першою статті 332 КК України, де передбачена мізерна санкція.

Якщо ж говорити про контрабанду як прояву тіньової економіки, то впродовж останніх декілька років закон України про кримінальну відповідальність піддавався низці суттєвих змін у цій сфері. Зокрема довгоочікуваною стала криміналізація товарної контрабанди, але конструкція кримінально-правових заборон, передбачених статтями 201, 201-1, 201-3 і 201-4 КК України, та інших законодавчих актів показує низку незрозумілостей. Якщо питань щодо предметів контрабанди за статтею 201, 201-1 та 204-1 КК України немає (культурні цінності, ліси, підакцизні товари тощо), то до терміну просто «товар» у статті 201-3 КК України, у тому числі з урахуванням примітки до статті 201 КК України, залишає величезну нішу для розсуду.

Звернемося, зокрема до Порядку взаємодії посадових осіб митних органів, які здійснюють митні формальності з товарами, що переміщуються залізничними транспортними засобами, і працівників залізниць України, затвердженого спільним наказом Мінфіну та Мінрозвитку від 26.04.2024 за № 215/365 (зареєстровано в Мін'юсті 13.05.2024 за № 695/42040). Цим документом встановлено, що відповідна взаємодія органів здійснюється під час «*проведення митного контролю й оформлення товарів (вантажів), багажу та вантажобагажу*». Отже поняття «товар» не включає в себе таких категорій як «багаж» і «вантажобагаж». У той же час Митний кодекс України у статті 4 визначає, що багаж (супроводжуваний, несупроводжуваний) є товаром, проте в статті 186 вже закріплює, що товари переміщуються у вантажних відправленнях і багажі. Так, багаж – це товар чи ні? Яка частина багажу чи вантажу є товаром, за який передбачена відповідальність?

У цьому ж контексті варто наголосити про ще одну особливість сучасного тіньового бізнесу – це торгівля гуманітарною, а навіть військовою допомогою, оскільки статтею 201-2 КК України встановлена за це відповідальність. Проте, вона передбачена виключно за продаж такої допомоги або використання з метою отримання прибутку. Тобто, якщо спожити гуманітарну допомогу самостійно чи роздала безоплатно своїм близьким, то особа, яка ввезла на митну територію України відповідну гуманітарну допомогу, нести відповідальність за цією статтею не буде. Коли гуманітарна допомога втрачає свій специфічний статус? Після зміни скількох власників? Коли відповідальність вже не наставатиме?

Якщо вести мову про запобігання проявам тіньової економіки на державному кордоні, то варто звернути увагу на слабеньке наповнення Розділу XVII Митного кодексу України із назвою «Запобігання та протидія контрабанді», який вміщує однойменну Главу 66 із лишень двома статтями, присвяченими виключно такими заходами як: «Контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» та «Переміщення товарів під негласним контролем». На мою думку, така система заходів неспроможна забезпечити заходи щодо запобігання та протидії контрабанді, а також не враховує існуючих на тепер безлічі доктринальних напрацювань у цій сфері.

Таким чином, існуюча система законодавства України у сфері запобігання тіньовій економіці потребує системного удосконалення та врахування існуючих напрацювань науки кримінального права та кримінології.

Список використаних джерел

1. Сахневич Б., Безуглова І., Федотов О. Вплив війни на масштаби тіньової економіки в Україні. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 5. URL: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.5.10

2. Шепель Т.В., Наконечна В.І. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів України та механізм їх регулювання. *Економічний простір*. 2020. Вип. 154. С. 179–185. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-34

3. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції: монографія / за заг. ред. А.В. Лісового. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 246 с.

Левченко Юрій Олександрович,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, професор

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом межі типового покарання [1, с. 366].

Процес диференціації кримінальної відповідальності та покарання впливає низка чинників, одним із яких є наявність норм, що передбачають відповідальність спеціального суб’єкта. Зокрема, у частині другій статті 162 Кримінального кодексу України законодавець передбачив таку ознаку, визначивши спеціальним

суб'єктом службову особу. Однак диспозиція норми не конкретизує, у якому саме зв'язку зі своєю службовою діяльністю особа вчиняє посягання на недоторканність житла. Це породжує наукові дискусії, що стосуються меж кримінально-правової кваліфікації та співвідношення ч. 2 ст. 162 КК України з нормами розділу XVII Особливої частини КК України, зокрема зі статтями 364, 364-1, 365, 365-1, які передбачають відповідальність за зловживання владою або службовим становищем.

Одним із важливих механізмів диференціації кримінальної відповідальності є нормативне закріплення складів кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати відповідальність залежно від правового статусу особи, що вчинила злочин. У частині другій статті 162 Кримінального кодексу України передбачено обтяжуючу обставину – вчинення діяння службовою особою. Водночас законодавець не конкретизує, чи має таке посягання бути пов'язане з використанням особою своїх службових повноважень або владних функцій.

На це звертає увагу і Ю.М. Жмур, який підкреслює, що серйозним недоліком конструкції ч. 2 ст. 162 КК України є відсутність вимоги щодо наявності функціонального зв'язку між діянням і службовим статусом особи. Така невизначеність призводить до помилок у кваліфікації та створює підґрунтя для конкуренції норм кримінального закону [2, с. 46]. Проаналізуємо сучасний стан вчинення відповідних кримінальних правопорушень та відповідну правозастосовну практику впродовж останніх десяти років. Так, за даними судової статистики за ч. 2 ст. 162 КК було засуджено: в 2008 р. – 94 особи (ч. 1 – 1710 осіб), 2009 р. – 63 (ч. 1 – 860 осіб), 2010 р. – 38 осіб (ч.1 – 358 осіб), 2011 р. – 12 осіб (ч. 1 – 68 осіб), 2012 р. – 23 особи (ч. 1 – 43 особи), 2013 р. – 26 (ч. 1 – 158 осіб); 2014 р. – 26 осіб, в 2015 р. – 20 осіб (ч. 1 – 129 осіб), в 2016 р. – 10 осіб (ч. 1 – 149 осіб), в 2017 р. – 10 осіб (ч. 1 – 177 осіб); в 2018 р. – 16 осіб (ч. 1 – 166 осіб); в 2019 р. – 13 осіб (ч. 1 – 207 осіб); в 2020 р. – 19 осіб (ч.1 – 308 осіб); в 2021 р. – 13 осіб (ч. 1 – 399 осіб); в 2022 р. – 2 особи (ч. 1 – 313 осіб); в 2023 р. – 17 осіб (ч. 1 – 397 осіб)1

Принагідно зауважимо, що статистичні дані за 2024 рік свідчать про зростання кількості кримінальних справ за порушення недоторканності житла, зокрема, на 12 % порівняно з попереднім роком, що вказує на посилення уваги до захисту прав власності. Офіційних зведень чи аналітики, які б підтверджували суттєве збільшення за 2025 рік, наразі немає, однак загальна тенденція до посилення захисту прав власності та вдосконалення законодавства може сприяти такому зростанню. Пов'язано це не з фактичним збільшенням кількості таких випадків, а з тим, що дії осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за частинами 3–5 ст. 185 КК України можуть бути перекваліфіковані у зв'язку з набранням 09.08.2024 р. чинності Закону України № 3886-IX від 18.07.2024 р. «Про внесення змін до Кодексу України про

адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів», згідно з яким були внесені зміни до ст. 51 КУпАП України, якими посилена відповідальність за вчинення дрібного викрадення чужого майна [3].

Вказаним законом внесені зміни у ст. 51 КУпАП, якою передбачена відповідальність за дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, якими підвищена верхня межа вартості майна, викрадення якого охоплюється цим положенням, з 0,2 до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тож після набрання чинності ЗУ № 3886-IX кримінальна відповідальність за статтями 185, 190, 191 КК України може настати лише, якщо розмір викраденого майна перевищує 2 нмдг. Унаслідок цієї зміни частина діянь, які на час їх вчинення передбачали кримінальну відповідальність, після цього охоплюється диспозицією ст. 51 КУпАП. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.10.2024 р. (справа № 278/1566/21, провадження № 51-2555кмо24) [5], суд касаційної інстанції зробив правовий висновок, відповідно до якого Закон № 3886-IX, яким внесені зміни до ст. 51 КУпАП, є законом про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність у значенні ст. 5 КК України для тих діянь, які до набрання цим Законом чинності вважалися кримінальним правопорушенням, однак після набрання ним чинності підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 51 КУпАП. Зміни, внесені Законом № 3886-IX, мають зворотну дію в часі. Відтак дії осіб можуть бути перекваліфіковані ч. 3 або ч. 5 ст. 185 КК України на ч. 1 ст. 162 КК України, зрости кількісні показники [4].

Наведені вище статистичні дані щодо кількості осіб, засуджених за ч. 2 ст. 162 КК України, дозволяють зробити низку висновків. По-перше, у порівнянні з кількісними показниками засудження за частиною другою статей 163 та 182 КК України за аналогічний період, порушення недоторканності житла виявляється більш поширеним серед кримінальних правопорушень, що посягають на приватне та сімейне життя особи. По-друге, кількість кримінальних правопорушень, вчинених із кваліфікуючими ознаками, є істотно меншою, що свідчить про відносну рідкість обтяжених форм відповідних діянь.

Судова практика, зокрема, Верховний Суд у постанові від 3 вересня 2025 року зазначив, що проникнення до автомобіля із крадіжкою може бути кваліфіковане як незаконне проникнення до іншого володіння особи за ч. 1 ст. 162 КК України після декриміналізації «дрібної крадіжки». Верховний Суд у рішенні № 686/4313/20 постановив, що квартира, яка тимчасово не придатна для проживання через відсутність ремонту, все одно відповідає ознакам житла для застосування ст. 162 КК України.

Водночас під час аналізу статистичних показників щодо злочинів проти приватного та сімейного життя варто враховувати особливості процесуального порядку початку кримінального провадження за ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163 та ст. 182 КК України. Вказані правопорушення належать до кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, що означає можливість їх порушення лише за заявою потерпілого. Відповідно, згідно з ч. 4 ст. 26 та п. 7 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України, відмова потерпілого (або його законного представника у передбачених законом випадках) від обвинувачення є безумовною підставою для закриття такого провадження.

У ч. 2 ст. 162 КК України передбачено, що застосування насильства або погрози його застосування є кваліфікуючими ознаками порушення недоторканості житла. Однак вказане формулювання не містить уточнень щодо протиправного характеру насильства, його виду (фізичного чи психічного) або ступеня інтенсивності (зокрема, чи є воно небезпечним для життя і здоров'я, чи таким не є).

З одного боку, така законодавча конструкція ускладнює чітке тлумачення об'єктивної сторони злочину, створюючи підстави для правозастосовної варіативності. З іншого боку, відсутність деталізації дозволяє уникнути певних колізій, оскільки дає змогу тлумачити поняття «погроза» як окремий прояв психічного впливу, що визнається кримінально караним незалежно від форми насильства.

Наукова дискусія щодо розуміння поняття насильства у цьому контексті залишається актуальною. Так, В.О. Навроцький обґрунтовано вказує, що насильство слід розглядати виключно як фізичний вплив на організм людини, а погроза його застосування не охоплюється цим поняттям. З огляду на це, він пропонує виключити з кримінально-правової термінології згадку про фізичне й психічне насильство, замінивши її чіткою вказівкою на «насильство або погрозу його застосування», що відповідає логіці криміналізації та забезпечує більш точне законодавче формулювання [5, с. 181].

Таким чином, чинна редакція ч. 2 ст. 162 КК України потребує уточнення з урахуванням розмежування форм насильства та самостійного кримінально-правового значення погрози.

Оскільки чинне законодавство не встановлює конкретного розміру насильства, його кримінально-правова оцінка має проводитися в кожному конкретному випадку з урахуванням таких обставин, як існування сукупності кримінальних правопорушень чи конкуренції кримінально-правових норм (принцип «частини й цілого»). Наприклад, в Роз'ясненні Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 (п. 11) зазначається: якщо склад злочину передбачає діяння, яке в поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, коли зміст діяння передбачає застосування фізичного насильства), то його правова оцінка має здійснюватися з урахуванням того, наскільки це діяння охоплено іншим складом

злочину та з огляду на санкції відповідних частин Особливої частини КК України. Якщо санкція відповідної статті (або частини статті) уже передбачає суворіший максимальний межовий розмір покарання, ніж це передбачено за відповідне діяння окремо, то таке діяння не підлягає окремій кваліфікації у складі сукупності злочинів (заподіяння умисного тілесного ушкодження середньої тяжкості при вчиненні розбою або вимагання охоплюється частиною статті 187 або частиною третьою статті 189 КК і не кваліфікується за ст. 122) [6].

На підставі таких підходів необхідно оцінювати і насильство в контексті посягання на недоторканність житла за ч. 2 ст. 162 КК України. Однак на практиці далеко не завжди застосовують ці підходи послідовно. Здебільшого використовуються два підходи: з першим підходом, якщо під час проникнення до житла були нанесені легкі тілесні ушкодження (тривалість яких не перевищує шести днів), побої або погроза вбивством, то такі дії кваліфікуються як сукупність злочинів: ч. 2 ст. 162 КК України у поєднанні з ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129 КК України

В інших випадках незаконне проникнення з насильством, що спричинило легкі тілесні ушкодження, або погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, іноді кваліфікуються лише за ч. 2 ст. 162 КК України без виділення окремого складу кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Марін О.К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XII регіон. наук. -практ. конф., 9–10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 366–369
2. Жмур Ю. М. Кримінально-правова охорона недоторканності житла: проблеми законодавчої конструкції та правозастосування. // Вісник кримінального судочинства. – 2020. – № 3. – С. 45–50.
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів: ЗУ № 3886-IX від 18.07.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text
4. Стоматов Е.Г. Кваліфікуючі ознаки порушення недоторканності житла особи // Юридичний науковий електронний журнал URL:http://lsej.org.ua/10_2024/139.pdf
5. Навроцький В.О. Наскрізні кримінально-правові поняття: навч. посібн. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с
6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова 04.06.2010 № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text

Лихова Софія Яківна,
завідувач кафедри кримінального права
і процесу Державного університету
«Київський авіаційний інститут»,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ОРГАНІЗОВАНИХ ВИЯВІВ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Ефективність боротьби з організованими проявами злочинності значною мірою залежить від виявлення особливостей причин і умов розвитку проявів цього суспільно небезпечного феномена. На його особливості впливає внутрішня специфіка цього явища, сучасні тенденції та адекватність заходів боротьби й профілактики. На нашу думку, значну, якщо не вирішальну, роль відіграє політична воля влади протидіяти злочинності в цілому й окремим її проявам зокрема.

Однією із таких тенденцій слід вважати процес зрощування злочинності із владними та правоохоронними структурами. Якщо раніше ми могли спостерігати специфічний зміст організованої злочинності, який характеризувався власними ознаками та суспільно небезпечними проявами, то сьогодні є підстави вести мову про симбіоз криміналітету із владою. Цей процес схожий на формування певного єдиного кримінального простору, у якому здійснюються узгоджені злочинні діяння, коли самі чиновники чи працівники правоохоронних органів діють протизаконно, іноді навіть не потребуючи допомоги кримінальних авторитетів.

Аналіз окремих положень кримінального законодавства України свідчить, що правова система повністю визнає існування організованої злочинності й навіть використовує притаманну їй термінологію в офіційних нормативних актах. Йдеться, зокрема, про текст диспозиції ч. 2 ст. 255 КК України «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній», в якій вживаються такі термінологічні звороти, як «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» і «вор в законі». На нашу думку, така термінологія є недопустимою в офіційних нормативних актах, тому що тим самим ми як би визнаємо паралельне існування організованої злочинної субкультури. Це ж стосується і термінології, яка вживається законодавцем у диспозиції ч. 1 ст. 255-2 КК України «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)», наприклад, «сходка». Також викликає певне заперечення формулювання диспозиції ст. 255-3 КК України «Звернення за застосуванням злочинного впливу». Таким чином кримінальне законодавство визнає існування й суспільно небезпечну активність осіб, які є представниками злочинної субкультури та можуть впливати на розв'язання будь-яких проблем. Особливої небезпеки таке явище набуває у випадку, коли такий злочинний вплив може здійснювати

особа, яка займає офіційне положення у політичній чи економічній системі держави. Як приклад приведемо ст. 332 КК України «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України». У ч. 3 ст. 332 КК України суб'єктом є службова особа з використанням службового становища. Виникає питання, чи немає підстав прирівняти таку особу – спеціального суб'єкта до суб'єкта злочинного впливу. Безумовно, такі підстави є, адже відомо, що цей злочин може бути вчинений якби по-дилетантськи, людьми, які проживають у тій місцевості та знають, як вчинити цей злочин. А також відомо із широких джерел інформації, що цей злочин вчиняється через офіційні пункти перетину кордону, за конкретну суму грошей, але окрема особа, як правило, один конкретний прикордонник не зможе фізично вчинити цей злочин. Таким чином, до цієї «злодійської» схеми долучається спеціальний суб'єкт – службова особа, яка займає відповідальне становище і надає чи використовує свій вплив для організації таких злочинних схем. Отже, доходимо висновку, що кримінальні структури витрачають фінансові засоби на підкуп влади, просуваючи свої злочинні наміри й розширюючи залежність влади від організованої злочинності або перетворюючи представників влади на осіб, які користуються своїми владними повноваженнями та перетворюються на суб'єктів підвищеного злочинного впливу.

Можливі декілька варіантів зрощення організованої злочинності із владними структурами. У першому випадку має місце змова лідерів організованих злочинних угрупувань із представниками офіційних державних структур про спільне вчинення злочинів. Це типова схема, наприклад, рейдерські захоплення. У другому випадку злочинні елементи використовуються, наприклад, силовими органами для вчинення злочинів і ці злочинні елементи виступають як засоби для нелегальної розправи, провокацій, а іноді й фізичної ліквідації. У третьому випадку самі посадові особи використовують чи перевищують свої владні повноваження і вчинюють кримінальні правопорушення. При цьому вони можуть створювати злочинні співтовариства і керувати ними. Четвертий варіант відбувається тоді, коли використовуються міжнародні злочинні зв'язки для перекачування коштів, здобутих злочинним шляхом, в тому числі чиновниками за рахунок службових зловживань, кримінальних правопорушень, за кордон, розміщення на банківських рахунках чи вкладення в економіку іноземних держав, що, окрім іншого, допомагає без проблем отримати іноземне громадянство. Усі ці варіанти широко представлені сьогодні в українському житті окремо або у різних комбінаціях.

Розуміння причин розвитку організованої злочинності пов'язане також з адекватним уявленням про її сутність, яке полягає у тому, що організована злочинність є антиподом і головним конкурентом держави. Це явище у своєму розвитку намагається витіснити легальну правову державу і захопити політичну й економічну владу. Сильна держава має можливість і політичну волю до мінімізації проявів

організованої злочинності й тіньових політичних інститутів. Слабка держава, навпаки, широко опирається на тіньові структури, криміналізується і, в решті решт, руйнується.

Особливо небезпечним для існування держави та її національної безпеки є в такій ситуації, коли з'являється державна організована злочинність. Основу цього найбільш суспільно небезпечного феномену складає навіть не зрощення державних структур з організованою злочинністю і не використання організованої злочинності для досягнення представниками владних та правоохоронних структур своїх незаконних інтересів. Найбільша небезпека полягає у тому, що владні структури, правоохоронні органи самі перетворюються в організовані злочинні угрупування. Це проявляється у тому, що приймаються закони, вигідні такій тіньовій державі, значна частина бюджетних коштів витрачається безсистемно, задовольняються інтереси підприємців і представників владних структур, які вступають із ними у змову.

Така держава являє собою слабку неспроможну державу, яка втрачає можливість підтримувати справедливість й закон, та, як наслідок, уподібнюється організованому злочинному угрупуванню, яке ґрунтується на насильстві.

У науковій літературі та повідомленнях у засобах масової інформації усе більше оприлюднюється фактів і джерел, які свідчать про виникнення і посилення тіньового сегмента, який конкурує з офіційною державою в Україні. Замість нормативного державного будівництва політичні еліти створили неофіційну систему важелів паралельних владних структур – «тіньову державу», основною характеристикою якої є зрощення між державними структурами та структурами приватного сектору шляхом корупції, а також криміналу. Результатом такого процесу є стримування розвитку конституційних політичних інститутів, вивід фінансових засобів за кордон, відмова більшості населення від законної економічної діяльності, гальмування процесу виробництва. В реальності, у політичній діяльності країни бере участь не усе населення, як повинно бути згідно з Конституцією України, а та його частина, яка тим чи іншим чином пов'язана із політичною верхівкою і виконує не свої прямі посадові обов'язки, а розпорядження «тіньового уряду» або офіційних осіб держави, які керують нею у своїх інтересах. Головною метою такої політичної еліти є не стратегічний розвиток суспільства, а виключне накопичення, збагачення й отримання нелегальних фінансових вигод.

У значній кількості випадків інтереси еліти не збігаються з інтересами населення. У боротьбі за владу і, відповідно, за ресурси, найбільш успішними виявилися діяння, ініційовані або такі, які підтримуються організованими злочинними формуваннями. Наслідком такого стану у державі є така ланка зв'язків: монополія влади – корупція – неефективність управління – безкарність – організована злочинність.

Луговий Віктор Олександрович,
заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І НОВІ МЕТОДИ ЇХ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Ведення військових дій на території держави, зменшення кількості робочих місць – підвищує депресивний стан суспільства, чим і користуються наркозбувачі, які не зважаючи на елементарні людські цінності, з метою особистого збагачення, схиляють громадян до вживання наркотиків у тому числі осіб, які перебувають в лавах ЗСУ та інших силових підрозділах.

Така ситуація негативно впливає на суспільство та може підривати обороноздатність нашого війська та загрожує національним інтересам.

Разом з цим, протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зокрема вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями, ліквідація місць їх виробництва та каналів надходження в незаконний обіг, відповідно до Плану основних заходів Національної поліції України на 2025 рік, є одним з пріоритетів найбільш актуальних для воєнного стану кримінальних правопорушень.

Так, упродовж 9 місяців 2025 року в провадженні слідчих підрозділів та підрозділів дізнання Національної поліції перебувало 84,3 тис. кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у звітному періоді зареєстровано 54,4 тис. вищевказаних злочинів, повідомлено про підозру в учиненні 34 тис. кримінальних правопорушень, досудове розслідування (без урахування закритих) закінчено в 36,7 тис. кримінальних правопорушеннях [1].

В сучасних умовах наркозлочинність постійно трансформується, адаптуючись до нових технологій та соціальних змін. Злочинці – розробляють нові схеми збуту, використовують неповнолітніх та осіб у вразливому становищі; маскують діяльність під легальні сервіси (доставка, онлайн-торгівля).

Також особи, причетні до незаконного обігу наркотиків активно використовують і здійснюють розрахунки за незаконні операції з наркотиками у грошових одиницях Національного банку (гривні), іноземній валюті та криптовалюті, а також легалізують отримані від збуту наркотиків грошові одиниці шляхом їх переводу у криптовалюту, у тому числі, з подальшою легалізацією через офшорні компанії [2, с. 62].

Проте, Національна поліція України демонструє здатність ефективно реагувати на ці виклики. Завдяки системній роботі: викриваються організовані злочинні групи та злочинні організації;

ліквідовуються нарколабораторії, склади зберігання; припиняється збут наркотиків як у публічних місцях, так у мережі інтернет; вилучаються значні обсяги наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Як, приклад працівниками поліції встановлено, що група осіб за попередньою змовою на території міста Тернополя та інших регіонів України для особистого збагачення організувала схему незаконного збуту наркотичних засобів, зокрема подрібненого листя рослини Mitragyna speciosa (кратом, kratom, ketum, biak).

Зловмисники реалізовували наркотичний засіб за грошову винагороду під час особистих зустрічей із наркозалежними особами, а також через месенджер «Телеграм» і поштового оператора ТОВ «Нова Пошта». Під час дослідження каналів збуту з'ясовано, що наркотичний засіб незаконно ввозився на територію України із Чеської Республіки з метою його подальшої реалізації.

За результатами проведених слідчих вилучено майже 700 кг вищевказаного наркотичного засобу та 29 особам повідомлено про підозру, яким обрано запобіжні заходи.

Серед найпопулярніших методів розповсюдження наркотиків в нашій країні є розкладання «закладок», збут з рук в руки, пересилання за допомогою поштових операторів.

Розкладання «закладок» – це розповсюдження наркотичних засобів або психотропних речовини, коли продавець залишає пакунки, згортки, зіп-пакети з наркотиками у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях, якими можуть бути: поштовий ящик, батарея опалення, електричний або пожежний щиток у під'їзді багатоповерхового житлового будинку, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах), покриття та їх елементи гаражів, тощо.

Після чого повідомляє покупцю координати, фото або інструкції для отримання наркотиків, і таким чином передає контроль над вказаним об'єктом покупцю без прямого контакту.

При цьому наркотик маскується або упаковується таким чином, щоб не привертати до себе уваги сторонніх і уникнення вилучення сторонніми особами, а вся координація дій і обмін інформацією між співучасниками, а також із замовником, здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків), таких як «Telegram», «Viber», «WhatsApp», та ін. [3, с. 73].

Для здійснення закладок наркотиків для безконтактного їх збуту злочинними наркоугрупованнями можуть залучатися як наркозалежні особи, так і особи з числа молоді, які можуть перебувати у різному соціальному статусі: які не навчаються та непрацюючі або студенти.

Цей метод мінімізує ризик затримання збувача, ускладнює ідентифікацію покупця, але не звільняє останнього від кримінальної відповідальності.

Збут наркотиків «з рук в руки» – це розповсюдження наркотичних засобів або психотропних речовин, коли передача відбувається безпосередньо між особами під час зустрічі без використання посередників, пошти, схованок чи інших способів передачі. Місце зустрічі – вибирається за домовленістю, приватне або публічне.

Цей метод є найпростіший для фіксації, але найнебезпечніший для злочинця, так як передача відбувається відкрито та дії збувача можуть бути помічені та зафіксовані, а в слідчого виникають правові підстави для його затримання в порядку ст. 208 КПК України.

Незаконне пересилання – це незаконне переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин у просторі шляхом відправлення з одного пункту в інший поштою, багажем, посильним або іншим способом. Злочин вважається закінченим з моменту відправлення, наприклад, бандеролі, багажу, пакета, листа з наркотичним засобом. Факт отримання адресатом відправлених йому наркотичних засобів та психотропних речовин правового значення не має [4, с. 10].

Пересилання може також включати в себе використання міжнародних каналів та може бути кваліфіковане як контрабанда.

Досить часто під час досудового розслідування фактів незаконного пересилання за допомогою операторів поштового зв'язку наркотичних засобів, психотропних речовин в місця відбування покарань – неможливо встановити особу відправника. Головною причиною цього є те, що відправник при відправленні посилки із забороненими для обігу предметами вказує (називає) лише прізвище та ім'я й номер телефону, які, як правило, є недостовірними (вигаданими). Відеозапис з камер відеоспостереження у відділеннях оператора поштового зв'язку часто є неякісним, що унеможливлює ідентифікацію особи. Термін зберігання таких відеозаписів обмежується одним місяцем. Не набагато краща ситуація і з строками зберігання інформації про самі поштові відправлення. Слід зауважити, що найбільше посилок із забороненими предметами пересилається із використанням послуг ТОВ «Нова пошта».

Очевидним є те, що такий стан справ в частині діяльності операторів поштового зв'язку є наслідком діючих нормативно-правових актів, які передбачають спрощені правила пересилання відправлень та відповідно потребують змін.

В травні 2025 року такі зміни вже ініціювались СБУ та ГСУ НПУ погодилось прийняти участь в опрацюванні проекту відповідного документу.

Крім того, в жовтні 2025 року ГСУ НПУ запропоновано внести зміни до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність операторів поштового зв'язку.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, цифрова глобалізація, доступ до всесвітньої мережі Інтернет, призвів до глобальної інформатизації суспільства та використання в багатьох сферах діяльності людини.

Особи, причетні до незаконного обігу наркотиків активно використовують і здійснюють розрахунки за незаконні операції з наркотиками у криптовалюті.

Криптовалюта стала ключовим інструментом для легалізації коштів, отриманих від продажу наркотиків. Вона забезпечує децентралізованість і анонімність фінансових транзакцій, дозволяючи злочинцям віддалено отримувати доходи та виводити кошти в легальну економіку.

Як приклад, працівниками поліції встановлено, що злочинна організація здійснювала протиправну діяльність щодо незаконного виготовлення, придбання, зберігання, перевезення з метою збуту, а також незаконний збут особливо небезпечних наркотичних засобів та психотропних речовин, через мережу телеграм-каналів, шляхом створення схованок – «закладок» або шляхом надіслання через поштовий сервіс.

Розрахунки за реалізовану наркопродукцію проводилися переважно криптовалютою, що забезпечувало анонімність злочинної діяльності.

Вилучено близько 600 кг психотропних речовин, 8000 л прекурсорів, лабораторне обладнання, 8 особам повідомлено про підозру та обрано запобіжні заходи.

За ініціативою органу досудового розслідування на 16 криптогаманців накладено арешт на яких знаходиться близько 800–900 тис. доларів США.

Також, особливої уваги та активізації потребує робота щодо виявлення та розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Під час розслідування наркозлочинів слід приділяти увагу стосовно встановлення майна, отриманого від незаконного обігу наркотиків, його виявленню, вилученню та накладенню арешту.

З метою ефективного виявлення таких фактів необхідно забезпечити належну взаємодію з підрозділами фінансового моніторингу, податковими та банківськими установами, а також використовувати аналітичні можливості щодо відстеження фінансових потоків, що мають ознаки легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Як приклад, в окремому кримінальному провадженні підозрювані особи шляхом отримання та подальшого переведення коштів з «Дропів» (банківські рахунки підставних осіб) на створені ними електронні гаманці сервісу обміну крипто валют, вивели на підконтрольні ними банківські рахунки грошові кошти у сумі більше 1,3 мл. грн., які були отримані від незаконного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин.

Список використаних джерел

1. Відомості про кримінальні правопорушення, досудове розслідування у яких здійснюється органами (підрозділами) Національної поліції України, осіб, які їх учинили за підсумками

роботи січня-вересня 2025 року (інформація підготовлена на підставі відомостей статистичної звітності НПУ).

2. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (в т.ч. із використанням телекомунікаційних технологій), Науково-методичні рекомендації, Харків 2021, Національна поліція України Головне слідче управління, Цуцкірідзе М.С.,Дрозд В.Г., Кікінчук В.В., Бурлака В.В. та інші, Київ.: 7БЦ, 2021. 125 с.

3. Документування та розслідування фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а також кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх технологій: науково-методичні рекомендації для підрозділів Національної поліції України. Харків: ХНУВС, 2022. 130 с.

4. Розслідування безконтактного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин : посібник / Стрільців О. М., Лащук О. В. Тараніч Є. А. та інших. Київ, Національна академія внутрішніх справ, 2019. 133 с.

Луценко Юрій Васильович,
професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

У ст. 3 Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави [6].

Участь України у міжнародній системі запобігання злочинності під час воєнного стану є важливим елементом забезпечення безпеки, правопорядку та дотримання міжнародних норм у складних умовах збройного конфлікту. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та правозахисними інституціями з метою протидії воєнним злочинам, кіберзлочинності, тероризму, торгівлі людьми, корупції та іншим видам міжнародної злочинності.

Сучасний світ стикається з викликами, пов'язаними з інтернаціоналізацією злочинності, що робить необхідним посилення міжнародного співробітництва у цій сфері. В умовах воєнного стану для України ця проблема стає ще більш актуальною, оскільки підвищуються ризики окрім нелегальної торгівлі зброєю, загрози тероризму та кіберзлочинності, а також людськими ресурсами. У зв'язку з цим, ефективне міжнародне співробітництво є ключовим інструментом у забезпеченні національної безпеки [8, с. 140−142; 14, с. 911].

Ефективна протидія злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, потребує належної взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції з іншими суб'єктами протидії таким злочинам і неможлива без вивчення та врахування правових, організаційних і тактичних чинників функціонування оперативних підрозділів [4, с. 241].

Зважаючи на існуючі загрози торгівлі людьми, правоохоронні органи України налагодили співпрацю з європейськими партнерами, зокрема під егідою Європолу спільно з правоохоронними органами країн Євросоюзу створено міжнародну інформаційну платформу в режимі 24/7, призначену для проведення спільних перевірок за ознаками можливих фактів торгівлі людьми. Основною метою створення зазначеної платформи є запобігання трафікингу українських біженців, спільне оперативне реагування на повідомлення щодо можливих фактів торгівлі людьми та взаємодія під час ідентифікації жертв торгівлі людьми [10].

Сучасній організованій злочинності притаманний активний процес зростання та появи нових напрямків та протиправних практик з особливо вираженим регіональним характером даного деструктивного явища. В умовах воєнного стану з урахуванням особливостей сучасних суспільних змін, динаміки політичних та економічних перетворень, різкості, а подекуди і непослідовності законотворчості, організована регіональна злочинність стає тим масштабним криміногенним феноменом, який набув домінуючого впливу на формування кримінального середовища та став невід'ємним негативним соціальним чинником суспільного життя.

Динамічність криміногенних процесів в умовах воєнного стану вимагають швидкої та ефективної реакції з боку держави у сфері політики боротьби та протидії організованій злочинності в Україні, цьому мають передувати якісні наукові пошуки та дослідження [3, с. 9; 9, с. 76−78].

Торгівля людьми є одним із сегментів діяльності організованих злочинних груп з міжнародним виміром. Вона здійснюється з різних мотивів, включаючи торгівлю органами, сексуальну експлуатацію, усиновлення та примусову працю. Найбільш вразливі групи суспільства (жінки та діти) часто є основними жертвами цього злочину, хоча чоловіки також експлуатуються, часто змушені брати участь у збройних конфліктах. Існує безліч способів, як хтось може

стати жертвою торгівлі людьми. Наприклад, людей можуть вводити в оману, шантажувати або викрадати. У випадках обману жертвами часто стають довірливі особи, які в пошуках кращих умов життя в іншому місці легко погоджуються на нереалістичні обіцянки. Коли йдеться про шантаж, жертв примушують до експлуатації, часто через фінансові борги перед злочинними групами. Викрадення людей здійснюються із застосуванням сили, спрямовані на найбільш вразливі групи для подальшої експлуатації, як усередині країни, так і за кордоном. Важливо зазначити, що сучасна епоха сприяє розширенню торгівлі людьми, що характеризується масовою міграцією людей. Багато мігрантів розглядають Європу як кінцевий пункт призначення, а їхні нестабільні обставини роблять їх легкою мішенню для злочинних груп. Не можна забувати, що економічна та безпекова нестабільність у певних регіонах, яка посилюється частими та тривалими збройними конфліктами, значною мірою сприяє міграційним кризам. Тому боротьба з торгівлею людьми вимагає активної ролі як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це включає підвищення обізнаності про значення, небезпеки та наслідки цієї незаконної діяльності для забезпечення виявлення, переслідування та покарання винних [15, с. 149–150; 11, с. 216–217].

Торгівля людьми та сучасне рабство – це глобальні явища. Жертвою торгівлі людьми може стати будь-хто, будь-яка людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, рівня освіти тощо. Щодо експлуатації жертв, організовані злочинні групи використовують широкий спектр методів для отримання прибутку. Однією з найчастіших та найприбутковіших форм експлуатації жертв є сексуальна експлуатація. Жертвами є переважно жінки та діти, але в наш час нерідко трапляється, що чоловіків також експлуатують у сексуальних цілях. Незалежно від статі чи віку, жертв переважно примушують до проституції. До групи ризику можуть потрапити такі категорії, як: безробітні люди працездатного віку; жителі сільської місцевості; люди, які мають низький рівень доходів; особи, що працюють за кордоном нелегально; особи, що нелегально виїжджають за кордон або нелегально в'їжджають та перебувають на території тієї чи іншої країни; люди, що користуються послугами сайтів та застосунками знайомств або шукають посередництва для укладання фіктивних шлюбів; особи, які працюють у сфері розваг; особи, які раніше уже були жертвами торгівлі людьми; діти, в тому числі – діти-сироти, бездоглядні діти або, позбавлені батьківського піклування тощо [2]. Що стосується інших форм експлуатації, випадки експлуатації дітей у порнографічних цілях стають все частішими, тоді як жінок примушують до шлюбів за домовленістю та участі в секс-індустрії. Організовані злочинні групи ефективно підтримують вербування та контроль над жертвами, використовуючи насильницькі методи, шантаж або неправдиві обіцянки. Останні особливо впливають на молодих жінок та дівчат, яким вони обіцяють добре оплачувану

роботу та комфортне життя, як у великому місті, так і за кордоном. Приймаючи такі пропозиції, жертви потрапляють у замкнене коло експлуатації, яке неминуче супроводжується фізичним та психологічним насильством. Наслідки перенесених ними тортур проявляються в травмах, психічних захворюваннях та розладах особистості [7, с. 133−135; 15, с. 152; 1, с. 71–74].

Як бачимо, суспільно небезпечне діяння у виді торгівлі людьми – доволі розповсюджена проблема для будь-якої країни світу, у тому числі і для України. Так, згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було обліковано 206 кримінальних правопорушень за ст. 149 КК України, з яких особам повідомлено про підозру в 110 випадках; у 2021 році обліковано 232 правопорушення, підозр – 163; у 2022 році – 133 правопорушення, підозр – 93; у 2023 році – 147 правопорушень, підозр – 109; у 2024 році – 105 правопорушень, підозр – 62; за дев'ять місяців 2025 року – 78 правопорушень, з яких лише у 47 випадках особам повідомлено про підозру [13].

Водночас у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 2020 року по серпень 2025 року виявлено лише 158 вироків за торгівлю людьми [5].

Відповідно до даних Державної судової адміністрації України, за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України, судами України у 2019 році ухвалено 35 вироків; у 2020 році – 29 вироків, з яких лише 5 передбачали покарання у вигляді позбавлення волі, решта – умовні; у 2021 році – 24 обвинувальних вироки. Серед яких 5 – із покаранням у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, 19 – з умовним покаранням; у 2022 році – засуджено 18 осіб, з яких 3 отримали реальні строки позбавлення волі, а 15 – умовні терміни; у 2023 році – 35, із них 8 осіб отримали реальні терміни ув'язнення, 20 – умовні покарання, 3 – штрафи, а щодо 4 осіб покарання на момент звіту не було визначено; у 2024 році винесено 19 вироків у справах за ст. 149 КК України, з яких 2 вироки – виправдувальні [12].

Таким чином, виходячи з викладеного можна зробити наступні висновки:

1. Загострення проблеми в умовах воєнного стану. Воєнний стан в Україні створив безпрецедентні умови для активізації організованої злочинності у сфері торгівлі людьми. Масова внутрішня та зовнішня міграція, економічна нестабільність та психологічна вразливість населення, особливо жінок та дітей, різко розширили соціальну базу для вербування та експлуатації, перетворивши цей злочин на одну з ключових загроз національній безпеці.

2. Транснаціональний та динамічний характер злочинності. Торгівля людьми є високоорганізованим, міжнародним злочинним бізнесом, який швидко адаптується до нових умов. Злочинні угруповання активно використовують як традиційні методи (обман,

шантаж, викрадення), так і новітні технології для вербування жертв, що вимагає від правоохоронних органів гнучких та інноваційних підходів до протидії.

3. Необхідність комплексного та міжнародного підходу. Ефективна протидія торгівлі людьми неможлива без посилення взаємодії на двох рівнях:

Міжнародному. Подальше поглиблення співпраці з іноземними партнерами, зокрема через Європол, є ключовим для оперативного обміну інформацією, проведення спільних розслідувань та ідентифікації жертв за кордоном.

Національному. Потребує вдосконалення міжвідомча взаємодія між оперативними підрозділами Національної поліції та іншими суб'єктами, що здійснюють протидію цьому виду злочинів.

Отже, протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану вимагає невідкладних, системних дій, що мають поєднувати вдосконалення законодавства, посилення міжнародної та національної взаємодії, а головне – забезпечення невідворотності справедливого та суворого покарання за вчинення цих суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел

1. Денисенко М. М., Луценко Ю. В. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: теоретико-правові проблеми. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Випуск 3(44). С. 70–75.

2. День протидії торгівлі людьми: про що важливо пам'ятати кожному. Офіційний вебсайт ДМС України. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html.

3. Джелілова М. А. Причини та умови організованої злочинності в умовах воєнного стану: регіональний аспект. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 2. С. 8–13.

4. Дубина В. І. Запобігання торгівлі людьми оперативними підрозділами Національної поліції України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1 (11). С. 240–249.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

7. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132−139.

8. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. Вчені записки ТНУ імені В .І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139−146.

9. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. Вчені записки ТНУ імені

В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75−81.

10. Міграційна поліція під егідою Європол створює міжнародну інформаційну платформу для запобігання торгівлі людьми серед українських біженців. URL: https://www.npu.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi/migraczijnapolicziya-pid-egidoyu-Jevropol-stvoryuje-mizhnarodnu-informaczijnuplatformu-dlya-zapobigannya-torgivli-lyudmi-sered-ukrajinskix-bizhencziv/.

11. Полторацький О. Б., Луценко Ю. В. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 215−217.

12. Статистична звітність Державної судової адміністрації України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.

13. Статистична звітність Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika.

14. Філіпчук О. Г. Участь України у міжнародній системі запобігання злочинності під час воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. № 2. С. 910–914.

15. Mateo T. Activities of organized crime with a special focus on human trafficking, SCIENCE International journal. 2025. № 4(1). P. 147–153.

Любченко Тетяна Сергіївна,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» може бути лише фізична особа, тобто окрема людина. Даний висновок випливає з положень ст. 6–8 КК, де чітко вказано, що до кримінальної відповідальності притягуються лише громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Наступною ознакою кожного суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Теорія і практика кримінального права виходять з того, що кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є осудною, доки не доведено зворотнє [1, с. 97]. В ч. 1 ст. 19 КК законодавець зазначає: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Зазначене визначення осудності є

виправданим, адже воно характеризується максимальною чіткістю при мінімальному об'ємі використаного тексту.

Зі змісту ст. 19 КК [2] випливає наступне: якщо в момент вчинення злочину або кримінального проступку особа не перебувала у стані осудності, то вона не підлягає кримінальній відповідальності, а в разі винесення судом відповідного рішення до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. У разі ж, якщо в момент вчинення кримінального правопорушення особа була осудною, проте до постановлення судом вироку захворіла на психічну хворобу, що стало причиною неосудності, – вона не може підлягати покаранню до моменту одужання. До такої фізичної особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру.

За загальноприйнятою позицією, в основі осудності, неосудності та обмеженої осудності виділяються два критерії – медичний, який пов'язують із наявністю чи відсутністю психічного захворювання та юридичний критерій, що має дві ознаки: інтелектуальну, яка пов'язана зі здатністю (повною чи неповною мірою) чи нездатністю усвідомлювати свої дії чи бездіяльність; вольову, яка пов'язана зі здатністю чи нездатністю (повною чи неповною мірою) керувати своїми діями чи бездіяльністю [3, с. 84].

Як зазначає Д.О. Калмиков, у юридичному критерії, що характеризує зміст осудності як здатності особи усвідомлювати свої дії чи бездіяльність і керувати ними, традиційно виділяють інтелектуальну та вольову ознаки. Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності в нормах КК знайшла свій вираз у словосполученні «могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність)». Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності означає здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку вчинюваних дій (бездіяльності) та їх наслідків. Вольова ознака юридичного критерію осудності полягає у здатності особи керувати своїми діями під час вчинення кримінального правопорушення [1, с. 98].

Медичний критерії осудності характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення кримінального правопорушення, рівень розвитку його психічних функцій, що зумовлюють здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Таким чином, встановлення вищезазначених критеріїв осудності загального суб'єкта дозволяє проаналізувати суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК. Отже, суб'єктом умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи може бути лише особа, рівень розвитку психічних функцій якої (що є характерним для медичного критерію осудності) забезпечує можливість:

– усвідомлювати, що вчинені нею дії спрямовані на знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (усвідомлення фактичного характеру дій);

– усвідомлювати, що вчинені нею дії завдають шкоду майну захисника чи представника особи (усвідомлення суспільної небезпеки дій);

– керувати своїми діями щодо умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (здатність керувати своїми діями).

Натомість, особа, яка не здатна до таких психічних функцій, не може бути суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення. Тому неосудність вважається протилежним осудності явищем. Відповідно до положень ч. 2 ст. 19 КК, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [2].

Отже, вік, як і осудність, є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення. Кримінальним законодавством встановлено диференційований підхід щодо цієї ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення, що включає загальний та спеціальний вік кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [2].

Загалом під віком розуміється певний проміжок часу, який минув з моменту народження людини. Це питання ґрунтовно було проаналізоване О.А. Плашовецьким, який виокремив розуміння поняття «вік особи» у широкому та у вузькому розумінні. Вік особи в широкому значенні – це календарний період, який починається від дня народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні вік – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки [4, с. 11].

Установлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з 16 років, законодавець виходить з того, що саме з досягненням 16-ти років рівень розвитку психічних функцій здорової людини надає їй можливість усвідомлювати та оцінювати як фактичну, так і соціальну сутність будь-яких своїх вчинків. Але за вчинення кримінальних правопорушень, перелік яких визначений у ч. 2 ст. 22 КК, передбачено спеціальний, так званий «знижений» вік кримінальної відповідальності – з 14-ти років. Установлюючи знижений вік кримінальної відповідальності, законодавець керується певними критеріями: можливість усвідомлення вже в 14 років характеру та суспільної небезпеки таких діянь, поширеність більшості з них у дитячому чи підлітковому середовищі та значний ступінь їх суспільної небезпеки [1, с. 101].

Зрозуміло, що кожна людина є унікальною, проте виокремлення універсального моменту, з якого середньостатистична особа в повному обсязі здатна усвідомлювати суспільно небезпечний характер власних дій та передбачати їх наслідки, є необхідним рішенням, яке ґрунтується на такому принципі кримінального права, як відповідальність особи при наявності вини. Будучи однією з основ проблеми суб'єкта кримінального правопорушення, вік кримінальної відповідальності як у нашій державі, так і в багатьох країнах світу досить динамічний. Ця обставина пояснюється волею законодавця, який виходить із відповідних історичних умов розвитку суспільства і політики держави по протидії злочинності на відповідних етапах його розвитку. При цьому, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, законодавець враховує дані медицини, психології, педагогіки, а також виходить з типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку і формування на різних стадіях життєвого шляху [4, с. 391].

Зважаючи, що у ч. 2 та ч. 3 ст. 399 КК вік кримінальної відповідальності є зниженим і до кримінальної відповідальності притягуються особи, які досягли 14-річного віку, ми вважаємо, що суб'єктом діяння і в ч. 1 ст. 399 КК слід визнавати особу, яка досягла 14-річного віку. Дана пропозиція обґрунтовується ще й тим фактом, що ч. 2 і ч. 3 ст. 399 КК містять суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння шкоди в особливо великих розмірах, загибелі людей, заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків і характеризуються необережною формою вини. Тому визначальними в даному випадку повинні визнаватися не наслідки, а суспільно небезпечне діяння. Отже, з огляду на важливість зазначеного об'єкта кримінально-правової охорони (правосуддя та відносини власності), а також здатності більшості неповнолітніх усвідомлювати їхню цінність, встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення є необхідним [5, с. 198].

Таким чином, особа віком від 14 до 16 років здатна усвідомлювати ступінь суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 277 КК або ч. 2, 3 ст. 399 КК, мотив, яким вона керується, та мету, до якої прагне.

В.І. Осадчий ще 20 років тому слушно звертав увагу на вказаний аспект проблеми, наголошуючи про необхідність встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Вчений доводив, що в 14-річному віці особа здатна усвідомлювати власні дії та керувати ними, розуміти шкідливість умисного посягання на власність [6, с. 112–113] захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги. У випадку вчинення таких посягань особа свідомо демонструє неповагу до закону, виказуючи тим самим свою зверхність, на що слід адекватно реагувати, в тому числі – шляхом підвищення віку кримінальної відповідальності.

З огляду на вказане, вітчизняне кримінальне законодавство потребує суттєвого удосконалення в частині встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності шляхом вказівки у ч. 2 ст. 22 КК після цифри «378» «399» з усуненням словосполучення «частини друга та третя статті».

Список використаних джерел

1. Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 560 с.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А.А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О.О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

4. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 18 с.

5. Любченко Т.С. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи : дис. … доктора філософії у галузі 081 Право. Київ, 2025. 232с.

6. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.

Матюшенко Олена Іванівна,
заступник начальника відділу підтримки УГІ ГУНП у Сумській області, кандидат наук з державного управління, доцент;
Перегорода Олексій Вікторович,
начальник управління логістики та матеріально технічного забезпечення ГУНП у Сумській області

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Законопроєкти «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», реєстр. № 13271-1 від 26.05.2025 р. та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», реєстр. № 13271-2 від 26.05.2025 р. мали на меті оновлення критеріїв кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері

декларування та незаконного збагачення; удосконалення порядку досудового розслідування вказаних правопорушень, а також усунення прогалин у правовому регулюванні щодо строків зберігання інформації в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та строків здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування.

Основними недоліками обох законопроєктів є:

– відсутність обґрунтування потреби та соціально-правової обумовленості у збільшенні нижнього порогу – суми, на яку відрізняються від достовірних відомості, внесені до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– відсутність забезпечення індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності, адже запропонована різниця у відомостях між унесеними та достовірними відомостями в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування в розмірі від 750 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що передбачається в ч. 1 ст. 366-2 КК України в редакції обох законопроєктів, та понад 2500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 2 ст. 366-2 КК України в редакції обох законопроєктів). Видається, що більш прийнятним було б встановлення для простого складу кримінального правопорушення різниці в розмірі від однієї до п'яти тисяч прожиткових мінімумів для працездатних осіб, а для кваліфікованого – понад п'ять тисяч прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

– не реалізована можливість виправлення наявного у ст. 366-2 КК України термінологічного недоліку: унікальне для чинного законодавства України про кримінальну відповідальність використання цифр (замість слів) при визначенні розміру різниці у відомостях (між унесеними та достовірними).

Але, незважаючи на наявність ряду негативних відгуків на зміст законопроєктів «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», реєстр. № 13271-1 від 26.05.2025 р. та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», реєстр. № 13271-2 від 26.05.2025 р., а також на вказівки на відверто популістський характер пропонованих змін, спрямованих на створення підстав для уникнення кримінальної відповідальності та пов'язаних із нею обтяжень, положення ст. 366-2 КК України зазнали змін.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», реєстр. № 4496-IX від 17.06.2025 р., ст. 366-2 КК України викладені в наступній редакції:

«Стаття 366^{-2}. Декларування недостовірної інформації

1. Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 750 до 2500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, –

карається штрафом від чотирьох тисяч до шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 2500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, –

карається штрафом від шести тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Суб'єктами декларування у цій статті та статті 366^{-3} цього Кодексу є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування».

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор;
Бурда Петро Олексійович,
доктор філософії в галузі права

ЧАС ЯК КРИМІНОУТВОРЮЮЧА ОЗНАКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 114-2 КК

Відповідно до ст. 114-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачене нею несанкціоноване поширення так званої «військово значущої інформації» визнається кримінально караним лише тоді, коли воно вчинене у чітко визначений у розглядуваній нормі час – в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас варто зазначити, що чимало вітчизняних науковців висловлюють сумніви в оптимальності встановлених законодавцем часових рамок злочинності відповідного діяння. Заразом зауважу, що характерним є те, що якщо одна частина дослідників уважає такі рамки невиправдано широкими, то інша – навпаки, безпідставно вузькими (обмеженими).

Наприклад, С. Мірошниченко наполягає на тому, що закріплення у ст. 114-2 КК «умов надзвичайного стану» як альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення видається алогічним. Свою думку юрист пояснює тим, що надзвичайний стан, на відміну від воєнного, вводитися при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а не у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Отже, висновує фахівець, криміналізація несанкціонованого поширення військово значущої інформації під час надзвичайного стану є невиправданою [1, с. 33].

Водночас уважаємо, що озвучена вустами згаданого дослідника позиція потребує істотного уточнення. Справді, надзвичайний стан може вводитися при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, які, як і зазначав С. Мірошниченко, не пов'язані зі збройною агресією чи загрозою нападу, і, відповідно, не несуть небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності. Тому вочевидь варто погодитись із тим, що за таких умов несанкціоноване поширення відповідної інформації навряд чи мало б визнаватися кримінально протиправним. Разом з тим необхідно пам'ятати, що, поруч із відміченими «надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру», чинне законодавство передбачає і низку інших підстав запровадження надзвичайного стану,

ледь не кожна з яких більшою чи меншою мірою стосується основ національної безпеки України:

– здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

– виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

– спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

– масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

– необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Заразом варто пригадати, що як Конституція України, так і чинне інформаційне законодавство прямо вказують на можливість обмеження права на інформацію не лише в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності, а й в інтересах громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням (ч. 3 ст. 34 Конституції України, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію»), які (порушення яких) якраз таки і мають місце за наявності перерахованих вище подій, що виступають підставами для запровадження надзвичайного стану.

Але чи не найголовнішим, так би мовити, «емпіричним» («практичним») аргументом на користь доцільності збереження такої криміноутворювальної ознаки несанкціонованого поширення військово значущої інформації, як його вчинення «в умовах надзвичайного стану», є те, що в переддень широкомасштабного вторгнення ворога, 23 лютого 2022 р., як відповідь на прийняте 21 лютого 2022 р. рішення керівництва рф про визнання незалежності самопроголошених «лнр» і «днр» та введення на ТОТ Донецької та Луганської областей підрозділів ЗС рф, які були визнані продовженням політики рф щодо ескалації збройної агресії проти України, нав'язування сепаратизму, провокування міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, масових безпорядків, що загрожує безпеці, життю і здоров'ю громадян, державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності України, на території більшості областей України (крім Донецької та Луганської) Президентом України на 30 діб було введено саме надзвичайний стан.

Тож виникає логічне запитання: а хіба в таких умовах, коли ворог прямо готується до широкомасштабного вторгнення і майже всі розуміють неминучість його початку, не були небезпечними факти

поширення інформації про розташування, рух ЗСУ, переміщення товарів військового призначення та іншої описаної (або такої, яка мала б бути описана) у ст. 114-2 КК інформації? На нашу думку, негативна відповідь на поставлене питання є очевидною.

Зважаючи на викладені положення, виникає і вже питання дещо іншого штибу: як же бути в такій ситуації, коли окремі підстави запровадження надзвичайного стану по-різному впливають на доцільність встановлення кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення відповідних різновидів інформації?

На нашу думку, за таких умов у народних депутатів України не залишається іншого вибору, як брати до уваги таке диференційоване значення згаданих підстав і в ст. 114-2 КК (або її наступнику). Зокрема, таке врахування може бути забезпечено за рахунок доповнення розглядуваної норми приміткою подібного змісту: «Кримінальна відповідальність за передбачені цієї статтею дії не настає у випадку, коли підставою для запровадження надзвичайного стану було виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення» (звичайно, це умовний варіант).

На сторінках опублікованої раніше праці один із автор цих рядків висував гіпотезу стосовно того, що ступінь суспільної небезпеки кожного з діянь, про які йдеться у статтях 111, 113, 114-1 та 114-2 КК, значно підвищується при їхньому вчиненні як в умовах воєнного стану, так і в період збройного конфлікту, особливого періоду (хоча однією із підстав його настання є саме введення воєнного стану) чи надзвичайного стану, а тому пропонував у всіх згаданих складах кожну з цих ознак визнати такою, що має кваліфікуюче значення [2, с. 20–21]. Водночас таку позицію варто дещо уточнити і звернути увагу на те, що майже всі згадані правові режими настають у чітко передбаченому законом порядку і на чітко визначений строк:

а) особливий період – з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій;

б) воєнний та надзвичайний стан – з моменту набрання чинності відповідними указами Президента України про їхнє введення й припиняються в момент їхнього скасування.

Такий стан речей дозволяє населенню бути належним чином проінформованим про настання відповідних фактів та час, протягом яких діють обмеження їхніх конституційних прав, яким у нашому

випадку є право на поширення описаної у ст. 114-2 КК інформації, а правозастосовним органам – чітко визначати часові межі дії розглядуваної кримінально-правової заборони.

Зовсім інша ситуація спостерігається при «збройному конфлікті», який відмічених вище і необхідних для криміналізації аналізованого діяння чітких правових індикаторів немає, адже може тривати і без прийняття будь-яких нормативних рішень та невизначений строк, через що, до речі, він є радше не часом, а саме обстановкою вчинення злочину. Зважаючи на це, варто висновувати, що обстановка збройного конфлікту не повинна визнаватися криміноутворювальною ознакою досліджуваного складу злочину. Якщо уповноважені суб'єкти уважатимуть, що ситуація, яка склалась в умовах того чи іншого збройного конфлікту, є настільки серйозною, що вимагає заборони несанкціонованого поширення військово значущої інформації, то вони мають послати чіткий нормативний сигнал про таку «серйозність» – тобто ухвалити рішення про запровадження воєнного (чи надзвичайного) стану або оголосити мобілізацію, що є свідченням того, що настав особливий період [3, с. 154].

Що ж до кримінально-правового значення «збройного конфлікту», то загалом необхідно підтримати позицію А. Вознюка, який зазначає, що обставини, які позначаються цим терміном (як і поняттям «бойова обстановка») мають застосовуватися в конструкціях інших складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки та проти встановленого порядку несення військової служби [4, с. 310–311]. Водночас вбачаємо доцільним зробити надважливе уточнення цієї доволі абстрактної («інші склади») тези вказівкою на те, що це мають бути лише ті склади, які не пов'язані з обмеженням конституційних прав людини і в яких описуються a priori незаконні дії (державна зрада, диверсія, непокора, опір тощо), а не поведінка, яка у «звичайних» умовах визнається правомірною, що й має місце у ст. 114-2 КК.

Здавалося б, що, враховуючи всі викладені положення, логічною виглядатиме пропозиція визнати криміноутворювальними ознаками досліджуваних складів злочинів вчинення відповідних діянь «в особливий період», «в умовах надзвичайного стану» (за винятком згаданих раніше виключень) та «в умовах воєнного стану». Водночас варто враховувати, що як народні депутати України (див. статті 402–405, 407–411 КК тощо), так і вітчизняні науковці (зокрема, С. Лихова [5, с. 30]) визнають підвищений, навіть порівняно з іншими обставинами (особливий період та надзвичайний стан), ступінь суспільної небезпеки діянь, які були вчинені саме в умовах воєнного стану. З урахуванням сказаного загалом неабияк імпонує позиція розробників проєкту КК, котрі у відповідних потенційних нормах, які є «наступниками» ст. 114-2 КК (статті 9.2.3 та 9.2.4), «особливий період» визнали криміноутворювальною, тоді як «воєнний стан» –

кваліфікуючою ознакою (ознакою, що підвищує ступінь тяжкість злочину на один ступінь) цих складів (п. 3 ст. 9.2.1).

Водночас, концептуально погоджуючись із запропонованим Робочою групою з питань реформування кримінального права варіантом, все ж уважаємо, що він міг би бути частково удосконалений за рахунок:

а) по-перше, згадування у відповідних проєктованих приписах і про таку криміноутворювальну ознаку, як вчинення «в умовах надзвичайного стану» (з урахуванням згаданих раніше винятків);

б) по-друге, за прикладом способу, успішно апробованого в розд. XIX Особливої частини чинного КК, чіткої вказівки в них на те, що йдеться лише про той «особливий період», який не стосується умов «воєнного стану», адже, як ми пам'ятаємо, однією з підстав настання особливого періоду якраз таки і є введення воєнного стану в Україні чи окремих її місцевостях.

Список використаних джерел

1. Мірошниченко С. Ю. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1. С. 30–36.

2. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

3. Бурда П. О. Кримінально-правова протидія несанкціонованому поширенню військово значущої інформації : дис. … докт. Філософії : 81 «Право». Вінниця, 2025. 267 с.

4. Вознюк А. А. Воєнний або надзвичайний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання: актуальні питання вдосконалення кримінального законодавства. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 43–54.

5. Лихова С. Я. Кримінальні правопорушення воєнного часу та шляхи вдосконалення кримінально-правових норм. Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі : Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА». С. 28–30.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблема гарантування національної безпеки сьогодні є надзвичайно важливою для існування та розвитку Української держави та суспільства. Реалізація національної безпеки є метою проведення низки реформ щодо зміцнення державного суверенітету, територіальної цілісності, забезпечення стабільності та розвитку держави та суспільства. Національна безпека є надважливою та невід'ємною складовою часткою державної політики, що потребує надійного захисту, в тому числі – за допомогою норм чинного Кримінального кодексу України (далі – КК).

Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України є найбільш небезпечними посяганнями на ті особливі суспільні відносини, що забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність України, її конституційний лад. При неналежному рівні кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливо забезпечити нормальне функціонування держави та ряду її інститутів, без стабільності в суспільстві неможлива ефективна протидія злочинності. Тому норми, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, подано саме в першому розділі Особливої частини (ст. 109–114-2 КК).

Як зазначає О.О. Кваша, після ухвалення у 2001 р. чинного КК неодноразово піднімалося питання про обґрунтованість розташування розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» на початку Особливої частини КК України [1, с. 26–27]. Загальновідомо, що під час обговорення ряду проєктів КК пропозиції були різні – від акценту на інтересах держави до пріоритету захисту життя та здоров'я особи. Обраний законодавцем варіант фахівці критикували як радянський рудимент, як негативну тенденцію, що властива авторитарним недемократичним державам. Оскільки найвищою соціальною цінністю в Україні, відповідно до положень ст. 3 Конституції України, визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, то пріоритетне місце так званих державних злочинів (у редакції КК УРСР 1960 р., за висловом вченої, суперечить Конституції України, міжнародним договорам, ратифікованим Україною, інтересам громадянського суспільства [1, с. 27].

В той же час, О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк підкреслюють, що утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави і тому положення КК про злочини проти людини та її прав повинні були б мати першість в Особливій частині КК

України [2]. Але вони все ж зосереджують увагу на тому, що першими в Особливій частині КК мають міститися злочини проти основ національної безпеки України, адже призначення розділу, який забезпечує кримінально-правову охорону національної безпеки, є більш значним, ніж просто захист інтересів держави.

Головним завданням України як соціальної і правової держави є забезпечення прав людини, адже незахищена держава не здатна захистити права і свободи своїх громадян, гарантовані Конституцією України. У Великій українській юридичній енциклопедії констатовано, що розміщення норм про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки на початку Особливої частини КК України вказує на їх особливу небезпечність для суспільства і держави [1, с. 27]. Саме тому пріоритетною метою стратегії національної безпеки є саме безпека держави.

Отже, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України – це суспільно небезпечні протиправні діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави й суспільства в різних її сферах і пов'язаним із нею життєво важливим інтересам особи чи загрожують спричиненням такої шкоди, переважній більшості з яких властива мета – ослаблення Української держави.

При визначенні видів (груп) кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України слід виходити, переважно, з положень Закону України «Про національну безпеку України», згідно з яким загроза національній безпеці України може здійснюватися в різних сферах [3]. Залежно від цього слід розрізняти:

1) кримінальні правопорушення проти конституційних основ національної безпеки України: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК);

2) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України у сфері інформаційної та науково-технологічної безпеки: державна зрада (ст. 111 КК); колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК); пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК); шпигунство (ст. 114 КК);

3) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України в економічній, екологічній, воєнній сферах і сфері обороноздатності: диверсія (ст. 113 КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил чи інших

утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК).

Отже, проблемні питання особливостей кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України не втрачають актуальності, особливо в умовах ескалації зовнішніх загроз, про що свідчить пожвавлення та загострення доктринальних дискусій як на рівні наукових статей, так і на рівні дисертаційних досліджень. В останні роки національна безпека переживає етапи динамічного розвитку та удосконалення. Україна сьогодні знаходиться в одному з найважчих періодів власної історії як сучасної та незалежної держави, коли рф здійснює збройну агресію, загрожуючи політичному та економічному існуванню нашої держави.

Список використаних джерел

1. Кваша О.О. Родовий об'єкт злочинів Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України: держава & національна безпека. Право України. 2022 № 11. С. 24–36. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-024.

2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 36 с.

3. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top

Ніколаєнко Тетяна Богданівна,
професор кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького (військова частина 9960),
доктор юридичних наук, професор;
Паламарчук Тарас Володимирович,
здобувач вищої освіти факультету
професійної освіти та лідерства
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького (військова частина 9960)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ Й КАВКАЗУ

Проблема торгівлі людьми завжди викликала активні дискусії в суспільстві, оскільки явище має глобальний характер і становить загрозу національній безпеці будь-якої країни. Аналіз проводиться з урахуванням тенденцій не лише в Україні, а також в інших державах Східної Європи та Кавказу, зокрема Республіці Молдова, Грузії та інших, що дає можливість здійснити порівняльний правовий огляд підходів до протидії з торгівлею людьми.

Торгівля «живим товаром» є надзвичайно прибутковою сферою кримінальної діяльності і охоплює майже всі держави світу. За оцінками фахівців, щорічні доходи від такого виду злочину сягають мільярдів доларів [9]. За розміром прибутків торгівля людьми поступається лише незаконному обігу наркотиків та зброї [1, с. 6], що свідчить про масштабність і високий рівень небезпеки. У зв'язку з цим торгівля людьми є серйозною міжнародною проблемою, що потребує скоординованих дій з боку держав і міжнародних організацій.

Водночас жодна країна світу не спроможна самостійно ефективно протидіяти цьому явищу, оскільки механізми торгівлі людьми постійно вдосконалюються, а її прояви стають дедалі більш прихованими. Кожна держава, зокрема й Україна, розробляє власні інструменти протидії, спрямовані на зменшення масштабів злочину та мінімізацію кількості його жертв. Моніторинг ситуації здійснюють як державні органи, так і правозахисні організації та науковці, які звертають увагу на те, що найпоширенішими формами торгівлі людьми залишаються сексуальна експлуатація, використання у порнобізнесі, примусова праця, жебрацтво, втягнення у збройні конфлікти, примусове сурогатне материнство, продаж органів та інші види експлуатації.

У період з 2019 по 2023 роки майже 49 тис. українців опинилися в ситуації ризику, пов'язаного з торгівлею людьми [10]. Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року, а також її повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, істотно ускладнили криміногенну ситуацію в державі. Масове внутрішнє переміщення населення, евакуація з окупованих територій, пошук роботи й житла призвели до підвищення рівня соціальної уразливості громадян, особливо жінок і дітей, які нерідко стають жертвами шахраїв та посередників [6]. Українці, що вимушено залишили свої домівки в пошуках прихистку за кордоном або у безпечніших регіонах, нерідко потрапляють у пастку трудової чи сексуальної експлуатації.

В Україні останніми роками відзначається зростання кількості вчинюваних кримінальних правопорушень/злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. За даними статистики, у 2024 році Національною соціальною службою статус «постраждалого від торгівлі людьми» було надано 182 особам (для порівняння – у 2023 році таких осіб було 118, а у 2022 році – 47) [4]. Станом на липень 2025 року статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 112 громадянам України. Згідно із зареєстрованими даними, більшість постраждалих зазнали змішаної форми експлуатації, тоді як 13 осіб постраждали від трудової, а 4 – від сексуальної експлуатації [3]. Такі показники свідчать про збільшення масштабів злочинності, а також про підвищення обізнаності громадян і зменшення стигматизації проблеми в суспільстві. Водночас офіційна статистика не повністю відображає реальний стан явища, оскільки значна частина злочинів залишається латентною. Основними причинами латентності є небажання потерпілих звертатися до

правоохоронних органів через страх помсти, шантаж, психологічний тиск або небажання згадувати травматичні події.

Згідно з науковими дослідженнями, понад 180 держав світу вже запровадили спеціальні законодавчі акти для протидії торгівлі людьми, проте підходи до криміналізації цього явища суттєво відрізняються. У деяких країнах торгівля людьми кваліфікується як окремий склад злочину, тоді як в інших переслідується в межах загальних кримінальних норм або взагалі не врегульована законодавством [2]. Наприклад, Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002 передбачає окремі статті щодо відповідальності за торгівлю людьми (ст. 165), використання праці постраждалих від торгівлі людьми (ст. 165-1), рабство (ст. 167) та примусову працю (ст. 168). У Кримінальному кодексі Грузії (1999) передбачено статті, що регламентують відповідальність за торгівлю людьми та неповнолітніми (ст. 143-1, 143-2), а також за користування послугами постраждалих від торгівлі людьми (ст. 143-3) [5].

В Україні правове регулювання протидії торгівлі людьми ґрунтується на нормах міжнародного права та національного законодавства. Серед ключових міжнародних документів слід виділити Конвенцію про рабство (1926), Протокол до Конвенції про рабство (1953), Додаткову конвенцію про скасування рабства (1956), Конвенцію ООН про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції (1949), а також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини (2003) [8]. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора свідчать про стабільну криміногенну динаміку: у 2023 році було зареєстровано 147 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 «Торгівля людьми» Кримінального кодексу України, у 107 випадках повідомлено про підозру, а до суду направлено 82 обвинувальні акти. У період січень–квітень 2024 року зафіксовано 56 таких злочинів, з яких у 35 випадках вручено підозри, а 18 справ скеровано до суду [7].

Враховуючи зазначене, доцільно окреслити основні напрями вдосконалення системи протидії торгівлі людьми в Україні, що забезпечать підвищення її результативності та відповідність міжнародним стандартам, зокрема:

1. Інтеграція аналітичних та інформаційних систем. Необхідним напрямом розвитку є створення єдиної національної інформаційно-аналітичної системи з питань протидії торгівлі людьми, що об'єднувала б дані правоохоронних, прикордонних, міграційних та соціальних структур. Такий інструмент дозволить оперативно ідентифікувати ризикові маршрути, потенційних жертв і організаторів злочинних схем. Використання сучасних технологій штучного інтелекту сприятиме прогнозуванню злочинної активності та виявленню міждержавних зв'язків у діяльності злочинних груп.

2. Розвиток міжвідомчої координації та міжнародного партнерства. Ефективна протидія можлива лише за умов тісної

взаємодії Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Міністерства соціальної політики України та органів місцевого самоврядування. Доцільним є створення спільних аналітичних центрів і оперативних груп із залученням представників міжнародних організацій (Інтерпол, FRONTEX, IOM). Такий формат сприятиме обміну розвідувальною інформацією, уніфікації процедур і підвищенню результативності спільних операцій.

3. Запровадження ризик-орієнтованого контролю в міграційній сфері. Для зниження ризиків потрапляння осіб у ситуацію торгівлі людьми варто вдосконалити процедури перевірки легальності працевлаштування за кордоном, діяльності туристичних і кадрових агентств. Застосування ризик-орієнтованого підходу дасть змогу концентрувати ресурси державного контролю на напрямках і суб'єктах підвищеної небезпеки. Одночасно слід розширити контроль за онлайн-ресурсами, які використовуються для вербування жертв.

4. Посилення оперативно-розшукових спроможностей. Необхідно розширити практику використання спеціальних слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України, зокрема – контрольованих поставок, імітаційних заходів, агентурних методів, що дозволить ефективніше документувати діяльність організованих груп і притягувати до відповідальності не лише виконавців, а й організаторів злочинних мереж. Підвищення кваліфікації оперативних працівників і створення міжрегіональних мобільних груп є важливим чинником у досягненні цієї мети.

5. Формування системи безперервної правової освіти населення. Підвищення рівня правової культури громадян, особливо серед молоді та трудових мігрантів, є стратегічною умовою профілактики торгівлі людьми. Необхідно запроваджувати інтерактивні просвітницькі програми, інформаційні кампанії у соціальних мережах, а також спеціальні курси у закладах освіти. Така робота має формувати розуміння ризиків, пов'язаних із нелегальним працевлаштуванням і переміщенням за кордон.

6. Посилення соціальної та психологічної підтримки потерпілих. Ефективна реінтеграція жертв торгівлі людьми потребує розвитку мережі центрів соціальної адаптації, кризових притулків і програм професійної перепідготовки. Важливо забезпечити комплексний підхід – від медичної і психологічної допомоги до правового супроводу та працевлаштування. Така підтримка знижує ризик повторної віктимізації та сприяє відновленню соціальної стабільності постраждалих осіб.

Висновки. Отже, торгівля людьми залишається одним із найсерйозніших викликів для системи національної безпеки України та інших держав Східної Європи та Кавказу, що зумовлює потребу у поглибленні міждержавної співпраці й посиленні ефективності національних механізмів протидії. Аналіз сучасного стану засвідчує,

що попри наявність правової бази та відповідних програм, результативність заходів залишається недостатньою через фрагментарність координації, латентність злочинів і зростання транснаціонального характеру злочинних мереж. Для підвищення дієвості системи протидії необхідно забезпечити інтеграцію інформаційних ресурсів, посилити оперативно-розшукові можливості, удосконалити превентивні та освітні механізми, а також розвивати соціальну підтримку потерпілих. Комплексне застосування запропонованих заходів сприятиме формуванню ефективної національної моделі протидії торгівлі людьми, узгодженої з міжнародними стандартами та орієнтованої на захист основних прав і свобод людини. Крім того, важливим напрямом подальшого розвитку є активна інтеграція України до європейських механізмів протидії торгівлі людьми, зокрема шляхом співпраці з Групою експертів Ради Європи з питань боротьби з торгівлею людьми (GRETA) та виконання положень Конвенції Ради Європи 2005 року, що дозволить посилити міжнародну взаємодію та забезпечити адаптацію національної системи до найкращих європейських практик.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. В. Розмежування торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини із суміжними складами зло-чинів. Боротьба з торгівлею людьми: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (21 червня 2013 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 208 с.
2. Гриньків О. О. Проблемні питання протидії торгівлі людьми. Часопис Київського університету права, 2024. Вип. № 2 С. 121–125. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1091/1011.
3. З початку 2025 року 80 постраждалих від торгівлі людьми отримали матеріальну допомогу на близько 700 тисяч гривень. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/z-pochatku-2025-roku-80-postrazhdalykh-vid-torhivli-lyudmy-otrymaly-materialnu-dopomohu-na-blyzko-700-tysyach-hryven.
4. Кількість осіб, яким Нацсоцслужбою встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Офіційний сайт Національної соціальної сервісної служби. URL: https://nssu.gov.ua/protidiya-torgivli-lyudmi/kilkist-osib-yakim-nacsocsluzhboyu-vstanovleno-status-osobi-yaka-postrazhdala-vid-torgivli-lyudmi.
5. Острогляд О. В. Нормативно-правова основа протидії торгівлі людьми. Науково-інформаційний вісник. Вип. № 1 (13). 2016. С. 220–226.
6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 р. № 496-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text.

7. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2.

8. Буреш І. В. Державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_7_29

9. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. [2-ге вид., доповн. і переробл.]. ТОВ «Агентство «Україна». К., 2016. 368 с.

10. Статистика щодо ризиків, пов'язаних з торгівлею людьми. Офіційний сайт Державної служби України з питань праці. URL: https://smu.dsp.gov.ua/news/inspektsiia-pratsi-informuie-statystyka-shchodo-ryzykiv-pov-iazanykh-z-torhivleiu-liudmy/.

Орлеан Андрій Михайлович,
виконувач обов'язків директора
Тренінгового центру прокурорів України,
доктор юридичних наук, доцент;
Пилипенко Ігор Вікторович,
експерт аналітичного відділу підготовки
прокурорів Тренінгового центру
прокурорів України

УРАЗЛИВИЙ СТАН ЯК ОЦІНОЧНЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ: ПРАКТИКА ТЛУМАЧЕННЯ І ДОКАЗУВАННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Проблематика, що пов'язана із оціночними поняттями в кримінальному законодавстві України час від часу стає предметом наукової дискусії. Одним з таких понять є «уразливий стан особи», що використовується у чотирьох статтях Кримінального кодексу України (далі – КК України). З визначення цього поняття, наведеного у примітці до ст. 149 КК України («Торгівля людьми»), слідує, що цей стан може бути зумовлений фізичними чи психічними властивостями, а також зовнішніми обставинами. Наявність цього стану позбавляє особу або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям. Такий стан може бути зумовлений збігом тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Закріплення цього визначення в законі є слушним кроком законодавця, оскільки дає певні орієнтири для кримінально-правової кваліфікації та оцінки фактичних обставин у конкретній справі, хоча й залишає широке поле для судової дискреції. У цьому контексті цікавим, на наш погляд є питання того, які саме обставини і докази

суди беруть за основу при встановленні факту наявності уразливого стану та оцінці такого стану.

Вести мову одразу про всі категорії кримінальних правопорушень, де обвинувачені можуть використовувати уразливий стан потерпілих (ст.ст. 149, 258-1, 301-2, 303 КК України), не вбачаємо за можливе у межах цієї публікації. З-поміж них найвищі показники за десять місяців 2025 року демонструють правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми. За цей період було обліковано 157 таких кримінальних правопорушень і спрямовано до суду 60 кримінальних проваджень з обвинувальним актом. Тож звертаємо увагу на практику розгляду саме цих проваджень.

Оскільки торгівля людьми може вчинятися з різними цілями, в залежності від видів експлуатації (сексуальна, трудова, втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність тощо), то і потерпілими може бути широке коло осіб, які мають різноманітні фізичні, психічні властивості або на боці яких є різні зовнішні обставини. Приміром, як показує практика, для сексуальної експлуатації зловмисники вербують жінок, які, як правило, перебувають у скрутному матеріальному становищі або ж мають несприятливі сімейні чи особисті обставини. Потерпілими від трудової експлуатації так само можуть бути особи, на яких впливають певні негативні зовнішні обставини або ж які мають певні фізичні чи психічні властивості (інвалідність, вік, психічна хвороба тощо). Таким чином, уразливий стан потерпілих залежно від виду експлуатації може бути підтверджений відповідним набором доказів. Крім того, судам належить встановити не лише сам факт такого стану, а й оцінювати, на скільки він впливав на поведінку потерпілого і чи такий стан взагалі було використано обвинуваченим для досягнення своїх цілей. Детальний аналіз кількох вироків, що стосуються різних видів експлуатації, дозволив прослідкувати, які саме докази суди беруть до уваги при розгляді кримінальних проваджень у контексті оцінки уразливого стану потерпілого.

Так, за вироком Дунаєвецького районного суду Хмельницької області від 03.07.2023 р. керівницею психоневрологічного інтернату було залучено до примусової праці декількох підопічних цієї установи на підприємстві її сина. Ключовим доказом на підтвердження уразливого стану були особові справи пацієнтів (потерпілих) і протокол огляду цих справ, яким зафіксовано відомості щодо наявності діагнозів (захворювань психічного здоров'я потерпілих), обмеженої / відсутньої здатності усвідомлювати свої дії та чинити опір. Судово-психіатричні експертизи не проводились. Крім того, проведено негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д), якими зафіксовано, зокрема, спілкування обвинувачених, проведено обшуки за місцем примусової роботи і в адміністративній будівлі закладу. Було також проведено огляд нормативних та інших документів закладу (статут, посадові інструкції, список підопічних, журнал

працетерапії тощо), відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про підприємство, на якому потерпілі залучались до праці, та його власника [1].

За обставинами іншого кримінального правопорушення потерпілого, який мав психічне захворювання було втягнуто у зайняття жебрацтвом. За відсутності документів медичних установ, які б підтверджували це захворювання, у кримінальному провадженні було проведено судово-психіатричну експертизу, висновок якої підтвердив уразливий стан потерпілого. Обвинувачений визнав свою вину, а суд розглянув справу у спрощеному порядку за згодою сторін без повного дослідження всіх доказів, оскільки обставини справи не оспорювалися [2].

У справі про сексуальну експлуатацію обвинувачені під час допиту стверджували, що вони не знали про життєві чи сімейні обставини потерпілих жінок, наявність боргів тощо, а під час вербування самі жінки нічого про себе не повідомляли. Однак суд дослідив матеріали, що підтверджують уразливий стан потерпілих, зокрема наявність кредитних заборгованостей, а також дані НС(Р)Д, якими підтверджено, що обвинуваченим було відомо про існування у потерпілих заборгованостей по кредитним зобов'язанням [3]. Загалом, як слідує з проаналізованих нами вироків у справах про сексуальну експлуатацію, значної уваги суди приділяють також показанням потерпілих.

Що стосується втягнення потерпілих у злочинну діяльність, то і в цих випадках під час вербування часто використовується їх уразливий стан. Так, згідно з вироком Малинівського районного суду міста Одеси від 13.04.2023 р. трьох громадян України під приводом працевлаштування на кораблях і яхтах у Туреччині для перевезення туристів, обіцяючи високий рівень заробітної плати, залучили до незаконного перевезення нелегальних мігрантів до країн ЄС з території Турецької Республіки. Вербування здійснювалося шляхом обману і використання уразливого стану потерпілих, що полягав у скрутному матеріальному становищі і відсутності роботи та стабільного доходу. Вони хотіли знайти роботу за кордоном і отримувати високу зарплату. Потерпілим було запропоновано заробітну плату в розмірі 2 000 доларів США. Одному з потерпілих обвинувачений повідомив правдиву інформацію, що він буде перевозити нелегальних мігрантів, пообіцявши одноразову початкову оплату в розмірі 3 000 доларів США за цю роботу, а також збільшення таких виплат за кожне наступне перевезення до 15 000 доларів США. Під час досудового розслідування вся протиправна діяльність обвинуваченого, який діяв у складі організованої злочинної групи, документувалась, а тому матеріалами НС(Р)Д було підтверджено сформульоване обвинувачення, зокрема в частині наявності уразливого стану та використання такого стану обвинуваченим [4].

Аналіз судової практики України засвідчує, що оцінка «уразливого стану» як оціночного поняття потребує індивідуалізованого підходу. Дослідження конкретних вироків показало, що суди визнають уразливий стан доведеним на підставі комплексного аналізу доказів: матеріалів НС(Р)Д, медичної документації, висновків судово-психіатричних експертиз та фактичних обставин життя потерпілих. Такий підхід дозволяє встановити зв'язок між уразливим станом і діями обвинувачених, які використовували цей стан. Також можемо зробити висновок, що подібний аналіз судової практики у розширеному варіанті може стати основою для визначення орієнтовних індикаторів уразливості для кожного виду експлуатації, які можна застосовувати як «чек-лист» для практиків.

Список використаних джерел

1. Рішення Дунаєвецького районного суду Хмельницької області від 03 липня 2023 року у справі № 674/231/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601.

2. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 липня 2021 року у справі № 344/96/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98005143.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 р. у справі № 750/5031/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043.

4. Рішення Малинівського районного суду Одеси від 13 квітня 2023 року у справі № 522/17142/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/110202055.

Павлюх Ольга Анатоліївна,
доцент кафедри кримінального права
та процесу Державного податкового
університету, кандидат
юридичних наук, доцент;
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-
перевірочної роботи Головного
управління Пенсійного фонду України
у Волинській області

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ В ОРГАНАХ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Загальновизнаним на науковому рівні є висновок про те, що під зворотною дією закону про кримінальну відповідальність у часі слід розуміти випадки поширення нового законодавчого акту на діяння, які були вчинені до набрання ним юридичної сили (чинності тощо) [1, с. 271]. При цьому вчені вивели практично всі можливі випадки, включаючи й ті, що стосуються діяльності органів Пенсійного фонду

України (ПФУ), коли до винних у вчиненні кримінальних правопорушень осіб та засуджених мають застосовуватись положення ст. 5 КК України з означеного питання [2, с. 30–31].

Поряд з цим, як показує судова практика, окремі аспекти з означеного предмета діяльності у деяких учасників кримінального провадження викликають правові дискусії та заперечення з огляду їх неоднозначності, колізійності та юридичної невизначеності, які можуть впливати на рівень законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень (ст. 370 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України), а також на ефективність реалізації завдань кримінального процесуального законодавства (ст. 1 КПК) та КК (ст. 1) у цілому, зокрема у діяльності органів ПФУ. Так, тільки у 2024 році з цих та інших підстав в Україні у 313 тис. 280 кримінальних провадженнях (44,9 % у загальній структурі всіх облікованих) остаточне рішення органами досудового розслідування і судах прийнято не було [3].

Концептуальні засади та правові гарантії, що мають забезпечувати належний рівень правової культури у діяльності учасників кримінального провадження (ст.ст. 36–41), а також судів різних інстанцій з питань застосування положень ст. 5 КК України щодо зворотної дії закону про кримінальну відповідальність, визначені у ст. 58 Конституції України та відповідних рішеннях Конституційного Суду України, які є обов'язковими для виконання на території нашої держави усіма фізичними і юридичними особами та органами державної влади, включаючи ПФУ (ст.ст. 2, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» та ст.ст. 147, 151-2 Конституції України).

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України від 09.02.1999 № 1-рп/99 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно- правових актів) з цього приводу констатовано, що положення ч. 1 ст. 58 Основного закону України стосуються людини і громадянина (фізичної особи), а, отже, вони мають пряме відношення до всіх учасників як сторони обвинувачення (ст.ст. 36-41 КПК), так і сторони захисту (ст.ст. 42-54 цього ж Кодексу), а також суддів і судів всіх інстанцій, які здійснюють розгляд кримінальних правопорушень, і тому можуть чи зобов'язані застосовувати положення вказаного правового інституту, на чому постійно акцентують увагу й науковці.

Аналогічний висновок з даного питання зробив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 13.05.1997 № 1-рп (у справі щодо несумісності депутатського мандата), зазначивши при цьому, що положення ст. 58 Конституції України у силу підвищеної юридичної відповідальності депутатів усіх рівнів не можуть розповсюджуватись на тих із них, які були обрані у період з 27.03.1994 по 08.06.1995, коли ці особи вправі були займатись іншими видами діяльності поряд з виконанням депутатських повноважень.

Саме на цьому аспекті діяльності акцентував увагу Держкомітет України з питань регуляторної політики та підприємництва у своєму

листі від 31.05.2006 № 3967, а також постійно наголошує Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).

Теоретично та юридично значущим у сенсі предмета дослідження у цій науковій статті можна визнати й рішення Конституційного Суду України від 19.04.2000 № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі), у якому зроблено офіційний висновок про те, що закони мають зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи.

Поряд з цим, як показує практика, органи ПФУ постійно ігнорують у своїй діяльності зазначені рішення Конституційного Суду України та порушують таким чином основоположні права, законні інтереси і свободи тих осіб, які мають статус пенсіонерів та перебувають на їх обліку.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка лежить у площині виконавської дисципліни зазначеного органу державної влади, а також має стати окремим предметом наукових досліджень з означеного питання.

Список використаних джерел

1. Борисов В. І. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст.голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України. 2017. 1064 с. С. 271–272.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Джужи, А. В. Савченко, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення за 2021–2024 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

Панченко Євгеній Вікторович,
т.в.о. першого заступника начальника
Департаменту міжнародного
поліцейського співробітництва
Національної поліції України

РОЛЬ ДЕПАРТАМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Транскордонний характер сучасної злочинності, зокрема кіберзлочини, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, фінансові шахрайства, воєнні злочини формують потребу в ефективних механізмах міжнародного поліцейського співробітництва. В Україні

ключова функція у цій сфері покладена на Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України (далі – ДМПС), який виконує роль Національного центрального бюро INTERPOL в Україні, національного контактного пункту Europol та координатора взаємодії українських правоохоронних органів із закордонними компетентними органами.

Метою цієї статті є аналіз правового статусу, інституційної ролі та практичних аспектів діяльності ДМПС у кримінальному процесі, а також визначення ключових викликів, що впливають на ефективність його діяльності.

Шарль-Луї Монтеск'є стверджував: «Міжнародне право засноване на тому принципі, що народи повинні в мирний час приносити один одному якомога більшу користь, а під час війни спричиняти якомога меншу шкоду, не порушуючи свої власні інтереси» [1]. Актуальність цього вислову з часом не втрачається й полягає в тому, що сучасний етап розвитку цивілізації характеризується високим ступенем взаємодії і взаємовпливу держав.

Відповідно до офіційної структури Національної поліції України, ДМПС є окремим департаментом в центральному органі управління Національної поліції України, уповноваженим здійснювати міжнародну взаємодію правоохоронних органів України з іноземними поліцейськими службами, міжнародними поліцейськими організаціями INTERPOL, Europol та іншими неурядовими організаціями та державними структурами. ДМПС діє відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, положення про ДМПС, міжнародних договорів України та внутрішніх регламентів INTERPOL, Europol. У наукових дослідженнях наголошується, що міжнародне співробітництво Національної поліції має ґрунтуватися на принципах законності, верховенства права, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, партнерства та пропорційності втручання у права людини. Це дозволяє знижувати ризики колізій між міжнародними договорами та національним законодавством і забезпечувати належний процесуальний статус інформації, здобутої в межах такої взаємодії [2]. Функціонально ДМПС можна охарактеризувати як комунікаційний та аналітичний хаб для всієї системи кримінальної юстиції. У доктринальних джерелах, присвячених ролі ДМПС у міжнародному розслідуванні злочинів, зокрема воєнних, відзначається, що він забезпечує ініціювання та супровід оголошення осіб у міжнародний розшук (через Red Notice, Diffusion та інші інструменти Інтерполу), взаємодію з компетентними органами іноземних держав у питаннях екстрадиції, а також транснаціональний обмін оперативно-розшуковою інформацією. При цьому сам ДМПС не ухвалює процесуальних рішень у конкретному провадженні, але створює необхідну комунікаційну та технологічну «інфраструктуру» для їх реалізації слідчими, прокурорами та судами України.

Поряд із законами важливу роль у регулюванні міжнародної діяльності Національної поліції України відіграють підзаконні нормативно-правові акти. Одним із ключових документів цього рівня є Положення про Національну поліцію. Відповідно до його положень Національна поліція України бере участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів, спрямованих на протидію злочинності, а також вирішує інші питання міжнародного співробітництва, що належать до її компетенції. Крім того, вона забезпечує виконання покладених на неї завдань згідно з нормативно-правовими актами. У межах міжнародної взаємодії Поліція здійснює представництво України в Міжнародній організації кримінальної поліції Інтерпол та Європейському поліцейському офісі (Європолі), виконує взяті державою зобов'язання в цих організаціях, у тому числі через виконання та направлення відповідних запитів у межах своєї компетенції. Окрім цього, Національна поліція забезпечує проведення екстрадиційних процедур, направляє своїх працівників до міжнародних організацій та іноземних держав для координації співробітництва з питань, що належать до її повноважень. Також Національна поліція бере участь у міжнародних миротворчих операціях, забезпечує представництво своїх працівників у заходах із підтримання миру та безпеки, а також організовує взаємодію з міжнародними структурами у сфері миротворчої діяльності [3].

Однією з ключових сфер впливу ДМПС на кримінальний процес є забезпечення доступу до інформаційних ресурсів Інтерполу та Європолу. Через уповноважених співробітників поліції здійснюється внесення відомостей до відповідних баз даних, перевірка документів, транспортних засобів, зброї, культурних цінностей, осіб, причетних до терористичної, організованої чи іншої злочинної діяльності. Суттєвою складовою ролі ДМПС є координація міжнародних кримінальних проваджень. У випадках, коли слідчі органи України потребують виконання процесуальних дій на території іншої держави, отримання доказів, допиту свідків або проведення експертиз за кордоном, саме ДМПС забезпечує комунікацію з іноземними правоохоронними структурами, сприяє формуванню належним чином оформлених запитів про міжнародну допомогу, а також є первинною ланкою для організації участі українських поліцейських у спільних слідчих групах (JIT) та міжнародних операціях. У науковій літературі підкреслюється, що ефективність таких проваджень значною мірою залежить від якості координації між слідчим, прокурором і підрозділом міжнародного співробітництва, а також від їхнього спільного розуміння вимог регуляторних документів Інтерполу та Європолу.

Водночас аналіз чинного законодавства та практики його застосування виявляє низку проблем і викликів, пов'язаних із роллю ДМПС у кримінальному процесі. Насамперед звертає на себе увагу невизначеність правового статусу співробітника ДМПС у КПК України. КПК детально регламентує повноваження слідчого,

прокурора, слідчого судді, експерта, спеціаліста, перекладача тощо, однак не надає окремого статусу посадовій особі підрозділу міжнародного поліцейського співробітництва, попри те, що саме через неї здійснюється значна частина міжнародних запитів, обміну інформацією та виконання запитів на міжнародний розшук осіб. У результаті виникають питання щодо процесуальної природи його дій, меж доступу до матеріалів кримінального провадження та відповідальності за можливі порушення прав людини при обробці конфіденційної інформації з міжнародних баз даних.

Другою групою викликів є прогалини у процедурах міжнародної взаємодії. Хоча окремі інструкції МВС та Національної поліції визначають загальний порядок обміну інформацією з використанням каналів Інтерполу, Європолу та інших структур, у наукових публікаціях звертається увага на відсутність комплексного, кодифікованого акту, який би системно описував порядок взаємодії ДМПС зі слідчими і прокурорами саме в контексті кримінального процесу [4]. Наразі, порядок підготовки та надсилання міжнародних запитів значною мірою залежить від практики конкретного органу досудового розслідування, рівня обізнаності слідчого з міжнародним правом і загальними рекомендаціями ДМПС (Інтерполу, Європолу), що у свою чергу породжує нерівномірність практики та ризик помилок.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Серінг проти Сполученого Королівства» вказано, що, оскільки спрощується процес переміщення людей по всьому світу, злочинність набуває дедалі більше міжнародного виміру, в інтересах всіх держав необхідно, щоб підозрювані у вчиненні злочинів особи, що переховуються від правосуддя за кордоном, постали перед судом [5].

У цьому ж контексті, видається найбільш цікавим рішення Верховного суду України, де суд досліджував позов на дії ДМПС та Національного антикорупційного бюро щодо публікації оповіщення про розшук особи (Red Notice), оскільки вважав, що його права були порушені, зокрема, внаслідок дій відповідачів щодо внесення його до міжнародного розшукового списку з метою затримання та екстрадиції до України для притягнення до кримінальної відповідальності.

Адміністративний суд першої та апеляційної інстанцій частково задовольнив позов. Адміністративний касаційний суд у складі Верховного Суду передав справу до Великої палати Верховного Суду для вирішення виключного правового питання щодо характеру спірних правовідносин та юрисдикції цього спору. Після аналізу норм законодавства Велика палата Верховного Суду дійшла висновку, що дії щодо надсилання запиту про внесення до реєстру Генерального секретаріату Інтерполу клопотання про опублікування повідомлення про міжнародний розшук особи з метою арешту та подальшої екстрадиції до України, а також подальше спілкування відповідного правоохоронного органу, який подав такий запит (у даному випадку НАБУ), з Національним центральним бюро Інтерполу в Україні не є

адміністративними функціями органів державної влади. Зазначені відносини пов'язані із завданнями кримінального провадження.

Велика палата Верховного Суду не мала сумнівів, що НАБУ є суб'єктом публічної влади. Однак у цій справі НАБУ не виконувало адміністративних функцій публічної влади. Це свідчить про відсутність обов'язкової ознаки адміністративної справи відповідно до пунктів 1, 2 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України.

Спір у цій справі виник, зокрема, у зв'язку з незаконними, на думку позивача, діями та бездіяльністю НАБУ, вчиненими або не вчиненими останнім у рамках кримінального провадження, тому перевірка законності таких дій не належить до компетенції адміністративного суду (пункт 2 частини 2 статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України). Крім того, проаналізувавши правові норми, що регулюють міжнародний розшук особи з метою арешту та подальшої екстрадиції, Велика палата ВС дійшла висновку, що юрисдикція адміністративних судів не поширюється на оскаржувані в цій справі дії та бездіяльність Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва.

Отже, з точки зору змісту, відносини в даній справі не пов'язані з адміністративними функціями органів державної влади, а оскаржувані дії та бездіяльність НАБУ та ДМПС випливають із відносин у рамках розслідування кримінального провадження. Тому Велика палата Верховного Суду зазначила, що спір не підлягає розгляду в порядку адміністративного провадження, а питання, порушені позивачем у суді, можуть бути розглянуті відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України [6].

Звичайно, що відсутність прямого регулювання статусу працівника Національного центрального бюро Інтерполу в України викликає велику кількість юридичних та адміністративних колізій, помилок та можливостей для оскарження дій чи бездіяльності працівників ДМПС, а також призводить до невизначеності меж його повноважень. Фактично ДМПС бере активну участь у кримінальному процесі – передає запити, отримує відповіді від іноземних держав, вносить інформацію до системи Інтерполу про міжнародний розшук, надає слідчим інформацію з баз даних Інтерполу, координує екстрадиційні заходи. Однак юридично не зрозуміло, чи має працівник ДМПС право формувати документи, що можуть бути використані як докази, чи є він суб'єктом, який бере участь у їх отриманні у процесуальному сенсі, і чи не суперечить його діяльність нормативним межам, визначеним для інших учасників кримінального процесу. Така невизначеність безпосередньо впливає на проблему допустимості доказів: якщо інформація отримана від суб'єкта, статус якого не прописаний законом, сторона захисту цілком обґрунтовано може ставити під сумнів легітимність такої інформації.

У багатьох європейських країнах НЦБ має чіткий правовий мандат здійснювати «процесуальний фільтр»: перевіряти відповідність запиту стандартам прав людини, критеріям Інтерполу та вимогам національного кримінального процесу. У Франції, наприклад, працівники NCB є офіцерами судової поліції, а в Німеччині співробітники BKA, які виконують функції НЦБ, мають законодавчо визначений статус федеральних слідчих. Українське законодавство не містить аналогічних положень: ДМПС фактично здійснює експертну перевірку запитів, але не має чіткого законодавчого права відмовляти у розміщенні інформації у базах Інтерполу, не визначено процедури фіксації мотивів такої відмови чи механізму її оскарження.

Не менш важливою є проблема правового регулювання обробки персональних даних, що передаються через канали Інтерполу. Правила обробки даних Інтерполу встановлюють складний і суворий режим роботи з інформацією: визначають категорії даних, строки зберігання, порядок корекції інформації та відповідальність за її порушення. В Україні немає окремого нормативного акту, який би встановлював спеціальний режим роботи з даними Інтерполу для працівників ДМПС. Вони змушені діяти у межах загального Закону «Про захист персональних даних», який не пристосований до особливостей міжнародної поліцейської кооперації. Законодавство також не встановлює процедури доступу до баз даних Інтерполу: не визначено, хто і за якими критеріями може отримувати доступ, яким є рівень відповідальності за порушення режиму конфіденційності, як здійснюється аудит дій та контроль за логами доступу. У результаті працівники ДМПС несуть фактичну відповідальність за міжнародний сегмент персональних даних, не маючи для цього належної правової основи.

Ще одним проблемним аспектом є невизначеність доказового статусу довідок та інформаційних повідомлень, які надходять через ДМПС. Судова практика України не є усталеною: у різних провадженнях суди по-різному оцінюють такі документи. Частина судів розглядає їх як документи, частина – як службову інформацію, що не має доказової сили, а іноді їх намагаються прирівняти до висновку спеціаліста. Відсутність чіткого нормативного визначення того, що саме представляє собою довідка Інтерполу або інформація з бази даних, унеможливлює стабільну судову практику і створює ризик визнання важливих даних недопустимими доказами.

Особливо серйозні прогалини виявляються при участі працівників ДМПС у спільних слідчих групах (Joint Investigation Teams). У країнах ЄС участь працівників НЦБ у JIT є чітко врегульованою й передбачає визначені ролі аналітика, контактної особи, координатора чи навіть учасника збору доказів. В Україні ДМПС фактично може підтримувати JIT, але не має нормативного дозволу або визначених функцій. Невідомо, чи можуть працівники ДМПС засвідчувати документи, ініціювати запити від імені JIT або бути залученими до процесуальних дій на території

іноземної держави. Усе це створює додаткові ризики для прийнятності отриманих доказів у суді.

Проблемою є й неврегульованість взаємодії між ДМПС, слідчими та прокурорами. У більшості країн ЄС існують стандартизовані протоколи взаємодії, форми запитів, методичні рекомендації та процедури «ранньої координації» міжнародної частини розслідування. В Україні такого документу немає: зміст, структура і коректність міжнародних запитів значною мірою залежать від особистого досвіду слідчого чи прокурора. Це призводить до численних помилок: невірного посилання на норму права, відсутності перекладу, неправильного формулювання предмета доказування або порушення процедури оформлення. ДМПС часто змушений повертати такі запити на доопрацювання, що призводить до значних затримок розслідування.

Сукупність окреслених прогалин створює системну правову невизначеність. Вона ускладнює діяльність ДМПС, знижує ефективність міжнародного розшуку, створює ризики оскарження доказів, затягує міжнародні запити, а іноді – ставить під загрозу виконання Україною міжнародних зобов'язань. В умовах збройної агресії проти України і зростання кількості воєнних злочинів потреба у якісному правовому регулюванні діяльності ДМПС стає особливо актуальною. Відсутність системного законодавчого визначення ролі цього підрозділу та його працівників у кримінальному провадженні створює перешкоди для ефективної взаємодії з міжнародними партнерами і для належного документування злочинів, що мають транскордонний характер.

Становище вимагає комплексного нормативного врегулювання - визначення окремого статусу працівника ДМПС/НЦБ у кримінальному процесі, встановлення його повноважень, обов'язків і меж відповідальності, а також розробки єдиних процедур взаємодії з органами досудового розслідування, прокуратурою та міжнародними структурами. Лише такі кроки дозволять гарантувати належну процесуальну визначеність, забезпечити дотримання міжнародних стандартів Інтерполу та Європолу, підвищити якість доказового матеріалу й забезпечити ефективність співпраці України з глобальними системами кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Montesquieu, The Spirit of the Laws https://pressbooks.online.ucf.edu/ancientpoliticalphilosophy/chapter/montesquieu-the-spirit-of-the-laws/?utm_source=chatgpt.com

2. V. V. Pylyp Legal principles of international cooperation of the National Police of Ukraine with foreign law enforcement agencies https://visnyk.univd.ua /index.php/VNUAF/article/view/609?utm_source=chatgpt.com

3. Про затвердження Положення про Національну поліцію https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text

4. V. V. Pylyp Legal principles of international cooperation of the National Police of Ukraine with foreign law enforcement agencies https://visnyk.univd.edu.ua
/index.php/VNUAF/article/view/609?utm_source=chatgpt.com
5. Сеpинг (Soering) против Соединенного Королевства. Судебное решение от 7 июля 1989 г. URL: http://www.echr.ru/documents/ doc/2461433/2461433. htm
6. Verifying the Legality of NABU's Acts or Omissions in Criminal Proceedings Is Not Within the Jurisdiction of the Administrative Court – SC Grand Chamber https://court.gov.ua/eng/supreme/pres-centr/news/1293874/?utm_source=chatgpt.com

Пастух Ігор Дмитрович,
завідувач кафедри адміністративного права
та процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

РЕЄСТР ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ АБО ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

Діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) охоплює широке коло повноважень, які спрямованні на запобігання корупції. При цьому, суттєвого значення для ефективності поставлених завдань перед цією антикорупційною інституцією, відіграє належне адміністрування державних реєстрів, держателем яких є НАЗК. Використання Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (далі – Реєстр корупціонерів), в якості одного із елементів механізму запобігання корупції передбачено, зокрема, ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції».

Однією із головних проблем функціонування Реєстру був безстроковий характер перебування відомостей про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Соціальну гостроту проблеми підсилило рішення Європейського суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 24 квітня 2025 року у справі «Ситник проти України» (заява № 16497/20). Згодом, як передбачалось, її вирішення знайшло своє відображення у Законі України від 17.06.2025 № 4496-IX (Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення», 2025), яким встановили строки зберігання даних у Реєстрі. Водночас несистемні дії законодавця створили нові проблеми регулювання цього Реєстру та

можливостей реалізації функцій публічної адміністрації, пов'язаних з його функціонуванням.

Формується та ведеться такий реєстр шляхом внесення відомостей про осіб, яких притягнуто до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку з вчиненням корупційного правопорушення, а також додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру. Особливе правове регулювання Закон містить щодо осіб, які входять до особового складу органів, що провадять оперативно-розшукову або розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність, належність яких до вказаних органів становить державну таємницю: відомості про них вносяться якщо їх «притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень» і зберігаються у розділі з обмеженим доступом Реєстру корупціонерів (ч. 1 ст. 59 Закону про запобігання корупції). У цьому зв'язку виникає питання: чому відомості щодо цих осіб вносяться у разі вчинення ними лише корупційних правопорушень? Чому не вказується на наслідки вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією? З цього приводу слід пригадати відмінності між цими діяннями. Чи означає це, що у разі, наприклад, притягнення особи, яка входять до особового складу органу, що провадить оперативно-розшукову діяльність, належність якої до вказаних органів становить державну таємницю, до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, відомості про таке рішення суду не будуть внесені до Реєстру? Вважаю, що навряд чи, оскільки зазначені особи не наділені імунітетом від такої відповідальності і несуть її на загальних підставах, так само як і кримінальну і дисциплінарну, відомості про які не заборонено вносити до Реєстру. Скоріше за все мова йде про якість закону та правильне користування юридичною термінологією.

Паралельно з цим можна констатувати наявність практичних проблем формування та ведення Реєстру, доступу до його відомостей: розбіжності в підходах окремих органів до кваліфікації правопорушень, технічні помилки при внесенні даних, тривалість процедури оскарження і прозорість критеріїв включення створювали підстави для обговорення його ефективності та відкритості. Як відзначають фахівці, і це підтверджується при роботі з Реєстром, існує низка проблем його функціонування: 1) різниця в кількості тих самих корупціонерів; 2) різниця у частоті та якість оновлення відомостей; 3) різниця у переліку статей, за якими засуджені корупціонери, у відомостях НАЗК та Міністерства юстиції; 4) недосконаліть реєстру, у якому є багато неякісних даних, які ускладнюють пошук на ресурсі; 5) різниця в наповненні інформації про кожну особу, що вчинила корупційний злочин.

Не зупиняючись на аналізі рішення ЄСПЛ, яке стало предметом жвавих дискусій з боку фахівців, розглянемо законотворчу роботу щодо встановлення 17 червня 2025 року у Законі України № 4496-IX строків зберігання відомостей у Реєстрі. Перше, що привертає увагу у нововведеннях це відсутність визначеного строку зберігання в Реєстрі відомостей про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності. Водночас цікавим видався запропонований НАЗК вихід із цієї ситуації: «вилучення з Реєстру порушників відомостей про осіб, які притягнуті до дисциплінарної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, Законом № 4496 не передбачено. Разом з тим, НАЗК вважає за можливе вилучати такі відомості з реєстру після спливу одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення, спираючись на положення ч. 1 ст. 151 Кодексу законів про працю України. З метою унормування порядку вилучення таких даних з Реєстру порушників НАЗК найближчим часом будуть затверджені зміни до Положення про нього». Знову виникає питання, якщо НАЗК вважає за можливе вилучати такі відомості з реєстру при відсутності законодавчо встановлених строків, то навіщо їх було встановлювати для інших видів відповідальності, якщо цей орган може сам це питання вирішити, тим паче, що єдина підстава для видалення даних з реєстру, яка існувала до цього (активна участь у захисті країни під час повномасштабного вторгнення росії в Україну), була розроблена та схвалена у Положенні про реєстр НАЗК самостійно? Я не ставлю під сумнів важливість, доцільність та доречність цих дій агентства. Просто в черговий раз ми стикаємось з роботою парламенту в «турборежимі», яка негативно впливає на якість законодавства. В продовження цієї тези, не виділяючи в якості окремого питання до законодавчих змін, слід звернути увагу на формулювання: «відомостей про накладення адміністративного стягнення на фізичну особу за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення – один рік». Як на фізичну особу може бути накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення, якщо така відповідальність за його вчиненння не передбачена? Друге питання, що виникає у зв'язку із нововведеннями: з якого моменту рахувати закінчення цього року? Який порядок і строки видалення даних з Реєстру? Положення про нього та Закон (ст. 59) чітко визначають строки внесення даних. З іншого боку, в який строк слід вилучати відомості про притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, коли вона звернулась до НАЗК з довідкою про погашення або зняття судимості? Питання залишається неврегульованим.

Законодавчі зміни щодо строків зберігання даних у Реєстрі корупціонерів, з одного боку, відповідають вимозі пропорційності, висвітленій ЄСПЛ, та надають основу для зменшення довічної

стигматизації, з іншого, – вони залишили важливі процедурні та інституційні прогалини, що підривають ефективність реєстру як складової антикорупційної системи. Реєстр корупціонерів має бути невід'ємною складовою антикорупційної інфраструктури, але його ефективність залежить від правової збалансованості, процедурної надійності. Тільки за таких умов реєстр зможе виконувати свою превентивну, інформаційну та аналітичну функції.

Письменський Євген Олександрович,
проректор з наукової роботи закладу вищої освіти «Університет Короля Данила», доктор юридичних наук, професор

ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ МАЙНА, ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ В СПІЛЬНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Згідно з ч. 4 ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (ч. 6 ст. 41 Конституції України). З цих положень випливає теза, відповідно до якої держава не може втручатися у право власності інакше як у спосіб, передбачений Конституцією України та на підставі закону.

Питання про ти, чи підлягає спеціальній конфіскації на користь держави майно, якщо воно перебуває у спільній власності подружжя, потрібно розв'язувати на основі тих положень, які містить законодавство України про конфіскацію. Безпосередньої відповіді на порушене питання воно не дає, але певні висновки можна зробити навіть попри це. Зокрема, ч. 1 ст. 96-1 КК України розкриває особливість (спеціальність) конфіскації як заходу кримінально-правового характеру, що дає змогу відмежовувати її від інших видів конфіскації у кримінальному праві.

У літературі щодо цього слушно наголошується: спеціальна конфіскація тяжіє до конфіскації in rem (відносно речі) на противагу конфіскації майна фізичної або юридичної особи – конфіскації in personam (відносно особи). При конфіскації in rem (речова конфіскація) об'єктом її застосування є «винне» майно незалежно від того, хто є його власником на момент конфіскації; остання є засобом захисту суспільства, не має мети покарання і передбачає вилучення з обігу майна, пов'язаного зі злочином [1, с. 58–59].

У контексті розв'язання зазначеного питання це означає, що за загальним правилом правовий режим спільної власності подружжя не може нейтралізувати саму можливість застосування спеціальної конфіскації, якщо доведено «винність» конкретного майна, адже для

цього виду конфіскації визначальним є не суб'єкт права, а безпосередній зв'язок майна з кримінальним правопорушенням.

Однак вирішальним критерієм у такій ситуації є з'ясування того, чи знав або чи міг знати співвласник майна (другий з подружжя) про їх незаконне використання. Такий висновок безпосередньо зумовлюється положенням п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України («…крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання»).

Незнання власника (або іншого законного володільця) про використання його майна як знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення, а також відсутність у нього об'єктивної можливості дізнатися про таке використання, становлять обставину, що підлягає обов'язковому встановленню та правовій оцінці в межах судового провадження. Тому, якщо майно перебуває у спільній власності подружжя, то спеціальна конфіскація на користь держави може бути застосована лише за умови належного встановлення того факту, що другий із подружжя знав або за конкретних обставин об'єктивно міг знати про його використання як знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення. Інакше втручання у його право власності виходило б за межі закону, порушувало б принцип пропорційності та суперечило б конституційному розумінню верховенства права як вимоги діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Щодо самого факту набуття майна під час шлюбу, а також того, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя, то суд їх має так само встановити під час розгляду кримінального провадження, адже ці питання утворюють передумову для правильного застосування спеціальної конфіскації.

Для того, щоб суд міг дотриматися коригувального правила (п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України) і не застосувати конфіскацію до майна, коли співвласник «не знав і не міг знати» про його незаконне використання, спочатку потрібно з'ясувати, що:

– Існує співвласник (другий із подружжя), права якого потрібно захистити відповідно до вимог Конституції України.

– Майно є спільним і на нього поширюється режим спільної сумісної власності подружжя.

Зважаючи на це, факти набуття майна під час шлюбу і джерело його набуття, які визначають наявність частки невинного співвласника, є фактами юридичного значення, які у кримінальному провадженні обов'язково підлягають з'ясуванню як такі, що мають значення для правомірної та пропорційної реалізації заходу спеціальної конфіскації.

У контексті викладеного привертає увагу наявність певної неоднозначності у розв'язанні розгляданого питання у судовій практиці, що формується на найвищому рівні.

Зокрема, перша судова позиція ґрунтується на тому, що факт перебування правопорушника у шлюбі не свідчить про те, що майно, яке має спеціальний порядок набуття права власності, перебуває у спільній власності подружжя, і тому не підлягає спеціальній конфіскації. Таке майно має вилучатися, незважаючи на поширення на нього правового режиму спільної сумісної власності подружжя. Як приклад, в одному з рішень Верховний Суд підтвердив наявність у матеріалах провадження копії свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, проте встановив відсутність будь–яких документів (договір купівлі-продажу, договір дарування, спадковий договір та інше), згідно яких засуджений набув у власність автомобіль і докази, які б свідчили про те, чи справді цей автомобіль був придбаний за спільні кошти подружжя [2].

Друга позиція виключає можливість застосовувати спеціальну конфіскацію до майна, яке було знаряддям злочину і набуте у шлюбі. Прикладом, що містить найбільш якісні обґрунтування цієї позиції можна вважати справу, у якій Верховний Суд установив факт того, що за рішенням попередніх інстанцій був конфіскований як засіб вчинення кримінального правопорушення трактор та причеп до нього, адже право спільної власності на це майно не підтверджено належними та допустимими доказами. Матеріали справи містили підтвердження того, що засуджений перебував у шлюбі з 21 лютого 1987 р., а право власності на зазначений трактор зареєстровано засудженим 29 березня 2019 р., про що свідчить відповідне свідоцтво. Засуджений та його дружина повідомили, що трактор та причеп до нього були придбані за їхні спільні кошти як подружжя та про їх використання засудженим для вчинення злочину дружина не була обізнана. Як висновок Верховний Суд зазначив, спираючись на ч. 1 ст. 60 СК України, що суди попередніх інстанцій не обґрунтували висновок, згідно з яким спільна сумісна власність на майно, набуте під час шлюбу, не підтверджена (у рішенні апеляційного суду не наведено доводів, якими доказами спростовані показання дружини засудженого про те, що вона не знала і не могла знати про незаконне використання конфіскованого майна) [3].

Низка інших рішень Верховного Суду містить аналогічний висновок про відсутність у матеріалах провадження даних на підтвердження того, що друга особа з подружжя знала чи могла б знати про незаконне використання певного майна, що було б підставою для його конфіскації [4; 5]. І саме такий висновок виглядає найбільш правильним у ситуації, що досліджується.

Не викликає сумнівів, що здійснення спеціальної конфіскації має свою мету, яку фахівці визначають таким чином: припинення кримінально протиправної діяльності, відновлення соціальної справедливості і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [6, с. 186; 7, с. 178]. З огляду на це, у разі застосування спеціальної конфіскації майна, яке перебуває у спільній власності подружжя, необхідно здійснювати таку конфіскацію, яка еквівалентна вартості того майна, що перебуває у власності правопорушника, і є обмеженою його часткою у праві спільної сумісної власності.

Уможливлення поширення наслідків спеціальної конфіскації на ту частину майна, щодо якої не встановлено ані зв'язку із вчиненим кримінальним правопорушенням, ані обізнаності співвласника про його протиправне використання неминуче призведе до свавільного втручання у сферу майнових прав невинного співвласника, тобто до результату, який суперечить призначенню інституту спеціальної конфіскації та порушує вимогу верховенства права про неприпустимість покладення негативних наслідків кримінально-правового заходу на особу, поведінка якої не перебуває у причинному зв'язку з учиненим правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник : у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 2. Вчення про заходи кримінально-правового впливу. Загальна частина кримінального права європейських держав. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 788 с.

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 листопада 2024 р. у справі № 448/1440/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122989161

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 травня 2025 р. у справі № 164/265/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127297898

4. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 грудня 2020 р. у справі № 520/16693/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268521

5. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 січня 2023 р. у справі № 676/2111/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686224

6. Єрмак О. В. Конфіскація як захід кримінально-правового характеру : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 261 с.

7. Винник А. О. Спеціальна конфіскація у кримінальному праві : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 196 с.

Піщенко Геннадій Іванович,
професор кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент;
Шопіна Юлія Олегівна,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ВІДПОВІДНІСТЬ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

Питання розвитку кримінального права України пов'язані в першу чергу з необхідністю адаптації законодавства до сучасних реалій, з урахуванням умов воєнного стану, боротьби зі злочинністю, яка останнім часом набула нових форм, а також гармонізацію з міжнародними стандартами. Основні напрямки розвитку включають вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовчої практики, розробку механізмів протидії новим видам злочинів, зокрема, у кіберпросторі та збройних конфліктах, тощо.

Вдосконалення криимінального законодавства передбачає: розробку та впровадження змін до Криимінального кодексу України (далі – КК України), спрямованих на підвищення ефективності покарань та запобігання злочинності; удосконалення роботи правоохоронних органів, прокуратури та судочинства, що включає покращення якості досудового розслідування та судового розгляду справи.

Актуальні проблеми розвитку кримінального права України наразі зосереджені навколо реформування законодавства, що зумовлено сучасними викликами, а саме повномасштабним вторгненням країни-агресорки та необхідністю впровадження європейських стандартів.

Актуальні питання та напрямки розвитку кримінального права України включають:

– розробку та прийняття нового кримінального кодексу України. Робоча група активно працює над проєктом нового кодексу, який має замінити чинний КК України 2001 року. Метою даного процесу є вдосконалення правової системи з урахуванням сучасних потреб, гуманізації кримінальної політики, приведення законодавства до європейських норм та стандартів.

– належна кримінально-правова кваліфікація воєнних та військових злочинів. В умовах дії воєнного стану особливої актуальності набувають питання застосування норм, що стосуються

злочинів проти основ національної безпеки, миру та міжнародного правопорядку.

– цифрофізація кримінального судочинства, що полягає в активному впровадженні інформаційних технологій у кримінальний процес з метою усунення проблем правового регулювання цифрових доказів та використання штучного інтелекту.

– залишаються актуальними питання ефективного розслідування та судового розгляду справ пов'язаних із службовою недбалістю, зловживаннями владою та фінансовими махінаціями.

– важливим завданням є забезпечення відповідності кримінального законодавства України вимогам міжнародних договорів та рішенням Європейського суду з прав людини.

– існують проблеми, пов'язані з частими змінами до чинного КК України, що свідчить про відсутність системного підходу в кримінально-правовій політиці. Тому розробники нового КК України прагнуть забезпечити його захист від несистемних змін.

– останнім часом актуалізується питання розробки нових, ефективних способів запобігання злочинності, а також декриміналізація певних діянь.

Неузгодженість судової практики має місце тоді, коли норма закону є неоднозначною, що викликає суперечливі підходи до вирішення певних питань, а саме, кваліфікації діянь.

Вищезазначені проблемні питання є предметом активних наукових дискусій та практичних обговорень серед правників, науковців та представників різних правоохоронних органів України.

Варто зробити висновок, що формування безпекового середовища передбачає створення комплексного підходу до забезпечення національної безпеки за всіма вищезазначеними напрямами.

Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри права Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ У ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ

З початку обговорення Проєкту Кримінального кодексу України, який розробляється відповідно до Положення про Комісію з питань правової реформи та її персональний склад (у складі Комісії утворено робочу групу з питань розвитку кримінального права), затвердженого Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи», значна увага приділялася дискусійним питанням не тільки щодо конструкції кримінально-правових норм, а й щодо імплементації положень міжнародних актів у національне законодавство.

У своїй публікаціях ми відзначали, що оскільки у ч. 1 ст. 1.2.8 «Сумлінне виконання міжнародних зобов'язань» Розділу 1.2 «Принципи Кримінального кодексу» проєкту зазначено, що Кодекс має відповідати чинним міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; це вказує на необхідність передбачити таку норму, яка б встановлювала відповідальність за захоплення заручників, оскільки Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників [1, с. 129].

Станом на 15 жовтня 2025 р. розробники Проєкту Кримінального кодексу України до Розділ 4.4. Кримінальні правопорушення проти особистої свободи, честі та гідності людини включили статтю 4.4.6. Захоплення заручника, яка передбачатиме відповідальність «особи, яка захопила людину як заручника, з примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації чи представництва іноземної держави, фізичної чи юридичної особи вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення захопленого заручника, – вчинила злочин 5 ступеня» [2]. Варто відзначити, що у статті 4.4.5. Позбавлення людини свободи пересування цього ж Розділу «особа, яка: 1) захопила людину або 2) позбавила її свободи пересування в будь-якій іншій формі, – вчинила злочин 3 ступеня» [2]. Отже, можна відзначити, що як у ст. 4.4.6. Захоплення заручника, так і у статті 4.4.5. Позбавлення людини свободи пересування Проєкту, використовується словосполучення «захопила людину». У стаття 1.1.1. Значення термінів Кримінального кодексу тлумачення зазначеного словосполучення не дано, а це, на нашу думку, можу викликати дискусії щодо їх змісту та розмежування.

У ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників зазначено: «1. Будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу (далі називається «заручник») для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника, вчиняє, відповідно до змісту цієї Конвенції, злочин захоплення заручників.

2. Будь-яка особа, яка:

a) намагається здійснити акт захоплення заручників; чи

b) бере участь як співучасник будь-якої особи, яка здійснює чи намагається здійснити акт захоплення заручників, також здійснює злочин проти мети даної Конвенції» [3].

Виходячи із положень Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників, для захоплення заручника обов'язковими є такі діяння:

– захоплення або утримання іншої особи;

– погроза вбити, завдати пошкодження;

– продовжувати утримувати іншу особу для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника.

Що ж стосується Проєкту КК, то захоплення заручника включає такі кримінально протиправні діяння:

– захоплення людини як заручника, з примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації чи представництва іноземної держави, фізичної чи юридичної особи вчинити дію;

– захоплення людини як заручника, з примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації чи представництва іноземної держави, фізичної чи юридичної особи утриматися від вчинення дії як умови звільнення захопленого заручника.

Такий підхід свідчить про те, що поза увагою національного законодавця може залишитися такі діяння як утримання особи, погроза вбивством, заподіяння шкоди здоров'ю заручника. Окрім того, про недосконаліть запропонованої редакції статті 4.4.5. Позбавлення людини свободи пересування вже відзначалося у Висновку на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). Зокрема, його автори (А. Вознюк, О. Дудоров (координатор), К. Задоя, Р. Мовчан, О. Марін, Н. Орловська, Є. Письменский, М. Рубащенко, С. Хилюк) зауважують, що «не зовсім зрозуміло, навіщо у цій статті окремо вказувати на таку форму позбавлення особистої свободи людини, як захоплення людини, адже з моменту її захоплення має місце позбавлення її особистої свободи. Розробники проєкту слушно відмовились від викрадення людини, однак чомусь додали захоплення. Пропонується диспозицію ст. 4.4.5 сформулювати таким чином: «Особа, яка позбавила людину її особистої свободи в будь-якій формі, – вчинила…» [4].

Таким чином, вважаємо, що жваві дискусії щодо формулювань та віднесення тих чи інших діянь до кримінально протиправних, визначення їх форми та змісту, мають бути узгоджені з міжнародними документами, які ратифіковані та повинні бути імплементовані у законодавства України, зокрема й у Проєкт Кримінального кодексу України. Зазначені нами під час написання тез аспекти, а саме: застосування словосполучення «захопила людину» як у статті 4.4.5. Позбавлення людини свободи пересування, так і статті 4.4.6. Захоплення заручника Розділу 4.4. Кримінальні правопорушення проти особистої свободи, честі та гідності людини Проєкту Кримінального кодексу України потребує уточнення щодо змісту таких діянь, адже може створити колізію. Окрім того, потребує доповнення стаття 4.4.6. Захоплення заручника, випливає із положень Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників.

Список використаних джерел

1. Політова А.С. Відповідальність за захоплення заручників у проєкті КК України. Проєкт нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права : матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р. / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. Харків : Право, 2022. С. 128–130.
2. Проєкт Кримінального кодексу України: станом на 15.10.2025. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf.
3. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 17.12.1979 : станом на 8 трав. 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.
4. Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf.

Пономаренко Віктор Володимирович,
викладач кафедри адміністративного права
та процесу навчально-наукового інституту
права та соціального менеджменту
Донецького державного університету
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ

Проблематика незаконного обігу зброї в Україні у 2024–2025 роках набула безпрецедентної актуальності. Масове поширення вогнепальної зброї та вибухових пристроїв внаслідок бойових дій, а також збільшення кількості випадків незаконного зберігання зброї серед цивільного населення зумовили необхідність посилення кримінально-правових заходів реагування. Водночас практика застосування статті 263 Кримінального кодексу України (далі – КК) засвідчує низку проблем, що потребують наукового осмислення та законодавчого вдосконалення.

Відповідно до статті 263 КК України, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є злочином, що посягає на громадську безпеку, а безпосереднім його об'єктом є встановлений державою порядок обігу зброї та боєприпасів [1]. Об'єктивна сторона злочину полягає у незаконному носінні, зберіганні, придбанні, передачі, збуті, виготовленні чи ремонті вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. Таке діяння визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої з зазначених дій незалежно від наслідків. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, а

суб'єктом є осудна фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Мотив і мета злочину не впливають на кваліфікацію, якщо не передбачені як кваліфікуючі ознаки.

Проблеми правозастосування найчастіше пов'язані з визначенням предмета злочину. Судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду свідчить, що предметом злочину визнається лише така зброя або боєприпаси, які є придатними до стрільби чи вибуху [2]. Непридатні, імітаційні, пневматичні чи сигнальні зразки, що не мають ознак бойової зброї, не можуть розглядатися як предмет злочину за статтею 263 КК України. Разом із тим, сучасна судова практика стикається з труднощами кваліфікації модифікованої або саморобної зброї, яка може бути перероблена під бойове застосування, що потребує додаткового техніко-криміналістичного регулювання та єдиного підходу до експертних висновків.

У 2022 році було внесено зміни до частини третьої статті 263 КК України, якими закріплено, що особа, яка добровільно здала органам влади зброю, боєприпаси або вибухові речовини, звільняється від кримінальної відповідальності. Ця норма є важливою з точки зору превенції, проте її практичне застосування залишається суперечливим, адже не завжди можна однозначно встановити факт добровільності. Наприклад, у випадках, коли особа здала зброю після того, як про її наявність стало відомо правоохоронним органам, суди по-різному підходять до визначення добровільності таких дій.

Суттєві зміни відбулися і внаслідок запровадження статті 263-1 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення, переробку, ремонт або зміну маркування зброї, а також виготовлення чи фальсифікацію боєприпасів [1]. Ця норма покликана конкретизувати склад злочину і усунути прогалини, що існували раніше. Однак на практиці виникають труднощі з розмежуванням статей 263 і 263-1, що іноді призводить до подвійної кваліфікації діянь. Також викликає занепокоєння збільшення кількості випадків незаконного збуту зброї через мережу Інтернет або соціальні мережі, що потребує криміналізації нових форм обігу та розробки цифрових механізмів моніторингу.

Окремої уваги заслуговує питання розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за незаконне зберігання зброї. Так, відповідно до статті 190 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за порушення правил зберігання або використання мисливської зброї [3]. Однак на практиці складно визначити межу між адміністративним проступком і злочином, особливо коли йдеться про невелику кількість боєприпасів або мисливські набої без дозволу. Тому необхідно законодавчо уточнити критерії відмежування, зокрема з урахуванням кількісних показників і ступеня суспільної небезпеки.

Судова практика 2023–2025 років свідчить про істотне зростання кількості вироків за статтею 263 КК України, більшість з

яких ухвалюється у спрощеному порядку. При цьому основною проблемою залишається недостатня якість експертних досліджень та неоднозначність кваліфікації предметів злочину. Також актуальним залишається питання єдиної системи обліку добровільно зданої зброї, яка б гарантувала прозорість процедури та виключала можливість повторного незаконного обігу.

Отже, злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, є одними з найнебезпечніших у структурі кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Їх поширення загрожує не лише правопорядку, а й стабільності держави в умовах воєнного стану. Вирішення проблем у цій сфері потребує системного підходу — вдосконалення законодавства, уніфікації судової практики, запровадження сучасних методів криміналістичного аналізу зброї та посилення превентивної роботи серед населення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

2. Постанова ККС ВС від 07.02.2024 року № 461/3474/22. URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/nezak_povodgenny_zbroeu.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року №8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. № 51. Ст. 1122.

Похиленко Ірина Сергіївна,
доцент кафедри права та публічного управління Київського національного університету будівництва і архітектури, кандидат юридичних наук, доцент

РУЙНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ЗАБОРОНЕНИЙ МЕТОД ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Руйнування об'єктів культурної спадщини під час збройних конфліктів є не лише втратою для окремої нації, а й для всього людства. Культурна спадщина – це фундамент ідентичності народів, джерело історичної пам'яті, символ наступності поколінь. В умовах агресії Російської Федерації проти України питання захисту культурної спадщини набуло особливої гостроти. Міжнародне гуманітарне право (МГП) розглядає посягання на об'єкти культурної спадщини (їх руйнування, пошкодження і розграбування) як заборонений метод ведення війни, тобто як воєнний злочин.

Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року є першим універсальним міжнародно-правовим актом, що комплексно регламентує захист культурної спадщини під час війни. Вона була розроблена на основі «Пакту Реріха» та стала відповіддю на масові руйнування культурних цінностей у Другій світовій війні. Ця Конвенція визначає об'єктами

захисту як рухомі, так і нерухомі культурні цінності, що мають особливе значення для культурної спадщини кожного народу – пам'ятки архітектури, історії, мистецтва, археологічні об'єкти, рукописи, архіви, музеї, бібліотеки, а також центри концентрації культурних цінностей. Вона встановлює принципи поваги та охорони: сторони зобов'язані утримуватися від будь-яких ворожих актів щодо культурних цінностей, не використовувати їх у військових цілях, не вивозити з окупованих територій, а також переслідувати та карати осіб, винних у порушеннях. Особливістю Конвенції є запровадження спеціального захисного знака – синьо-білого щита, що ним позначаються об'єкти культурної спадщини для їх посиленого захисту.

Перший протокол до Конвенції (1954 року) стосується заборони вивезення культурних цінностей з окупованих територій та їх обов'язкового повернення після завершення конфлікту. Другий протокол (1999 року) деталізує механізми посиленого захисту, кримінальної відповідальності та міжнародної співпраці, а також визначає умови втрати або призупинення статусу захисту.

Україна є стороною Конвенції та обох протоколів, що підтверджує її зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів захисту культурної спадщини навіть у найскладніших умовах війни.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року є основою сучасного міжнародного гуманітарного права. Вони містять низку положень щодо захисту цивільного населення та цивільних об'єктів, включаючи культурні цінності.

Стаття 53 Додаткового протоколу I забороняє здійснювати будь-які ворожі акти проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, використовувати їх для підтримки воєнних зусиль, а також робити їх об'єктами репресалій. Аналогічна норма міститься у статті 16 Додаткового протоколу II.

Женевські конвенції закріплюють принципи розрізнення, пропорційності та військової необхідності, які є фундаментальними для захисту культурної спадщини. Відповідно до них напади на цивільні об'єкти, у тому числі культурні, є забороненими, якщо такі об'єкти не є військовими цілями, а шкода, завдана цивільному населенню чи об'єктам, не повинна бути надмірною щодо очікуваної військової переваги.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року вперше на рівні міжнародного кримінального права криміналізував умисні напади на культурні об'єкти як воєнний злочин. Відповідно до статті 8(2)(b)(ix) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями, є воєнним злочином. Крім того, Статут передбачає відповідальність за незаконне, невиправдане та широкомасштабне руйнування і привласнення власності, розграбування міст, умисні

напади на цивільні об’єкти, якщо вони не виправдані військовою необхідністю.

МКС має юрисдикцію щодо злочинів, скоєних на території держав-учасниць або громадянами таких держав, а також у випадках, коли держава визнає юрисдикцію Суду. Україна подала відповідні декларації щодо ситуації на своїй території, і МКС розслідує воєнні злочини, включаючи злочини проти культурної спадщини, вчинені під час російської агресії.

Важливим кроком у розвитку міжнародно-правового захисту культурної спадщини стала Резолюція 2347 Ради Безпеки ООН (2017 рік), що вперше на глобальному рівні визнала руйнування культурної спадщини воєнним злочином, засудила незаконне знищення, розграбування та вивезення культурних цінностей, закликала держави до співпраці у запобіганні незаконному обігу культурних цінностей, а також рекомендувала включати завдання із захисту культурної спадщини до мандатів миротворчих операцій.

Крім того, існують спеціалізовані конвенції ЮНЕСКО – Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970 рік), Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 рік), Конвенція ЮНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності (1995 рік) – які створюють додаткові механізми захисту, реституції та міжнародної співпраці.

З початку російської агресії проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, масштаби руйнування культурної спадщини набули безпрецедентного характеру. Станом на 21 липня 2025 року через російську агресію в Україні зруйновано та пошкоджено 1528 пам’яток культурної спадщини та 2359 об’єктів культурної інфраструктури.

Серед пошкоджених об’єктів культурної спадщини: 147 мають статус національного значення, 1267 – місцевого, 114 – щойно виявлені.

Загалом пошкодження зафіксовано в 18 областях. Найбільших руйнувань зазнали пам’ятки у Харківській області – 336, Херсонській – 289, Одеській – 179, Донецькій – 173, Київській області та м. Києві – 111 [1].

Відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, умисне руйнування, пошкодження, розграбування чи незаконне вивезення культурних цінностей під час збройного конфлікту є серйозним порушенням і може бути кваліфіковано як воєнний злочин. Це закріплено в Гаазькій конвенції 1954 року, Женевських конвенціях, Римському статуті МКС, а також у національному законодавстві України (ст. 438 КК України).

Для притягнення до відповідальності необхідно довести умисний характер дій, усвідомлення винною особою статусу об’єкта як культурної цінності, зв’язок вчиненого зі збройним конфліктом, а

також масштаб і характер порушень. Особливу складність становить доведення умислу при ракетно-артилерійських обстрілах або за відсутності маркування об'єкта як культурної спадщини.

Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, ICOMOS, INTERPOL, активно долучаються до моніторингу, документування та захисту української культурної спадщини, надають технічну, фінансову та експертну допомогу, сприяють внесенню об'єктів до Міжнародного списку під посиленим захистом.

МКС має юрисдикцію щодо злочинів, скоєних на території України, а також щодо громадян держав-учасниць. Україна активно співпрацює з МКС: надає докази, здійснює документування злочинів проти культурної спадщини. Крім того, застосовується принцип універсальної юрисдикції, що дозволяє переслідувати винних у воєнних злочинах у судах інших держав (наприклад, у Німеччині, Франції, Нідерландах).

Підсумовуючи, варто наголосити, що попри наявність розгалуженої системи міжнародно-правових норм, спрямованих на захист культурної спадщини в умовах збройного конфлікту, вони залишаються недостатньо ефективними у контексті сучасних викликів. До ключових прогалин слід віднести недостатній захист рухомих та нематеріальних об'єктів, нерозвинені механізми реституції, проблеми доведення умислу вчиненого. Відтак ефективний захист культурної спадщини в умовах війни потребує не лише формального дотримання міжнародних норм, а й їх активної імплементації, інституційної підтримки, технологічного забезпечення та міжнародної солідарності.

Список використаних джерел

1. 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: https://mcsc.gov.ua/news/1528-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2359-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/.

Поштаренко Інна Валеріївна,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії

СУБ'ЄКТ У СТ. 150-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Аналіз положень ст. 18 КК та ст. 150-1 КК дає підстави стверджувати, що суб'єктом використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є спеціальний суб'єкт: батьки або особи, які їх замінюють. Тобто це – фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 КК, у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність і є одним з батьків потерпілого або особою, яка замінює батьків.

Тобто, ознакою спеціального суб'єкта у ст. 150-1 КК є наявність родинних зв'язків між потерпілою особою і суб'єктом кримінального правопорушення.

Родинні відносини з потерпілим як ознака спеціального суб'єкта кримінального правопорушення зазначаються у багатьох нормах КК.

При чому, їх філологічне наповнення та юридичний зміст різний. Формами прояву родових зв'язків як ознаки спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень є: мати (матір) (ст. 117, ч. 2 ст. 135, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), батько (ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), батьки (ч. 3 ст. 149, ст. 150-1, ст. 164, ст. 166), особи, які їх замінюють (ст. 150-1), близькі родичі або члени сім'ї (ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156), усиновителі (ч. 3 ст. 149), опікуни чи піклувальники (ч. 3 ст. 149, ст. 166, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї (ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323), вітчим, мачуха (ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 323).

Як свідчить практика по внесенню змін і доповнень до норм КК, законодавець неодноразово прагнув удосконалити положення КК шляхом уточнення родинних зв'язків як ознаки спеціального суб'єкта.

Так, відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» від 25.09.2008 р., вказані норми зазнали змін у частині визначення суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Замість такого спеціального суб'єкта – особи, яка замінює батьків, у диспозиції ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК з'явилися ознаки іншого спеціального суб'єкта – вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього. Тобто, законодавець розширив і уточнив коло спеціальних суб'єктів даних правопорушень.

Згодом, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14.03.2018 р. перелік спеціальних суб'єктів у вказаних нормах знову зазнав змін. Так, ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК на сьогодні, замість матері, батька, вітчима, мачухи, опікуна чи піклувальника спеціальним суб'єктом визначають близьких родичів або членів сім'ї.

Але, провівши роботу з уточнення диспозицій ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156, законодавець упустив такого ж спеціального суб'єкта, «особу, яка замінює батьків», у ст. 150-1 КК, що свідчить про відсутність системності законодавчих процесів щодо удосконалення норм КК.

Таким чином, сьогодні змушені констатувати ситуацію, коли ознаки спеціального суб'єкта «особа, яка замінює батьків» у двох нормах КК (ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156) зазнали змін і включають членів сім'ї чи близьких родичів, осіб, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, а у ст. 150-1 КК

залишилися в тому варіанті, що існував на момент прийняття відповідної норми.

Особами, які замінюють батьків, слід визнавати опікуна, піклувальника, особу, що усиновила чи удочерила дитину, патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків-вихователів дитячого будинку, фактичного вихователя.

Задля уніфікації кримінально-правової термінології та усунення двозначності у тлумаченні словосполучень «особи, які замінюють батьків», і «особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» запропоновано вживати останній термін, який є більш повним і законодавчо обґрунтованим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find#Text

2. Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльне-правове дослідження. Київ, 2017. 278 с.

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Процюк Олег Володимирович,
професор спеціальної кафедри № 1
Інституту Управління державної охорони
України Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент;
Хабчук Олександр Олегович,
начальник відділу УСР у Житомирській
області Департаменту стратегічних
розслідувань Національної поліції України

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ СУКУПНОСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ТА ВЛАСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ СТ. 246 КК УКРАЇНИ)

В умовах воєнного стану та подальшого повоєнного відновлення України захист природних ресурсів, в тому числі і лісових насаджень, набуває значення не лише екологічної, а й економічної безпеки держави. Щодо актуальності порушеної тематики на теперішній час наведемо лише один приклад: два ресторани «Макдональдс» на Закарпатті платять майже стільки ж податків, як уся лісова галузь області. Від вирубки лісу за 2024 рік такий регіон як Закарпаття отримало надходжень у бюджет лісу 17 млн. грн., а два "Макдональдси" сплатили у цьому ж році 16 млн. грн. податків. Коментарі, як-то кажуть, зайві [1].

Природні ресурси, згідно зі ст. 13 Конституції України, є об'єктом права власності Українського народу [2]. Однак, аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність системної проблеми у кримінально-правовій кваліфікації діянь, пов'язаних із незаконним заволодінням природними, в тому числі і лісовими ресурсами. Ключовим питанням у даній ситуації постає конкуренція норм між злочинами проти довкілля (ст. 246 КК України) та злочинами проти власності (ст. 185 КК України). Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності застосування ідеальної або реальної сукупності злочинів при кваліфікації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, поєднаної з його подальшим оберненням на користь винної особи.

Домінуюча доктрина кримінального права розглядає родовий об'єкт злочину, передбаченого ст. 246 КК України, як суспільні відносини у сфері охорони довкілля. Предметом злочину виступають дерева і чагарники у лісах, захисних та інших лісових насадженнях. Проте такий підхід часто ігнорує майновий аспект діяння. Ліс, як екосистема, нерозривно пов'язаний із поняттям власності (державної, комунальної або приватної), що закріплено у ст. 1 Лісового кодексу України [3].

Наукова дискусія точиться навколо моменту закінчення злочину та розмежування його об'єктивної сторони. Більшість дослідників, зокрема Н. В. Кузнецова, М. І. Панов, акцентують увагу на тому, що екологічне правопорушення стосується компонентів, які перебувають у природному зв'язку з довкіллям [4; 5]. Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 17, порубка дерев на територіях, не віднесених до лісового фонду, кваліфікується як розкрадання (ст. 185 КК України), тоді як аналогічні дії у лісовому фонді – за ст. 246 КК України [6].

Однак така логіка створює парадоксальну ситуацію у правозастосуванні, яку можна охарактеризувати як «кваліфікаційний розрив». По-перше, диспозиція ст. 246 КК України включає не лише порубку, а й перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев, або чагарників [7]. Проте криміналізація цих діянь прив'язана із настанням «істотної шкоди», поріг якої є невиправдано високим порівняно зі злочинами проти власності. Згідно з приміткою до ст. 246 КК України, істотна шкода має у 20 і більше разів перевищувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМДГ) [8]. По-друге, для кваліфікації крадіжки (ст. 185 КК України) поріг кримінальної відповідальності є значно нижчим (0,2 НМДГ для розмежування з адміністративним правопорушенням). Це призводить до того, що заволодіння одним зрубаним деревом може утворювати склад крадіжки, тоді як порубка 10-13 дерев може не досягати порогу істотної шкоди за ст. 246 КК України, залишаючись в площині адміністративної відповідальності.

За наведених обставин виникає певний парадокс у тому, що екологічно шкідливе діяння (порубка) може бути некриміналізоване, натомість побутове, комерційне привласнення цієї ж деревини – вважається злочином.

На нашу думку, незаконна порубка лісу має подвійну правову природу:

1.Екологічна складова: знищення живого організму, погіршення екосистеми, ерозія ґрунтів (об'єкт – довкілля).

2.Економічна складова: вилучення матеріальної цінності (деревини) із фондів власника (держави або громади) без відшкодування її вартості (об'єкт – власність).

Судова практика, зокрема рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (справа № 673/902/16-к), часто обмежується встановленням факту екологічної шкоди, ігноруючи факт незаконного збагачення за рахунок природних ресурсів [9]. Водночас, у науковій літературі справедливо зазначається, що дії особи, яка зрубала дерево (порушила екологічну безпеку) і надалі його реалізувала (порушила право власності), містять ознаки реальної сукупності злочинів. Після відділення стовбура від кореня дерево переходить зі статусу «природний ресурс» у статус «майно» (річ визначена родовими ознаками в розумінні ст. 179 ЦК України). Подальші маніпуляції з ним (розпилювання, транспортування, продаж) є розпорядженням чужим майном.

Проблематика також полягає у визначенні «потерпілого». У кримінальних провадженнях за ст. 246 КК України потерпілим часто визнається держава в особі екологічної інспекції, а шкода розраховується за таксами. При цьому лісогосподарські підприємства, які є балансоутримувачами та власниками заготовленої продукції, фактично позбавляються можливості відшкодування прямих збитків як власники майна в рамках цього ж провадження, якщо не заявлено цивільний позов саме про майнову шкоду, відмінну від екологічної.

Для усунення прогалин у законодавстві та забезпечення невідворотності покарання пропонується:

1.Змінити підхід до кваліфікації дій, що посягають одночасно на довкілля та власність. За наявності умислу на обернення деревини на свою користь, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: ст. 246 КК України (як посягання на екологічну безпеку) та відповідною частиною ст. 185 КК України (як таємне викрадення чужого майна).

2.Внести зміни de lege ferenda до ст. 246 КК України, розділивши склад злочину на дві частини: перша – власне незаконна порубка (екологічний делікт), друга – дії з обігу незаконно добутої деревини (економічний делікт), якщо вони не охоплюються складом ст. 185 КК.

3.Знизити поріг «істотної шкоди» у примітці до ст. 246 КК України до рівня, співрозмірного зі значною шкодою у майнових злочинах (наприклад, до 5 НМДГ), що дозволить усунути диспропорцію між відповідальністю за крадіжку деревини зі складу та її незаконну порубку в лісі.

За такого підходу:

– уникаємо подвійного вмінення у вину за ті самі дії (тобто за перевезення-збут – або ст. 246, або ст. 185 КК України, залежно від умислу та шкоди);

– створюється чітке правило розмежування: якщо винний просто перевіз деревину, усвідомлюючи, що вона отримана незаконно, – ст. 246 КК України; якщо перевіз і присвоїв – додаткова кваліфікація за розділом VI КК України «Кримінальні правопорушення проти власності»;

– враховується юридична природа лісу: в ньому поєднано і майнові, і відносини в сфері довкілля;

– вирішується питання з ідеальною сукупністю – з'являється законодавче підґрунтя для поєднання кваліфікацій або виключення дублювання.

Такий комплексний підхід забезпечить належний захист інтересів держави як гаранта екологічної безпеки та як ефективного власника природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Два «Макдональдси» на Закарпатті платять стільки ж податків, як уся лісова галузь області. URL: https://varosh.com.ua/noviny/dva-makdonaldsy-na-zakarpatti-platyat-stilky-zh-podatkiv-yak-usya-lisova-galuz-oblasti/.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3852-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99.

4. Кузнецова Н. В. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2019. 280 с.

5. Панов М. І., Олійник П. В. Проблеми кваліфікації злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Право, 2020. 312 с.

6. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 груд. 2004 р. № 17. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 12.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів : Закон України від 06 вер. 2018 р. № 2531-VIII. Голос України. 2018. № 180.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

9. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 січ. 2019 р. у справі № 673/902/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79352644.

Пушкар Олег Анатолійович,
докторант кафедри кримінального права і процесу Державного податкового університету, кандидат юридичних наук;
Колб Роксолана Олегівна
головний персональний менеджер з валютних операцій ГО АТ КБ «Приватбанк», кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ НЕЗАКОННОЇ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на те, що транснаціональні корупційні правопорушення, які по своїй суті належать до економічних, являють комплекс злочинів, що здійснюються через незаконні міжнародні економічні зв'язки з метою отримання надприбутків. Деякі науковці до найбільш поширених форм вираження таких правопорушень відносять: відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом; фальсифікація банківських карток, грошових знаків і цінних паперів; корупційні дії у структурах державної влади; проведення нелегальних трансакцій із великими обсягами коштів за кордон; тіньовий автотоварний обіг; контрабанда іноземної валюти, дорогоцінних металів, коштовного каміння, а також культурних і історичних цінностей, які згодом легко піддаються конвертації [1, с. 237].

Як видається, слід погодитися з наведеним визначенням, оскільки у ньому чітко окреслено поняття транснаціональної економічної злочинності як комплексу злочинів, що базуються на незаконних міжнародних економічних зв'язках, і які мають на меті отримання надприбутків. Тобто транснаціональна економічна злочинність – це сукупність умисних протиправних дій, пов'язаних з використанням нелегальних міжнародних економічних схем, основною метою яких є отримання надприбутків.

Важливо також зазначити, що транснаціональна економічна злочинність, частиною якої є корупція, виступає серйозною загрозою для національної та світової економіки, оскільки вона підриває

фінансові системи, сприяє корупції та може фінансувати інші види організованої злочинності, включно з тероризмом.

Як показує проведене дослідження, небезпека транснаціональної злочинності щодо отримання неправомірної вигоди службовою особою є надзвичайно серйозною і багатовимірною. На обґрунтування цієї тези можна навести такі головні детермінанти, що свідчать про міжнародну небезпеку цієї злочинності:

1) підрив верховенства права, оскільки прийняття службовою особою неправомірної вигоди за прийняття управлінсько-владних рішень або вчинення дій на чиюсь користь, це спотворює правосуддя, адміністративні процедури та систему державного управління. У транснаціональному вимірі – це додатково ускладнює юрисдикцію й робить покарання практично неможливим без міжнародної співпраці [2];

2) посилення глобальної корупційної мережі внаслідок того, що досліджувані злочини часто пов'язані з офшорами, фіктивними компаніями, підставними особами, банківськими схемами у кількох юрисдикціях. Це створює тіньову «систему влади», незалежну від національних законів;

3) заподіяння значної економічної шкоди, адже транснаціональна корупція знецінює міжнародні інвестиції, знижує довіру до держави, порушує принципи чесної конкуренції та, як наслідок, ресурси витрачаються неефективно, державні бюджети недоотримують суттєві суми;

4) загроза національній безпеці – поширення корупційних злочинів, зокрема таких, як неправомірна вигода у різні сфери суспільно-управлінських відносин – митницю, оборону, дипломатію тощо – стає реальним ризиком для безпеки держави, що у подальшому позначається на поширеності інших видів та форм злочинності – відмивання коштів, торгівля людьми, наркоторгівля, фінансування тероризму, незаконний обіг зброї тощо. Корупційна транснаціональна злочинність стає джерелом ресурсів для діяльності організованих злочинних угруповань [3, с. 48–50];

5) політична дестабілізація та зниження недовіри до влади – корупційна міжнародна злочинність неминуче призводить до того, що громадяни, які бачать безкарність чиновників і бізнесменів, втрачають довіру до інституцій, що може призводити до протестів, політичної радикалізації або навіть державної дестабілізації.

Таким чином, транснаціональна злочинність щодо прийняття пропозиції або одержання неправомірної вигоди службовою особою – кримінальне правопорушення, що створює загрозу суспільному добробуту, безпеці, міжнародній стабільності та розвитку держав, а тому дослідження проблем, що пов'язані з такою діяльністю, мають носити комплексний науковий характер, враховуючи їх актуальність, теоретичну та практичну значущість, а також їх вплив на формування протиправної поведінки зазначених суб'єктів злочинів.

Список використаних джерел

1. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
2. Доповідь про правовладдя. Європейська комісія «За демократію через право» (переклад українською С. Головатого). Страсбург: CDL-FD (2011)003rev, 2011. 91 с.
3. Колб О. Г, Дучимінська Л. М. Сучасна правова політика у контексті забезпечення національної безпеки України. Правова політика України: історія та сучасність: матеріали І Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 8 жовтня 2020 року). Житомир: Житомирська політехніка. 2020. С. 48–51.

Резнік Юлія Степанівна,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИПТОВАЛЮТА В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, РИЗИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Платіжні засоби пройшли надзвичайно довгий і складний шлях розвитку, починаючи від найпростіших форм обміну та бартеру, які використовувалися людьми в давнину, і поступово еволюціонуючи через появу металевих грошей, паперових банкнот та електронних фінансових інструментів, аж до сучасних цифрових активів, таких як біткоїн, що забезпечують швидкі, децентралізовані та технологічно просунуті способи здійснення фінансових операцій, ставши кульмінацією цієї багатовікової трансформації.

У сучасному світі криптовалюта розглядається як наднаціональний, децентралізований економічний інструмент, який принципово не контролюється жодним центральним урядом чи банком і активно інтегрується у глобальну фінансову систему, кидаючи виклик класичним парадигмам [1, с. 45].

Поряд із очевидними перевагами, що охоплюють технологічність, високу швидкість транзакцій та відсутність необхідності у фінансових посередниках, ці інструменти несуть і суттєві криміногенні ризики, які міжнародна спільнота чітко ідентифікує і які пов’язані із практиками легалізації (відмивання) коштів, незаконною торгівлею, фінансуванням тероризму та різноманітними формами кіберзлочинності [2, с. 78], причому для України, яка перебуває у стані збройної агресії, ці ризики мають особливе стратегічне значення, оскільки цифрова сфера і використання

криптоактивів стало одним із ключових фронтів протидії злочинності та агресору [3, с. 33].

В Україні до 2022 року віртуальні активи та криптовалюти не мали жодного чіткого визначення в національному законодавстві, створюючи правовий вакуум, і лише після ухвалення та підписання Президентом Закону України «Про віртуальні активи» (Закон № 2142-IX від 15 березня 2022 року) криптовалюта була офіційно визначена як нематеріальне благо у вигляді цифрових даних, що має вартість і циркулює в цифровому просторі, таким чином класифікуючись як віртуальний актив [4], хоча при цьому необхідно чітко зауважити, що повноцінне введення цього Закону в дію та запровадження функціонування ринку залежить від прийняття відповідних змін до Податкового кодексу України, які мають визначити податковий статус операцій з такими активами. Основними юридичними рисами віртуальних активів за українським законодавством є те, що вони не є законним платіжним засобом відповідно до статті 32 Закону «Про Національний банк України» і не визнаються офіційною грошовою одиницею України, а їхнє регулювання розподілено між двома ключовими державними інституціями: Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку виступає як основний регулятор більшості віртуальних активів, відповідаючи за ліцензування операторів ринку та нагляд, тоді як Національний банк України регулює обіг лише тих віртуальних активів, які забезпечені грошовою одиницею України (так звані стейблкоїни), контролюючи їхню відповідність вимогам валютного законодавства. На відміну від електронних грошей, регулювання яких передбачене Законом «Про платіжні послуги», криптовалюта не має централізованого емітента, не забезпечується зобов'язанням банківської установи і є повністю децентралізованою, що об'єктивно створює умови для уникнення класичного державного контролю та потенційного використання у складних кримінальних схемах, включаючи легалізацію коштів та ухилення від оподаткування [2, с. 80].

У сучасних умовах розвитку цифрових фінансів можна виділити критичну низку ризиків, пов'язаних із використанням криптовалют, серед яких домінує анонімність і псевдоанонімність транзакцій, що ускладнює встановлення особи власника криптогаманця навіть за умови прозорості блокчейну, а також транснаціональний характер криптовалютних операцій, що створює серйозні перешкоди для ефективного застосування національної юрисдикції та отримання міжнародної правової допомоги при розслідуванні злочинів, при цьому повна відсутність централізованого контролю над емісією та блокуванням операцій унеможливлює втручання держави чи банків у процеси транзакцій у випадку нелегального використання.

Крім того, активне застосування криптовалют у темному вебі (даркнеті), де вони слугують основним засобом розрахунку на платформах для торгівлі наркотичними засобами, зброєю, викраденими

даними та підробленими документами, наголошує на необхідності посилення фінансового моніторингу та кіберзахисту [5, с. 60].

Для ефективної протидії цим загрозам Україна імплементує міжнародні стандарти Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), зобов'язуючи усіх операторів ринку віртуальних активів діяти як суб'єкти первинного фінансового моніторингу та застосовувати процедури Know Your Customer для ідентифікації клієнтів та Anti-Money Laundering для протидії легалізації коштів і фінансуванню тероризму, причому фінансовий моніторинг застосовується до операцій, що перевищують встановлені порогові суми або мають чіткі ознаки ризику.

Хоча Україна не забороняє криптовалюти, але і не використовує їх як законний засіб платежу, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за цілу низку злочинів, що часто здійснюються з використанням таких активів: найбільш поширеними у кримінально-правовій практиці статтями Кримінального кодексу України, що застосовуються до обігу криптовалют, є стаття 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, де криптовалюта використовується для приховування походження коштів), стаття 190 (шахрайство, включаючи створення криптоінвестиційних пірамід та фішинг криптогаманців), стаття 258-5 (фінансування тероризму, де криптовалюта активно використовується у схемах фінансування незаконних збройних формувань), а також статті 361–363-1 (злочини у сфері кібербезпеки, що включають зломи гаманців, кібератаки на біржі та викрадення приватних ключів) [6].

За даними Служби безпеки України, Національного банку України та Кіберполіції, криптовалюти в Україні найчастіше застосовуються для придбання наркотичних та психотропних речовин через платформи темного вебу, участі в шахрайських Initial Coin Offering та сумнівних «інвестиційних» схемах, незаконної конвертації коштів та ухилення від оподаткування, а також для фінансування проросійських терористичних організацій та діяльності нелегальних обмінних пунктів [5, с. 30], при цьому факт того, що Україна входить до топ-10 світових країн за рівнем криптовалютної активності, істотно підвищує ризики кібершахрайства та зловживань у цифровій сфері, вимагаючи негайного реагування [7, с. 10].

Ключові напрями вдосконалення українського законодавства, які мають перетворити цей інструмент на безпечний, включають: визначення чіткого податкового статусу криптовалют, впровадження ліцензування та контролю діяльності криптобірж і обмінників із застосуванням механізмів Know Your Customer / Anti-Money Laundering та реєстрацією операторів ринку віртуальних активів, посилення кібербезпеки та надання відповідних повноважень правоохоронним органам для арешту криптоактивів і міжнародної взаємодії, а також удосконалення кримінального законодавства

шляхом створення спеціальних складів злочинів у цифровій сфері [1, с. 28; 2, с. 88; 5, с. 70; 6, с. 75].

У підсумку, криптовалюти вже стали повноправним елементом фінансової системи і продовжують швидко розвиватися, несучи для України як значні можливості для технологічних інновацій, так і значні криміногенні ризики, але правильна та вчасна правова політика, що включає повне введення в дію Закону «Про віртуальні активи» та безумовне дотримання стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, може перетворити їх на безпечний і цивілізований фінансовий інструмент.

Список використаних джерел

1. Іваненко П.О. Глобальна економіка та цифрові валюти. – Львів: ЛНУ, 2020. – 150 с.

2. Коваленко С.В. Криптовалюти і ризики злочинного використання. – Харків: Право, 2022. – 100 с.

3. Петренко М.А. Цифрові активи в Україні: законодавство та практика. – Київ: НБУ, 2021. – 90 с.

4. Закон України «Про віртуальні активи» // Відомості Верховної Ради України. – 2022. – № 2142-IX.

5. Служба безпеки України. Кібербезпека і фінансові ризики криптовалют. – Київ, 2022. – 80 с.

6. Кримінальний кодекс України: коментар. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 200 с.

7. FATF. Virtual Assets and VASP Guidelines. Paris: FATF, 2021. 60 p.

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ

Домашнє насильство є одним із найпоширеніших та найбільш латентних злочинних проявів, який завдає значної шкоди правам, свободам і гідності людини. У сучасних умовах, зокрема в період воєнного стану, масштаби та інтенсивність цього явища зростають, що потребує удосконалення кримінально-правових механізмів протидії.

За даними Офісу Генерального прокурора, протягом 11 місяців 2024 року в Україні зареєстровано 2 777 кримінальних проваджень, пов’язаних із домашнім насильством. Кількість таких проваджень стабільно зростає з початку повномасштабного вторгнення. Близько 80% розпочатих справ передаються до суду. За словами Альони

Кривуляк, директорки департаменту Національних гарячих ліній і соціальної допомоги громадської організації «Ла Страда-Україна», основними чинниками поширення домашнього насильства є підвищення рівня агресії в суспільстві через війну, надмірне вживання алкоголю та погіршення матеріального становища сімей.

Цьогоріч 76 % постраждалих від домашнього насильства становлять жінки. Проте з початку повномасштабного вторгнення зростає і кількість звернень від чоловіків: якщо раніше частка звернень становила приблизно 80 % від жінок та 20 % від чоловіків, то тепер чоловіки звертаються по допомогу значно частіше. Серед них переважають літні особи, які потерпають від насильства з боку дорослих дітей або онуків, переважно через фінансові мотиви [1].

Показовим є випадок, що стався 4 грудня 2024 року: між сином та його матір'ю, з якою він спільно проживав, виник конфлікт на ґрунті тривалих неприязних стосунків. У ході сварки син умисно штовхнув на матір дерев'яну шафу, завдавши їй удару в ділянку голови. Коли потерпіла вибігла до під'їзду, він наздогнав її та штовхнув зі сходів, після чого вона впала й залишилася лежати на сходовому майданчику. Допомоги матері не надав, залишив її у безпорадному стані та зачинився у квартирі [2].

Подібні ситуації не є поодинокими, що підтверджується зростанням кількості звернень від літніх осіб, які потерпають від домашнього насильства.

За даними Національної поліції наданої у відповідь на інформаційний запит «УП. Життя» за перші п'ять місяців 2025 року до правоохоронних органів надійшло 53 606 заяв про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Найбільшу кількість звернень у цей період зафіксовано в Київській області – 6 887, Дніпропетровській області – 6 259, місті Києві – 3 612, Одеській області – 3 249 та Вінницькій області – 2 613.

Найменше повідомлень зареєстровано в Донецькій області – 435 та Херсонській області – 722. Проте ці показники не відображають реальної ситуації в регіонах через часткову окупацію їхніх територій [3].

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. З метою забезпечення ефективного захисту жертв домашнього насильства, а також для належного попередження та протидії цьому негативному явищу, в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів і внесено істотні зміни до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

Введення до Кримінального кодексу України статті 126-1 «Домашнє насильство» стало важливим кроком у криміналізації

систематичного домашнього насильства, проте практика її застосування виявила низку проблем, пов'язаних із доведенням систематичності, відмежуванням від адміністративного правопорушення та визначенням форми вини. У статті 126-1 визначено, що домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, колишнього подружжя чи іншої особи, з якою винний перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах, якщо такі дії призводять до фізичних чи психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Таким чином, поняття домашнього насильства охоплює такі форми: фізичне насильство; економічне насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство.

Правові визначення кожної з відповідних форм домашнього насильства закріплено у Законі України «Про запобігання і протидію домашньому насильству», який набрав чинності у 2018 році [4, с. 462].

Разом із тим аналіз правозастосовної практики засвідчує існування низки проблем, що ускладнюють належну реалізацію кримінально-правових норм у сфері протидії домашньому насильству. До таких проблем належать: недосконаліть визначення ознаки систематичності, складність доведення психологічного та економічного насильства, відсутність єдності підходів до розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності, а також значний рівень латентності цих правопорушень. Усі ці обставини обумовлюють необхідність ґрунтовного кримінально-правового аналізу сучасного стану законодавства та практики його застосування, а також формулювання пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності протидії домашньому насильству як злочинному прояву.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах воєнного стану, коли зростає психологічна напруга, порушуються традиційні соціальні зв'язки та обмежуються можливості державних органів оперативно реагувати на сигнали про вчинення домашнього насильства.

Військові конфлікти істотно змінюють соціальне та економічне середовище. Руйнування інфраструктури, економічне виснаження та обмеження доступу до базових ресурсів погіршують становище сімей і підвищують їхню вразливість до насильства. У таких умовах проблема домашнього насильства стає особливо актуальною та комплексною. Її ефективне вирішення потребує багатовимірного підходу, що передбачає не лише психологічну та медичну підтримку для військовослужбовців і членів їхніх сімей, але й реалізацію соціальних програм та ініціатив, спрямованих на зниження рівня стресу та покращення умов життя сімей, які перебувають у зоні конфлікту [5, с. 269].

Водночас, підвищення ефективності кримінально-правової протидії домашньому насильству можливе лише за умови комплексної взаємодії між органами досудового розслідування, органами пробації, судами, соціальними службами та інституціями громадянського суспільства. Особливу роль у цьому відіграють превентивні механізми – термінові заборонні приписи, програми для кривдників, захисні заходи, що дозволяють перервати цикл насильства ще до настання тяжких наслідків, тим самим зменшуючи вплив соціально-економічних чинників на ризик сімейного насильства.

Не менш важливою є потреба в підвищенні рівня правової культури населення, формуванні нульової толерантності до проявів домашнього насильства та усуненні факторів латентності, що перешкоджають своєчасному виявленню і документуванню таких діянь. Удосконалення кримінального законодавства має відбуватися в напрямі конкретизації складу злочину, підвищення ефективності доказування, а також розширення можливостей для захисту постраждалих осіб.

Таким чином, підвищення якості кримінально-правого реагування та комплексна підтримка потерпілих є ключовими передумовами реального зменшення масштабів домашнього насильства та забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини в Україні.

Список використаних джерел

1. У кожному третьому випадку від домашнього насильства страждають літні люди. URL:https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-elders

2. Вирок Салтівський районний суд міста Харкова від 06.06.2025 року у справі № 643/1676/25. URL:https://reyestr.court.gov.ua /Review/127107883

3. Скільки українців потерпали від домашнього насильства за перші 5 місяців 2025 року? Дані поліції. URL: https://life.pravda.com.ua/ society/policiya-nazvala-kilkist-zayav-pro-domashnye-nasilstvo-za-5-rokiv-309014/

4. Аніщук В.В. Проблема притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. - С. 461-464. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290754

5. Бисага Ю.М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Вип.82: ч.1. С.265-269. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303999/295979

Савченко Андрій Володимирович,
працівник Державного бюро розслідувань,
доктор юридичних наук, професор

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБОРОНУ, МОБІЛІЗАЦІЙНУ ПІДГОТОВКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЮ, ВЧИНЕНІ СПЕЦІАЛЬНИМИ СУБ'ЄКТАМИ

В умовах правового режиму воєнного стану одним з пріоритетних завдань держави є забезпечення балансу між правовими засадами діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (з одного боку), та додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб (з іншого боку). У доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2024 рік безпосередньо наголошено, що «найбільш поширені випадки порушення прав: незаконне обмеження свободи пересування під час затримання, неправомірне застосування сили групами оповіщення, призов на військову службу осіб, які не підлягають призову, недопуск адвокатів і навіть працівників Секретаріату Уповноваженого до приміщення ТЦК та СП та ін.» [1, с. 7].

Навіть більше, тільки упродовж січня – жовтня 2025 року омбудсман Дмитро Лубінець отримав від українців майже 5 тисяч звернень щодо порушення їхніх прав співробітниками ТЦК та СП під час мобілізації [2]. Отже, наведені факти свідчать про системну проблему у сферах оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації, яка повинна вирішуватися комплексно, у тому числі засобами кримінального права.

Варто віддати належне національному законодавцю, який представив ряд важливих законопроєктів, де запропоновано криміналізувати нові види суспільно небезпечних діянь, що вчиняються у згаданих вище сферах спеціальними суб'єктами (усі вони розміщені на офіційному веб-сайті Верховної Ради України).

Зокрема, проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» (реєстраційний № 12442 від 27.01.2025) (далі – проєкт Закону № 12442) передбачає у межах Кримінального кодексу України (далі – КК України): по-перше, встановити відповідальність за порушення порядку проведення медичного огляду (військово-лікарської експертизи) для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби (стаття 337-1) та порушення військовою службовою особою порядку призову

(прийняття) громадян на військову службу (стаття 426-2); по-друге, пункт 1 примітки до статті 368-5 доповнити такими словами «та прирівняні до них особи для цілей цієї статті – голови, їх заступники, члени та секретарі позаштатних постійно діючих військово-лікарських комісій або лікарсько-льотних комісій».

Загалом проєкт Закону № 12442 заслуховує на підтримку, оскільки спрямований на забезпечення належного виконання уповноваженими особами вимог мобілізаційного законодавства, а також дотримання прав і свобод громадян під час проведення мобілізаційних заходів.

Водночас звертаємо увагу, що у цьому законопроєкті особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень (частина третя статті 337-1 та частина третя статті 426-2 КК України) викладені за допомогою словосполучень «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану» та «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану» відповідно. Такий підхід проєкту Закону № 12442 є необґрунтованим, оскільки вказівка винятково на дію у пропонованих редакціях вищезазначених норм: а) звужує межі застосування зазначених кримінально-правових норм та не враховує того факту, що порушення відповідним суб'єктом може бути вчинене як через дію, так і через бездіяльність; б) не узгоджується з основними складами цих кримінальних правопорушень, які належать до матеріальних складів, тобто обов'язково містять суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між такими діянням та наслідками; в) суперечить змісту частин других цих статей, у яких сформульовані кваліфіковані склади зазначених кримінальних правопорушень, що пов'язують відповідальність суб'єктів із вчиненням цілісного діяння, а не окремих дій. Отже, з метою додержання принципу правової визначеності необхідно у частинах третіх пропонованих статей 337-1 та 426-1 КК України термін «дії» замінити терміном «діяння».

Альтернативними до вищезазначеного законопроєкту є проєкти законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з халатним відношенням посадових чи уповноважених осіб територіального центру комплектування та соціальної підтримки, закладів охорони здоров'я до виконання посадових обов'язків» (реєстраційний № 12442-1 від 10.02.2025) (далі – проєкт Закону № 12442-1) та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій» (реєстраційний № 12442-2 від 12.02.2025) (далі – проєкт Закону № 12442-2).

Так, проєкт Закону № 12442-1 пропонує доповнити КК України статтею 426-2 «Службова недбалість посадовою особою закладу охорони здоров'я до виконання службових обов'язків під час медичного огляду в складі військово-лікарської комісії» та статтею 426-3 «Перевищення службових повноважень, службова недбалість посадовою особою територіального центру комплектування та соціальної підтримки при виконанні службових обов'язків», однак більшість його положень є суперечливими, недостатньо обґрунтованими або такими, що не відповідають принципу правової визначеності чи засадам законодавчої мови та техніки, а також можуть призвести до колізій під час правової кваліфікації кримінальних правопорушень.

Зокрема, у назві проєкту Закону № 12442-1 використана складна та суперечлива конструкція «злочини, пов'язані з халатним відношенням посадових чи уповноважених осіб територіального центру комплектування та соціальної підтримки, закладів охорони здоров'я до виконання посадових обов'язків», при цьому: по-перше, такої групи злочинів безпосередньо у КК України не існує; по-друге, термін «халатність» і похідні від нього є рудиментарними та на сьогодні у кримінальному законі не вживаються; по-третє, втрачається сенс диференціації пропонованих злочинів залежно від статусу суб'єктів (посадових та уповноважених осіб), якщо в кінцевому підсумку всі ці особи не виконують (неналежно виконують) саме посадові обов'язки.

Крім того, для пропонованих положень статей 426-2 та 426-3 КК України характерні такі загальні зауваження: а) обидві статті передбачено розмістити в межах розділу XIX Особливої частини КК України, тобто суб'єкти цих кримінальних правопорушень будуть спеціальними (тільки «військові службові особи»). Звідси вживання у проєкті Закону № 12442-1 терміна «посадова особа» та похідних від нього термінів є неприйнятним; б) нетиповими для конструювання норм чинного КК України є скорочення термінів без їх тлумачення або застосування цифр замість букв (наприклад, «ТЦК та СП», «ВВНЗ», «1 рік», «ст. 121–126» тощо); в) конструкції частин першої та шостої статті 426-2, частини першої статті 426-3 КК України не містять чітких диспозицій та санкцій.

Окремо висловлюємо зауваження до пропонованої статті 426-2 КК України, в якій: а) її назва не відповідає змісту цієї статті (зокрема, в ряді її частин йдеться не про службову недбалість посадової особи закладу охорони здоров'я, а про підробку такою особою медичних документів, внесення недостовірних даних стосовно здоров'я тощо, про службову недбалість посадових осіб військової частини, військових лікарів військових закладів охорони здоров'я, лікарів (фельдшерів) та інших осіб, статус яких не пов'язаний із виконанням службових обов'язків під час медичного огляду в складі військово-лікарської комісії); б) пропонується вказати на «групи осіб» як колективний

суб'єкт кримінального правопорушення (а не кваліфікуючу ознаку), що є нонсенсом, оскільки такий підхід прямо суперечить положенням статті 18 та ряду інших статей КК України; в) порушена послідовність побудови складів кримінальних правопорушень – від основних складів до особливо кваліфікованих; г) невідповідним є формулювання диспозиції у частині другій пропонованої статті 426-2 КК України, яка посилається сама на себе: «2. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті…».

Також звертаємо увагу на формулювання основних складів кримінальних правопорушень у частині першій пропонованої статті 426-3 КК України, де одночасно поєднані різні за змістом та формою вини діяння – перевищення службових повноважень та недбале ставлення до виконання службових обов'язків, що не відповідає принципам побудови кримінально-правих норм.

В іншому випадку проєкт Закону № 12442-2 так само містить ряд суперечностей та недоліків. При цьому назва цього законопроєкту не узгоджується з його змістом, оскільки передбачається вдосконалення кримінальної відповідальності не тільки щодо сфери оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізацію, але й щодо сфери здоров'я особи, службової діяльності та щодо порядку несення військової служби.

Зокрема, серед кваліфікуючих ознак умисного тяжкого тілесного ушкодження та умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження пропонується передбачити вказівку на вчинення їх «службовою особою під час виконання заходів з мобілізації», однак такий підхід порушує принципи криміналізації діянь з огляду на специфіку об'єкта та суб'єкта кримінальних правопорушень, оскільки пропоновані зміни стосуватимуться регулювання суспільних відносин у сфері здоров'я особи замість сфери мобілізації.

Також у пропонованій редакції статті 337-1 «Порушення порядку проведення медичного огляду (військово-лікарської експертизи) для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби» КК України порушується такий кримінально-правовий принцип, як особистий характер відповідальності, тому неприйнятною є вказівка на «групу осіб» як безпосередніх суб'єктів кримінального правопорушення.

Звертаємо увагу, що пояснювальна записка до проєкту Закону № 12442-2 не містить необхідної аргументації для здійснення диференціації кримінальної відповідальності за порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття, направлення) громадян на військову службу (стаття 426-2 КК України) та порушення військовою службовою особою порядку призову (прийняття, направлення) громадян на військову службу з метою звільнення від неї (стаття 426-3 КК України). З огляду на однаковий в обох випадках статус суб'єкта кримінального правопорушення

(військова службова особа) та його повноваження, а також суміжність пропонованих кримінально-правових норм, відповідальність за ці два окремі кримінальні правопорушення могла бути передбачена в межах однієї єдиної статті. Крім того, у законопроєкті не додержаний принцип пропорційності відповідальності, оскільки в частині четвертій статті 426-2 КК України вказано на «спричинення смерті особи або інші тяжкі наслідки», а в статті 337-1 цього Кодексу (за наявності фактично однакових дій, передбачених в основних складах кримінальних правопорушень) – ні.

Іншим недоліком цього законопроєкту є те, що у частині третій статті 337-1, частинах третій та четвертій статті 426-2, частині третій статті 426-3 КК України вжито термін «дія» замість «діяння».

Слід зазначити, що на розгляді Верховної Ради України перебувають й інші подібні проєкти законів України, зокрема «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини вчинені посадовими особами та військовослужбовцями територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки по відношенню до громадян» (реєстраційний № 13365 від 12.06.2025) та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення порядку проведення мобілізації» (реєстраційний № 13393 від 20.06.2025), для яких характерні ті ж самі типові недоліки й зауваження. Крім цього, у цих законопроєктах використовуються оціночні поняття (зокрема, «істотна шкода»), застосовано суперечливий підхід щодо визначення об'єктивної сторони та суб'єктів пропонованих кримінальних правопорушень, передбачаються покарання, які не визначені Загальною частиною КК України (зокрема, «компенсація втрат майна потерпілого», «пониження у званні на 1–3 ступені», «компенсація повного лікування потерпілого») тощо.

Таким чином, незважаючи на наявність цілої низки розроблених та зареєстрованих законопроєктів, які спрямовані на встановлення в умовах правового режиму воєнного стану кримінальної відповідальності за відповідні порушення законодавства у сферах оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації, вчинені спеціальними суб'єктами (насамперед військовими службовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами, їх заступниками, членами та секретарями військово-лікарських комісій), дотепер немає консенсусу щодо конкретних видів кримінальних правопорушень, елементів, ознак та конструкцій їх складів, місця розташування кримінально-правових норм, видів і меж покарань тощо.

З одного боку, законодавцю треба найбільш виважено підійти до криміналізації вищезазначених суспільно небезпечних діянь, щоб мати на озброєнні дієві та несуперечливі кримінально-правові норми, а з іншого боку, ніщо не заважає до моменту ухвалення нових законів

ефективно застосовувати чинні кримінально-правові засоби, зокрема статтю 426-1 («Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень») та інші норми КК України.

Список використаних джерел

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. К., 2024. 543 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_2024_році.pdf.

2. Погорілов Станіслав, Страшкулич Ангеліна. Омбудсман отримав майже 5 тисяч скарг на дії ТЦК під час мобілізації в 2025 році (5 листопада 2025 року, 10:31). Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/11/05/8005913/.

Саінчин Олександр Сергійович,
професор кафедри криміналістики навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор

ЕКОЦИД, ГЕНОЦИД І МОЖЛИВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НОВЕЛИ «ЕТНОЦИД І ЛІНГВОЦИД» У РОЗДІЛІ XX КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У преамбулі до Конвенції про геноцид («CPPCG») зазначається, що випадки геноциду мали місце протягом всієї історії, але терміну «геноцид» не існувало, доки у 1947 році Лемкін, польський та американський науковець-правник єврейського походження, фундатор дослідження геноциду, відомий насамперед своїми дослідженнями з історії трагедій вірмен і євреїв та запровадженням уперше слова геноцид як правового поняття, наукову розробку якого здійснив та ввів на Нюрнберзькому судовому процесі, де почалося переслідування осіб, винних у Голокості, який Організація Об'єднаних Націй визначила як злочин геноциду в рамках міжнародного права в Конвенції про геноцид [1, 2].

Лемкін був першим із фахівців міжнародного права, який визначив злочини сталінського комуністичного режиму проти українців як геноцид та проаналізував геноцид в Україні в контексті міжнародного права. У 1953 році в своєму зверненні «Радянський геноцид в Україні» до тритисячної аудиторії, що зібралася в Мангеттен Центрі в Нью-Йорку американці вшанували 20-у річницю Великого Голоду в України, як геноцид українського народу [3]. 20 листопада 2015 року стаття Лемкіна «Радянський геноцид в Україні» внесена в росії у Федеральний список екстремістських матеріалів.

За міжнародно-правовими нормами суть геноциду полягає в умислі злочинців будь-яким способом знищити окремі групи

населення чи цілих народів за расовими, національними, політичними або релігійними мотивами, від інших масових вбивств людей це поняття відрізняє саме наявність зазначених мотивів злочинців.

Ст. 442 Кримінального Кодексу України розглядає геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [4]. Правопорушення, які пов'язані з геноцидом, розглядаються як правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Крім цього у енциклопедичних виданнях існує таке поняття, як етноцид (від грецьк. ethnos – народ і лат. caedo – вбиваю) – різновид етнонаціональної політики (політичної поведінки) [5, 6]. Джерела визначають етноцид як дії, які спрямовані на знищення ідентичності й культури конкретного народу (етносу) та розглядають етноцид, як складову частину поняття геноциду. На відміну від геноциду, який досягає тієї самої мети шляхом фізичного винищення людей, належних до етносу, етноцид може проводитися комплексом заходів, що руйнують системні зв'язки всередині народу, підштовхуючи його представників до переходу в іншу етнічну якість. Головна лінія в політиці етноциду – знищення основних ознак етносу (етнічної території, мови, культури, історичної пам'яті, самосвідомості) [7, 8].

З початку повномасштабного вторгнення армії Російської Федерації на територію України у 2022 році через масовані бомбардування та обстріли, згідно з даних моніторингової місії ОБСЄ, пошкоджено 3326 закладів освіти, 638 з них зруйновано повністю. Станом на ранок 30 вересня 2025 року більше ніж 2409 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 666 дітей загинуло та понад 1043 отримали поранення різного ступеню тяжкості.

РФ насильно паспортизує українських дітей. У них відбирають документи, особисті речі та засоби зв'язку. Вивозять до найвіддаленіших та депресивних регіонів – у Сибір, Чечню, на Сахалін. Більше півтори тисячі дітей вже передано до російських сімей для усиновлення. Відомі факти, коли росіяни викрадають українських дітей і знімають з ними відео сексуального характеру, пропонуючи їх за гроші для сексуальних розваг. У РФ з'явились відкриті сайти з продажу дітей з України, де окремо пропонуються їх органи для трансплантації. Постає велике питання повернення вивезених дітей на батьківщину після закінчення війни. Нами вважається, що насильницьке вивезення дітей з батьківщини необхідно треба розглядати як етноцид, а дії осіб, причетних до цього вважати, як кримінально караними у національному та міжнародному праві.

17 березня Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордер на арешт очільника Кремля Путіна та дитячого омбудсмена при президенті Росії Львової-Бєлової. На думку міжнародного суду адже саме вони несуть кримінальну відповідальність за примусове вивезення дітей з України.

Найбільше зусиль у здійсненні політики етноциду докладається для знищення національних мов (лінгвоцид). Світове співтовариство, міжнародне право й гуманістична мораль рішуче засуджують будь-які прояви етноциду й розглядають його як злочин проти людства.

Вважається, що у сучасній війні між Україною та Росією етноцид та лінгвоцид повинні розглядатися на рівні геноциду, екоциду у сучасному кримінальному праві України та міжнародному праві, як правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На жаль, етноцид та гінгвоцид не відображені у кримінально-правових нормах національного законодавств, що потребує наукового та практичного осмислення.

Список використаних джерел

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Нью-Йорк, 9 грудня 1948 г. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_155.
2. R. Lemkin. Genocide as a Crime Under International Law // The American J. of International Law. 1947. № 41
3. Рафаель Лемкін: радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / Міжнародний благодійний Фонд «Україна 3000», в рамках програми «Уроки історії» ; редактор Роман Сербин ; упорядник Олеся Стасюк. – Київ : Майстерня книги, 2009. – 208 сторінок. – ISBN 978-966-2260-15-1
4. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України. : веб-сайт. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14.
5. Етноцид // Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. К.: Фенікс, 2012. С. 144.
6. Майборода О., Шкляр Л. Етноцид // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра; Генеза, 1996. С. 694.
7. Важна К.А. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. Науковий журнал «Підприємництво, господарство і право». Міжнародне право. 2017. № 8. С. 193–197.
8. Ажнюк Б.М. Лінгвоцид // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський [та ін.]. К. : Українська енциклопедія, 2000. ISBN 966-7492-07-9.

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
України, кандидат юридичних наук, доцент;
Чабанюк Вадим Дмитрович,
професор кафедри кримінального права
та кримінології Національної академії
внутрішніх справ України, кандидат
юридичних наук, доцент

БУЛІНГ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Проблематика протидії булінгу у сучасному українському суспільстві набула особливої актуальності в контексті зростання проявів насильницької поведінки серед молоді. Булінг, будучи формою агресивної, систематичної та свідомої деструктивної взаємодії, не лише порушує моральні засади соціуму, а й становить реальну загрозу психічному та фізичному здоров'ю особи, що вимагає комплексного правового реагування, включно з кримінально-правовими механізмами.

Зростаюча увага до проблеми булінгу зумовлена його негативним впливом на психічне здоров'я, ризиком формування антисоціальної поведінки та порушення норм правопорядку. Це обумовлює необхідність інтегрованого підходу, який поєднує психологічний аналіз мотивів і наслідків булінгу з кримінально-правовою оцінкою дій кривдника, визначенням суспільної небезпеки та ефективними механізмами правового реагування.

Булінг, або цькування, є складним соціально-психологічним явищем, що проявляється у систематичному умисному приниженні особи з метою встановлення домінування, контролю та підкорення у міжособистісних взаємодіях. У його основі лежить дисбаланс влади між кривдником і потерпілим, який може бути як реальним, так і символічним, і який формує довготривалі психологічні наслідки для осіб, що зазнають цькування. Булінг характеризується повторюваністю дій або бездіяльності, що викликають психоемоційний дискомфорт, порушують соціальну адаптацію та впливають на загальний психологічний стан потерпілої особи.

В Україні із 2019 року вперше було нормативно закріплено поняття булінгу та встановлено адміністративну відповідальність за його вчинення шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 173-4. Законодавець визначає булінг як діяння учасників освітнього процесу, які [3]. полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього

процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2]. Особливо небезпечним є булінг у підлітковому середовищі, оскільки саме в цей період відбувається становлення особистості, формування системи цінностей і соціальних навичок, що робить неповнолітніх особливо вразливими до психологічного тиску, агресії та соціальної ізоляції.

Наслідки булінгу проявляються на різних рівнях психічного, емоційного, особистісного та соціального функціонування людини. На емоційно-психологічному рівні це може призводити до розвитку депресивних і тривожних розладів, емоційної нестабільності, порушення сну й апетиту. На особистісному рівні формується знижена самооцінка, невпевненість у власних силах, почуття безпорадності, втрата мотивації до навчальної чи професійної діяльності. Соціальна адаптація потерпілої особи зазнає деструктивних змін: спостерігаються ізоляція, відчуження від колективу, втрата соціальних зв'язків, зниження здатності до ефективної комунікації та взаємодії з оточенням. На поведінковому рівні наслідки булінгу можуть виявлятися як у зовнішніх агресивних реакціях, так і у внутрішніх формах деструктивної поведінки – аутоагресії, девіаціях чи суїцидальних тенденціях. У тяжких випадках це спричиняє психосоматичні розлади, емоційне виснаження, девіантну поведінку та довготривалі негативні зміни у психіці особи.

Таким чином, булінг є не лише соціально небезпечним, а й потенційно криміногенним явищем, що вимагає комплексного реагування як з боку педагогічних колективів та батьків, так і держави в цілому. У ситуаціях, коли внаслідок булінгу настали тяжкі наслідки спричинення тілесних ушкоджень, доведення до самогубства, погрози вбивством чи інші суспільно небезпечні дії – настає кримінальна відповідальність за відповідними статтями Кримінального кодексу України, зокрема за ст. 120 (доведення до самогубства), ст. 121–125 (умисне заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості), ст. 129 (погроза вбивством), ст. 126 (побої і мордування), ст. 126-1 (домашнє насильство), ст. 296 (хуліганство) [1].

Показовими в цьому контексті є судові рішення, у яких булінг виступає підґрунтям для кримінально караної поведінки. Так, вироком Житомирського районного суду Житомирської області від 15 листопада 2024 р. у справі № 278/4562/24 встановлено, що ОСОБА_1, перебуваючи в приміщенні Озерянківської гімназії Новогуйвинської селищної ради, у зв'язку з тривалим конфліктом, який виник на ґрунті булінгу (систематичного цькування) її неповнолітньої сестри, умисно нанесла один удар долонею в область голови учениці ОСОБА_2. У результаті потерпілій було заподіяно тілесне ушкодження у вигляді садна у виличній ділянці зліва, яке відповідно до висновку судово-медичної експертизи віднесено до легких тілесних ушкоджень. Суд кваліфікував дії обвинуваченої за ч. 1 ст. 125 КК України – умисне легке тілесне ушкодження, зазначивши, що конфлікт виник саме унаслідок булінгу з боку потерпілої особи [4].

Інший приклад – вирок Підволочиського районного суду Тернопільської області від 16 травня 2025 р. у справі № 604/872/25, де встановлено, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2, діючи спільно у приміщенні Кошляківської загальноосвітньої школи, під час конфлікту, який виник на тлі булінгу (систематичного цькування) онуки однієї з обвинувачених, завдали ОСОБА_3 по одному удару руками в обличчя та голову. У результаті потерпіла зазнала фізичного болю без утворення тілесних ушкоджень. Суд кваліфікував дії обвинувачених за ч. 2 ст. 126 КК України – умисне завдання ударів, побоїв, які спричинили фізичний біль і не потягли тілесних ушкоджень, вчинене групою осіб, зауваживши, що передумовою конфлікту були акти булінгу [5].

Таким чином, хоча безпосередньої статті Кримінального кодексу, що встановлювала б кримінальну відповідальність саме за булінг як комплексне соціальне явище, наразі не існує, фактичні прояви цькування можуть підпадати під ознаки різних складів кримінальних правопорушень. Це свідчить про фрагментарність кримінально-правового реагування на дану проблему та про необхідність його вдосконалення.

Питання доцільності криміналізації булінгу як окремого кримінального правопорушення є предметом активних наукових дискусій. Прихильники такої позиції наголошують, що систематичність і цілеспрямованість булінгу, особливо щодо неповнолітніх, свідчить про значну суспільну небезпеку цього явища, що виходить за межі адміністративного правопорушення. Водночас противники криміналізації вказують на ризик надмірної репресивності кримінального права та необхідність акценту на профілактичних, виховних і соціально-психологічних заходах впливу.

У сучасних умовах ефективна протидія булінгу потребує комплексного підходу, що поєднує правові, освітні та соціально-психологічні інструменти. Важливим напрямом є підвищення правової обізнаності учасників освітнього процесу, формування культури ненасильницької комунікації, а також створення механізмів раннього виявлення і запобігання цькуванню. Водночас удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії булінгу має ґрунтуватися на принципі пропорційності, забезпечуючи баланс між превенцією та покаранням.

Отже, булінг як соціальне явище має багатовимірний характер і потребує адекватного правового осмислення. Встановлення кримінальної відповідальності за окремі його прояви є необхідним елементом державної політики у сфері забезпечення безпеки та гідності особи. Проте ключовим завданням залишається формування правової та моральної культури в суспільстві, яка не допускає толерування агресії, насильства й приниження в будь-яких формах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
3. Закон України № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19
4. Вирок Житомирський районний суд Житомирської області від 30 квітня 2025 р. у справі № 278/6643/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126976576
5. Вирок Підволочиський районний суд Тернопільської області від 16 жовтня 2025 р. у справі № 604/653/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131023325

Смаглюк Олександр Володимирович,
професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Скорик Вадим Олександрович
начальник управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП у Сумській області, кандидат юридичних наук

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

На сьогоднішній день частинами 1-4 ст. 68 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачені засади призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення. У більшості випадків вчинення особою незакінченого кримінального правопорушення становить менший ступінь суспільної небезпеки у порівнянні із закінченим. Проте, чітко описані у КК правові наслідки вчинення незакінченого кримінального правопорушення, які б відрізнялись від аналогічних закінчених діянь, почали з'являтись з прийняттям Закону України (далі – ЗУ) від 15 квітня 2008 р. № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності». Ст. 68 КК була доповнена частинами другою і третьою наступного змісту: за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 2); за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 3).

Водночас такі, безсумнівно, позитивні зміни, пов'язані з диференціацією та пом'якшенням кримінальної відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення, призвели до неоднозначного їх тлумачення. На це неодноразово звертали увагу науковці. Наприклад, В. Бурдін зазначав, що у випадках, коли в санкції статті Особливої частини КК передбачено довічне позбавлення волі, положення про необхідність скорочення покарання не можуть бути реалізовані, оскільки таке покарання не є строковим і не може мати частин у виді однієї другої чи двох третин [1, с. 75].

Для виправлення такого «недоліку» постановою № 8 від 12 червня 2009 р. Пленум Верховного Суду України (далі – ПВСУ) доповнив іншу свою постанову №7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» пунктом 6-1, у якому серед іншого зазначив, що правила частин 2 і 3 статті 68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин.

Проте, запропоновані ПВСУ роз'яснення не дали відповіді на питання щодо можливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі в принципі у випадку вчинення незакінченого кримінального правопорушення. Відповідь на це питання з'явилась з прийняттям ЗУ від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», яким ст. 68 КК була доповнена четвертою частиною, яка на сьогоднішній день визначає, що довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується (курсив наш – О. С.), крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 110, 111, 111-1, 112, 113, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437-439, частиною першою статті 442 та статтями 442-1 і 443 КК (із змінами, внесеними ЗУ № 2160-IX від 24.03.2022, № 3233-IX від 13.07.2023, № 4012-IX від 09.10.2024).

Чи допомогли роз'яснення ПВСУ та відповідні законодавчі зміни одноманітному розумінню та тлумаченню суддями ст. 68 КК? Судова практика свідчить про протилежне.

Так, ОСОБА_6, вироком Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 14 червня 2018 року була засуджена за ст. 15 ч. 2, ст. 115 ч. 2 п. 13 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років за вчинення злочину за наступних обставин. 24 липня 2017 року приблизно о 17 годині в приміщенні кімнати АДРЕСА_2 , перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин з метою позбавлення життя

ОСОБА_8 схопив зі стола ніж та завдав йому два цілеспрямовані удари у життєво важливу ділянку тіла грудну клітку зліва і шию, а також заподіяв різані рани лівої руки, однак злочин не було закінчено з причин, які не залежали від волі ОСОБА_6, оскільки потерпілий зміг втекти з приміщення кімнати та покликати на допомогу, після чого йому було надано своєчасну медичну допомогу. Ухвалою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 09 серпня 2018 року вирок суду першої інстанції щодо ОСОБА_6 залишено без зміни. Верховний Суд постановою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду ухвалив: вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 14 червня 2018 року та ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 09 серпня 2018 року щодо ОСОБА_6 змінити, зменшити призначене йому покарання за ст. 15 ч. 2, ст. 115 ч. 2 п. 13 КК України до 10 років позбавлення волі. Мотивом такого рішення став висновок Суду про те, що кримінальне правопорушення, за яке засуджено ОСОБА_6, не відноситься до злочинів, за які може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, тому при призначенні покарання ОСОБА_6 за ст. 15 ч. 2, ст. 115 ч. 2 п. 13 КК підлягали застосуванню положення норми ст. 68 ч. 3 КК, а призначене йому покарання не могло перевищувати двох третин максимального строку, тобто 10 років позбавлення волі [2]. Таким чином, суддями Касаційного кримінального суду були проігноровані положення п. 6-1 постанови ПВСУ №7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» щодо неможливості застосування правил, передбачених ч. 2 і ч. 3 ст. 68 КК при призначенні покарання особі за злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі.

Отже, у наведеному прикладі очевидним є неоднакове тлумачення суддями різних інстанцій змісту частин 3 і 4 ст. 68 КК.

Більше того, навіть судді різних палат Касаційного кримінального суду демонструють різний підхід до застосування положень ст. 68 КК.

Так, вироком Скадовського районного суду Херсонської області від 25 листопада 2016 року ОСОБА_6 засуджено за ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років за вчинення злочину за наступних обставин. 19 вересня 2013 року ОСОБА_6 в період з 21:00 по 22:30, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у будинку АДРЕСА_1 під час сварки на грунті ревнощів з метою вбивства двох осіб умисно завдав удару ножем ОСОБА_8 у ліву частину грудної клітки, заподіявши тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя, а потім тим же ножем удару ОСОБА_9 у ліву частину грудної клітки, заподіявши тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя. Після цього ОСОБА_6 вийшов з будинку, залишивши потерпілих у непритомному стані, тим самим виконав усі дії, які вважав необхідними для вбивства ОСОБА_8 та ОСОБА_9 , але

злочин не було закінчено з причин, які не залежали від його волі, оскільки потерпілим вчасно було надано медичну допомогу. Апеляційний суд Херсонської області ухвалою від 30 січня 2018 року вирок місцевого суду залишив без змін. Верховний Суд ухвалою колегії суддів Першої судової палати (курсив наш – О. С.) Касаційного кримінального суду прийняв рішення відійти від правового висновку колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду, наведеного у попередньому прикладі, визнав його помилковим і передав матеріали провадження на розгляд об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Таке рішення суд мотивував тим, що виключення з можливих до призначення покарань за незакінчений злочин довічного позбавлення волі не виключає можливості застосування іншого виду покарання, що в них міститься. Зокрема, у ч. 2 ст. 115 КК таким є позбавлення волі від 10 до 15 років. На думку Суду, логіка законодавчих змін до ст. 68 КК свідчить про те, що необхідність доповнення її частиною четвертою у зазначеній редакції була обумовлена саме неможливістю застосування її частини другої та третьої до злочинів, за які передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Але це не означає, що така гуманізація покарання тягне за собою, так би мовити, її подвоєння крім виключення можливості застосування у таких випадках довічного позбавлення волі, ще й виключення можливості призначення покарання у виді позбавлення волі більшого, ніж на 7,5 або 10 років відповідно [3].

Диференціація кримінальної відповідальності шляхом пом'якшення покарання залежно від стадії вчинення кримінального правопорушення, яка передбачена у ст. 68 КК, є цілком справедливою. Проте, існуюча в сучасній редакції ч. 4 ст. 68 КК суперечить принципу правової визначеності і не дозволяє суб'єктам реалізації кримінального законодавства однозначно розуміти і тлумачити норми, передбачені частинами 1-4 ст. 68 КК. На нашу думку, таку ситуацію можна виправити доповненням частини 4 ст. 68 КК положенням щодо неможливості застосування «зменшення покарання» за готування до злочину і замах на кримінальне правопорушення у випадку, якщо санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Бурдін В. М. Призначення покарання за незакінчений злочин. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2012. Вип. 4. С. 73–84. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/97c63bfb-e3c8-4490-b85f-f4cd26acc270/content

2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 січня 2019 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/79601131

3. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 серпня 2019 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/83782895

Тимошенко Віра Іванівна,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

СОЦІАЛЬНА НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРИЧИНА ЗЛОЧИНУ

Дискусії на тему справедливості та несправедливості тривають протягом усієї світової історії й періодично загострюються у зв'язку з політичною або соціально-економічною необхідністю. Така необхідність є й зараз, насамперед завдяки корупції, непотизму, кумівству і т. ін. Слід зазначити, що категорії «справедливість» та «несправедливість» стали своєрідним індикатором практичної реалізації принципів правової і соціальної держави, свідченням становлення громадянського суспільства або його відсутності.

Соціальна несправедливість є природним компонентом соціуму, вона відтворюється у діяннях людей, у міжособистісних відносинах, у відносинах між громадянами й державою (в особі чиновників), у сприйнятті й оцінюванні людьми рівня, якості життя, їх особистої ролі й становища в суспільстві. Субстанційну основу соціальної несправедливості утворюють несправедливі, передусім нерівноцінні соціальні відносини, що забезпечують перевагу окремим особам або спільнотам, тим самим принижують людську гідність інших осіб і спільнот, порушують права людини. Істотними детермінантами соціальної несправедливості є аморальність поведінки суб'єктів, егоїзм, агресивність, дегуманізація владних, правових, політичних, економічних відносин, низький рівень соціальної відповідальності, розуміння свободи як власної сваволі. Загалом феномени справедливості та несправедливості на рівні індивідуальної свідомості та поведінки – це надзвичайно суперечливі явища, переплетення позитивного та негативного, уразливості та ресурсів людини. Справедливість має неоднакову значимість для різних людей, і якщо для когось це головний мотив поведінки, то інші реалізують свої життєві плани не звертаючись до ідеї справедливості, ігноруючи законні інтереси інших людей.

Державно-організоване суспільство для свого самозбереження перш за все має боротись із несправедливістю, що ґрунтується на егоїзмі. Егоїзм – поведінка, що цілком визначається думкою про власну користь, вигоду, коли людина ставить свої інтереси вище за інтереси інших. Єдиним дієвим засобом проти егоїзму є закон, що спирається на силу державної влади. Цей засіб дієвий лише проти тих проявів егоїзму, які виходять за межі, встановлені законом. Егоїзм же, як природна властивість людини, взагалі подоланий бути не може. У сучасному демократичному світі егоїзм людей досяг небачених раніше

масштабів. При цьому посиланням на непорушні права людини та її свободи нерідко намагаються виправдати будь-які прояви егоїзму. Людина закликає інших до справедливості переважно тому, що сподівається на справедливе ставлення до себе. Чим більше людина отримує, тим до більшого вона прагне. Гроші, власність стають головною цінністю. Саме тому непоборною є корупція чиновників. Егоїзм найчастіше стає причиною злочину.

Крім матеріальної шкоди, егоїзм призводить до руйнування моральних цінностей, порушення соціальної гармонії та створення суспільних проблем. Є немало людей, або навіть спільнот, які прагнуть вирішити свої проблеми за рахунок інших. Так можуть вчиняти навіть держави, які намагаються поневолити інші народи, поставити їх у залежність від себе та своїх інтересів. Тому важливо, хто управляє світовими державами. Роль особистості в історії завжди була важливою, особливо такої особистості, яка наділена владою. Жага влади призводить до того, що людина задля досягнення мети готова використовувати будь-які способи та засоби, аж до злочинних. Її не зупиняють ні страх перед покаранням, ні моральні заборони.

Несправедливість люди можуть вбачати в будь-чому. У науковій літературі обґрунтовано думку, що усвідомлення несправедливості є виправданим за наступних обставин: якщо порушуються права людини; порушення прав здійснюється не самим постраждалим, а іншими людьми або групами людей; порушник мав можливість вчинити інакше; діяння, або відсутність потрібного діяння, є навмисним; правопорушник не отримав адекватної відповіді [1, с. 223–244]. Соціальна несправедливість найчастіше є результатом діяльності людей, яким притаманний дефіцит культури, моральності, соціальної відповідальності, правосвідомості, властивий егоїзм, нарцисизм, звичка маніпулювати іншими людьми та багато говорити про справедливість.

Несправедливість стосовно індивіда має місце у тому випадку, якщо на нього прагнуть вплинути, застосовуючи фізичне або психологічне насилля з метою змусити вчинити дії, що шкодять його інтересам. До несправедливості може вдаватись сам індивід з метою нав'язування своєї волі іншій особі, якщо при цьому порушуються інтереси цієї особи, або інших осіб. Для кваліфікації того чи іншого діяння як справедливого або несправедливого необхідно враховувати менталітет, особливості того суспільства, членами якого є ці індивіди, соціально-політичний устрій тощо. До того ж слід розмежовувати соціальну несправедливість та індивідуальну несправедливість. Іншими словами, соціальна несправедливість виникає через дії людини, але не обов'язково за людським задумом. Соціальна несправедливість – це побічний ефект певних соціальних, моральних та політичних практик. Соціальна несправедливість виникає, коли інституційний устрій породжує розподіл благ, який є несправедливим, незалежно від навмисного задуму окремих осіб.

Сутність соціальної несправедливості проявляється в конфліктах між різними суб'єктами [2, с. 137]. На рівні соціальних взаємодій поняття «соціальна несправедливість» сприймається як сукупність вчинків, суспільних відносин, комунікацій, які звужують сфери вільної життєдіяльності та самовизначення, а також розцінені соціальними групами або окремими особами як несправедливість, що обов'язково включає психологічне переживання особою стосовно свого соціального статусу. З точки зору справедливості або несправедливості можуть сприйматися події, ресурси, інститути суспільно-політичного та соціально-економічного життя, їх діяльність. Множинні типи несправедливості сприяють наміру відповісти на несправедливість несправедливістю, навіть якщо для цього доводиться вчинити злочин [3, с. 375].

Ряд сучасних осередків напруженості в різних країнах є саме способом реагування на несправедливість (як її розуміє населення певного регіону), а не протиріччями на економічному, політичному, етнічному чи релігійному ґрунті. Чинники такого розуміння можуть бути цілком реальними за наявності відповідних соціальних чи економічних показників, безпідставних правових обмежень, особливо, якщо вони порушують права людини, призводять до дискримінації певної частини населення або всього регіону тощо. Разом із тим підстави розуміння несправедливості можуть бути ідеологічними, або ж мотивованими чисто емоційно, виходячи з сукупності ціннісних установок та орієнтирів, що характерні для окремої особистості або для цілого народу.

Отже, соціальна несправедливість поділяє суспільство на тих, хто є суб'єктом несправедливості, та тих, кого можна вважати об'єктом несправедливого ставлення до себе, тих, кому все дозволено, і тих, хто в реальності не має жодних прав.

Наслідки соціальної несправедливості зазвичай несприятливі та згубні для тих, хто відчуває на собі це явище. До них належить позбавлення та/або незадоволення можливостей щодо реалізації своїх прав у різних сферах, насамперед шкода здоров'ю, власності та моралі. Це провокує прагнення до помсти та є причиною багатьох злочинів.

Несправедливість є найбільш гострим проявом кризи сучасного суспільства, що проявляється у неадекватному становищі суб'єкта у соціумі, визначеному з урахуванням прийнятих стандартів і правових норм, неадекватному розподілі матеріальних благ та інших ресурсів, низькій самооцінці суб'єктом своїх можливостей, цілковитій залежності безправної людини від корупціонерів, чиновників, криміналітету, від будь-кого, хто виявиться більш спритним, сильним, багатим тощо. Соціальна несправедливість не лише сприяє різкому зниженню якості та рівня життя населення, його масовому зубожінню, а й зростанню деструктивно-песимістичного потенціалу суспільної свідомості, деформаціям у сфері ціннісних орієнтацій, правової свідомості.

Список використаних джерел

1. Mikula G. The Experience of Injustice. European Review of Social Psychology / Eds.: W. Stroebe & M. Hewstone. Chichester: Wiley. 1993. Vol. 4. P. 223–244. DOI:10.1080/14792779343000077

2. Тимошенко В. І. Несправедливість і бідність як загроза національній безпеці України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 82: том 1. Ч.1. С. 135–140. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.19

3. Scheuerman H. L. The Relationship between Injustice and Crime: A General Strain Theory Approach. Journal of Criminal Justice. 2013, November. Vol. 41(6). P. 375–385. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.06.019

Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОЗИТИВНІ, НЕГАТИВНІ, АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ЛАТЕНТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОЗНАКИ ПОТЕРПІЛОГО

Ознаки потерпілого як елемент складу кримінального правопорушення мають ключове значення для визначення обсягу кримінально-правової охорони і забезпечення правильного застосування кримінального закону. Спосіб законодавчого формулювання цих ознак безпосередньо впливає на структуру складу кримінального правопорушення, а також на кваліфікацію діяння, розмежування суміжних складів і призначення покарання.

За способом законодавчого формулювання ознаки потерпілого можна поділити на позитивні, негативні та альтернативні. Критерієм поділу є спосіб відображення властивостей потерпілого у побудові складу кримінального правопорушення та їх роль у розмежуванні суміжних кримінально-правових норм. Йдеться про те, чи вказує ознака на наявність певної характеристики потерпілого, чи підкреслює її відсутність, або ж допускає можливість існування у декількох варіантах.

Позитивні, негативні та альтернативні ознаки потерпілого утворюють різні моделі нормативного закріплення значущих властивостей особи, які по-різному впливають на зміст і обсяг кримінально-правової заборони. Особливого значення набувають негативні та латентні ознаки, оскільки вони виконують розмежувальну функцію. Виявлення змісту таких ознак вимагає застосування формально-логічних підходів, аналізу системних зв’язків між нормами та врахування судової практики. Таким чином, класифікація ознак потерпілого за способом їх законодавчого формулювання є необхідною для досягнення юридичної визначеності, передбачуваності правозастосування та відновлення балансу між законністю і справедливістю кримінально-правової реакції.

Позитивними є такі ознаки, які прямо відображають наявність певної властивості, стану чи статусу потерпілого, що має значення для кваліфікації кримінального правопорушення чи призначення покарання. Вони формують характеристику потерпілого як елемента складу кримінального правопорушення та визначають приналежність його до спеціального потерпілого.

Прикладами позитивних ознак може бути «новонароджена дитина» (ст. 117 КК України); «хворий» (ст. 139 КК України); «дитина» або «особа, щодо якої встановлена опіка чи піклування» (ст. 166 КК України).

Негативними є такі ознаки, які виражають відсутність певної характеристики потерпілого, що є ключовою для суміжного (альтернативного) складу кримінального правопорушення. Вони мають розмежувальне значення і забезпечують правильний вибір норми при конкуренції складів злочинів чи кримінальних проступків.

Наприклад, у ч. 1 ст. 342 КК України йдеться про опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків. Відтак потерпілим за цією частиною статті не буде державний чи приватний виконавець через зазначену негативну ознаку.

Негативні ознаки діють у парі з відповідною позитивною ознакою іншого складу кримінального правопорушення, утворюючи диз'юнктивну логічну модель розмежування.

Негативні ознаки часто є латентними (не сформульовані прямо у законі, але логічно необхідні), і їх зміст встановлюється шляхом аналізу структури двох суміжних складів злочинів чи кримінальних проступків.

Альтернативні ознаки – це такі характеристики потерпілого, які перераховані законом у формі переліку, і наявність будь-якої з них достатня для визнання особи потерпілим.

Наприклад, потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 166 КК України, може бути дитина, або особа, щодо якої встановлена опіка або особа, що якої встановлено піклування.

У кваліфікованому складі сексуального насильства (ч. 2 ст. 152 КК України) потерпілий визначається за різними соціально-правовими критеріями, перелік яких має альтернативний характер. Це означає, що для наявності складу правопорушення достатньо встановити хоча б одну з наведених у диспозиції ознак потерпілого (наприклад, перебування у сімейних відносинах, виконання службового обов'язку, стан вагітності тощо).

Позитивні, негативні та альтернативні ознаки потерпілого – це різні за функцією кримінально-правові характеристики, що дозволяють: визначити спеціального потерпілого (позитивні); розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень (негативні); окреслити коло можливих потерпілих (альтернативні).

Використання негативних ознак є методологічно необхідним у тих випадках, коли позитивна ознака у суміжному складі кримінального правопорушення вже визначена законом, і лише дзеркальне «виключення» дозволяє уникнути конкуренції норм і помилкової кваліфікації.

Існують ситуації, коли законодавець не формулює певну ознаку потерпілого, яка має кримінально-правове значення, наприклад, об'єктивно необхідна для розмежування складів злочинів чи кримінальних проступків. Має рацію З. А. Загиней у тому, що не завжди нормативний зміст і текст, а також нормативний зміст та результат інтерпретації збігаються. Законодавець може приховувати певну інформацію, у зв'язку з чим має місце латентність (імпліцитність) тексту кримінального закону [1, с. 268]. За таких обставин виникає потреба у встановленні латентних ознак, тобто ознак, які фактично є, але їх доводиться встановлювати шляхом тлумачення кримінально-правових норм. Латентні ознаки можна встановлювати шляхом аналізу системних зв'язків кримінально-правових норм, логіки побудови складів кримінальних правопорушень, судової практики та доктрини кримінального права.

Л. П. Брич зауважує, об'єктивна необхідність наявності латентної ознаки визначається щодо кожного окремого складу злочину і може бути обумовлена, наприклад, системністю кримінального права, випливати із законів і правил формальної логіки, зокрема закону тотожності (нетотожності). В такому випадку наявність неназваної ознаки доводиться припускати. Такі прогалини мають місце, як щодо позитивних, так і щодо негативних ознак [2, с. 144–145].

Наприклад, у випадку погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок потерпілим буде не будь-яка службова особа. Тут наявна латентна негативна ознака, що дозволяє не відносити до таких службових осіб тих осіб, які виступають потерпілими від інших посягань, передбачених, зокрема, статтями 345, 346, 377, 405 КК України.

Л. П. Брич наводить слушні приклади, що стосуються латентних ознак потерпілого у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 166 та 135 КК України. Потерпілий у першому з названих складів злочинів в законі сформульований як «дитина, або особа щодо якої встановлена опіка чи піклування». Потерпілим у другому з названих складів злочинів є «особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство...». Розмежування названих складів злочинів є неможливим без додаткового уточнення ознак потерпілого у складі злочину, передбаченого ст. 166 КК України. Зокрема, йдеться про таку ознаку, як не перебування потерпілого на момент вчинення щодо нього суспільно небезпечного діяння у стані, небезпечному для життя. Саме тому, на переконання авторки, диспозицію ст. 166 КК України

доцільно після слова «піклування» доповнити словами: «якщо потерпілий не перебуває в небезпечному для життя стані» [2, с. 145].

Така неназвана у диспозиціях відповідних статей ознака, як стан здоров'я потерпілого є розмежувальною ознакою у парі суміжних складів злочинів, що передбачені ч. 2 ст. 139 КК України і ст. 140 КК України. З аналізу сукупності ознак складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 139 КК України, можна зробити висновок про те, що потерпілий у цьому складі злочину – хворий, який перебуває у небезпечному для життя стані. Сукупність же ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 140 КК України, вказує на таку ознаку потерпілого у цьому складі, як: хворий, який не перебуває у небезпечному для життя стані. Розмежування і кваліфікацію цих діянь на практиці значно спростило б доповнення до диспозиції ч. 1 ст. 139 КК України, що містить основний склад злочину, у якому потерпілий був би додатково охарактеризований як особа, яка перебуває у небезпечному для життя стані. Відповідною негативною ознакою слід було б доповнити характеристику потерпілого у ч. 1 ст. 140 КК України [2, с. 145].

Л. П. Брич переконана, що саме негативні, а не позитивні ознаки у наведених прикладах мають бути введені у конструкцію складу злочину тому, що відповідна ознака у іншому з цієї пари складів злочинів сформульована як позитивна. У такому випадку зміст позитивної ознаки і відповідної їй негативної ознаки перебуватиме у співвідношенні диз'юнкції. Тому взаємодія (поєднання) позитивної ознаки в одному складі злочину і негативної ознаки в іншому, в цьому випадку найоптимальніше виконає розмежувальну функцію [2, с. 146].

Таке співвідношення позитивної та негативної ознак у формулі складу кримінального правопорушення забезпечує юридичну визначеність, зменшує ризики конкуренції норм, підвищує точність кваліфікації та сприяє однорідності правозастосування.

Отже, поділ ознак потерпілого на позитивні, негативні та альтернативні відображає різні підходи законодавця до структурування складу кримінального правопорушення і визначення кола осіб, на яких поширюється кримінально-правовий захист. Позитивні ознаки вказують на наявність юридично значущих властивостей потерпілого та нерідко формують конструкцію спеціального потерпілого. Вони мають конструктивне значення і є безпосереднім елементом складу кримінального правопорушення.

Негативні ознаки відіграють розмежувальну функцію та дозволяють уникнути конкуренції норм, особливо у випадку суміжних складів кримінальних правопорушень. Їх використання забезпечує логічну узгодженість законодавчих конструкцій і підвищує точність кваліфікації. У низці випадків такі ознаки не сформульовані безпосередньо в законі, а тому вимагають встановлення шляхом аналізу змісту суміжних норм, застосування правил формальної логіки та практики правозастосування.

Альтернативні ознаки потерпілого забезпечують гнучкість кримінально-правової норми, оскільки допускають варіативність характеристик особи, достатніх для констатації її статусу потерпілого. Така модель дозволяє ширше охопити соціально небезпечні діяння та адаптувати правозастосування до різноманіття життєвих ситуацій.

Відтак позитивні ознаки прямо називають категорію потерпілого; негативні обмежують її; альтернативні допускають декілька можливих варіантів. Такий поділ підкреслює техніко-юридичний аспект побудови диспозицій.

Латентні ознаки, які не виписані безпосередньо в тексті закону, але логічно випливають із системного аналізу складів кримінальних правопорушень, відіграють ключову роль у точному розмежуванні кримінально-правових заборон. Їх встановлення є необхідним для дотримання принципів юридичної визначеності, системності та узгодженості кримінального законодавства.

Узгоджене застосування позитивних, негативних та альтернативних ознак потерпілого створює підґрунтя для стабільності та передбачуваності кваліфікації, дозволяє уникати помилок правозастосування та забезпечує належний рівень кримінально-правового захисту особи.

Список використаних джерел

1. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.

2. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2014. 465 с.

Ткаченко Павло Ігорович,
викладач кафедри права Навчально-наукового інституту Дніпровського гуманітарного університету, асистент-дослідник Академії політико-правових наук України, член Асоціації правників України

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Радіаційна безпека виступає невід’ємною складовою національної безпеки, оскільки безпосередньо пов’язана із захистом населення, довкілля та об’єктів критичної інфраструктури від шкідливого впливу іонізуючого випромінювання. В умовах сучасних викликів – як техногенного, так і воєнного характеру – порушення вимог режиму радіаційної безпеки набуває особливої суспільної небезпеки. Це зумовлено потенційною можливістю настання тяжких наслідків, серед яких – масові ураження людей, довготривале забруднення територій, створення умов для масштабних техногенних катастроф. Актуальність досліджуваної проблематики зростає у світлі

воєнних дій на території України, які призвели до безпрецедентних загроз для об'єктів із потенційно небезпечними джерелами іонізуючого випромінювання. Особливу увагу привертає й соціальний аспект: у молодіжному середовищі спостерігається небезпечна тенденція до свідомого порушення встановленого режиму доступу до Чорнобильської зони відчуження та зони безумовного (обов'язково) відселення, що в свою чергу значно посилює ризики виникнення негативних наслідків.

Попри очевидну небезпеку, правозастосовна практика у сфері боротьби з порушеннями режиму радіаційної безпеки залишається фрагментарною, а кримінально-правові норми, спрямовані на протидію таким правопорушенням, потребують системного аналізу та наукового переосмислення. У цьому контексті особливої уваги заслуговує дослідження кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого статтею 267-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що має стати підґрунтям для удосконалення законодавства та підвищення ефективності його практичного застосування.

Дія ст. 267-1 КК України в першу чергу спрямована на охорону правового режиму територій, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. У такий спосіб держава криміналізує діяння, що посягають на встановлений порядок використання та захисту цих територій, з огляду на їхній особливий статус і підвищений рівень екологічної та радіаційної небезпеки [1, с. 150]. Суспільна небезпечність злочину полягає у тому, що внаслідок вчинення дій, зазначених у ст. 267-1 КК України, виникає загроза загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Основним безпосереднім об'єктом злочину є громадська безпека в частині контрольованого переміщення продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин чи будь-яких інших об'єктів за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення. Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя та здоров'я особи, екологічна безпека тощо. Предметом злочину, передбаченого ст. 267-1 КК України, є продукти харчування рослинного і тваринного походження, промислова чи інша продукція, а також тварини, риба, рослини та будь-які інші об'єкти, для переміщення яких за межі Чорнобильської зони відчуження або зони безумовного (обов'язкового) відселення закон вимагає отримання спеціального дозволу та проведення дозиметричного контролю. З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 267-1 КК України, полягає у незаконному переміщенні, придбанні чи збуті продуктів харчування, промислової продукції, тварин, риби, рослин або інших об'єктів із зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без

передбаченого законом дозволу чи проведення дозиметричного контролю, за умови обізнаності винної особи про їх походження. Склад злочину, передбаченого ст. 267-1 КК України, має формальний характер, що передбачає визнання діяння закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції дій – переміщення, придбання або збуту предметів злочину – незалежно від настання шкідливих наслідків. Суб'єктивна сторона основного складу злочину характеризується прямим умислом, мотив та мета на кваліфікацію не впливають і можуть бути різними. Відповідальність за придбання предметів злочину настає у разі, коли воно вчинюється з метою їх використання або збуту і при цьому винному заздалегідь відомий факт їх походження із зони відчуження [1, с. 151–154; 2, с. 619].

Щодо кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Так, у теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють передбачені законом притаманні частині кримінальних правопорушень відповідного виду суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом кримінального правопорушення ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності [3, с. 48]. Кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за кримінальне правопорушення з основним складом межі типового покарання [4, с. 366; 5, с. 618].

Аналіз відповідних частин ст. 267-1 КК України дозволяє дійти висновку, що кваліфікуючою ознакою переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів є мета збуту. Дана кваліфікуюча ознака передбачена в ч. 3 ст. 267-1 КК України [1, с. 154]. Дана кваліфікуюча ознака підкреслює наявність спеціальної мети у винної особи, що полягає у отриманні матеріальної чи іншої вигоди від незаконної діяльності, і водночас свідчить про особливо суспільно небезпечний характер діяння, оскільки воно створює ризики для життя та здоров'я людей, а також для радіоекологічної безпеки.

Водночас, ч. 4 ст. 267-1 КК України передбачає як особливо кваліфікуючі ознаки, крім двох ознак, що стосуються суб'єкта злочину, також спричинення загибелі людей та інших тяжких наслідків. В особливо кваліфікованому складі щодо порушення вимог режиму радіаційної безпеки можливий лише прямий умисел, а щодо загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків – лише

необережність (як злочинна самовпевненість, так і злочинна недбалість). У разі порушення вимог режиму радіаційної безпеки та умисного заподіяння шкоди відповідальність настає за сукупністю зазначеного злочину та умисного злочину проти життя, здоров'я чи власності [2, с. 620].

Під ознаками, що стосуються суб'єкта злочину в ч. 4 ст. 267-1 КК України варто розуміти дії вчинені службовою особою або повторно. Так, відповідно до положень ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [6].

Разом з тим, згідно зі ст. 32 КК України, повторністю злочинів визнається неодночасне вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених: тією самою статтею або частиною статті Особливо частини КК України, різними статтями Особливої частини КК України і статтею, за якою кваліфікується наступний злочин, а також вчинення попереднього злочину, зазначеного як кваліфікуюча ознака. При цьому, важливо підкреслити, що для визначення повторності немає значення чи засуджувалася особа за раніше вчинений злочин. Разом з тим, для правильної кваліфікації потрібно відрізняти продовжуваний злочин від триваючого, що визначається як одиничний злочин, який розпочавшись діє чи бездіяльністю особи, у подальшому вчиняється безперервно протягом більш-менш тривалого часу [2, с. 105–108].

Спричинення загибелі людей як особливо кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 267-1 КК України – смерть хоча б однієї особи. Іншими тяжкими наслідками в контексті порушення вимог режиму радіаційної безпеки можуть бути, зокрема, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній особі або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам [2, с. 612].

Зважаючи на отримані результати та значущість проблеми забезпечення радіаційної безпеки, зокрема із урахуванням сьогоденних тенденцій, актуальні питання кримінально-правової характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки становлять підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Ткаченко П.І. Порушення вимог режиму радіаційної безпеки: кримінально-правовий аналіз. Право і суспільство. 2025. № 3. С. 147–155.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матер. наук.-практ. конференції. Харків: «Кроссроуд», 2006. С. 47–50.

4. Марін О. К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XII регіон. наук.-практ. конф. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 366–369.

5. Тагієв С. Р. Кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення як засоби диференціації кримінальної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 617–620.

6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Топчій Віталій Васильович,
працівник Державного бюро розслідування,
доктор юридичних наук;
Пирожик Олександр Веніамінович
депутат Волинської обласної ради

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ, ЩО ВИЗНАЧЕНІ В СТ. 436² КК УКРАЇНИ

Як показали результати аналізу, у ч. 1 ст. 436² КК допущено декілька правових прогалин, які суттєво впливають на кваліфікацію визначених у диспозиції зазначеної статті суспільно небезпечних і караних діянь та в подальшому приводять до численних скарг учасників кримінального провадження щодо обґрунтованості винесених у зв'язку з цим рішень судів різних інстанцій, а також впливають на рівень інформаційної та національної безпеки у контексті протиправних посягань на державний суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України.

Зокрема, результати проведеного аналізу засвідчили той факт, що у вказаній частині ст. 436² відсутні такі необхідні ознаки складу злочину, як; «вчинення дій» (об'єктивна сторона) та «публічність» (спосіб вчинення даного кримінального правопорушення). Як

наслідок, при теперішній правовій конструкції аналізованої у цій роботі норми права, суди притягають до кримінальної відповідальності осіб за висловлювання, а не за вчинення суспільно небезпечних і караних діянь, що, у свою чергу, суперечить положенням як ст. 22 КК щодо підстав кримінальної відповідальності, так і ст. 11 цього ж Кодексу, в якій закріплені системні ознаки поняття кримінального правопорушення, однією з яких є вчинення особою передбаченого КК діяння (дії чи бездіяльності), а також правовим засадам охорони та захисту об'єктів інформаційної безпеки.

Виходячи з цього та керуючись положеннями ч. 3 ст. 3 КК про те, що кримінальна відповідальність за аналогією заборонена, слід визнати, що вказана правова прогалина у слідчо-судовій практиці може слугувати юридичною підставою (навіть при наявності фактичної) [1, с. 685–687] для звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 436² КК.

Така позиція ґрунтується на тому, що однією з ознак кримінального правопорушення, поняття якого вказано в ч. 1 ст. 11 КК, є його суспільна небезпечність, правова природа якої у випадку з аналізом складу злочину, мова про який ведеться в ч. ч. 1 ст. 436² КК, полягає у тому, що таке суспільно небезпечне діяння в обов'язковому порядку має проявлятись у публічному просторі та носити елементи інформаційної діяльності (у виді розповсюдження відомостей протиправного характеру у друкованих засобах масової інформації; мережі Інтернет; оформлення листівок, плакатів тощо.

Аналогічний висновок з цього приводу можна зробити з тих наукових підходів, які стосуються юридичного значення такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як «суспільно небезпечні наслідки», оцінка яких має здійснюватись у правосудді з огляду тієї шкоди, яка була завдана суспільним відносинам (у випадку з підставами кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 436² КК – це сфера миру, безпеки та міжнародного правопорядку), а також суміжним та охороняємим об'єктам інших інститутів права, що закріплені у КК та стосуються інформаційної діяльності (ст. 111, 114, 328, ін.).

Отже, притягнути до кримінальної відповідальності особу, яка вчинила діяння, що визначені як протиправні та карані в ч. 1 ст. 436² КК, в умовах приватного життя (зокрема, у розмовах з дружиною), на сьогодні було б юридично неправильно та несправедливо, на чому постійно акцентує увагу суб'єктів правозастосування Конституційний Суд України.

На цьому ж наполягають й учені, які досліджують правовий інститут підстав кримінальної відповідальності, виходячи зі змісту функцій складу будь-якого кримінального правопорушення (фундаментальної; процесуальної; розмежувальної та гарантійної) [2, с. 14].

Та, попри все, головні аргументи з означеного питання викладені у Конституції України. Так, у ч. 1 ст. 32 Конституції України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених законом, у тому числі шляхом збирання або розповсюдження інформації щодо особи без її згоди (дозволу).

Як з цього приводу вказано в рішенні Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012, інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості або дані, що пов'язані з нею та членами її сім'ї, а тому втручання у таке життя можливо тільки у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, тобто, коли безпосереднім об'єктом протиправного та кримінально караного діяння є ті із них, які визначені у розділі I Особливої частини КК (ст.ст. 109-114²).

Отже, з урахуванням конституційних положень та зазначеного рішення Конституційного Суду України, та знову ж таки, положень ч. 3 ст. 436² вказаного Кодексу, діяння вчинені в умовах особистого та сімейного життя без ознак публічності, варто констатувати, що у таких випадках притягати членів сім'ї до кримінальної відповідальності не можна.

Якщо ж піти іншим шляхом, то наша держава може «скотитись» до відомих у її історії у XX столітті сталінських репресій, жертвами яких ставали у тому числі й члени сім'ї за «доносами» своїх близьких [3].

Таким чином, доповнення у сьогоденні ч. 1 ст. 436² КК України такою ознакою об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, як «публічність», є необхідною та достатньою юридичною умовою у порядку системоутворюючих ознак підстав кримінальної відповідальності за вчинення цього суспільно небезпечного та караного діяння, з урахуванням тих конституційних та інших законодавчих підходів, які стосуються інформаційної діяльності в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Панов М. І. Підстава кримінальної відповідальності. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. Харків: Право, 2016. Т.17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст.голови) та ін.; Нац.акад.прав.наук України, 2017. 1064 с. С. 685–687.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Джужи, А. В. Савченко, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Вєдєнєєв Д. Незаконні політичні репресії 1920–1980-х років в Україні та проблеми реформування національної пам'яті. Історична правда. URL: https://www.istpravda.com.ua/research/2012/12/26/105584/

Топчій Василь Васильович,
директор Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, доктор юридичних наук, професор;
Dr. Oksana Topchii,
Visiting Research Fellow at Sheffield Hallam University, England

ДІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

Актуальність розгляду цієї проблематики у сьогоденні обумовлена значною кількістю дискусійних питань, спектр яких є надзвичайно широким і бере свій початок з необхідності з'ясування соціально-правової природи інституту зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі [1, с. 5].

Необхідність активізації наукових пошуків у даному напрямі вбачається і у системних вимогах, які висуваються до України Європейським Союзом (ЄС) у зв'язку з намірами нашої держави щодо вступу до вказаного Співтовариства.

Зокрема, однією із них є дотримання в нашій державі принципу верховенства права, зміст і сутність якого є значно ширшими, ніж закріпленого в ст. 8 Конституції України, а саме - права людини та її основоположні свободи мають визначати пріоритетність завдань, які вирішуються у цивілізованих та демократичних державах [2, с. 16].

Такі ж вимоги з означеного питання закріплені й у нормах європейського та міжнародного права, які мають пряме відношення до регулювання правового інституту застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність як до підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні, так і до засуджених, які відбувають визначені вироком суду покарання. Так, у ч. 2 ст. 11 Загальної декларації прав людини з цього приводу зазначено, що ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, якщо на час його здійснення він не вважався за національним законодавством суспільно небезпечним і караним.

Аналогічний нормативно-правовий принцип визначений й у ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де мова йде про те, що не може бути ніякого покарання без закону, який на час вчинення кримінального правопорушення не вважається злочином чи проступком.

У цілому, якщо узагальнити існуючі міжнародно-правові джерела, що регулюють питання застосування вимог закону про його зворотну дію у часі [3, с. 332–329], то можна зробити висновок про те,

що вказаний інститут права має застосовуватись щодо всіх підозрюваних, обвинувачених та засуджених, незалежно від:

а) ступеня суспільної небезпеки особи, вчиненого нею діяння та наслідків;

б) форм кримінальної відповідальності, які застосовувались судом до винної у вчиненні злочину особи;

в) того, чи особа була звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 75 КК (з випробуванням) за попередньо вчинений злочин за попередньо вчинений злочин, а також з інших підстав, визначених у ст. 81–87 вказаного Кодексу;

г) інших обтяжуючих обставин, які закріплені в ст. 67 КК та були визнані в судовому порядку як при кваліфікації попереднього злочину (злочинів), так і при юридичній оцінці вчиненого після нього нового кримінального правопорушення (ст. 32–34 вказаного Кодексу) (умисно (ст. 24) чи з необережності (ст. 25) КК).

Саме такий підхід є пріоритетним у науці, а саме - закон про кримінальну відповідальність, який її посилює або іншим чином погіршує становище підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, не має зворотної дії в часі [4, с. 272]. При цьому варто зазначити, що дискусії з цього приводу на доктринальному рівні не припиняються, що тільки підвищує рівень ефективності діяльності органів досудового розслідування та судів різних рівнів в Україні.

Отже, виходячи з результатів проведеного аналізу змісту національного законодавства, міжнародно-правових актів та практики їх реалізації, а також наукової літератури з питань, що виникають на практиці у зв'язку зі зворотною дією закону України про кримінальну відповідальність у часі, слід констатувати, що існуючі у зв'язку з цим проблеми варто вирішувати на підставі ст. 58 Конституції України та ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які зобов'язують правоохоронні органи та суди застосовувати вказаний інститут права до будь-якої винної особи, яка є учасником кримінального провадження, або засудженого, що відбуває чи відбув покарання.

Список використаних джерел

1. Новікова М. В. Зворотна дія кримінального закону в часі: магістерська робота. Київ: Нац.ун-т «Києво-Могилянська академія», 2020. 99 с.

2. Доповідь про правовладдя. Європейська комісія «За демократію через право» (переклад українською С. Головатого). Страсбург: CDL-FD (2011)003rev, 2011. 91 с.

3. Пушняк О. В. Дія в часі норм міжнародних договорів. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6295/1/Pushnyk.pdf

4. Борисов В. І. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право. 2017. С. 271–272.

Туляков Вячеслав Олексійович,
професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНОЛОГІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

У цій статті розглядається концепція кримінологічної інженерії як інноваційної методології для реформування кримінального права України в контексті воєнних конфліктів та постконфліктної реконструкції.

У сучасному світі кримінальне право виконує триєдину функцію матеріальну, процесуальну та профілактичну. Цей трикутник відображає повний цикл взаємодії держави з явищем злочинності: від її запобігання до покарання і ресоціалізації правопорушника. Історично цікаво, що ще Устав про попередження і припинення злочинів 1832 року заповнював правову лакуну між адміністративно-поліцейським і матеріальним кримінальним правом. Хоча його імперська природа сьогодні видається анахронічною, саме він демонстрував розуміння необхідності правового регулювання так званої «сірої зони» девіації – проміжку між можливим злочином і вже вчиненим правопорушенням. У сучасній Україні, попри кардинальні зміни соціальної структури та правової доктрини, подібна лакуна зберігається. Ми маємо сотні нормативних заборон, які стигматизують осіб із судимістю, обмежують права потерпілих і створюють правовий дисбаланс, але при цьому не існує спеціальної підгалузі права, що регулювала б поведінку населення до та після злочину. Післясталінська правова система фактично втратила профілактичний вимір, зосередившись лише на каральному аспекті. Попри це, відомча нормативно-правова база профілактичної діяльності (від заходів попередження злочинів до контролю за поведінкою маргіналізованих груп) де-факто функціонує.

Водночас загального Закону про профілактику злочинів, про необхідність якого неодноразово наголошував академік А. П. Закалюк, так і не було ухвалено.

Цей нормативний вакуум зумовлює однобічність кримінально-правового регулювання: новели проєкту Кримінального кодексу, як і раніше, фокусуються лише на постфактум відповідальності, покаранні, процесуальних аспектах застосування інших кримінально-правових заходів, і виконанні вироку, залишаючи профілактику поза системною увагою. Водночас логіка динаміки регуляції девіантної поведінки передбачає єдність етапів: профілактика → притягнення та осуд → виконання → ресоціалізація. Це не набір відокремлених процесів, а цілісна система, в якій кожен елемент впливає на інший.

Саме системність, як методологічний принцип, ще у своїх працях обґрунтовував П. П. Михайленко, аналізуючи генезу українського кримінального права та його інститутів. Його підхід, заснований на взаємозв'язку норм, функцій і соціальних наслідків, сьогодні набуває нового звучання. Тож цілком на часі постає ідея створення підручника з українського профілактичного права галузі, яка не обмежувалася б покаранням, а охоплювала б усю систему заходів запобігання, контролю, ресоціалізації та соціальної інтеграції. Адже сучасна кримінальна політика має не лише реагувати на злочин, а й конструювати середовище, у якому злочину запобігають через справедливість, освіту й довіру.

Відповідно, потрібні певні зміни й у методології питання. Актуалізується кримінологічна інженерія.

У контексті сучасних геополітичних трансформацій, коли воєнні конфлікти радикально впливають на структуру соціальних взаємодій, а процеси державної реконструкції вимагають не лише економічних, але й нормативно-правових інновацій, постає необхідність у розробці нової методології кримінально-правового аналізу. Концепція кримінологічної інженерії пропонує парадигму, за якою право не лише відображає соціальну реальність, але й активно її конструює, формуючи механізми забезпечення безпеки, довіри та справедливості. Цей термін визначається як системна проектна діяльність у сфері кримінології, спрямована на створення ефективних і гуманістичних правових рішень на основі міждисциплінарного синтезу знань від кримінального права до поведінкових наук, соціальної фізики, кібернетики та етики.

Іншими словами, кримінологічна інженерія є наукою про проектування справедливості у кримінальному праві, а не лише про її відтворення.

Аналогічно, М. Афанасьєва [1] трактує виборчу інженерію як міждисциплінарне поняття, запозичене з англомовного терміну «electoral engineering», що охоплює конституційно-правове проектування виборчих систем з урахуванням гносеологічних джерел та суміжних концепцій, таких як «соціальна інженерія», «конституційна інженерія» та «інституційний дизайн». Застосування подібного підходу до кримінально-правового поля дозволяє адаптувати інженерні принципи для запобігання злочинності.

Методологічна основа кримінологічної інженерії ґрунтується на низці взаємодоповнюючих теоретичних напрямів:

– Емпірично-доказовій кримінології (evidence-based criminology), ініційованій Лоуренсом Шерманом, яка акцентує на науковій оцінці ефективності заходів протидії злочинності [2].

– Ресторативній парадигмі Джона Брейтуейта, що інтерпретує правосуддя як процес відновлення соціальних зв'язків, а не як механізм покарання [3]

– Девелопментальній кримінології Девіда Фаррінгтона, яка вивчає злочинність у контексті життєвого циклу індивіда [4]

– Апроксимації моделей транснаціонального кримінального права [5], що синтезує міжнародні та національні норми для гарантування глобальної безпеки, збереження суверенітету та захисту прав людини. Зокрема, Н. Зелинська [6] аналізувала поняття, структуру та тенденції розвитку транснаціонального кримінального права, висвітлюючи нові можливості, такі як резолюції Ради Безпеки ООН відповідно до Глави VII Статуту ООН для боротьби з транснаціональною злочинністю, а також ризики, пов'язані з розширенням повноважень, загрозами кіберзлочинності, торгівлі людьми та відмиванням коштів, з акцентом на глобалізаційних викликах та формуванні єдиного антикримінального простору під егідою ООН.

Синтез цих джерел формує методологічне поле, адекватне сучасним викликам, таким як масова травматизація населення, ерозія соціальної довіри, гібридна злочинність та емоційна поляризація суспільства, що характеризують поствоєнну реальність України. Інтеграція ідей виборчої інженерії М. Афанасьєвої підкреслює універсальність інженерного підходу в юридичній науці для дизайну інститутів, адаптованого до кримінологічного контексту.

Методологічні засади кримінологічної інженерії. На відміну від традиційної кримінології, яка фокусується на емпіричному вивченні злочинності як феномену, кримінологічна інженерія трактує її як керований параметр соціальної системи. Це конструктивна наука, орієнтована на розробку нормативних і соціальних механізмів, що запобігають, трансформують або нейтралізують злочинні прояви.

Ядро методології складають такі принципи:

– Проектність: перехід від дескриптивного аналізу до конструктивного синтезу. Злочин і норма інтерпретуються не як антагоністи, але як змінні в системі балансу між безпекою та свободою. Цей принцип резонує з ідеями М. Афанасьєвої щодо генезису інженерії як міждисциплінарного феномену, що проникає в юридичну сферу через поняття «правові технології» та «законодавчі технології».

– Інституційна інженерія: проектування конкретних інститутів кримінального права (санкції, пробація, відповідальність юридичних осіб, реституція та компенсація) на основі емпіричних даних та апроксимації транснаціональних практик на основі принципу додатковості, пропроційності та субсидіарності . Ми наголошуємо на ризиках і можливостях такого підходу в транснаціональному вимірі, де глобалізація вимагає гармонізації норм для протидії транскордонним загрозам [6].

– Гуманістична орієнтація: зміщення акценту з репресивної кари на відновлення, соціальну реінтеграцію та захист жертви.

– Цифрово-аналітична доказовість: застосування великих даних, алгоритмів оцінки ризику, емоційного аналізу (інтуїтивне кримінальне право [7]) та прогнозування рецидиву.

– Етична адаптивність: постійне коригування норм відповідно до принципів пропорційності, примату прав людини та суспільних очікувань справедливості як Helme v. Estonia, ECtHR, 2025 [8]. Інтеграція транснаціонального аспекту забезпечує адаптацію цих принципів до міжнародних стандартів, мінімізуючи ризики надмірного розширення повноважень.

Ці методологічні засади позиціонують кримінологічну інженерію як інструмент поствоєнної реконструкції, де право стає проектом соціальної стабільності, подібно до того, як виборча інженерія конструює демократичні процеси. У поствоєнному контексті кримінальне право виконує не лише контрольну, але й відновлювальну функцію. Кримінологічна інженерія пропонує три ключові механізми: моделювання: створення цифрових моделей поведінки, ризику та реакцій системи правосуддя; симуляція реформ: пілотне впровадження нових норм на обмежених вибірках з оцінкою наслідків; правовий дизайн: формування гнучких норм, адаптованих до кризових умов. Таким чином, право еволюціонує від архаїчного кодексу покарання до інтелектуальної інфраструктури забезпечення соціальної стабільності.

Реконструкція мети покарання. Центральним об'єктом інженерної трансформації є конструкт визначення мети покарання, закріплений у статті 55 Кримінального кодексу України. Сучасне формулювання, що включає кару серед цілей, суперечить принципам європейського права та концепції кримінологічної інженерії. Виключення кари з переліку цілей представляє собою системний зсув: від ретрибутивної парадигми до парадигми безпеки, управління ризиком та ресоціалізації. Каральна функція може слугувати лише інструментом, але не метою права. Отже, покарання інтерпретується не як ретрибуція, але як інженерно спроектований соціальний процес, спрямований на мінімізацію небезпеки, відновлення прав жертви та запобігання рецидиву, з опорою на емпіричну оцінку.

Кримінологічна інженерія пропонує переосмислення онтологічного центру кримінального права дефініції злочину. Замість традиційного трактування злочину як «суспільно небезпечного діяння», пропонуються критерії, за якими злочин визначається як порушення фундаментальних прав і свобод жертви чи спільноти. Цей підхід узгоджується з сучасними тенденціями victim-oriented justice, а також європейською судовою практикою, що позиціонує захист прав потерпілої особи як ключову функцію кримінальної юстиції. У контексті України цей підхід набуває особливої актуальності, оскільки воєнні події генерують мільйони індивідуальних та колективних жертв. Кримінальне право в поствоєнний період повинно забезпечувати реабілітацію та визнання жертви як центрального

суб'єкта правовідносин, інтегруючи транснаціональні норми для підвищення ефективності.

Розширення спектру суб'єктів кримінальних правовідносин. Традиційна тріадна модель (держава – злочинець – суспільство) більше не відповідає сучасним процесам криміналізації. У умовах воєнних дій, приватної безпеки, кібератак та діяльності транснаціональних корпорацій необхідно розширити поняття суб'єкта кримінальної відповідальності. Юридичні особи повинні розглядатися не лише як носії економічних ризиків, але й як потенційні суб'єкти воєнних, екологічних та інформаційних злочинів. Квазідержавні структури, військові підрядники та цифрові платформи набувають статусу активних учасників кримінальних взаємодій. Жертва трансформується з пасивного елемента в повноправного суб'єкта, здатного ініціювати, впливати та контролювати кримінальні правовідносини. Ця трансформація відповідає логіці transnational criminal governance [5], де юрисдикційні межі зсуваються від територіального до функціонального принципу залежно від локалізації шкоди.

Переосмислення принципів дії кримінального закону в умовах війни та реконструкції. Кримінологічна інженерія вимагає ревізії принципів дії кримінального закону в часі та просторі. Традиційні норми екстериторіальності, незворотності та персональної дії не повною мірою відповідають реаліям гібридних конфліктів, кібервійн та міжнародного гуманітарного права. У воєнних та поствоєнних умовах доцільно впровадити динамічний принцип екстериторіальної дії, що дозволяє переслідування транскордонних злочинів або тих, що спричиняють шкоду на території України незалежно від місця вчинення. Крім того, принцип індивідуальної відповідальності доповнюється принципом колективної превенції, що охоплює корпоративну відповідальність, обов'язок повідомлення та цифрову доброчесність.

Таким чином кримінологічна інженерія становить собою не метафору, але нову технологію правового мислення, що забезпечує перехід від репресивної до аналітично-гуманістичної парадигми [9]. Вона передбачає: відмову від кари як мети покарання; редефініцію злочину через порушення прав жертви; розширення суб'єктів кримінальних правовідносин; переосмислення принципів дії кримінального закону відповідно до транснаціональних викликів та наслідків війни; впровадження механізмів проектного управління правовими змінами.

Застосування цієї методології може слугувати основою для нової кодифікації кримінального права України, де гуманізм, наукова доказовість та системне мислення формують фундамент безпечного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва, М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014.

2. Braithwaite, John. Crime, Shame and Reintegration. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

3. Sherman, Lawrence W. The Rise of Evidence-Based Criminology. Criminology & Public Policy 17, no. 1 (2018): 7–28.
4. Farrington, David P. Developmental and Life-Course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues. Stockholm Criminology Symposium Papers, 2013.
5. Tuliakov, Viacheslav. Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. International Annals of Criminology (Published online 2025): 1–23. doi:10.1017/cri.2025.10076.
6. Зелинська, Н. А. Транснаціональне кримінальне право: нові можливості і ризики. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» 10 (2011): 171–185.
7. Tuliakov V. O. On intuitive dimensions of substantive criminal law. Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector : conference proceedings (Ostroh, 23–24 September 2025 p.). Ostroh, 2025. P. 50–53. URL: https://hdl.handle.net/11300/30857
8. ECHR, CASE OF HELME v. ESTONIA (Application no. 3023/22) 07/10/2025 https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-245085
9. Tuliakov, V. O., & Savinova, N. A. (2024). Colonizing criminal law: Towards new architecture of Criminal Code. Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine, 2(22), 53–74. https://doi.org/10.21564/2311- 9640.2024.22.313732

Усатий Григорій Олександрович,
заступник керівника відділу реалізації політики у сфері правопорядку Управління реалізації антикорупційної політики у сферах економіки і правопорядку Національного агентства з питань запобігання корупції, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ТЦК: ДЕТЕРМІНАНТИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ

«Кожен "воєнком", щодо якого є кримінальне провадження, нестиме відповідальність. Цілком справедливу. Повну…
Хабарництво в час війни – це державна зрада».

(Звернення Президента України Володимира Зеленського за результатами засідання РНБОУ від 11.08.2023)

Корупція стабільно залишається глобальною внутрішньою проблемою України в сучасних умовах. Як справедливо зазначається в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, досягнутий за останні

роки прогрес у протидії корупції не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним. Зокрема, стратегія виділяє низку проблем у секторі оборони, в тому числі щодо корупційних ризиків при формуванні і реалізації кадрової політики у сфері оборони, під час призову (прийняття) на військову службу [1]. В даній сфері останнім часом особливої актуальності набула проблема корупції в діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК). Так, в межах соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології, 53.8 % респондентів відзначили, що корупція й некомпетентність у військкоматах належить до проблем, які найбільше шкодять здатності України чинити опір та перемагати Росію [2].

З погляду системної антикорупційної діяльності принципово важливе значення має виявлення реальних причин, що зумовлюють особливості та конкретні прояви корупції. Такі причини називають корупціогенними чинниками – явищами, що породжують або сприяють породженню чи зростанню корупції [3].

На підставі попередніх консультацій, проведених спільно з представниками Міністерства оборони України, можна виділити наступні найбільш поширені корупційні ризики в діяльності військовослужбовців ТЦК:

Неналежна організація роботи ТЦК, що проявляється у штучному створенні умов, що спонукають громадян вдаватися до корупційних вчинків, наприклад, через створення черг, встановлення незручного графіку прийому. відсутність належних умов перебування в ТЦК та СП, відсутність інформації про правила прийому тощо.

Недоброчесність військовослужбовців ТЦК під час виконання службових обов'язків через недотримання відповідних правил поведінки військовослужбовця встановлених статутами Збройних Сил України та іншими нормативно правовими актами України.

Безконтрольність. Для запобігання цьому ризику має забезпечуватись контроль за діяльністю ТЦК на всіх рівнях (районному, міському, обласному), а також вищими органами військового управління. Контроль має нести постійний характер, всебічно та якомога більше охоплювати питань і напрямків роботи виключаючи упередженість.

Дискреційні повноваження – це сукупність прав та обов'язків що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів рішень. Наявність дискреційних повноважень.

Доволі контраверсійною видається позиція Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, які до основних причин та умов проявів вказаних правопорушень у вищезазначеній сфері

відносять: «низькі морально-ділові якості окремих посадових осіб ТЦК, які прагнуть особистого збагачення; недосконаліть та постійні зміни законодавства у сфері мобілізації; низька правосвідомість та підвищений попит серед військовозобов'язаних громадян ухилитися від призову на військову службу шляхом пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовим особам ТЦК, ВЛК, закладів охорони здоров'я; відсутність мотивації громадян до проходження військової служби, захисту суверенітету і територіальної цілісності України та небажання ними приймати безпосередню участь у бойових діях, страх загибелі; зростання у суспільстві настроїв соціальної несправедливості мобілізації, поширення у ЗМІ повідомлень щодо не призову на військову службу представників влади, бізнесу, їх родичів тощо».

За результатами попереднього стратегічного аналізу корупційних ризиків в діяльності ТЦК, можна визначити наступні характерні зловживання:

– при здійснені мобілізаційних заходів з відбору кандидатів для призову на військову службу, приховуванні реального мобілізаційного ресурсу шляхом використання корупційних схем та надання незаконних «послуг» з ухилення від мобілізації за винагороду. Зазначене стає можливим через недієвий контроль за військовим обліком на районному, міському, обласному рівнях діяльності.

– формуванні списків військовозобов'язаних, що підлягають призову на військову службу за принципом вибірковості. Через застосування вибіркового призову до лав Збройних Сил України в багатьох випадках мобілізуються громадяни з незабезпечених та малозабезпечених верств населення, віком понад 50 років, а також осіб з алкогольною та наркотичною залежністю. Зазначене призводить до укомплектування військових частин військовослужбовцями не здатними виконувати обов'язки військової служби, виведення їх в резервні батальйони.

– в ході діяльності військово-лікарських комісій невидача особам, які завершили проходження військово-лікарської комісії довідок передбачених Додатком 4 до наказу МОУ від 14.08.2008 № 402 «Про затвердження положення про військово-лікарську комісію в Збройних Силах України», що позбавляє громадянина права на ознайомлення з постановою ВЛК про придатність до військової служби.

– штучне затягування з виготовленням військово-облікових документів (через порушення припису Постанови Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 559) військовозобов'язаним, що може вказувати на ознаки корупційної вмотивованості посадових осіб ТЦК. А також, порушення процедури затвердження постанов ВЛК та надання недостовірної інформації про підстави виключення військовозобов'язаних з військового обліку за рішенням ВЛК.

– зловживання у сфері реалізації військово-транспортного обов'язку в порядку та спосіб, передбачений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1921 у вигляді безпідставного зняття транспортних засобів з обліку, які перебувають на відповідному обліку в іншому ТЦК. Також встановлені випадки мобілізації транспортних засобів на потреби Збройних Сил України, які не відповідають вимогам (зокрема, легкові автомобілі преміум-класу тощо).

За інформацією правоохоронних органів (в узагальненому вигляді) до найбільш поширених схем злочинної діяльності співробітників ТЦК відносяться:

– незаконне переправлення військовозобов'язаних громадян через державний кордон України

– отримання неправомірної вигоди за зняття з обліку/розшуку військовозобов'язаних, які своєчасно не оновили облікових даних або не прибули за викликом; оформлення відстрочки від призову та звільнення від мобілізації;

– сприяння/надання військовозобов'язаним обіцянки вплинути на прийняття рішення членами військово-лікарських комісій, начальниками ТЦК і підрозділів та/або виготовлення фіктивних медичних документів, які стануть підставою для прийняття рішення про виключення військовозобов'язаних з військового обліку за станом здоров'я або про придатність осіб до військової служби тільки у військових частинах, які не беруть участі у бойових діях; зловживання впливом на членів ВЛК;

– незаконне втручання в автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему Єдиного електронного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг» (зокрема, шляхом внесення до реєстру «Оберіг» недостовірних відомостей про наявність у військовозобов'язаних бронювання та відстрочки);

– виготовлення та збут фіктивних або підроблених повісток, зловживання під час використання номерних бланків повісток.

Разом з тим, не зважаючи на нові виклики, які постали перед правоохоронними органами на шляху до мінімізації системних зловживань з боку ТЦК, офіційна статистика Офісу Генерального прокурора станом на 09.09.2025 р. виглядає досить скромною. Адже, «упродовж 2022–2025 років розпочато 370 кримінальних проваджень про корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову за мобілізацією, проходження військової служби, звільненням у запас.

За результатами досудового розслідування повідомлено про підозру 168 співробітникам ТЦК, з яких до кримінальної відповідальності притягнуто 21 керівника ТЦК і їхніх заступників, 35 начальників підрозділів та 112 інших працівників центрів комплектування.

До суду направлено 153 обвинувальні акти, з них 21 стосовно керівників ТЦК і їхніх заступників, 28 начальників підрозділів та 104 інших працівників.

Судами постановлено 60 обвинувальних вироків, з яких 2 стосовно керівництва ТЦК, 11 начальників підрозділів та 47 інших працівників.

Також під час досудового розслідування встановлено факти одержання співробітниками ТЦК неправомірної вигоди на загальну суму 22, 9 млн грн».

Підсумовуючи зазначимо, що все вищеокреслене негативно позначається на виконанні завдань з комплектування Сил оборони особовим складом та безпосередньо впливає на спроможність військ (сил) виконувати бойові завдання з відсічі збройної агресії російської федерації, а також підриває довіру суспільства до державних інституцій та формують негативне ставлення до процесу мобілізації.

Відтак, погоджуючись з експертами у даній сфері констатуємо, що «проведений аналіз засвідчив про наявність комплексу корупціогеннних чинників у діяльності ТЦК, усунення яких має базуватися на принципах цифровізації, правової регламентації та дієвого контролю [3, с. 32–33].

Список використаних джерел

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2322-20#Text

2. Скаврон Б. Корупція та брак боєприпасів: головні проблеми української армії – соціологічне дослідження. URL: https://tsn.ua/ukrayina/korupciya-ta-brak-boyepripasiv-golovni-problemi-ukrayinskoyiarmiyi-sociologichne-doslidzhennya-2384842.html

3. Комашко В.В., Кравченко С.О. Корупціогенні чинники в діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки і шляхи їх усунення. URL: https://www.pubadm. vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/4_2023/6.pdf

Філашкін Вадим Сергійович,
кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ

Стан й умови протидії насильницькій, організованій злочинності, пов’язані з якісними змінами криміногенної ситуації у країні, що визначили для криміналістики низку нових завдань. Знання ознак кримінального правопорушення дозволяє обирати оптимальні методи його розслідування. Задля цього і слугує криміналістична

характеристика, яка посідає центральне місце в інформаційно-пізнавальній моделі криміналістичної методики, виступаючи її ключовим структурним елементом і концептуальним осердям. Саме вона формує системоутворювальну основу ретроспективного рівня пізнання, забезпечуючи узагальнення відомостей про типові ознаки, закономірності та зв'язки, притаманні певному виду кримінальних правопорушень. Завдяки цьому криміналістична характеристика слугує інтелектуальним інструментом реконструкції події кримінального правопорушення, орієнтиром для висунення версій та вибору ефективних засобів і прийомів розслідування, поєднуючи теоретичні положення криміналістики з практичними потребами правозастосовної діяльності.

Саме цей елемент криміналістичної теорії найбільшою мірою обумовлений потребами судово-слідчої практики, адже забезпечує безпосередній зв'язок між теоретичними положеннями та прикладними рекомендаціями щодо розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Криміналістична характеристика виконує роль «містка» між доктриною та практикою, визначає ефективність реалізації завдань кримінального провадження, сприяє вдосконаленню слідчої тактики та організації розслідування, зокрема у провадженнях про злочини проти волі, честі та гідності особи, що вирізняються підвищеною латентністю, складністю слідових картин і значною залежністю від психологічних, соціальних та службово-корупційних чинників.

З огляду на це, доктринальні підходи до поняття та сутності криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи мають бути спрямовані на її осмислення як системного наукового інструмента, здатного відображати не лише статику кримінально-правових ознак злочину, а й динаміку його відображення у доказовій інформації, типових слідчих ситуаціях і тактичних рішеннях, що забезпечить підвищення ефективності розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Погляди на сутність, місце та значення криміналістичної характеристики у криміналістичній літературі висловлювались прямо протилежні: від відведення їй ролі загальної криміналістичної теорії, криміналістичного вчення і на цій підставі віднесення її до методологічних основ криміналістики – до повного заперечення необхідності й доцільності розгляду цієї категорії як «криміналістичного пережитку» [1, с. 126]. Як зазначає А. Ф. Волобуєв, тому криміналістичну характеристику почали використовувати як перший елемент кожної окремої методики розслідування, як її інформаційна основа. До того часу – приблизно до 70-х років XX ст. – цю функцію виконував перелік обставин, що підлягали доказуванню у справах про злочини певного виду [2, с. 46].

Дискусії щодо поняття, змісту та місця криміналістичної характеристики в системі криміналістики залишаються одними з найбільш актуальних і сьогодні, що свідчить про складність та багатовимірність цієї категорії. У науковій літературі відсутня єдність у її тлумаченні. Так, В. А. Журавель розглядає її як модель типових ознак певного виду (групи) злочинів, систему узагальнених відомостей про криміналістично значущі елементи злочинної діяльності [3, с. 74]; А. Ф. Волобуєв – як систему наукових положень окремої методики, що відображають елементи механізму злочину та описують типові властивості злочинної події [2, с. 53]; В. Ю. Шепітько – як вихідний елемент у структурі окремих методик, ідеальну модель криміналістично значущих елементів і закономірностей учинення злочину, яка слугує для побудови та перевірки версій у процесі розслідування [1, с. 182]; М. І. Скригонюк – як комплекс наукових положень, методів і прийомів, спрямованих на ефективне розкриття та розслідування злочинів, із урахуванням їх кримінально-правових ознак, процесуальних, організаційно-управлінських та психологічних особливостей [4, с. 52].

Водночас, у контексті предмета нашого дослідження, важливим є підхід В.В. Лисенка, який акцентує, що криміналістична характеристика має прогностичне значення, оскільки визначає найбільш ефективні засоби виявлення та розслідування злочинів, і виступає центральним структурним елементом криміналістичної методики, довкола якого інтегруються інші елементи [5, с. 321].

У свою чергу, М. В. Салтевський у своїх працях є прихильником інформаційного підходу при конструюванні визначення криміналістичної характеристики. На його думку криміналістична характеристика – це інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів, а також видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого) [6, с. 148−151]. Водночас В. Д. Берназ визначає дану категорію як основану на державних статистичних даних науково-обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду [7, с. 17]. А от В. С. Кузьмічов стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень. При цьому, науковець наголошував, що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень

набуває на початковому етапі досудового розслідування для визначення основних його напрямків й висунення обґрунтованих слідчих версій. На окремих етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [8, с. 252].

Незважаючи на відсутність єдності у наукових поглядах щодо поняття, значення і місця криміналістичної характеристики у системі криміналістики, простежується спільна мета вчених – сформулювати об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення та виокремити його типові риси, що мають принципове значення для побудови методики розслідування. Переважна більшість авторів сходяться на тому, що криміналістична характеристика охоплює: а) сукупність даних і відомостей про кримінальні правопорушення та пов'язані з ними явища; б) систему ознак, властивостей, слідів і закономірних взаємозв'язків; в) інформацію, що має криміналістичне значення; г) водночас – характеристику конкретного, реального кримінального правопорушення та наукову абстракцію двох рівнів, яка відображає типові ознаки певних категорій (видів, груп) і злочинів загалом; д) важливий структурний елемент окремої криміналістичної методики.

Практика досудового розслідування підтверджує, що слідчий, дізнавач або детектив постійно звертається до окремих елементів криміналістичної характеристики як до орієнтира: під час формування та перевірки слідчих версій, планування тактичних комбінацій, визначення запитань експертові чи взаємодії з фахівцями у суміжних галузях знань. У кожному випадку значення мають як кількісні, так і якісні характеристики цих елементів.

Отже, криміналістична характеристика виконує роль своєрідного «трафарету» для органів досудового розслідування. Накладаючись на вихідні дані про подію, вона дозволяє: а) встановити наявність ознак кримінального правопорушення; б) прогнозувати його сутність та супровідні обставини; в) припускати зміст і форми прояву слідів, що повинні залишитися внаслідок злочину; г) оцінювати повноту та достовірність доказової інформації; д) планувати і здійснювати пошукові та процесуальні заходи, спрямовані на виявлення, фіксацію і закріплення доказів.

Таким чином, криміналістична характеристика злочинів проти волі, честі та гідності особи є не лише інструментом опису типових закономірностей злочинної діяльності, а й універсальним засобом організації слідчої діяльності, що забезпечує її системність, обґрунтованість і ефективність.

Список використаних джерел

1. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. К.: Ін Юре, 2003. 728 с.
2. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
3. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Х.: Право, 2021. 448 с.
4. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. К.: Атіка, 2005. 252 с.
5. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика: монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2008. 588 с.
7. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.
8. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

Щерба Вікторія Миколаївна,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

НАПАД ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ РОЗБОЮ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Термін «напад» зустрічається у тексті чинного КК України у 8 статтях [1, ст. 36, ст. 187, ст. 257, ст. 260, ст. 261, ст. 392, ст. 420, ст. 444].

У науці кримінального права існують суперечності з приводу місця насильства під час нападу та їх співвідношення. Доказом цього є факт існування як прихильників які визнають тавтологією напад та насильство у формулюванні наведеному у ст. 187 КК України, так і прихильників визнання нападу самостійною ознакою.

П. С. Матишевський наголошує, що хоча закон визначає розбій за допомогою вказівки на два різновиди дій, що обираються винним, - напад і насильство – сутність їх одна, тому що це двоєдиний спосіб заволодінням майном, а тому навряд чи можна встановити, як це намагаються зробити окремі автори, чіткі юридичні критерії, що дозволяють розмежувати напад і насильство.

Визначаючи поняття нападу В. К. Грищук зазначає, що це є спосіб вчинення кримінального правопорушення, який становить собою несподіване, раптове, умисне, кримінально-протиправне, насильницьке посягання на об'єкт (об'єкти) кримінально правової охорони [2, ст. 39–40].

Обов'язковою ознакою розбою є корисливий мотив нападу. Напад, учинений не з корисливих спонукань (за мотивом помсти, ревнощів чи хуліганських спонукань), не може кваліфікуватися як розбій [3, с. 94].

Напад може бути не лише відкритим, що відрізняє його від крадіжки, але й таємним, що відрізняє його від грабежу.

Напад і насильство з метою заволодіння майном при розбої виявляється в таємній формі тоді, коли особі потерпілого наноситься удар ножем ззаду або він приводиться у безпорадний стан шляхом застосування одурманюючих речовин, небезпечних для життя або здоров'я. При цьому, якщо заволодіння майном відбувається таємно, то це і є розбій. Хоча на практиці, більшість розбоїв вчиняються відкрито, принципово важливо і те, що характер дій при розбоях може бути не лише відкритим, а й таємним.

Напад як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення розбою, а вказане насильство та погрозу – альтернативними ознаками. Тобто, об'єктивна сторона складу розбою наявна при поєднані нападу та насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або нападу і погрози застосування такого насильства.

Напад органічно пов'язаний із фізичним або психічним насильством, яке при розбої має так званий інструментальний характер – виступає способом заволодіння майном або його утримання. При цьому фізичне насильство може полягати у протиправному впливі не лише на зовнішні частини тіла потерпілого (механічне їх травмування), а й внутрішні (отруєння), а також в інших діях насильницького характеру, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого (насильницьке тримання його в небезпечних для життя та здоров'я умовах). У разі, якщо застосування чи погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, здійснювались з метою ухилитись від затримання після закінченого нападу, вчинене не може розглядатися як розбій. Такі дії винного залежно від обставин справи можуть бути кваліфіковані як крадіжка або грабіж і як відповідний злочин проти життя та здоров'я особи або злочин проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (наприклад, умисне легке тілесне ушкодження [4, ч. 2 ст. 125], погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, тощо).

Фізичне насильство при розбої може застосовуватися у відкритій або прихованій формі (таємно). Насильство визнається

відкритим, якщо воно вчиняється на очах потерпілого або інших осіб (свідків), і даний факт усвідомлюється винуватим. Відкрите застосування насильства при розбої зустрічається дуже часто, однак є випадки застосування і таємного насильства.

Приховане насильство має місце тоді, коли у потерпілого відсутнє усвідомлення факту застосування відносно нього насильства.

Психічне насильство являє собою реальну погрозу застосування фізичного насильства, що є небезпечним для життя і здоров'я особи потерпілого.

Погроза має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що, якщо він протидіятиме нападаючому або не виконає його вимог, ця погроза буде реалізована, а у потерпілого дійсно таке враження склалося. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів (зіпсованої зброї або її макета тощо), які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погрози, якщо потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Таким чином, головним критерієм реальності погрози при розбої є суб'єктивне сприйняття її потерпілим [5, с. 42].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131) поточна редакція від 11.10.2025.

2. Грищук В.К. Напад у кримінальному праві / Юридична енциклопедія: В 6 т. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 4: Н–П. 2012. 768 с.: іл.

3. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.] К. : «ВД «Дакор», 2013. 786 с.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131) поточна редакція – від 11.10.2025.

5. Грищук В.К. Напад у кримінальному праві / Юридична енциклопедія: В 6 т. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 4: Н–П., 2012. 768 с.: іл.

Антощак Єлизавета,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Соха Юлія Вікторівна,
старший викладач кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 407 І 408 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Статті 407 та 408 Кримінального кодексу України (КК України) належать до найбільш застосовуваних норм військової кримінальної юстиції в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації та дії правового режиму воєнного стану. Водночас саме ці статті породжують найбільшу кількість проблем та суперечностей як у національній судовій практиці, так і на міжнародній арені, особливо у контексті запитів про наданні відмов у екстрадиції. Процес європейської інтеграції України, взяті зобов'язання за Угодою про асоціацію з ЄС та практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) створюють додатковий тиск на необхідність перегляду цих норм, аби забезпечити правову визначеності та доцільність покарання.

У практиці органів досудового розслідування виявляються численні труднощі, які обумовлені як нормативними, так і фактичними аспектами. Ключова проблема полягає у встановленні юридично значимих обставин, що визначають межі складу кримінального правопорушення. Перш за все часто залишаються недостатньо дослідженими або ототожнюються з формальним фактом відсутності особи в підрозділі. Натомість принцип правової визначеності, який є однією з базових вимог Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ, вимагає чіткого встановлення не лише фактичних обставин, але й правових критеріїв кримінальної відповідальності, включаючи мотивування дій та об'єктивні докази.

Окрему складність становить ситуація з обліком особового складу. У низці випадків відсутній узгоджений механізм ведення паперових та електронних реєстрів, що значно ускладнює встановлення точного часу та місця зникнення військовослужбовця. Відсутність належного документаційного забезпечення призводить до викривлення фактичних обставин справи, унеможливлює достовірне встановлення мотивів особи, що є критичним для правильної кваліфікації за ст. 407 або ст. 408 КК України. Порушення облікових процедур, у свою чергу, суперечить зобов'язанням України в контексті

реформування сектору оборони відповідно до стандартів НАТО і ЄС, які передбачають прозорість та підзвітність військової системи, а також гармонізацію з європейськими нормами щодо захисту прав людини в умовах конфлікту.

Залишається проблемною й практика службових розслідувань, що здійснюються командирами військових частин. Часто в основу таких розслідувань покладаються неналежні докази, зокрема, пояснення військовослужбовців, які не знайомі особисто з відповідною особою або не можуть підтвердити факт його присутності чи відсутності у частині. Подібна практика порушує як вимоги кримінального процесуального законодавства щодо допустимості доказів, так і європейські стандарти щодо забезпечення ефективного розслідування, закріплені в практиці ЄСПЛ (наприклад, у справах про справедливе судочинство). Кваліфікація таких дій як самовільного залишення військової частини або дезертирства у багатьох випадках спирається не на належну правову оцінку доказів, а на припущення, що суперечить презумпції невинуватості та ризикує призвести до системних порушень прав людини.

Актуальною також залишається проблема безпідставного внесення осіб до списків самовільно залишивших військову частину. Йдеться про випадки, коли військовослужбовець був направлений у відрядження до іншої частини, перебував на лікуванні після поранення або визнаний безвісно зниклим. У таких ситуаціях відсутність координації між командуванням, ВСП, медичними установами та органами досудового розслідування призводить до хибної кваліфікації, що має як правові, так і соціальні наслідки, включаючи стигматизацію та ускладнення доступу до правосуддя. В умовах європейської інтеграції України, подібна недбалість виглядає особливо неприпустимою, адже держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення правової визначеності, дотримання стандартів справедливого судочинства та належної правової процедури, як це передбачено Угодою про асоціацію з ЄС.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) військовослужбовця, який уклав контракт на проходження військової служби, добровільно взявши на себе обов'язки військовослужбовця, і в період воєнного стану відкрито відмовився виконати наказ командира вибути до місця дислокації в район ведення бойових дій (ч. 4 ст. 402 КК), є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність. Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням у такому випадку не сприяє запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень іншими особами, створює в таких осіб впевненість у безкарності за відмову від виконання наказів командирів, а також за відмову від захисту батьківщини, може призвести до підриву військової дисципліни, розлагодженості дій, спрямованих на захист суверенітету держави, що

в умовах воєнного стану є неприпустимим і суперечить принципам пропорційності покарання в європейському праві.

Додатковою обставиною, що ускладнює кваліфікацію кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 КК України, є непоодинокі випадки незаконного зарахування до військових частин осіб, які не є військовозобов'язаними або мають право на відстрочку. Так, на практиці мають місце випадки, коли студенти денної форми навчання, які відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також постанови КМУ № 518 від 07.05.2022 (із змінами), мають законне право на відстрочку, визнаються такими, що самовільно залишили військову частину [3, 4, 5, 6].

Зокрема, у справі, розглянутій Харківським окружним адміністративним судом 27.03.2023, студент Харківського національного університету будівництва та архітектури оскаржив наказ командира про його зарахування до військової частини та призначення на посаду. Суд дійшов висновку, що за відсутності належного призову через ТЦК дії командування були незаконними, а сам студент не підлягав мобілізації в силу свого правового статусу.

Зі схожими правовими ситуаціями держава зіткнулася на початку повномасштабної збройної агресії рф проти України, коли значна кількість громадян добровільно прибувала до пунктів територіальної оборони, але в подальшому без укладення контрактів, без проходження ВЛК та оформлення через ТЦК були включені до складу військових частин. Так деякі з них були визнані такими, що самовільно залишили військову частину, без з'ясування законності їх перебування у складі ЗСУ. Така практика суперечить положенням Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також порушує конституційні гарантії прав людини, зокрема право не бути незаконно притягнутим до кримінальної відповідальності [3].

Особливе значення для розуміння цих проблем має постанова Верховного Суду України від 11.04.2024 у справі № 520/7954/22 Касаційного адміністративного суду, яка стає ключовим прецедентом у контексті європейської інтеграції та гармонізації національного законодавства з стандартами ЄС щодо правової визначеності та захисту прав людини. У цій справі позивач, студент Харківського національного університету будівництва та архітектури, звернувся до суду з позовом до військової частини Міністерства оборони України, вимагаючи визнати протиправним та скасувати наказ командира про зарахування його до списків особового складу військової частини, а також зобов'язати виключити його з цих списків. Суд детально проаналізував обставини: позивач не проходив процедуру призову через територіальний центр комплектування та соціальної підтримки (ТЦК), не укладав контракт і не набував статусу військовослужбовця в установленому законом порядку. Ключовим у рішенні стало

твердження, що командири військових частин не мають повноважень самостійно призивати на військову службу осіб, які не є військовозобов'язаними – така компетенція належить виключно ТЦК. Верховний Суд наголосив, що право на відстрочку від призову (як у випадку студентів денної форми) може бути реалізоване лише до моменту набуття статусу військовослужбовця, і будь-яке зарахування без належної процедури є незаконним, що унеможливлює подальшу кваліфікацію дій такої особи як самовільного залишення частини чи дезертирства за ст. 407 чи 408 КК України. Це рішення підкреслює необхідність суворого дотримання процесуальних норм для уникнення хибної криміналізації, що відповідає практиці ЄСПЛ щодо заборони свавільного обмеження свобод і забезпечує пропорційність втручання держави в права людини. Воно слугує важливим орієнтиром для перегляду подібних справ, сприяючи імплементації європейських стандартів у військовій юстиції України.

Сучасне законодавство України справді не забороняє добровільної участі осіб у військовій службі під час мобілізації. Проте така участь повинна реалізовуватись у межах правових процедур: з укладенням контракту або з оформленням мобілізації через ТЦК. Будь-яке порушення цієї процедури не може автоматично створювати кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини, як це чітко зафіксовано у вищезгаданій постанові Верховного Суду.

Таким чином, проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 КК України, мають нормативно-правове і практичне підґрунтя. В умовах європейської інтеграції особливої актуальності набуває необхідність вдосконалення підходів до ідентифікації ознак складу кримінального правопорушення, запровадження чітких стандартів доказування, забезпечення правової визначеності та дотримання принципу пропорційності. Такий підхід відповідає як Конституції України, так і зобов'язанням держави у сфері адаптації національного права до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, з акцентом на прецедентні рішення, подібні до постанови від 11.04.2024 у справі № 520/7954/22.

Отже, у контексті європейської інтеграції України та імплементації міжнародних стандартів у сфері військової юстиції, актуальним є вдосконалення підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 КК України. З огляду на це, необхідно наголосити на низці практичних рекомендацій, які сприятимуть підвищенню ефективності розслідування та правозастосування.

Передусім, важливим завданням є системне вдосконалення обліку військовослужбовців шляхом впровадження електронних інформаційних систем, що забезпечать оперативний та достовірний обмін даними між підрозділами та військовими комісаріатами, з урахуванням стандартів ЄС щодо цифровізації державних реєстрів.

Водночас, необхідно встановити чіткі механізми взаємодії між Військовою службою правопорядку та слідчими органами, які повинні передбачати оперативне надання матеріалів службових розслідувань, а також сприяння у забезпеченні явки свідків і посадових осіб для участі у слідчих діях, з обов'язковим фіксуванням у цифровому форматі для прозорості.

Ключовим аспектом є належна організація службового розслідування командирами військових частин з дотриманням вимог законодавства, що передбачає ретельну перевірку обставин відсутності військовослужбовців, зокрема підтвердження поважних причин їхньої відсутності та унеможливлення формального підходу до документування, як це підкреслено в судовій практиці ВерховногоСуду.

Для забезпечення ефективності досудового розслідування слід передбачити можливість проведення допитів військовослужбовців та командирів у режимі відеоконференції, що є особливо актуальним в умовах оперативного реагування та дотримання процесуальних строків, і відповідає рекомендаціям Ради Європи щодо доступу до правосуддя в зонах конфлікту.

Крім того, важливо посилити відповідальність командирів військових частин за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 383 КК України, що дозволить мінімізувати випадки зловживань та підвищить рівень довіри до військової юстиції, сприяючи загальній реформі сектору безпеки відповідно до зобов'язань перед ЄС.

Список використаних джерел

1. Постанова ККС ВС від 11 липня 2023 року Справа № 726/78/23 Провадження № 51-1772 км 23 : https://supreme.court.gov.ua /userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Buleiko_viiskovi_zl_practika.pdf

2.Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12.

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12.

6. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову: постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2022-п.

7. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету

Міністрів України від 23.02.2022 р. № 1547. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1547-2022-п.

8. Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008.

9. Постанова Верховного Суду від 11.04.2024 у справі № 520/7954/22. URL: https://zakononline.com.ua/court-practice/ show/24834.

10. Постанова від 11.04.2024 по справі № 520/7954/22 Касаційний адміністративний суд: https://zakononline.ua/court-decisions/show/118305811

Арутюнян Владислава Вадимівна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ ТА РЕЛІГІЇ НА КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО: ПОРІВНЯННЯ ЯПОНІЇ ТА УКРАЇНИ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого та детального порівняльного аналізу того, як неформальні соціальні регулятори – культурні норми, етичні вимоги та релігійні традиції – формують кримінально-правову політику та процесуальну практику у двох принципово відмінних правових системах. Об'єктом порівняння обрано Японію, чия правова культура історично базується на конфуціанських засадах колективізму та соціальної гармонії (wa), та Україну, яка як держава континентальної європейської традиції сьогодні зіткнулася з гострими викликами національної безпеки та політико-релігійних факторів у кримінальному судочинстві.

Японська правова система вирізняється унікальними особливостями, оскільки поряд із законами значну роль відіграють моральні та релігійні норми, а також традиції і звичаї. Основним джерелом права є писане право, до якого належать Конституція, кодекси (Цивільний, Торговий, Кримінальний тощо) та спеціальні закони, багато з яких залишаються майже незмінними ще з кінця XIX – початку XX століття. Разом із писаним правом значну роль відіграє звичаєве право, яке історично конкурувало із законодавством за авторитетність та вплив на соціальні відносини. Важливе місце у правовій системі Японії займають ритуальні норми, запроваджені ще у 604 році, які базувалися на традиціях предків і конфуціанській моралі,

а згодом частина цих норм інтегрувалася до законодавства. Крім того, судові прецеденти відіграють важливу роль у формуванні правозастосовної практики, оскільки суди часто посилаються на попередні рішення, створюючи стандарти розгляду аналогічних справ. Таким чином, японська правова система значною мірою зберігає вплив традицій, поєднуючи сучасне законодавство із давніми соціальними нормами та звичаями [1].

Японське кримінальне судочинство нерозривно пов'язане з домінантними культурними концепціями, що зосереджені на досягненні та підтриманні суспільної гармонії та відповідальності перед групою. Цей культурний фундамент має прямий і глибокий вплив на процесуальні аспекти, формуючи унікальний підхід до участі громадян та доказування. Емпіричні дослідження підтверджують, що рівень та чинники участі громадян у кримінальному процесі – зокрема, у системі присяжних (saiban-in) та у якості потерпілих – обумовлені глибокими культурними факторами, які впливають на готовність та механізми їхньої залученості [2, с. 7–9; 3]. Проте найбільш критичний аспект стосується стадії досудового розслідування. Практика тривалого утримання під вартою для інтенсивного допиту (Daiyo Kangoku), відома як «заручницьке правосуддя», безпосередньо випливає з культурної вимоги покори та схильності до визнання вини, оскільки в колективістській культурі це вважається шляхом до мінімізації покарання та відновлення суспільної довіри, як детально описано у звітах 2023 року [4]. Саме ця культура домінування зізнання як ключового доказу стає рушійним фактором, що може призводити до помилок правосуддя, що яскраво продемонструвала резонансна справа Хакамади Івао, яка свідчить про необхідність культурного пояснення юридичних практик [6, с. 19]. Навіть впровадження системи присяжних (saiban-in) не призвело до повної вестернізації: замість оцінки доказів, присяжні часто використовують культурні мірки при оцінці щирості каяття (remorse) обвинуваченого як вирішального фактора при винесенні вердикту, що підкреслює стійкість культурних факторів над формальним процесом [8]. Отже, вплив культурних чинників у Японії є за своєю суттю процесуальним та іманентним для системи, де неформальні практики слідства та прокуратури визначають хід справи, а офіційні документи, як-от огляд судових процедур [5, с. 21], радше декларують унікальний правовий бекґраунд, аніж повністю його регулюють.

На противагу цьому, українське кримінальне право, будучи світською системою, відокремлене від релігійних догм, але у період військової агресії продемонструвало прямий та посилений вплив політично-релігійних факторів на сферу матеріального права та верховенство права. Вплив релігійних конфліктів та питань національної безпеки трансформується у законодавчі зміни, які мають прямі кримінально-правові наслідки. Яскравим прикладом є ухвалення закону, який відкриває шлях до заборони церкви, пов'язаної з

державою-агресором, що напряму пов'язує релігійну приналежність із потенційною криміналізацією чи правовим реагуванням у сфері національної безпеки [8; 11]. Це законодавство викликає серйозні занепокоєння щодо свободи віросповідання, оскільки може використовуватися для переслідування священнослужителів за кримінальними статтями, що є предметом оцінки міжнародних правозахисних організацій [9]. Звіти міжнародних інституцій підтверджують, що в умовах військової окупації та колаборації кримінальне право використовується для переслідування, часто за ознаками релігійної чи політичної приналежності, що створює значні виклики для верховенства права [10, с. 14]. Огляд проблем української системи правосуддя в умовах війни також засвідчує, що релігійно-політичні фактори впливають на адміністрацію правосуддя та його ефективність, вимагаючи негайних реформ [7, с. 33]. Крім того, на доктринальному рівні обговорюється вплив загальних релігійних норм на формування сучасних принципів кримінального права, таких як гуманізм та справедливість. Тому, вплив релігійно-політичного чинника в Україні є прямим і формалізованим, інтегрованим у норми матеріального права як інструмент захисту національної безпеки [11]. Всі ці процеси відбуваються на тлі постійного моніторингу реформ правосуддя та стандартів кримінального права з боку Європейської Комісії, що створює зовнішній тиск для дотримання високих правових норм [12, с. 33–35].

Порівняльний аналіз, зокрема через теоретичні рамки, що розглядають причини хибних засуджень у регіонах з колективістськими нормами, демонструє принципові розбіжності у механізмах інкорпорації неформальних чинників. У Японії культура та релігія мають непрямий, але глибоко проникаючий вплив, формуючи неформальні норми розслідування, допиту, зізнання та процесу на засадах гармонії та соціального сорому, що часто призводить до акценту на процесуальній правильності примирення та каяття. Натомість, в Україні вплив релігійно-політичного чинника є прямим і формалізованим, інтегрованим у норми матеріального права Кримінального кодексу та спеціального законодавства. Його головна функція – це захист конституційних прав та національної безпеки від зовнішніх загроз. Таким чином, якщо японська модель фокусується на процесуальному відновленні порушеної гармонії, українська модель у період кризи зосереджується на матеріально-правовому захисті індивідуальних та суспільних цінностей. Це підтверджує тезу про принципово різні механізми інкорпорації неформальних чинників у правові системи двох країн.

Список використаних джерел

1. Світове право: як в Японії регулюється питання захисту честі, гідності та ділової репутації. URL:https://slovo.social/svitove-pravo-yak-v-yaponiyi-regulyuyetsya-pytannya-zahystu-chesti-gidnosti-ta-dilovoyi-reputatsiyi/

2. Mukai, T. Criminal justice participation among Japanese adults. ScienceDirect (2023).
3. Mukai, T. Who participates in criminal justice? An exploratory study... ScienceDirect (2024).
4. Human Rights Watch. “Japan’s ‘Hostage Justice’ System” (репорт, 2023).
5. Supreme Court / Courts of Japan. Outline of Criminal Justice in Japan (офіційний документ, оновлення 2023). courts.go.jp.
6. Johnson, D. T. The Acquittal of Hakamada Iwao and Criminal Justice... Asia-Pacific Journal: Japan Focus (2024).
7. ULAG. Needs Assessment of Ukraine’s Justice System (PDF, 2024). Ukrainian Legal Advisory Group.
8. Reuters. Ukraine adopts ‘historic’ law to ban Russia-linked minority church (2024).
9. Human Rights Watch. Ukraine: New Law Raises Religious Freedom Concerns (2024).
10. OHCHR / UN. Human rights situation during the Russian occupation... (звіт, 2024). ОГПП в Україні.
11. Carnegie Endowment. Ukraine’s Ban on Moscow-Linked Church Will Have Far-Reaching Effects (аналітична стаття, 2024).
12. Le, L.C. et al. Wrongful convictions in Asian countries (стаття/огляд, 2024). Taylor & Francis Online.
13. European Commission / Enlargement. Ukraine Report 2024 (офіційний звіт, Oct 30, 2024). Enlargement and Eastern Neighbourhood.

Бондаренко Артем,
курсант Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федорчак Ірина Валентинівна,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Донецького державного університету внутрішніх справ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА КРАЇН АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ’Ї

Кримінальне право посідає ключове місце в системі національного права, оскільки воно є одним із головних інструментів забезпечення правопорядку, постулатом охорони прав і свобод людини та запобігає злочинності. Актуалізації набуває порівняльний аналіз вивчення різних правових систем світу це дає змогу глибше осмислити особливості їх структури, принципів і методів правового регулювання.

Українська правова система історично належить до континентальної (романо-германської) правової сім’ї, у якій основними аспектами є висока кодифікація норм і пріоритет писаного закону.

Основним джерелом кримінального права є Кримінальний кодекс України (далі – КК України), ухвалений у 2001 році [1]. Натомість англосаксонська (загального права) правова система, представлена Великою Британією, США, Канадою та іншими державами, ґрунтується переважно на судових прецедентах тобто правом, створеним судами, а не лише парламентом , що формують основу кримінально-правового регулювання. Таке концептуальне розмежування зумовлює істотні відмінності у формуванні кримінальної політики, тлумаченні норм та реалізації принципів справедливості.

Варто висловитися з приводу того, що різниця полягає в матеріальних поняттях і тлумаченнях. До прикладу:

Суттєві відмінності між українською та англосаксонською системами простежуються у підходах до інституту співучасті. У кримінальному праві України співучасть визначається як умисна спільна участь кількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК України, законодавець розрізняє чотири види співучасників: виконавця, організатора, підбурювача та пособника. Такий поділ дає змогу чітко визначати роль і ступінь відповідальності кожного учасника злочину.

Натомість англійське кримінальне право не встановлює форм співучасті. Традиційно розрізняють лише виконавців (principals) і пособників (accessories). Під співучастю англійська доктрина розуміє спільні дії двох чи більше осіб, спрямовані на реалізацію злочинного наміру, без деталізації ролей. Водночас змова (conspiracy) в англійському праві визнається самостійним злочином, що відрізняє її від українського підходу[2, с. 306].

Не менш показовим є порівняння системи покарань. Українське законодавство ґрунтується на принципі законності та визначеності – жодне покарання не може бути призначене, якщо воно не передбачене законом. Англосаксонське право, своєю чергою, надає значну свободу суду у виборі покарання, зважаючи на обставини справи, ступінь вини, попередню поведінку обвинуваченого та суспільну небезпеку діяння [3, с. 118]. Спільною ознакою розглядається аспект кари, як засіб ресоціалізації правопорушника, це зближує сучасні англосаксонські підходи з тенденціями гуманізації кримінального права в Україні.

Тож, провівши аналіз варто зауважити, попри різницю в правових сім'ях України в приналежності до романо-германської правової системи, а до прикладу Англії в приналежності до англо-саксонської правової системи, постійно дотримується єдина мета – охорона законом непорушних прав і свобод та забезпечення справедливості. Основною відмінністю є сувора законодавча регламентація і кодифікація норм в контексті континенантальної системи, на противагу англосаксонська система ґрунтується на прецедентному праві, де провідну роль відіграє судова практика та інтерпретація норм у контексті конкретних справ. Але з актуалізацією й розвитком прав людини, що підтримується на

міжнародному рівні, йде поступове зближення правових сімей що дозволяє створити унітарний простір забезпечення справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Тишков, Д. Д. Порівняльний аналіз співучасті у злочині за кримінальним законодавством україни та англії. Наукової конференції студентів, С. 306.

3. Williams G. Textbook of Criminal Law. London : Sweet & Maxwell, 2021. 785 p.

Бритавський Максим Олегович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ ДО КК УКРАЇНИ

До недавнього часу побутувало переконання, що домашнє насильство – це скоріше питання соціального устрою, аніж кримінальних правопорушень. Проте, завдяки посиленню громадського інтересу та прийняттю міжнародних зобов'язань, наша держава активно оновлює законодавчу базу у цій чутливій галузі. Суттєві поправки до Кримінального кодексу (КК) та інших відповідних кодифікаційних актів були впроваджені з низки вагомих підстав: це й виконання вимог Стамбульської конвенції, потреба у наданні більш потужного захисту тим, хто постраждав, зокрема малолітнім, і прагнення вдосконалити практичні аспекти реалізації закону. У цьому дослідженні ми зосередимося на ключових нововведеннях, їх правовій суті, а також на труднощах та потенціалі, що їх породжують ці зміни.

Домашнє насильство – це хвороба всього суспільства, яку століттями ігнорували, не визнавали, приховували та яка з часом набула вдосконалених видів і форм прояву, адже розвивалася в умовах толерування та сприйняття як невіддільного елементу сімейного життя [1].

Проблемним у літературі залишається поняття фізичного насильства, щодо розуміння якого за відсутності єдиного законодавчого закріплення склалась широка палітра думок. Спільним у більшості науковців визнається предмет, на який здійснює вплив фізичне насильство, що вдало описаний І. І. Гунею. «Фізичне насильство може проявлятись як вплив на тіло людини, тобто тілесну

недоторканність, її здоров'я чи життя; вплив на внутрішні органи без порушення зовнішніх тканин організму; обмеження або позбавлення свободи людини». Виходячи із сказаного вище, фізичне насильство - це спосіб вчинення злочину, що полягає у застосуванні або використанні сили механічних, фізичних, хімічних або біологічних факторів для впливу на внутрішні органи, організм чи тіло людини, її особисту свободу.

Зміни до Кримінального кодексу, що стосуються статті 126-1, стали важливим етапом розвитку української кримінальної політики. Головний акцент законодавець зробив на тому, що домашнє насильство – це не одноразовий конфлікт, а систематична поведінка, яка має руйнівний ефект. Нові санкції, підвищений рівень покарань та розширення кола кваліфікуючих обставин демонструють, що держава розцінює такі діяння як суспільно небезпечні, а не «побутові» [3].

Важливим аспектом стало уточнення видів насильства й посилення значення психологічної складової. Раніше багато жертв не могли добитися реакції правоохоронних органів саме через те, що насильство не залишало видимих тілесних ушкоджень. Нині ж закон чітко визнає психологічний тиск, приниження, переслідування чи економічну ізоляцію як реальну шкоду. Це великий крок уперед, адже насильство найчастіше починається саме з психологічного впливу. Утім, навіть за цих умов посилення відповідальності має вагоме значення. Воно задає новий стандарт: домашнє насильство – це не приватна справа, а кримінально каране правопорушення, яке держава більше не готова толерувати. Закон не вирішує проблему повністю, але створює підґрунтя, на якому може сформуватися нова культура безпеки та поваги в сім'ї.

Отже,посилення покарання за акти домашнього насильства у чинному Кримінальному кодексі України постало як логічний крок держави на тлі загострення суспільного запиту на фактичний захист тих, хто постраждав. Ревізія статті 126-1 не лише збагатила арсенал правових заходів впливу на осіб, які вчиняють насильство, а й трансформувала загальне бачення протидії домашньому насильству: це перехід від простого накладання стягнень до цілеспрямованого обстоювання людської честі та недопущення загострення деструктивної поведінки.

Нововведені каральні заходи, конкретизація різновидів насильницьких дій та увага до груп населення, що потребують особливого захисту, демонструють наміри влади збудувати дієвий кримінально-правовий щит, який не залишить лазівок для зловживань чи уникнення відповідальності. Зрештою, справжній успіх можливий лише за умови багатовекторного підходу: належної підготовки кадрів, якісного документування випадків насильства, ефективної роботи корекційних ініціатив та, що найважливіше, виховання в громаді абсолютної нетерпимості до будь-яких форм домашнього терору.

Список використаних джерел

1. Навчальний посібник, Кваліфікація та основи розслідування домашнього насильства, С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022.
2. Данюк Х. І. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Київ, 2021. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua /server/api/core/bitstreams/c205-84bd3adbde40/content
3. Кримінальний Кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2341-14#Text

Войтюк Марина Іванівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ СТ. 91-1 КК В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Домашнє насильство як соціально-правове явище характеризується багатовимірністю та стійкістю проявів, які спричиняють істотні порушення прав людини. В умовах євроінтеграційних процесів Україна бере на себе зобов'язання щодо створення дієвої системи протидії домашньому насильству, що передбачає впровадження ефективних механізмів захисту потерпілих осіб. Особливе місце серед них займають обмежувальні заходи, спрямовані на усунення ризиків повторного насильства, забезпечення безпеки постраждалих осіб та формування відповідальної поведінки кривдників.

У свою чергу, під обмежувальними заходами, передбаченими ст. 91-1 КК України розуміють – інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, та застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільнення з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання [3].

Як зазначає Шинкарук А., метою цих заходів є примирення з потерпілим та запобігання вчиненню кривдником щодо потерпілого нового кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а сутністю обмежувальних заходів є забезпечення або

захист потерпілого від кривдника, мінімізації на певний час взаємодії між кривдником і потерпілим [4].

У ст. 91-1 КК України, визначено види обмежувальних заходів, які застосовуються в інтересах потерпілого від злочину пов'язаного з домашнім насильством, суд у свою чергу, може застосовувати один або декілька обмежувальних заходів, а саме:

1. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. Такий захід застосовується тоді, коли існує реальна загроза продовження насильства або повторення протиправної поведінки. Він полягає у зобов'язанні кривдника покинути житло, навіть якщо це житло є його власністю або співвласністю, та не повертатися туди протягом строку, визначеного судом. Метою цього заходу є припинення контакту між кривдником і постраждалою особою, забезпечення безпечних умов проживання потерпілому, запобігання повторним актам насильства, психологічному тиску чи переслідуванню.

2. Обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності. Вказаний захід застосовується у випадках, коли домашнє насильство було вчинене безпосередньо щодо дитини або у її присутності, що створює загрозу її фізичному, психологічному чи емоційному благополуччю. Зміст заходу полягає у забороні кривднику контактувати з дитиною повністю або частково, а також у встановленні умов, за яких спілкування є допустимим (наприклад, лише в присутності іншого дорослого чи соціального працівника).

Олійниченко А.Є. у своїх працях, присвячених обмежувальним заходам кримінально-правового характеру, зазначає, що обмеження спілкування з дитиною є одним із найчутливіших заходів, оскільки безпосередньо зачіпає сферу сімейних правовідносин. Науковець підкреслює, що такий захід застосовується з метою запобігання повторній віктимізації дитини, адже спілкування з кривдником, який чинив насильство, може спричиняти повторну психологічну травматизацію. При цьому він наголошує на необхідності пропорційності та індивідуалізації такого обмеження.

3. Заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин. Вищезазначений обмежувальний захід є одним із найбільш ефективних і превентивних обмежувальних заходів, передбачених українським законодавством. Її ключова цінність полягає у тому, що вона спрямована не на покарання правопорушника, а на негайний розрив небезпечної взаємодії між кривдником і жертвою.

4. Заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб. На

відміну від фізичного наближення, контакти через засоби зв'язку є найбільш поширеним способом продовження психологічного насильства, контролю за поведінкою жертви, маніпуляцій, погроз або шантажу, тиску з метою примирення чи відмови від заяви. Тому заборона комунікацій спрямована на нейтралізацію психологічної залежності, яка часто є головною причиною неможливості повного розриву із кривдником.

5. Направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [1]. У свою чергу, направлення кривдників на програми ресоціалізації або пробаційні програми є важливим заходом запобігання повторному насильству. Такі програми спрямовані на усвідомлення кривдником наслідків своїх дій, розвиток навичок контролю агресії, ефективної комунікації та вирішення конфліктів без насильства. Механізм направлення передбачає участь кривдника у спеціалізованих тренінгах та психотерапевтичних сесіях під наглядом соціальних служб або пробаційних органів, що сприяє його ресоціалізації та підвищенню безпеки постраждалої особи.

Якщо оцінювати ефективність обмежувальних заходів з погляду безпеки потерпілої та запобігання повторному насильству, найбільш ефективним заходом є комплексне обмеження фізичного контакту та наближення кривдника до постраждалої особи, тобто поєднання заборони перебування в місці спільного проживання та заборони наближення до місць перебування потерпілої особи, зокрема, безпосередньо захищає потерпілу від фізичного насильства та має превентивний ефект, оскільки перешкоджає повторним атакам і зменшує ризик психологічного тиску. Крім того, комплексне обмеження ускладнює маніпуляції та контроль, які кривдник може здійснювати через особисті або дистанційні контакти. Для досягнення максимального ефекту рекомендовано поєднувати фізичне обмеження доступу з іншими заходами, такими як заборона листування та контактів через засоби зв'язку, а також направлення кривдника на програми ресоціалізації або пробаційні програми, що сприяє не лише безпеці потерпілих, а й зміні поведінки кривдника.

У 2025 році суди Житомирської області розглянули низку справ, пов'язаних із домашнім насильством, у межах яких було винесено 25 вироків. Аналіз цих рішень дозволяє окреслити основні тенденції застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 Кримінального кодексу України, та оцінити їх ефективність з точки зору захисту потерпілих і превентивного впливу на кривдників. Найчастіше суди застосовують направлення на програми для кривдників (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК) – у 60 % випадків. Такий захід не лише обмежує контакт кривдника з потерпілими, а й дозволяє здійснити корекційну роботу, спрямовану на запобігання повторному насильству та формування відповідальної поведінки правопорушника .

Заходи, спрямовані на забезпечення фізичної безпеки та дистанції між кривдником і потерпілими, такі як заборона перебування у місці спільного проживання, заборона наближення до місця проживання чи роботи потерпілого та заборона контактів через засоби зв'язку, застосовуються у 32–48 % випадків. Це підтверджує превентивну функцію ст. 91-1 КК та спрямованість на негайний захист потерпілих від фізичного та психологічного насильства.

Обмеження спілкування з дитиною та пробаційні заходи застосовуються рідше – 20 % та 24 % відповідно, що зумовлено необхідністю індивідуального підходу та особливостями конкретних справ. Проте їх використання забезпечує комплексний захист найбільш уразливих категорій потерпілих та підсилює ресоціалізаційний ефект заходів.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що обмежувальні заходи при домашньому насильстві є одним із ключових інструментів забезпечення безпеки потерпілих та запобігання повторним проявам насильницької поведінки. Їх застосування дозволяє не лише розірвати небезпечну взаємодію між кривдником і постраждалою особою, а й створює умови для психологічного відновлення потерпілих та корекції поведінки кривдника. Ефективність заходів значною мірою залежить від підготовки органів правозастосування, належного правового регулювання та узгодження практики з міжнародними стандартами захисту прав людини. Впровадження системного підходу до застосування обмежувальних заходів є важливою передумовою для формування дієвої системи протидії домашньому насильству в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами 2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text8.

2. Олійниченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру у системі правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству. Проблеми законності. Харків, 2021. 257–273 с.

3. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству, Харків, 2018. 344 с.

4. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства: дис. докт. філософ., Харків, 2021. 143с. URL: https://univd.edu.ua/files/articles/163289/thesis.pdf.

Гаєвська Анна Сергіївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Євроінтеграційні процеси слід розглядати як комплексний політичний, економічний та соціальний рух, спрямований на поступове наближення України до Європейського Союзу шляхом гармонізації вітчизняних стандартів із нормами та принципами ЄС. Згідно зі Словником української мови європеїзація – це дія за значенням європеїзувати, тобто перебудовувати на європейський лад, зразок. Євроінтеграція кримінального права – являє собою складний і багатогранний процес, який спрямований на поступове наближення норм та принципів національного кримінального законодавства України до правових систем і стандартів, що діють у державах-членах Європейського Союзу (ЄС) та в межах ширшого європейського правового простору.

Сучасне кримінальне право є галуззю права, яка регулює, які суспільно небезпечні дії вважаються кримінальними правопорушеннями, а також визначає види покарань чи інших заходів впливу, що застосовуються до осіб, які їх вчинили. Ця сфера права спрямована на забезпечення громадського порядку та інтересів суспільства, встановлюючи юридичні межі для реагування на антисоціальну поведінку та гарантування безпеки. Кримінальне право – це система положень, вироблених суспільством протягом всього його розвитку, які відзначаються стабільністю і можуть слугувати засобом стабілізації закону та обмеження свавілля законодавця [2].

Україна послідовно адаптує положення Кримінального кодексу до стандартів і принципів кримінального права Європейського Союзу, а також до вимог міжнародних конвенцій Ради Європи. У цьому процесі особливий акцент робиться на вирішенні питань, пов’язаних із кримінальними правопорушеннями проти прав людини, а також на боротьбі з корупцією та легалізацією доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом. Важливою складовою цих змін є впровадження європейських стандартів у сфері правосуддя. Вплив рішень Європейського суду з прав людини сприяє перегляду існуючих підходів до тлумачення норм кримінального права та практик застосування покарань. Це сприяє утвердженню принципів: верховенства права, гуманізму та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Євроінтеграційний напрямок України зумовив комплекс значних змін в законодавстві та практиці застосування. Це висока ціна, але війна як ніколи наблизила Україну до вступу до Європейського Союзу. 28 лютого 2022 року Президент Володимир Зеленський підписав заявку на членство України в Європейському Союзі. 8 квітня 2022 року під час візиту до Києва президентом Європейської комісії Урсулою фон дер Ляєн українській стороні особисто був переданий опитувальник для отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейський Союз [3].

Однією з ключових вимог ЄС є забезпечення ефективного захисту прав людини у кримінальному процесі, що зумовлює реформування інститутів кримінальної відповідальності, слідства та судочинства. Значна увага приділяється вдосконаленню механізмів протидії катуванням, незаконним затриманням і порушенням права на справедливий суд. Ці зміни базуються на стандартах, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини.

Особливу важливість має розвиток інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, що відповідає вимогам європейських стандартів корпоративної відповідальності. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності боротьби з економічними та фінансовими правопорушеннями, які мають міжнародний характер.

Кримінальна відповідальність юридичних осіб – законодавчо закріплена можливість застосування кримінальних санкцій щодо юридичних осіб у разі вчинення ними (тобто їх керівниками або представниками) в інтересах цих юридичних осіб кримінального правопорушення. У такому разі законодавством юридична особа визнається суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність юридичних осіб передбачена законодавством окремих держав, перелік яких постійно розширюється [4].

Сучасні євроінтеграційні процеси відкривають можливості не лише для формального зближення українського кримінального законодавства із правовими стандартами ЄС, але й для проведення глибокого аналізу та переосмислення фундаментальної ролі кримінального права в умовах демократичної державності. У цьому контексті Україна поступово здійснює перехід від традиційної репресивної моделі кримінальної політики, яка концентрувалася переважно на покараннях і обмеженнях, до сучасної моделі, побудованої на ключових гуманістичних принципах, таких як захист прав людини, забезпечення справедливості та дотримання верховенства права.

Цей процес є свідченням прогресу в напрямку формування правової системи, що відповідає європейським цінностям і стандартам. В умовах актуальності у впровадженні масштабних реформ, спрямованих на впровадження наданих рекомендацій, визначеними в Повідомленні про політику розширення ЄС 2024 [5], необхідно продовжувати цілеспрямовану роботу над вдосконаленням правової

системи. Так, Україні слід спрямувати зусилля на створення стабільної довіри громадян до діяльності правоохоронних органів, із особливим напрямком на розслідуванні проваджень, пов'язаних із високопосадовою корупцією.

Отже, подальша інтеграція України в європейський правовий простір у сфері кримінального права повинна стати фундаментом для створення ефективної, справедливої та гуманної системи кримінальної юстиції, яка відповідатиме цінностям Європи та сприятиме дотриманню верховенства права. Таке реформування має не лише посилити правові механізми захисту прав і свобод громадян, але й зміцнити довіру суспільства до державних інституцій, підвищити прозорість роботи судової системи та органів правопорядку, а також гарантувати невідворотність покарання за кримінальні правопорушення. Ключовим аспектом є співпраця з європейськими експертами, з акцентом на принципи пропорційності, гуманності та індивідуалізації покарань.

Євроінтеграційний курс у розвитку кримінального права України має перетворити його на ефективний інструмент правової держави, орієнтований на зміцнення демократичних цінностей, утвердження соціальної справедливості та захист основних прав людини. Виконання цих завдань стане важливим етапом на шляху України до повноцінного включення в загальноєвропейський правовий простір, підтримуючи її статус як сучасної, цивілізованої і правової держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальне право: навчальний посібник / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

3. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/dudorov-o-o-havronyuk-m-i-kryminalne-pravo-navchalnyy-posibnyk-2014.pdf

4. Timofeyeva L. European integration challenges in the criminal law policy of Ukraine in war regime. European Studies. 2022. № 21. С. 2. DOI: https://doi.org/10.17721/2524-048X.2022.21.2

5. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). К.: Ваіте, 2017. 872 с.

6. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/096ea4e5-c635-48ca-9c22-c1eead672679/content (дата звернення: 14.11.2025).

7. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en.

Головіна Ольга Олегівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Як випливає зі змісту ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Державна зрада», предмет даного кримінального правопорушення має місце лише в такій формі державної зради, як шпигунство. Відповідно до ст. 114 КК, шпигунством є передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю [1]. Таким чином, предметом шпигунства і державної зради у формі шпигунства виступають відомості, які містять державну таємницю.

Як зазначено у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», «державна таємниця (також секретна інформація) – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому зазначеним Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [2]. Кримінально-правова охорона державній таємниці забезпечується тому, що у законодавчому її визначенні є вказівка на наслідок, що передбачає можливість заподіяння шкоди інтересам держави у разі розголошення зазначеного виду таємної інформації.

Положення ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» конкретизують відомості, що є державною таємницею, встановлюючи перелік таких даних. Так, державною таємницею може визнаватися інформація у таких сферах:

1) щодо оборони: а) про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань; б) про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час; в) про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для

оборони країни; г) про застосування систем озброєння, підготовку та проведення військових операцій; д) про винаходи, дослідження і розробку нових зразків озброєння в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони та про результати таких досліджень і розробок; е) про заходи та показники розвитку Збройних Сил України та їх спроможностей; є) про склад, завдання та матеріально-технічне забезпечення розвідувального органу Міністерства оборони України та зібрану і створену ним інформацію в результаті його діяльності; ж) про особовий склад Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, а також осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі із Силами спеціальних операцій Збройних Сил України, фінансування та матеріально-технічне забезпечення руху опору, засоби, зміст, плани, організацію, завдання, форми, методи і результати ведення руху опору, оперативний резерв та мережу осередків руху опору.

2) щодо економіки, науки і техніки: а) про зміст мобілізаційних планів державних органів та органів місцевого самоврядування, мобілізаційні потужності, заходи мобілізаційної підготовки і мобілізації та обсяги їх фінансування, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також відомості про номенклатуру та норми накопичення, загальні обсяги поставок, закладення, зберігання, освіження та відпуску, а також фактичні запаси матеріальних цінностей державних резервів; б) про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки; в) про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції; г) про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави; д) про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, предметом яких є створення новітніх складних зразків озброєння, військової або спеціальної техніки та інші роботи, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України; е) про найменування, загальну кількість, вартість озброєння, військової техніки, боєприпасів, запасних частин та матеріалів до них, що закуповуються для потреб військових формувань (правоохоронних органів); є) про кількість, строки поставок військовим формуванням чи правоохоронним органам, спеціальним формуванням Міністерства внутрішніх справ України для забезпечення їх боєздатності основних видів пального (мастильних матеріалів), речового майна та продовольства; ж) про факт та предмет закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань та

правоохоронних органів (крім випадків, якщо окрема інформація про закупівлю таких товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що закуповуються відповідно до положень Закону України «Про оборонні закупівлі», становить державну таємницю. У такому разі окрема інформація розміщується у додатку до тендерної документації).

3) щодо зовнішніх відносин: а) про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки; б) про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України; в) про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції; г) про зміст секретної інформації, що отримується від іноземної держави чи міжнародної організації.

4) щодо державної безпеки та охорони правопорядку: а) про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність або розвідувальну чи контррозвідувальну; б) про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність; в) про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»; г) про систему урядового та спеціального зв'язку; д) про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії; е) про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання; є) про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання; ж) про організацію режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці; з) про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації; і) про результати перевірок, здійснюваних згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер; ї) про організацію, стан, планування та здійснення заходів із захисту та забезпечення безпеки і

стійкості об'єктів критичної інфраструктури з I та II категорій критичності, включаючи створення резервів необхідних ресурсів для реагування на кризові ситуації та ліквідації їх наслідків на об'єктах критичної інфраструктури (крім інформації про використання коштів на закупівлі товарів, робіт та послуг, про ціну товарів, робіт, послуг, проектної документації, кошторисів, матеріальних ресурсів, необхідних для ремонту, будівництва об'єктів критичної інфраструктури), а також інформація про здійснення закупівель за закритими закупівлями відповідно до вимог Закону України «Про оборонні закупівлі»; й) про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

В літературі існує думка, що законодавче визначення предмету шпигунства має охоплювати як відомості, які становлять державну таємницю, так і відомості, які не становлять державної таємниці, але збираються на замовлення іноземної держави, іноземної організації або їх представників для використання на шкоду національній безпеці, у зв'язку з чим пропонується внести відповідні зміни до ст. 114 КК з метою уточнення предмету кримінального правопорушення [3, с. 88].

Отже, питання про предмет держаної зради є таким, що активно обговорюється в наукових колах і потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#top

3. Сергієвський С.К. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. … к.ю.н. : 12.00.08. Харків, 2021. 205 с.

Голодников Данило Романович,
здобувач науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЯКОГО ПЕРЕДБАЧЕНО СТ. 365-2 КК УКРАЇНИ

Стаття 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Кваліфікація цього кримінального правопорушення значною мірою залежить від правильного встановлення його суб'єктивних ознак, зокрема, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Чітке розуміння цих елементів є необхідною передумовою для правильної кваліфікації діяння та забезпечення принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина, тобто внутрішнє ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Вина осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних послуг, має комплексний характер і поєднує правові, психологічні та соціальні особливості. Її специфіка полягає у поєднанні службових обов'язків із особистими інтересами, що створює підґрунтя для вчинення зловживань та корупційних проявів. Отже, вина згаданих осіб відрізняється від вини осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення загальнокримінальної спрямованості тим, що формується у контексті професійних обов'язків.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 365-2 КК України, вчиняється лише з прямим умислом. Це означає, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, вчинене шляхом зловживання наданими їй повноваженнями, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання, а не просто допускає таку можливість. Тобто службова особа усвідомлює, що вона наділена певними повноваженнями у сфері надання публічних послуг, які використовує всупереч їх призначенню. При цьому чітко розуміє, що вона неправомірно використовує свої повноваження, а її дії завдають або можуть завдати істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян. Усвідомлення особою того, що її дії спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб є невід'ємною складовою прямого умислу. Тому ми погоджуємось із тим, що кримінально-правовій оцінці підлягає і вольове ставлення особи до наслідків, які настають в результаті такого зловживання, вчиненого з відповідною метою. Адже таке відношення може характеризуватись як бажанням настання суспільно небезпечних наслідків, так і небажанням, однак свідомим допущенням їх настання, або байдужим до них ставленням [1, с. 125].

Викладене вище підтверджує, що зазначене діяння характеризується підвищеною суспільною небезпечністю, що обумовлене можливостями, що надає особливий службовий статус у реалізації власної мети – одержання вигоди для себе або третіх осіб.

Необережна форма вини у зловживанні повноваженнями особами, які надають публічні послуги виключається, адже склад кримінального правопорушення вимагає безпосередньо зловживання – тобто активної дії у формі свідомого використання своїх повноважень не за призначенням.

Отже, особливістю вини осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері публічних послуг, є її тісний зв'язок з професійними обов'язками, спеціальним статусом суб'єкта та його корисливими мотивами. Це робить такі правопорушення особливо небезпечними для суспільства, оскільки вони підривають принципи законності та довіру громадян до державних інституцій. Правильне

встановлення ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365-2 КК України, вимагає ретельного аналізу фактичних обставин справи, врахування специфіки професійної діяльності особи та комплексної оцінки всіх доказів.

Наступною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони досліджуваного правопорушення є спеціальна мета – отримання неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Неправомірна вигода може виявлятись як у формі матеріальних благ (наприклад, грошові кошти, цінні папери, майно тощо), так і у формі нематеріальних переваг (зокрема, пільги, преференції тощо), вигоди чи послуг нематеріального характеру. При цьому неважливо, чи була фактично отримана вигода – достатньо того, щоб особа вчинила зловживання з наміром її отримати.

Необхідною умовою забезпечення принципів законності та справедливості у кримінальному праві є загальна єдність підходів до тлумачення суб'єктивних ознак складу досліджуваного правопорушення, чому сприятиме подальший розвиток практики судових розглядів цієї категорії справ.

Список використаних джерел

1. Бабанли Р.Ш., Оніщук О.М. Суб'єктивні ознаки злочину, який полягає у зловживанні нотаріусом своїми повноваженнями (ст. 365-2 КК). Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 2 (11). С. 118-127.

Горбуліч Юрій Юрійович,
студент Маріупольського
державного університету
Науковий керівник:
Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЇ ФІШИНГУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, наша держава веде боротьбу не тільки із зовнішнім ворогом, відстоюючи свій суверенітет, територіальну цілісність, а й таким явищами як корупція, кіберзагрози. Особливої актуальності набуває й шахрайство в Інтернеті.

Як відзначає І. М. Чекмарьова, «шахрайство в Інтернеті стало особливо актуальним в умовах пандемії коронавірусу та російсько-української війни з кількох причин: по-перше, зростання використання Інтернету: у зв'язку з обмеженнями під час воєнного стану і карантинними заходами, люди стали активніше користуватися

Інтернетом для здійснення покупок, отримання інформації та зв'язку з оточуючим світом. Це створює більше можливостей для шахраїв залучити нових жертв. По-друге, емоційна уразливість: пандемія та війна породили страх, тривогу та нестабільність в суспільстві. Шахраї використовують ці емоційні переживання, щоб обдурити людей, запропонувавши шахрайські схеми захисту від вірусу, військові благодійні фонди тощо. По-третє, фінансові труднощі: багато людей втратили роботу або стали стикатися з економічними труднощами. Шахраї використовують події в країні, щоб запропонувати фіктивні можливості заробітку або фінансову допомогу. Необхідно згадати і про дезінформацію: в умовах війни шахраї можуть використовувати дезінформацію для просування своїх інтересів. Вони поширюють фейкові новини, листи-ланцюги та іншу неправдиву інформацію, щоб отримати доступ до особистої інформації або грошей» [1, с. 640].

Аналіз наукових публікацій щодо протидії фішингу в України, вказує на те, що дослідники асоціюють такі діяння здебільшого як цифровий злочин або кіберзлочин. Проте, фішинг – це шахрайство з метою отримання особистих даних користувачів. До фішингу відносять: а) розсилку фальшивих електронних листів або повідомлень з метою обманом змусити користувачів розкрити свої особисті дані, такі як паролі, номери кредитних карток або іншу конфіденційну інформацію; б) створення підроблених веб-сайтів, які виглядають як справжні, щоб користувачі вводили свої дані. Крім того, діяльність кіберзлочинців кваліфікується за статтею 200 Кримінального кодексу України – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами до-ступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення та ч. 4 статті 190 Кримінального кодексу України «Шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки», стаття 231 Кримінального кодексу України «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» [2, с. 13]. Але достатньо цього для протидії таким діянням?

Вважаємо, що для протидії фішингу в Україні взагалі, та в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема, необхідно:

– Доповнити КК України 2001 р. статтею, яка б передбачала відповідальність за розсилку фальшивих електронних листів або повідомлень з метою обманом змусити користувачів розкрити свої особисті дані, такі як паролі, номери кредитних карток або іншу конфіденційну інформацію, а також створення підроблених веб-сайтів, які виглядають як справжні, щоб користувачі вводили свої дані (фішинг). Таке удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність відповідатиме Будапештській конвенція про кіберзлочинність та директивам Європейського Союзу.

– Створити Єдиний державний центр протидії фішингу, а також розширити повноваження Департаменту кіберполіції Національної поліції України щодо блокування «шкідливих» ресурсів;

– Проводити інформаційні кампанії, спрямовані на ознайомлення із різними формами шахрайств в мережі Інтернет, у тому числі й фішингом, що спрятиме підвищенню інформаційної грамотності населення.

Окрім того, не можна залишити поза увагою, також захист критичної інфраструктури від «фішингових атак».

Разом з тим, порушені нами питання потребують подальшого дослідження та більш ґрунтовного аналізу щодо протидії фішингу кримінально-правовими засобами.

Список використаних джерел

1. Chekmaryova I. N. Internet fraud as one of the types of fraud. Analytical and Comparative Jurisprudence. 2024. №. 2. P. 639-643. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.106.

2. Slobodiska O. A., Bakhnovska I. P. Personal responsibility for illegal actions on the Internet: legal and ethical aspects. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2024. Vol. 3, no. 84. P. 11–16. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.1.

Грігоца Сергій Юрійович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Актуальність наукового дослідження кримінально-правової характеристики державної зради (ст. 111 Кримінального кодексу України, далі – КК) зумовлена глибокими трансформаціями у сфері національної безпеки, що відбуваються на тлі збройної агресії російської федерації проти України. В умовах воєнного стану значно посилюється потреба у вдосконаленні правового механізму протидії злочинам, які посягають на основи державного суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності та політичної незалежності.

У сучасному вимірі державна зрада набуває якісно нових форм, які вимагають переосмислення її кримінально-правової природи та практичних аспектів кваліфікації. Йдеться не лише про класичні прояви, такі як шпигунство, перехід на бік ворога чи передання державних відомостей, а й про приховані, латентні види сприяння державі-агресору, зокрема через інформаційно-психологічний вплив та

фінансування. У зв'язку з цим науковий аналіз державної зради як кримінального правопорушення набуває особливої ваги, адже саме доктринальне тлумачення забезпечує ефективне правозастосування та запобігання помилкам у кваліфікації таких діянь.

Відповідно до законодавства про кримінальну відповідальність, державна зрада є особливо тяжким умисним злочином, суб'єктом якого може бути лише громадянин України. Її суспільна небезпека полягає у безпосередньому посяганні на зовнішню безпеку держави, що є основоположним елементом національної безпеки та однією з ключових засад державного суверенітету.

Як слушно зауважує наукова доктрина, державна зрада є не лише актом зради державі, а й зрадою суспільству, оскільки держава виступає організаційною формою існування суспільства та гарантом його єдності, стабільності та розвитку [1, с. 122]. Отже, державна зрада – це правопорушення, спрямоване проти самого інституту громадянства, яке передбачає взаємну вірність між державою та громадянином.

Сутність злочину полягає у свідомому порушенні цього взаємного зв'язку шляхом надання допомоги іноземній державі чи її представникам у діяльності, що підриває безпеку України. Саме тому державна зрада належить до кримінальних правопорушень із формальним складом, де об'єктом державної зради, як слушно відзначається в науковій літературі, є зовнішня безпека України, що охоплює інформаційну, воєнну, економічну, науково-технологічну та інші стратегічні сфери [2, с. 344]. Таким чином, будь-яке діяння, яке сприяє підриву цих сфер, може розглядатися як потенційно небезпечне для держави та кваліфікуватися як державна зрада.

Особливу увагу в межах характеристики складу злочину слід приділити суб'єкту. Законодавець у ч. 1 ст. 111 КК України однозначно визначає, що ним може бути виключно громадянин України. Такий підхід має глибоке конституційне підґрунтя: лише громадянин, який перебуває у постійному правовому зв'язку з державою, наділений політичними правами та конституційним обов'язком захищати Вітчизну, може виступати суб'єктом державної зради.

Питання визначення громадянства має ключове значення для кваліфікації. Відповідно до Закону України «Про громадянство України», громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. У практичному аспекті це означає, що наявність дійсного паспорта громадянина України чи іншого документа, який посвідчує громадянство, є підставою для визнання особи суб'єктом злочину.

Як слушно зазначено у наукових джерелах, відсутність доказів виходу з громадянства України унеможливлює посилання особи на іноземне громадянство як на підставу звільнення від відповідальності [3, с. 222]. Таким чином, навіть у разі подвійного громадянства, особа

не звільняється від обов'язку діяти на користь України та не має права завдавати шкоди її безпеці.

Об'єктивна сторона державної зради охоплює дії у формах, прямо передбачених ст. 111 КК України, а саме: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту або вчинені в умовах воєнного стану; шпигунство; надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2, с. 345].

Кожна з цих форм характеризується особливою небезпечністю, спрямованістю проти стратегічних інтересів держави та нерідко має тривалий характер, що створює підвищений рівень суспільної шкоди. Особливої уваги потребують латентні форми допомоги ворогу, зокрема, передання інформації, що не містить державної таємниці, але має стратегічне значення у воєнний час (наприклад, відомості про розташування військових частин, евакуаційні маршрути, об'єкти критичної інфраструктури).

Важливо підкреслити, що для складу злочину не вимагається настання фактичних наслідків у вигляді завдання шкоди, достатньо самого факту дії, яка об'єктивно створює загрозу зовнішній безпеці України.

Державна зрада може бути вчинена лише з прямим умислом. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання.. Обов'язковою ознакою є мета – заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, державній, економічній або інформаційній безпеці України [2, с. 344].

Мотиви можуть бути різними: корисливими, ідеологічними, політичними тощо. Однак їх наявність або відсутність не впливає на кваліфікацію діяння, хоча може враховуватися під час призначення покарання.

Особливої уваги потребують ситуації, коли особа вчиняє дії на користь ворога під впливом фізичного або психічного примусу. У разі доведення наявності такого примусу, який повністю виключає можливість керування власними діями, особа звільняється від кримінальної відповідальності. Водночас, якщо співпраця з ворогом була добровільною, навіть за наявності благородних мотивів (наприклад, прагнення захистити рідних), дії особи мають кваліфікуватися як державна зрада [4, с. 318].

Показовим є те, що окремі особи вступають у взаємодію з ворогом, сподіваючись таким чином уникнути загрози в майбутньому. Проте такий мотив не виключає кримінальної відповідальності і не може бути підставою для визнання його вчиненим у стані крайньої необхідності.

Отже, державна зрада, передбачена ст. 111 КК України, є складним, багатокомпонентним кримінальним правопорушенням, яке посягає на ключові основи національної безпеки України – її

суверенітет, територіальну цілісність, обороноздатність та політичну незалежність.

Кримінально-правова характеристика цього злочину свідчить про його підвищену небезпечність та вимагає глибокого аналізу як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак. У сучасних умовах воєнного стану ефективна протидія державній зраді можлива лише за умови науково обґрунтованого підходу до тлумачення диспозиції ст. 111 КК України, розроблення єдиних стандартів кваліфікації таких діянь і вдосконалення судово-слідчої практики з урахуванням нових форм і способів співпраці з ворогом.

Список використаних джерел

1. Борисов В.І. Державна зрада: до визначення злочину та змісту протиправного діяння «перехід на бік ворога». Питання боротьби зі злочинністю. 2025. С. 120-131. URL: http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/338609/326955.

2. Нагорна О.О. Актуальність сучасного викладу норми про державну зраду. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С. 341−346. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c98ad97d-11a5-4861-9e22-b6cc82afb6f4/content .

3. Стратонов В.М. Характеристика державної зради в системі національної безпеки України. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. С. 216-233. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(1)_2024-216-233.pdf.

4. Скрекля Л.І. Надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України як форма державної зради. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення. 2023. С. 316–319. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovo_Doslidna_Chastyna/Docs/2023_VIKL_Suchasni_naprjami.pdf#page=317.

Грушко Іван Юрійович,
студент Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДИВЕРСІЇ ТА ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Трансформацією загроз національній безпеці в Україні в умовах триваючої збройної агресії та гібридних форм впливу на державу є диверсія та терористичний акт. Диверсія традиційно спрямована проти оборонного потенціалу та життєво важливої інфраструктури держави і

має на меті підрив її економічного, військового чи політичного становища. Натомість терористичний акт орієнтований передусім на вплив на органи державної влади або міжнародні організації шляхом залякування населення, завдання значної шкоди або створення умов небезпеки для життя людей. Попри наявність спільних елементів − вибухів, підпалів, інших дій, здатних заподіяти тяжкі наслідки − мотиваційний та цільовий аспект є ключовим критерієм відмежування цих кримінальних правопорушень.

Обидва кримінальні правопорушення належать до категорії кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки та кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, проте мають різну правову природу, мету та способи вчинення. Порівнюючи ці два кримінального правопорушення почнено з нормативного визначення «диверсії», то це дія, яка вчинення з метою ослаблення держави: 1) вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, 2) на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, 3) також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Що стосується «терористичний акт», то це: «застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені (з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою)» [1].

Родовим об'єктом «диверсії» відповідно до диспозиції ст. 113 КК України є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України, а «терористичний акт» передбачений у розділі правопорушення проти громадської безпеки» Особливої частини КК. Виходячи з цього, родовим об'єктом «терористичного акту» є громадська безпека, тобто суспільні відносини щодо захищеності людей від джерел підвищеної небезпеки (злочинних угруповань, терористичних загроз, інших предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення). Деякі вчені родовим об'єктом «терористичного акту» пропонують визнавати не громадську безпеку, а основи національної безпеки або миру, безпеку людства і міжнародний правопорядок [2, с. 333–334; 3, с. 680]. Отже,

кримінальні правопорушення, передбачені статтями 113 і 258 КК, мають різні родові об'єкти.

«Диверсія» і «терористичний акт» також розрізняються за основними безпосередніми об'єктами. У диверсії – це окремі об'єкти національної безпеки у певних сферах суспільних відносин, конкретизація яких залежить від форм вчинення цього діяння, а в терористичному акті – суспільні відносини щодо захищеності людей від терористичних загроз, як особливого джерела підвищеної небезпеки. Дещо ускладненим виглядає співвідношення «диверсії» і «терористичного акту» за ознаками додаткових об'єктів. Зокрема: а) такі об'єкти у цих складах кримінального правопорушення юридично визначаються як додаткові факультативні; б) є об'єкти, які можуть виступати додатковими при вчиненні обох вище згаданих кримінальних правопорушень, наприклад, відносини власності; в) коло об'єктів, які можуть виступати як додаткові при вчиненні «терористичного акту», є дуже широким, оскільки в диспозиції ст. 258 КК йдеться про створення небезпеки настання тяжких наслідків в різних сферах суспільних відносин; в диверсії коло таких об'єктів залежить від форми її вчинення – може також бути дуже широким, зокрема при вчиненні дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, або більш вузьким, як при вчиненні дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе оборонне або народногосподарське значення [4, с. 193–196].

«Диверсія» і «терористичний акт» з об'єктивної сторони відрізняються за кількістю і змістом ознак, які їх характеризують. Так, диверсію характеризують лише діяння, альтернативно зазначені в диспозиції ст. 113 КК, виходячи зі змісту та спрямованості яких виділяються вісім форм диверсії. «Терористичний акт» може вчинюватись у двох альтернативних формах. Об'єктивну сторону «терористичного акту», вчинюваного в першій формі, характеризують три обов'язкові ознаки: 1) діяння – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи вчинення інших дій; 2) специфічні наслідки у вигляді створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; 3) причинний зв'язок між зазначеним діянням і наслідками. При вчиненні «терористичного акту» в другій формі його об'єктивна сторона виражається в погрозі вчинення дій, про які йдеться у першій формі. Важливо зауважити, що в ст. 258 КК на відміну від ст. 113 КК йдеться про «дії, які створювали небезпеку…». Однак останні дії одночасно можна характеризувати як дії, спрямовані на створення небезпеки. Це випливає з того, що у ст. 258 КК такі дії мають спрямованість на досягнення певної мети, альтернативно зазначеної в цій статті, а спрямованість дій на створення небезпеки завжди є об'єктивно вираженою частиною такої спрямованості. Це дозволяє окреслити ще більш детальну відмінність розглянутих кримінальних правопорушень, яка пов'язана з тим, що у ст. 113 КК йде мова лише про спрямованість

дій на заподіяння шкоди певним об'єктам, а за ст. 258 КК словосполученням «дії, які створювали небезпеку…» охоплюються два види дій: а) дії, спрямовані на створення небезпеки заподіяння шкоди та реалізацію такої небезпеки у вигляді реального заподіяння шкоди б) дії, спрямовані лише на створення небезпеки заподіяння шкоди.

Якщо перший вид подібний діям при вчиненні диверсії, то другий відрізняє терористичний акт від диверсії. Наприклад, учинення особою вибуху без спрямованості комусь заподіяти шкоду, але зі спрямованістю створити небезпеку, тобто реальну можливість заподіяння такої шкоди, може виступати способом залякування населення або досягнення іншої мети, зазначеної у ст. 258 КК. З суб'єктивної сторони диверсія та терористичний акт характеризуються умисною формою вини, причому самі діяння в обох кримінальних правопорушеннях вчинюються з прямим умислом. Зміст такого умислу при вчиненні «диверсії» і «терористичного акту» в другій формі (при погрозі вчинення відповідних дій) характеризуються двома ознаками: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння, яке включає в себе усвідомлення фактичних ознак дій, що характеризують об'єктивні сторони кримінальних правопорушень, та їх соціального характеру – можливості заподіяння істотної шкоди відповідним об'єктам кримінально-правової охорони; 2) бажання вчинити відповідні діяння. При вчиненні «терористичного акту» в першій формі зміст умислу має особливості в порівнянні як з диверсією, так і з другою формою «терористичного акту». Зокрема, його інтелектуальний критерій, крім зазначеної ознаки, доповнюється передбаченням особою настання специфічного наслідку у вигляді небезпеки для життя чи здоров'я людини або небезпеки заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, а зміст вольової ознаки відповідно визначається як бажання створити таку небезпеку.

«Диверсія» відрізняється від «терористичного акту» за метою вчинення кримінально караних дій, яка випливає безпосередньо зі змісту статей 113 та 258 КК. У складі «диверсії» – це мета ослаблення держави, а у складі «терористичного акту» – це: 1) порушення громадської безпеки; 2) залякування населення; 3) провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення; 4) вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; 5) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

«Диверсія» відрізняється від «терористичного акту» також за конструкцією складу кримінального правопорушення. «Диверсія» має усічений склад у всіх формах її вчинення, тоді як «терористичний акт» у першій формі є з не типовим матеріальним складом (створення небезпеки), а в другій формі (погрози як інформаційної дії) – з формальним складом. Зазначена розбіжність впливає на різний момент

закінчення «диверсії» та «терористичного акту». Диверсія вважається закінченим з моменту вчинення вибуху як такого із зазначеною у ст. 113 КК спрямованістю, незалежно від його фактичних наслідків, а при терористичному акті для визнання кримінального правопорушення закінченим необхідно встановити, що вибух спричинив у конкретному місці специфічний наслідок – небезпеку, про яку йдеться в ст. 258 КК. «Терористичний акт», вчиненний у формі погрози, вважається закінченим з моменту доведення погрози вчинити вказані у ст. 258 КК дії до відома органів державної влади чи місцевого самоврядування, службових осіб, об'єднань громадян, юридичних або фізичних осіб [5, с. 122–125; 6, с. 350–353].

Дослідження караності цих кримінальних дій доводить, що у деяких випадках фактичне умисне заподіяння диверсійним діянням шкоди обумовлює необхідність додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 115 КК або за ч. 3 ст. 258 КК. Норма про диверсію може конкурувати з нормою про терористичний акт як ціле (ст. 113 КК) і частина цілого (ст. 258 КК), і у таких випадках перевагу у застосуванні матиме норма про ціле, тобто вчинене слід кваліфікувати як «диверсію». Можливими також є випадки ідеальної та реальної сукупності «диверсії» та «терористичного акту».

При вирішенні питання конкуренції особливої уваги потребують наступні положення щодо об'єктивної сторони досліджуваних дій: 1) конкурувати норма про диверсію може лише з нормою про терористичний акт, вчинюваний у першій формі; 2) у терористичному акті конкуренції стосуються лише таких діянь, що були спрямовані на створення небезпеки заподіяння вказаної (ст. 258 КК) шкоди та реалізацію такої шкоди і не стосуються діянь, спрямованих лише на створення небезпеки заподіяння шкоди; 3) у ст. 258 КК законодавче формулювання «небезпека для життя чи здоров'я людини» є більш широким, ніж формулювання «масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю» і охоплює собою останнє; це означає, що в ст. 113 КК зазначені приписи є спеціальними; 4) формулювання «небезпека заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків» за ст. 258 КК також є більш широким, ніж дефініція ст. 113 КК стосовно: «можливого заподіяння шкоди діяннями, вчиненими щодо об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, території, об'єктів тваринного або рослинного світу, оскільки стосується різних сфер суспільних відносин; однак зазначене формулювання охоплює собою лише такі передбачені ст. 113 КК дії, які можуть заподіяти не будь-яку шкоду, а лише «значну майнову шкоду чи інші тяжкі наслідки». Від розглянутої конкуренції норм слід відрізняти випадки ідеальної сукупності кримінальних дій – коли особа вчинює одним діянням диверсію і терористичний акт. У такому разі суб'єкт вчинює певне діяння, яке входить до об'єктивної сторони «диверсії» і «терористичного акту», тобто має мету ослаблення держави та зазначену в ст. 258 КК, причому остання мета не є проявом першої мети.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III.
2. Тихий В.П. Відповідальність за терористичний акт. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи :матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро. 2016. С. 333–334.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с
4. Колосков В.В. Співвідношення статей 113 (диверсія) і 258 (терористичний акт) у Кримінальному кодексі України. Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. 2002. Ч. 1. С. 193–196.
5. Чорний О.М. Дискусія щодо визначення родового об'єкта терористичного акту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2015. № 18. Т. 2. С. 122–125.
6. Чуваков О.А. Тероризм і диверсія: порівняльний аналіз. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса 8 жовт.2010 р.). Львів. 2010. Т. 1: Кримінальне, кримінально-виконавче право та кримінологія. С. 350–353.

Гурін Дмитро Юрійович,
здобувач кафедри кримінального права
і кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ

Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних сферах [6]. Одним із ключових завдань правоохоронних органів України є гарантування ефективної боротьби з корупцією, зокрема шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Корупція в Україні суттєво ускладнює роботу правових інститутів, значно знижуючи їхню ефективність у виконанні належних функцій [7, с. 227–228, 8, с. 311–312]. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України (ст. 2) [3]. Усі елементи складу кримінального правопорушення, а також їх ознаки становлять єдину систему із внутрішніми зв'язками. Однак кожен із цих елементів має власне юридичне навантаження, і тільки в сукупності вони є

юридичною підставою для відповідальності особи за вчинене діяння. Під час кримінального судочинства кваліфікація суспільно небезпечних діянь, а також призначене покарання безпосередньо залежить від правильного визначення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. За об'єктивною стороною можна встановити об'єкт, суб'єктивну сторону, а інколи й суб'єкт кримінального правопорушення. Отже, визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення має істотне значення для обґрунтованого притягнення винного до кримінальної відповідальності. Правильне визначення об'єктивної сторони підкупу особи, яка надає публічні послуги, надасть можливість правильно кваліфікувати дії винної особи, а також відмежовувати це діяння від суміжних кримінальних й адміністративних правопорушень [4, с. 123; 5, с. 139–140].

Одним із важливих заходів кримінально-правового характеру у протидії корупції стало прийняття у 2011 році статті 368-4 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп осіб, що надають публічні послуги [1, с. 178; 2, с. 115–119].

Так, ч. 1 ст. 368-4 КК України передбачає кримінальну відповідальність за пропозицію чи обіцянку аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, спеціаліста, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи [3].

Прийняттям пропозиції є згода особи на адресовану їй пропозицію надати неправомірну вигоду. Водночас під *пропозицію* слід розуміти висловлення наміру щодо надання неправомірної вигод [3]. Відповідно, прийняттям пропозиції є діяння особи, що полягають у висловленні та доведенні до відома особи, яка намагається надати неправомірну вигоду (пропонує її), готовності (бажання) прийняти таку вигоду.

Обіцянкою надати неправомірну вигоду є висловлення наміру про надання неправомірної вигоди з повідомленням часу, місця, способу надання неправомірної вигоди [4; 5]. За своїм змістом *прийняття обіцянки* є досить близьким до прийняття пропозиції і також полягає в діяннях службової особи, спрямованих на вираження та доведення до особи, яка обіцяє надати неправомірну вигоду, бажання прийняти обіцяну неправомірну вигоду.

Прохання передати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи - це діяння особи, що також спрямовані на висловлення та доведення інформації про потребу передати цій особі або третім особам неправомірну вигоду. Власне, таке прохання і є ініціацією особою подальшої обіцянки та безпосереднього надання їй неправомірної вигоди. Проте прохання надати неправомірну вигоду, на відміну від вимагання неправомірної вигоди, не поєднане з будь-якими погрозами і не змушує особу надавати неправомірну вигоду задля уникнення шкідливих наслідків щодо своїх прав та законних інтересів. Навпаки, прохання надати неправомірну вигоду має диспозитивний характер, що дає особі можливість абсолютно вільно обирати спосіб подальших дій, а саме надавати чи не надавати службовій особі неправомірну вигоду.

Отже, для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги, необхідно правильно визначити об'єктивну сторону, кримінального правопорушення, а саме діяння, що полягає у пропозиції, обіцянці, наданні неправомірної вигоди і так само прохання її надати.

Список використаних джерел

1. Гурін Д. Ю. Актуальність дослідження кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану :* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ, 2023. С. 179–182.
2. Гурін Д. Ю. Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України. *Правові механізми змагального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 115–119.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
4. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. … д-ра філософії : 08 «Право». Київ, 2021. 311 с.
5. Юріков О. О. Кримінально-правова охорона об'єктів електронних комунікацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 304 с.
6. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140–158. DOI: https://doi.org/10.46925//rdluz.38.10.
7. Cherniei V., Cherniavskyi S., Babanina V., Ivashchenko V. Criminal remedies and institutional mechanisms for combating corruption crimes: the experience of Ukraine and international approaches. *Juridical*

Tribune. 2022. Vol. 12. Num. 2. P. 227–245. DOI: 10.24818/TBJ/2022/12/2.05.

8. Cherniei, V., Cherniavskyi, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19 (1), P. 311–338. https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11. URL: https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598.

Демедюк Марина,
студент Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний розвиток цифрових технологій і глобальних інформаційних мереж значно посилює актуальність проблеми кіберзлочинності. Кіберзлочинність являє собою суспільно небезпечну протиправну діяльність, спрямовану на незаконне заволодіння, знищення чи модифікацію інформації, що зберігається в електронних базах даних, а також на несанкціоноване втручання у роботу комп'ютерних систем шляхом використання вірусних програм, фішингових технологій або злому мережевих ресурсів. Такі дії можуть здійснюватися з корисливих, політичних або особистих мотивів, що зумовлює багатогранність і складність цього явища. Крім того, зачіпає не лише окремих громадян і підприємства, а й об'єкти критичної інфраструктури та державні установи, створюючи загрозу інформаційній безпеці на національному рівні. Окрім, безпосередньої матеріальної шкоди, кіберзлочинність підриває довіру до цифрового середовища, що перешкоджає ефективному розвитку електронного урядування та цифрової економіки.

Серед основних проблем кримінального законодавства України у сфері боротьби з кіберзлочинністю виокремлюють: – неповноту нормативного регулювання – відсутність чітких норм, що охоплюють усі види кіберзлочинів, зокрема шахрайство у мережі; – складність кваліфікації – труднощі у відмежуванні кіберзлочинів від суміжних правопорушень; – ускладнене доведення вини, адже злочинці часто діють анонімно, використовуючи захищені канали зв'язку та VPN-технології.

Але понятійним аспектом інформаційного кримінального правопорушення розуміють навмисні дії, спрямовані на знищення, викрадення або незаконне використання інформації, яка зберігається чи передається через інформаційні системи. Відповідно до статей 361–363 Кримінального кодексу України, до кіберзлочинів належать

правопорушення, пов'язані з неправомірним доступом до електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і мереж електрозв'язку [1].

Особливістю цієї категорії злочинів є наявність віртуальних слідів – змін у стані комп'ютерної системи, які фіксуються у програмах, базах даних або текстових файлах під час вчинення злочину. Такі кримінальні правопорушення мають специфічні матеріальні та ідеальні сліди, які утворюються залежно від способу впливу на інформаційні ресурси. Ці сліди можуть залишатися як при безпосередньому доступі, так і при віддаленому втручанні у систему [4].

На думку А. В. Савченка, до категорії кіберзлочинів варто відносити не лише діяння, прямо передбачені розділом XVI КК України, а й інші кримінальні правопорушення, якщо вони здійснюються за допомогою інформаційних мережевих технологій або їх наслідки проявляються у кіберпросторі [5, с. 154]. До таких злочинів учений відносить державну зраду, шпигунство, диверсію, порушення таємниці голосування, незаконне розголошення лікарської, шахрайство, комерційної чи банківської таємниці, сутенерство та інші. Фактично, у кожному розділі Особливої частини КК України можна виокремити діяння, що можуть бути вчинені із використанням комп'ютерних технологій.

В. Б. Дзюндзюк пропонує власну класифікацію кіберзлочинів, виокремлюючи такі їх групи [3]: – злочини проти конституційних прав і свобод людини (порушення недоторканності житла, таємниці листування, авторських прав тощо); – злочини проти життя та здоров'я особи, зокрема розповсюдження рецептів виготовлення наркотичних речовин; – злочини проти честі та гідності, пов'язані з поширенням наклепницької або компрометуючої інформації; – злочини проти власності, особливо у сфері платіжних і банківських систем; – злочини у сфері комп'ютерної інформації – несанкціонований доступ, створення або розповсюдження шкідливих програм; – злочини проти суспільної моральності; –злочини проти державної безпеки, зокрема незаконне отримання чи розголошення державної таємниці.

Враховуючи різні наукові точки зору, можна виділити групи кіберзлочини: – злочини, що посягають на інформаційні комп'ютерні відносини; – злочини у комп'ютерному інформаційному просторі, які стосуються прав на інформаційні ресурси; – інші злочини, для яких використання комп'ютерних технологій є складовою частиною їх вчинення.

Що стосується складу кіберзлочину, то включає такі елементи: об'єкт – інформаційні відносини, безпека комп'ютерних систем, власність тощо; об'єктивна сторона – незаконний доступ, модифікація або знищення даних, поширення вірусів, крадіжка чи шахрайство криптовалюти; суб'єкт – будь-яка осудна особа від 16 років або спеціальний суб'єкт (наприклад, системний адміністратор); суб'єктивна сторона – прямий умисел, часто з корисливими мотивами.

Покарання за кіберзлочини коливається від штрафів та обмеження волі до позбавлення волі строком до 12 років, особливо за масові кібератаки на стратегічні об'єкти. Додатково можуть застосовуватися санкції у вигляді конфіскації техніки чи заборони обіймати певні посади. Зокрема, несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерних систем карається до шести років позбавлення волі, а створення або розповсюдження шкідливих програм – до п'яти років [2].

Отже, перспективи вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері кіберзлочинності в Україні пов'язані з модернізацією правової бази, підвищенням цифрової компетентності правоохоронців, інтеграцією міжнародного досвіду та створенням гнучкої системи реагування на нові форми кіберзагроз. Комплексна реалізація цих напрямів дозволить зміцнити правові гарантії кібербезпеки та забезпечити ефективний захист прав громадян у цифровому середовищі. Також, у перспективі доцільним є створення єдиного державного центру моніторингу кіберзлочинів, який би координував діяльність правоохоронних органів, Служби безпеки України, Держспецзв'язку та інших суб'єктів кібербезпеки і така централізація сприятиме оперативному реагуванню на загрози і дозволить ефективно виявляти міждержавні злочинні мережі. Розвиток кримінально-правових засобів протидії кіберзлочинності має відбуватися у тісному взаємозв'язку з адміністративно-правовими, інформаційними та технічними заходами. Законодавець повинен забезпечити баланс між свободою інформаційного простору та його безпекою, не допускаючи надмірного обмеження прав громадян у мережі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : документ 2341-III; редакція від 01.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Васильковский І. І. Поняття, класифікація та характеристика окремих видів кіберзлочинів. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. № 1. ULR: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-2_2017/44.pdf

3. Дзюндзюк В. Б. Поява і розвиток кіберзлочинності. Державне будівництво. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/DeBu_2013_1_3

4. «Кіберзлочинність : виклики часу» URL: https://law.chnu.edu.ua/kiberzlochynnist-vyklyky-chasu/.

5. Савченко А. В. Кваліфікація кіберзлочинів. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2012. С. 140–210.

6. Шемчук В.В. Кіберзлочинність як перешкода розвитку інформаційного суспільства в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2018. Том 29 (68), No 6. – С. 119–124

Денисюк Павло Сергійович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МОДЕЛІ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ ЯК ОРІЄНТИР РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінальне право завжди виступало окремим стовпом у правовій системі держави, оскільки через нього держава визначає, які посягання вона вважає найбільш суспільно небезпечними та якими механізмами готова протидіяти цим діянням. Для України значення цього сегменту права сьогодні особливо зростає. Воєнні дії, внутрішні трансформації та постійний вплив нових викликів вимагають переосмислення традиційних підходів і критичної оцінки ефективності чинних норм. У таких умовах природно виникає інтерес до порівняння українського кримінального законодавства з досвідом держав, де кримінально-правова система розвивалася в умовах стабільності та тривалих європейських правових традицій. Аналіз моделей Франції та Німеччини дає змогу виявити найбільш ефективні рішення, визначити існуючі прогалини та визначити напрямки практичного вдосконалення національного законодавства.

Кримінальний кодекс України є єдиним кодифікованим джерелом кримінального права держави, що визначає систему складів кримінальних правопорушень, види покарань, принципи побудови кримінально-правових норм та правила притягнення до кримінальної відповідальності. У його структурі закладено принципи законності, рівності громадян перед законом, особистої відповідальності, справедливості та гуманізму. Принцип законності є ключовим для національної моделі, оскільки вимагає точності формулювань, забороняє застосування аналогії та забезпечує передбачуваність кримінально-правових наслідків. Українське кримінальне право передбачає чіткий поділ кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, що впливає на процесуальні наслідки, строки розслідування, застосування процесуальних угод та види запобіжних заходів. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки та злочини, останні – на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі, залежно від суспільної небезпечності діяння та передбаченого покарання. Така класифікація забезпечує системність і передбачуваність кримінально-правового регулювання, дозволяє диференційовано оцінювати

небезпечність правопорушень і ефективно застосовувати відповідні заходи кримінальної відповідальності [1].

У Франції кримінальне законодавство кодифіковане у Code pénal, що вирізняється високим рівнем системності та логічної організації. Французьке кримінальне право поєднує традиційні риси континентальної правової сім'ї зі значною увагою до соціально-профілактичного ефекту. Відповідальність будується на принципах пропорційності та чіткості, при цьому акцент робиться на поєднанні карального впливу з механізмами ресоціалізації. У багатьох випадках французька система передбачає широкий спектр альтернативних санкцій, які можуть застосовуватися замість позбавлення волі, що зменшує навантаження на пенітенціарні установи, запобігає рецидиву та забезпечує диференційований підхід до особи правопорушника [2].

Німеччина, зі свого боку, має одну з найконцептуальніших та найбільш цілісних моделей кримінального права у Європі, закріплену у Strafgesetzbuch. Основою німецької моделі є принцип особистої вини, що передбачає оцінку не лише об'єктивних ознак діяння, а й глибоку характеристику його суб'єктивної сторони. Німецький кодекс вирізняється високим рівнем деталізації, що забезпечує передбачуваність правозастосування та унеможливлює розширювальне тлумачення. Значну роль відіграють також штрафи, короткострокові види позбавлення волі та заходи безпеки, які дозволяють адаптувати державну реакцію до конкретних обставин та особливостей правопорушника [3].

Порівняльний аналіз української, французької та німецької моделей демонструє значну спільність принципів кримінальної відповідальності, водночас виявляючи різні підходи до структури кримінально-правових норм та пріоритетів у виборі видів покарань. Усі три системи дотримуються принципів законності та пропорційності, проте у Франції та Німеччині превентивна функція покарання більш широко реалізується через альтернативні санкції. Дослідження свідчать, що декриміналізація певних діянь і перенесення їх у сферу адміністративної відповідальності підвищує ефективність правозастосування та знижує рівень рецидивної злочинності.

Аналіз показує, що українське кримінальне право досі характеризується значною кількістю складів, які у багатьох європейських країнах віднесені до адміністративної юрисдикції. Надмірна криміналізація ускладнює ефективне досудове розслідування, створює додаткове навантаження на правоохоронні органи та не завжди забезпечує належний захист суспільних відносин. Так, у країнах ЄС більшість порушень, що не становлять підвищеної суспільної небезпеки, врегульовується через систему штрафів, адміністративних санкцій або цивільно-правових механізмів, що дозволяє зосередити кримінально-правові засоби на реально небезпечних діяннях [4]. Проблемними залишаються питання застосування альтернативних видів покарань в

Україні: хоча закон передбачає пробацію та штрафи, їхнє використання на практиці не відповідає рівню Франції чи Німеччини.

Розгляд кримінального права у контексті воєнної безпеки виявляє ще одну групу проблем. Норми, спрямовані на охорону об'єктів оборони, забезпечення порядку військової служби та захист територіальної цілісності, потребують системного оновлення з урахуванням сучасних загроз. У країнах Європи та Грузії такі норми відзначаються більшою деталізацією та чіткішим визначенням складів, що підвищує передбачуваність судової практики та зменшує ризики неоднозначного тлумачення [4].

Таким чином, порівняння українського кримінального законодавства з нормативними моделями Франції та Німеччини демонструє, що національне право поступово наближається до європейських стандартів, але цей процес ще не завершено. Наявна потреба у розширенні використання альтернативних санкцій, зменшенні надмірної криміналізації та вдосконаленні формулювань окремих складів кримінальних правопорушень. Також очевидною є необхідність підвищення узгодженості норм, що регулюють воєнну безпеку. Досвід Франції та Німеччини може слугувати основою для підвищення якості кримінальної політики, забезпечення передбачуваності правозастосування та підвищення ефективності державної реакції на кримінальні правопорушення. Інтеграція найуспішніших механізмів цих моделей у національне законодавство сприятиме формуванню більш цілісного, гнучкого та орієнтованого на реальні потреби суспільства кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Code pénal (France) : Version consolidée au 2025. Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070719.

3. Strafgesetzbuch (StGB) : Germany. Leseversion in der Fassung vom 4. Dezember 2022. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf.

4. Артемов В. Ю. Порівняльний аналіз кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки в Україні, Грузії та Республіці Польща. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/83.pdf.

Дорошенко Артем Сергійович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Проблематика злочинів проти людяності, передбачених статтею 442-1 Кримінального кодексу України, набуває особливої актуальності в контексті повномасштабної збройної агресії рф проти України. Масові порушення прав людини, серед яких умисні вбивства цивільного населення, катування, незаконне позбавлення волі, насильницькі зникнення, примусова депортація та насильницьке переміщення населення, сексуальне насильство, обернення в рабство та інші умисні нелюдські діяння, стали системним явищем у низці регіонів України. Зазначені дії мають ознаки широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, що підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого статтею 442-1 Кримінального кодексу України [1]. Їхній характер свідчить про наявність організованої державної політики переслідування, знищення, залякування та підкорення українського народу за національною та політичною ознаками, що становить грубе порушення основоположних принципів міжнародного гуманітарного права та норм jus cogens, зокрема заборони нелюдського поводження та дискримінації.

У цих умовах особливого значення набувають питання правової кваліфікації вчинених діянь, документування фактів порушень, розроблення ефективних механізмів переслідування винних і забезпечення прав потерпілих.

Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, злочини проти людяності включають будь-які умисні дії, вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення з усвідомленням такого нападу, зокрема: вбивство, винищення, обернення в рабство, депортацію або насильницьке переміщення населення, ув’язнення або інше істотне позбавлення свободи, катування, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, переслідування груп за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними чи гендерними ознаками, насильницьке зникнення осіб, злочин апартеїду та інші нелюдські діяння, які умисно завдають сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров’ю [2]. Такі дії на території України стали системним явищем і свідчать про наявність організованої політики держави або інших

структур щодо залякування, пригнічення та підкорення цивільного населення, що порушує основоположні принципи міжнародного права.

На відміну від воєнних злочинів, для кваліфікації злочинів проти людяності не вимагається наявність стану війни чи збройного конфлікту, достатньо встановити факт організованого нападу на мирне населення. Саме ця ознака робить злочини проти людяності універсальним поняттям міжнародного кримінального права, яке охоплює як ситуації воєнного часу, так і злочини, скоєні у мирний період.

У ході російсько-української війни зафіксовано численні випадки, які містять ознаки злочинів проти людяності. Найбільш відомими є події у Бучі, Ірпені, Ізюмі, Маріуполі, Волновасі, Лимані та інших містах, де російські збройні сили систематично здійснювали розстріли цивільного населення, катування, зґвалтування, незаконні арешти, депортації та інші дії, що мають очевидний характер масових злочинів. Виявлені факти масових поховань, наявність катівень, численні свідчення потерпілих та результати незалежних міжнародних розслідувань свідчать про спланований і скоординований характер цих дій. Така практика відповідає визначенню злочинів проти людяності відповідно до міжнародних стандартів і свідчить про реалізацію державної політики геноцидного спрямування.

Саме в контексті цих систематичних порушень міжнародного права Міжнародний кримінальний суд у Гаазі ухвалив історичне рішення: 17 березня 2023 року Палата попереднього розгляду II Міжнародного кримінального суду (МКС) у Гаазі видала ордери на арешт президента рф та уповноваженої Президента рф з прав дітей, у зв'язку зі скоєнням воєнних злочинів на території України. Дані ордери були видані на підставі клопотань прокуратури МКС від 22 лютого 2023 року та стосуються, зокрема, незаконної депортації та насильницького переміщення дітей з окупованих територій України до рф. За інформацією української сторони, станом на кінець 2022 року було зафіксовано депортацію щонайменше 16 221 дитини, а російською владою повідомлялося про «усиновлення» близько 2000 сиріт із соціальних закладів, а також переміщення 350 дітей з Донбасу до прийомних сімей у 16 областях рф. Палата підкреслила, що ордери на арешт є засекреченими для захисту потерпілих та свідків, а також для забезпечення належного проведення розслідування. Водночас було ухвалено публічно оголосити інформацію про існування ордерів, імена підозрюваних, характер злочинів та види відповідальності, встановлені Палатою, з метою запобігання подальшим порушенням та підвищення обізнаності громадськості про триваючі злочини [3].

Однією з найважливіших передумов ефективного переслідування злочинів проти людяності є належна доказова база. Умови активних бойових дій, окупації територій, руйнування інфраструктури та масштабність злочинів значно ускладнюють процес документування. Збір доказів здійснюється із застосуванням сучасних технологій, таких як супутникові знімки, цифрова розвідка, криміналістичні та ДНК-

експертизи, аналіз відкритих джерел, свідчення потерпілих і свідків, а також матеріали, зібрані міжнародними місіями. Водночас особливе значення має забезпечення належності, допустимості та достовірності доказів, адже будь-яке порушення процедурних вимог може поставити під сумнів їхню доказову силу в міжнародних судових інституціях.

Розслідування злочинів проти людяності має стати прикладом утвердження принципу невідворотності покарання незалежно від політичного статусу чи посадового становища винних осіб. Ефективне притягнення до відповідальності має не лише відновити справедливість і права потерпілих, але й зміцнити міжнародний правопорядок, запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому та відновити довіру до міжнародних інститутів правосуддя.

Отже, злочини проти людяності є найтяжчою формою посягання на фундаментальні цінності людства, а їх розслідування і покарання винних є ключовими завданнями як національних, так і міжнародних правових систем. Український досвід документування, розслідування та правової оцінки таких діянь уже сьогодні формує новий етап розвитку міжнародного кримінального права, сприяє зміцненню принципів верховенства права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_588?utm_source=chatgpt.com#Text.

3. Українська правда. «Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордер на арешт Путіна». 17 березня 2023 р. URL: https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/03/17/7393946/?utm_source=chatgpt.com.

Єлаєв Юрій Леонідович,
адвокат

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Вчення про Закон України про кримінальну відповідальність, поряд з вченням про кримінальне правопорушення та вченням про його склад, є всезагальним і фундаментальним правовим інститутом у межах загальної частини кримінального права. Одним із аспектів вчення про Закон України про кримінальну відповідальність є питання про класифікацію вказаних Законів на певні різновиди за визначеною правовою ознакою (критерієм).

Так, положення частин 2 та 5 статті 3 Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України) передбачають юридичну дефініцію – Закони України про кримінальну відповідальність. Оскільки, в даному випадку кримінально-правовий термін – Закони України про кримінальну відповідальність, визначається називному відмінку, в множині, вбачається, що категорія «Закони України про кримінальну відповідальність» є родовим поняттям, яке поділяється на декілька видів. Про які буде зазначено нижче за текстом даної наукової розвідки. Також, саме з цієї причини дефініція – Закони України про кримінальну відповідальність, вказується в назві даного наукового пошуку.

Звертаємо увагу на те, що КК України, хоча і не містить окремої правової норми щодо класифікації Законів України про кримінальну відповідальність, проте, таку класифікацію можливо здійснити із урахуванням формально-логічного тлумачення норм КК України, передусім, норм частини 6 статті 3 КК України. Крім того, звертаємо увагу на те, що назва Розділу ІІ Загальної частини КК України – Закон про кримінальну відповідальність.

Таким чином, систему Законів України про кримінальну відповідальність становлять саме окремі Закони України про кримінальну відповідальність, які є складовими частинами (елементами) Законодавства України про кримінальну відповідальність (вказана дефініція прямо вказується в назві статті 3 КК України – Законодавство України про кримінальну відповідальність).

Зазначаємо, що основоположним галузевим законом про кримінальну відповідальність є саме: КК України, який і є законодавством України про кримінальну відповідальність у розумінні положень частини 1 статті 3 КК України.

Одночасно з цим, приписи частини 6 статті 3 КК України передбачають, що: Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Із урахуванням того, що в тексті диспозиції частини 6 статті 3 КК України, зазначається формулювання: «та/або», можливо обґрунтовано дійти висновку стосовно того, що в даному випадку, застосовано логічну формулу у вигляді несуворої (слабкої) диз'юнкції. У зв'язку з цим, слід зауважити те, що Закон про внесення змін до КК України стосується саме КК України.

Внаслідок чого, можливо дійти висновку відносно того, що в кожному варіанті логічного співвідношення між різними видами законодавств, про які зазначається в тексті диспозиції частини 6 статті 3 КК України буде наявна вказівка саме на КК України, як на юридичний акт до якого власне і вносяться зміни.

При цьому, логічне співвідношення між різними видами законодавств без наявності прямої вказівки саме на КК України, в даному випадку, не буде в повній мірі відображати розуміння вищевказаної кримінально-правової норми, із урахуванням її тлумачення, як Закону про внесення змін саме до КК України.

Таким чином, із урахуванням норм частин 1 та 6 статті 3 КК України можливо визначити два найбільш типові (узагальнені) види Законів України про кримінальну відповідальність (як родове поняття), а саме: 1) КК України, тобто, КК України, який набрав чинності 01 вересня 2001 року та який діє станом на теперішній час, із урахуванням змін і доповнень до нього; 2) Закони України про внесення змін до КК України.

Вбачається, що вказані два види Законів України про кримінальну відповідальність, можуть розглядатися в якості Законодавства України про кримінальну відповідальність у широкому розумінні. Оскільки: 1) норми частини 6 статті 3 КК України, прямо передбачають, що складовою частиною законодавства України про кримінальну відповідальність є, в тому числі, Закони про внесення змін до цього Кодексу; 2) згідно норм частини 2 статті 3 КК України, вказані Закони України про кримінальну відповідальність є такими, що прийняті після набрання чинності цим Кодексом і включаються до нього після набрання ними чинності; 3) обидва види вказаних Законів мають доктринальний та нормативно-правовий взаємозв'язки між собою.

Натомість, власне та безпосередньо КК України, доцільно розглядати в якості Законодавства України про кримінальну відповідальність у вузькому розумінні. Так, приписи частини 1 статті 3 КК України, встановлюють правило згідно якого: Законодавство України про кримінальну відповідальність становить саме: КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

У свою чергу, царину Законів України про внесення змін до КК України (як родове поняття), в залежності від найменувань та кількості галузей законодавства до якого внесено зміни можливо класифікувати на такі види Законів України про внесення змін до КК України, про які зазначено в положеннях частини 6 статті 3 КК України:

1) Закони України про внесення змін безпосередньо та тільки до КК України;

2) Закони України про внесення змін, як до КК України, так і до кримінально-процесуального законодавства України;

3) Закони України про внесення змін, як до КК України, так і до законодавства України про адміністративні правопорушення;

4) Закони України про внесення змін, як до КК України, так до кримінально-процесуального законодавства України, а також і до законодавства України про адміністративні правопорушення, одночасно.

Разом з цим, звертаємо увагу на те, що КК України прямо не передбачає, хоча і прямо не забороняє, можливість внесення змін до

КК України, Законами України про внесення змін, як до КК України, так і до іншого законодавства України (аніж, вищеназвані види Законодавства України: про кримінальне провадження, про адміністративні правопорушенні).

Вбачається, що таким іншим Законодавством України може бути, зокрема, фінансове (в тому числі, податкове) Законодавство України, екологічне (в тому числі, земельне) Законодавство України. Особливу увагу, в даному випадку, слід звернути на Закони України, які встановлюють правовий статус судових, правоохоронних і правозастосовних органів й одночасно з цим містять положення щодо внесення змін до КК України.

Вбачається, що вказані Закони України також можуть розглядатися в якості Законів про кримінальну відповідальність у разі, якщо ними передбачаються, зокрема, зміни до КК України. Таким чином, вищевказані два види Законів України про внесення змін до КК України, які прямо не передбаченні нормами частини 6 статті 3 КК України є такими Законами України, що жодним чином не суперечать, а значить у повній мірі відповідають приписам КК України.

Із вищеперелічених варіантів логічного співвідношення внесення змін до Законів (зокрема, до КК України), вбачається, що в кожному із них наявний КК України, що наближає такі варіанти співвідношення до слабкої диз'юнкції в логіці. Крім того, враховуючи те, що один із варіантів логічного співвідношення юридичних актів, якими вносяться зміни до КК України, передбачає, як окремий вид Законів, саме Закон України про внесення змін безпосередньо та тільки до КК України (без внесення змін до іншого законодавства), вбачається, що в даному випадку наявна саме логічна диз'юнкція.

При цьому, вказаний тип логічної диз'юнкції можливо визначити, як змішана диз'юнкція (котра відрізняється від слабкої й сильної диз'юнкцій). Логічна сутність змішаної диз'юнкції буде полягати в тому, що один із її елементів, у даному випадку, Закон про внесення Змін до КК України буде наявним самостійно (в однині) або разом із іншими елементами (в множині), в якості одного із видів Закону про внесення змін до КК України.

Також, необхідно зазначити, що Закони України про кримінальну відповідальність можуть розглядатися, як у загально-нормативному розумінні, тобто, як певний юридичний акт, передусім, КК України; так і в конкретно-нормативному розумінні, тобто, як певна окрема норма (стаття, частина статті) КК України.

Таким чином, в даному доктринальну пошуку, має місце дослідження застосування формально-логічного методу в кримінальному праві, як в одній із сфер юридичної науки. Так, у даному випадку, формально-логічний метод дослідження застосовується із урахуванням вчення про логічну класифікацію та вчення про логічні співвідношення між поняттями в складному судженні (передусім, у виді змішаної диз'юнкції, як окремому виді логічної диз'юнкції).

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Єременко Наталія Андріївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Поштаренко Інна Валеріївна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Торгівля людьми є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, що посягає на фундаментальні права людини. Вона має складну структуру, багатокомпонентний зміст та значну латентність, що істотно ускладнює її виявлення і кваліфікацію. У сучасних умовах збройної агресії проти України проблема протидії торгівлі людьми набуває особливої актуальності, адже воєнний стан створює передумови для збільшення кількості потенційних жертв, ускладнює діяльність правоохоронних органів і породжує низку нових викликів для правозастосовної практики.

Кримінально-правове регулювання відповідальності за торгівлю людьми закріплене у статті 149 Кримінального кодексу України, яка визначає цей злочин як здійснення будь-якої незаконної угоди щодо людини, пов'язаної із її вербуванням, переміщенням, переховуванням, передачею або одержання з метою експлуатації [1]. До таких дій належать випадки використання примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого. При цьому експлуатація може мати різні форми, такі як: використання в порнобізнесі, примусова праця або примусове надання послуг, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, примусове одруження тощо. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, а також корисливими мотивами.

В умовах воєнного стану кваліфікація торгівлі людьми ускладнюється рядом об'єктивних факторів. Насамперед, суттєво змінюється соціально-правовий контекст: частина населення переміщується як усередині країни, так і за її межі, що створює ситуації підвищеної вразливості. Такі обставини ускладнюють встановлення факту добровільності переміщення осіб, що є ключовим елементом для розмежування законної допомоги у виїзді за кордон та протиправної діяльності, спрямованої на експлуатацію.

Крім того, у процесі кваліфікації злочину виникають проблеми з доведенням умислу особи на експлуатацію. У мирний час встановлення цього елементу вже є складним, але у воєнний період, коли люди часто змушені погоджуватися на будь-які умови праці чи проживання, виявлення ознак примусу чи обману вимагає особливої уваги. Додаткову складність становить і той факт, що потерпілі нерідко перебувають у стані психологічного шоку, не усвідомлюють себе жертвами торгівлі людьми, а тому не звертаються по допомогу до правоохоронних органів [2, с. 417–419].

Особливу увагу вимагає питання кваліфікації торгівлі людьми, вчиненої в умовах збройного конфлікту, коли потерпілі можуть використовуватися у збройних конфліктах, або ж у контексті насильницької експлуатації цивільного населення на окупованих територіях. Такі дії мають ознаки порушення норм міжнародного гуманітарного права і можуть бути розцінені не лише як злочини проти особи, а й як воєнні злочини, передбачені міжнародними договорами, ратифікованими Україною. У зв'язку з цим постає питання подвійної кваліфікації діянь – за ст. 149 КК України та за статтями, що передбачають відповідальність за порушення законів і звичаїв війни.

Ще однією проблемою є кваліфікація дій організованих груп, які діють на території декількох держав. З початком війни Україна стикається з транснаціональним характером цього явища – зокрема, із випадками незаконного перевезення осіб через державний кордон під виглядом евакуації чи працевлаштування. У таких випадках важливо враховувати норми міжнародних актів, зокрема Протоколу ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [3].

Його положення мають бути враховані під час тлумачення і застосування статті 149 КК України, особливо у контексті міжнародної співпраці.

У висновку слід зазначити, що під час воєнного стану торгівля людьми набуває нових форм і масштабів, а її кваліфікація стає складнішою через зміну характеру злочинності, міграційних процесів і психологічного стану потерпілих. Для підвищення ефективності правозастосування необхідно удосконалювати кримінально-правові механізми, зокрема уточнювати поняття «уразливого стану», «експлуатації» та «угоди щодо людини» у відповідних підзаконних актах і роз'ясненнях Верховного Суду. Лише за умови інтегрованого підходу, що поєднує правову, соціальну та гуманітарну складові, можливо забезпечити належну кваліфікацію цього злочину та реальний захист жертв торгівлі людьми в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Григорчак Д.В. Протидія торгівлі людьми в умовах війни та глобальних викликів XXI століття. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 417–419.

3. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 : станом на 4 лют. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text.

Загородній Сергій Сергійович,
здобувач науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

ПОШКОДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 194-1 КК УКРАЇНИ

На законодавчому рівні поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення не отримало чіткого визначення, проте у правовій літературі та наукових статтях існує різноманіття підходів до його трактування. Ймовірно така ситуація обумовлена бажанням зробити кримінально-правові норми простішими щодо їх тлумачення. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є обов'язковим елементом для притягнення до кримінальної відповідальності. Це випливає зі ч. 1 ст. 2 КК України, де зазначено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України [4].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення відображає зовнішній прояв протиправної дії чи бездіяльності та представляє собою сукупність об'єктивних ознак, які характеризують посягання на об'єкт і підлягають сприйняттю, встановленню і доказуванню. Її значення визначається низкою факторів: по-перше, вона як складова частина складу будь-якого кримінального правопорушення формує саму основу для кримінальної відповідальності; по-друге, вона слугує базисом для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень; по-третє, є критерієм для розмежування близьких за складом кримінальних правопорушень; по-четверте, вона дозволяє відокремлювати кримінальні правопорушення від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень; і, вона є основою

для призначення справедливого та об'єктивного покарання. Оскільки, якою б протиправною не була думка вона підлягає лише моральному осуду, залишаючись поза сферою кримінального судочинства.

Дія як характеристика об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення визначається як протиправний і суспільно небезпечний акт людської поведінки. Кримінальне законодавство регулює дві основні форми злочинних діянь: активну поведінку, тобто дію, та пасивну поведінку, тобто бездіяльність. Однак не кожна дія може бути кваліфікована як кримінально карана. Лише у випадку передбачення такої дії як форми прояву об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Стаття 194-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за: 1) умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей (ч. 1); 2) вчинення цих дій повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом (ч. 2); 3) вчинення цих дій, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3) [4].

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у двох формах: 1) пошкодження; 2) руйнування. Наслідки у вигляді призведення або можливості до призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України. Загибель людей або інші тяжкі наслідки є обов'язковими ознаками кваліфікованого складу (ч. 3 ст. 194-1 КК України). Таким чином, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України) – це кримінальне правопорушення з матеріальним складом. Крім того, у ч. 2 цієї статті передбачено ще одну ознаку об'єктивної сторони умисного об'єктів електроенергетики, яка має обов'язковий характер, – загальнонебезпечний спосіб [14, с. 124–125].

З огляду на викладене, дослідження ознак об'єктивної сторони умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики слід розпочати з визначення суспільно небезпечних дій цього кримінального правопорушення, якими є пошкодження.

У тлумачних словниках слово «пошкоджувати» означає: 1) виводити що-небудь з ладу; 2) псувати; 3) руйнувати»; 4) шкодити; 5) приводити в несправний стан; 6) порушувати цілісність, міцність; 7) погіршувати якість; 8) спричинювати шкоду тощо [9, с. 484; 10]. З етимологічної позиції пошкоджувати – приводити що-небудь у непридатний стан, псувати, руйнувати, порушувати цілісність чого-небудь. Деякі тлумачні словники ототожнюють дії «пошкоджувати» та

«руйнувати». Однак, в кримінальному законодавстві поняття не можуть бути багатозначними [14, с. 125].

Пошкодженням майна Пленум Верховного Суду України визнає погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан [11]. Аналогічне визначення пропонують деякі українські вчені [2, с. 103]. Схоже тлумачення пропонує А. В. Семенюк-Прибатень, однак додає слово «протиправне», тобто пошкодженням майна, на думку вченої, слід вважати протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що спричиняє погіршення його якості, зменшення цінності або тимчасової непридатності для використання за цільовим призначенням [12, с. 216]. Пошкодження майна передбачає неправомірний вплив на об'єкт, що призводить до часткової втрати його споживчих властивостей і економічної цінності. Такий стан суттєво ускладнює або обмежує можливість майна виконувати свою функцію за призначенням. Відновлення пошкодженого майна можливе, але лише після відповідних фінансових, трудових чи інших вкладень, що дозволяють повернути йому втрачені корисні властивості, хоча б тимчасово або частково [6, с. 400; 7, с. 843]. М. І. Хавронюк стверджує, що пошкодження – це приведення у часткову непридатність щодо цільового використання [13, с. 223]. На думку Р. А. Бориславського, пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, унаслідок якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням [1, с. 34].

Пошкодження інколи трактують як приведення майна в настільки неналежний стан, коли використання предмета кримінального правопорушення за його початковим призначенням стає неможливим або значно ускладнюється без попереднього ремонту, за умови, що існує реальна можливість відновлення його первинних властивостей. Будь-яке пошкодження майна означає порушення його фізичної цілісності та зниження економічної цінності, за якого об'єкт зберігає потенціал для відновлення пошкоджених характеристик.

З огляду на зазначене, можна виокремити такі ознаки пошкодження майна: 1) погіршення якості; 2) зменшення цінності; 3) непридатне до використання за цільовим призначенням протягом певного часу; 4) може бути відновлене [14, с. 125].

Пошкодження майна розглядається як суспільно небезпечна дія, що полягає у неправомірному впливі на об'єкт із метою погіршення його стану. У результаті таких дій майно частково втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність, що суттєво ускладнює або обмежує його використання за призначенням. Однак майно може бути відновлено, повертаючи собі втрачені або зменшені корисні якості, які

дозволяють експлуатацію відповідно до його функціонального призначення [14, с. 127].

Предметом умисного пошкодження об'єктів електроенергетики є технічні засоби та споруди електрозв'язку, що входять до складу електроенергетичної мережі. Їх пошкодженням деякі вчені вважають: 1) приведення будь-яким способом на певний час у стан, не придатний для використання за цільовим призначенням [6, с. 400; 7, с. 843; 8, с. 1112]; 2) приведення на певний час або остаточно у цілком або частково непридатний за цільовим призначенням стан [3, с. 398]; 3) приведення в стан, за якого вони цілком або частково втрачають здатність використовуватися для передачі інформації [5, с. 766]. Таким чином, переважна більшість учених для тлумачення поняття «пошкодження» використовують передбачене в постанові Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 року № 4 «Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» визначення [14, с. 127].

На нашу думку, у контексті ст. 194-1 КК України, а також суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень, пошкодженням об'єктів електроенергетики слід вважати суспільно небезпечну дію, яка полягає у неправомірному впливі на хоча б один із вказаних об'єктів з метою погіршення його функціональності. Унаслідок цього він частково втрачає свої споживчі властивості, економічну цінність або можливість використання за призначенням значно ускладнюється. При цьому зберігається можливість його відновлення.

Список використаних джерел

1. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України : дис. … д-ра філософії : 08 «Право». Львів, 2020. 237 с.

2. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 258 с.

3. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 576 с.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В.І. Борисова, В. І. Тютюгіна]. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 2013. 1040 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1046 с.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. С. 1384.

9. Пошкоджувати. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 7 : Поїхати–Приробляти. 1976. 723 с. URL: http://sum.in.ua/s/poshkodzhuvaty.

10. Пошкоджувати. *Словник української мови*. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BE%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8.

11. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 лип. 1976 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-76#Text.

12. Семенюк-Прибатень А. В. Поняття знищення та пошкодження майна у кримінальному праві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 207–219. (Серія «Юридична»).

13. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2021. С. 266.

14. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. … д-ра філософії : 08 «Право». Київ, 2021. 311 с.

15. Cherniavskyi, S., Dzhuzha, A., Babanina, V., & Harust Yu. (2022). Financial and Economic Security in Ukraine: Improving a System based on the International Example. *Review of Economics and Finance*. 20 (1). P. 208–215. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2022/10/Cherniavskyi_REF.pdf.

Зайва Євгенія Володимирівна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТАНДАРТИ ЄС ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

У контексті цифрової трансформації сучасного суспільства інформаційні технології набувають дедалі більшого значення у всіх сферах життя, зокрема й у кримінальному судочинстві. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Електронні докази мають специфічні риси, що потребують адаптації наявних правових норм, а також впровадження нових механізмів забезпечення їх допустимості, достовірності та цілісності [1, с. 51].

Електронні докази стали одним із ключових інструментів сучасного кримінального процесу, оскільки значна частина правопорушень залишає цифровий слід. За своєю правовою природою вони є самостійним видом доказів, проте їхній правовий статус у законодавстві України залишається недостатньо врегульованим. Основними питаннями, що виникають у зв'язку з використанням електронних доказів, є автентичність, тобто необхідність довести, що доказ не зазнав змін з моменту створення або вилучення; допустимість, тобто підтвердження того, що доказ отримано законним шляхом без порушення прав і свобод людини; та цілісність, що передбачає забезпечення незмінності та достовірності даних під час їх збору, зберігання та використання в кримінальному провадженні.

У міжнародній практиці застосовуються різні механізми перевірки електронних доказів, серед яких метадані файлу, такі як дата створення, автор та місце збереження, що дозволяють відстежити зміни; криптографічні методи, включно з цифровими підписами, хеш-функціями та електронними сертифікатами, які забезпечують автентичність даних; а також цифрова експертиза, що передбачає комплекс технічних заходів для аналізу електронних доказів, включно з відновленням видалених файлів, аналізом мережевого трафіку та ідентифікацією авторства [2, с. 121].

Ефективне використання електронних доказів потребує чітких стандартів автентичності та надійності, без яких доказ не може бути визнаний допустимим. У країнах Європейського Союзу такі стандарти

вже сформовані й ґрунтуються на принципах цілісності даних та прозорості процедур, тоді як в Україні підходи до використання електронних доказів залишаються неоднорідними, що потребує їх узгодження з європейською практикою та вдосконалення національного законодавства.

На сьогодні визначення поняття «електронні докази» в Кримінальному процесуальному кодексі України відсутнє, проте країна поступово адаптує процесуальні механізми для роботи з цифровими даними. Одним із ключових нормативних нововведень став Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX, який доповнив кримінально-процесуальні інструменти положеннями про копіювання комп'ютерних даних, можливість їх збереження без вилучення пристроїв та механізми подолання логічного захисту (паролів) у межах слідчих дій [3]. Ці зміни підвищили оперативність реагування слідчих на загрозу втрати цифрових слідів і формалізували процедури, спрямовані на збереження цілісності інформації. Водночас у законодавстві України електронні докази визначені у ч. 1 ст. 99 КАС України та ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України, як «інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі» [4; 5].

Комітет безпеки Європейського Союзу визначає електронні докази як дані, що зберігаються в електронному вигляді, наприклад, IP-адреси, електронні листи, фотографії або імена користувачів, які мають значення для кримінального процесу. Зазвичай такі дані знаходяться у постачальників послуг, а правоохоронні та судові органи змушені звертатися до них для отримання необхідної інформації [7, с. 10; 10]. У національному законодавстві Австрії, Болгарії, Чеської Республіки, Італії, Швеції та інших держав офіційне визначення електронних доказів відсутнє. У Німеччині електронні докази визначають як інформацію, що зберігається або передається у цифровій формі та має значення для кримінального розслідування. У Франції електронні докази охоплюють будь-яку доказову інформацію, створену, збережену або передану в цифровій формі за допомогою електронних пристроїв, яка є важливою для досудового розслідування кримінальних правопорушень. До електронних доказів належать різні типи даних в електронній формі, зокрема електронні листи, текстові повідомлення, фотографії, відео з мережі Інтернет, а також інші категорії даних, такі як інформація про абонентів або дані про трафік онлайн-акаунтів. Електронні докази мають таку саму юридичну силу, як і паперові, вони підписуються і не потребують прив'язки до конкретного технологічного засобу. Жодна з досліджуваних країн не передбачає спеціальних юридичних кодексів для роботи з

електронними доказами. Аналіз законодавства цих держав показує, що електронні докази зазвичай прирівнюються до традиційних доказів, причому найбільш схожі вони з документами у паперовій формі.

Європейський підхід до електронних доказів останніми роками став предметом системної регуляції. Прийняття e-evidence пакета (зокрема Регламенту (ЄС) 2023/1543) створює механізм European Preservation Order та European Production Order, що дозволяє безпосередньо звертатися до провайдерів або їхніх представників у межах Союзу з вимогою зберегти або передати електронні докази. Європейські експерти визначають, що цей механізм покликаний пришвидшити і формалізувати доступ до цифрових даних у транснаціональних розслідуваннях [8].

Регламент містить чіткі процесуальні гарантії (необхідність оцінки пропорційності, вимоги до захисту фундаментальних прав, строки реагування провайдерів тощо), але водночас отримав критику за потенційне ослаблення традиційного судового нагляду, зокрема щодо меж використання отриманих даних [9].

Рекомендації щодо використання доказів в електронній формі у національних правових системах сформулювані й Комітетом Міністрів Ради Європи. Серед цих рекомендацій привертають увагу такі. Вирішувати потенційну доказову силу електронних доказів відповідно до національного законодавства мають суди. Електронні докази повинні оцінюватися так само, як і інші види доказів, зокрема щодо їх допустимості, автентичності, точності та цілісності. Обробка електронних доказів не повинна бути невигідною для сторін або надавати несправедливу вигоду одній із них. У принципі, суди не повинні заперечувати юридичну силу електронних доказів лише через відсутність вдосконаленого, кваліфікованого або аналогічного захищеного електронного підпису. Суди повинні знати про доказову силу метаданих і потенційні наслідки їх невикористання. Сторонам має бути дозволено подавати електронні докази в оригінальному електронному форматі без необхідності надання роздруківок. Беручи до уваги вищий ризик потенційного знищення або втрати електронних доказів порівняно з неелектронними доказами, держави-члени повинні

Хоча Україна вже здійснила важливі кроки в нормативному регулюванні електронних доказів, зокрема через Закон № 2137-IX, залишаються значні проблеми, пов’язані з процедурною системністю та захистом даних. Європейський досвід, зокрема через Регламент (EU) 2023/1543, демонструє прагнення до ефективного та водночас збалансованого підходу, який поєднує доступ до даних із гарантіями прав людини. Гармонізація українського законодавства з цими стандартами може суттєво підвищити ефективність кримінального правосуддя.

Отже, ефективне використання електронних доказів у кримінальному провадженні потребує комплексного підходу, що включає правове регулювання, технічні інструменти перевірки та чіткі процесуальні норми, які забезпечують їхню достовірність і законність застосування.

Список використаних джерел

1. Квашук О. Д. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. Вип./I ssue 2 (10), 2025. С. 50–56. URL: https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/109/105
2. Петрик В.В. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні: проблеми їх збору, перевірки та оцінки. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. Вип. 87: частина 4. 2025. С. 19–123. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/19-3.pdf
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування системи електронного судочинства: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2747-15
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1618-15
6. Council of the European Union. E-evidence: policies and legal framework. Brussels: Council of the European Union, 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/e-evidence
7. Сенченко Н.М., Чумаченко В.Ю. Електронні докази у кримінальному провадженні: досвід реалізації у зарубіжних країнах. Академічні візії. 2025. Випуск 42. С. 1–10. URL: https://zenodo.org/ records/15395747
8. Чорнозуб Л. Використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві держав-членів Європейського Союзу: нові правові інструменти. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 441–444 URL: http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/172-3-2024
9. Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings. Official Journal of the European Union. 2023. L 191. P. 1–59. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj/eng
10. Фігурський В.М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. Галицькі студії. Юридичні науки. № 4, 2023. С. 97–105. URL: file:///C:/Users/Hpuser/Downloads/14%20(2).pdf.

Замула Микола Олегович,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: КРОК ДО ГУМАНІЗАЦІЇ, ЧИ ЛЕГАЛІЗАЦІЯ БЕЗКАРНОСТІ

Упродовж кількох десятиліть у міжнародній практиці застосовується інститут кримінального проступку, сутність якого полягає у звуженні переліку діянь, що кваліфікуються як злочини, та у спрощенні відповідних процесуальних процедур. Логіка цього підходу полягає в тому, що якщо правопорушення є нетяжким, не становить значної суспільної небезпеки та передбачає більш м'яке покарання, ніж за злочин, то й порядок його розслідування має бути менш формалізованим і швидшим. В Україні запровадження чіткої моделі кримінальних проступків визначено одним із напрямів реформування кримінального законодавства, закріпленим у Концепції реформування кримінальної юстиції [1, с. 216]. Водночас, попри наявність нормативних засад, відповідні положення й досі не набули достатньої системності та повноти правового регулювання, що зумовлює подальшу актуальність цієї проблематики.

Сучасний розвиток кримінального законодавства України пов'язаний із пошуком оптимального балансу між гуманізацією та ефективністю кримінально-правового впливу, особливо у сфері правопорушень невеликої тяжкості. Важливим етапом у цьому напрямі стало набрання 1 липня 2020 року чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Ним були суттєво оновлені положення Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що започаткувало практичну реалізацію інституту кримінального проступку в національній правовій системі [2].

Чинний Кримінальний кодекс України визначає кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 12), яке розділяється на такі види: злочин та кримінальний проступок [7]. Запровадження інституту кримінальних проступків стало одним з наймасштабніших реформаторських кроків останнього десятиліття, метою якого декларувалося пом'якшення кримінальної репресії та впровадження більш гнучкої кримінальної

політики [3, с. 206]. Новизна підходу полягає у прагненні створити проміжну категорію між злочинами та адміністративними правопорушеннями, здатну забезпечити пропорційність, справедливість і превентивний характер реакції держави.

У теорії кримінального права інститут кримінальних проступків розглядається як механізм, який має виконувати функції диференціації відповідальності, звільнення особи від надмірних кримінально-правових наслідків та мінімізації руйнівного ефекту судимості [4, с. 108]. Водночас у науковій літературі підкреслюється, що навіть після реформ 2020 року відсутня єдність поглядів щодо природи проступку, його співвідношення зі злочином та адміністративним деліктом, а також щодо оптимальної моделі правового регулювання [3, с. 285]. На думку Д.О. Балобанової, сам факт введення проступків без попередньої ревізії Особливої частини КК призвів до логічної фрагментованості та неповноти реформи [5, с. 210].

Опитування 155 представників академічної спільноти та практиків показало чітку диспропорцію між тенденціями правозастосування та законотворчості. У правозастосуванні 58,7 % респондентів констатують переважання більш м'яких заходів кримінальної репресії, тоді як 24,5 % вказують на посилення жорсткості. Натомість у кримінальній законотворчості 43,9 % бачать тенденцію саме до посилення кримінальної репресії [3, с. 468]. Це свідчить про певну асиметрію реформування: на рівні правозастосування проступки виконують гуманізуючу функцію, але на рівні законодавчої політики спостерігається рух у протилежному напрямку.

Прихильники інституту кримінальних проступків наголошують, що він дозволяє застосовувати «весь арсенал норм протидії публічно-правовим деліктам», сприяє заповненню прогалин між адміністративною та кримінальною відповідальністю, а також створює умови для гнучкої кримінальної політики Водночас Головне науково-експертне управління Верховної Ради України вказувало на відсутність нагальної потреби в його запровадженні та на ризики надмірної криміналізації дрібних діянь [3, с. 206]. Деякі автори прямо підкреслюють подвійність ефекту реформи: із одного боку, вона має гуманізуючий характер, з другого – переносить частину адміністративних деліктів у сферу кримінального права, що об'єктивно означає посилення репресії [3, с. 209].

Статистика ЄРДР показує поступове зменшення кількості кримінальних проступків після 2021 року, що може бути наслідком адаптації органів дізнання до нових процесуальних процедур та формування сталої практики реагування на малозначні діяння [6]. Водночас аналіз практики свідчить, що спрощені процедури дізнання (ч. 2 ст. 12 КК України; ст. 298-1 КПК України) забезпечили суттєве скорочення строків розгляду та зниження процесуального навантаження, але водночас виявили низку колізій у КПК, зокрема щодо джерел доказування та меж повноважень дізнавача [4, с. 107].

Соціальна необхідність гуманізації підтверджується й тим, що, як зазначає Ю. Алєксєєва-Даниленко, кожна друга особа в Україні засуджується за нетяжкі кримінальні правопорушення. Судимість, навіть за мінімальні діяння, суттєво ускладнює ресоціалізацію, провокує повторність та формує у суспільства негативне ставлення до особи [4, с. 105]. У цій площині кримінальний проступок створює можливість для більш м'якого, диференційованого реагування, яке не веде до деформації особистості, а спрямоване на корекцію поведінки.

У той же час окремі вчені звертають увагу, що інститут проступків досі перебуває на стадії становлення і не пройшов повноцінного концептуального доопрацювання. Д.О. Балобанова підкреслює, що реформа є незавершеною, а поділ на злочини та проступки так і не був пов'язаний із системною ревізією складів кримінальних правопорушень [3, с. 210]. Стандарти доведення, компетенція дізнавача, особливості застосування санкцій та підстави звільнення від відповідальності потребують подальшого нормативного уточнення.

Таким чином, кримінальні проступки не є ні однозначним проявом гуманізації, ні безсумнівним кроком до легалізації безкарності. Їхня поява стала реакцією на потребу системного зменшення кримінально-правової репресії та подолання негативних наслідків судимості для малозначних правопорушень. Разом з тим реформа спричинила криміналізацію частини адміністративних деліктів, що об'єктивно посилило втручання держави у сферу дрібної протиправної поведінки. Подальша ефективність інституту залежить від усунення законодавчих колізій, точного визначення меж кримінальної відповідальності та забезпечення реального превентивного потенціалу проступків. Теоретична й практична цінність аналізу полягає в можливості формування цілісної моделі правового регулювання, яка забезпечить баланс між справедливістю, гуманністю та ефективністю кримінальної юстиції.

Список використаних джерел

1. Крайник Г., Ципищук К. Щодо недоцільності появи «кримінального проступку» в кримінальному законодавстві України. Молодий вчений, 1 (77), 2020. 216–219. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1130/1085

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text

3. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2021. 468 с.

4. Алєксєєва-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як специфічний вид кримінальних правопорушень. Право.ua. 2021. № 3. С. 105–110.

5. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7. С. 284–290.

6. Єдиний реєстр досудових розслідувань. Статистичні діаграми / Офіс Генерального прокурора України. URL: https://erdr-map.gp.gov.ua/csp/map/index.html#/diagram.

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Зеленчук Володимир Олегович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ГЕНОЦИД: ЗАСТОСУВАННЯ ДОКТРИНИ COMMAND RESPONSIBILITY ЗА НОВЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України супроводжується вчиненням систематичних та широкомасштабних діянь, які у своїй сукупності дають підстави для кваліфікації за ст. 442 КК України (Геноцид). Унікальність правової конструкції геноциду полягає у складності доведення його суб'єктивної сторони – спеціальної мети (dolus specialis): «повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої» [5, с. 76]. На практиці це створює фундаментальний виклик для національної системи правосуддя: якщо довести таку мету складно, але теоретично можливо щодо безпосередніх виконавців (наприклад, солдатів, що вбивали цивільних через їхню приналежність до української нації), то доведення цього специфічного умислу у вищого військово-політичного керівництва РФ, яке безпосередньо не вчиняє геноцидальних актів, є найскладнішою задачею.

Традиційні інститути українського кримінального права, зокрема співучасть (ст. 27 КК) та виконання наказу (ст. 41 КК України), не здатні повною мірою охопити специфіку відповідальності керівників. Застосування ст. 41 КК дозволяє притягнути до відповідальності як організатора або підбурювача злочину начальника, який віддав «явно кримінально протиправний наказ». Однак цей підхід вимагає доведення активних дій (віддання наказу) та прямого умислу на вчинення геноциду, що є практично неможливим у випадках, коли вище керівництво свідомо створює умови для злочинів, але формально не віддає геноцидальних наказів, або ж докази таких наказів відсутні.

Питання відповідальності командирів «за відсутності прямого наказу» ще донедавна залишалось зовсім невизначеним у національному праві [3, с. 77]. Історичний крок – ратифікація Україною Римського статуту та прийняття Закону України «Про внесення змін до

Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту...» № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року – кардинально змінив цей ландшафт. Однією з ключових новел стало доповнення Загальної частини КК України статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників». Ця норма, що є прямою імплементацією статті 28 Римського статуту, запроваджує в національне право доктрину відповідальності командирів (command responsibility).

Сутність цієї доктрини, як підтверджує сучасна українська наука, полягає у покладенні індивідуальної кримінальної відповідальності на керівників не за співучасть у злочинах підлеглих, а за власну злочинну бездіяльність – «внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою». Як слушно зауважує К.П. Задоя, ця новела викликала жваву реакцію, адже вона підіймає теоретичні проблеми співвідношення співучасті та причетності до злочину [2, с. 226]. Однак її практичне значення для кваліфікації геноциду є вирішальним.

Стаття 31-1 КК України прямо поширюється на злочин геноциду. Це дозволяє вирішити проблему доведення dolus specialis у вищого керівництва. Тепер для притягнення до відповідальності, наприклад, командувача військового округу РФ, прокурору не потрібно доводити, що цей командувач особисто поділяв намір знищити українську націю. Достатньо довести ланцюг обставин:

1. Наявність відносин «начальник-підлеглий». Стаття 31-1 КК України охоплює як формальних військових командирів, так і «інших осіб, які фактично діють як військові командири» та «інших начальників», які мають «фактичну владу і контроль» над підлеглими. Як зазначають К.М. Плутицька та К.О. Ковтун, доведення de facto контролю, особливо щодо цивільних лідерів, є одним із ключових практичних викликів [4, с. 101].

2. Вчинення злочину підлеглим. Необхідно довести, що підлеглі вчиняли об'єктивні дії, передбачені ч. 1 ст. 442 КК України (вбивства, насильницьку передачу дітей, створення нестерпних умов тощо), і при цьому вони (виконавці) мали відповідний геноцидальний намір.

3. Обізнаність (mens rea) командира. Це ключовий елемент. Закон вимагає довести, що командир «знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати», що підлеглі вчиняли або мали намір вчинити геноцид. Цей стандарт «повинен був і міг знати», як зазначають К.М. Плутицька та К.О. Ковтун, є обґрунтованим уточненням порівняно з Римським статутом, оскільки «дозволяє враховувати об'єктивні умови, які могли впливати на спроможність командира знати про вчинення злочину».

4. Злочинна бездіяльність (невиконання обов'язку). Необхідно довести, що командир «не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах

своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентному органу».

За такої конструкції, кваліфікація дій командира, наприклад, за геноцид у формі насильницької передачі дітей (п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України), буде здійснюватися за сукупністю: ч. 1 ст. 31-1 та п. 5 ч. 1 ст. 442 КК України. Цей підхід, як зазначає К.П. Задоя, є найбільш обґрунтованим, оскільки «відповідальність за ст. 31-1 КК України не є самостійною, а завжди виникає у зв'язку з вчиненням підлеглим іншого конкретного злочину» [2, с. 227].

Водночас, застосування цієї новели створює низку практичних викликів. По-перше, доведення стандарту «повинен був і міг знати» є новим для української судової практики, яка звикла до оперування категоріями прямого умислу, особливо у таких тяжких злочинах. По-друге, як зазначають дослідники, складним є доведення «ефективного контролю» (de facto control), особливо щодо цивільних вищих посадових осіб або керівників нерегулярних формувань [4, с. 101]. По-третє, існує ризик змішування кримінальної відповідальності за ст. 31-1 КК України та звичайної службової недбалості (ст. 367 КК України). Необхідно чітко розмежувати, де закінчується недбалість, яка не є міжнародним злочином, і починається свідома злочинна бездіяльність командира в контексті міжнародних злочинів, яка передбачає усвідомлення високої ймовірності їх вчинення підлеглими.

Таким чином, запровадження в Кримінальному кодексі України статті 31-1 є фундаментальним кроком для забезпечення принципу невідворотності покарання за геноцид. Цей механізм дозволяє юридично «зв'язати» дії безпосередніх виконавців геноциду на окупованих територіях із вищим військово-політичним керівництвом РФ. Ключові виклики тепер зміщуються із законодавчої площини у практично-процесуальну: розробка ефективної методики доведення стандартів «ефективного контролю» та «повинен був і міг знати» в національних судах стане головним завданням для слідчих та прокурорів у справі про геноцид.

Список використаних джерел

1. Строкова І. Кримінальна відповідальність за геноцид: (порівнял. аналіз): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08/ Київ, 2010. 227 с.

2. Задоя К.П. Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2025. № 89: ч. 3. С. 226–230.

3. Бориславська А. Доктрина командної відповідальності за воєнні злочини у міжнародному праві та національній правовій системі. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2025. № 90: ч. 5. С. 76–84.

4. Плутицька К.М., Ковтун К.О. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові

командири, та інших начальників за національним та міжнародним кримінальним правом. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. № 4. С. 98–102.

5. Зеленчук В.О. Мета як обов'язкова ознака злочину геноциду. Державна політика у сфері протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Сучасні виклики для України та світу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 7 червня 2024 р.). Львів : Львівський держ. унів. внутр. справ, 2024. С. 76−79.

Качковський Владислав Богданович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПОТЕРПІЛИЙ У СТ. 342 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На сьогодні визначення потерпілої особи та її ознак у положеннях чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) відсутня, але така дефініція пропонується в проєкті нового КК, де потерпілу особу розуміють як фізичну чи юридичну особу, яка безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або якій було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням (ст. 2.2.2. проєкту) [1]. Як вказує І.М. Ткаченко, аналіз вказаного визначення дає підстави стверджувати, що потерпіла особа характеризується такими двома ознаками, як є фізичною чи юридичною особою та безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або їй було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням [2, с. 435]. Натомість, у нормах чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК) [3]. Незважаючи на те, що у кримінальному і кримінальному процесуальному законодавстві йдеться про одну й ту ж категорію, однак вони мають низку відмінних ознак, які дають можливість їх розмежовувати, так само, як різним є і їх правовий статус у згадуваних галузях законодавства [2, с. 435].

На сьогодні доктрина кримінального права розглядає потерпілого лише як фізичну особу і пропонує закріпити це у новому КК. Цей факт ми можемо спостерігати у ст. 342 КК «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони

громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб», де, встановлюючи відповідальність за опір ряду потерпілих осіб, зміст статті, як і інші норми, що містяться у розділі XV Особливої частини КК, не розкриває ознак, що характеризують вказане коло осіб. Але законодавець, використовуючи вказівку саме на цих потерпілих осіб, підкреслює, що фізична протидія визнається кримінальним правопорушенням лише у випадках спрямованості на чітко визначену категорію осіб. Тому велике практичне значення для кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних (у нашому випадку) з опором, має правильне з'ясування поняття «працівник правоохоронного органу». Визначаючи істотні ознаки та обсяг поняття «працівник правоохоронного органу», необхідно враховувати статус потерпілої особи, адже ним може бути не будь-який громадянин, а досить вузьке коло осіб; слід пам'ятати, що термінологія та сутність поняття «працівник правоохоронного органу» у різних галузях права, повинна бути принципово однаковою, адже термін «працівник правоохоронного органу» в кримінальному праві повинно мати ті ж самі ознаки і зміст, що і в інших галузях права.

Словосполучення «правоохоронний орган» зустрічається у ст. 17 Конституції України в контексті формулювання органів, на які покладені завдання щодо забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України [4]. Норми Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII закріплюють їх види. Так, частиною 1 ст. 2 Закону визначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [5].

О.О. Кирбят'єв визначає такі відмежувальні ознаки працівників правоохоронних органів, як участь у: а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) здійсненні кримінального провадження та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; г) охороні публічного порядку і безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України; є) нагляді і контролі за виконанням законів [6, с. 237].

Таким чином, потерпілими особами у діянні, передбаченому ст. 342 КК, можуть бути працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється. При цьому, факт

усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення належності потерпілої особи до правоохоронного органу та виконання ним професійних обов'язків, фактично презюмується [6, с. 239].

Список використаних джерел

1. Контрольний текст проєкту нового КК України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf.

2. Ткаченко І. Потерпіла особа в проєкті нового Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 434–437.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4651-17#Text

4. Конституція України від 28.06.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0Text

5. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

6. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 446 с.

Кирилюк Наталія Василівна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ І МОДЕЛЬ ЄС

Корупційні злочини й надалі залишаються одним із найсерйозніших викликів для держави, демократичного розвитку та забезпечення належного правопорядку. В умовах європейської інтеграції Україна послідовно посилює як законодавчі, так і інституційні механізми протидії корупції.

Удосконалення кримінальної відповідальності та системи покарань за корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, є одним із ключових і пріоритетних напрямів розвитку сучасної кримінально-правової політики України. Така увага зумовлена не

лише високим рівнем суспільної небезпеки корупції, але й необхідністю належного виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, а також вимог Європейського Союзу щодо реформування національної системи правосуддя [1].

За даними Національної доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках, в Україні спостерігається щорічне зростання кількості вироків за корупційні кримінальні правопорушення, у тому числі щодо високопосадовців. Лише минулого року за вчинення корупційних злочинів та правопорушень, пов'язаних із корупцією, було засуджено 2195 осіб, що становить майже 80 % від загальної кількості обвинувачених у цих категоріях справ (за судовими рішеннями, які набрали законної сили) [2].

Потрібно відзначити, що протягом останніх десятиліть кримінальне законодавство України зазнавало регулярних змін і доповнень, більшість з яких була спрямована на посилення меж кримінальної відповідальності за корупційні діяння. Ці зміни стосувалися як уточнення складів злочинів, так і підвищення суворості санкцій, розширення переліку спеціальних суб'єктів, удосконалення процедур доказування та механізмів конфіскації незаконно набутого майна.

Водночас, незважаючи на системні реформи, залишається низка проблем, пов'язаних із неоднорідністю законодавчих підходів, складністю доказування корупційних діянь, відсутністю уніфікованих стандартів оцінки корисливої заінтересованості та колізіями між антикорупційним і кримінальним законодавством.

Українська модель кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення ґрунтується насамперед на положеннях Кримінального кодексу України, де статті 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 та інші визначають широкий спектр корупційних діянь [3]. У примітці до статті 45 ККУ подано узагальнене визначення корупційних злочинів, що підтверджує системність підходу держави до криміналізації корупції. Така система охоплює не лише хабарництво, але й зловживання владою, зловживання впливом, незаконне збагачення, недостовірне декларування та інші прояви недоброчесної поведінки посадовців [4].

Санкції, передбачені українським кримінальним правом, охоплюють штрафи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі та конфіскацію майна. Стаття 364 ККУ передбачає реальне позбавлення волі до трьох років із додатковими санкціями [3]. За корупційні злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (статті 368–369), покарання є суворішими й включають тривалі строки позбавлення волі та спеціальну конфіскацію. Окреме місце в українській моделі посідає інститут цивільної конфіскації, який дозволяє стягувати незаконні активи навіть без обвинувального вироку, що було підсилено останніми законодавчими змінами [5].

Україна також створила унікальну інституційну систему, що не має прямих аналогів у Європейському Союзі: Національне

антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції та Вищий антикорупційний суд. Така модель забезпечує спеціалізацію на всіх етапах кримінального провадження – від виявлення корупції до винесення вироку [6]. Водночас українська правозастосовна практика стикається з низкою труднощів, зокрема із доказуванням корупційних діянь та впливом політичних чинників, що може знижувати ефективність кримінальних переслідувань [7].

Європейська модель кримінальної відповідальності за корупцію ґрунтується на принципі гармонізації правових систем держав-членів і не передбачає єдиного кримінального кодексу. Нормативну основу становлять акти ЄС, рекомендації GRECO та міжнародні конвенції [8]. У 2023–2024 роках Європейський Союз розробив нову директиву щодо боротьби з корупцією, яка має замінити низку застарілих актів і встановити мінімальні стандарти криміналізації корупційних діянь по всьому ЄС [9]. У позиції Ради ЄС наголошується, що документ охоплює як публічний, так і приватний сектор, а також передбачає нові елементи криміналізації – незаконне збагачення, торгівлю впливом, зловживання функціями та перешкоджання правосуддю.

Європейська директива також передбачає сувору відповідальність юридичних осіб, включно зі штрафами у розмірі 3–5 % глобального обороту або мінімальними санкціями у десятки мільйонів євро. У країнах ЄС значно більший акцент робиться на корпоративному комплаєнсі, а кримінальна відповідальність компаній є одним із ключових інструментів для запобігання системній корупції. Значна увага приділяється превентивним заходам: держава зобов’язана впроваджувати прозорі механізми декларування активів, контролю конфліктів інтересів та забезпечувати діяльність незалежних антикорупційних інституцій [9].

Порівняння української та європейської моделей дає змогу побачити і спільні риси, і відмінності. Українська система широко криміналізує корупційні діяння та створила спеціалізовану інфраструктуру боротьби з корупцією, але водночас ще потребує підвищення ефективності реалізації норм [6,7]. ЄС, своєю чергою, робить акцент на уніфікації стандартів, відповідальності юридичних осіб та сильній превентивній політиці [8,9]. Європейські підходи більшою мірою орієнтовані на системність, незалежність інституцій та баланс покарання й запобігання.

У підсумку можна стверджувати, що українська модель поступово наближається до європейської, але потребує подальшої гармонізації та посилення інституційної спроможності. Перспективним напрямом є імплементація нової директиви ЄС у національне законодавство, вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності, підвищення незалежності антикорупційних органів та розвиток інституту комплаєнсу як у державному, так і в приватному секторах.

Список використаних джерел

1. Арсентьєв Д. С. Проблеми вдосконалення кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Правовий часопис Донбасу, 2025. С. 83–86. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/317/294

2. Національне агентство з питань запобігання корупції – НАЗК URL: https://www.facebook.com/NAZKgov/posts/pfbid0cVSRg6dbbwAU1zebS6XFSfQHxPkGYdFimyzxi1Lvq7Nvfrkrp5Y6FKoWDKUXE6p8l

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

5. Судова практика у справах про хабарництво: узагальнення ВАКС (2020–2024). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KKS_korupc.pdf

6. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 4 жовтня 2014 № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

7. Матвійчук А. В. Доказування корупційних правопорушень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 85, ч. 4. 2024. С. 135–139. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wpcontent/uploads/2024/11/21-3.pdf

8. GRECO. Fourth Evaluation Round. Council of Europe, 2017. URL: https://eucrim.eu/news/greco-fourth-round-evaluation-report-russian-federation/

9. European Commission. Proposal for Directive on combating corruption (COM(2023)234). URL: https://eucrim.eu/media/articles/pdf/eucrim-article-2023-023.pdf

Кирия Тимур Іванович,
курсант Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зозуля Олександр Ігорович,
доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадження правового режиму воєнного стану особливого значення набуває питання забезпечення національної безпеки, адже саме від її належної охорони залежить збереження

державності, територіальної цілісності та суверенітету країни. У таких умовах держава змушена посилювати заходи кримінально-правового реагування на злочини проти основ національної безпеки, оскільки їх вчинення становить підвищену суспільну небезпеку та може мати непоправні наслідки для існування України як незалежної держави. Посилення відповідальності за такі злочини відображає як потребу адекватного реагування на нові реалії, так і прагнення держави забезпечити виховну функцію кримінального закону.

У Розділі І Особливої частини Кримінального кодексу України [1] встановлено кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні посягання проти державності – на основи національної безпеки України. Зокрема ст. 109 КК України (в редакції станом на 2025 рік) встановлює відповідальність за організацію, підготовку чи участь у діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. За час повномасштабного вторгнення ст. 109 КК України не зазнала суттєвих змін, цілком відповідаючи вимогам й викликам сьогодення, у тому числі в умовах гібридної та інформаційної війни.

Так, ч. 1 ст. 109 КК України передбачає відповідальність за умисні дії з метою насильницького повалення, зміни чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Проте доведення існування наміру повалити конституційний лад може бути складним, оскільки на практиці існує тонка межа між груповими протестами, демократичним волевиявленням та насильницькою дією. На відміну від ст. 111, 111-2 КК України, де чітко введені нові складові кримінальних правопорушень, ст. 109 КК України попри підвищену суспільну небезпеку не зазнала подібної адаптації до умов війни й зберігає правові прогалини.

У березні 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX [2], що посилив кримінальну відповідальність за ст. 111 КК України.

Насамперед ч. 1 ст. 111 КК України викладено у новій редакції, зокрема вилучено положення «в умовах воєнного стану або», тобто склад кримінального правопорушення відтепер має загальну дію незалежно від правового режиму у державі. Крім того, було додано ч. 2 ст. 111, яка передбачає кваліфіковане покарання за ті самі діяння, вчинені вже в умовах воєнного стану (від 15 років позбавлення волі або довічне, з конфіскацією майна). Перевагою такої новації є вилучення з диспозиції «в умовах воєнного стану» у ч. 1, що унормувало застосування ст. 111 КК України незалежно від даного надзвичайного режиму, усуваючи можливі колізії щодо періодизації. При цьому, правозастосування може бути дещо ускладнене, якщо кримінальне правопорушення розпочалося до 24 лютого 2022 р. й продовжувалося надалі – фактично у такому випадку мають

застосовувати одночасно і ч. 1, і ч. 2 ст. 111 КК України. Вказане потребує напрацювання єдиного усталеного підходу у слідчій і судовій практиці й вимагає ретельного формулювання обвинувачення.

З початком повномасштабного вторгнення до Особливої частини КК України була додана ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» [3; 4], що спрямована на протидію різним проявам співпраці громадян України чи юридичних осіб з окупаційною владою або державою-агресором, захист суверенітету і територіальної цілісності України. Стаття складається з вісьмох частин, кожна з яких формулює окремий або кваліфікований складу злочину, зокрема ч. 1–7 визначає самостійні склади злочинів різного ступеня суспільної небезпечності, а ч. 8 – кваліфікований склад із тяжкими наслідками. Санкції передбачають різний спектр покарання від позбавлення волі до конфіскації майна, а також позбавлення права займатися певною діяльністю.

Дана стаття дозволяє чітко криміналізувати форми співпраці з державою-агресором, які раніше могли бути не охоплені кримінальним законодавством. Це особливо актуалізується в умовах триваючої агресії та гібридної війни. Втім, ст. 111-1 КК України не позбавлена й низки недоліків, зокрема деякі терміни або елементи диспозиції не завжди чітко визначені – наприклад, що саме вважати «публічним закликом», «співпрацею» тощо. Це може ускладнювати правозастосування й створювати ризики неправильного тлумачення. Зокрема, як слушно відзначає Б.В. Бондар, встановлення у ч. 1 ст. 111-1 КК України відповідальності за публічне заперечення громадянином України збройної агресії проти України та у ч. 1 ст. 436-2 КК України – за заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, дозволяє говорити про подібність диспозицій даних статей, через що «аналогічні діяння можуть кваліфікуватися за різними статтями в межах кримінальних проваджень» [5, с. 137–138].

Наступна ст. 111-2 КК України «Пособництво державі агресору» передбачає відповідальність за умисні дії, спрямовані на допомогу державі агресору, збройним формуванням чи окупаційній адміністрації держави-агресора. Вона охоплює пособництво в різних формах: реалізація або підтримка рішень дій держави-агресора, добровільний збір, підготовка чи передача матеріальних ресурсів тощо. У даній статті закріплено кримінальну відповідальність за ті форми допомоги агресору, які могли бути або нечітко регламентовані, або не охоплювались достатньо іншими нормами, що нагально важливо в умовах активної окупаційної загрози.

При цьому, частина дій, що підпадають під ст. 111-2 КК України, можуть бути кваліфіковані за ст. 111-1 КК України, особливо якщо ресурси перебувають у власності особи або якщо передача відбувається з її ініціативи. Це породжує ситуації, коли одне і те ж діяння може бути кваліфіковане за різними статтями з різними санкціями. Оскільки наразі передбачено застосування істотних санкцій (позбавлення волі на строк від 10 до 12 років з позбавленням права

займати посади або здійснювати діяльність, конфіскація майна), у випадках, коли рівень участі особи чи ступінь шкоди не є порівняно високим, застосування таких санкцій може бути непропорційним.

Отже, запровадження воєнного стану зумовило необхідність оперативного посилення кримінально-правових механізмів захисту національної безпеки України. Зміни до Кримінального кодексу України, ухвалені у 2022 році та пізніше, значно розширили арсенал правових інструментів протидії агресії, передбачивши підвищені санкції за державну зраду, а також криміналізуючи нові суспільно небезпечні діяння у вигляді колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Це стало важливим кроком у напрямі адаптації законодавства до реалій гібридної війни та масової окупації територій.

До переваг розглянутих законодавчих змін можна віднести уніфікацію відповідальності за державну зраду незалежно від наявності воєнного стану, а також чітке закріплення відповідальності за різні форми співпраці з агресором, які раніше залишалися у «сірій зоні» права. Разом із тим, практика застосування зазначених кримінальних норм засвідчила низку проблем. Зокрема йдеться про нечіткість окремих формулювань («співпраця», «публічні заклики»), ризики дублювання складів злочинів між ст. 111-1 та 111-2 КК України, а також загрозу непропорційності покарань у випадках менш значної участі особи.

Таким чином, законодавчі нововведення 2022–2025 років стали необхідною відповіддю на масштабні загрози національній безпеці, проте потребують подальшого вдосконалення кримінального законодавства з метою забезпечення балансу між суворістю кримінально-правового реагування, дотриманням прав людини та єдністю судової практики. Ефективність цих норм у довгостроковій перспективі залежатиме від їх точнішого формулювання, узгодження між собою та належного застосування у практиці правоохоронних органів і судів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. Голос України. 2022. № 52.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. Голос України. 2022. № 52.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. Голос України. 2022. № 83.

5. Бондар Б. В. Проблемні питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 4. С. 136–141.

Кирюхіна Руслана Ярославівна,
ад'юнкт кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ЗЛОЧИННОГО НАКАЗУ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність дослідження питання кримінальної відповідальності за виконання злочинного наказу у контексті воєнних злочинів, зумовлена збройною агресією проти України, яка триває з 2014 року і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Масовий характер воєнних злочинів, зокрема вбивств цивільних осіб та військовополонених, створив безпрецедентний виклик для національної системи правосуддя.

Під час воєнних дій нерідко вчиняються дії за наказом військового керівництва, що порушують норми міжнародного гуманітарного права. Виконання злочинного наказу є підставою для кримінальної відповідальності, оскільки за воєнні злочини відповідають як особи, що віддають накази, так і ті, хто їх виконує. Такий принцип закріплений як у національному законодавстві, так і в нормах міжнародного права.

В Україні кримінальна відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінальним кодексом України [1], а також міжнародними документами, такими як Римський статут Міжнародного кримінального суду і Женевські конвенції та додаткові протоколи.

Після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду були внесені зміни в українське законодавство. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» до Кримінального кодексу були імплементовані положення статті 28 Римського статуту щодо відповідальності командирів та інших керівників шляхом запровадження нової статті 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших» [2].

Ця норма встановлює спеціальні підстави кримінальної відповідальності для військових командирів або інших осіб, які фактично діють як військовий командир, а також для начальників за злочини, передбачені статтями 437–439, 442, 442-1 цього Кодексу, вчинені підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під їх фактичним командуванням або фактичною відповідальністю і контролем, внаслідок нездійснення ними належного

контролю над такою особою, якщо такі командири та начальники знали або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинні були і могли знати про намір чи вчинення такого злочину і не вжили всіх дій, які повинні були і могли вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу [1].

Мова йде про ст. 437 ККУ «Злочин агресії», ст. 438 ККУ «Воєнні злочини», ст. 439 ККУ «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 ККУ «Злочин геноциду» та ст. 442-1 ККУ «Злочини проти людяності».

У такий спосіб українське кримінальне законодавство було гармонізовано з міжнародними стандартами притягнення до відповідальності за командну недбалість, що відповідає принципам індивідуальної кримінальної відповідальності, закріпленим у міжнародному праві.

Як зазначають К. М. Плутицька та К. О. Ковтун, командна відповідальність (command responsibility) є особливою формою індивідуальної кримінальної відповідальності, що настає внаслідок невиконання командиром або начальником своїх обов'язків щодо запобігання чи припинення злочинних дій, учинених його підлеглими. Цей вид відповідальності не ототожнюється зі співучастю у злочинах підлеглих, оскільки вона базується не на безпосередній участі у вчиненні злочину, а на недотриманні обов'язків контролю [3, с. 100].

Крім того, введення цієї норми спрямоване на подолання безкарності осіб, які, займаючи керівні або командні посади, допускають або сприяють вчиненню тяжких злочинів проти міжнародного права, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Такий підхід відображає принцип невідворотності покарання для всіх осіб, незалежно від їхнього службового становища, і водночас формує превентивний механізм, що стимулює дотримання міжнародних гуманітарних норм у збройних конфліктах

Міжнародна практика показує конкретні приклади застосування цього принципу.

Так, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії у справі Prosecutor v. Delalić et al. (1998) засудив командирів за бездіяльність у ситуації, коли вони знали про злочини, що вчиняли підлеглі, але не вживали заходів для їх припинення. Суд встановив, що командири були винні у бездіяльності, що дозволило підлеглим вчиняти воєнні злочини. Також суд підкреслив, що командна відповідальність не тотожна співучасті – обвинувачення базується на невиконанні обов'язку контролю, а не на організації або безпосередньому вчиненні злочинів [4].

В. М. Кириченко аналізує нову статтю 31-1 Кримінального кодексу України та зазначає, що ця стаття не стосується співучасті, а передбачає лише причетність до вчинення будь-якого із злочинів,

передбачених статтями 437–439, 442 та 442-1 ККУ, при цьому в ній відсутні ознаки співучасті [5, с. 15].

Тобто законодавець не передбачає розмежування ролей між особами, які беруть участь у злочині, як це робиться при кваліфікації співучасті (співвиконавець, організатор, підбурювач або пособник). Такий підхід підкреслює принцип особистої відповідальності та унеможливлює уникнення відповідальності під виглядом «виконання чужого наказу» або «допоміжної ролі» у воєнному злочині.

Нововведена стаття 31-1 Кримінального кодексу України відіграє суттєву роль у формуванні практики національних судів щодо кваліфікації злочинів міжнародного характеру, створюючи правові підстави для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, але й осіб, які через бездіяльність або неналежне керівництво допустили їхнє вчинення. Застосування цієї норми також сприятиме зміцненню принципу верховенства права у сфері оборони та безпеки держави, підвищенню стандартів командної етики і дисципліни, а відтак — утвердженню гуманістичних засад ведення воєнних дій відповідно до вимог сучасного міжнародного права.

Таким чином, запровадження статті 31-1 Кримінального кодексу України стало важливим кроком у процесі гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного кримінального права, зокрема з положеннями статті 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Нова норма не лише конкретизує підстави та межі кримінальної відповідальності військових командирів та інших керівників, а й формує комплекс превентивних механізмів, спрямованих на забезпечення належного контролю за діями підлеглих. Її прийняття посилює роль командирів як суб’єктів міжнародно-правових обов’язків, сприяє утвердженню принципів гуманізму та законності у сфері військової служби, а також забезпечує виконання Україною міжнародних зобов’язань у контексті співпраці з Міжнародним кримінальним судом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв’язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX : станом на 24 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text.

3. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за національним та міжнародним кримінальним правом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 3, № 4. С. 98–102. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.15.

4. Prosecutor v. Delalić et al. Judgement, Case No. IT-96-21-T, 16November 1998. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/cel-tj981116e-6.htm

5. Киричко В. М. Імплементація положень римського статуту міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. Вісник асоціації кримінального права України. 2024. Т. 2, № 22. С. 1–52. URL: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315947.

Клеван Віолета Євгенівна,
курсант Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЕРБУВАННЯ АБО ВИКОРИСТАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ УЧАСТІ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ, ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЯХ

Після завершення Другої світової війни повномасштабне вторгнення рф є найбільшим збройним конфліктом у Європі за кількістю вчинених порушень норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Діти, як найбільш вразлива частина суспільства піддаються системному порушення їх прав через такі дії як: вербування дітей, використання забороненої зброї для ведення війни, перешкоджання у наданні гуманітарної допомоги, позбавлення громадянства, незаконна депортація дітей, вбивства та каліцтва, пошкодження закладів охорони здоров'я, навчальних закладів, що призводить до неможливості реалізації прав останніх [1, с. 77].

Залучення дітей до участі у збройних конфліктах категорично засуджується міжнародним співтовариством. Стандарти та норми захисту дітей в умовах збройного конфлікту передбачають необхідність врахування потреб розвитку дітей та їх вразливості.

Пряме посилання на заборону участі дітей у воєнних (бойових) діях містять такі міжнародно-правові акти : Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949 р.), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977 та 2005 років), Конвенція міжнародної організації праці №182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації

найгірших форм дитячої праці» (1999 р.), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002 р.), ряд Резолюцій Ради Безпеки ООН тощо.

Однак про факти використання українських дітей у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях представниками країни агресора відомо ще з 2014 року. За повідомленням різних джерел, зокрема Моніторингової місії ОБСЄ в Україні, станом на червень 2016 року діти віком близько 15 років продовжували брати участь в активних діях у складі комбінованих російсько-сепаратистських сил на сході України. З боку останніх фіксувалися повідомлення, що діти віком від 15 до 17 років активно залучалися до участі у воєнізованих молодіжних групах, де навчалися використовувати та застосовувати зброю. Більше того, неповнолітнім, що досягли певних успіхів у навчанні, було запропоновано сформувати свої власні бойові підрозділи, зокрема розвідувальні та диверсійні батальйони, та розпочати підривну діяльність. У звіті Державного департаменту США також наголошується, що проросійськи сепаратисти продовжують використовувати дітей в якості інформаторів та «живих щитів» [2, с. 152].

Активна фаза збройного конфлікту що фактично набула форми повномасштабного вторгнення з лютого 2022 року лише посилила вплив ворожої армії на свідомість і волю дітей, яких продовжують активно вербувати для участі у збройному конфлікті. За повідомленням Омбудсмана, згідно з даними правоохоронних органів України рф залучає неповнолітніх до участі в збройному конфлікті у ролі шпигунів та коректувальників обстрілів, а також до кампанії примусової мобілізації українських громадян на тимчасово окупованих територіях. Для вербування дітей використовується низка інструментів: від відеоігор до мілітаризації освіти, відпочинку у воєнно-патріотичних таборах, членства в «Юнармії» та інших військово-патріотичних рухах. Окрім того, зафіксовано факти спонукання дітей до участі в збройному конфлікті, а саме: облаштування блокпостів, використання як шпигунів, вербування російськими військовими. Зокрема, за даними Єдиного реєстру досудових розслідувань, з початку повномасштабного вторгнення рф на територію України зареєстровано 5 кримінальних проваджень, у яких розслідуються факти використання неповнолітніх у збройному конфлікті через залучення до збору інформації про переміщення або розміщення Збройних Сил України, а також до забезпечення життєдіяльності військовослужбовців країни-агресора та облаштування споруд військового призначення, факти примусового видавання паспортів рф незаконно переміщеним з Херсонської області до АР Крим неповнолітнім та залучення їх до військових навчань [3].

Український законодавець постійно працює над удосконаленням механізмів захисту дітей у контексті збройного

конфлікту. Верховна Рада України 17 червня 2025 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невиправдану затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях» (законопроект реєстр. № 12170).

Положеннями Закону диспозиція частини першої статті 438 Кримінального кодексу України доповнюється альтернативними діяннями у вигляді незаконного переміщення або депортації дитини, невиправданої затримки репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях.

Прийняття Закону сприятиме запобіганню протиправному переміщенню та свавільному утриманню (невиправданій затримці репатріації) дітей, вербуванню та використання дітей у військових цілях, а також унеможливлять ситуацію безкарності за вчинення відповідних злочинів щодо українських дітей, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права [4].

Динаміка законодавства, кримінального в тому числі є виправданою реакцією на безпрецедентні загрози, викликані збройною агресією зі сторони рф та масовим порушенням прав людини.

Такий крок законодавця є виявом прагнення до всестороннього захисту прав дитини у відповідності до міжнародних зобов'язань щодо участі дітей у збройних конфліктах. Що сприятиме гармонізації національної правової системи із міжнародними стандартами щодо захисту дітей, в тому числі у разі вербування їх для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях.

Список використаних джерел

1.Наливайко Л. Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 77–81.

2. Чеховська М., Ничитайло І. Правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях. Підприємництво, господарство і право. 2016. №8. С. 150–154.

3. Гловюк І. Чи буде нести кримінальну відповідальність дитина, яка була примусово рекрутована окупантами на участь у бойових діях? Онлайн платформа Вищої школи адвокатури НААУ https://www.hsa.org.ua/blog/ci-bude-nesti-kriminalnu-vidpovidalnist-ditina-iaka-bula-primusovo-rekrutovana-okupantami-na-ucast-u-boiovix-diiax

4. Парламент посилив відповідальність за злочини проти дітей під час війни. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Публікація від 18 червня 2025 року. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/263134.html

Коваль Анна Іванівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Соха Юлія Вікторівна,
старший викладач кафедри Національної
академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Корупція – одна з найпоширеніших загроз для ефективного функціонування та розвитку держави. У сучасному модернізованому світі корупційні схеми мають транскордонний характер, тому боротьба з ними неможлива без міжнародної співпраці та впровадження загальновизнаних міжнародних стандартів. Саме зазначені положення слугують орієнтирами для розроблення законодавства України.

Основну правову базу, щодо протидії корупції в Україні становлять такі міжнародні стандарти: Конвенція ООН проти корупції (UNCAC, 2003 р.) – базовий глобальний документ у сфері боротьби з корупцією, який визначає вимоги щодо запобігання, криміналізації корупційних правопорушень [1]; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р., Рада Європи) – встановлює стандарти криміналізації протиправних дій пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди [2].

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р., Рада Європи) – визначає певні види корупційних діянь і встановлює механізми для їх запобігання, розслідування та притягнення до відповідальності [3]; Рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO) – це комплекс міжнародних стандартів і вимог, які спрямовані на посилення прозорості, доброчесності та ефективності системи запобігання корупції в державах–членах Ради Європи. Відповідно до ст. 1, 2 Статуту ГРЕКО, метою Організації є вдосконалення компетентності її членів у боротьбі з корупцією для вжиття заходів через динамічний процес спільного оцінювання методів проведення й однакового впливу згідно з їхніми зобов'язаннями в цій сфері [4]; Стандарти Європейського Союзу (acquis ЄС) – це правова та інституційна система ЄС, яку повинні прийняти всі країни, що прагнуть вступити до Європейського Союзу. Включає норми з таких сфер: правосуддя та фундаментальні права, фінансовий контроль, антикорупційні стандарти для публічної служби та інші [5].

Окрім цих міжнародних нормативно-правових актів, існують і інші, які більш детально конкретизують способи боротьби з корупцією у різних галузях: міжнародні декларації та резолюції (Паризька декларація ОЕСР), керівництва та рекомендації організацій (Transparency International, ОЕСР – рекомендації щодо доброчесності

публічної служби та запобігання корупції у бізнесі), міжнародні договори про правову допомогу та екстрадицію.

Україна реалізовує та здійснює заходи щодо запобіганню корупції на основі міжнародної правової бази, досвіду зарубіжних країн та відповідно власного законодавства. Ось основні елементи українського законодавства: Закон України №1700-VII «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, що визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. [6].

Кримінальний кодекс України – передбачає кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення пов'язані із корупцією, перелік яких, визначений в примітці до ст. 45 вказаного кодексу. Кодекс України про адміністративні правопорушення – встановлює адміністративну відповідальність за порушення антикорупційного законодавства. Інші підзаконні нормативні акти, постанови та накази Кабінету Міністрів.

Вплив міжнародних стандартів на Кримінальний кодекс України, на основі міжнародних конвенцій у КК України закріплено: незаконне збагачення (ст. 368-5), зловживання впливом (ст. 369-2), оновлені склади підкупу (ст. 368, 369), відповідальність за пропозицію, обіцянку, одержання, надання неправомірної вигоди. Встановлено відповідальність юридичних осіб, запроваджено у відповідності до вимог Ради Європи (ст. 96-3, 96-4 КК). [7]. Посилення санкцій: усунення м'яких покарань, збільшення строків позбавлення волі, розширення можливості конфіскації. Запровадження спеціальних кримінально-процесуальних інструментів: арешт та конфіскація активів, навіть якщо вони за кордоном; міжнародна правова допомога; можливість цивільної (не кримінальної) конфіскації незаконних активів; захист викривачів; спеціальні способи доказування у корупційних справах. Створення спеціалізованої антикорупційної юстиції: Для реалізації вимог ЄС і ООН створено: НАБУ – здійснює розслідування; САП – процесуальний контроль; ВАКС – судовий розгляд. Це реалізує принцип невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію.

Загальний вплив на правову систему, сприяли гармонізації українського кримінального законодавства з європейськими та світовими нормами; підвищенню ефективності кримінального переслідування корупції; зміцненню верховенства права; формуванню сучасної антикорупційної політики, яка базується на міжнародних практиках.

Отже, міжнародні стандарти боротьби з корупцією виконують роль орієнтиру для держав у формуванні антикорупційної політики. Їх вплив на державу проявляється у трьох основних напрямках: законодавчій, адміністративній та міжнародній. Дотримання цих стандартів не лише підвищує ефективність боротьби з корупцією, а й сприяє економічному розвитку та зміцненню міжнародного іміджу держави. Міжнародні стандарти боротьби з корупцією суттєво

трансформували кримінальне право України. Саме завдяки їхній імплементації було оновлено та розширено коло корупційних злочинів, посилено кримінальну відповідальність, введено відповідальність юридичних осіб, сформовано окрему систему антикорупційних органів, забезпечено міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях. Таким чином, міжнародні стандарти стали фундаментом сучасного кримінально-правового механізму протидії корупції в нашій країні. Україна як і всі правові держави має власне законодавство по боротьбі з корупцією та відповідні органи що реалізують державну політику у цій сфері. Орієнтиром для нашої держави є міжнародна правова база та досвід зарубіжних країн.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC, 2003 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р., Рада Європи). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

3. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р., Рада Європи) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102/stru2?lang=en

4. Статут Групи держав з боротьби з корупцією (GRECO) від 5 травня 1998 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_144

5. Стандарти Європейського Союзу (acquis ЄС). URL: https://ed-era.com/projects/eu-agreement/b1/p3

6. Про запобігання корупції : закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.

7. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2341-14#Text

Ковтун Олексій Ілліч,
аспірант Державного університету
«Київський авіаційний інститут»

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУШУВАННЯ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ ДО РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ

У законодавстві України існує декілька термінологічних зворотів для позначення таємниці. Це, зокрема, інформація з обмеженим доступом, державна таємниця, таємна інформація тощо. Але визначення самого терміну «таємниця» немає. Наприклад, словник визначає «таємницю» як те, що приховується від інших, відоме не всім, секрет [1].

Так, Закон України «Про інформацію» [2] не містить такого терміну як «таємниця». Натомість вживається термінологічний зворот «інформація з обмеженим доступом», якому присвячена ст. 21 цього Закону з такою ж назвою. У цій статті вказані види інформації з обмеженим доступом, а саме – конфіденційна, таємна та службова. Також, зокрема, там зазначається, що конфіденційною є інформація про фізичну особу, доступ до якої обмежений фізичною або юридичною особою.

У ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» [3] зазначається, що державна таємниця (секретна інформація) є видом таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України.

Вітчизняне законодавство визначає орієнтовно двадцять видів конфіденційної інформації. До таких віднесено банківську, лікарську, адвокатську таємницю та таємницю усиновлення, голосування тощо. Зокрема, у КК України [4] передбачені статті, які містять норми щодо захисту окремих таємниць, які вважаються конфіденційною інформацією. Це, наприклад, ст. 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці», ст. 159 «Порушення таємниці голосування», ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», ст. 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи» тощо. КК України також не містить визначення терміну «таємниця». Таким чином, є підстави для висновку, що нормативне визначення цього терміну наразі відсутнє.

Злочин «Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду», склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, на жаль, не містить визначення релігійного обряду. Але, очевидно, що примушування священнослужителя до розкриття таємниці сповіді виходить за межі юридичного складу злочину, передбаченого у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, тому що таємниця сповіді не є обрядом як таким, але нерозривно пов'язана з таїнством сповіді (каяттям). Сповідь – це таїнство, але у розумінні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [5] можна вважати, що законодавець прирівнює таїнство до обряду. Таїнство є сакральним (тобто наділеним Божою благодаттю), а обряд є видимою стороною таїнства, тому воно, у розумінні ст. 180 КК України, може вважатися релігійним обрядом як зовнішнім проявом цього таїнства.

Так, у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» немає визначення будь-яких релігійних заходів. Наприклад, спеціальна ст. 21 «Релігійні обряди і церемонії», визначення саме «релігійних обрядів» та «церемоній» не містить. У цій статті просто вказано, що богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно проводяться в культових будівлях і на прилеглій території тощо. Тобто можна дійти висновку, що є такі види релігійних заходів як богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії, хоча назва ст. 21 містить вказівку лише на релігійні обряди і церемонії. Наступний висновок – «релігійний обряд» не охоплює такі поняття як «богослужіння», «церемонії» та «процесії». Це має вирішальне значення для кваліфікації злочинного діяння за ч. 2 ст. 180 КК України, тому що диспозиція цієї частини має бланкетний характер. Але, інших спеціальних нормативних актів, які

стосуються тексту диспозиції ст. 180 КК України, окрім цього Закону, наразі немає. Тому, необхідно шукати відповіді на ці запитання у релігійній літературі з канонічного права.

Таємницю сповіді за формою можна віднести до конфіденційної інформації, а за змістом вона більше схожа на професійну таємницю, пов'язану з діяльністю захисника чи представника особи з надання правової допомоги, яка охороняється ст. 397 КК України «Втручання в діяльність захисника чи представника особи». Тобто інформація, яка стала відома священнослужителю під час сповіді є конфіденційною та, з погляду канонічного права, охороняється таємницею сповіді. Власником такої інформації є людина, яка сповідувалася (сповідник). Людина на сповіді передає особисту «чутливу» інформацію священнослужителю тільки за умови, що вона, ні в якому випадку, не буде передана третім особам. Священнослужитель, який зі згоди тієї людини, яка сповідається, отримає таку інформацію не може її нікому розголошувати, тому що це у канонічному праві вважається смертним гріхом.

До таких осіб, на нашу думку, не може застосовуватися ст. 396 КК України «Приховування злочину». Було б доцільно внести до переліку осіб у ч. 2 цієї статті, окрім членів сім'ї та близьких родичів, ще й священнослужителів, якщо йдеться про інформацію, отриману під час сповіді (як таїнства, відповідно до норм канонічного права) навіть про діяння, що можуть підпадати під ознаки кримінального правопорушення

У ст. 3 «Право на свободу совісті» Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», зокрема, зазначається, що не допускається будь-яке примушування до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, а також передбачено, що ніхто не має права вимагати від священнослужителів розголошення відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих.

Виконання цієї норми забезпечується ст. 65 КПК України [6], яка має назву «Свідок», у якій зазначено, що священнослужителі не можуть бути допитані як свідки про відомості, одержані ними на сповіді віруючих (п. 5 ч. 2).

Ми вважаємо такий захист священнослужителя від свавільної вимоги працівників правоохоронних органів надати відомості, які йому стали відомими під час таїнства (релігійного обряду) сповіді, недостатнім. Заборона є, але відповідальності немає. Тому необхідно встановити кримінальну відповідальність саме за примушування священнослужителя до розкриття таємниці сповіді.

Проблема кримінальної відповідальності щодо розкриття таємниці сповіді існує й в інших країнах. Так, нещодавно представники єпископату Римсько-Католицької Церкви США висловили протест проти законопроєкту, який був прийнятий Сенатом США, що дозволяє примушувати священнослужителя розкривати таємницю сповіді. У цьому законопроєкті № 5375 [7] щодо представників духовенства (священнослужителів) був скасований виняток для «привілейованих

повідомлень», тобто вони стали «обов'язковими доповідачами». Це означає, що тепер представники духовенства включені до переліку осіб, які зобов'язані повідомляти про підозру щодо жорстокого поводження з дітьми, навіть якщо ця інформація була отримана під час привілейованого спілкування, такого як сповідь. Це означає, що в той час, як представники інших професій можуть мати законне право не розголошувати «привілейоване повідомлення» (тобто інформацію, отриману конфіденційно), цей законопроєкт спеціально виключає духовенство з цього привілею. Таким чином, таємниця сповіді більше не звільняє їх від обов'язку повідомляти про жорстоке поводження з дітьми.

Треба розуміти, що законодавець не може встановлювати кримінальну відповідальність за розкриття таємниці сповіді, тому що це сфера дії канонічного (церковного) права, а не світського. За таке порушення існує канонічна відповідальність, яку застосовує Церковний суд, що є системою органів, які виконують функцію судової влади на основі канонічного права. У цьому випадку діє конституційний принцип відокремлення церкви й релігійних організацій в Україні від держави.

Натомість необхідним є кримінально-правовий захист священнослужителя від протиправних дій, наприклад, працівників правоохоронних органів або злочинців щодо конфіденційної інформації, яка стала відома священнослужителю під час сповіді. Тобто примушування до розкриття таємниці сповіді не є тотожним примушуванню до здійснення релігійного обряду та потребує окремої кримінально-правової норми.

Список використаних джерел

1. Таємниця. Slovnyk.ua : веб-сайт. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=таємниця.

2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

3. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

7. SENATE BILL 5375. URL: https://lawfilesext.leg.wa.gov/biennium/2025-26/Pdf/Bills/Senate%20Bills/5375.pdf.

Ковтун Денис Олександрович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ПРАКТИКА УКРАЇНИ ЩОДО КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

З початком збройної агресії РФ проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, питання кваліфікації та притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини набуло безпрецедентної актуальності як у національному, так і в міжнародному вимірах. Кількість кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 438 Кримінального кодексу України «Воєнні злочини», різко зросла. Це стало наслідком широкомасштабних, системних і спланованих протиправних дій, які вчиняють представники збройних сил держави-агресора.

Відповідно до ст. 438 КК України, об'єктивна сторона воєнних злочинів проявляється у конкретних діяннях, а саме: жорстокому поводженні з військовополоненими або цивільним населенням; вигнанні цивільних осіб для примусових робіт; розграбуванні національних цінностей на окупованій території; застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; незаконному переміщенні або депортації дітей; невиправданій затримці репатріації дітей; вербуванні або використанні дітей для участі у збройному конфлікті чи бойових діях; а також вчиненні інших порушень законів і звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, на обов'язковість яких погодилась Верховна Рада України, або відданні наказу про вчинення таких дій [1]. За офіційними даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 1 серпня 2025 року задокументовано понад 170 000 випадків воєнних злочинів, вчинених представниками збройних сил РФ та підконтрольних їй збройних формувань [2].

Також, станом на 1 серпня 2025 року зафіксовано 15 258 загиблих цивільних осіб, з яких 640 діти, та 34 052 поранених, у тому числі 2075 дітей. Понад 235 тисячі об'єктів цивільної інфраструктури було знищено або пошкоджено внаслідок воєнних дій. Зазначені дані свідчать про масштабні та системні порушення норм міжнародного гуманітарного права, які охоплюють позасудові страти українських військовополонених, масове застосування катівень на окупованих територіях, функціонування репресивної судової системи на захоплених територіях та в самій РФ, численні випадки сексуального

насильства (у тому числі щодо дітей), примусове переміщення та депортацію українських громадян, систематичні правопорушення проти власності, а також використання хімічної зброї [2].

Відповідно до офіційних статистичних даних, оприлюднених Офісом Генерального прокурора України, зафіксовані воєнні злочини мають не поодинокий, а системний і цілеспрямований характер, що свідчить про грубі та масові порушення норм міжнародного гуманітарного права, які кваліфікуються як злочини проти людяності.

Станом на середину 2025 року в межах кримінальних проваджень, розпочатих за фактами вчинення таких злочинів, 965 особам повідомлено про підозру, обвинувальні акти щодо 697 осіб направлено до суду, а 194 особи вже засуджено за вчинення воєнних злочинів [3]. Судова практика, що формується на підставі розгляду кримінальних проваджень за ст. 438 КК України, демонструє поступове розширення правозастосовного підходу та уточнення змісту складів злочинів, які охоплюються поняттям «воєнні злочини». У більшості випадків до кримінальної відповідальності притягуються військовослужбовці збройних сил РФ та підконтрольних їй збройних формувань, дії яких грубо суперечать нормам міжнародного гуманітарного права, закріпленим у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року. Зазначені діяння кваліфікуються як грубі порушення законів і звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема положень Женевських конвенцій, зокрема статей 49 і 147 IV Конвенції, а також статей 3, 12 і 13 Першої та Третьої Конвенцій [5].

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст.2 та ч.ч. 1–3 ст.6 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, ратифікованої Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 липня 1954 року «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» та згодом підтвердженої міжнародними зобов'язаннями України відповідно до ст. 6 ЗУ «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року, норми Конвенції застосовуються також у випадках часткової або повної окупації, навіть якщо така окупація не зустрічає збройного спротиву. Згідно зі ст. 4 Конвенції, особами, що перебувають під її захистом, є ті, хто в будь-який момент і за будь-яких обставин опиняється, у разі збройного конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами якої вони не є. Положення ст. 27 Конвенції встановлюють, що особи, які перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин на особисту повагу, на повагу до своєї честі, сімейних прав, релігійних переконань та обрядів, а також звичаїв. До них має застосовуватися гуманне поводження та забезпечуватися їхній захист від будь-яких актів насильства, залякування, образ чи приниження людської гідності. Стаття 31 Конвенції забороняє застосування будь-якого примусу фізичного чи

морального характеру щодо осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб будь-яких відомостей. Відповідно до ст. 33 Конвенції, забороняються пограбування осіб, які перебувають під захистом, а також будь-які репресалії щодо таких осіб або їхнього майна [5].

Крім того, положення статей 1 і 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року, ратифікованого Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 липня 1979 року, встановлюють, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися цього Протоколу та забезпечувати його виконання за будь-яких обставин. Протокол передбачає, що у випадках, не врегульованих ним чи іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом принципів міжнародного права, які випливають із звичаєвих норм, принципів гуманності та вимог суспільної свідомості. Додатковий протокол I, який доповнює Женевські конвенції 1949 року, застосовується в умовах міжнародних збройних конфліктів, визначених статтею 2, спільною для Конвенцій. У ст.51 Протоколу підкреслюється, що цивільне населення та окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, пов'язаних із воєнними діями, і тому не можуть бути об'єктом нападів. Забороняються будь-які акти насильства або загрози насильством, спрямовані на тероризацію цивільного населення. Цивільні особи зберігають такий захист, за винятком періоду, коли вони безпосередньо беруть участь у воєнних діях. Важливе значення має також положення ч. 2 ст. 75 Додаткового протоколу I, у якій наголошується, що забороненими та такими, що залишаються забороненими за будь-яких обставин, є дії, спрямовані проти життя, здоров'я, фізичного чи психічного стану осіб, зокрема усі форми катувань фізичних або психічних, тілесні покарання, а також погрози застосування таких дій [6].

Показовим прикладом порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройної агресії РФ проти України є вирок суду, у якому надано правову оцінку діям осіб, що вчинили жорстоке поводження з цивільним населенням на тимчасово окупованих територіях, що кваліфікується як воєнний злочин відповідно до ст. 438 КК України. У цьому судовому рішенні суд, посилаючись на положення Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I 1977 року, обґрунтував, що дії засуджених порушують фундаментальні принципи міжнародного гуманітарного права, спрямовані на захист цивільного населення в умовах воєнного конфлікту.

Так, у межах кримінального провадження встановлено, що ОСОБА_1, після початку повномасштабного вторгнення Збройних Сил РФ, інших збройних формувань РФ та підконтрольних їм угруповань і регулярних військових формувань на територію України, перебував на тимчасово окупованій території населених пунктів с. Петроіванівка та

смт. Дворічна Куп'янського району Харківської області. Там він обіймав посаду командира відділення 4-го батальйону 202-го стрілецького полку у складі незаконно утвореного збройного формування терористичної організації так званої «Донецької народної республіки» («ДНР»), у складі якого брав участь у вторгненні на територію України спільно з російськими окупаційними військами.

03 червня 2022 року приблизно о 14 годині, перебуваючи на окупованій території с. Петроіванівка Куп'янського району Харківської області, ОСОБА_1, спільно з іншими невстановленими військовослужбовцями незаконних збройних формувань так званих «ДНР» і «ЛНР», прибув на невстановленому транспортному засобі до місця проживання ОСОБА_2, водія НПП «Дворічанський». Діючи умисно, з корисливих мотивів і мотивів національної нетерпимості, за попередньою змовою групою осіб, кожен озброєний стрілецькою вогнепальною зброєю, вони проникли на територію домоволодіння ОСОБА_2. Побачивши останнього, який був громадянином України, цивільною особою, не причетною до військових дій, не озброєним та одягненим у цивільний одяг, тобто належав до категорії цивільних осіб у розумінні статті 50 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, ОСОБА_1 спільно з іншими військовослужбовцями почали погрожувати йому та його дружині застосуванням вогнепальної зброї, діючи під погрозою насильства з метою залякування та придушення волі потерпілих.

Суд установив, що такі дії становлять жорстоке поводження з цивільним населенням, вчинене під час міжнародного збройного конфлікту, у зв'язку з чим дії ОСОБА_1 було кваліфіковано за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України, як жорстоке поводження з цивільним населенням, вчинене за попередньою змовою групою осіб [4].

То ж, аналіз національної судової практики свідчить, що ключове значення для встановлення об'єктивної сторони злочину мають докази, отримані в умовах воєнного стану. У більшості проваджень вирішальну роль відіграють показання свідків і потерпілих, відео- та фотофіксація злочинних дій військових формувань держави-агресора, супутникові знімки, які фіксують наслідки обстрілів, а також висновки міжнародних моніторингових місій, таких як ООН, ОБСЄ, Human Rights Watch, Amnesty International тощо, що підтверджують системність і масовість вчинення воєнних злочинів.

Суди України активно співпрацюють із міжнародними слідчими структурами, використовуючи матеріали, отримані від Міжнародного кримінального суду (МКС) у Гаазі, який у 2023 році видав ордери на арешт високопосадовців РФ за злочини, вчинені на території України. Така взаємодія сприяє гармонізації національної судової практики з міжнародними стандартами правосуддя та формує підґрунтя для подальшого розвитку вітчизняної правозастосовної доктрини у сфері воєнних злочинів.

У сучасних умовах українські суди демонструють поступ до запровадження принципу командної відповідальності, притягуючи до кримінальної відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й осіб, які віддавали злочинні накази або не вживали заходів для запобігання порушенням законів і звичаїв війни. Цей підхід відповідає усталеній міжнародній практиці, зокрема рішенням Нюрнберзького трибуналу, Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного кримінального суду і свідчить про формування в Україні високих стандартів реалізації принципу невідворотності покарання за міжнародні злочини.

Отже, сучасна судова практика застосування ст. 438 КК України характеризується не лише кількісним зростанням кримінальних проваджень, а й якісним удосконаленням підходів до тлумачення складу злочину, розвитку доказової бази, інтеграцією міжнародних стандартів у національне правосуддя та формуванням правової культури, зорієнтованої на захист жертв міжнародних злочинів і відновлення справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Офіс Генерального прокурора України. Понад 170 тисяч воєнних злочині в: Офіс Генерального прокурора окреслив масштаби злочинів РФ на зустрічі з міжнародними партнерами (01.08.2025). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-170-tisyac-vojennix-zlociniv-ofis-generalnogo-prokurora-okresliv-masstabi-zlociniv-rf-na-zustrici-z-miznarodnimi-partnerami.

3. Офіс Генерального прокурора України. Статистика воєнних злочинів. URL: https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika?utm_source=chatgpt.com.

4. Вирок Індустріального районного суду м. Харкова від 18 серп. 2025 р. у справі № 644/9444/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129574328.

5. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_200?utm_source=chatgpt.com#Tex.

Коптенко Олена Сергіївна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

Корупція сьогодні - це проблема, вирішення якої надзвичайно важливо для багатьох країн. Це в повній мірі відноситься до України, де високий рівень корупції визнано урядом, найбільш впливовими політичними діячами, міжнародними організаціями та незалежними антикорупційними організаціями.

Незважаючи на тривалість збройного конфлікту в Україні, спостерігається зростання кількості зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень, що свідчить про відсутність тенденції до їх зниження. Така тенденція викликає особливе занепокоєння, оскільки в умовах, коли більшість громадян залучені до підтримки обороноздатності держави через сплату податків та благодійні внески на потреби армії, окремі державні службовці використовують обставини для особистого збагачення шляхом корупційних дій. Здійснення корупційних злочинів в умовах воєнного стану має деструктивний вплив на суспільну довіру до інституцій влади, правоохоронних органів, а також на міжнародну репутацію України, зокрема серед європейських партнерів [1, с. 201].

Відповідно до Національної доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках, у 2024 році суттєво зросли показники притягнення до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, підслідні Вищому антикорупційному суду. Зокрема, набули чинності вироки щодо 60 осіб, що більш ніж удвічі перевищує показник 2021 року (24 особи). Це свідчить про підвищення ефективності антикорупційної юстиції та посилення принципу невідворотності покарання.

Аналіз призначених покарань показує, що 17 засуджених отримали покарання у вигляді позбавлення волі (переважно на строки 5–10 років), 34 особи – звільнення від відбування покарання з випробуванням, решта – штрафи. У чверті випадків застосовано конфіскацію майна, а більшості засуджених – позбавлення права обіймати певні посади, що виконує важливу превентивну функцію.

Найпоширенішими складами злочинів, за якими ухвалювалися вироки, залишаються зловживання владою чи службовим становищем, привласнення чи розтрата майна, одержання неправомірної вигоди та зловживання впливом, що відображає характерні тенденції корупційної злочинності у публічному секторі.

Поряд із діяльністю ВАКС корупційні правопорушення розглядають і суди загальної юрисдикції. У 2024 році винними у таких правопорушеннях визнано 2135 осіб, понад 60 % з яких – за пропозицію чи надання неправомірної вигоди. У цій категорії справ основним видом покарання залишається штраф, що корелює з нижчим рівнем суспільної небезпечності відповідних діянь [2].

Окрім судової практики, про стан антикорупційної політики свідчать і міжнародні оцінки. Зокрема, за результатами Індексу сприйняття корупції за 2024 рік Україна отримала 35 балів зі 100 можливих і посіла 105 місце зі 180 країн, втративши один бал порівняно з попереднім роком [3].

В Україні основними причинами корупції є в основному суспільне мислення, яке сприяє пошуку корупції для вирішення особистих питання та проблем, а також уряд і система місцевого самоврядування, яка віддає пріоритет вирішення особистих проблем саме таким шляхом, минаючи законні способи їх вирішення [4, с. 101].

Покарання за корупційні діяння в Україні формується на основі норм Кримінального кодексу України та спеціального антикорупційного законодавства та застосовуються заходи, передбачені чинним Кримінальним процесуальним кодексом [5, 6].

Практичні проблеми застосування покарань полягають в тому що: по-перше, існує складність у визначенні підслідності та координації між слідчими органами таких як, НАБУ, ДБР та поліцією, що іноді призводить до розпорошення ресурсів і затягування розслідувань [7].

По-друге, хоча законодавство передбачає внесення судових рішень до Реєстру протягом трьох робочих днів після надходження електронної копії з Єдиного державного реєстру судових рішень, на практиці реалізація цієї процедури потребує якісної автоматизації та контролю для запобігання втраті інформації або затримкам [1, с. 203].

По-третє, наявність одночасної кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної відповідальності ускладнює визначення остаточного ефекту покарання і створює ризик дублювання санкцій без чіткого пріоритезування заходів реагування [8, с. 66–68].

Також, на думку українських вчених, статтю 368-2 Кримінального кодексу України «Незаконне збагачення» [5], яка може бути ефективним механізмом для позбавлення злочинців незаконно придбаного майна, необхідно привести у відповідність до Конвенції ООН проти корупції. Одночасно з інструментами кримінального переслідування за несанкціоноване збагачення необхідно ввести цивільно-правові: стягнення майна за запитом прокурора (спеціально затвердженого антикорупційного органу) у державні доходи, в тому

числі якщо особа не може довести законність даного в установленому законом порядку. В Україні також немає законодавства, яке дозволяє стягнення майна, придбаного (конфіскованого) в ході державної діяльності, якщо підозрюваний (обвинувачений) ховається від слідства або суду. Питання про реституцію активів, що виникли в результаті вчинення кримінальних правопорушень в Україні, а також створення гарантій для ефективного управління цими активами, зокрема, за допомогою використання механізмів громадського контролю, також вимагає правового регулювання [9, с. 158].

Найсвіжішим та особливо показовим прикладом проблематики відповідальності за корупційні злочини в Україні є Операція «Мідас», яку провели НАБУ та САП. У рамках цієї спецоперації викрито велику корупційну схему в енергетичній сфері, зокрема пов'язану з державним підприємством НАЕК «Енергоатом» [10].

Ключовою фігурою в цій схемі є бізнесмен Тимур Міндіч, якого в матеріалах НАБУ називають за кодовим ім'ям «Карлсон». Через офіси, пов'язані зі злочинною організацію, відбувалося масивне відмивання грошей – зокрема через «чорну бухгалтерію» та мережу компаній-нерезидентів. Однак ключова складова проблеми полягає в тому, що Міндіч втік з України. За даними слідства, він залишив країну за кілька годин до обшуків НАБУ [11]. Через це, незважаючи на масштаби викритої корупції, неможливо наразі забезпечити ефективне притягнення його до кримінальної відповідальності.

Корупція, яка пронизує всі гілки та рівні влади й у якій дедалі виразніше проявляються риси політичної корупції, становить реальну загрозу державності. Протидія цьому явищу потребує системного підходу та реалізації комплексу інтегративних заходів державно-політичного, соціально-економічного, національно-культурного, інформаційного, кримінологічного, правового й морально-етичного характеру. Водночас ключовим є реальне відновлення стратегічного курсу на побудову соціальної правової держави.

Першочерговими завданнями у межах такого курсу є впровадження стратегічно важливих напрямів, серед яких – демонополізація, деолігархізація, деофшоризація, розмежування бізнесу й влади, мінімізація корупційних ризиків, а також забезпечення ефективної кримінальної, фіскальної та митної політики і належної діяльності правоохоронних органів [12, с. 58].

У цьому контексті загроза корупції постає не лише як проблема окремих сфер державного управління, а як комплексне явище, що суттєво впливає на функціонування держави загалом. Протидія корупції в Україні є одним із найважливіших державних завдань. З моменту проголошення незалежності України корупція розглядається як пряма загроза національній безпеці, стабільності та економічному зростанню держави. Негативні наслідки корупції полягають у тому, що вона розмиває такі важливі конституційні засади, як принципи соціальної справедливості та рівності всіх перед законом. Корупція

підриває довіру людей до влади, дискредитує ринкові механізми розвитку конкуренції та запобігання монополізму в економіці, сприяє лобіюванню законодавчих і нормативних актів, масштабним зловживанням і злочинності. Операція «Мідас» – яскраве підтвердження, що корупція в Україні може бути не лише «епізодичною», а організованою й структурною, і що сам факт розслідування не гарантує притягнення до відповідальності всіх задіяних осіб.

Список використаних джерел

1. Пата К. О. Посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану: законодавчі ініціативи та проблематика. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами V Міжнародної наукової конференції, м. Полтава, 8 листопада, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 201–205. URL: https://ket.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2024/11/zbirnyk-naukovyh-pracz.pdf#page=202
2. Публикация Національне агентство з питань запобігання корупції – НАЗК. URL: https://www.facebook.com/NAZKgov/posts/pfbid0cVSRg6dbbwAU1zebS6XFSfQHxPkGYdFimyzxi1Lvq7NvfrkrP5Y6FKoWDKUXE6p8l
3. Україна опустилася на один рядок у рейтингу сприйняття корупції. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/02/11/novyna/suspilstvo/ukrayina-opustylasya-odyn-ryadok-rejtynhu-spryjnyattya-korupczyi
4. Хомяк А. Р. Проблематика протидії корупційним правопорушенням в сфері освіти. Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики: Матеріали регіонального науково-практичного семінару (м. Дніпро, 03 грудня 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 202. С.100-103. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/7334/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf#page=100.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
7. Молчанов Олег. Від підозр до вироків: порівняння ефективності НАБУ, ДБР та інших в боротьбі з корупцією.
8. Кравченко О. Запобігання корупційним правопорушенням: адміністративна, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність в Україні. Антикорупційна політика ЄС: ключові елементи, орієнтація на сталий розвиток, уроки для України : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2024 р.) / відп. ред. Т. М. Мельник. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. С. 66–69. URL: https://www.researchgate.net/publication/387303770

9. Розпутенко І. В. Особливості корупції в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали ІІ міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.), Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 158- 161.

10. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ). Операція «Мідас»: викрито високорівневу злочинну організацію, що діяла у сфері енергетики. – 11.11.2025, 13:30. URL: https://nabu.gov.ua/news/operatciia-midas-vykryto-vysokorivnevu-zlochynnu-organizatciiu-shcho-diiala-u-sferi-energetyky/

11. У НАБУ заявили, що досліджують обставини виїзду Міндіча за кордон / Суспільне. – URL: https://suspilne.media/1161560-u-nabu-zaavili-so-doslidzuut-obstavini-viizdu-mindica-za-kordon/

12. Тертишник В.М., Батраченко Т.С. Правові проблеми протидії корупції. Південноукраїнський правничий часопис. № 1. 2024. С. 57–63. URL: https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/1_2024.pdf#page=57

Кривонос Дарина Володимирівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ВІД НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Відмежування складів кримінальних правопорушень має важливе значення для правильної кваліфікації діянь, ефективного застосування норм права та утвердження законності, що дозволяє відрізнити одне суспільно-небезпечне протиправне діяння від іншого, в тому числі суміжного, визначити ступінь його суспільної небезпеки. Воно допомагає відрізнити суспільно небезпечні діяння, тобто кримінальні правопорушення від інших правопорушень, таких яких адміністративні та цивільно-правові, а також розрізнити окремі види кримінальних правопорушень за об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами, суспільно-небезпечними наслідками тощо.

Склад кримінального правопорушення становить собою нормативну модель або шаблон, який містить повний набір юридично значимих ознак кримінального правопорушення окремого виду. Водночас, склад кримінального правопорушення не можна ототожнювати із конкретним кримінальним правопорушенням, оскільки обсяг ознак кримінального правопорушення та складу кримінального правопорушення є різним. З одного боку, конкретне кримінальне правопорушення має набагато більше ознак, ніж склад кримінального правопорушення, а з іншого боку – склад кримінального правопорушення містить ознаки не одного конкретного кримінального правопорушення, а усіх кримінальних правопорушень даного виду [1, с. 4].

Однією з основоположних принципів теорії розмежування складів різних кримінальних правопорушень є поняття суміжних складів. Ця термінологічна категорія використовується у низці наукових праць, в яких йдеться про розмежування конкретних складів кримінальних правопорушень.

Як стверджує науковець Л. П. Брич, у підходах різних вчених до розуміння поняття суміжних складів злочинів прослідковуються два підходи. Перший, коли наявність спільних, тобто тотожних за змістом, а за термінологією, якою послуговувалися автори, загальних, однакових ознак, була єдиним критерієм, за яким визначали суміжні склади злочинів. Другий – коли суміжні склади злочинів визначали як такі, що містять однакові за змістом, а за термінологією цих авторів, загальні, схожі ознаки, й водночас ознаки, за якими вони відрізняються [2, с. 202].

Отже, з урахуванням існуючих підходів у науковій літературі з цієї проблематики, можна однозначно стверджувати, що обов'язковим елементом суміжних складів злочинів є наявність тотожних за змістом ознак, поряд з якими існують розмежувальні (відмінні за змістом).

Розглянемо загальні риси розмежування складів кримінальних правопорушень по ст.ст. 209 та 368-5 КК України. Так, склад кримінальної норми про відмивання майна (ст. 209 КК) має як спільні, так і відмінні риси зі складом кримінального правопорушення про незаконне збагачення (ст. 368-5 КК).

Науковець О. І. Гузоватий вважає, що розмежування цих складів кримінальних правопорушень обумовлено ознаками об'єктивної та суб'єктивної сторони [3].

Також відповідно до позиції І. М. Ясіня, визначення родового та безпосереднього об'єкта не може бути спільним для легалізації майна й незаконного збагачення, оскільки ці склади кримінальних правопорушень лежать у різній площині суспільних відносин [4]. На її думку, що хоча обсяг понять, які позначають предмет у окреслених вище складах кримінальних правопорушень, частково збігається, їх зміст відрізняється юридичною підставою набуття майна. Предметом легалізації є кошти чи інше майно, здобуті внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Натомість активи, що становлять предмет незаконного збагачення, можуть мати не обов'язково злочинне, але однозначно незаконне походження.

На переконання М. І. Хавронюка, набуття майна, одержаного внаслідок суспільно небезпечного протиправного діяння, яке передувало легалізації такого майна, відрізняється від набуття активів у складі незаконного збагачення за ознаками предмета, а також суб'єкта кримінального правопорушення [5].

Варто погодитися водночас з позицією, шо на відмінну від складу правопорушення за ст. 368-5 КК, суб'єкт кримінального правопорушення, який передбачений у ст. 209 КК загальний, тоді я за 368-5 КК України – спеціальний.

Крім того, спільною ознакою досліджуваних складів кримінальних правопорушень, окрім згаданого вище, є вчинення суспільно небезпечного діяння у формі набуття активів. По-перше, набуття передбачено як одна з альтернативних форм вчинення суспільно небезпечного діяння, які вказані у диспозиції ст. 209 КК. А, по-друге, набуття, як форма вчинення правопорушення, прямо зазначено у змісті норми щодо суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 368-5 КК.

Поряд з цим, не варто забувати і про спеціальну мету вчинення відмивання – надання вигляду законності походження такому майну, тоді як у складі про незаконне збагачення про будь-яку мету вчинення цього кримінального правопорушення не йдеться.

Таким чином, правильна кваліфікація діяння впливає на визначення, чи відповідає вчинене діяння конкретному складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України, що є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності, допомагає розмежувати кримінальну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, цивільної, дисциплінарної). А розмежування складів конкретних норм допомагає застосувати правильну статтю КК України, уникнути помилок, які можуть призвести до призначення неправовірного та несправедливого покарання особі.

Отже, відмежування складів кримінальних правопорушень – це фундаментальний елемент кримінально-правової оцінки, що забезпечує справедливість та законність, тож потребує подальшого дослідження з боку науковців.

Список використаних джерел

1. Колесник М.О. Текст лекції з навчальної дисципліни «Кримінальне право» обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Правоохоронна діяльність» (правоохоронна діяльність) за темою «Склад кримінального правопорушення». (URL: https://share.google/4aYqOl6cCwwY7Duf3, дата звернення 18.11.2025)

2. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія / Л.П. Брич. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.

3. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2016. 273 с.

4. Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 236 с.

5. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

Круглюк Григорій Володимирович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 272 КК УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ»

Частиною першою статті 18 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [1].

Згідно з вищезазначеною нормою суб'єкт суспільно-небезпечного діяння повинен мати обов'язкові ознаки, відсутність яких виключає наявність у діянні складу кримінального правопорушення: статус фізичної особи, осудність, досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності, вчинення кримінального правопорушення.

Отже, наведена сукупність зазначених ознак суб'єкта є необхідною для всіх складів кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України.

У положеннях кримінального законодавства України встановлено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Так, особа вважається такою, що досягла зазначеного віку, з початку наступної доби після дня народження.

Крім того, КК України також встановлює знижений вік кримінальної відповідальності за окремі, перераховані безпосередньо в законі кримінальні правопорушення. При визначенні віку, з досягненням якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, за основу береться рівень свідомості людини, її здатність розуміти характер вчинених нею дій, їх суспільну небезпеку, а також можливість керувати своїми діями [2, с. 90].

Проведений аналіз норм, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва вказує на різні підходи законодавця до визначення суб'єктів суспільно-небезпечних діянь, які передбачені статтями 271-275 КК України.

Так, у диспозиції статті 272 КК України зазначається, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, яка зобов'язана дотримуватись правил безпеки під час виконання робіт, з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві (тобто не порушувати їх).

Крім того, згідно зі статтею 190 Кодексу законів про працю України забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [3].

Таким чином, до робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві можуть бути допущені лише повнолітні особи. Відповідно, обов'язки щодо дотримання правил безпеки покладаються лише на тих, хто досяг 18-річного віку. Саме з цього віку настає кримінальна відповідальність за суспільно-небезпечне діяння, передбачене статтею 272 Кримінального кодексу України.

У випадку порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою особою, яка не досягла 18 років, відповідальність наступає за статтями про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я [1, с. 840].

Отже, суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є особа, яка має додаткові, спеціальні ознаки, окрім загальних. Це фізично осудна особа, яка досягла 18-річного віку і порушила правила безпеки під час виконання небезпечних робіт на виробництві або в будь-якому підприємстві. Таке порушення має створити загрозу загибелі людей, призвести до інших тяжких наслідків або завдати шкоди здоров'ю потерпілого, а також може спричинити загибель людей чи інші серйозні наслідки.

Щодо суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищено небезпекою, який є службовою особою, слід зауважити, що згідно з приміткою до статті 364 КК України службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи або організації [1].

Окремо зазначаємо, що фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність через створення приватного підприємства із залученням найманої праці, у разі виконання нею організаційно-розпорядчих обов'язків стосовно найманих працівників виступає як службова особа. У випадку порушення такою особою вимог законодавства про працю вона буде нести кримінальну відповідальність саме як службова особа підприємства. В інших випадках службовою особою може бути особа, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням, яким наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи чи організації [4, с. 122–123].

Якщо виконання таких функцій передбачає обов'язок дотримуватися правил безпеки під час проведення робіт із підвищеною небезпекою, то в разі порушення цих правил і настання суспільно небезпечних наслідків, визначених ст. 272 КК України, відповідна службова особа може визнаватися суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення.

Таким чином, можна дійти висновку, що службовою особою – суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт із

підвищеною небезпекою – може бути як сам громадянин-підприємець, який здійснює організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції на підприємстві, в установі чи організації й зобов'язаний дотримуватися правил безпеки, так і інша особа, уповноважена відповідним органом чи посадовою особою на виконання таких функцій.

Одночасно з тим, досліджуючи суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, слід зауважити, що в науковій літературі доволі часто виникає питання щодо визнання суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України, сторонніх осіб для підприємств та виробництв, де проводяться роботи з підвищеною небезпекою.

Так, Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» передбачає, що такі сторонні особи, як екскурсанти, робітники інших установ та організацій тощо можуть нести відповідальність за ст. 272 КК України у випадках, якщо до їхнього відома у встановленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах [5].

Як підусмок слід констатувати, що суб'єктами порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою можуть виступати такі категорії осіб:

1. громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, які досягли шістнадцятирічного віку;
2. службові особи, які досягли віку 16 років;
3. працівники, що досягли 18 років, за винятком випадків їх працевлаштування на роботи з підвищеною небезпекою шляхом свідомого надання недостовірних відомостей щодо власного віку, унаслідок чого такі особи підлягають відповідальності за ст. 272 КК України з моменту досягнення 16 років;
4. сторонні особи, яким у встановленому законом порядку були доведені вимоги правил безпеки на відповідних виробничих чи інших потенційно небезпечних об'єктах, за умови досягнення ними 16 років.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

2. Мирошниченко Н. А. Особливості у визначенні ознак суб'єктів кримінальних правопорушень / Мирошниченко Н. А. // Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. – Т. 3. – С. 89-92.

3. Кодекс законів про працю України станом на 12 жовтня 2025 року. URL: http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

4. Бахуринська О.О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК

України) : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. О. Бахуринська. – К., 2007. – 235 с.

5. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text

Кузнецова Богдана Ігорівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Поштаренко Інна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини є одним із найбільш трагічних і водночас складних злочинів, що потребує глибокого наукового осмислення, а також поєднує у собі як кримінально-правові, так і соціально-психологічні аспекти. Проблематика цього діяння залишається актуальною через складність його мотивів, особливості психоемоційного стану жінки у період пологів, а також через необхідність вдосконалення судової практики. В умовах сучасної соціально-економічної нестабільності, дефіциту психологічної допомоги та підтримки матерів питання гуманного, але справедливого підходу до кваліфікації таких злочинів набуває особливого значення.

Це правопорушення є особливим видом умисного позбавлення життя з пом'якшуючими обставинами. Особливість цього злочину полягає у тому, що він часто вчиняється у чітко визначений часовий проміжок – під час пологів або відразу після них. Законодавець у статті 117 Кримінального кодексу України виокремлює дане діяння в окремий склад злочину, визнаючи специфічний психічний і фізіологічний стан жінки у цей період є конструктивним елементом складу злочину. Відмежування від загального умисного вбивства (ст. 115 ККУ) ґрунтується на правовій презумпції: факт вчинення злочину у період пологів або відразу після них (часовий критерій) автоматично передбачає наявність у жінки особливого психофізіологічного стану. Цей стан суттєво знижує ступінь її вини і суспільної небезпечності вчиненого, що й зумовлює застосування пом'якшеної відповідальності за ст. 117 ККУ. У цей період організм і психіка матері перебувають під впливом колосального фізичного й емоційного стресу, що може кардинально знижує її здатність належно оцінювати реальність та свої дії, а також обмежує здатність

контролювати поведінку й прогнозувати її можливі наслідки. Саме внаслідок такого стану матері можуть скоювати імпульсивні вбивства новонародженої дитини, що часто супроводжуються безглуздими (нераціональними, відчайдушними) спробами заховати чи приховати тіло [4]. Саме врахування цих обставин зумовлює необхідність особливого правового підходу: законодавець, встановлюючи самостійний склад цього злочину в статті 117 Кримінального кодексу України, передбачає більш м'яку кримінальну відповідальність порівняно з умисним убивством (ст. 115 ККУ). Такий підхід узгоджується з принципами гуманізму та справедливості кримінального права, оскільки враховує не лише об'єктивну сторону злочину, а й особливості суб'єкта, який перебуває у специфічному психофізіологічному стані.

Під час кваліфікації вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини важливо враховувати ознаки умисного вбивства, оскільки цей злочин за своєю суттю також є умисним позбавленням життя іншої людини. Встановлення форми вини має ключове значення для правильної правової оцінки діяння. Принципове розмежування залежить від часового критерію: якщо вбивство відбулося в критичний період пологів або відразу після них, кваліфікація завжди здійснюється за ст. 117 ККУ на підставі законодавчої презумпції. Кваліфікація за ст. 115 ККУ можлива лише тоді, коли встановлено, що дії вчинені поза цим часовим проміжком або доведено заздалегідь обдуманий умисел, не пов'язаний з імпульсивним станом пологів.

Дослідження цього виду злочину має важливе значення, адже дозволяє поєднати юридичний аналіз із розумінням соціально-психологічної природи поведінки матері. Чітке відмежування умисного вбивства від привілейованого складу дітовбивства забезпечує справедливість та індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Важливо також враховувати соціально-кримінологічні фактори, які часто є підґрунтям для таких трагедій: небажана вагітність, страх осуду, соціальна ізоляція, дефіцит матеріальної та психологічної підтримки. Удосконалення законодавства має йти паралельно з розвитком системи соціального патронату та наданням адекватної психологічної допомоги породіллям, що є ключовим елементом превенції.

Можна зробити висновок, що для кваліфікації за статтею 117 КК України ключове – встановити, чи вчинено вбивство «під час пологів або відразу після них». Цей часовий критерій обмежує застосування привілейованого складу і дозволяє відрізняти його від звичайного умисного вбивства дитини, вчиненого значно пізніше після пологів, коли післяпологовий стрес уже не є визначальним чинником. Деякі науковці, серед яких О. Погодін, вважають, що згаданий період – це короткий проміжок часу після народження дитини і до виділення плаценти. Новонароджений - це живонароджена дитина у віці до 28 днів [5]. Хоча деякі науковці (зокрема, в судовій медицині) часто оперують терміном «1 доба» після пологів, чинна судова практика виходить із комплексної оцінки психофізіологічного стану, а не лише суворої часової межі [3].

Таким чином, аналіз умислу та психічного стану матері є необхідним елементом розмежування цих злочинів, адже саме він забезпечує справедливість, обґрунтованість і індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Такий підхід відповідає загальним принципам кримінального права, зокрема принципам справедливості, вини та індивідуалізації покарання. [2, с. 118]

Також можна сказати, що дослідження цього виду злочину має важливе значення для розвитку кримінального права, оскільки дозволяє поєднати юридичний аналіз із розумінням психологічної природи поведінки матері. Чітке відмежування умисного вбивства від привілейованого складу дітовбивства є важливим для забезпечення справедливості. Це запобігає неправомірній кваліфікації дій, захищає законні права як матері, так і загиблої дитини, а також сприяє вдосконаленню законодавства та правозастосовної практики.

Хотіла б також навести один із прикладів цього кримінального правопорушення:

Громадянка ОСОБА_4, яка приховувала свою вагітність (приблизно 40–41 тиждень), не стояла на обліку у лікарів. 12 березня 2025 року близько 18:00, перебуваючи на самоті у своєму будинку самостійно народила здорову, доношену дитину чоловічої статі. Усвідомлюючи, що дитина життєздатна, і маючи на меті позбавити її життя, діючи з раптовим умислом на вбивство, вона приховала факт пологів і, маючи вже одну малолітню дитину, викинула новонародженого сина через вікно будинку на подвір'я. Внаслідок цих дій дитина померла. Таким чином, ОСОБА_4 скоїла умисне вбивство своєї новонародженої дитини одразу після пологів. В судовому засіданні обвинувачена вину визнала повністю, у вчиненому щиро розкаялась, пояснила суду, що дійсно, при обставинах, зазначених в обвинувальному акті, скоїла інкриміноване діяння. Також дала показання, що самостійно народила дитину чоловічої статі і після народження дитини, усвідомлюючи, що її новонароджена дитина є живою, у неї раптово виникла думка позбутись дитини, після чого вона викинула новонароджену дитину через вікно будинку на подвір'я, внаслідок чого настала смерть останньої. Усвідомлює, що вчинила вбивство дитини, розуміє всі негативні наслідки, обіцяє, що в майбутньому не вчинятиме жодних правопорушень. Просить суворо її не карати, оскільки виховує малолітню дитину, якій 1 рік 7 місяців. Суд, розглянувши справу, визнав ОСОБА_4 винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 117 Кримінального кодексу України (Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), і призначив їй покарання у вигляді трьох років та шести місяців позбавлення волі [6].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцова Кримінальне право України: Загальна частина: навчально-науковий посібник. Національний університет «Одеська юридична академія», 2022

3. Булгак С.С., Заєць Є.Ю. Проблемні аспекти кваліфікації вбивства матері своєї новонародженої дитини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Розділ 7

4. Антощук А.О., Атаманчук В.М., Комаринська Ю.Б., Курилін І.Р., Мировська А.В., Патик Л.Л., Пясковський В.В., Самодін А.В., Пуйко Т.В. Розділ 2. Особливості розслідування вбивства матірю своєї новонародженої дитини: навч. посібн. Київ: НАВС

5. 1607 Новонароджена дитина/немовля URL: https://kod.poltavalk.com.ua/ask/56-spetsialni-standarty/145-deyaki-stany-shcho-vynykayut-u-perynatalnyy-period/329-1607-novonarodzhena-ditina-nemovlya

6. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: https://reyestr.court.gov.ua/

Кушнір Володимир Анатолійович,
здобувач науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

Правовою основою для здійснення процесу призову громадян на військову службу під час мобілізаційних заходів є Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відповідно до нормативних положень зазначеного закону, мобілізація трактується як багатогранний комплекс заходів, що спрямовані на систематичний перехід національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних структур, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, установ і організацій у режим функціонування в умовах особливого періоду [5]. У межах цього процесу передбачається також реорганізація Збройних Сил України, інших військових формувань та оперативно-рятувальної служби цивільного захисту відповідно до організаційно-штатних структур, обумовлених вимогами воєнного часу.

Протягом останніх десяти років, Україна перебуває у стані війни з російською федерацією. За цей час перед державою постійно постають все нові і нові виклики, пов'язані з необхідністю боронити свою територію та захищати населення від злочинних дій держави-агресора [6]. Збройна агресія проти України, яку розпочала росія ще в 2014 році, анексувавши АР Крим і захопивши частину Луганської та Донецької областей, обумовила необхідність посилення військового потенціалу нашої держави. Особливої актуальності це питання набуло з дня початку

широкомасштабних воєнних дій, відколи був запроваджений правовий режим воєнного стану на всій території держави.

Відповідно до Постанови Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 160/2592/23 наголошено, що «процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулася, а визнання процедури призову протиправною не спричинює відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу» [4].

Криміналізація ухилення від прийняття на військову службу за контрактом є наслідком стратегічної необхідності гарантування національної безпеки та підтримання обороноздатності держави. Конституція України у ст. 65 чітко визначає, що обов'язок захисту Вітчизни, її суверенітету та територіальної цілісності є одним із базових обов'язків кожного громадянина України. Ця конституційна норма знаходить своє подальше практичне втілення у положеннях Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» та Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Згадані нормативно-правові акти регулюють правові механізми, спрямовані на ефективне виконання громадянами їхніх зобов'язань перед державою, зокрема через участь у військовій службі в умовах мобілізації [7].

Тому актуальності набуває вивчення сутності ознак складів кримінальних правопорушень, криміналізованих з початку повномасштабного вторгнення, зокрема і ухилення від прийняття на військову службу за контрактом. Так, протягом останніх років в Україні було ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію оборонної реформи, що обумовлює потребу переосмислення змісту Розділу XIV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». Тому тематика визначення сутності родового об'єкта складів кримінальних правопорушень зазначеного розділу хоча й отримала висвітлення як у дисертаційних дослідженнях, так і в наукових публікаціях, але набуває все більшої значущості.

Так, 8 травня 2024 року було прийнято Закон України № 3687-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності». Зазначеним законом було доповнено КК України ст. 81-1, яка передбачає, що під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, передбачене цією статтею, не застосовується до осіб,

засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із згвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152-156-1, 258-258-6, ч. 4 ст. 286-1, ст. 348 КК України, а також до засуджених службових осіб, які згідно з пп. 1 п. 3 примітки до ст. 368 КК України займали особливо відповідальне становище [3].

Суд може застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для участі у військовій службі за контрактом, якщо засуджений висловив бажання служити в Збройних Силах України і відповідає вимогам, встановленим ст. 21-5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». При ухваленні такого рішення суд зобов'язує звільненого невідкладно, протягом не більше ніж 24 годин після набрання чинності рішенням суду, прибути у супроводі представників Національної гвардії України до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Там засуджений має укласти контракт і розпочати службу за контрактом.

У випадку, якщо особа не дотримується умов контракту і ухиляється від виконання військової служби, її дії підлягають кримінальній відповідальності за ст. 336-2 КК України. Згідно з цією нормою, відповідальність настає за ухилення від вступу на військову службу за контрактом з боку особи, яка під час проведення мобілізації або в умовах дії воєнного стану була достроково звільнена від відбування покарання для проходження зазначеної служби.

Зазначена норма розміщена в розділі XIV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». На основі його аналізу можна констатувати, що його родовим об'єктом є однорідні суспільні відносини, що забезпечують збереження державної таємниці, недоторканність державних кордонів України, встановлений порядок здійснення призову і мобілізації, та охороняються системою кримінально-правових норм, які формально закріплені у розділі XIV Особливої частини КК України. Однак, ураховуючи вміщені в цьому розділі КК конкретні склади кримінальних правопорушень, є підстави тлумачити їх родовий об'єкт дещо ширше. Наприклад, ст. 330 КК України передбачає відповідальність за передачу або збір інформації, яка є службовою і зібрана в ході оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни, але при цьому не становить державної таємниці. З огляду на це В. Ю. Бойчук пропонує визначати родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIV, як «суспільні відносини, що стосуються забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, здобутої в процесі оперативно-

розшукової чи контррозвідувальної діяльності у сфері оборони країни, а також охорони державного кордону та військової безпеки, зокрема щодо забезпечення призову і мобілізації» [1, с. 25].

Деякі вчені визначають, що усі кримінальні правопорушення розділі XIV Особливої частини КК України суттєво відрізняються між собою, оскільки вони не мають спільного родового об'єкта. Тут можна говорити про такі родові об'єкти, як режим державної таємниці, порядок перетинання державного кордону, порядок забезпечення призову і мобілізації [2, с. 213]. З такою позицією можна погодитися лише епізодично, оскільки вчені ототожнюють, на нашу думку родовий та видовий об'єкти кримінально-правової охорони.

Отже, на основі вище викладеного можна зробити висновок, що родовим об'єктом ухилення від прийняття на військову службу за контрактом є суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Список використаних джерел

1. Бойчук В. Ю. Родовий, видовий та безпосередній об'єкт злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України. *Вісник ХНУВС*. 2018. № 4 (83). С. 19–27. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2018.4.02
2. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.
4. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 160/2592/23 (провадження № К/990/35899/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124951202.
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text
6. Чернявський С. С., Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність військовослужбовця за незаконне заволодіння військовим майном: передумови новелізації. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 року). Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 250–253. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/303c8343-c950-43da-bdd1-f54bd723bcdc
7. Volotivskyi P.B. (2019). Mobilization training and mobilization as important components of Ukraine's defense organization. Science and Defense, (4), 13–19.

Лимаренко Альона Василівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОБРОВІЛЬНА ЗГОДА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Проблема захисту статевої свободи та недоторканості особи в сучасному українському кримінальному праві є надзвичайно актуальною, оскільки саме ці блага належать до фундаментальних прав людини, що гарантують автономію волевиявлення та недоторканість її приватного життя. У суспільній свідомості досі зберігається стереотипне уявлення про статеві правопорушення, відповідно до якого відсутність активного фізичного опору з боку потерпілої розцінюється як її мовчазна згода. Така логіка є концептуально помилковою, оскільки ігнорує складні психологічні механізми поведінки людини у ситуаціях загрози. Страх, шок, безпорадність, стан ступору або інші психоемоційні чинники здатні паралізувати особу, позбавити її можливості фізично реагувати або чинити будь-який опір. Саме ці обставини істотно ускладнюють процес доказування при розгляді справ про сексуальне насильство, оскільки традиційно акцент у кримінально-правовій доктрині та судовій практиці робився саме на наявності або відсутності фізичного спротиву як ключового критерію встановлення насильницького впливу.

На законодавчому рівні Україна здійснила важливі кроки щодо подолання цих архаїчних підходів. Відповідно до Розділу IV Кримінального кодексу України (статті 152–156[1]), до категорії кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи віднесено зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв’язок, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх, а також домагання дитини для сексуальних цілей [1]. Зміст цього законодавчого блоку свідчить про орієнтацію на сучасні міжнародні стандарти, які виходять із пріоритетності категорії добровільної згоди як обов’язкового елементу правомірності сексуальної взаємодії.

Під поняттям «статева свобода» сучасна доктрина розуміє гарантоване державою право кожної особи самостійно визначати характер і форму статевих зносин, зокрема можливість давати чи не давати згоду на інтимні дії без будь-якого зовнішнього примусу. Мотиви вчинення кримінальних правопорушень сексуального

характеру не завжди зводяться до прагнення задоволення статевого потягу; науковці слушно зазначають існування багатьох інших мотиваційних чинників такої поведінки. Також підкреслюється, що не кожне діяння сексуального характеру автоматично кваліфікується як посягання на статеву свободу або недоторканість особи за чинним кримінальним законодавством. Наукова література звертає увагу на значну різноманітність мотивацій протиправної поведінки та наголошує на необхідності багатовимірного аналізу такої поведінки, оскільки мотиви можуть бути взагалі не пов'язаними з сексуальним бажанням [2, с. 144].

Українські суди все частіше відмовляються від того, щоб вважати фізичний опір потерпілої основним доказом насильства. Натомість оцінюється комплекс усього масиву доказів: показання потерпілої особи та результати судово-медичної, психологічної та психіатричної експертиз. Психоемоційний стан потерпілої, її поведінкові реакції до, під час і після події, здатність орієнтуватися в ситуації – це обставини, що набувають особливого значення для визначення наявності або відсутності добровільної згоди. У цьому контексті проблема доведення зґвалтування за відсутності фізичного опору виявляється особливо гострою, оскільки вона нерідко наштовхується на стійкі суспільні міфи щодо «правильної» моделі захисної поведінки. Протягом тривалого часу панувала думка, що лише фізичне протистояння могло свідчити про несприйняття статевого контакту, тоді як сучасні кримінально-правові підходи та наукові дані переконливо доводять зворотне: відсутність активного опору не може розглядатися як ознака згоди.

Особливо це важливо в ситуаціях, коли потерпіла особа перебувала у стані безпорадності, сильного страху, шоку, впливу наркотичних речовин або в умовах, що істотно обмежують її здатність чинити опір. Суди мають виходити з аналізу сукупності обставин, а не лише з наявності або відсутності тілесних ушкоджень чи фізичних слідів боротьби.

Характерною ознакою багатьох статевих кримінальних правопорушень є наявність між потерпілою та винною особою певних стосунків – сімейних, дружніх, службових чи інших соціально значимих зв'язків. У таких випадках суб'єкт нерідко використовує залежність, довіру чи емоційну прихильність для схилення до інтимних дій, будучи впевненим, що така форма впливу знижує імовірність активного опору та подальшого звернення до правоохоронних органів. У зв'язку з цим визначальне значення у доказуванні набуває встановлення саме відсутності добровільної згоди потерпілої, що потребує детального аналізу попередніх взаємовідносин сторін, конкретної ситуації та психологічних чинників, що вплинули на поведінку потерпілої особи [3, с. 101].

Добровільна згода як елемент складу кримінального правопорушення передбачає її свідомий, вільний і усвідомлений

характер, що виключає будь-які форми примусу, обману або тиску. Встановлення факту відсутності згоди є ключовим критерієм для кваліфікації діяння як кримінального. На практиці виникає низка складних питань: чи могла особа надати реальну згоду, перебуваючи у стані страху, шоку або алкогольного чи наркотичного сп'яніння; чи відповідала її воля внутрішньому переконанню; чи враховано її вік, психічний стан, рівень розвитку тощо. Усі ці фактори підлягають комплексному дослідженню під час кваліфікації діяння.

Сучасний підхід до оцінки добровільної згоди інтегрує юридичні та психологічні критерії, що дає змогу забезпечити більш ефективний захист потерпілих і уникнути формального підходу, орієнтованого лише на фізичні ознаки насильства. Законодавство та судова практика виходять з того, що відсутність фізичного опору не є доказом згоди, так само як мовчання або пасивна поведінка не можуть розцінюватися як добровільна згода на статеві зносини.

Добровільність статевого акту може бути виключена у разі психічного примусу, коли на волю особи впливає емоційний тиск, погрози або інші форми психологічного впливу, зокрема загроза вбивством, тілесними ушкодженнями чи застосуванням зброї. Також згода втрачає добровільний характер у разі обману або зловживання довірою, коли потерпілу вводять в оману щодо природи або мети статевого контакту. Обіцянки романтичних стосунків або шлюбу такими формами обману не є, проте обман щодо сутності акту може повністю нівелювати добровільність. Недобровільною вважається також згода, отримана під погрозою розголошення інформації, що може шкодити честі, гідності або репутації потерпілої особи [4].

Отже, захист статевої свободи та недоторканості особи в сучасному українському кримінальному праві потребує комплексного підходу, який враховує юридичні, психологічні та соціальні аспекти. Сучасна практика поступово відходить від стереотипного акценту на фізичному опорі як критерію насильства, приділяючи ключову увагу визначенню добровільної згоди та умов її надання. Відсутність фізичного спротиву, мовчання чи пасивність не свідчать про згоду, а психологічний стан потерпілої, характер взаємин та обставини події мають комплексно оцінюватися при кваліфікації кримінального правопорушення.

Правове тлумачення добровільної згоди, сформоване на засадах міжнародних стандартів, дозволяє поєднати юридичну точність із психологічним аналізом, що сприяє справедливому правосуддю та ефективному захисту потерпілих.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кузьмич В. М., Ісланкін С. М. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості в умовах війни.

Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8 листоп. 2024 р.). С. 143–145.

3. Волобуєва О. О. Криміналістична класифікація статевих злочинів: проблеми доказування. Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2024. № 35(74). С. 97–102.

4. Скоробогата Ю. Ознаки добровільної згоди в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Новітні кримінально-правові дослідження : альманах наукових праць; за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв : МІП НУ ОЮА, 2021. С. 224–229. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85-2021-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf#page=224

5. Симоненко Н.О., Савченко А.В, Горбачевський В.Я. Кримінально-правова характеристика зґвалтувань : навч. посібник. Київ : Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 90 с.

Логойда Тетяна Володимирівна,
здобувач кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності, ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ

Повномасштабна воєнна російська агресія 2022 року суттєво підвищила ризики для найвищих органів державної влади України та їх керівників. Стрімке ускладнення безпекової ситуації зробило очевидним, що загрози життю і діяльності керівництву держави та інших посадових осіб є реальністю, наслідки якої створюють ризики для національного суверенітету й конституційного ладу [1]. У цих умовах інститут державної охорони набуває особливої актуальності як важливий елемент системи забезпечення національної безпеки. Державна охорона України є одночасно складовою правоохоронної системи та спеціальною службою безпеки, головним призначенням якої виступає захист найвищих посадових осіб держави, органів влади та визначених законом об’єктів від протиправних посягань [2]. Її сучасне правове регулювання почалося з 21 жовтня 1991 р., коли було видано розпорядження Голови Верховної Ради України за № 33, яким було започатковано Службу безпеки вищих посадових осіб України, але сучасні виклики зумовлюють потребу в оновленому комплексному аналізі кримінально-правової охорони інституту державної охорони, а також проблемних питань правозастосування та шляхів удосконалення кримінального законодавства.

Існування і розвиток кримінально-правової охорони інституту державної охорони має бути обґрунтованим як з точки зору соціальної необхідності, так і з позицій кримінального законодавства. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової охорони інституту державної охорони означає, що її впровадження зумовлене реальними потребами суспільства та держави у забезпеченні безпеки, і що це кримінально-правове регулювання адекватно відповідає наявним загрозам. У випадку кримінально-правової охорони інституту державної охорони така обумовленість є очевидною: за умов демократичного ладу стабільність діяльності вищих органів влади належить до базових цінностей, від яких залежить реалізація всієї системи державної влади та управління. Будь-яке посягання на життя чи здоров'я керівництва держави є замахом не лише на конкретну особу, а й на інституцію, що може спричинити дестабілізацію держави в цілому. За даними правоохоронних органів, за час війни було попереджено кілька замахів на Президента України та інших високопосадовців, які готувалися агентурою держави-агресора; зрив цих планів значною мірою заслуга належної роботи спецслужб і Управління державної охорони (УДО) України. Як зазначають дослідники, сучасний розвиток нашої держави «обумовлює об'єктивну необхідність кримінально-правового захисту державної охоронної діяльності, її об'єктів та суб'єктів від протиправних посягань» [3, с. 26]. Ця думка підводить і до другого аспекту – кримінально-правового регулювання державної охорони.

Кримінально-правове регулювання державної охорони означає, що існування державної охорони як інституту знаходить своє відображення та підтримку у нормах кримінального права, які встановлюють покарання за посягання на об'єкти, що охороняються, та власне на діяльність органів державної охорони. Тобто кримінальне законодавство визнає високий ступінь суспільної небезпеки таких посягань і криміналізує їх. У Кримінальному кодексі України (КК) є ціла система норм, які охороняють сферу державної охорони: ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча». Ця норма безпосередньо захищає життя найвищих посадовців від терористичних актів або політичних вбивств; ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча». Ця стаття забезпечує додатковий захист високопосадовців від залякування чи нападів; ст. 344 «Втручання в діяльність державного діяча» – встановлює відповідальність за незаконний вплив, перешкоджання чи примус державних діячів до вчинення чи невчинення певних протиправних дій. Ця норма охороняє свободу волевиявлення державних діячів. У контексті державної охорони вона дотична, коли охоронювану особу намагаються, наприклад, незаконно ізолювати або змусити до певних рішень (що теоретично може бути під час державного перевороту чи захоплення заручників); статті 345, 347, 348, 349 КК: ці норми стосуються правоохоронців, але оскільки УДО України є

правоохоронним органом, вони поширюються і на його співробітників (ст. 345 – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких; ст. 347 – умисне знищення чи пошкодження майна правоохоронця; ст. 348 – посягання на життя правоохоронця або військовослужбовця; ст. 349 – захоплення правоохоронця як заручника). Усі ці кримінальні правопорушення передбачають суворі покарання (за ст. 348 КК – аж до довічного ув'язнення). Ці кримінально-правові норми захищають безпосередньо суб'єктів державної охорони, тобто самих охоронців, під час виконання ними обов'язків. Як зазначив М.В. Сийплокі, безпосереднім об'єктом злочинів проти державної охоронної діяльності є суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок здійснення державної охоронної діяльності [3, с. 25]. Це означає, що посягання на життя працівника УДО України розглядається не просто як насильство проти людини, а як замах на всю систему державної охорони. Наприклад, ст. 343 КК «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу» може мати місце, якщо хтось незаконно втручається чи перешкоджає співробітникам УДО України виконувати охоронні функції (наприклад, блокування кортежу, прорив на охоронювану територію). Слід відмітити менш суворе покарання, яке передбачене за цією статтею (на відміну від інших норм КК).

Таким чином, кримінальне законодавство утворює два блоки кримінально-правової охорони інституту державної охорони: перший – охорона самих посадових осіб (статті 112, 346, 344 КК тощо) від кримінально протиправних посягань; другий – охорона інших об'єктів державної охорони та його персоналу (статті 345–349, 343 КК) від втручання і насильства. Наявність цих норм – втілення принципу соціальної обумовленості криміналізації діянь, які спрямовані проти інституту державної охорони: держава визнала суспільно небезпечними будь-які форми посягань на сферу державної охорони і передбачила за них переважно суворі покарання. Як відзначається в наукових дослідженнях, сучасний стан кримінально-правової охорони державної охоронної діяльності потребує подальшого вдосконалення, однак загальний підхід є системним: виділено самостійну групу злочинів проти державних діячів і правоохоронців, які покликані унеможливити злочинний тиск на владу [3, с. 69–72]. М.В. Сийплокі запропонував концепцію, згідно з якою всі посягання на охоронну діяльність можна поділити за об'єктом посягання (на життя, здоров'я, волю, власність охоронців – це одна група; та втручання в діяльність – друга група) і відповідно удосконалити КК, щоб охопити всі можливі ситуації [3, с. 24–25]. Наприклад, науковець вказував на відсутність в КК статті, що карала б перевищення повноважень приватними охоронцями – хоча це стосується недержавної охорони, але для комплексності варто було б урегулювати і це питання щодо держаної охорони (маючи на увазі, що сфера охоронної діяльності загалом має захищатися законом). Ці пропозиції відображають прагнення зробити

кримінально-правову охорону інституту державної охорони максимально повним і логічним. У контексті захисту державної охорони важливо, що криміналізація таких посягань сама по собі виконує превентивну роль: суворість покарання (аж до довічного ув'язнення за замах на життя державного діяча чи співробітника УДО України) має стримувати потенційних правопорушників. З іншого боку, наявність відповідних статей полегшує роботу УДО України та інших органів: у разі будь-якого інциденту (нападу, погрози, спроби проникнути на об'єкт охорони) винного можна притягнути за спеціальною статтею, а не за загальною нормою, що підкреслює принцип невідворотності покарання.

Отже, соціальна обумовленість криміналізації діянь, які спрямовані проти інституту державної охорони проявляється у тому, що кримінальне право визнає високий ступінь суспільної небезпеки посягань на охоронюваних осіб і саму діяльність державної охорони, встановлюючи за такі дії підвищену відповідальність. Взаємозв'язок, на нашу думку, тут двосторонній: існування спеціального правоохоронного органу було б мало ефективним без підкріплення нормами кримінальної репресії (без цього потенційні правопорушники не боялися б наслідків), і навпаки – самі кримінальні заборони не гарантували б безпеки посадовців без реального суб'єкта, здатного фізично протидіяти таким загрозам. Таким чином, державна охорона як інститут і кримінально-правові норми, що її охороняють, доповнюють одне одного, задовольняючи потребу держави і суспільства у захисті конституційного ладу та публічної влади від кримінальної протиправних посягань. Ця обумовленість підтверджує легітимність і необхідність існування кримінально-правової охорони інституту державної охорони: вона витікає з нагальних суспільних потреб і підтримана належним чином системою правових санкцій проти порушників.

Список використаних джерел

1. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р. ООН. Ratified by USSR 1976. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_389.

2. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. №160/98-ВР (зі змінами, чинна ред. від 17.04.2022) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №35. – Ст.236. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр.

3. Сийплокі М.В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні: монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.

Маковей Вікторія Олександрівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Воєнний стан суттєво вплинув на кримінальне законодавство України, збільшення прецедентів злочинів проти держави , пропаганда з боку рф та загроза національному суверенітету спричинили невідкладну потребу адаптації правової системи до умов війни. Окрема увага приділена кримінальному законодавству та кримінальному процесу – як у сенсі посилення відповідальності за вчинки, що загрожують обороноздатності, так і в аспекті запровадження особливого порядку провадження кримінальних справ під час воєнного стану.

Пропагандистська діяльність російської федерації взяла свій початок ще з 2014 року, але активна фаза почалась з лютого 2024 року суть якої, насамперед, це введення в оману людей та провокування їх до злочинів проти держави. Через це виникла негайна необхідність посилення санкції за злочини вчиненні в умовах воєнного стану. Першим кроком став Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», який набрав чинності з 07.03.2022. Зокрема, Кримінальний кодекс країни було доповнено положеннями, які передбачають максимальне покарання за вчинення державної зради (ст. 111) та диверсії (ст. 113) в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, а саме: позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі, з обов'язковою конфіскацією майна, а також заборонено повне звільнення законом про амністію від відбування покарання осіб, які скоїли державну зраду та диверсію [1].

Також із 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено корективи до КК щодо посилення відповідальності за діяння за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, здійснені в умовах воєнного стану. Це головні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Лише у випадку учинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло

або інше володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі. Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. Аналогічні зміни 8 березня 2022 року передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрати й привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Усі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані [2].

Що стосується поширення інформації в ЗМІ, люди часто не контролюють або не розуміють , що можна викладати в інтернет, а що ні. Фото- та відео- записи військової техніки, її пересування та роботи наших військових дуже часто можна побачити на просторі інтернету, що є легкою ціллю для ураження армією ворога. У зв'язку з цим 27.03.2022 Законом № 2160-IX, було запроваджено кримінальну відповідальність за поширення в умовах воєнного стану інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну та переміщення або рух ЗСУ. Виключенням є поширення інформації, яка вже була упублікована у відкриті пабліки з офіційних джерел. Залежно від інформації, яка була поширена, санкція передбачає покарання від 3 до 8 років позбавлення волі. Коли поширення відомостей було здійснено за змовою групою осіб або з корисливою метою, або з наміром надати такі відомості державі, яка чинить агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням, або коли вони спричинили серйозні наслідки, покарання сягає від 8 до 12 років ув'язнення [3].

Суттєвим доповненням до кримінального права стало закріплення норми, яка визначає умови звільнення цивільних осіб від кримінальної відповідальності за використання вогнепальної зброї. Так, 07.03.22 Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» Розділ II «Прикінцеві положення» Кримінального кодексу України було доповнено пунктом 22 такого змісту «Цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо так зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Дія цієї норми охоплює всіх осіб, які отримали вогнепальну зброю та боєприпаси в порядку, визначеному статтею 1 зазначеного Закону, незалежно від часу їх видачі. Положення діє протягом усього періоду воєнного стану та ще 10 днів після його скасування чи припинення . Згідно зі статтею 1 Закону, такими особами під час воєнного стану є громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на

законних підставах. Ці цивільні особи мають право долучатися до оборони та стримування збройної агресії російської федерації чи інших держав, у тому числі отримувати вогнепальну зброю та боєприпаси згідно з порядком і вимогами, визначеними Міністерством внутрішніх справ України. Верховна Рада України додала Кримінальний кодекс даним положенням, констатуючи акт збройної агресії російської федерації проти суверенітету України, беручи до уваги прагнення цивільних осіб до активної участі у національному спротиві, прагнучи захистити життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини як найвищої соціальної цінності, враховуючи положення частини першої статті 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [4].

Введення воєнного стану стало важливим поштовхом для перегляду та вдосконалення кримінального законодавства України. Агресія РФ поставила перед державою необхідність швидко пристосувати норми Кримінального кодексу до умов, у яких питання захисту національної безпеки, підтримання військової дисципліни та охорони громадського порядку набули виняткового значення. У відповідь на ці виклики були запроваджені зміни до законодавства, спрямовані на протидію колаборації з ворогом, державній зраді, диверсійній діяльності, пособництву агресору, мародерству та іншим діянням, що становлять серйозну загрозу обороноздатності держави.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n2

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-%D0%86%D0%A5#Text

4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text

Малород Анастасія Андріївна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА СІНГАПУРУ

Сучасні технології відіграють ключову роль у процесах оновлення та модернізації світового порядку, і одне з провідних місць серед них належить штучному інтелекту. Актуальність штучного інтелекту у сучасних умовах є надзвичайно високою, що зумовлює не лише розвиток різних сфер суспільного життя [1, с. 298], а й формування нових викликів для кримінального права.

Водночас його стрімкий розвиток призводить до появи нових форм суспільно небезпечної поведінки, які потребують адекватного правового реагування. Створення діпфейків, кібератак, автоматичне генерування та опрацювання великої кількості тексту, стає ефективним засобом для вчинення кримінальних правопорушень. Україна не є виключенням та застосовує вже існуючі кримінально-правові норми до ШІ-злочинів, у той час як Сінгапур впроваджує нові закони для попередження таких зловживань. Порівняння підходів цих двох країн, дозволяє оцінити реагування на сучасні виклики пов'язані з використанням штучного інтелекту.

Слід зазначити, що сучасний стан правового регулювання штучного інтелекту суттєво відстає від темпів його технологічного розвитку. Станом на 2024 рік у більшості держав майже відсутні комплексні закони, які б охоплювали весь спектр відносин, пов'язаних із розробкою, впровадженням та використанням систем штучного інтелекту. Одними з найбільш значущих нормативних досягнень у цій сфері є Загальний регламент Європейського Союзу про захист даних (GDPR), оновлений 13 червня 2024 року, та Закон Каліфорнії про захист прав споживачів.

Особливе значення в контексті регулювання новітніх технологій має Закон ЄС про штучний інтелект, який передбачає формування єдиного комплексного підходу до регулювання ШІ незалежно від галузі застосування чи типу технології. Дія цього закону поширюється на всіх операторів систем штучного інтелекту – постачальників, імпортерів,

дистриб'юторів та виробників – як на території Європейського Союзу, так і за його межами у випадку, якщо відповідні системи експлуатуються в ЄС. Нормативна модель, закладена в основу акта, має багатовимірний характер і поєднує централізовані та децентралізовані механізми регулювання, а також інструменти державного та приватного управління. Такий підхід обумовлений необхідністю забезпечення узгодженої взаємодії між різними інститутами та суб'єктами на рівні Європейського Союзу й держав-членів [2, с. 89].

Україна також розпочала формування власної нормативної бази у сфері штучного інтелекту. Першими кроками в цьому напрямі стали Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [3] та План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025–2026 роки [4], які визначають стратегічні орієнтири державної політики у сфері розробки, впровадження та використання технологій ШІ.

Попри це, головною проблемою у кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням штучного інтелекту, залишається відсутність у Кримінальному кодексі України чітких і спеціальних норм, які б безпосередньо регулювали такі діяння.

Прикладом може послугувати злочинна група, яку було викрито у 2024 році. Зловмисники застосовували штучний інтелект для схем з викраденими даними українців. Вони копіювали голос та обличчя потерпілих з використанням deepfake-технологій, через які їм вдавалося обходити верифікацію у банках та оформлювати кредити на понад 280 осіб на загальну суму понад 4 мільйони гривень [10]. Відповідно до законодавства України, а саме статті 190 Кримінального кодексу України, дії цієї групи кваліфікуються, як шахрайство, оскільки вони заволоділи чужим майном шляхом обману. Також використання штучного інтелекту дає підстави на застосування статті 361 Кримінального кодексу України, як несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку [5]. Ця ситуація вказує на прогалини у кримінальному законодавстві України, які потребують термінового вирішення. З'являється необхідність запровадження спеціальних правових норм, які б регулювали питання використання ШІ-технологій у вчиненні злочинів. Хоча Україна вже рухається в бік європейської моделі регулювання і вже 24 жовтня 2025 року команда ШІ Міністерства цифрової трансформації України, вперше взяла участь у засіданні високого рівня Європейської ради зі штучного інтелекту [9]. Це стало важливим кроком до європейської інтеграції. EU AI Act – перший у світі наднаціональний регламент (звід законів та правил) про штучний інтелект [7].

У Сінгапурі питання стосовно злочинів з використанням штучного інтелекту, зокрема діпфейків, регулюються законом. З лютого 2024 року набув чинності закон про кримінальну шкоду в інтернеті під назвою «Online Criminal Harms Act 2023», який надає повноваження уряду Сінгапуру видавати вказівки для онлайн-

платформ щодо блокування, обмеження доступу чи видалення контенту, який пов'язаний з шахрайством та злочинною діяльністю. Закон включає в себе превентивні заходи, спрямовані на швидке припинення онлайн-шахрайства, що дозволяє суттєво зменшити масштаб і темпи розповсюдження шкідливого контенту. Сінгапур також активно впроваджує заходи для протидії діпфейкам та покращує технології через діяльність Центру передових технологій онлайн-безпеки «CATOS», який створює інструменти для розпізнавання неправдивого контенту, а саме цифрові водяні знаки та криптоавтентифікацію, співпрацюючи з світовими експертами. Також існує Закон «POFMA», він встановлює відповідальність за навмисне розповсюдження фейків та надає міністру права блокувати чи виправляти хибну інформацію[6]. У свою чергу, модель керування генеративним ШІ, створена Управлінням з розвитку інфокомунікаційних медіа Сінгапуру (IMDA), наголошує на підзвітності розробників, прозорості даних і безпеці контенту, щоб результативно реагувати на виклики, пов'язані з розвитком штучного інтелекту. Уряд організовує навчальні заходи для зростання цифрової обізнаності та кібербезпеки, формуючи уміння ідентифікувати фейки[8]. Я вважаю, що своїми діями, Сінгапур доводить, що штучний інтелект можна тримати під контролем, якщо норми чіткі та діють на практиці. Для України це є прикладом того, як правильно класифікувати та регулювати злочинність пов'язану з новітніми складними технологіями.

Отже, бачимо, що проблема кваліфікація кримінальних правопорушень пов'язаних із використанням штучного інтелекту, є актуальною як для України, так і для Сінгапуру. В Україні такі протиправні діяння змушені регулюватися статтями Кримінального кодексу, які не включають в себе цифрові алгоритми та самостійні інструменти. Сінгапур же навпаки, завдяки технологіям IMDA та спеціальним нормам намагається попередити ризики, але також зіштовхується з проблемами, які пов'язані зі стрімким прогресом технологій. Зрештою, обидві країни зустрічаються з тим, що ШІ стрімко трансформує сутність кіберзлочинів, а законодавство має пристосовуватись набагато оперативніше.

Список використаних джерел

1. Курман О.В. П. Переваги та проблемні питання використання штучного інтелекту при дослідженні цифрових слідів. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія Право. Вип. 90, ч. 4. 2025. С. 298–302. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340161/328209

2. Підгородинський В. М. Штучний інтелект та кримінальне право: сучасні грані досліджень. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра № 2 (16), 2024. С. 84–94.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 02.12.2020

№ 1556-р: станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1556– 2020-р#Text
4. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 9 травня 2025 р. № 457-р: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-%D1%80#Text
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
6. CNPLaw. Generative AI and deepfakes. URL: https://www.cnplaw.com/generative-ai-and-deepfakes/?print-posts=pdf
7. DeNovo. Що принесе європейському ринку EU AI Act. URL: https://denovo.ua/blog/eu-ai-act-into-force
8. IMDA. 3 things Singapore is doing to take action against deepfakes. URL: https://www.imda.gov.sg/resources/blog/blog-articles/2024/07/3-things-sg-do-to-take-action-against-deepfakes
9. The Digital. Україна приєдналася до Європейської ради зі штучного інтелекту. URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/ ukrayina-pryyednalasia-do-yevropeyskoyi-rady-zi-shtuchnoho-intelektu
10. Шахраї за допомогою штучного інтелекту оформили кредити на українців – Нацполіція. URL: https://unn.ua/news/shakhrai-za-dopomohoiu-shtuchnoho-intelektu-oformliuvaly-kredyty-na-ukraintsiv-natspolitsiia

Манжус Богдан Олегович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федорюк Людмила Василівна,
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та національної безпеки
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДАНИХ

Актуальність дослідження впливу міжнародного досвіду на вдосконалення кримінального законодавства України щодо захисту даних зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, зростанням кількості кіберзлочинів і необхідністю забезпечення ефективного правового механізму захисту персональної інформації. Вивчення міжнародного досвіду дозволяє удосконалити кримінально-правові норми, підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень у сфері інформаційної безпеки й забезпечити баланс між правом на приватність і потребами національної безпеки, що є

надзвичайно важливим для формування сучасної цифрової правової держави.

Слід звернути увагу, що вже на наступний день після набрання чинності GDPR надійшли перші скарги щодо його порушення, які стосувалися порушень Facebook, Instagram, WhatsApp, Google, Android вільного надання згоди на обробку даних користувачами. Восени 2018 року португальський наглядовий орган (CNPD) оштрафував місцеву клініку на загальну суму 400 тис. євро за доступ працівників клініки до персональних даних пацієнтів через фальшиві облікові записи. У березні 2019 року в Польщі накладено штраф на загальну суму 220 тис. євро. на компанію, яка займалася збором даних із відкритих реєстрів та фактично здійснювала обробку даних понад 7 млн фізичних осіб без належного повідомлення всіх осіб про обробку їхніх персональних даних. У 2020 році через помилку співробітника лікарні, який випадково завантажив на Git Hub електронну таблицю з іменами користувачів, паролями і ключами доступу до конфіденційних державних систем, у відкритий доступ потрапили особисті та медичні дані 16 млн бразильців, які лікувалися від коронавірусу. У результаті інформацію було видалено з Git Hub, а урядовці змінили паролі й відкликали ключі доступу, щоб убезпечити свої системи. Не стала винятком і Україна. Так, у кінці 2020 року Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК) при Раді безпеки і оборони України в ході моніторингу виявив витік персональних медичних даних з однієї з найбільших клінік Дніпра. «Серед інформації, яка опинилася у відкритому доступі, – персональні дані працівників і клієнтів цієї клініки, зокрема ПІБ, дати народження, адреси проживання, телефони, e-mail, діагнози, дані медичної карти (що становить медичну інформацію), включаючи результати аналізів, діагнози, інформацію про захворювання, результати проведення ПЛР-тестів, списки хворих на COVID-19». Витік стався в результаті помилок конфігурації в інформаційних системах і базах даних клініки, які мали доступ в мережу Інтернет. Варто звернути увагу на те, що вільний доступ до баз даних надавав можливість не лише викрадення персональної інформації, але й несанкціонованого внесення змін, включаючи модифікацію призначень ліків, результатів аналізів і обстежень, редагування записів у протоколах. Відповідно до п. 11 Плану заходів щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, затвердженого 25.10.2017 р., Україна має вдосконалити законодавство про захист персональних даних з метою приведення його у відповідність до GDPR. Однією з основних причин невідповідності інформаційного законодавства України вимогам сучасності є несформованість у суспільній і науково-правовій думці цілісного уявлення про інформаційну безпеку з позиції права та юридичної науки. Відповідно до інформації з Єдиного порталу судових рішень у 2020 р. налічувалося лише 15 реальних вироків за такими справами [1, с. 77].

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) як спеціалізована установа в системі Організації Об'єднаних Націй відіграє провідну роль в області стандартизації і розвитку електрозв'язку, а також в питаннях кібербезпеки. Серед іншої діяльності МСЕ є провідною організацією Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (ВСІС). В Україні враховується міжнародний досвід щодо розбудови мережі ситуаційних центрів кіберзахисту на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури та системи ситуаційних центрів кібербезпеки. Також необхідними змінами законодавства задля протидії протиправним посяганням на електронні інформаційні ресурси має бути закріплення механізму оперативного обмеження (блокування) певного інформаційного ресурсу (інформаційного сервісу) та впровадження особливих умов проведення обшуку і арешту електронних доказів, насамперед закріплення процесуально значимої можливості копіювання інформації, а також імплементація в національне законодавство положень про невідкладне фіксування і подальше зберігання даних операторами, провайдерами телекомунікацій, власниками ресурсу (веб-сайту) із забезпеченням їх цілісності. Прийняття низки правових актів спрямовані на підтримку інформаційної безпеки та боротьби і попередження кіберзлочинності [2, с. 390].

Стандартами безпеки НАТО та ЄС для побудови системи охорони інформації з обмеженим доступом запроваджено чотирьохрівневу систему обмеження доступу до вказаної інформації, ступені якої розподіляються за рівнем шкоди, що може бути заподіяна інтересам міжнародних організацій та країн-членів у разі розголошення таких відомостей: TOP SECRET – еквівалент «Особливої важливості»; SECRET – еквівалент «Цілком таємно»; CONFIDENTIAL – еквівалент «Таємно»; RESTRICTED – еквівалент «Для службового користування». Реформуючи систему охорони державної таємниці ми маємо визначитися з її новою моделлю. Відомо, що єдиного зразка системи охорони державної таємниці в зарубіжних країнах немає. Світова практика напрацювала певний комплекс заходів (організаційно-правових, технічних, криптографічних, оперативнорозшукових), спрямованих на охорону державної таємниці [3, с. 151].

Кіберзлочинам у кримінальних кодексах досліджуваних країн приділені окремі розділи, зокрема в: Польщі – Розділ XXXIII Кримінальні правопорушення проти охорони інформації; Чехії – Розділ V Кримінальні правопорушення проти власності; Болгарії – Главою 9 - Комп'ютерні кримінальні правопорушення; Литви – Розділ XXX Кримінальні правопорушення проти безпеки електронних даних та інформаційних систем. Варто зазначити, що в Польщі досліджувані діяння визначають як кримінальні правопорушення проти охорони інформації, а в Чехії кримінальні правопорушення проти власності. Своєю чергою у Кримінальних кодексах Литви та Болгарії ці кримінальні правопорушення є відокремленими. В досліджуваних

країнах, незважаючи на їх членство в Європейському Союзі, немає єдиного підходу до покарання за кіберзлочини, що можливо пояснити національними правовими традиціями та увагою політиків до інформаційної безпеки держави. При реформуванні кримінального права в Україні в умовах євроінтеграційних процесів є потреба у врахуванні досвіду зазначених країн лише часткового. Адже вже майже десятиліття точиться дискусія щодо необхідності прийняття нового кримінального кодексу, який має врахувати сучасні методи скоєння кримінальних правопорушень, їх класифікацію та групування [4, с. 143]. Викладене вище свідчить, що національне законодавство потребує суттєвих і негайних змін. Слід зазначити, що в листопаді 2019 року при Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини створено міжвідомчу робочу групу щодо розроблення законодавчих пропозицій у сфері захисту персональних даних, крім того, створено координаційну робочу групу з розроблення законопроєкту щодо внесення змін до Закону України «Про захист персональних даних» відповідно до положень GDPR [1, с. 77]. Отже, вплив міжнародного досвіду на розвиток кримінального законодавства України щодо захисту даних проявляється у формуванні сучасного підходу до визначення складів кримінальних правопорушень у сфері обробки, зберігання та поширення інформації. Використання міжнародних стандартів забезпечує більш чітке визначення меж кримінально караних діянь, підвищує ефективність досудового розслідування та судового розгляду, а також формує належну доказову базу у справах про порушення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Легка О.В. Актуальні питання захисту персональних даних: вітчизняний та міжнародний досвід. Правова позиція. 2021. С. 74–79. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2021/2/15.pdf

2. Саєнко М.І. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайству. 2021. С. 386–391. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/download/238897/237481.

3. Олійник В.І. Досвід кримінально-правового забезпечення охорони державної таємниці країн близького зарубіжжя. Юридична наука. 2020. С. 144–152. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/609.

4. Грицишен Д.О. Удосконалення державної політики протидії кіберзлочинності на основі досвіду країн Європейського Союзу. Економіка, управління та адміністрування. 2024. С. 125–144. URL: https://ema.ztu.edu.ua/article/view/327188.

Марченко Карина Олександрівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ НАДМІРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ СТ. 111–111-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала питання протидії колабораційній діяльності та державній зраді. Стрімке ухвалення закону №2108-IX у березні 2022 року, яким було введено статтю 111-1 Кримінального кодексу України, а згодом – і статтю 111-2, відображало нагальність потреби реагування на загрози. Водночас швидкість законотворчого процесу спричинила низку проблем: надмірно широкий опис складів злочинів, нечіткість меж між окремими статтями, дублювання ознак та ризики криміналізації соціально нейтральних або вимушених форм поведінки громадян. У цьому контексті постає питання законодавчого вдосконалення інституту відповідальності за колабораційну діяльність, зокрема – вироблення чітких критеріїв розмежування складів ст. 111, 111-1 та 111-2 КК України. [1]

Колабораційна діяльність являє собою соціально небезпечну поведінку, проте вона проявляється у дуже різноманітних формах – від публічної пропаганди держави-агресора до участі в адміністративних процесах на окупованих територіях. Через це кримінальне законодавство ризикує надмірно охоплювати деякі види поведінки, що фактично мають меншу суспільну небезпеку, ніж інші. Автори пропонують диференційований підхід до кримінальної відповідальності, враховуючи ступінь небезпеки та мотиви особи [2, с. 7].

Стаття 111 ККУ визначає державну зраду як умисні дії громадянина, спрямовані на нанесення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності держави. Серед таких дій законодавець виділяє передавання державних таємниць, участь у діяльності іноземних спецслужб, а також інші дії, що сприяють послабленню держави у критично важливих сферах. Водночас ст. 111-2 ККУ охоплює колабораційну діяльність, тобто сприяння ворогові у тимчасово окупованих територіях, адміністрування окупаційних органів, участь у пропагандистських та інших діяльностях, що підтримують окупаційну владу. Однак чітке розмежування між цими статтями ускладнюється через відсутність

конкретних критеріїв, які дозволяли б визначити, коли поведінка особи переходить із категорії колабораційної діяльності у державну зраду.

За висновком М.А. Рубащенка, колабораційна діяльність вже підпадає під дію кримінальної відповідальності у складі злочину, визначеного як державна зрада. Тому запровадження окремої статті для таких діянь може призвести до правової невизначеності та підвищує ризик порушення прав і свобод громадян. Науковець наголошує, що колабораційна діяльність може проявлятися у будь-якій із форм державної зради, передбачених ст. 111 КК України, і здійснюватися у військовій, управлінській, економічній чи побутовій сферах. Водночас кримінальна відповідальність настає лише за умисні дії, які завдають значної шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності держави, її обороноздатності, економічній або інформаційній безпеці, або створюють реальну загрозу такої шкоди [3, с. 329].

Практична реалізація ст. 111–111-2 ККУ потребує уніфікації підходів правоохоронних органів і судів до доказування умислу та реальної шкоди. Одним із варіантів є введення спеціальних критеріїв оцінки співпраці з ворогом, що включають аналіз фінансової, організаційної та інформаційної підтримки окупаційних структур. Важливо також визначити обов'язковий механізм оцінки мотивів і обставин, за яких особа здійснювала дії, що можуть кваліфікуватися як колабораційні, що дозволить уникнути механічного застосування санкцій та забезпечить дотримання принципів кримінальної справедливості.

Ефективне доказування колабораційної діяльності вимагає комплексного та системного підходу. Кримінальні правопорушення за ст. 111–111-2 ККУ потребують ретельної перевірки усіх наявних доказів, зокрема електронних даних, комунікацій у месенджерах, соціальних мереж, фінансових транзакцій та документів. Необхідно встановити, що ці матеріали є автентичними та не підробленими, а також простежити ланцюг їх створення і передачі. Крім того, оцінка доказів повинна враховувати контекст дій особи, її мотиви та обставини, за яких здійснювалася потенційна колабораційна діяльність. Лише системне та багаторівневе дослідження всіх обставин дозволяє уникнути поверхневого або механічного застосування санкцій і забезпечити справедливе правосуддя [4, с. 16].

Отже, повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України актуалізувала питання протидії колабораційній діяльності та державній зраді, ставлячи перед законодавцем нагальну задачу швидко реагувати на загрози національній безпеці. Ухвалення статей 111-1 та 111-2 Кримінального кодексу України забезпечило нормативну основу для притягнення до відповідальності осіб, які свідомо сприяють окупаційній владі або державі-агресору. Водночас оперативність законодавчого процесу призвела до формулювань, що містять широкий опис складів злочинів, нечітко визначені межі між окремими статтями та дублювання ознак, що, у свою чергу, створює

ризики надмірної криміналізації дій, які не несуть істотної шкоди державним інтересам або є вимушеними в умовах тимчасової окупації.

Науковий аналіз показує, що колабораційна діяльність проявляється у різноманітних формах – від публічної пропаганди держави-агресора до участі в адміністративних процесах на окупованих територіях. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до кваліфікації дій, врахування ступеня суспільної небезпеки, мотивів особи, а також контексту вчинених дій. Стаття 111 ККУ охоплює діяння, що завдають прямої шкоди державі, тоді як статті 111-1 і 111-2 потенційно охоплюють навіть адміністративні або побутові контакти з окупаційною владою, які не становлять реально значної загрози. Відсутність чітких критеріїв відмежування створює загрозу формальної криміналізації соціально нейтральних або мінімально шкідливих дій, що може призвести до порушення прав і свобод громадян та викликати правову невизначеність у застосуванні закону.

Практична реалізація положень ст. 111–111-2 ККУ потребує уніфікації підходів правоохоронних органів і судів до оцінки умислу, наявності фактичної шкоди та доказів співпраці з ворогом. Введення спеціальних критеріїв для аналізу фінансової, організаційної та інформаційної підтримки окупаційних структур, а також обов'язкова оцінка мотивів і обставин, за яких здійснювалися потенційно колабораційні дії, дозволять уникнути механічного застосування санкцій та підвищать ефективність кримінальної відповідальності. Крім того, комплексний підхід до доказування, який включає перевірку автентичності електронних даних, комунікацій, фінансових транзакцій та документів, а також аналіз їх контексту і зв'язків, є необхідною умовою забезпечення справедливого правосуддя та захисту прав громадян.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що ефективна протидія колабораційній діяльності можлива лише за умови поєднання законодавчого вдосконалення, чіткого розмежування складів злочинів, встановлення критеріїв оцінки суспільної небезпеки дій та комплексної системи доказування. Такий підхід забезпечить баланс між захистом національної безпеки та гарантіями прав людини, створить передумови для стабільної судової практики та сприятиме формуванню ефективної та справедливої системи кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у сучасних умовах збройної агресії. Водночас запровадження диференційованого підходу дозволить уникнути надмірної криміналізації соціально нейтральних або вимушених дій громадян, що в довгостроковій перспективі сприятиме підвищенню довіри суспільства до правової системи та зміцненню правових основ державності України.

Список використаних джерел

1. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за

колаборaційну діяльність, Документ 2108-IX, прийняття від 03.03.2022. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20

2. Практичний порадник, Колаборатаційна діяльність: загальні засади кримінально-правової відповідальності, [О. О. Буряк, О. І. Букрєєв, Д. О. Олєйніков, М. В. Членов], За загальною редакцією заслуженого юриста України А. З. Швеця, Київ – Харків «Право» 2022. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4708&download_id=1553

3. Рубащенко М. А. Кримінальна відповідальність за колаборaціонізм за чинним КК України. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 12–13 жовт. 2016 р.). – Харків, 2016. С. 328–331. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13024

4. Письменський Є.О. Суб'єкт колаборційної діяльності як елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. № 4. С. 342–354.

Михайлицька Карина Сергіївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Соха Юлія Вікторівна,
старший викладач кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Сучасні технології, особливо на базі штучного інтелекту, блокчейн-рішень та автоматизованих інформаційних систем, змінюють характер взаємодії людини з реальністю, а отже – і з правом. Наприклад, виникає нове коло деліктів, пов'язаних з автономною поведінкою цифрових агентів, управлінням військовими дронами, застосуванням алгоритмів для фінансового шахрайства або масового стеження [4].

Постає питання: як кваліфікувати дію, що вчинена автоматизованою системою за завданням людини, чи без прямого втручання? На кого покладати відповідальність у таких випадках? Класична парадигма кримінального права не передбачає адекватної відповіді на подібні виклики, оскільки ґрунтується на особистісному вимірі вини, волі та наміру. Новітня технологічна реальність.

Не менш важливим є й той факт, що у межах воєнного стану виникає потреба у нормативному унормуванні нових форм протиправної поведінки, яка пов'язана зі співпрацею з окупантами, дестабілізацією тилу, саботажем, психологічною деморалізацією

громадян. Ці дії часто вимагають негайної реакції з боку кримінального права, однак чинні правові механізми не дозволяють ефективно й адекватно реагувати на них. Це створює небезпеку правового вакууму, який або не захищає суспільство, або створює ризик зловживань. Саме тому перегляд принципів кримінально-правової кваліфікації, а також обґрунтування допустимих меж криміналізації нових явищ має стати предметом особливої уваги правознавців [1].

Стаття 438 Кримінального кодексу України є єдиною правовою основою для встановлення факту вчинення воєнного злочину на національному рівні. Тому доцільно звернути увагу на її детальний аналіз. Ця стаття передбачає, що: «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, примусове вигнання цивільних осіб на роботи, розграбування національних цінностей на окупованих територіях, застосування заборонених засобів ведення війни, а також інші порушення законів та звичаїв війни, визначених міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України, підлягають покаранню у вигляді позбавлення волі на термін від восьми до дванадцяти років та ті ж дії, якщо вони супроводжуються умисним вбивством, караються позбавленням волі на термін від десяти до п’ятнадцяти років або довічним ув’язненням» [1].

Також у ст. 438 КК України окреслено підстави кримінальної відповідальності за воєнні злочини, які заборонені нормами як національного, так і міжнародного права. Воєнні злочини, до яких передусім належать злочини проти людяності та злочин агресії, є різновидами міжнародних злочинів. Зокрема, порушення законів і звичаїв війни є воєнним та водночас міжнародним злочином. Слід зазначити, що обов’язковою ознакою більшості виявів порушення законів і звичаїв війни є наявність спеціальних потерпілих [2].

Потерпілими від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України, можуть бути виключно особи, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, зокрема: жертви збройних конфліктів (поранені та хворі, військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв’язку зі збройним конфліктом, особи, які потерпіли корабельну аварію/аварію літального апарата, цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованій території); медичний персонал, парламентери й особи, які їх супроводжують, персонал цивільної оборони, персонал, який відповідає за захист та охорону культурних цінностей [2].

Дана стаття Кримінального кодексу України, яка визначає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, має бланкетний характер. Це означає, що вона надає дуже загальне визначення воєнних злочинів, без чіткої конкретизації всіх можливих порушень, що може створювати труднощі в процесі кваліфікації таких правопорушень. У цій статті перераховано лише основні види порушень, зокрема жорстоке поводження з військовополоненими, цивільним населенням, примусова праця, розграбування національних

цінностей, а також застосування заборонених міжнародним правом засобів ведення війни. Водночас сама норма не уточнює, які конкретно діяння підпадають під ці категорії, що ставить правоохоронні органи в складне становище, оскільки для правильної кваліфікації необхідно звертатися до міжнародних актів і наукових тлумачень [3].

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 438 КК України, є регламентовані міжнародним правом правила й обов'язки ведення війни. Під час кваліфікації дій особи як вчинення воєнних злочинів у кожному конкретному випадку постає потреба звернення до міжнародного гуманітарного права з обов'язковим покликанням на норми і правила конвенцій, додаткові протоколи до них чи норми звичаєвих правил, адже вони висвітлюють зміст об'єктивної сторони злочину, передбаченого зазначеною статтею. [5]

Крім спеціальних потерпілих, обов'язковою ознакою окремих виявів воєнних злочинів є наявність предметів цих злочинів. Диспозицією основного складу визначено один вид предмета – національні цінності (щодо розграбування національних цінностей на окупованій території). Види інших предметів воєнних деліктів можна встановити на підставі тлумачення положень ст.438 КК України й відповідних норм міжнародного гуманітарного права. [5]

Ще однією проблемою є те, що санкції, передбачені статтею 438, є менш суворими порівняно з покараннями за аналогічні злочини, вчинені поза межами збройного конфлікту. Наприклад, за порушення законів та звичаїв війни передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, а якщо злочин поєднаний з умисним вбивством – від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі. Це порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями, які можуть бути покарані більш суворими санкціями. Таке співвідношення покарань викликає сумніви щодо справедливості та ефективності національного законодавства у боротьбі з воєнними злочинами, оскільки воєнні злочини, як правило, мають серйозніші наслідки для мирного населення та міжнародного порядку [2].

Тож під час досудового розслідування воєнних злочинів постають проблеми кваліфікації та розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень. Поряд із кваліфікацією за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни», може бути кваліфіковано за такими складами злочинів: «Катування» (ст. 127 КК України); «Примушування давати показання» (ст. 373); «Умисне тяжке тілесне ушкодження» (ст. 121 КК країни); «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» (ст. 122 КК України); «Умисне легке тілесне ушкодження» (ст. 125 КК України); «Побої і мордування» (ст. 126 КК України); «Погроза вбивством» (ст. 129 КК України) тощо. [2]

Ключовим під час розмежування цих злочинів із воєнними є обстановка вчинення. Злочини, передбачені ст. 438 КК України, вчиняють лише в умовах збройного конфлікту (за національним законодавством – в умовах воєнного стану). Вчинення інших злочинів

(катування, тілесні ушкодження, побої, мордування ощо) не характеризується окремою обстановкою. У випадку конкуренції ст. 38 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загально кримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма, адже вона вказує на додаткові – контекстуальні ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, зв'язку діяння зі збройним конфліктом) воно має бути кваліфіковане як загально кримінальне [3].

Невизначеність і широке трактування статті 438 КК України призводять до правових колізій та хибних трактувань, коли вчинені дії кваліфікуються не тільки як порушення законів та звичаїв війни, але й за іншими статтями Кримінального кодексу, такими як катування, умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, примушування до дачі показань тощо. В результаті, під час досудового розслідування часто ігноруються норми міжнародного гуманітарного права, а воєнний злочин може бути кваліфікований за іншими статтями, які не стосуються контексту збройного конфлікту. Такий підхід ускладнює застосування міжнародних стандартів у розслідуванні та покаранні воєнних злочинів, а також унеможливлює ефективне застосування міжнародної правової бази [5].

Воєнні злочини є категорією серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що караються на міжнародному та національному рівнях. Їхня відмінність від інших кримінальних правопорушень полягає в наявності міжнародного збройного конфлікту, який є необхідною умовою для кваліфікації діяння як воєнного злочину. Такі злочини чітко визначені в міжнародних актах, зокрема в Римському статуті, і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду [5].

У контексті воєнних дій на території України, спричинених збройною агресією рф, наша держава зобов'язана забезпечити ефективний захист прав та свобод людини. Проте, законодавство України виявилося недостатньо підготовленим до нових викликів, які виникли через обстріли цивільної інфраструктури, знищення цивільного населення, розкрадання національних цінностей на окупованих територіях та інші злочини, скоєні агресором.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Кваліфікація воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України | Тренінговий центр прокурорів України. Головна | Тренінговий центр прокурорів України. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/uk/czentr-znan/intervyu-ztreneramy/kvalifikacziya-voyennyh-zlochyniv-za-kryminalnym-kodeksom-ukrayiny/.

3. Проблемні питання належної кваліфікації воєнних злочинів / Аналітика / Адвокатське об'єднання AZONES. Адвокатське об'єднання AZONES. URL:https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhnoyikvalifikatsiyi-voyennyh-zlochyniv/

4. Федчак І.А. Переосмислення парадигми кримінального права під впливом сучаснихтехнологій та викликів. Український політико-правовий дискурс. 2025. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15571288

5. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. Право України. 2023. No 5. С. 85–100

6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду /Офіц. Сайт Верховної Ради України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Мед Анастасія Анатоліївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ: ЮРИДИЧНИЙ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Смертна кара є найвищою мірою кримінального покарання, що передбачає позбавлення життя особи за рішенням суду, здійснене в межах легітимних повноважень держави. Цей вид покарання історично розглядався як інструмент забезпечення справедливості та підтримання правопорядку, проте його застосування викликає численні дискусії на правовому, моральному та етичному рівнях.

Перша документально підтверджена згадка про позбавлення життя особи державою як форми кримінального покарання міститься у Зводі законів вавилонського царя Хаммурапі. У сучасних умовах, попри інтенсивні процеси глобалізації та демократизації, окремі держави й надалі застосовують смертну кару як вид покарання. Водночас численні міжнародно-правові акти, спрямовані на забезпечення повного та ефективного дотримання прав людини, встановлюють заборону на застосування смертної кари, кваліфікуючи її як таку, що принижує честь і гідність особи та суперечить основоположному принципу поваги до людського життя в правовій демократичній державі [2].

У низці держав і сьогодні застосовують повішання, розстріл, електричний стілець, смертельну ін'єкцію та інші методи. Кожен із них породжує власні етичні та практичні дискусії щодо рівня гуманності та доцільності такого покарання.

На виконання зобов'язань України як держави-члена Ради Європи, до якої вона приєдналася у 1995 році, питання легітимності застосування смертної кари було предметом ретельного правового аналізу та суспільного обговорення. У результаті такого аналізу Конституційним Судом України 29 грудня 1999 року було ухвалено рішення, що смертна кара як вид кримінального покарання не відповідає Конституції України. У конституційному поданні наголошувалося, що закріплене в Основному Законі право на життя є абсолютним, а при його тлумаченні необхідно враховувати глибоку і чітко виражену у статтях Конституції пошану до цінності людського життя, до невід'ємного та невідчужуваного права на життя як однієї з фундаментальних засад побудови правового, демократичного суспільства. Це рішення стало важливим прецедентом у розвитку національної кримінальної політики та формуванні принципів гуманізації покарань. На його підставі в 2001 році Кримінальний кодекс України був відповідним чином змінений: положення щодо смертної кари було замінено на покарання у вигляді довічного позбавлення волі, що відображає сучасні тенденції до відмови від найсуворіших і невідворотних форм покарання та підкреслює пріоритет захисту основоположних прав людини в кримінально-правовій сфері [1].

Попри це, питання застосування смертної кари як виду кримінального покарання завжди було і залишається дискусійним серед науковців та широко обговорюваним серед суспільства. Актуальність цієї теми зумовлена стрімким збільшенням кількості злочинів, які вчинені з особливою жорстокістю і мають насильницький та цинічний характер. В результаті цих явищ в суспільстві все більше поширюється думка про доцільність застосування більш дієвого виду покарання.

Отже, питання смертної кари потребує комплексного аналізу співвідношення аргументів «за» та «проти» її застосування.

«За»:

– статистичні дані свідчать про недостатню ефективність чинної системи кримінальних покарань у сфері запобігання особливо тяжким злочинам;

– утримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, потребує значних бюджетних витрат, що на думку частини суспільства, є необґрунтованим фінансовим тягарем для платників податків у випадках, коли йдеться про утримання особливо небезпечних злочинців;

– прихильники інституту смертної кари розглядають її як дієвий засіб загальної превенції, здатний попереджувати вчинення особливо тяжких злочинів, забезпечувати належний рівень захисту суспільства від небезпечних правопорушників і виступати формою справедливої відплати за вчинене насильство.

«Проти»:

– відновлення або застосування смертної кари в Україні створило б загрозу несумісності з міжнародно-правовими зобов'язаннями держави, зокрема умовами членства в Раді Європи;

– смертна кара унеможливлює реалізацію функції виправлення й ресоціалізації засудженого, позбавляє його можливості переосмислення вчиненого та щирого каяття;

– смертна кара у своїй сутності може бути пов'язана з елементами жорстокого чи такого, що принижує гідність, поводження, що суперечить вимогам статті 28 Конституції України щодо заборони катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

– не виключенням є і судова помилка, яка може призвести до засудження невинного [3].

Без сумнівів перелік аргументів є невичерпним, а спірність цього питання безперечне. Адже, сучасна практика відмови від смертної кари обґрунтовується не лише юридичними нормами та міжнародними зобов'язаннями, а й моральними й етичними принципами, що визначають відношення суспільства до життя людини, її гідності та можливості виправлення.

Прихильники застосування смертної кари наголошують, що вона може стримувати потенційних злочинців, забезпечувати справедливу відплату за особливо тяжкі злочини та убезпечувати суспільство від особливо небезпечних осіб. Вважають, що перспектива смертного покарання здатна зупинити людей від учинення особливо тяжких злочинів і водночас гарантує належне покарання тим, хто їх уже вчинив.

Водночас існує чимало переконань проти застосування смертної кари. Одним із ключових є її невідворотність у випадку судової помилки. Історія містить багато прикладів, коли людей, засуджених до страти, згодом визнавали невинними, але можливості виправити помилку вже не було. Смертну кару також розглядають як жорстоке й негуманне покарання, що суперечить фундаментальним правам людини. Крім того, дослідження свідчать, що вона не виконує ефективної стримувальної функції, оскільки рівень злочинності не зменшується навіть у державах, де страта залишається чинною. Ще одним фактом є те, що смертна кара нерідко застосовується упереджено та непропорційно часто щодо представників меншин і соціально вразливих груп.

Отже, що застосування смертної кари залежить від національних традицій, культури, соціально-політичних умов та історичного розвитку держави. Водночас остаточне рішення щодо її запровадження або скасування повинно прийматися суспільством у межах демократичних процедур, зокрема шляхом всенародного голосування. Тому що, незважаючи на аргументи прихильників смертної кари, людське життя залишається найвищою цінністю, а невід'ємне право на життя є фундаментальною засадою демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України : від 29 грудня 1999 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України (конституційність)

в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text

2. Рябченко Т. О., Кучмістенко О. В. Смертна кара: питання доцільності скасування чи запровадження. Law & Social Ethics Journal (LSEJ), № 3, 2020. С. 330–333. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/79. URL: http://lsej.org.ua/3_2020/81.pdf

3. Савченко С. О. Смертна кара: за чи проти? Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання. Харків. 2017. С. 119–123. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/ pdf/30.pdf

Мелеховець Євгенія
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСВІД ЕСТОНІЇ, ЛАТВІЇ ТА ЛИТВИ

Службова інформація є важливим елементом діяльності органів державної влади, а її неправомірний обіг створює загрозу належному функціонуванню публічної служби. Естонія, Латвія та Литва виробили деталізоване кримінально-правове регулювання, спрямоване на встановлення відповідальності за незаконне розголошення, використання, збір чи надання службових відомостей. Законодавство цих країн за останні три десятиліття пройшло суттєву еволюцію у кримінальному праві, зокрема у сфері охорони службової інформації [9].

Естонія, Латвія та Литва розмежовують державну таємницю та службову інформацію (official/limited access information). Службова інформація не належить до державної таємниці, але охороняється спеціальними законами у зв'язку з її значенням для внутрішньої роботи органів влади, кадрового забезпечення, організаційного управління та публічної служби. Її правовий режим визначається: Естонія – Public Information Act; Латвія – Freedom of Information Law; Литва – Law on the Right to Obtain Information from State and Municipal Institutions.

У всіх трьох правопорядках за порушення режиму службової інформації передбачена адміністративна й кримінальна відповідальність. Об'єктом кримінально-правової охорони є інтереси публічної служби, порядок доступу до службових відомостей та належне виконання службових обов'язків [5; 6; 7].

Спільною ознакою є наявність спеціальних складів злочинів, які охоплюють незаконне розголошення, отримання, збір, передавання або використання службових даних. Кримінальні кодекси Балтійських країн детально визначають форми протиправної поведінки, що є суттєвою перевагою порівняно з українською моделлю.

Кримінальний кодекс Естонії (Karistusseadustik) містить низку норм, спрямованих на охорону службової інформації: незаконне використання або розголошення інформації, отриманої внаслідок

службової діяльності (§ 157); незаконний збір інформації шляхом обману (§ 157¹); порушення режиму класифікованої інформації, що охоплюють і службові категорії (§ 242–244) [1].

Об'єктивна сторона тут охоплює такі форми поведінки, як: використання відомостей всупереч службовим цілям, передача третім особам, отримання шляхом обману, умисне розголошення чи створення умов для доступу іншої особи. Суб'єктом виступає службова особа або особа, яка отримала інформацію у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень.

Важливо, що естонське законодавство криміналізує не лише розголошення, але й незаконне використання службових відомостей у власних інтересах. Санкції передбачають покарання у вигляді штрафів або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років [1].

У Кримінальному законі Латвії (Krimināllikums) службова інформація охороняється через такі статті: незаконне розголошення службової інформації (ст. 94); необережне поводження з інформацією обмеженого доступу (ст. 95); зловживання службовим становищем (ст. 200) [2].

Саме стаття 95 є унікальною. Вона передбачає кримінальну відповідальність за недбалість, що у сфері службової інформації є надзвичайно важливим. Недбалість службо,вих осіб є одним із найбільш поширених джерел витоку службових даних, а законодавці багатьох країн не надають цьому належної уваги. Науковці справедливо наголошують: відсутність криміналізації недбалості створює «сіру зону», де значні порушення залишаються без належної реакції [8].

Латвійська норма має істотне превентивне значення, оскільки охоплює: втрату документів; неналежне зберігання; розголошення внаслідок необережності; залишення службових матеріалів без нагляду; інші дії, що не містять умислу, але призводять до істотної шкоди.

Санкції: штраф, позбавлення волі до 3 років, позбавлення права займати певні посади.

Кримінальний кодекс Литви (Baudžiamasis kodeksas) містить декілька норм, що охоплюють незаконні дії зі службовою інформацією: незаконні дії зі службовою інформацією (ст. 125–127); зловживання службовими повноваженнями (ст. 228); незаконне отримання інформації про діяльність органів влади (ст. 289) [3].

Литовська модель є найбільш деталізованою. Вона охоплює: незаконний доступ; збір; зберігання; копіювання; передавання; використання службових відомостей – навіть без факту розголошення.

Литва криміналізує не лише шкоду, а й створення небезпеки її заподіяння, що відповідає європейській традиції охорони публічного управління [3]. Максимальна санкція – до 6 років позбавлення волі.

На відміну від держав Балтії, кримінально-правова охорона службової інформації в Україні є фрагментарною. Єдиною нормою, яка прямо встановлює кримінальну відповідальність за незаконні дії зі службовою інформацією, є стаття 330 Кримінального кодексу України.

Стаття 330 КК України криміналізує передачу або збирання з метою передачі службової інформації, отриманої в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності або у сфері оборони країни. Вона застосовується до осіб, яким ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових повноважень, та передбачає покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі до восьми років за кваліфікованих обставин.

Однак ця стаття охоплює лише спеціальні категорії службової інформації, пов'язані з діяльністю правоохоронних та оборонних органів. Вона не регулює загальний обіг службових відомостей у сфері державного управління, кадрового забезпечення чи організаційної діяльності. Інші статті КК України (ст. 364, ст. 367) лише опосередковано стосуються службової інформації як можливого способу вчинення службових злочинів, але не встановлюють спеціальної кримінально-правової охорони цього об'єкта [4; 10].

Таким чином, в Україні відсутня комплексна модель відповідальності за незаконний обіг службової інформації, що ускладнює кваліфікацію діянь і знижує ефективність охорони службових інтересів.

Порівняльний аналіз кримінальних кодексів Естонії, Латвії та Литви засвідчує, що ефективна охорона службової інформації потребує:

– чіткого визначення об'єкта злочину;

– встановлення спеціальних складів, що охоплюють різні форми незаконного обігу;

– диференціації відповідальності залежно від форми вини;

– передбачення кримінальної відповідальності за необережні діяння;

– виділення окремих складів для незаконного отримання, копіювання та використання службової інформації.

Україна має лише часткову кримінально-правову охорону службової інформації (через ст. 330 КК України), що не забезпечує захист її загальних категорій. Моделі держав Балтії демонструють доцільність запровадження комплексної криміналізації незаконних дій зі службовою інформацією та розширення переліку складів злочинів, що охороняють службову діяльність.

Список використаних джерел

1. Karistusseadustik (Estonian Penal Code). Riigi Teataja. URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16677?utm_source=chatgpt.com

2. Krimināllikums (Criminal Law of Latvia). Latvijas Vēstnesis. URL: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums?utm_source=chatgpt.com

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Criminal Code of Lithuania). URL: TAR. https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/71900/LTU-71900.pdf?utm_source=chatgpt.com

4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

5. Estonian Public Information Act. URL: https://legislationline.org /taxonomy/term/13891
6. Latvian Freedom of Information Law. URL: https://faolex.fao.org /docs/pdf/lat139032E.pdf
7. Lithuanian Law on the Right to Obtain Information from State and Municipal Institutions. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/ TAD/440732
8. Criminal-legal characteristics of the negligence of officials under the legislation of foreign countries / автор Y. Streltsov (2025). URL: https://www.researchgate.net/publication/381448738_CRIMINAL-LEGAL_CHARACTERISTICS_OF_THE_NEGLIGENCE_OF_OFFICIALS_UNDER_THE_LEGISLATION_OF_FOREIGN_COUNTRIES
9. Legal Cooperation in Criminal Matters: Thirty-Years' Experience of the Baltic States / A. Nevera et al. (2022). URL: http://dx.doi.org/10.13165/j.icj.2022.06.006
10. Features of criminal liability for disclosure of information that constitutes state secrecy in Ukraine and abroad / O. Yara (2022). URL: https://environmentalscience.com.ua/en/journals/tom-13-2-2022/osoblivosti-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-rozgoloshennya-informatsiyi-shcho-stanovit-derzhavnu-tayemnitsyu-v-ukrayini-ta-zarubizhnikh-krayinakh

Назарлі Ельміра Самірівна,
слідчий слідчого відділення відділення поліції № 1 Черкаського РУП ГУНП у Черкаській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасний розвиток кримінального права України відбувається в умовах безпрецедентних викликів, зумовлених повномасштабною воєнною агресією, глибокою трансформацією соціально-економічного середовища та інтеграцією у європейський правовий простір. Ця сукупність факторів зумовлює необхідність невідкладного та комплексного перегляду принципів і норм Кримінального кодексу України (ККУ), що охоплюють як Загальну, так і Особливу частину [1, с. 512; 2, с. 400]. Актуальність модернізації підкреслюється зростанням рівня та різновидів складної злочинності, зокрема економічних злочинів, високотехнологічної кіберзлочинності, мародерства, колабораційних діянь та порушень військового правопорядку. Практичні кейси діяльності Національної поліції України (НПУ) та Служби безпеки України (СБУ) демонструють, що під час воєнного стану традиційні критерії оцінки складу злочину потребують істотного уточнення, особливо у випадках незаконного розпорядження державною власністю, злочинів проти територіальної цілісності та кіберзлочинів [3, с. 25; 6, с. 45].

Загальна частина кримінального права набуває особливої важливості у сучасних умовах, оскільки визначає принципи кримінальної відповідальності, критерії кваліфікації злочинів та механізми застосування покарань. Удосконалення передбачає уточнення суб'єктивних елементів складу злочину – понять прямого та непрямого умислу, необережності та мотивів правопорушника [1, с. 78; 5, с. 112]. Практика прокуратури та НПУ демонструє необхідність детальної диференціації між діями, вчиненими під впливом крайньої необхідності, примусу або стану афекту, що може пом'якшувати або виключати відповідальність, та діями, виконаними з прямим кримінальним умислом. Наприклад, у справах щодо порушень військового правопорядку, що розслідуються слідчими підрозділами НПУ, суди особливу увагу приділяють мотивації та ступеню суспільної небезпеки правопорушника. Це дозволяє уникнути формалізму та забезпечує справедливе застосування покарання [6, с. 45]. У випадках самовільного залишення військової частини (ст. 407 ККУ) органи правопорядку ретельно перевіряють, чи було залишення зумовлене шоком, критичними сімейними обставинами чи свідомим дезертирством, що безпосередньо впливає на вид і суворість покарання [3, с. 30].

У рамках реформування кримінальної системи також впроваджено комплекс превентивних заходів, що включають моніторинг соціально-правових ризиків, оперативне реагування на факти шахрайства та корупції під час воєнного стану, а також розвиток пробаційних програм для осіб, які не становлять значної суспільної небезпеки [11, с. 19].

Особлива частина кримінального права зосереджена на конкретних видах злочинів, що набули особливої актуальності у воєнний час, зокрема насильницьких злочинах, порушенні прав громадян у зоні бойових дій, злочинах проти власності та економіки, таких як мародерство, розтрата державних коштів та шахрайство [2, с. 210; 4, с. 45]. Слідчі та оперативні підрозділи НПУ відіграють ключову роль у документуванні та розслідуванні мародерства на деокупованих територіях. Масштабний збір доказів, опитування постраждалих та свідків дозволяє встановити зв'язок між незаконним заволодінням майном та бойовою обстановкою, що є критично важливим для кваліфікації діяння як військового злочину, а не звичайної крадіжки [6, с. 110]. Наприклад, у Київській та Чернігівській областях слідчі НПУ зібрали тисячі речових доказів і свідчень, які дозволили кваліфікувати систематичне вилучення та вивезення приватного майна військовослужбовцями окупаційних сил як мародерство, що стало підставою для судового переслідування [3, с. 30].

Департамент кіберполіції НПУ протидіє кібератакам на державні інформаційні ресурси, фінансові системи та цифрову економіку, ліквідуючи фішингові схеми та шахрайство, спрямоване на волонтерів та державні організації, які працюють із гуманітарною допомогою. Протягом 2023–2024 років кіберполіція ліквідувала декілька транснаціональних злочинних угруповань, що

використовували фішингові сайти та шкідливе програмне забезпечення для привласнення коштів, призначених для Збройних Сил України та гуманітарних потреб, заблокувавши тисячі шахрайських банківських рахунків та вебресурсів [8, с. 60].

Підрозділи економічної безпеки НПУ, спільно з Державною аудиторською службою, активно викривають схеми розтрати державних коштів у сфері оборонних закупівель та відновлення інфраструктури. Наприклад, у 2024 році було викрито мережу посадових осіб та комерційних структур, які намагалися привласнити бюджетні кошти, виділені на будівництво фортифікаційних споруд. Оперативне документування порушень та подальші арешти дозволили зберегти кошти для критично важливих оборонних потреб [4, с. 38].

Порівняльний аналіз кримінального права України та зарубіжних країн свідчить про поступову адаптацію українського законодавства до європейських стандартів, зокрема у сфері гуманізації кримінальної відповідальності, розвитку пробації та ресоціалізації правопорушників, що відповідає досвіду Німеччини, Великої Британії та Франції [7, с. 88; 9, с. 22]. Превентивна стратегія НПУ включає впровадження пробаційних програм, роботу ювенальної превенції та спеціалізовані заходи для внутрішньо переміщених осіб і дітей, що перебувають у зоні ризику, що відповідає моделям системної соціальної превенції ЄС [11, с. 19].

Таким чином, сучасне кримінальне право України потребує комплексного та безперервного реформування, що охоплює Загальну та Особливу частини ККУ, гармонізації з міжнародним досвідом та адаптації до нових загроз воєнного стану. Ключовими завданнями залишаються: забезпечення балансу між суворістю покарання за військові та колабораційні злочини та дотриманням прав людини, підвищення ефективності превентивних заходів у кіберсфері та економіці, а також подальше вдосконалення системи кваліфікації злочинів. Подальші реформи повинні забезпечити зміцнення правової безпеки, довіри до державних інститутів та стабільного правопорядку у період воєнного стану та повоєнного відновлення [12, с. 33].

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. проф. Іваненка О.В. – К., 2022. – 512 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: Монографія / Петров С.М. – Х., 2023. – 400 с.
3. Вітренко С.М. Кримінальне право України у воєнний час: проблеми та перспективи. – Л., 2022.
4. Нові тенденції кримінального права України: аналітика та практика / Кравченко О., 2023. – К., 2023.
5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України», 2022 р.
6. Судова практика Верховного Суду України, 2022–2024 рр.

7. Comparative Criminal Law in Europe / Smith J., Brown L. – London, 2022. – 280 p.
8. Cybersecurity and Criminal Law: Modern Challenges / Brown L., 2023. – Oxford, 2023.
9. European Criminal Law: Trends and Challenges / Müller F. – Berlin, 2022.
10. Duffy C., Comparative Analysis of European Criminal Codes / Paris, 2022.
11. Коваленко О.В. Кримінологічні аспекти реформування кримінального права України. – К., 2022.
12. Пономаренко І.І. Превентивні заходи у кримінальному праві: сучасний стан та перспективи. – Х., 2024.

Некоз Андрій Петрович,
ад'юнкт Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

В умовах глобалізації транснаціональна організована злочинність і тероризм є закономірним результатом розвитку протиправної діяльності в суспільстві, її організованих сфер і являє собою найбільш високолатентну і небезпечну систему злочинної діяльності [5, с. 60].

У науці кримінального права феномен тероризму досліджується крізь призму трьох рівнів: 1) тероризм у вузькому розумінні (терористичний акт); 2) тероризм у широкому розумінні (злочини терористичної спрямованості); 3) тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність, як криміналізована, так і некриміналізована). Криміналізована частина терористичної діяльності має назву «терористичні злочини» [2, с. 7; 4, с. 158–170]. В. М. Євдокимов вказує, що у вузькому розумінні тероризм слід розглядати як суспільно-небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій. У широкому ж розумінні тероризм також охоплює всі інші злочини терористичної спрямованості. До цих злочинів належать, крім терористичного акту, також інші злочини (наприклад, диверсія, вбивство, захоплення заручників), якщо ці діяння вчиняються публічно, спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття якогось рішення або відмови від нього [1, с. 92].

Гібридні виклики та загрози, які постали перед нашою державою на тлі негативних суспільно-політичних процесів у 2014 році, стали серйозним випробуванням для незалежності України,

що зумовило екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки України, у тому числі в контексті вдосконалення правового регулювання державної безпеки України у різних сферах суспільного розвитку з урахуванням європейських стандартів та кращих світових практик [3, с. 5].

Відповідно до Стратегії забезпечення державної безпеки України [7] до основних напрямків державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, окрім протидії спеціальним інформаційним операціям, попередженням, виявленням та припиненням злочинів проти основ національної безпеки, миру і безпеки людства, розповсюдження зброї масового ураження й інших злочинів, які становлять загрозу державній безпеці України, а так само забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, також є активізація боротьби з системною корупцією в державних органах та інтенсифікація боротьби з тероризмом і організованою злочинністю (п. 24).

Сьогодні наша держава як центральноєвропейська країна, яка посідає важливе геополітичне становище, продовжує перебувати в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань та терористичних організацій. Зарубіжні злочинні угруповання та терористичні організації намагаються розширити сфери свого кримінального впливу за рахунок проникнення до нашої держави шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних активів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробації нових способів учинення суспільно небезпечних діянь і захисту своєї злочинної поведінки. Загалом міжнародна злочинність (у т.ч. тероризм) на сьогодні вимиває величезні кошти з нашої країни, що, зі свого боку, посилює її стійкий розвиток [5, с. 80–81].

Досліджуючи тероризм як комплексне явище не можливо оминути дану проблему у світовому масштабі.

Так, сьогодні тероризм в ЄС далеко не нове явище: низка держав-членів ЄС (такі як Франція, Італія та Іспанія) мають довгу історію боротьби з внутрішніми терористичними групами. Однак після нападів 11 вересня 2001 року на США терористична загроза набула більш глобального масштабу. Дослідження показують, що у період 2000–2018 років 753 людини загинули внаслідок терористичних атак в ЄС, а понад 1 тис. громадян ЄС стали жертвами терору в країнах, що не є членами ЄС [10].

Таким чином, тероризм залишається ключовою загрозою внутрішній безпеці ЄС, що підтверджується щорічними оцінками Європолу. Складність цієї загрози можна проілюструвати еволюцією джихадистського тероризму, протидія якому понад два десятиліття перебуває на передньому плані контртерористичного порядку денного ЄС. Коли тисячі європейців вирушили до зон конфліктів у Сирії та

Іраку, щоб приєднатися до Ісламської держави як іноземні бойовики, Європа зіткнулася з ризиком того, що ці особи, здобувши бойовий досвід, повернуться на континент для вчинення або координації довго підготовлюваних і складних широкомасштабних атак. Нажаль згодом цей страх матеріалізувався в листопаді 2015 року в Парижі [9] та в березні 2016 року в Брюсселі [8].

Проаналізувавши проблеми боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану, необхідно зазначити, що тероризм є багатогранним і складним явищем, що вимагає диференційованого підходу до його розуміння та правової кваліфікації. Як свідчить наукова доктрина, його слід розглядати на трьох рівнях: від конкретного терористичного акту до ширшого поняття терористичної діяльності. Ця складність створює значні виклики для правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану, де межі між тероризмом, диверсією та воєнними злочинами стають «розмитими» та портебують додаткової конкретизації. Гібридна агресія проти України, що триває з 2014 року, докорінно змінила характер терористичних загроз. Вони стали невід'ємною складовою воєнних дій, що вимагало екстреної трансформації всієї системи національної безпеки. Чинна Стратегія забезпечення державної безпеки України адекватно відображає ці виклики, визначаючи боротьбу з тероризмом, поряд із протидією корупції, інформаційним операціям та виступає одним із ключових пріоритетів держави.

Досвід країн ЄС підтверджує глобальний та еволюційний характер терористичної загрози. Проблема джихадистського тероризму та феномен «іноземних бойовиків» демонструють, що жодна країна не може ефективно протистояти тероризму самотужки. Для України це означає необхідність постійного вивчення та імплементації кращих світових практик, посилення обміну інформацією та координації дій з міжнародними партнерами.

Отже, тероризм є складним, багатогранним явищем, яке виходить за межі простого терористичного акту і включає широкий спектр злочинів терористичної спрямованості та терористичну діяльність загалом. Ця складність, особливо в умовах воєнного стану, створює значні труднощі для правової кваліфікації та розмежування тероризму від диверсійних та воєнних злочинів. Починаючи з 2014 року, гібридна агресія проти України інтегрувала тероризм у воєнну стратегію, перетворивши його на інструмент ведення війни. Це зумовило необхідність кардинальної перебудови державної політики у сфері національної безпеки, де боротьба з тероризмом визнана одним із ключових пріоритетів.

Сьогодні тероризм є не локальною, а глобальною загрозою, тісно пов'язаною з транснаціональною організованою злочинністю. Україна, через своє геополітичне становище, перебуває в зоні інтересів

міжнародних терористичних та злочинних угруповань, що становить пряму загрозу її стабільному розвитку та безпеці.

Досвід країн ЄС у боротьбі з джихадистським тероризмом та феноменом «іноземних бойовиків» наочно демонструє, що ефективна протидія тероризму неможлива без наступальної боротьби та тісної міжнародної співпраці. Для України це означає нагальну потребу в імплементації кращих світових практик у боротьбі з цим суспільно небезпечним діянням сьогодення.

Список використаних джерел

1. Євдокимов В. М. Кримінально-правова протидія терористичним злочинам в Україні: стан, шляхи вдосконалення, відмежування від суміжних складів злочинів та загальносоціальних категорій. Європейські перспективи. № 4. 2014. С. 92–97.
2. Ємельянов В. П., Новікова Л. В., Семикін М. В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства: монографія. Харків: Кроссроуд, 2007. 216 с.
3. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Харків. Право. 2015. 200 с.
4. Луценко Ю. В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. Правова держава. 2023. № 49. С. 157−170.
5. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. Соціально-правові студії. 2020. Вип. 1(7). С. 79–84.
6. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60−64.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р. «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#- Text.
8. Теракти у Брюсселі 2016-го: 30 листопада почався найбільший судовий процес в історії Бельгії. URL: https://www.rfi.fr/uk/міжнародні-новини/20221130-теракти-у-брюсселі-2016-го-30-листопада-почався-найбільший-судовий-процес-в-історії-бельгії.
9. У Парижі почався процес щодо найбільшого теракту Франції. Судять 20 людей. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-58477622.
10. Understanding EU counter-terrorism policy. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/767233/EPRS_BRI(2025)767233_EN.pdf.

Овдійчук Денис,
курсант Львівського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВОРОТНОЇ ДІЇ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ

Дослідження проблематики дії закону про кримінальну відповідальність у часі та особливостей його зворотної дії є одним із найважливіших питань кримінально-правової науки та практики, оскільки безпосередньо пов'язане з фундаментальними принципами верховенства права, правової визначеності та законності. В умовах інтенсивних змін у суспільно-політичному житті України, що супроводжуються активними процесами реформування кримінального законодавства, значно зростає актуальність правильного розуміння та застосування положень щодо чинності кримінально-правових норм та їх дії у часі. Помилки в цій сфері можуть призвести до неправомірного притягнення осіб до кримінальної відповідальності або, навпаки, до необґрунтованого звільнення від неї, що є неприпустимим у правовій та демократичній державі.

Особливої гостроти питання дії закону про кримінальну відповідальність у часі набуває в контексті численних змін кримінального законодавства, які часто мають суперечливий характер, одночасно і пом'якшують, і посилюють кримінальну відповідальність, що створює складнощі при визначенні закону, що підлягає застосуванню в конкретних кримінальних провадженнях. Це зумовлює необхідність розробки чітких критеріїв для вирішення питання про те, який закон є більш сприятливим для особи, та забезпечення єдності правозастосовної практики у цій сфері, що можливо лише на основі глибокого теоретичного осмислення проблематики дії кримінального закону у часі.

Водночас слід розмежовувати поняття «чинність» та «дія» кримінального закону, оскільки перше характеризує формальну наявність юридичної сили нормативно-правового акта, а друге – його фактичне застосування до конкретних життєвих обставин та суб'єктів правовідносин. Закон може бути чинним, але не діяти щодо певних ситуацій, і навпаки – не бути чинним у теперішній час, але поширювати свою дію на правовідносини, що виникли в минулому, що особливо характерно для випадків зворотної дії кримінального закону в часі [1 с. 130].

Загальноприйнятим правилом дії закону про кримінальну відповідальність у часі є положення про те, що злочинність і караність

діяння визначаються законом, який діяв на час вчинення цього діяння, що відображає принцип «nullum crimen, nulla poena sine lege» (немає злочину, немає покарання без закону) та забезпечує правову визначеність у кримінально-правових відносинах. Вказане правило ґрунтується на презумпції, що особа, вчиняючи певне діяння, повинна мати можливість усвідомлювати його кримінально-правові наслідки, що неможливо у випадку, якщо такі наслідки будуть встановлені законом, прийнятим пізніше [2].

Момент набрання чинності законом про кримінальну відповідальність визначається згідно із загальними правилами введення в дію нормативно-правових актів, які передбачають, що закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Водночас, у самому законі або в окремому законі про введення його в дію може бути встановлений інший порядок набрання ним чинності, зокрема, визначена конкретна календарна дата або вказано на набрання чинності з дня опублікування чи після спливу певного строку з моменту опублікування. [3]

Важливим аспектом дії кримінального закону у часі є визначення моменту вчинення злочину, який має принципове значення для вирішення питання про те, який саме закон підлягає застосуванню в конкретній ситуації. Залежно від виду складу злочину – матеріального, формального, усіченого – таким моментом може вважатися час вчинення суспільно небезпечного діяння, настання суспільно небезпечних наслідків або виконання хоча б частини об’єктивної сторони злочину, яка вже містить ознаки закінченого складу [4].

Законодавче закріплення зворотної дії закону про кримінальну відповідальність міститься у статті 5 Кримінального кодексу України, яка втілює конституційний принцип, викладений у частині першій статті 58 Конституції України. Відповідно до цих положень, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність особи. Таким чином, принцип зворотної дії закону про кримінальну відповідальність виступає винятком із загального правила дії закону в часі та застосовується лише в чітко визначених законом випадках [3].

Дія закону про кримінальну відповідальність у часі визначається загальним правилом, згідно з яким злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв на час вчинення цього діяння. Це правило ґрунтується на принципі "nullum crimen, nulla poena sine lege" та забезпечує правову визначеність у кримінально-правових відносинах. Момент вчинення злочину визначається залежно від виду складу злочину – матеріального, формального, усіченого – і може бути пов’язаний з часом вчинення суспільно небезпечного діяння, настання

суспільно небезпечних наслідків або виконання частини об'єктивної сторони злочину, яка вже містить ознаки закінченого складу.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі є винятком із загального правила про те, що закон не має зворотної сили, і представляє собою поширення дії нового закону на діяння, вчинені до набрання ним чинності, якщо цей закон скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи. Це правило є проявом принципу гуманізму в кримінальному праві та спрямоване на забезпечення справедливості при застосуванні кримінально-правових норм.

Проблемними аспектами зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі є, зокрема, дія в часі «бланкетних» кримінально-правових норм, визначення правових наслідків рішень Конституційного Суду щодо неконституційності окремих положень кримінального законодавства, а також вплив на кримінальну відповідальність рішень вищих судових інстанцій та міжнародних судових установ. Ці питання потребують подальшого наукового дослідження та законодавчого врегулювання для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства.

Проведене дослідження підтверджує необхідність системного та комплексного підходу до вирішення проблем дії закону про кримінальну відповідальність у часі, що має базуватися на глибокому теоретичному осмисленні відповідних питань, аналізі судової практики та врахуванні міжнародних стандартів у сфері кримінального правосуддя. Це дозволить забезпечити правильне застосування кримінально-правових норм, дотримання принципів законності, справедливості та гуманізму, а також ефективний захист прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2022. 1116 с.

2. Судоплатов О. В. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика. 2021. С. 105.

URL:https://novaosvita.com/wpcontent/uploads/2021/03/InnTheory MethPract-Kyiv-Feb2021.pdf#page=105

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Вознюк А. А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. 2019. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40351f0b-b201-491d-9cdf-4de5b8c53991/content

Овсянікова Тетяна,
курсант Донецького державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федорчак Ірина Валентинівна,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології Донецького державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

З початку воєнного стану, введеного 24 лютого 2022 року по всій території України, актуальною проблемою стало вчинення крадіжок, а саме викрадення гуманітарної допомоги, продуктів або речей першої необхідності, крадіжка в зоні бойових дій або в евакуйованих будівлях розглядається як суспільно небезпечний злочин. Ці злочини поширюються не тільки в зонах бойових дій та прифронтових територіях, а й в інших областях країни.

Так, з початку повномасштабного вторгнення, законодавство України зазнало безліч змін, це безумовно стосується і Кримінального кодексу України. Зміни не оминули й такий склад злочину, як крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК, тобто кримінальний проступок, за яке передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн до обмеження волі строком до 5 років. Лише в разі вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі. [1]

З 3 березня 2022 року, згідно зі змінами, крадіжка, вчинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у виді позбавлення волі від 5 до 8 років. [2] Але, якщо звернути увагу на судову практику під час воєнного стану, ми побачимо, що думки суддів розбіглися щодо кваліфікації даного злочину, хтось стверджує ч.4 ст. 185 КК, що діє тільки в прифронтових областях та зонах введення вогню, інші ж навпаки вважають, що дія цієї частини поширюється на всю територію України. Тлумачення ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» як такої, що означає «в період дії режиму воєнного або надзвичайного стану» суперечить точному змісту закону і меті, яку ставив законодавець, запроваджуючи такі зміни до КК. Про це заявила колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду в ухвалі від 28 березня 2023 року по справі №722/594/22 [3].

Також, на нашу думку, таке тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» фактично призводить до того, що будь-яка крадіжка автоматично

набуває статусу тяжкого злочину. У результаті, це спотворює саме поняття «тяжкості» злочину. Коли навіть дрібна крадіжка, наприклад, ковбаси, отримує кваліфікацію тяжкого злочину, виникає логічне запитання: як тоді класифікувати справді серйозні правопорушення, які традиційно вважалися тяжкими і відповідно каралися?

Фактично кількість вироків зросла з двозначного до чотиризначного числа через застосування ознаки «в умовах воєнного стану». Тільки за 22 березня 2023 року суди ухвалили 68 вироків за частиною 4 статті 185 КК, призначивши, таким чином, не менше 340 років позбавлення волі. [3]

Більше того, як вбачається із пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» необхідністю прийняття закону, яким посилено відповідальність за майнові кримінальні правопорушення є саме поширення фактів мародерства, а метою прийняття закону є посилення кримінальної відповідальності за мародерство. [4] На наше переконання, для обґрунтованого застосування кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» у справах про майнові кримінальні правопорушення, необхідно встановити чіткий причинно-наслідковий зв'язок між злочином і самим фактом посягання на ознаку воєнного стану. З метою правильної правової кваліфікації доцільно розмежовувати ситуації, коли дійсно наявність воєнного стану відіграла вирішальну роль у вчиненні злочину. Такий зв'язок може виявлятися, наприклад, у скоєнні майнових правопорушень у районах, охоплених бойовими діями, на тимчасово окупованих територіях, під час евакуацій, ракетних обстрілів або у випадках, коли жертвами стають внутрішньо переміщені особи (ВПО). А також якщо, об'єктом вчиненного злочину стала гуманітарна допомога, зброя, транспорт та запаси, які призначалися для військових.

Отже, з початком повномасштабного вторгнення спостерігається зростання випадків мародерства, крадіжок, розбоїв та інших злочинів проти власності, що, своєю чергою, спонукало законодавця до відповідного реагування. Розглянувши проблематику кваліфікації крадіжки в умовах воєнного стану, можемо дійти висновку, про те що є очевидно недоопрацьовані прогалини в законодавстві та відсутність належної правової реакції з боку Верховного Суду, який має виступати гарантом єдності та послідовності судової практики. У такій ситуації саме суди першої та апеляційної інстанцій повинні були б вдаватися до більш глибокого та змістовного тлумачення кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану». Це необхідно, щонайменше, для забезпечення принципів справедливого, індивідуального підходу до розгляду кожної справи й уникнення непропорційно суворого покарання за малозначні проступки – такі, як крадіжка шезлонга.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.02.2025, підстава – 4200-IX, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Боровик, Ю. О. Кваліфікація кримінального правопорушення в умовах воєнного стану «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали, 2022, 134. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c91f733-91ae-4a87-befd-0db9c1b99992/content#page=134

3. Тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття, - справу передали до ВП ВС, 29.03.2023 року, URL: https://sud.ua/uk/news/publication/268935-tolkovanie-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-privodit-k-tomu-chto-lyubaya-krazha-rassmatrivaetsya-kak-tyazhkoe-prestuplenie-i-eto-iskazhaet-samo-ponyatie-delo-peredali-na-bp-vs

4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України ««Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39170.

Охріменко Ольга Іванівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ, ВЧИНЕНИХ У СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Необхідна оборона є одним із ключових інститутів кримінального права, що втілює природне право кожної людини на особистий захист. Закон визнає, що в певних ситуаціях завдання шкоди іншій особі може і не бути кримінальним правопорушенням, натомість розглядатися як правомірний акт протидії суспільно небезпечному посяганню. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) це питання регламентується статтями 36 і 37, які встановлюють умови законності дій у стані необхідної оборони та визначають наслідки у разі перевищення її меж [1]. Коректна кваліфікація дій особи, яка захищалася, має надзвичайно важливе значення, оскільки саме вона встановлює, чи особа підлягатиме кримінальній відповідальності або буде повністю звільнена від неї.

Відповідно до статті 36 КК України, не є злочином шкода, заподіяна особою в стані необхідної оборони, тобто під час захисту від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, якщо такі дії були необхідними та достатніми для негайного відвернення або припинення посягання. Іншими словами, держава визнає, що людина має право активно обороняти себе, інших осіб, а

також суспільні інтереси від протиправного нападу, не завжди передбачаючи допомогу з боку правоохоронних органів. Закріплене в статті 36 ККУ право кожної особи на необхідну оборону є важливою гарантією реалізації конституційного положення про те, що кожний має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 3 ст. 27 Конституції України) [2]. На цьому справедливо наголошують й деякі дослідники з даної проблематики [3, 4].

Разом із тим, слід зазначити, що для того, щоб дії особи були визнані такими, які вчинені в стані необхідної оборони, має передувати декількох умов:

– необхідною є наявність реального та суспільно небезпечного посягання. Оборона не може бути спрямована на дії, які не становлять загрози чи ще не розпочалися;

– таке посягання має бути безпосереднім або неминучим. Це означає, що особа може діяти у відповідь не лише в момент нападу, а також тоді, коли явна та неминуча загроза його початку вже існує;

– оборонні дії повинні мати на меті захист як власних прав і свобод, так і прав інших осіб або інтересів суспільства;

– оборона має залишатися пропорційною, тобто не перевищувати меж необхідного для відбивання посягання.

Проблема пропорційності залишається однією з найскладніших у судовій практиці [5]. Законодавство не містить чітких критеріїв для оцінки того, чи були оборонні дії надмірними, тому кожен випадок розглядається судом індивідуально з урахуванням конкретних обставин. Серед таких обставин враховується характер і ступінь загрози, фізична сила нападника, наявність або відсутність зброї, кількість осіб, які брали участь у нападі, місце і час події, а також фізичні та інші можливості обох сторін. Наприклад, якщо нападник мав ніж, а захисник застосував вогнепальну зброю, це може вважатися пропорційним. У протилежному ж випадку, коли нападник був беззбройним, а йому завдали смертельного удару ножем, суд може кваліфікувати такі дії як перевищення допустимих меж необхідної оборони.

У той час, зауважимо, що доцільно враховувати й обставини перевищення меж необхідної оборони (ст. 37 КК України), що є умисним заподіянням тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Звідси, якщо особа умисно завдала нападнику більшої шкоди, ніж це було необхідно для припинення посягання, її дії не можна вважати повністю правомірними. Проте за таких обставин важливу роль відіграє психічний стан оборонця. Якщо перевищення меж необхідної оборони стало наслідком сильного душевного хвилювання, страху чи переляку, спричиненого нападом, це може бути враховано судом як обставина, що пом'якшує або навіть виключає кримінальну відповідальність.

Варто також наголосити, що під час оцінки дій, вчинених у стані необхідної оборони, слідчі та суди мають передусім

встановлювати, чи було посягання насправді реальним. У випадку, коли загроза сприймалася людиною як реальна, але фактично не існувала, йдеться про уявну оборону. У таких ситуаціях притягнення до кримінальної відповідальності можливе лише у випадках необережного поводження або явно безпідставної помилки. Водночас, якщо обставини події об'єктивно не дозволяли особі правильно оцінити ситуацію через її динамічність або сильний емоційний стан, її дії можуть бути розглянуті як правомірні.

Під час аналізу дій особи важливо визначити форму її вини. Якщо особа діяла свідомо, розуміючи, що перевищує межі необхідної оборони, то це класифікується як умисний злочин. У разі, якщо тяжкі наслідки виникли через необережність, відповідальність передбачена статтями Кримінального кодексу за необережні дії. Отже, навіть за наявності шкоди, ключовим залишається встановлення факту наявності умислу на її заподіяння.

У аналогічних випадках особлива увага має приділятися доказуванню. Важливо встановити не лише сам факт посягання, але й характер дій оборонця, його наміри та психічний стан. Для цього залучають свідчення очевидців, результати експертиз, відеоматеріали, а також дані, отримані під час огляду місця події. Суд має оцінювати докази у їхній сукупності, враховуючи обставини, в яких перебував оборонець. У випадку виникнення сумнівів щодо перевищення меж необхідної оборони, вони повинні трактуватися на користь обвинуваченого відповідно до принципу презумпції невинуватості, закріпленого в статті 62 Конституції України [2].

Натомість на практиці виникає чимало труднощів із кваліфікацією діянь, вчинених у стані необхідної оборони. Перш за все, нерідко складно точно визначити момент початку та завершення посягання. У випадках, коли напад уже припинився, а оборонець продовжує завдавати удари, такі дії вже не розглядаються як оборона. Крім того, суди не завжди належним чином враховують психоемоційний стан оборонця, зокрема, страх, хвилювання чи стрес, що могли суттєво вплинути на його реакцію.

З огляду на це, вважаємо за доцільне, для покращення правозастосовної практики слід розширити тлумачення Верховного Суду щодо застосування статей 36 і 37 КК України, аби забезпечити узгодженість у підходах до визначення меж необхідної оборони. Також важливо підвищити професійну підготовку працівників правоохоронних органів, зокрема щодо збору та оцінки доказів у провадженнях, пов'язаних із самозахистом.

Отже, слід зазначити, що інститут необхідної оборони є важливою складовою системи забезпечення прав людини та громадянина. Згідно зі статтею 36 КК України, особа, яка діяла в рамках необхідної оборони, не несе кримінальної відповідальності. Водночас перевищення її меж, визначене у статті 37 КК України, хоча й не звільняє від відповідальності повністю, розглядається як

обставина, що пом’якшує покарання. Для правильної кваліфікації дій, вчинених у стані необхідної оборони, потрібен детальний аналіз умов діяння, оцінка реальності загрози, пропорційності дій особи та її психічного стану. Лише об’єктивне та зважене застосування цих норм дозволить підтримувати баланс між правом людини на самозахист і охороною життя та здоров’я інших осіб, водночас утверджуючи принципи законності й справедливості в системі кримінального правосуддя України. У той час, громадськість повинна розуміти, що необхідна оборона є не правопорушенням, а формою реалізації законного права на захист.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст.131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Ілящет Є., Кривошея Д., Журавель О. (2024). Необхідна оборона як одне з прав людини. Collection of Scientific Papers “SCIENTIA” (24 травня 2024 року; Краків, Польща). С. 53–55. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1847

4. Khramtsov, O. M. (2019). Criminally-legal characteristics of violence under required defense (national and international aspect). The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Law, (28), 120-128. https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-15

5. Судова практика. URL: https://sudpraktika.wordpress.com

Первaченко Антон Сергійович,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології Національної академії
внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ ТА АГІТАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ

Проведення вільних і демократичних виборів неможливе без дотримання принципу рівноправності всіх учасників виборчого процесу. Цей принцип реалізується через чітке законодавче регулювання виборчих процедур, серед яких ключову роль відіграють норми, що стосуються фінансування виборчих кампаній. Законодавче врегулювання фінансових аспектів виборчого процесу має на меті забезпечити необхідний рівень рівності можливостей, прозорості та законності. Воно охоплює як контроль за джерелами надходження коштів кандидатів та виборчих об’єднань, так і моніторинг доцільності використання ресурсів із виборчих фондів. Рівень демократичності

самої процедури фінансування є відображенням загального стану демократичних засад у проведенні виборів державою. Ступінь демократичності порядку фінансування виборів значною мірою свідчить про демократичність виборів, що проводяться в державі. У цьому контексті важливо зазначити, що можливість кандидатів та виборчих об'єднань самостійно накопичувати фінансові ресурси і спрямовувати їх на свої кампанії стала результатом політичних змін, які супроводжували становлення інституту альтернативних виборів.

На сучасному етапі зростаючий інтерес до дослідження механізмів фінансування виборчих кампаній як кандидатів, так і виборчих об'єднань зумовлений низкою важливих чинників.

По-перше, варто відзначити зв'язок між інститутом передвиборчої агітації та інститутом фінансування виборчих кампаній. Цей взаємозв'язок виконує роль механізму, який забезпечує реалізацію права проводити передвиборчу агітацію. Обидва ці інститути, взаємодіючи нерозривно, слугують гарантією здійснення права обирати і бути обраним, закріпленого ст. 38 Конституції України. У зв'язку з цим законодавчо встановлена процедура фінансування виборчих кампаній спрямована на підтримку реалізації виборчих прав як громадянами, так і колективними суб'єктами виборчого процесу.

Правове регулювання фінансування виборчих кампаній має важливу соціальну функцію. Воно покликане гарантувати, щоб фінансування виборчої кампанії не перетворювалося на «купівлю голосів» виборців. Для цього необхідно сформувати та забезпечити дієвість механізму контролю за прозорістю фінансування з боку уповноважених державних органів. Важливо також залучати до цього процесу інститути громадянського суспільства, такі як громадські організації, засоби масової інформації, а також самих кандидатів і виборчі об'єднання, які беруть участь у кампанії. Недаремно питання політичного фінансування, зокрема фінансування виборчих кампаній, входить до сфери оцінки антикорупційних органів держави. Отже, з наукової точки зору важливо визначити правову природу цього інституту, дослідити основні нормативні характеристики, а також розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у цій галузі.

Правове регулювання фінансування виборчих кампаній охоплює процеси прямого та непрямого фінансування цих кампаній. Пряме фінансування тісно пов'язане з поняттям виборчого фонду, який виступає ключовим елементом у системі правового регулювання фінансування виборчих кампаній кандидатів і виборчих об'єднань. Тому важливим є детальний аналіз та характерні риси виборчих фондів, визначити коло осіб, уповноважених розпоряджатися коштами таких фондів, а також описуати процедуру їх створення та використання.

Встановлення чітких правил щодо внесення власних коштів виборчими об'єднаннями, а також регулювання участі некомерційних

організацій у фінансуванні виборчих кампаній спрямоване на створення механізмів, які зменшують залежність кандидатів і політичних партій від великих фінансових пожертв. Це покликане запобігти домінуванню інтересів окремих осіб та фінансових груп у виборчому процесі.

У дослідженні зазначається, що серед джерел власних коштів політичної партії, які використовуються для формування виборчого фонду, можуть бути позикові кошти. Однак чинне законодавство не передбачає жодних спеціалізованих вимог щодо регулювання позикових коштів, що створює потенційну загрозу для прозорості фінансування політичних партій. Зокрема, використання позикових коштів може стати механізмом обходу встановлених обмежень на розміри фінансових пожертв для партій, що в перспективі здатне спричинити значну залежність політичних структур від комерційних організацій. З огляду на вказані ризики, виникає необхідність внесення змін до законодавства, яке регулює виборчі процеси. Доцільно визначити чіткі нормативні положення щодо використання позикових коштів. Ці положення мають передбачати обов'язкове відображення інформації про позики у фінансових звітах партій, а також запровадження відповідних обмежувальних заходів. Особливо важливим є застосування таких обмежень щодо позикових коштів, якщо умови їх залучення відхиляються від стандартних ринкових параметрів, аналогічно до тих правил, які регулюють приватні фінансові пожертви.

Однак, не є доцільним задля досягнення мети зменшення залежності кандидатів і політичних партій від великих фінансових внесків повністю виключити добровільні пожертви юридичних осіб із переліку допустимих джерел наповнення виборчих фондів. Передбачаючи виключення юридичних осіб із числа суб'єктів, які мають право здійснювати фінансування політичних партій та виборчих фондів, неминуче призвів би до скорочення спектра потенційних джерел фінансування виборчих кампаній. В умовах високих витрат на проведення виборчих змагань така ініціатива може спричинити послаблення конкурентної складової виборів, оскільки не всі політичні сили матимуть змогу забезпечити ефективне доведення своїх програмних засад до виборців. У результаті впровадження подібних змін може негативно вплинути на забезпечення та реалізацію принципу багатопартійності, закріпленого в ст. 36 Конституції України. Доцільно зазанчити, що механізм непрямого державного та приватного фінансування виборчих кампаній, що також є важливою складовою аналізу сучасного виборчого процесу.

Розв'язати проблему можна завдяки обов'язковій публічній фінансовій звітності таких некомерційних організацій. У цьому звіті має бути детально розкрита інформація про всіх жертводавців організації. Одним із поширених, вже досить класичних, способів приховати справжніх донорів є здійснення пожертв через фізичних

осіб. Водночас слід наголосити, що загалом індивідуальні пожертви заслуговують позитивної оцінки, і варто сприяти збільшенню їхньої частки у фінансуванні партій та кандидатів. Це може свідчити про ефективну взаємодію політичних сил із виборцями та міцнішу підтримку з боку суспільства.

Часто донорами стають громадяни, у фінансовій спроможності яких виникають серйозні питання. Проконтролювати законність таких пожертвувань за поточним законодавством практично неможливо. Однак перевірка платоспроможності осіб, які жертвують значні суми організаціям, що претендують на розподіл бюджетних коштів або беруть участь у створенні законів, була б цілком обґрунтованою і, ймовірно, знайшла б підтримку серед населення. Виконання таких перевірок могла б забезпечити податкова служба.

Грошові ресурси для впливу на політичні процеси у власних інтересах можуть застосовувати як бізнес-структури, так і злочинні угруповання. У багатьох державах світу «партії влади» нерідко використовують кошти громадян, отримані у вигляді податків, для збереження свого політичного домінування. Основна проблема з тіньовим фінансуванням проявляється на двох рівнях. Перш за все, значна частина фінансів не відображається у звітності та може бути виявлена лише через непрямі ознаки. Крім того, часто неможливо з'ясувати справжніх власників коштів, зазначених у офіційних фінансових звітах кандидатів або політичних партій. Однією з найяскравіших ознак використання недекларованого фінансування під час виборчих кампаній є штучно занижені витрати виборчих фондів, задекларовані у звітності.

Однак, об'ємна та здебільшого надмірна звітність щодо використання фінансових ресурсів є однією з вагомих проблем сучасного виборчого процесу залишається. Наприклад, кандидати в межах фінального фінансового звіту зобов'язані додавати оригінали або копії агітаційних матеріалів, а також численні фінансові документи, які підтверджують оплату за їхнє виготовлення, хоча ці матеріали вже подаються до виборчої комісії впродовж виборчої кампанії. Такий порядок фактично призводить до дублювання звітності. Крім того, навіть на рівні регіональних виборів кандидатам доводиться складати десятки, а інколи й сотні договорів із агітаторами, спостерігачами, представниками засобів масової інформації. Це не лише затягує процес підготовки, але й вимагає значних додаткових витрат на утримання штатних бухгалтерів та юристів, що в свою чергу збільшує загальну вартість кампанії. У результаті багато політичних партій та кандидатів змушені шукати шляхи оптимізації такої звітності, зменшення витрат і приховування джерел фінансування. Для вирішення зазначеної проблеми необхідно вжити низку заходів. По-перше, слід суттєво збільшити встановлені граничні розміри витрачання коштів, а також переглянути ліміти на максимальний розмір пожертвувань. Неможливість здійснення значного внеску у

законний спосіб часто сприяє формуванню тіньового фінансового сектору, що підриває прозорість кампаній. Такі зміни вже спостерігаються на федеральному рівні, і є підстави сподіватися на поступове їхнє поширення на регіональні та місцеві вибори.

Важливим аспектом у об'єктивності здійснення виборчого процесу є також перефокусувати увагу виборчих комісій і суспільства з аналізу витрат кандидатів і партій на оцінку їхніх доходів. Це потребує значного спрощення звітності щодо витрат, водночас з посиленим контролем джерел фінансування. Контроль за витратами виконує кілька завдань, зокрема боротьбу з «відмиванням грошей» (щоправда, про такі випадки давно не було повідомлень), запобігання перевищенню виборчих фондів (тут більше потрібна лібералізація законодавства, ніж додаткове його посилення), а також боротьбу з підкупом виборців (з чим чинні норми справляються недостатньо ефективно). Крім того, система виборчих комісій обмежена у своїх повноваженнях для здійснення дієвого моніторингу витрат. У цьому контексті ключовим залишається забезпечення прозорості пожертв. Однак проблема невизначеності реальних власників коштів, що передаються кандидатам чи партіям, виходить далеко за рамки тіньових фінансових потоків. Часто навіть суми, зазначені в офіційних фінансових звітах, неможливо чітко пов'язати з їхніми фактичними джерелами. Це, перш за все, стосується двох основних схем пожертв: через громадські організації та фізичних осіб.

При цьому важливе значення відіграє процедура контролю за фінансуванням виборчих кампаній полягає в установі та діяльності органів, відповідальних за проведення контролю, а також у встановленні методів та форм такого контролю.

Прозорість фінансування виборчих кампаній тісно пов'язана із забезпеченням прозорого фінансування політичної діяльності в період між виборами. Для підвищення ефективності системи контролю за фінансуванням у міжвиборчий період доцільно об'єднати функції спостереження та накладення санкцій в одного органу. Автор вважає, що ці повноваження доцільно передати виборчим комісіям, які через особливості свого формування відповідають критеріям незалежності значно краще, ніж структура, підпорядкована Міністерству юстиції.

Особлива увага доцільно приділяти ключовим аспектам механізму контролю, що включає створення відповідних інституцій, забезпечення їх ефективної роботи та розробку дієвих методів і форм виконання наглядових функцій. Прозорість фінансування виборчих кампаній розглядається як необхідний елемент загальної відкритості політичної діяльності, важливий не лише під час виборів, але й у періоди між ними. З метою оптимізації роботи системи контролю у цей міжвиборчий період доцільно консолідувати контрольні повноваження і функції накладення санкцій у рамках єдиного органу. Передача цих функцій до виборчих комісій, які завдяки особливостям свого формування характеризуються більшою незалежністю порівняно

з органами Міністерства юстиції України. Такий підхід подається як більш ефективний та відповідний сучасним викликам у забезпеченні належного контролю за фінансуванням виборчих кампаній.

Недоліками у правовому регулюванні порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму є також недостатньо ефективне застосування чинних правових норм. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у вдосконаленні чинних норм, що забезпечить можливість оперативного аналізу фінансової звітності кандидатів та виборчих об'єднань. Доцільним є також удосконалення впровадження системи, у якій інформація, що міститься у фінансових звітах, буде інтегрована в єдину електронну базу даних, доступну для всебічного ознайомлення усіма зацікавленими сторонами.

Пиліна Катерина Олександрівна,
студент Маріупольського
державного університету
Науковий керівник:
Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету, кандидат
юридичних наук, доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАГАННЯ ДО ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Домагання дитини для сексуальних цілей, сексуальне насильство щодо дитини є актуальною проблемою сучасного світу. Відзначимо, що поширеність сексуального насильства над дітьми в світі оцінюється близько 20 % у дівчаток і приблизно 8 % у хлопчиків (згідно з аналізом 22 країн в 2009 році). За наявними даними найбільш високий рівень сексуального насильства над дітьми в Африці (близько 35 %), найнижчий в Європі (9%). Далеко не всі здійснюють сексуальне насильство над дітьми є педофілами (їх близько 10%), більшість злочинців знайомі зі своїми жертвами (близько 30 % є родичами дитини, близько 60 % є «друзями» сім'ї) і лише 10 % – незнайомі люди. Сексуальне насильство над дитиною часто призводить до важких наслідків і часто до психопатології, особливо у випадку, якщо дитина опинилася один на один зі своєю проблемою [1].

Захист прав дитини взагалі, та захист від домагань дитини для сексуальних цілей, зокрема, регламентується низкою міжнародних документів, а саме: Конвенцією ООН про права дитини, Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Протоколом

про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенцією Міжнародної організації праці щодо заборони та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Окремої уваги серед зазначених вище міжнародних документів заслуговує саме Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, адже як відзначено у преамбулі: «сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва» [2].

У ст. 23. Домагання дитини для сексуальних цілей Конвенції зазначено: «Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18 або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі» [2]. Зауважимо, що у підпункті «а» пункту 1 ст. 18 мова йде про заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру, а у підпункті «а» пункту 1 статті 20 – виготовлення дитячої порнографії.

18 лютого 2021 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)», який набув чинності 17 березня 2021 р. Зокрема зазначений закон, серед інших змін, доповнює Кримінальний кодекс України новою статтею 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей», яка встановлює відповідальність за:

ч. 1 – Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася;

ч. 2 – Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або

технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася;

ч. 3 – Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи [3].

Але наскільки такі діяння є розповсюдженими та становлять суспільну небезпеку? Д. О. Куковинець вказує, що «з урахуванням положень про суспільну небезпечність домагання дитини для сексуальних цілей варто звернути увагу також на результати дослідження «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні», що було проведене міжнародною благодійною організацією «Служба порятунку дітей» у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини у періоді з 15 грудня 2020 р. по 20 січня 2021 р. Так, установлено, що кожна з перерахованих в опитуванні ситуацій сексуальної експлуатації та сексуального насильства (задавали запитання про оголені частини тіла в Інтернеті; спілкувались про інтимні стосунки; надсилали фото чи відео оголеного тіла або просили надіслати фото чи відео свого оголеного тіла; пропонували зустрітись наживо і показати себе оголеним тощо) траплялась хоча б із кількома з опитаних дітей. Наприклад, близько 40 дітей зустрічались з незнайомцями з Інтернету наживо та показували себе оголеним чи пестили себе. Що характерно, серед усіх респондентів, які зустрілись хоча б з однією із ситуацій сексуального насильства чи експлуатації за останній рік, всього чверть готова розповісти дорослим про те, що з ними трапилось, і лише 1,3 % звернулись до поліції» [4, с. 77]. Окрім того, що ж стосується правозасосовчої практики, то, наприклад, за процесуальним керівництвом ювенальних прокурорів Волинської обласної прокуратури повідомляється про підозру 31-річного чоловіка за фактами розбещення неповнолітніх, домагання дитини для сексуальних цілей, виготовлення та розповсюдження порнографічних предметів серед неповнолітніх (ч. 1 ст. 156, ч. 1 ст. 156-1, ч. 2, ч. 3 ст. 301 КК). України) [5].

Таким чином, вважаємо, що розвиток цифрових технологій поставив перед суспільством нові виклики, які отримали назви у міжнародній спільноті як «грумінг». Проте, імплементація у національне законодавство положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства щодо кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей викликає певні дискусії через «розмите» тлумачення терміну «домагання», а також, на нашу думку, розбіжностями у віці потерпілої особи та суб'єкта кримінального правопорушення. Так, зокрема, у Конвенції мова йде про дитину віком до вісімнадцяти років (як потерпілу), а у ст. 156-1 КК України законодавець виділяє три категорії потерпілих: ч. 1 – особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку; ч. 2 – особа, яка не досягла вісімнадцяти років; ч. 3 – малолітня особа. Але на

практиці можуть виникнути проблеми щодо кваліфікації діянь, коли неповнолітня особа, якій виповнилось шістнадцять років, вчинити дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 156-1 КК України щодо малолітньої особи.

Список використаних джерел

1. Дитина – жертва сексуального насильства. Що робити? URL: https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/ditina-zhertva-seksualnogo-nasilstva-shcho-robiti.

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 : станом на 20 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Kukovynets D. O. Protecting children from sexual exploitation and sexual violence on the Internet in the context of the COVID-19 pandemic: to the issue of solicitation of child for sexual purposes. Issues of crime prevention. 2021. Vol. 42. P. 74-83. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2021-42-74.

5. Виготовлення порнографії та домагання дитини для сексуальних цілей – затримано жителя Волині. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/vigotovlennya-pornografiyi-ta-domagannya-ditini-dlya-seksualnix-cilei-zatrimano-zitelya-volini.

Підкевич Владислав,
курсант Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федорчак Ірина Валентинівна,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Донецького державного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО АСПЕКТУ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах збройного конфлікту та широкомасштабної агресії, традиційні загрози національній безпеці набувають нових, гібридних форм. Діяльність організованої злочинності (ОЗ) в цей період не просто зростає кількісно, але й якісно трансформується, адаптуючись до військово-політичної та економічної дестабілізації. ОЗ активно експлуатує хаос, спричинений бойовими діями, використовуючи його для незаконного обігу зброї, військового майна, контрабанди, торгівлі людьми та фінансових махінацій. У воєнний час інформація є критично важливим ресурсом, а її оперативний збір, верифікація,

аналіз та прогнозування стають визначальними чинниками успіху правоохоронної та безпекової діяльності.

Перш за все, варто зазначити, що інформаційно-аналітичне забезпечення є критично важливим елементом у системі управління правоохоронною діяльністю, оскільки воно дозволяє оперативно реагувати на зміни в відповідній ситуації та приймати обґрунтовані управлінські рішення. В Україні, як і в багатьох інших країнах, інформаційно-аналітичне забезпечення базується на зборі, обробці та аналізі великої кількості даних, що надходять з різних джерел, включаючи оперативну інформацію, статистичні дані, результати розслідувань та інші види інформації [1, с. 455]. Основою інформаційно-аналітичної діяльності є використання сучасних технологій, таких як бази даних, системи обробки великих обсягів інформації (Big Data) та інструменти штучного інтелекту [2].

Окремої уваги заслуговує дослідження проблематики даного аспекту. По-перше це недостатня інтеграція інформаційних систем, що використовуються різними структурами. По- друге відсутність єдиної платформи для обміну інформацією між різними правоохоронними структурами ускладнює координацію дій та знижує загальну ефективність боротьби із правопорушенням. По-третє виникає проблема недостатньої автоматизації процесів збору та обробки даних, а враховуючи людський аспект, то ще й недостатня підготовка кадрів, які займаються аналітичною діяльністю [3].

Тож, розглянувши дану тематику її основні аспекти можна сказати наступне: інформаційно-аналітична діяльність є невід'ємною складовою системи протидії організованій злочинності. Вона забезпечує правоохоронні органи інструментами для розуміння, виявлення та нейтралізації злочинних загроз. У сучасних умовах, коли злочинні організації стають все більш технологічно оснащеними та глобалізованими, роль інформаційно-аналітичної діяльності лише зростає. Тому, розвиток та вдосконалення цієї сфери є одним з ключових напрямів підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю.

Список використаних джерел

1. Латковський П.П. Інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90, ч. 5. С. 453–458.

2. Зінченко Д.А, Висоцький М.О. Заходи забезпечення кібербезпеки в системах обміну інформацією правоохоронних органів. Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності. Матеріали круглого стола 14 грудня 2023 року.

3. Паращук Л.Я., Паращук С.М. Рекомендації стосовно використання інформаційних систем для покращення ситуаційної обізнаності органів військового управління. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2025. № 1. С. 46–54.

Поважнюк Ксенія Олегівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Колабораційна діяльність в умовах сучасного збройного конфлікту в Україні набуває особливої актуальності, оскільки її прояви ставлять під загрозу державну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність. Законодавче закріплення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність здійснено в статті 111[1] Кримінального кодексу України, що визначає кримінально-правові підстави притягнення до відповідальності осіб, які діють на користь держави-агресора або окупаційних адміністрацій, завдаючи шкоди державним інтересам. Актуальність дослідження цієї проблеми обумовлена тим, що, незважаючи на наявність відповідної статті, практика кваліфікації таких дій залишається складною через нечіткість окремих елементів складу злочину та різноманітність форм співпраці з ворогом.

Поняття колабораційної діяльності включає декілька видів дій, що зазначені в диспозиції статті 111[1] Кримінального кодексу України. До таких дій належать публічне заперечення громадянином України факту здійснення збройної агресії проти України, добровільне зайняття громадянином України посади як без виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, так і з їхнім виконанням, здійснення пропаганди у закладах освіти, передача матеріальних ресурсів військам держави-агресора, організація та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією. Окрім того, колабораційною діяльністю вважається добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території [1].

Як зазначають суддя Вищого антикорупційного суду Олексій Кравчук та суддя Дарницького районного суду м. Києва Марина Бондаренко: колабораційна діяльність, охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою агресором. По суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами. [2] З їхньою думкою варто погодитися, адже колабораційні дії часто схожі на державну зраду, що ускладнює їх правильну правову оцінку. Розуміння цієї проблеми допомагає точніше визначати, які дії є

кримінально караними, а які – ні, і сприяє справедливому підходу до людей, які могли діяти під примусом або в складних умовах. Тому позиція суддів є логічною і допомагає краще розібратися в проблемах кваліфікації колабораційної діяльності.

Проблематика кваліфікації посилюється необхідністю встановлення умислу та добровільності співпраці, оскільки часто особи діють під примусом або в умовах загрози життю та здоров'ю, що ускладнює розмежування кримінальної відповідальності і соціального виживання. Крім того, колабораційна діяльність може набувати різних форм, включаючи інформаційну підтримку ворога, участь у економічних схемах окупаційної влади, роботу в органах управління на тимчасово окупованих територіях, що потребує диференційованого підходу до кваліфікації та визначення відповідного кримінально-правового складу.

Як приклад застосування статті 111-1 КК України слугує судова справа щодо особи, яка добровільно надала згоду на призначення та займала посаду в.о. керівника комунального підприємства самопроголошеної військово-цивільної адміністрації Харківської області у структурі окупаційної адміністрації РФ (ч. 5 ст. 111-1 КК). Засуджений працював з 2016 року на посаді інженера з охорони праці на підприємстві «Благоустрій міста». Опинившись в окупації, не бажаючи втрачати роботу, він зайняв посаду в.о. керівника комунального підприємства «Благоустрій міста» самопроголошеної «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області». Особисто зареєстрував у «податковій службі» новостворене підприємство, брав участь у нарадах, отримував заробітну плату в рублях та мав у своєму підпорядкуванні 105 осіб. Отже, особа добровільно виконувала організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції без фізичного чи психічного примусу з боку представників РФ. Цей кейс демонструє складність визначення меж кримінальної відповідальності та необхідність ретельного аналізу умислу і добровільності дій, що є ключовим для кваліфікації колабораційної діяльності [3].

Наукова та практична проблематика кваліфікації колабораційної діяльності полягає у відсутності чіткого критерію для визначення меж добровільності співпраці, оцінки наслідків дій для держави та суспільства, а також у диференціації відповідальності залежно від форми та ступеня шкоди. Важливо враховувати де колабораційні дії підлягали правовій оцінці з урахуванням обставин, що змушували особу до співпраці, а також рівня шкоди, завданої державі. Таке порівняння дозволяє знайти баланс між притягненням до кримінальної відповідальності та захистом прав осіб, які діяли в умовах примусу, тимчасової окупації або ризику для власного життя.

Таким чином, колабораційна діяльність є складним і багатогранним явищем, яке потребує уважного кримінально-правового аналізу, комплексного підходу до доказування умислу та добровільності дій, а також диференційованого застосування покарань залежно від

характеру та наслідків співпраці з державою-агресором. Основні проблеми полягають у нечітких законодавчих формулюваннях, різноманітності форм співпраці, складності доведення умислу та відсутності усталеної судової практики. Усунення цих проблем потребує чіткого визначення складу злочину в законодавстві, розробки методичних рекомендацій для слідчих і суддів, а також узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та практикою інших держав. Ефективна правова кваліфікація колаборaційних дій дозволяє не лише притягти винних до відповідальності, а й зміцнити правопорядок, забезпечити захист державної безпеки, запобігти порушенням прав і свобод громадян, а також підвищити довіру суспільства до органів правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Кравчук, О. Бондаренко М. Колаборaційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo

3. Постанова ККС ВС від 31 січня 2024 року у справі № 638/5446/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705070

Радзієвський Іван Ростиславович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ СПІВУЧАСТІ (СТ. 26–31^{-1} КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ): ВІД КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Інститут співучасті у кримінальному праві України (розд. VI, ст. 26-31^{-1} Кримінального кодексу України (далі – КК)) традиційно вважається одним із найбільш стабільних елементів його Загальної частини. Проте події останніх років (збройна агресія РФ та євроінтеграційні процеси) зумовили необхідність докорінного переосмислення підходів до кваліфікації злочинних діянь, вчинених у взаємодії двох або більше осіб. Трансформація відбувається у двох ключових напрямах: по-перше, посилення боротьби з організованою злочинністю через криміналізацію «статусу» та «впливу» (новації 2020 року в контексті ст. 255-1 КК); по-друге, адаптація норм про співучасть до реалій воєнного стану, зокрема у справах про військові

кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки.

Метою даної публікації є аналіз доктринальних та практичних проблем застосування ст. 26–31^{-1} КК в сучасних умовах.

Криза класичного розуміння форм співучасті та феномен «злочинного впливу». Класична теорія співучасті, закріплена у ст. 26–28 КК, базується на спільній участі осіб у вчиненні конкретного діяння. Однак прийняття Закону України № 671-IX від 04.06.2020 р. внесло революційні зміни, фактично імплементувавши елементи доктрини «RICO» (США) та грузинського досвіду боротьби з так званими «ворами в законі». Введення ст. 255^{-1} (Встановлення або поширення злочинного впливу) та ст. 255^{-3} (Звернення за застосуванням злочинного впливу) до положень КК змінило парадигму відповідальності: від покарання за дію до покарання за статус та функціональну роль у злочинній ієрархії [1, с. 47].

Судова практика Верховного Суду України (далі – ВС України) демонструє складнощі у розмежуванні «стійкості» (ознака організованої групи та злочинної організації) та «злочинного впливу». У своїх рішеннях Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (далі – ККС ВС) наголошує, що для кваліфікації за ст. 255 КК (Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) необхідно доводити не лише факт об'єднання осіб, а й наявність ієрархічної структури та чіткого розподілу ролей, що є вищим ступенем співучасті порівняно з організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК) [2]. Водночас Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», хоча і залишається чинною в частині, що не суперечить закону, потребує критичного перегляду. Зокрема, поняття «стійкості» в сучасних умовах кіберзлочинності та мережевих злочинних структур трансформується, втрачаючи ознаку особистого знайомства всіх учасників, що раніше вважалося конститутивним елементом [3].

Специфіка співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом (військовий контекст). В умовах війни актуалізувалося питання співучасті загальних суб'єктів (цивільних осіб) у злочинах зі спеціальним суб'єктом (військовими). Згідно з ч. 3 ст. 401 КК, співучасть у військових кримінальних правопорушеннях осіб, які не є військовослужбовцями, тягне відповідальність за відповідними статтями розд. XIX КК. Проблемним аспектом є кваліфікація дій пособників у ст. 438 КК (Воєнні злочини) та ст. 111 КК (Державна зрада). Науковці та практики звертають увагу на застосування ч. 5 ст. 29 КК, в якій іде мова про ексцес виконавця. Якщо цивільна особа допомагала військовослужбовцю РФ у вчиненні мародерства, але останній вчинив вбивство, цивільна особа не несе відповідальності за вбивство, оскільки це не охоплювалося її умислом [4].

Судова практика також виробила підхід до розмежування співвиконавства (ч. 2 ст. 27 КК) та пособництва (ч. 5 ст. 27 КК) у кримінальних правопорушеннях проти безпеки руху. ККС ВС у своїх постановах неодноразово вказував: якщо в ДТП винні декілька учасників (водій та пішохід, два водії), кожен несе відповідальність лише за свої дії, що перебувають у причинному зв'язку з наслідками. Співучасть у необережних кримінальних правопорушеннях (так зване «необережне співзаподіяння») чинним КК не передбачена, що вимагає чіткого встановлення індивідуальної вини кожного [5].

Проблеми кваліфікації дій організатора. Організатор (ч. 3 ст. 27 КК) є найбільш небезпечною фігурою у співучасті. Трансформація цього інституту пов'язана з можливістю дистанційного керування злочинною діяльністю. Сучасна судова практика (зокрема, у справах про шахрайські кол-центри) стикається з проблемою доведення умислу організатора на вчинення злочинів виконавцями, яких він особисто може не знати. ВС дотримується позиції, що створення організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК) автоматично покладає на організатора відповідальність за всі злочини, вчинені групою, якщо вони охоплювалися його умислом, навіть без його безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони [2].

Висновки.

1. Інститут співучасті в Україні еволюціонує від «акцесорної» природи (залежності від дій виконавця) до самостійної криміналізації організаційної діяльності (ст. 255, 255-1 КК). Це вимагає від законодавця чіткішого визначення меж кримінального впливу, щоб уникнути об'єктивного інкримінування.

2. Судова практика потребує оновлення роз'яснень Пленуму ВС, оскільки Постанова № 13 від 2005 року не враховує змін до ст. 255 КК України та специфіки воєнних злочинів.

3. Необхідно законодавчо врегулювати питання «співучасті sui generis» у міжнародних злочинах, імплементувавши стандарти Римського статуту (зокрема, щодо командної відповідальності командирів), що поки лише фрагментарно відображено у ст. 26–31 КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право : Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2024. URL: https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13636/13539.

2. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою : матеріали наук. дослід. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. URL: https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/d74898ed-52da-4e3b-850c-deef06b0abb6/download.

3. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. Ліга:Закон. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS05265?ed=2005_12_23.

4. Ус О. В. Питання кримінального права та процесу : зб. наук. пр. Харків, 2015. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11481/1/Us_315-321.pdf.

5. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (01.01.2020 – 30.06.2020). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogljad_KKS_01_01_30_06_2020.pdf.

Радушинський Дмитро Віталійович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 286-1 КК УКРАЇНИ

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286-1 КК України, є результатом переорієнтації державної політики у сфері дорожньої безпеки на ризикоорієнтовану модель реагування. Законодавець, виокремлюючи керування транспортним засобом у стані сп’яніння як особливо небезпечний різновид порушень правил дорожнього руху, прагнув підвищити превентивний ефект і забезпечити справедливішу диференціацію відповідальності порівняно з «класичною» ст. 286 КК України. Однак перші роки застосування норми засвідчили наявність низки проблемних питань, які стосуються як складу кримінального правопорушення, так і доказових стандартів та меж криміналізації.

У постанові Верховного Суду від 18.05.2021 у справі № 308/1546/19 сформульовано базовий орієнтир для кваліфікації: стан сп’яніння сам по собі не утворює складу кримінального правопорушення за ст. 286-1 КК України. Суд підкреслив, що обов’язковою ознакою є конкретне порушення ПДР або правил експлуатації, яке перебуває у причинному зв’язку з наслідками. Ця позиція корелює з загальнотеоретичним підходом до транспортних злочинів як матеріальних складів і запобігає неконтрольованому розширенню кримінальної відповідальності за рахунок «автоматичного» перенесення адміністративної протиправності у площину кримінального права.

Огляд практики Верховного Суду щодо застосування ст. 286 та 286-1 КК України (2023) додатково конкретизує, що у справах цієї категорії суд має встановити: 1) факт керування; 2) факт сп’яніння; 3) конкретне порушення правил; 4) наслідки; 5) причинний зв’язок. В огляді акцентовано, що саме порушення правил є «пусковим» причинним фактором, тоді як сп’яніння виступає умовою підвищення небезпеки та впливає на оцінку ступеня вини і санкційної політики.

Суттєві дискусії викликає тлумачення поняття «керування транспортним засобом». Верховний Суд у справі № 127/1845/17

зазначив, що керуванням є будь-яке фактичне здійснення контролю над рухом транспортного засобу, незалежно від тривалості та пройденої відстані. Тому навіть короткочасне переміщення автомобіля, рух на подвір'ї або стоянці, маневрування заднім ходом визнаються керуванням, якщо створюють реальну загрозу іншим учасникам руху. Такий підхід відповідає доктрині «злочинів небезпеки», поширеній у європейських правопорядках, і унеможливлює уникнення відповідальності під приводом «незначності» руху.

Не менш складним є доказування стану сп'яніння. У постанові ВС у справі № 161/12523/20 підтверджено, що результати медичного огляду не становлять лікарської таємниці та можуть бути витребувані органом досудового розслідування. Водночас ВС наголошує на критичній ролі процесуальної форми: порушення порядку огляду, застосування несертифікованих засобів, відсутність належної фіксації або проведення огляду неповноважною особою тягнуть недопустимість таких доказів. Отже, у практиці формується підвищений стандарт доказування стану сп'яніння, який має гарантувати баланс між публічним інтересом та правом на захист.

Питання причинного зв'язку в транспортних провадженнях традиційно залишається найбільш проблемним. ВС у справах № 204/8124/21 (постанова від 07.09.2022) та № 606/1059/22 (постанова від 30.08.2023) виходить з того, що причинний зв'язок має бути прямим і конкретизованим: суду необхідно довести, що саме встановлене порушення правил з боку нетверезого водія було необхідною умовою настання наслідків. Якщо ж наслідки зумовлені переважно поведінкою потерпілого, іншого водія або технічною несправністю, кваліфікація за ст. 286-1 є неправильною. Такий підхід кореспондує з принципом особистої відповідальності й забороною об'єктивного інкримінування.

Проблеми суб'єктивної сторони проявляються передусім у визначенні форми вини. У постанові ВС у справі № 569/9874/19 відзначено «змішаний» характер вини: щодо порушення ПДР психічне ставлення носить умисний характер (адже це усвідомлена й вольова дія/бездіяльність), тоді як щодо наслідків – необережний. З точки зору різних шкіл кримінального права це питання оцінюється по-різному: представники класичної школи пов'язують вину насамперед з наслідками, тоді як сучасні ризикоорієнтовані підходи акцентують на усвідомленому створенні неприпустимого ризику, що фактично зближує конструкцію з «умислом на ризик».

Санкційна політика за ст. 286-1 КК України також зазнала суттєвих змін у практиці. ВС у справі № 688/4706/23 (постанова від 05.11.2024) підтвердив неможливість застосування ст. 75 КК України (звільнення з випробуванням) до засуджених за ст. 286-1, що законодавчо закріплює підвищену суспільну небезпеку нетверезого керування. Окрім того, у справах № 730/52/22 (постанова від 23.01.2024) та № 542/26/23 (постанова від 05.10.2023) ВС підтримав

призначення додаткового покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами навіть щодо осіб, які формально такого права не мали, трактуючи його як заборону на набуття права у майбутньому.

У 2024 році ККС ВС у справі № 752/20836/22 звернув увагу на оцінку поведінки водія при значному сп'янінні: пояснення та версії захисту мають перевірятися з підвищеною критичністю з огляду на доведений вплив алкоголю/наркотиків на сприйняття, координацію та самоконтроль. У цьому рішенні Суд фактично розвинув ідею про підвищений стандарт обачності для водія, який свідомо сідає за кермо у стані сп'яніння, що посилює превентивний потенціал норми.

Порівняльно-правовий зріз демонструє, що українська модель є більш «наслідковою», ніж європейські. У Німеччині §316 StGB встановлює відповідальність за керування у стані сп'яніння як злочин абстрактної небезпеки, тобто незалежно від ДТП. У Польщі ст. 178a КК криміналізує саме нетверезе керування як таке. У Франції та Канаді кримінальна відповідальність також залежить від перевищення законодавчо визначених порогів алкоголю/наркотиків, а не від факту шкоди. Такий превентивний підхід дозволяє знижувати рівень смертності на дорогах, мінімізуючи ризик ще до його реалізації.

За даними Європейської ради з безпеки транспорту (ETSC), результативність протидії нетверезому керуванню істотно зростає за умови поєднання кримінальної відповідальності з технічними та реабілітаційними заходами: алкозамками, програмами відновлення водіїв, системним моніторингом повторних порушників. Українському законодавству варто поступово інтегрувати ці інструменти, не знижуючи при цьому стандартів доказування і не порушуючи гарантій прав людини.

Отже, ключові проблеми застосування ст. 286-1 КК України зводяться до: (1) точного визначення порушення ПДР як обов'язкової ознаки; (2) підвищених стандартів доказування сп'яніння; (3) складності встановлення причинного зв'язку в багатофакторних ДТП; (4) дуалістичної форми вини; (5) санкційної політики без «пробної» моделі. Подальший розвиток правових позицій Верховного Суду та доктринальна конкретизація цих аспектів є необхідними для забезпечення єдності практики, пропорційності відповідальності та ефективної загальної превенції.

Список використаних джерел

1. Огляд практики Верховного Суду щодо застосування ст. 286 та 286-1 КК України. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua /supreme/pokazniki/oglyad-prakt/286-1/

2. Постанова Верховного Суду від 18.05.2021 у справі № 308/1546/19. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97122244

3. Постанова Верховного Суду у справі № 127/1845/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85749466

4. Постанова Верховного Суду у справі № 161/12523/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99352111
5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі ВС від 07.09.2022 у справі № 204/8124/21.
6. Постанова ККС ВС від 30.08.2023 у справі № 606/1059/22.
7. Постанова ККС ВС від 05.10.2023 у справі № 542/26/23.
8. Постанова ККС ВС від 23.01.2024 у справі № 730/52/22.
9. Постанова ККС ВС від 05.11.2024 у справі № 688/4706/23.
10. Постанова ККС ВС у справі № 752/20836/22 (2024).
11. Strafgesetzbuch (StGB). §316. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__316.html
12. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 178a. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf
13. Code de la route (France). Dispositions relatives à la conduite en état d'ivresse. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006074228/
14. Criminal Code of Canada. Impaired driving offences. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/
15. European Transport Safety Council. Alcohol Interlock Programmes in Europe. 2022. URL: https://etsc.eu/alcohol-interlock-programmes/

Романина Максим,
курсант Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Мабуть, ні для кого не секрет, що на сучасному етапі розвитку державного механізму та суспільства в цілому питання протидії корупції є одним з найгостріших. Саме тому, ми бачимо постійну динаміку трансформації антикорупційного законодавства, зокрема це пов'язано з анитокорупційними процесами та бажанням України наблизити вітчизняне законодавство до міжнародних стандартів та відповідно стати повноправним учасником міжнародних відносин.

У сучасних умовах глобалізації та зростання впливу юридичних осіб на економічне, соціальне та політичне життя суспільства зростає і ризик вчинення правопорушень саме цими суб'єктами.

Відповідальність юридичних осіб за кримінальні правопорушення є важливою складовою системи кримінального права, що сприяє запобіганню кримінальним правопорушенням та забезпеченню справедливості. Запровадження спеціальних заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в Україні (відповідно до Кримінального кодексу України) потребує глибокого наукового осмислення, особливо з огляду на практичні проблеми застосування цих норм, що обумовлює актуальність обраної теми.

У процесі реформування кримінального законодавства України важливою віхою стало внесення змін до Кримінального кодексу відповідно до Закону № 314-VII від 23 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України з боку Європейського Союзу». У результаті цих змін Кодекс було доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Такий крок засвідчив прагнення України гармонізувати своє законодавство з європейськими нормами, реалізуючи принципи євроінтеграції та виконуючи міжнародні зобов'язання [1].

У контексті глобальних змін в економіці постала необхідність переосмислення ролі юридичних осіб у правовій системі України, що й зумовило потребу закріпити відповідні положення на рівні кримінального законодавства. З огляду на історичні особливості, коли значна частина власності в Україні перебувала у державному володінні, впровадження такого підходу стало радикальним нововведенням, яке суперечило усталеним правовим поглядам. Попри нормативне закріплення, на практиці застосування нових положень залишається обмеженим. Невелика кількість судових рішень за цим розділом свідчить про наявність низки перешкод – як нормативного, так і теоретичного та практичного характеру. Це вказує на те, що ряд проблем, пов'язаних із реалізацією цього механізму, досі не вирішено і потребує подальшого опрацювання.

Застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень є важливим інструментом боротьби з корупцією та забезпеченням доброчесності у бізнес-середовищі. Однак на практиці виникають численні проблеми, пов'язані з визначенням підстав та порядку застосування таких заходів. Це обумовлено як недосконалістю законодавства, так і складнощами в практичному застосуванні норм.

Згідно зі статтею 96-3 Кримінального кодексу України, підставами для застосування кримінальних санкцій до юридичних осіб є:

1. вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209, 306, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України;

2. незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення зазначених правопорушень [2].

Однією з основних складнощів є доведення вини юридичної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Оскільки юридична особа не може діяти безпосередньо, її відповідальність базується на діях уповноважених осіб. Однак встановлення прямого зв'язку між діями конкретної особи та інтересами компанії може бути складним, особливо коли йдеться про високий рівень керівництва або бенефіціарних власників [3, с. 126].

Якщо ж говорити про боротьбу із корупційними кримінальними правопорушеннями, то у Кримінальному кодексі України відсутнє чітке визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення». Замість цього використовується перелік статей, які можуть бути віднесені до корупційних. Це створює правову невизначеність і ускладнює застосування санкцій до юридичних осіб. Крім того, не всі корупційні правопорушення охоплені цим переліком, що може призвести до ситуацій, коли компанія не несе відповідальності за певні види корупційних діянь. А от потенційні зміни в законодавстві, які дозволили б застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб без необхідності встановлення конкретної фізичної особи (на відміну від поточного підходу, де юридичні особи не притягуються до кримінальної відповідальності, а лише підлягають спеціальним заходам), можуть створювати ризики зловживань. Такий підхід міг би бути використаний як інструмент тиску на бізнес, особливо в умовах недостатньої правової визначеності та можливих зловживань з боку правоохоронних органів.

Законодавство не завжди чітко визначає, чи можуть бенефіціарні власники компанії нести кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення, вчинені від імені цієї компанії. Відсутність чітких критеріїв може призвести до ситуацій, коли особи, які фактично контролюють компанію, не притягуються до відповідальності через формальні юридичні обставини [4].

Цікавим є також питання стосовно притягнення до відповідальності осіб кримінальне правопорушення, яке вчинено в результаті прийняття рішення колегіальним виборчим органом юридичної особи, адже притягнення всього колективу до кримінальної відповідальності є неможливим, оскільки буде суперечити чинному кримінальному законодавству. Це спричинено тим, що кожна окрема фізична особа повинна притягатись до відповідальності в залежності від участі в ухвалі такого рішення (голосувала за/проти, не голосувала/утрималась, тобто з урахуванням обставин, які впливають на кваліфікацію діяння. Ба більше, до юридичної особи будуть застосовані заходи кримінально-правового характеру лише після притягнення до відповідальності фізичних осіб – членів колегіального органу [5, с. 258].

Не менш важливим є питання врегулювання застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи, яка перебуває у процесі реорганізації та ліквідації, у тому числі злиття, поділу, приєднання, злиття. Логічними правилами для врегулювання

даних питань можуть бути наступні положення: При приєднанні юридичної особи, що скоїла кримінальне правопорушення, до іншої юридичної особи – кримінально-правовим заходам підлягає юридична особа, яка здійснила приєднання; при злитті юридичних осіб чи перетворенні юридичної особи підлягає відповідальності новостворена особа; під час поділу юридичної особи, яка вчинила злочин або під час виділення зі складу такої юридичної особи однієї або кількох юридичних осіб заходам заходам кримінально-правового характеру підлягає та юридична особа, до якої перейшли права, обов'язки, майно, у зв'язку з якими вчинено кримінальне правопорушення, у випадку якщо таку юридичну особу неможливо встановити, заходам кримінально-правового характеру підлягають усі зазначені реорганізовані юридичні особи [5, с. 259].

Підсумовуючи зазначимо, що застосування кримінальних санкцій до юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень є важливим інструментом боротьби з корупцією. Однак для ефективного функціонування цього механізму необхідно:

1. Удосконалити законодавство, чітко визначивши підстави та порядок притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності.
2. Забезпечити належне правове регулювання щодо бенефіціарних власників та їх можливої відповідальності.
3. Встановити чіткі критерії визначення уповноважених осіб та їхніх повноважень.
4. Врегулювати питання застосування заходів кримінально-правового характеру за рішення, прийняте колегіальним органом.
5. Визначити порядок застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, які перебувають у стані реорганізації та ліквідації.
6. Розробити механізми запобігання зловживанням з боку правоохоронних органів при застосуванні кримінальних санкцій до юридичних осіб.

Тільки за умови комплексного підходу до вирішення зазначених проблем можна забезпечити ефективну боротьбу з корупцією та зміцнити правову державу в Україні.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб): закон України від 23.05.2013 №314-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18.
2. Кримінальний кодекс України. URL: http://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.
3. Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М. І. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 126–130.

4. Данченко К.М., Оперук В.І. Особливості кримінальної відповідальності юридичних осіб. Право і суспільство. 2018. № 6. Ч. 2. С. 145–149.

5. Пасека О. Ф Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 253–261.

Романович Ангеліна Віталіївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОСЯГАННЯ НА ЛЮДЯНІСТЬ ЯК ЗЛОЧИН У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ГЕНЕЗА, ОЗНАКИ, ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Посягання на людяність як окрема категорія протиправних діянь у міжнародному праві вперше набули визнання у спільній заяві урядів Франції, Великої Британії та рф від 28 травня 1915 року, якою засуджувалося масове знищення вірмен османською владою. Цей акт, який згодом був кваліфікований як злочин проти цивілізації та людської природи, призвів до загибелі понад мільйона осіб і став відправною точкою у формуванні міжнародно-правового осуду злочинів проти людяності. У зазначеній заяві вперше було наголошено на необхідності притягнення до відповідальності керівництва держави, яке здійснило або допустило подібні дії, що зумовило подальше становлення концепції міжнародної кримінальної відповідальності [5].

Подальший розвиток міжнародно-правового розуміння злочинів проти людяності відбувався через прийняття низки основоположних міжнародних актів, таких як, Статути Нюрнберзького та Токійського військових трибуналів, Конвенції ООН 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, документів міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Ці документи закріпили правову категорію «посягання на людяність» як універсальний злочин, що підлягає переслідуванню на підставі принципу універсальної юрисдикції [7].

Римський статут МКС визначає злочини проти людяності як будь-які дії, вчинені в межах масштабної чи систематичної атаки, спрямованої проти цивільного населення, із усвідомленням такої атаки. До цих дій віднесено вбивства, знищення, поневолення, депортацію або насильницьке переміщення населення, незаконне

ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення волі всупереч фундаментальним нормам міжнародного права, тортури, різні форми сексуального насильства (зокрема зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію), переслідування з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних або гендерних мотивів, насильницьке зникнення осіб, апартеїд, а також інші нелюдські діяння аналогічного характеру [2].

Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни та два Додаткові протоколи 1977 року істотно розширили перелік актів, що становлять посягання на людяність. До них віднесено дії, спрямовані проти життя, здоров'я та фізичної недоторканності особи; приниження людської гідності, включаючи образливе або принизливе поводження; примус до проституції та інші непристойні посягання; захоплення заручників; примушування військовополонених або цивільних осіб служити у збройних силах ворога; позбавлення права на справедливий суд; незаконне та масштабне руйнування чи захоплення майна без військової необхідності; перетворення незахищених територій на об'єкти атаки; напади на мирне населення; зловживання захисними символами, зокрема емблемою Червоного Хреста [3; 7].

Ключовим для розуміння сутності посягань на людяність є концепт «людяності» як морально-етичної та юридичної категорії. У філософському вимірі людяність означає сукупність позитивних якостей, властивих кожній людині, що проявляються у здатності до співчуття, взаємодопомоги, любові та поваги до гідності іншої особи. У міжнародно-правовому контексті цей термін підкреслює, що злочини проти людяності спрямовані проти самої людської природи як такої, а отже становлять загрозу для існування цивілізації. Незалежно від етнічних, релігійних чи культурних відмінностей усіх людей об'єднує спільна цінність – це людська гідність і свобода. Метою злочинів проти людяності є позбавлення жертв їхньої людської сутності, перетворення особистості з автономного суб'єкта права на об'єкт свавільного впливу поза межами правового поля.

Основними ознаками злочинів проти людяності є: спрямованість на цивільне населення, тобто невипадковий вибір жертв саме серед мирних осіб; масштабний або систематичний характер атак, що свідчить про організованість та політичну вмотивованість дій; незалежність від наявності збройного конфлікту, на відміну від воєнних злочинів.

Міжнародний кримінальний суд оцінює масштабність таких посягань за двома критеріями – географічним охопленням і кількістю постраждалих. При цьому можлива різна комбінація цих параметрів: від широкої територіальної дії при відносно невеликій кількості жертв до локалізованих актів, що призвели до масових людських втрат. Систематичність, у свою чергу, передбачає наявність організаційної політики або плану, спрямованого на здійснення таких нападів, що виключає випадковий чи спонтанний характер злочину.

Важливо наголосити, що сучасна міжнародна доктрина не пов'язує посягання на людяність виключно з умовами міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту. Вони можуть відбуватися і поза станом війни, у тому числі в межах державної політики проти власного населення. Таким чином, злочини проти людяності охоплюють дії, спрямовані проти будь-якої ідентифікованої цивільної групи, незалежно від громадянства. Ознака усвідомленості дій виконавця означає, що особа знає про існування масштабної чи систематичної атаки проти цивільного населення і бажає, щоб її власні дії були частиною цього процесу [4].

Водночас міжнародні стандарти захисту людяності поступово знаходять відображення й у національних правових системах. У цьому контексті важливою віхою розвитку українського кримінального законодавства стала криміналізації статті 442-1 Кримінального кодексу України «Злочини проти людяності», яка була прийнята відповідно до Закону України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року. Зазначена норма гармонізує національне кримінальне право з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, визначаючи злочини проти людяності як дії, що вчиняються в межах масштабної або систематичної атаки проти цивільного населення з усвідомленням такої атаки. Запровадження даної норми свідчить про перехід України до нового етапу імплементації міжнародного кримінального права, забезпечуючи можливість ефективного притягнення до відповідальності за найтяжчі посягання на основоположні права людини [1].

Разом із тим наукової дискусії потребують питання практичного застосування цієї статті, її співвідношення з воєнними злочинами та іншими міжнародними злочинами, а також розроблення критеріїв кваліфікації діянь, що посягають на людяність, у конкретних ситуаціях сучасних збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf.

3. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/995_153.

4. Зайченко О. Ю. Кримінально-правова характеристика діяння геноцид (ст. 442 КК України). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 6. С. 213–220.

5. Корабель М. Г., Поляков А. О. Правові аспекти кваліфікації злочинів проти людяності в умовах війни Російської Федерації проти України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 570–572.

6. Сотула О. С. Суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті потерпілого при вчиненні порушення законів та звичаїв війни та геноциду. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 396–398.

7. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 81, ч. 2. С. 341–345.

Семиз Дар'я Сергіївна,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат
юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ

Кримінальна відповідальність за кіберзлочини стала важливим випробуванням для більшості сучасних держав, оскільки цифрові технології та телекомунікаційні системи охопили майже всі сфери життя. Так, наприклад, в Європі основними цілями хакерів з 2022 року, окрім України, стали Польща, країни Балтії, Північної Європи та Німеччина. Частка кібератак на країни Європейського Союзу (далі – ЄС) зросла з близько 10 % у першому кварталі 2022 року, до майже 50 % у 2023 році. Загалом на Україну у 2022 році було здійснено 162 кібератаки; на Польщу – 114; Естонію, Литву та Латвію – 157; Швецію, Норвегію, Данію та Фінляндію – 95, Німеччину – 57 [1, с. 331].

Наведені дані свідчать про не лише зростання кількості кібератак, а й про розширення їх географії та ускладнення методів. Європейський регіон дедалі частіше стає мішенню цілеспрямованих операцій, спрямованих як на отримання конфіденційної інформації, так і на порушення роботи критичної інфраструктури. Це підтверджує, що кіберпростір перетворився на важливу сферу міжнародного протистояння, де атаки використовуються як інструмент політичного та безпекового впливу.

Крім того, на основі зібраних даних щодо здійснення кібератак можна констатувати наступне. До країн, які постраждали від кібератак відносяться Австрія, Польща, Італія, Німеччина, Литва, Латвія, Чехія, Норвегія, Франція, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія, Болгарія, Туреччина, Данія, Швеція, Данія, Фінляндія, Угорщина,

Іспанія. До країн-ініціаторів здійснення кібератак на території Європейського Союзу віднесено Росію, Китай, Північна Корея, В'єтнам, Ліван, Іран, Казахстан, США. Крім цього, виявлено наступні типи кібератак: шпіонаж, пошкодження або знищення інформації, дефейс, саботаж, доксинг, фінансова крадіжка, відмова в обслуговуванні. Дані кібератаки були здійснені на об'єкти різних сфер: публічний та приватний сектор, військовий сектор, громадянське суспільство [1, с. 333].

Україна та Естонія, незважаючи на відмінності у розмірах та інституційній зрілості, є корисними зразками того, як правові рамки, слідчі практики та інституційні структури адаптуються до загрози кіберзлочинності.

В Україні правова база для кіберзлочинів міститься переважно в розділі XVI Кримінального кодексу, який містить такі склади злочинів, як несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерних систем (ст. 361), створення та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення (ст. 361-1), незаконне розповсюдження захищеної інформації (ст. 361-2), несанкціоновані дії з даними особами, які мають законний доступ (ст. 362), а також порушення правил експлуатації систем (ст. 363, 363-1) [2].

Крім цих норм, існує Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні», який визначає ключові поняття, такі як кіберінцидент, кіберзагроза, та розподіляє ролі між операторами критичної інфраструктури та правоохоронними органами [3]. Українські статистичні дані свідчать про різке зростання кількості кібератак. Зокрема, у 2024 році було зафіксовано приблизно 4 315 кіберінцидентів, що на майже 70 % більше, ніж у 2023 році [4]. Останніми роками Україна зазнала серйозних атак, таких як кібератака на найбільшого оператора мобільного зв'язку в грудні 2023 року, яка призвела до порушення роботи мобільного зв'язку та інтернету в усій країні та вплинула на роботу систем оповіщення [4; 5]. Ці події висвітлюють ключові виклики: доведення причетності до транскордонних атак, технічні можливості для цифрової криміналістики та прогалини в законодавстві щодо нових форм кіберзлочинності (наприклад, фішинг, кардинг, крадіжка особистих даних), які лише опосередковано охоплюються чинними законами [2; 3].

На відміну від цього, Естонія пропонує одну з найсучасніших європейських моделей кримінальної відповідальності за кіберзлочини. Ратифікувавши Будапештську конвенцію про кіберзлочини в 2003 році, Кримінальний кодекс Естонії криміналізує несанкціонований доступ (§217), втручання в дані (§206), перешкоджання роботі системи (§207) та комп'ютерне шахрайство (§213) [6].

До відповідальності можуть бути притягнуті як фізичні, так і юридичні особи (компанії), що відображає визнання ролі приватного сектору в цифровій інфраструктурі [6]. Процесуальне право дозволяє проводити цифрові обшуки, зберігати докази та вимагати співпраці від постачальників послуг. Скоординовані DDoS-атаки 2007 року на урядові, медійні та банківські системи Естонії, які широко вважаються

одним із перших прикладів кібератак на державному рівні, спонукали до інституційних реформ та постійного оновлення стратегії кібербезпеки (наприклад, Стратегія кібербезпеки на 2024–2030 роки). Нещодавній інцидент показав, що в 2024 році в Естонії сталося 6515 кіберінцидентів із наслідками, що майже вдвічі перевищує показник попереднього року, що ілюструє масштаб сучасних загроз [7]. Незважаючи на сильні сторони, у коментарях зазначається, що проблеми залишаються: розрізнені положення в Кримінальному кодексі та необхідність технологічної нейтральності для боротьби з новими видами злочинів («віруси-вимагачі», атаки на ланцюги постачання, зловживання штучним інтелектом).

Порівняльний аналіз показує, що і Україна, і Естонія покладаються на міжнародні стандарти та спеціальні категорії кримінальних правопорушень для кіберзлочинів, але Естонія має більшу інституційну узгодженість, цифрову грамотність та процедурну зрілість. Україна, у свою чергу, стикається з гострими проблемами безпеки – масштабними атаками на її критичну інфраструктуру, що фінансуються державою, які випробовують її правову та слідчу систему [8]. Наприклад, масштабні російські кібероперації, спрямовані проти енергомережі та транспортних систем України, посилюють необхідність ефективної адаптації законодавства, включаючи чітку криміналізацію фішингу, кардингу та схем масового викрадення даних. Переваги Естонії частково випливають з її проактивної моделі «всього суспільства»: кампаній з підвищення обізнаності громадськості, міцних партнерських відносин між приватним і державним секторами та цифрового управління.

На закінчення, досвід України та Естонії підкреслює, що ефективна кримінальна відповідальність за кіберзлочини залежить не лише від формальних правових положень, а й від динамічної адаптації, надійних процедурних інструментів, інституційної спроможності, обізнаності громадськості з цифровими технологіями та міжнародного співробітництва. Естонія демонструє, як рання цифровізація та юридична ясність можуть забезпечити стійкість. Україна демонструє, як високий рівень загрози змушує до правової та інституційної еволюції під тиском. Разом вони пропонують цінні уроки для будь-якої держави, яка прагне посилити свою реакцію на постійно мінливий світ кіберзлочинів.

Список використаних джерел

1. Салій А. Я. Особливості відповідальності за кібератаки в країнах ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право. Ужгород, 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 330 – 334. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301493/293655

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2163-19#Text

4. Урядові кіберфахівці за 2024 рік опрацювали 4 315 кіберінцидентів: аналітика. Detector Media / M. S. Detector.Media, 08.01.2025. URL: https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/37156/2025-01-08-uryadovi-kiberfakhivtsi-za-2024-rik-opratsyuvaly-4315-kiberintsydentiv/

5. В Україні торік виявили 3 600 кіберзлочинів… за оперативного супроводу кіберполіції. Укрінформ, 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3820631-v-ukraini-torik-viavili-3600-kiberzlociniv.html

6. Penal Code of Estonia. §206–§217, English consolidated text. Riigi Teataja, 2015. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide?utm_source

7. Publications / NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE). Tallinn: CCDCOE. URL: https://ccdcoe.org /library/publications/

8. Cybersecurity 2024: Ukraine / Asters Law Firm. Kyiv: Asters, 2024. URL: https://www.asterslaw.com/press_center/publications/cybersecurity_2024/?utm_source

Сидяк Анна Ігорівна,
курсант Львівського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Винник Анна Олегівна,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Примусові заходи виховного характеру застосовуються до неповнолітніх як засіб впливу на їхню поведінку з метою виправлення та соціальної адаптації. Вони покликані забезпечити дотримання законності та моральних норм, а також запобігти повторним правопорушенням. Однак практика їхнього застосування виявляє низку проблемних аспектів, що пов’язані з правами дитини, ефективністю виховного процесу та психологічним станом неповнолітніх.

Заходи виховного характеру передбачені кримінальним законом (ч. 2 ст. 105 КК України), застосовуються тільки до неповнолітніх та виключно судом, при цьому не мають ознак кримінального покарання. Та за своєю юридичною природою вони є заходами виховання,

переконання і спрямовані на забезпечення правильного формування особи неповнолітніх, попередження вчинення ними правопорушень [4].

Неповнолітні мають фундаментальне право на охорону своєї гідності, захист особистого життя та недоторканність від будь-якої форми дискримінації. Ці права закріплені як у національному законодавстві, так і в міжнародних документах, таких як Конвенція ООН про права дитини, і їх дотримання є обов'язком держави. Примусові заходи виховного характеру можуть суттєво обмежувати ці права, особливо якщо їх застосовують без належного правового обґрунтування або надмірно суворо. У таких випадках замість підтримки та допомоги дитина відчуває себе обмеженою та вразливою, що негативно впливає на її формування як особистості та на здатність довіряти інститутам влади.

Існує реальний ризик перевищення повноважень органів опіки, суду чи правоохоронних структур, що призводить до формального «виконання закону» без урахування інтересів та потреб дитини. У таких ситуаціях заходи, які мали би виховну мету, перетворюються на джерело додаткових проблем, порушуючи баланс між правовими вимогами та психологічною безпекою неповнолітнього. Наслідком цього може стати втрата довіри дитини до системи виховання та правових інституцій, що ускладнює її подальшу соціальну адаптацію і формування відповідальної поведінки [3, с. 173–174].

Примусові заходи виховного характеру, такі як обмеження у спілкуванні, переведення до спеціалізованих закладів або дисциплінарні стягнення, часто негативно впливають на психіку дитини. Вони викликають тривогу, страх, почуття сорому, провини та безпорадності. Подібні переживання можуть призводити до розвитку хронічного стресу, втрати мотивації до навчання та участі в суспільному житті, а також до труднощів у формуванні здорової самооцінки.

Крім того, такі заходи часто спричиняють соціальну ізоляцію та стигматизацію, що поглиблює відчуття відчуженості та неповноцінності. Дитина може сформувати негативне ставлення до закону, дорослих та авторитетів, що ускладнює процес соціалізації. Виникає високий ризик того, що замість виховання заходи формуватимуть у неповнолітнього відчуття неприйнятності у суспільстві, що може стати причиною конфліктної або асоціальної поведінки у майбутньому [2, с. 467–468].

Закони щодо застосування примусових заходів виховного характеру інколи містять нечіткі формулювання, наприклад, щодо того, що саме слід вважати «виховним заходом», або не визначають конкретних меж повноважень органів, які їх застосовують. Така нечіткість створює ризик суб'єктивного трактування норм та можливих зловживань, оскільки різні органи можуть по-різному оцінювати одну й ту саму ситуацію.

Ще однією проблемою є відсутність чітких алгоритмів оцінки ефективності заходів та контролю за їх застосуванням. Це ускладнює

аналіз результативності втручання та призводить до того, що заходи можуть застосовуватися формально, без урахування індивідуальних особливостей дитини та реального ефекту на її поведінку. Внаслідок цього виникає розрив між метою заходів та їх практичними результатами, що знижує їхню виховну цінність [1, с. 79–80].

Примусові заходи часто загострюють конфлікти у родині, особливо якщо батьки або опікуни не залучені до процесу виховання або недостатньо поінформовані про його особливості. Це створює напруженість у стосунках між дитиною та дорослими, погіршує сімейну атмосферу та може викликати відчуття непотрібності або відторгнення у дитини.

Виникає ризик маргіналізації дитини, яка потрапляє до «системи покарань», замість того, щоб отримати комплексну підтримку та соціальну реабілітацію. Часто заходи застосовуються до дітей із проблемних або неблагополучних сімей, що лише посилює соціальну нерівність і формує у неповнолітнього відчуття несправедливості та безпорадності. Це підкреслює важливість комплексного підходу, який поєднує виховні заходи з підтримкою сім'ї та соціально-педагогічними програмами [5, с. 48–50].

Дослідження свідчать, що примусові виховні заходи часто не вирішують корінні проблеми поведінки дитини і лише тимчасово обмежують прояви правопорушень. Без урахування індивідуальних особливостей, психологічних потреб та соціального оточення неповнолітнього ефект від застосування таких заходів може бути мінімальним або навіть негативним.

Крім того, недостатньо уваги приділяється превентивним заходам, таким як психологічна підтримка, соціально-педагогічні програми, медіація та інші форми соціальної адаптації. Відсутність комплексного підходу робить застосування заходів формальним, що не сприяє формуванню відповідальної поведінки та не допомагає дитині інтегруватися в суспільство. Для підвищення ефективності необхідно поєднувати примусові заходи з підтримкою та реабілітаційними програмами.

Відсутність комплексного підходу робить заходи малоефективними, оскільки дитина не отримує необхідної підтримки для соціальної адаптації та розвитку навичок самоконтролю. Основною метою виховних заходів має бути не формальне покарання, а забезпечення комплексної підтримки та створення умов для інтеграції дитини у суспільство, що дозволяє розвивати її потенціал і сприяє формуванню відповідальної та соціально адаптованої особистості [3, с. 173–174].

Отже, примусові заходи виховного характеру мають важливу роль у системі виховання та запобігання правопорушенням серед неповнолітніх, але їхнє застосування пов'язане з низкою проблемних аспектів. Для підвищення ефективності та мінімізації негативних наслідків необхідно забезпечити дотримання прав дитини,

індивідуальний підхід, психологічну підтримку та достатнє ресурсне забезпечення. Лише комплексний підхід дозволяє поєднати виховну функцію заходів із захистом інтересів і розвитку неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Мирошниченко Н. А. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх правопорушників. Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України; НУ «ОЮА», 2022. С. 79–80. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42d306a5-1a34-459b-800f-dbacf7b65db5/content

2. Парасюк М.В. Примусові заходи виховного характеру у системі кримінально-правового впливу щодо неповнолітніх: погляд на проблему. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 467–469. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/118.pdf

3. Саско О. І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 3. С. 170–179. URL: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179

4. Хмелик М. С. Проблеми застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2018/pdf/133.pdf

5. Шморгун В.О. Застосування примусових заходів виховного характеру у виді застереження: ефективність та доцільність застосування при звільненні від покарання. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 82: частина 3. С. 47–51. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/9-2.pdf

Сніжко Софія,
курсант Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Федорчак Ірина,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Донецького державного університету внутрішніх справ

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році стало визначальним фактором для реформування національної системи кримінального права. Збройна агресія Російської Федерації створила нові виклики, на які держава змушена була реагувати шляхом

оперативних змін до кримінального законодавства. Головною метою цих трансформацій стало забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони суспільних відносин, пов'язаних із національною безпекою, територіальною цілісністю та обороноздатністю країни [1].

Одним із ключових напрямів змін стало посилення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Було уточнено та доповнено диспозиції низки статей Кримінального кодексу, зокрема щодо державної зради, диверсії, терористичних актів [1]. Особливу увагу привертає поява нової статті – 111[1] «Колабораційна діяльність», яка охоплює широкий спектр дій, що сприяють державі-агресору: від публічної підтримки окупаційного режиму до участі в управлінні окупованими територіями. Проте на практиці виникають труднощі у відмежуванні колабораційної діяльності від вимушеної поведінки осіб, які перебували під окупацією, що породжує численні дискусії в правовій спільноті [3].

Важливими є також зміни, спрямовані на посилення покарання за злочини, вчинені у період воєнного стану. Законодавець передбачив більш суворі санкції, підвищив мінімальні строки позбавлення волі та розширив перелік діянь, за які може застосовуватися довічне ув'язнення [2]. Такий підхід покликаний забезпечити невідворотність покарання, однак викликає певні питання щодо дотримання принципу гуманізму та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Суттєвою рисою трансформації стало активне впровадження норм міжнародного кримінального права. Україна співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, збирає докази воєнних злочинів, що створює необхідність гармонізації національного законодавства з положеннями Римського статуту. Це, у свою чергу, сприяє інтеграції української правової системи до європейського та міжнародного правового простору.

Разом із тим, посилення репресивного елементу кримінальної політики має супроводжуватися збереженням верховенства права та дотриманням прав людини. Навіть в умовах війни держава зобов'язана гарантувати дотримання конституційних принципів законності, справедливості та пропорційності покарання. Важливо, щоб боротьба зі злочинністю не перетворилася на обмеження основоположних свобод громадян.

Отже, трансформація кримінального законодавства України в умовах воєнного стану є закономірною реакцією на сучасні виклики. Вона має подвійний характер: з одного боку – це посилення відповідальності за найбільш небезпечні діяння, а з іншого – пошук балансу між безпекою держави та правами людини. Подальший розвиток кримінального законодавства України повинен відбуватися у руслі європейських стандартів правосуддя, із урахуванням практики Європейського суду з прав людини та міжнародних норм гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.05.2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text.

Сорока Орест Андрійович,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ Й ПРАВОВІ ФАКТОРИ

Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах [3, с. 5–9; 7, с. 160; 11, с. 390; 14, с. 140].

У теорії кримінального права організаційно-управлінські фактори впливу на злочинність проявляються, перш за все, у відсутності чіткої і продуманої правової бази, високому рівні фактичної корупції в системі державної служби, а також у тому, що держава не завжди справляється зі своїми функціями, не належною мірою здійснює контроль за ходом економічних процесів [2, с. 123; 4, с. 170–172].

Наразі вітчизняне законодавство, яке регулює окремі аспекти обігу вогнепальної зброї, вибухових речовин та боєприпасів, містить істотну кількість недоліків, які значно знижують ефективність боротьби із незаконним поводженням із вказаними об’єктами. Варто наголосити на тому, що, як підкреслює Ю. В. Луценко, правовідносини у сфері обігу зброї в Україні на законодавчому рівні не врегульовано, наразі Україна залишається єдиною країною Європи, яка не має власного рамкового закону, також залишаються не визначені на нормативному рівні такі ключові поняття даної сфери як «зброя», «вогнепальна зброя», «обіг зброї», «цивільне використання зброї» тощо. Як вважає зазначений вище науковець, «… подібний закон, в умовах стабільно високого рівня

«озброєної» злочинності в Україні за останні 10 років, повинен стати стримуючим інструментом самозахисту громадян від суспільно небезпечних посягань, і на початок 2022 року в Україні склалися об'єктивні передумови для прийняття сучасного закону про зброю як рамкового законодавчого акту в царині її цивільного обігу» [5, с. 109].

Беручи до уваги виявлені в науці недоліки нормативно-правового регулювання порядку поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, необхідно зазначити, що переважна більшість із них негативним чином впливає не тільки на сам обіг вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин, але й свідчить про низку системних організаційно-управлінських проблем в правоохоронних органах, внаслідок яких механізм протидії незаконному поводженню з названими вище предметами не функціонує на належному рівні [8, с. 62–63].

Необхідно також зазначити, що до організаційно-управлінських факторів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами минулих років (і, які, до речі, незважаючи на чисельну кількість досліджень, в яких вони аналізувались, не були вирішені належним чином) періодично додаються виклики та загрози воєнних років, які поглиблюють негативний вплив вже існуючих факторів та створюють нові ризики. На жаль позиція окремих практиків щодо теоретичної можливості знизити проблемну ситуацію у суспільстві, пов'язану із зростанням тенденції до незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, шляхом спрощення контролю за їх обігом чи декриміналізації таких дій, не витримує жодної критики [6, с. 140–145; 9, с. 76–79; 10, с. 215–216].

У контексті кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами звернемо увагу, що частина питань, які стосуються організаційно-управлінських та правових факторів, які детермінують зазначені форми злочинної діяльності, відносяться до кримінально-правових та кримінальних процесуальних. Так, наприклад, М. О. Свірін до комплексу заходів із запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї, відносить діяльність спрямовану на: усунення причин та умов, що сприяють скоєнню злочинів; виявлення осіб з криміногенною поведінкою; ужиття заходів, направлених на недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності конкретних осіб; припинення злочинів – заходи щодо негайної нейтралізації злочинної діяльності осіб, які безпосередньо розпочали протиправну діяльність, а також заходи з недопущення настання злочинних наслідків; перешкоджання подальшій злочинній діяльності осіб, які скоїли злочини, шляхом повного та своєчасного їх розкриття та ізоляції винних [12, с. 256].

У контексті досліджуваного питання, вважаємо за доцільне згадати декілька видів діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, що також пов'язана із протидією незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими

речовинами. Види діяльності, що будуть перераховані, як буде розкрито нижче, також потребують а) достатньої кількості сил та засобів, залучених до їх реалізації, б) налагодженої взаємодії (оскільки окремі з них є міжвідомчими) та в) належного нормативно-правового регулювання, що дозволяє ефективно здійснювати таку діяльність. Так, мова йде про:

1. Розшук вогнепальної зброї, а також невикористаних боєприпасів до неї. Відповідно до п. 9 Порядку видачі вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав, у разі втрати (крадіжки) вогнепальної зброї, невикористаних боєприпасів до неї, які підлягають поверненню цивільними особами, органи Національної поліції України приймають від цивільної особи відповідну заяву та вносять відповідну інформацію щодо розшуку зброї до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».

2. Сприяння Державній прикордонній службі України у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та ліквідація таких каналів разом із відповідними правоохоронними органами (п. 35 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»). За класифікацією, приведеною Ю. О. Булановим, зазначені повноваження відноситься до «спеціальних службових завдань (під час надзвичайного стану чи інших кризових ситуацій)» [1, с. 457].

3. Наповнення та підтримання в актуальному стані засобами інформаційно-комунікаційної системи реєстрів та баз (банків) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї; викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася (ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію»).

Наведені види діяльності є відносно новими та потребують, з одного боку, наявності достатньої кількості підготовленого персоналу, а з іншого – відповідного методичного забезпечення з виробленими правильними шаблонами та алгоритмами виконання відповідних процесуальних дій в умовах підвищеного навантаження.

Одним із організаційно-управлінських факторів незаконного поводження з вибуховими речовинами стала також відомча неузгодженість щодо протидії окремим видам злочинів, що вчиняються на замовлення спецслужб держави-агресора. Зокрема мова йде про низку терористичних актів, диверсій та посягань на життя військовослужбовців ЗСУ та інших збройних формувань, що вчиняються громадянами України у злочинній співучасті та під керівництвом співробітників ФСБ та ГУ ГШ ЗС РФ.

Так, 5 лютого 2025 року перший заступник голови СБУ С. Андрущенко під час спільного брифінгу з Головою Національної поліції України І. Вигівським повідомив, що Службою безпеки України спільно з Національною поліцією, починаючи з 2024 року, встановлено 497 осіб, які вчиняли підпали авто військових і готували теракти з вибухівкою поблизу будівель ТЦК та СП. Українські правоохоронці пов'язують ці випадки з діяльністю спецслужб РФ, які за даними СБУ, останнім часом активізували спроби влаштування диверсій і терактів у ТЦК та СП. За словами С. Андрущенка, такими діями російські спецслужби «намагаються дестабілізувати ситуацію, зокрема, дискредитувати діяльність ТЦК та СП, зірвати мобілізацію, посіяти недовіру громадян до Сил оборони» [13].

Немає ніяких підстав сподіватись, що, якщо в умовах підвищеного контролю за обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин фактична кількість таких випадків тільки зростає (одночасно із зменшенням реагування на них засобами кримінально-правового характеру), то зі зниженням контролю ми можемо стикнутись з некерованим хаосом, наслідком якого стануть суттєві загрози національній безпеці України. Вказане, а також інші організаційно-управлінські та правові фактори незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами обумовлює необхідність подальшого удосконалення нормативно-правового регулювання механізму контролю за незаконним обігом зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а також вжиття достатніх заходів організаційного характеру, у тому числі дещо на випередження розвитку криміногенної ситуації в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Буланов Ю. О. Окремі аспекти введення посиленого варіанту службової діяльності. Матер. VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 бер. 2024 р.). Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Частина І. С. 456–459. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13621/1/211.pdf.
2. Кізіменко Є. В. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами: кримінологічна характеристика та запобігання (ст. 263 КК України): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 228 с.
3. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків. Право. 2015. 200 с.
4. Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. Право.ua. 2023. № 3. С. 168–173.
5. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 108–113.
6. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній

безпеці України. Вчені записки ТНУ імені В .І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139−146.

7. Луценко Ю. В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. Правова держава. 2023. № 49. С. 157−170.

8. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60−64.

9. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75−81.

10. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 215−217.

11. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 388−391.

12. Свірін М. О. Запобігання підрозділами Національної поліції злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. № 76, Том 4. 2016. С. 251−260.

13. Теракти в ТЦК і підпали авто ЗСУ: викрили майже 500 осіб. URL: https://www.dw.com/uk/terakti-v-tck-i-pidpali-avto-zsu-vikrili-majze-500-osib/a-71517824.

14. Lutsenko, Y., Tarasiuk, A., Kryzhna, V., Motyl, V., Dimich, A. (2021). Legal aspects of civil-military cooperation in comparative context. Amazonia Investiga, № 10(48), P. 138−149.

Степанець Олександр Олександрович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАГОРОДИ УКРАЇНИ: НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ

Позбавлення державної нагороди України як новела кримінального законодавства є важливим елементом оновлення системи покарань, спрямованим на підсилення морально-правового

значення державних відзнак і забезпечення їхнього належного статусу в умовах сучасних викликів. З набранням чинності Законом № 4074-IX від 20.11.2024 Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 54-1, яка чітко визначила підстави призначення цього виду додаткового покарання. Згідно з її положеннями, особа, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, злочини проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 258–258-5, 260, 261 КК України, може бути позбавлена державної нагороди України за обвинувальним вироком суду, якщо така нагорода у неї є [2]. Законодавець таким чином розширив систему кримінально-правових заходів, конкретизувавши ситуації, у яких держава має право позбавити особу визнання, раніше наданого за видатні заслуги. До запровадження статті 54-1 КК України інститут позбавлення державних нагород існував лише в межах Президентської дискреції, регламентованої Законом «Про державні нагороди України» [4]. Нова модель передбачає, що позбавлення нагороди перестає бути виключно адміністративно-політичним актом і набуває ознак кримінального покарання, яке накладається судом у процесі здійснення правосуддя.

Сутність цього виду покарання полягає у позбавленні особи державного визнання, яке вона отримала за певні заслуги, що мають суспільну значущість. Це покарання має характер додаткового, оскільки не замінює основних видів – позбавлення волі, штрафу чи арешту, проте підсилює їх моральний зміст і впливає на правовий статус засудженого. Його юридична природа полягає у поєднанні символічного та репутаційного впливу, що виражається у втраті публічного статусу особи, яка зрадила довіру держави власними злочинними діями. Водночас позбавлення нагороди не розглядається як приниження честі чи гідності, а виступає об’єктивною реакцією держави на дискредитацію особою високого звання та статусного символу, яким є державна нагорода [3, с. 638].

З огляду на це позбавлення державної нагороди займає чітко окреслене місце серед додаткових покарань, поряд із позбавленням військового чи спеціального звання, рангу державного службовця та конфіскацією майна. Воно узгоджується з концепцією кримінально-правового впливу, що передбачає не лише майнові чи свобідні обмеження, а й символічні заходи, спрямовані на підтримання моральних цінностей. Важливо, що таке покарання може застосовуватися навіть у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням, адже сама втрата нагороди має суттєвий превентивний ефект.

Особливості виконання покарання врегульовано у Кримінально-виконавчому кодексі України, де визначено чіткий алгоритм дій після набрання вироком законної сили. Зокрема, передбачено обов’язкове

офіційне оприлюднення рішення про позбавлення нагороди у відповідних державних ресурсах, повідомлення органів, відповідальних за ведення реєстру нагороджених, а також вилучення інформації про нагородження з офіційних баз даних. У разі фізичної наявності нагороди вона підлягає поверненню державі, хоча відсутність предмета нагороди не перешкоджає юридичній дії покарання. Таким чином, виконання цього покарання має переважно правовий і репутаційний, а не матеріальний характер [1].

У підсумку позбавлення державної нагороди України як новий інструмент кримінально-правового впливу відіграє важливу роль у зміцненні авторитету державних нагород, які виступають одним із символів національної ідентичності та визнання заслуг перед державою. Його поява є відповіддю на сучасні виклики, зокрема на необхідність захисту від дискредитації інституту нагород у контексті зростання кількості осіб, відзначених за участь у забезпеченні оборони держави. Установлення можливості позбавлення нагороди через суд сприяє забезпеченню справедливості, адже засуджений, який вчинив суспільно небезпечне діяння, вже не може залишатися носієм державного визнання. Це покарання, таким чином, виконує одразу кілька важливих функцій – правову, моральну, превентивну та символічну, що підсилює ефективність сучасної системи покарань і відповідає вимогам кримінально-правової політики України у період глибоких соціальних і безпекових трансформацій.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Парасюк Н. М. Позбавлення державної нагороди України у системі покарань. Аналітично-порівняльне правознавство. Розділ 8. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 2025. №1. С. 634–639.

4. Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 № 1549-III : станом на 30 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text.

Субота С. І.
студент Університету митної справи
та фінансів
Науковий керівник:
Батраченко Т. С.,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило безпрецедентну екологічну катастрофу, наслідком якої стала масова загибель тварин різних категорій, зокрема службових, диких, домашніх і сільськогосподарських. Тварини, як і люди, є суб'єктами, які зазнають страждань унаслідок війни, і, відповідно, мають невід'ємне право на життя.

Прикладом, є інформація від начальника кінологічного відділу Командування Сил підтримки Збройних Сил України Петра Бружини, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну загинуло понад 25 службових собак. Вони виконували завдання з охорони військових баз, складів і арсеналів та стали жертвами ворожих ракетних ударів [1].

Службові тварини підпадають під дію Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» № 3447-IV, який має на меті захист тварин від страждань та смерті внаслідок жорстокого поводження, захист їхніх природних прав та посилення моральності та співчутливої поведінки в суспільстві. В законі не має окремого розділу, присвяченого саме «тваринам під час воєнного стану», загальні положення про заборону жорстокого поводження, каліцтва, вбивства тварин, а також вимоги до їх утримання та транспортування залишаються чинними. Тож, тварини на рівні з людиною потребують захисту.

Одним із показових прикладів неналежного ставлення до тварин в умовах воєнного стану є випадок у Києві, коли до метро не впустили собаку на ім'я Міша. Під час повітряної тривоги тварина, як і більшість інших, зазнала сильного стресу внаслідок звуків сирен і вибухів. Спочатку вхід до укриття було заборонено через скаргу одного з пасажирів, однак пізніше повідомили, що тієї ж ночі собака все ж потрапив до метро й перебував там у безпеці.

Цей інцидент привернув увагу до проблеми прав тварин під час надзвичайних ситуацій. Позитивним зрушенням стало те, що згодом Міністерство внутрішніх справ України внесло зміни до «Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту», що дозволило перебування тварин в укриттях разом з людьми, визнавши важливість їх захисту в умовах загрози.

В Україні питання жорстокого поводження з тваринами, у тому числі ті, що призводять до їхньої смерті, регулюються Кримінальним кодексом України (далі – ККУ), зокрема статтею 299 «Жорстоке поводження з тваринами». Воєнний стан не скасовує дії цього кодексу і відповідальність за такі дії залишається чинною.

За період з 2015 по 2024 рік за статистичними даними українського сервісу «Опендатабот» спостерігається загальна тенденція до зростання кількості облікованих кримінальних проваджень за статтею 299 ККУ. Зростання сталося у 2018 році (184 справи), що спричинено введенням нових штрафів для порушників, підтверджуючи прямий вплив законодавчих змін на фіксацію злочинів. Пік облікованих справ припадає на 2020 рік (222 провадження), що свідчить про найвищий рівень фіксації цих злочинів чи/та активності громадян у допандемічний період.

Кримінально-правовий захист тварин в Україні залишається неефективним, про що свідчить низький відсоток справ, що доходять до суду (лише 18 % у 2024 році), та переважання умовних вироків, які не забезпечують стримувального ефекту. Причинами є труднощі у фіксації та зборі доказів на етапі досудового розслідування та складнощі правової кваліфікації, через що більшість проваджень закривається.

Важливо зазначити і статтю 441 ККУ «Екоцид» контексті війни, масове знищення тваринного світу внаслідок бойових дій, отруєння атмосфери чи водних ресурсів може кваліфікуватися як екоцид. Це злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, і покарання за нього є значно суворішим. Не існує універсальної юрисдикції чи можливості притягнення до відповідальності за такі дії на міжнародному рівні, якщо їх вчиняють громадяни інших держав або дії відбуваються за межами національної юрисдикції. Однак, застосування цієї статті до дій країни-агресора є складним процесом у міжнародному праві. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є основним органом, що розглядає найтяжчі міжнародні злочини. Проте, Римський статут не включає екоцид до переліку злочинів, які підпадають під юрисдикцію Суду. Екологічні злочини часто мають кумулятивний ефект, їхні наслідки можуть проявлятися не одразу і розтягуватися на десятиліття (наприклад, забруднення ґрунтів, води, радіаційне забруднення). Це ускладнює встановлення прямого причинно-наслідкового зв’язку між конкретними діями та довгостроковими руйнівними ефектами. У контексті агресії Росії проти України, Україна активно домагається визнання дій РФ як екоциду та притягнення винних до відповідальності. Проте це питання стикається з вищезазначеними проблемами відсутності єдиної міжнародної дефініції та механізмів, які б дозволили МКС або іншому міжнародному органу розслідувати та засуджувати такі дії як міжнародний злочин. Хоча Україна має статтю про екоцид у своєму ККУ (ст. 441), це дозволяє судити лише на національному рівні.

Шляхи вирішення проблеми захисту тварин під час війни включають невідкладні практичні кроки (евакуація, надання медичної допомоги, реабілітація та пошук нових родин), а також відновлення притулків. Ключовим елементом є продовження та розширення співпраці з національними та всесвітніми зоозахисними організаціями (такими як UAnimals, ЗооПатруль, UPAW).

Незважаючи на посилення кримінальної відповідальності у 2021 році, система кримінально-правового захисту тварин в Україні залишається недостатньо дієвою, особливо в умовах воєнного часу. Це підтверджується як низьким відсотком проваджень, що доходять до суду, так і переважанням умовних вироків, які не мають стримувального ефекту.

Для забезпечення реального захисту тварин, що страждають від жорстокого поводження й водночас стають жертвами війни, необхідне комплексне оновлення Кримінального кодексу України та суміжного нормативного забезпечення. Йдеться, зокрема, про потребу доповнення статті 299 КК України або ж запровадження окремої правової норми, яка передбачала б обтяжуючі обставини для злочинів проти тварин, скоєних у період воєнного стану або на територіях, що перебувають під вогневим ураженням, тимчасовою окупацією чи були нещодавно деокуповані.

Упровадження такої норми дозволить правоохоронним органам точніше кваліфікувати дії, що спричиняють масову загибель, поранення чи залишення тварин без допомоги в зонах активних бойових дій. Це, своєю чергою, сприятиме застосуванню більш суворих, зокрема реальних, термінів ув'язнення.

Окремої уваги потребує вдосконалення статті 441 КК України («Екоцид») з огляду на її потенційне застосування до воєнних або терористичних актів, які призвели до масштабного знищення тваринного світу. У цьому контексті важливо також ініціювати міжнародне визнання екоциду як військового злочину, що підпадає під універсальну юрисдикцію.

Крім змін до Кримінального кодексу України, вважаємо за необхідне законодавчо врегулювати обов'язковий порядок евакуації тварин, а також їхнє розміщення у захисних спорудах (укриттях) у період дії воєнного стану. Відповідні норми доцільно внести до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що дозволить посилити гуманітарний аспект захисту тварин у надзвичайних умовах.

Лише поєднання таких заходів, як підвищення кримінальної відповідальності, запровадження чіткої кваліфікації злочинів, скоєних у період війни, а також формування судової практики, орієнтованої на застосування реальних термінів ув'язнення, здатне забезпечити ефективний кримінально-правовий захист тварин в Україні.

Список використаних джерел

1. Від рук ворога загинули 25 українських службових собак. Укрінформ. 2023. 9 трав. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3708214-vid-ruk-voroga-zaginuli-25-ukrainskih-sluzbovih-sobak.html.
2. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27, ст. 230. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15.
3. Про затвердження Вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 р. № 579. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0982-18.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26, ст. 131.
5. Опендатабот: 178 кримінальних справ про жорстоке поводження з тваринами цьогоріч. Опендатабот. 2024. URL: https://opendatabot.ua/analytics/animals-cruelty.
6. У Києві місцевому собаці заборонили спускатися до метро під час повітряних тривог. Букви. 2025. 16 верес. URL: https://bukvy.org/u-kyyevi-mistsevomu-sobatsi-zaboronyly-spuskatysya-do-metro-pid-chas-povitryanyh-tryvog.

Тимчишин Павло Андрійович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Колісник Сергій Анатолійович,
старший викладач кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ГЕНОЦИДУ, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ, Й МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИННИХ ОСІБ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України супроводжується масовими злочинами проти цивільного населення, що за своїми ознаками підпадають під поняття геноциду. Убивства мирних жителів, насильницьке переміщення населення, катування, знищення житлових масивів, блокування доступу до води, тепла та медикаментів свідчать про умисну політику знищення українців як національної групи. У межах кримінального провадження такі діяння кваліфікуються відповідно до ст. 442 Кримінального кодексу України

та положень Конвенції ООН 1948 року про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Поєднання цих норм дозволяє дати чітку юридичну оцінку подіям і визначити механізм притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Відповідно до ст. 442 КК України геноцид – це діяння, вчинене з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [1]. До таких дій належать убивства членів групи, заподіяння їм тяжких тілесних або психічних ушкоджень, створення умов, розрахованих на фізичне знищення, перешкоджання народжуваності або насильницька передача неповнолітніх до іншої групи. Об'єктом геноциду є право на існування визначеної групи, а об'єктивна сторона виражається у вчиненні цілеспрямованих дій, що призводять або можуть призвести до її знищення. Суб'єктом цього злочину є будь-яка осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, а суб'єктивна сторона характеризується спеціальним умислом – цілеспрямованим бажанням знищити групу повністю або частково [2, с. 42–43]. Саме наявність спеціального умислу відрізняє геноцид від воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України, у яких доводиться факт порушення норм міжнародного гуманітарного права, але не мета фізичного знищення групи.

Під час досудового розслідування головним завданням є доведення спеціального умислу. Прямі накази чи документи, що містять інструкції щодо знищення українців, зазвичай відсутні, тому умисел встановлюється шляхом аналізу сукупності ознак. До таких належать масштаб і системність злочинів, вибір цілей без військової необхідності, повторюваність атак у різних регіонах, знищення культурних і релігійних об'єктів, публічні висловлювання представників влади держави-агресора, спрямовані на дегуманізацію українського народу. У кримінальному провадженні ці ознаки підтверджуються свідченнями потерпілих, матеріалами фото- та відеофіксації, документами, перехопленнями переговорів, результатами судово-медичних експертиз і аналітичними висновками міжнародних спостерігачів.

Особливої уваги потребує насильницька передача неповнолітніх громадян України, що відповідає пункту «е» статті II Конвенції 1948 року та охоплюється диспозицією ст. 442 КК України. У кримінальному провадженні фіксуються факти примусового вивезення неповнолітніх на територію держави-агресора, зміни їх громадянства, виховання в середовищі іншої національної групи та перешкоджання поверненню до України. Доказами виступають документи органів влади, реєстри так званих «евакуацій», свідчення неповнолітніх, їхніх родичів та опікунів, результати допитів посадових осіб і матеріали міжнародних гуманітарних організацій. Ці дані дозволяють підтвердити системність дій, спрямованих на асиміляцію українських дітей і знищення їхньої національної ідентичності [3, с. 65–66].

У межах кримінального провадження кожен елемент злочину має бути документально зафіксований і підкріплений доказами, отриманими законним шляхом. До матеріалів долучаються протоколи

огляду місць подій, результати ексгумацій, судово-медичні та трасологічні експертизи, аналіз ДНК, супутникові знімки, електронні повідомлення, аудіо- та відеозаписи, вилучені відповідно до положень КПК України. Для публічних закликів до геноциду, передбачених частиною 2 ст. 442 КК України, використовуються лінгвістичні експертизи, що підтверджують наявність закличного змісту та дегуманізації українців у заявах посадових осіб і медіа-ресурсах держави-агресора.

Під час кваліфікації дій винних осіб важливо відмежовувати геноцид від суміжних складів. Якщо доведено спеціальний намір знищення української національної групи, застосовується ст. 442 КК України, а окремі епізоди масових убивств чи катувань додатково кваліфікуються за ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни. Коли спеціальний умисел ще не встановлений, але наявні дані про системні напади на цивільне населення, події кваліфікуються за ст. 438 КК, з подальшим доопрацюванням доказової бази для можливого висунення обвинувачення у геноциді. Публічні заклики до вчинення геноциду або його виправдання є самостійною підставою кримінальної відповідальності [4].

Відповідальність за геноцид настає як для безпосередніх виконавців, так і для організаторів, підбурювачів і пособників, відповідно до ст. 27 КК України. Для командирів і керівників діють положення про відповідальність за віддання злочинного наказу або бездіяльність у разі можливості запобігти злочину. Якщо геноцид організовано або підтримано громадянами України в інтересах держави-агресора, дії додатково охоплюються статтями 111 або 111-2 КК України. Така сукупність дозволяє охопити всі рівні злочинної діяльності – від планування до виконання.

Механізм притягнення до кримінальної відповідальності включає національні та міжнародні інституційні рівні. В Україні діють спеціалізовані підрозділи прокуратури та слідства, що розслідують злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, який проводить розслідування щодо подій, пов’язаних із геноцидом, воєнними злочинами та злочинами проти людяності. Паралельно функціонують спільні слідчі групи з Євроюстом і окремими державами ЄС. Таке поєднання забезпечує обмін доказами, арешт підозрюваних за кордоном та передачу матеріалів до міжнародних судових органів.

Кримінально-правова кваліфікація геноциду в умовах повномасштабної збройної агресії рф ґрунтується на точному застосуванні ст. 442 КК України, доведенні спеціального умислу, індивідуалізації ролі кожного учасника та належній фіксації доказів. Механізми притягнення до кримінальної відповідальності поєднують можливості національної та міжнародної юрисдикцій, забезпечуючи невідворотність покарання для всіх винних осіб, незалежно від їхнього статусу чи місця перебування. Такий підхід гарантує правову

визначеність і відповідність дій українських органів слідства міжнародним стандартам справедливого судочинства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

2. Боровик А. В., Мазепа Д. Я. Ознаки геноциду в російсько-українській війні XXI ст.: кримінально-правовий аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2024. – № 2. – С. 42–47. – DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2024-2-8. – URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/424.

3. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз / ГО «Регіональний центр прав людини»; Інститут з попередження злочину геноциду імені Лемкіна. – Київ, 2023. – 159 с. – URL: https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Henotsyd_v_Ukraini_YUrydychnyy_analiz_final.

4. Виклики, що постали перед Україною в умовах міжнародного збройного конфлікту: воєнні злочини та злочин геноциду // Часопис «Парламент». – 2023–2024. – Вип. 2. – URL: https://parlament.org.ua/projects/vyklyky-shho-postaly-pered-ukrayinoyu-v-umovah-mizhnarodnogo-zbrojnogo-konfliktu-voyenni-zlochyny-ta-zlochyn-genoczydu/.

Ткачук Юрій Олександрович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ ТА СТУПІНЬ ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Загальновідомим є той факт, що тяжкість кримінального правопорушення знаходить свій юридичний вираз у встановленій Кримінальним кодексом України (далі – КК) санкції за вчинене діяння, яка визначає вид і розмір покарання. Отже, якщо санкції КК виражають ступінь тяжкості відповідних видів кримінальних правопорушень, то співвідношення суворості меж санкції і видів покарання, призначених судами за відповідні види кримінальних правопорушень, повинно відображати положення ст. 12 КК.

Як зазначає М.В. В'юник, сьогодні в юридичній літературі фіксується недостатня кількість узагальнюючих розробок щодо оцінки ефективності як окремих видів покарань, так і системи в цілому. Тому потреба цілісного дослідження зі створення концепції оцінки ефективності існуючої в Україні системи покарань, з урахуванням кримінологічного, кримінально-правового та кримінально-виконавчого аспектів її функціонування, є надзвичайно важливою [1, с. 153–154].

Необхідним для впровадження є положення, згідно з яким із урахуванням ступеня тяжкості, обставин кримінального

правопорушення, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили кримінальне правопорушення на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, неповнолітнім, жінкам, котрі на час його вчинення чи розгляду справи перебували у стані вагітності, особам з інвалідністю, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю кримінального правопорушення, відшкодували завдані збитки [2].

Позбавлення волі, як і раніше, передбачається вельми широко в санкціях статей Особливої частини і практично не має тенденцій до скорочення (особливо з урахуванням введення в кримінальне законодавство нового виду покарання – арешту, яке є, на думку С.В. Черкасова, короткостроковим позбавленням волі) [3, с. 9]. Як вказує Н.А. Орловська, у безальтернативних кримінально-правових санкціях безумовно домінує позбавлення волі на певний термін у кількості 98 % [4, с. 253]. На цьому фоні позитивним моментом є збільшення як загального числа санкцій, що містять, разом із позбавленням волі, альтернативні види покарання, так і збільшення їх питомої ваги. Види покарань, альтернативні позбавленню волі, що входять до системи, встановленої Загальною частиною КК, знайшли своє відображення в санкціях статей Особливої частини.

Прагнення посилити відповідальність за допомогою вказівки на позбавлення волі на певний строк як єдиний вид покарання може призвести до зворотного ефекту, який ми можемо спостерігати і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання абсолютно всі винні особи звільняються від призначеного покарання у вигляді позбавлення волі. Саме тому санкціях, що безальтернативно передбачають позбавлення волі, варто вказати (поруч із позбавленням волі на певний строк) як альтернативний основний вид покарання штраф. Це дасть змогу реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, враховуючи характер наслідків [5, с. 287].

Якщо логіка наповнення санкцій за тяжкі та особливо тяжкі злочини є достатньо зрозумілою, то не виглядає переконливою позиція законодавця, коли мова йде про нетяжкі злочини та кримінальні проступки.

В кримінально-правових нормах щодо відповідальності за нетяжкі злочини при стовідсотковому представленні в санкціях покарання у виді позбавлення волі закріплені також такі альтернативні покарання як обмеження волі, арешт, виправні роботи, громадські роботи, штраф та позбавлення права займати певні посади та займатись певною діяльнісю в якості основного або додаткового

покарання із конфіскацією майна в якості додаткового покарання. Даний факт так само піддається критиці: постійно звучать дорікання з боку науковців щодо занадто великої частки санкцій, які містять покарання у вигляді позбавлення волі [6, с. 96; 7, с. 35–42].

Як відзначається Верховним Судом, у випадках, коли санкція закону, за яким особу визнано винною нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вироку [2]. Науковці звертають увагу на те, що повинен існувати логічний взаємозв'язок між тяжкістю покарання та його розміром (строком) у санкції статті Особливої частини КК. Так, карально-виховний вплив більш м'яких видів покарання повинен бути нижчим карально-виховної сутності більш суворих видів покарання [8, с. 47].

Отже, зниження каральної ролі покарання слід здійснювати поступовим шляхом розширення застосування тих видів покарання, що не пов'язані з ізоляцією від суспільства, а також шляхом запровадження більшої диференціації відповідальності, посилення засобів впливу на осіб, що вчиняють правопорушення, активнішої участі громадськості при перевихованні осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Побудова санкцій та їх розміри повинні відображати напрямок кримінально-правової політики у цілому та визначати ставлення держави до форм і засобів запобігання конкретним видам кримінальних правопорушень, враховуючи поширення суспільно небезпечних діянь та конкретних соціально-економічних умов певного історичного періоду, адже від характеру побудови, видів та розмірів кримінально-правових санкцій значною мірою залежить судова практика при запобіганні кримінальним правопорушенням [9, с. 368].

Вибір конкретного виду покарання має стати предметом ретельного обговорення на судовому засіданні, а при призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк чи довічно, суд повинен довести відсутність підстав застосування інших, більш м'яких видів покарання, особливо у випадках призначення покарання на строк до п'яти років позбавлення волі. Політика держави повинна спрямовуватися на переконання суспільства у недоцільності існуючих нині підходів призначення покарання. Громадянам необхідно роз'яснювати позитивні риси інших, альтернативних позбавленню волі, видів покарань, а також поширювати досвід цивілізованих країн. Превентивні заходи, засновані лише на жорстких покараннях, жодного разу не призводили до позитивних результатів – лише на певний час вони можуть призупинити злочинність, сплеск якої у подальшому є неминучим. Необхідно піднімати рівень правової культури і моральності, що дозволить не тільки вільно жити в демократичній державі, а й сформувати суспільну думку про те,

які заходи кримінально-правового впливу слід застосовувати до винних осіб [10, с. 53].

Чинне кримінальне законодавство потребує змін і доповнень, спрямованих на розширення числа санкцій, що передбачають альтернативні види покарання, і на скорочення числа санкцій, що передбачають покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства.

Список використаних джерел

1. В'юник М.В. Щодо питання оптимізації системи кримінальних покарань. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 148–155.
2. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7.
3. Черкасов С.В.. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 20 с.
4. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 434 с.
5. Мовчан Р.О. Про перспективи вдосконалення санкцій норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері охорони та раціонального використання земель. Юридичний бюлетень. 2020. Вип. 17. С. 286–293. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.20
6. Денисова Т.С. Надмірна суворість покарання як перешкода розвитку демократичних засад у суспільстві. Вісник прокуратури. 2008. № 5. С. 95–97.
7. Маляренко В.Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. Вісник Верховного Суду України. 2002. № 3. С. 32–44.
8. Денисова Т.А., Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 237 с.
9. Бабанін С.В., Корогод С.В. Удосконалення санкцій кримінально-правових норм в умовах запровадження відновного правосуддя. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 365–370. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-365-370.
10. Денисова Т.А. Альтернативні санкції та проблеми їх сприйняття суспільством і втілення в Україні. Юридична наука. 2016. № 12. С. 52–58.

Токай Марта Дмитрівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості випадків незаконного позбавлення волі та викрадення людей в умовах воєнного стану, що є наслідком збройної агресії рф проти України. З початком російського вторгнення кількість безвісно зниклих зросла в чотири рази [1]. У період воєнних дій такі злочини набувають особливої суспільної небезпеки, оскільки посягають не лише на особисту свободу громадян, а й на основоположні права людини, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами.

Метою даної роботи є аналіз правових особливостей складу злочину, передбаченого ст. 146 КК України, в умовах воєнного стану та порівняння її з ст. 146-1 КК України.

Позбавлення волі полягає у триманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати, або в поміщенні її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього. Таким місцем можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (підвал багатоповерхового будинку, лікарня), так і інші місця (дах багатоповерхового будинку, транспортний засіб) чи місцевості (скеля, острів тощо).

Способами незаконного позбавлення волі можуть бути будь-які – обман, зловживання довір'ям, відібрання засобів пересування, ключів чи інших необхідних засобів тощо [2, с. 432–433].

Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини розглядалися в працях Н. В. Бойко, В. І. Борисова, О. Є. Амосов, О. О. Володіної, В. П. Ємельянова, В. Г. Кундеуса, Я. Г. Лизогуба, М. І. Мельника, О. С. Наумової, А. С. Політової, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка та інших науковців.

Необхідно також зауважити, що й особа, котра відбуває покарання у виді позбавлення волі, володіє певною свободою пересування. З огляду на це варто погодитись з О. Є. Амосовим, котрий вважає, що незаконно позбавити свободи можна й особу, яка вже позбавлена волі за вироком суду. Крім того, мають рацію ті дослідники, котрі підкреслюють, що під незаконним позбавленням свободи «слід розуміти не будь-яке обмеження свободи пересування, а

лише таке, яке пов'язане з позбавленням можливості покинути певне місце, утримування людини в певному місці шляхом запирання, зв'язування тощо». Виходячи з цього, не є незаконним позбавленням свободи, наприклад, випадки, коли людину не пускають в якесь місце, куди вона має право увійти, адже можливості пересуватися в просторі вона не позбавлена [3, с. 302].

Прикладом викрадення людей у військовий час є численні випадки вивезення українських дітей з окупованих територій до російської федерації під виглядом оздоровлення, що документовано в матеріалах ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, ось один із них: «Майже два місяці Дар'я та її сестричка ховалися від обстрілів у маленькій ванній кімнаті. На той час, згадує дівчина, це було єдине безпечне місце у квартирі бабусі. Російські війська захопили Балаклію 3 березня 2022 року. Місто перебувало в окупації понад пів року. Саме тоді батькам Дар'ї запропонували відправити старшу доньку якомога далі від війни: на оздоровлення до табору у краснодарський край. Поки дитина перебувала у рф, Балаклію звільнили ЗСУ. Сім'я намагалась повернути Дашу додому. Марно! Тоді звернулися по допомогу до волонтерів та міжнародних організацій. За підтримки ЮНІСЕФ, групі батьків (14 родин), вдалося вивезти дітей»[4].

Слід зазначити що в КК України є ще одна стаття яка стосується незаконного позбавлення волі, а саме стаття 146-1 «Насильницьке зникнення», яка передбачає арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування [5].

Дослідженням статті 146-1 КК України займались Сийплокі М. В. та Кузнецов В. В., які у своїх роботах розповідають про недоліки роботи державних працівників та державних органів під час дії воєнного стану. Як вважають вищезазначені науковці, через неправильно виставлені пріоритети та відсутність чіткого механізму реалізації мобілізаційних норм, під час якого повинні беззаперечно на першому плані діяти положення ст. 3 Конституції України («людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»), окремі представники влади, зокрема військовослужбовці Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) спотворили мобілізацію, як таку, вдаючись до застосування силових методів, обману, провокацій, вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Так, наприклад, чотирьом військовослужбовцям (один з них керівник цього центру) ТЦК та СП Борщівського району

Тернопільської області та працівникові Борщівської міської ради, оголосили підозри за те, що вони в складі організованої злочинної групи вчинили не лише корупційні кримінальні правопорушення, але й незаконно утримували людей і завдавали тілесні ушкодження, а саме за ч. 3 ст. 368, ч. 3 ст. 146 і ст. 122 КК України [6, с. 385].

Аналізуючи вищевикладену інформацію можна дійти до висновку, що обидві статті стосуються незаконного позбавлення волі, проте у них різні суб'єкти, так у ст. 146 КК України загальний суб'єкт, тобто злочин може вчинити будь яка фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, а у ст. 146-1 – спеціальний суб'єкт, тобто представник держави; особа, яка діє за дорученням, підтримкою або з відома держави.

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини під час воєнного стану є особливо небезпечним злочином, що посягає не лише на особисту свободу людини, а й на основоположні права, гарантовані міжнародним правом. Важливим напрямом є удосконалення національного законодавства у сфері кримінальної відповідальності за такі дії та тісна співпраця з Міжнародним кримінальним судом для притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: https://mvs.gov.ua/news/za-period-povnomasstabnoyi-viini nacpoliciia-rozsukala-ponad-14-tisiac-zniklix-bezvisti-osib

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 1-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019.

3. Андрушко А. В. Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 302–314.

4. Інтерв'ю на сайті Голоси Мирних Музей фонду Ріната Ахметова URL: https://civilvoicesmuseum.org/

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 234-III URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

6. Кузнецов В. В., Сийплокі М. В. Особливості кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини представником влади в умовах воєнного стану. Том 3 № 84 (2024): Науковий вісник Ужгородського національного університету. С. 383–392.

Томчак Дмитро Олегович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНА «ВБИВСТВО ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Однією з ключових, водночас складних і дискусійних проблем сучасної кримінально-правової доктрини у сфері кваліфікації посягань на життя є наявність суперечності між нормативним визначенням поняття «вбивство», закріпленим у частині першій статті 115 Кримінального кодексу України, та змістом статті 119 КК України, яка має назву «Вбивство через необережність» [1]. Зазначена колізія має не лише термінологічний характер, але й глибоке концептуальне підґрунтя, оскільки стосується базових категорій кримінального права – умислу, необережності, об'єкта кримінально-правової охорони та системності побудови Особливої частини КК. Законодавець, включаючи до категорії вбивств необережне заподіяння смерті, створив суперечність між юридичною сутністю поняття «вбивство», яке традиційно визначається як умисне протиправне позбавлення життя іншої людини, та змістом статті 119 КК України, що стосується необережних дій. У результаті такого законодавчого рішення виникає внутрішня колізія, яка ускладнює правильне розмежування форм вини, зумовлює неоднозначне тлумачення норм і, як наслідок, призводить до труднощів у правозастосовній практиці.

На цю проблему, яка має не лише лінгвістичний, але й методологічний характер, звернув увагу В. К. Грищук, підкресливши, що буквальне співставлення назви та диспозиції статті 119 КК України з визначенням, наведеним у статті 115 КК, породжує внутрішньо суперечливу конструкцію «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, вчинене через необережність». Науковець наголошує, що всі випадки правомірного або необережного заподіяння смерті іншій людині повинні визнаватися чимось іншим, але точно не вбивством, оскільки така кваліфікація спотворює сутність кримінально-правових понять і підриває системність законодавчої конструкції. На думку вченого, ключова помилка полягає у змішанні умисної та необережної форм вини в межах одного правового поняття, що суперечить основним положенням теорії вини, закріпленим у статтях 24 і 25 КК України [2].

У своїй роботі В. К. Грищук також звертає увагу на позицію А. І. Перепелиці, який висловлює аналогічну точку зору, акцентуючи

на тому, що заподіяння смерті через необережність не може визнаватися вбивством ні за змістом поняття, ні за ознаками складу кримінального правопорушення. Учений наполягає, що з теоретичного, юридико-догматичного та логіко-правового погляду законодавцю доцільно відмовитися від словосполучення «вбивство через необережність» і замінити його на «заподіяння смерті через необережність». Такий підхід, на думку автора, відповідатиме усталеній міжнародній практиці та положенням кримінальних кодексів більшості європейських держав, у яких поняття «вбивство» зарезервоване виключно для умисного позбавлення життя, тоді як необережне заподіяння смерті кваліфікується як окремий склад кримінального правопорушення [3].

Проблему термінологічної невизначеності та правової непослідовності у кваліфікації діянь, що призводять до смерті через необережність, обґрунтовано відзначає також Т.М. Луцький. Науковець підкреслює, що поняття «вбивство» за своєю сутністю передбачає умисне й протиправне позбавлення життя, тоді як зміст статті 119 КК України стосується випадків необережних дій, у яких відсутній умисел на настання смерті. На думку автора, використання терміна «вбивство» у цій нормі є невиправданим, адже воно суперечить як теоретичним засадам кримінального права, так і логіці побудови системи складів кримінальних правопорушень проти життя. Така термінологічна неузгодженість створює загрозу неоднакового застосування кримінального закону, ускладнює правову оцінку діяння та підриває принцип визначеності кримінально-правових норм [4].

У контексті вказаної проблеми особливого значення набуває з'ясування змісту родових ознак поняття «вбивство». Вбивство традиційно розглядається як умисне позбавлення життя іншої людини, що характеризується наявністю прямого умислу, протиправністю діяння та фактичним настанням смерті потерпілого. Кожна з цих ознак має самостійне правове значення, утворюючи цілісну систему, притаманну лише умисним кримінальним правопорушенням проти життя. Натомість у випадку необережного заподіяння смерті відсутній умисел на настання смерті, а суб'єктивна сторона характеризується кримінальною правовою самовпевненістю або кримінальною правовою недбалістю. Саме тому ототожнення цих різних за природою форм вини у межах одного поняття є доктринально некоректним і суперечить загальним принципам кримінальної відповідальності.

Слід зауважити, що проблема термінологічної та концептуальної узгодженості кримінального законодавства України набуває особливої актуальності в контексті триваючої роботи над проєктом нового Кримінального кодексу України. Робоча група з питань розвитку кримінального права здійснила значний обсяг роботи з оновлення Загальної та Особливої частин, зокрема щодо врегулювання питань відповідальності за посягання на життя людини. Проте остаточні строки прийняття оновленого кодексу залишаються

невизначеними, що зумовлює збереження чинних проблем кваліфікації умисного та необережного заподіяння смерті. До моменту запровадження оновлених положень питання розмежування цих діянь залишатиметься актуальним і вимагатиме подальшого наукового осмислення та практичного аналізу.

З огляду на наведене, цілком обґрунтованим видається висновок, що використання терміна «вбивство через необережність» у чинному кримінальному законодавстві України є юридично неточним і концептуально помилковим. Поєднання у межах одного правового поняття умислу і необережності суперечить принципам кримінально-правової системи, порушує логіку побудови складів кримінальних правопорушень і знижує рівень юридичної визначеності норми. Натомість вживання конструкції «заподіяння смерті через необережність» є більш точним, науково виваженим і таким, що узгоджується із загальноєвропейськими підходами до кримінально-правового визначення посягань на життя. Врахування зазначених аспектів у процесі кодифікаційної реформи сприятиме підвищенню системності кримінального законодавства, усуненню термінологічних суперечностей та забезпеченню єдності правозастосовної практики у сфері захисту найвищої соціальної цінності – життя людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Грищук В. К. Вбивство через необережність за Кримінальним кодексом України 2001 року. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право. 2002. Вип. 1. С. 147–153.

3. Перепелиця А. І. Деякі зміни у відповідальності за посягання на життя і здоров'я особи за новим Кримінальним кодексом України. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матеріали наук.-практ. конф. (22–23 квітня 2004 р.). Київ, Харків: Юрінком Інтер, 2004. С. 9–13.

4. Луцький Т. М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті в Україні: теорія та практика. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 544 с.

5. Контрольний текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025 р.). URL: https://newcriminalcode.org.ua /upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf.

Тринога Тетяна Миколаївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Поштаренко Інна Валеріївна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціально-правових проблем сучасного суспільства, що має як правові, так і морально-етичні виміри. Протягом останніх десятиліть в Україні відбувається поступова еволюція підходів до його криміналізації - від розгляду таких діянь як приватно-побутових конфліктів до визнання їх суспільно небезпечними діяннями, що посягають на основоположні права людини. Результати проведених досліджень свідчать, що між насильством у сім'ї щодо жінок і проявами фізичного насильства над дітьми існує безпосередній взаємозв'язок. У той же час такі форми домашнього насильства, як жорстоке поводження з чоловіками або людьми похилого віку, залишаються малодослідженими й недостатньо висвітленими у наукових працях. У суспільній свідомості досі переважає уявлення про домашнє насильство як про приватну сімейну справу, що призводить до небажання потерпілих повідомляти про нього або ж до їх підпорядкування впливу близького оточення. Відсутність належного рівня захисту та байдужість до таких випадків з боку суспільства сприяють подальшому поширенню насильницьких практик і посиленню їх негативного впливу на майбутні покоління.

Процес криміналізації домашнього насильства в Україні має глибоке соціальне підґрунтя, адже саме соціальна небезпека цього явища стала головною причиною необхідності його визнання злочином. Як зазначає О. В. Степаненко, криміналізація будь-якого діяння має бути соціально зумовленою, тобто відповідати причинно-наслідковому зв'язку між вчинком і його негативним впливом на суспільні відносини. Лише тоді законодавець має моральне та правове підґрунтя включати його до переліку суспільно небезпечних злочинів [4, с. 334]. До 2019 року домашнє насильство в Україні вважалося адміністративним правопорушенням (ст. 173-2 КУпАП). Проте практика засвідчила неефективність адміністративних санкцій: вони не стримували правопорушників і не забезпечували реального захисту жертв. Як результат - зросла кількість повторних звернень, що свідчило про необхідність посилення правового впливу та визнання систематичного домашнього насильства злочином. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення у 2017 році Закону України

№ 2227-VIII [4], яким у 2019 році до Кримінального кодексу України було введено статтю 126-1 «Домашнє насильство», що закріпила кримінальну відповідальність за систематичне вчинення насильницьких дій у сім'ї чи між близькими особами. Запровадження змін до українського законодавства стало наслідком приєднання України до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з ним, що зумовило необхідність приведення національних правових норм у відповідність до міжнародних стандартів захисту прав людини. Проте варто зазначити, що протягом трьох років після підписання Конвенція залишалася нератифікованою Верховною Радою України через суспільні дискусії та політичні суперечності, пов'язані з тлумаченням окремих її положень. Лише після досягнення суспільного консенсусу та з огляду на євроінтеграційний курс держави питання ратифікації було повернене до порядку денного. У результаті, у 2022 році Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію, що стало вагомим кроком на шляху до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини, розширення поняття домашнього насильства та запровадження нових механізмів запобігання і притягнення винних до відповідальності. Зокрема, після ратифікації Конвенції були уточнені положення Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також посилено процесуальні гарантії для потерпілих осіб.

У науковій літературі традиційно виділяють низку ключових підстав для встановлення кримінально-правових заборон. До них належать: 1) суспільна небезпека діяння, що виявляється у заподіянні істотної матеріальної чи моральної шкоди потерпілим; 2) типовість і поширеність антисоціальної поведінки, з урахуванням рівня суспільної небезпеки таких дій і ступеня занепокоєння населення злочинністю; 3) тенденції розвитку суспільно небезпечних проявів, з урахуванням причин та умов, які їх зумовлюють; 4) необхідність застосування кримінально-правових заходів впливу, оскільки кримінальна репресія є крайнім, але іноді єдино ефективним засобом протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) можливості системи кримінальної юстиції адекватно реагувати на такі прояви, у тому числі наявність матеріальних, кадрових і правових ресурсів для реалізації кримінальної заборони; 6) баланс позитивних і негативних наслідків криміналізації, що дозволяє оцінити доцільність запровадження нової кримінально-правової норми [4, с. 335].

Науковець О. В. Степаненко пропонує розглядати суспільну небезпечність домашнього насильства на кількох рівнях: 1) сімейний рівень - насильство завдає фізичної та психологічної шкоди всім членам родини, особливо дітям. Такі дії призводять до травматизації, розладу стосунків і порушення емоційного розвитку; 2) міжособистісний рівень – жертви часто відтворюють насильницькі моделі поведінки у своїх

подальших стосунках, що породжує «ланцюгову реакцію» агресії; 3) соціальний рівень – поширення насильства знижує довіру до держави й системи правосуддя, сприяє зростанню страху та відчуття незахищеності у суспільстві; 4) економічний рівень – держава зазнає збитків через зростання витрат на охорону здоров'я, соціальну допомогу та правоохоронну діяльність; 5) юридичний рівень – неефективна реакція на факти насильства формує відчуття безкарності, підриває авторитет закону й стимулює рецидив [4, с. 335].

Наступною підставою є відносна поширеність діянь та їх типовість. Досліджуючи це питання, я знайшла статистичні дані опубліковані Департаментом головної інспекції та дотримання прав людини, де вказується, що за перші 4 місяці 2025 року до Національної поліції України було зроблено в порядку 43104 звернень. Найбільшу кількість звернень зафіксували у таких регіонах: Київська область (6887), Дніпропетровська область (6259), місто Київ (3612), Одеська область (3249), Вінницька область (2613). Найменше – Донецька область (435) та Херсонська область (722) [5]. Водночас ці статистичні показники не можуть повною мірою відображати реальну ситуацію в регіонах, адже на рівень звернень суттєво впливають воєнні дії, тимчасова окупація окремих територій, обмежений доступ громадян до правоохоронних органів, а також низький рівень довіри до системи захисту постраждалих. Крім того, значна частина випадків домашнього насильства залишається латентною через страх потерпілих або соціальний тиск з боку громади.

Варто окремо зупинитися на характеристиці статті 126-1 Кримінального кодексу України «Домашнє насильство», яка є ключовою нормою у сфері кримінально-правової протидії цьому явищу. Її особливістю є те, що кримінальна відповідальність настає за систематичне вчинення насильницьких дій, тобто таких, які повторюються неодноразово, утворюючи стійку антисоціальну поведінку правопорушника [1]. Саме систематичність виступає кваліфікуючою ознакою цього злочину, що відмежовує його від адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де йдеться про одноразовий випадок насильства, в той час як для застосування статті 126-1 КК України потрібно три і більше зафіксованих випадків насильства.

Згідно з диспозицією статті 126-1 КК України, кримінальне покарання застосовується за фізичне, психологічне або економічне насильство, якщо такі дії мають систематичний характер і призводять до страждань, погіршення якості життя або моральної шкоди потерпілому [1]. Фізичне насильство охоплює побої, удари, заподіяння тілесних ушкоджень; психологічне – образи, приниження, переслідування, погрози; економічне – позбавлення житла, коштів, майна чи контролювання фінансових ресурсів. Водночас у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року визначено чотири форми домашнього насильства: фізичне,

психологічне, економічне та сексуальне [2]. Саме тому коло проявів насильницької поведінки в цьому законі є ширшим, ніж у статті 126-1 КК України. Включення сексуального насильства до переліку форм домашнього насильства відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у Стамбульській конвенції, і підкреслює, що насильство в сім'ї може мати не лише тілесний чи майновий, а й інтимно-особистісний вимір.

Отже, еволюція криміналізації домашнього насильства в Україні є результатом тривалого процесу переосмислення суспільних цінностей, правових підходів і міжнародних зобов'язань держави. Від сприйняття насильства в сім'ї як приватної справи – до визнання його небезпечним злочином, що посягає на основоположні права людини, українське законодавство пройшло суттєвий шлях розвитку. Запровадження статті 126-1 Кримінального кодексу України стало важливим кроком у забезпеченні належної правової реакції на систематичні прояви насильства, а ратифікація Стамбульської конвенції – підтвердженням прагнення держави діяти відповідно до європейських стандартів захисту прав людини. Водночас ефективна протидія домашньому насильству потребує не лише вдосконалення законодавчих механізмів, а й підвищення рівня правової культури населення, розвитку системи підтримки потерпілих, створення умов для їх соціальної реабілітації та гарантування невідворотності покарання для кривдників. Особливої уваги потребує забезпечення належної взаємодії між правоохоронними органами, судовими інституціями та соціальними службами, а також підвищення рівня довіри громадян до системи захисту.

Таким чином, подальша гуманізація кримінального законодавства, розширення превентивних заходів та ефективна імплементація міжнародних норм залишаються ключовими напрямами вдосконалення державної політики у сфері протидії домашньому насильству в Україні.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Верховна Рада України. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

3. Верховна Рада України. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»: від 06.12.2017 № 2227-VIII // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text

4. Степаненко О. В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. Правові новели: науковий юридичний журнал. 2023. № 19. С. 331–337. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.43

5. Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України. Протидія домашньому насильству: статистика за 4 місяці 2025 року // Facebook: офіційна сторінка Національної поліції України.

Федорак Вероніка Петрівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗҐВАЛТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми зумовлена трагічними реаліями сьогодення, коли під час повномасштабної війни сексуальне насильство стало одним із засобів терору проти цивільного населення. Зґвалтування у таких умовах не лише порушує статеву свободу й недоторканність конкретної особи, а й виступає інструментом війни, що підриває моральний дух, формує атмосферу страху та приниження. Масові факти злочинів на тимчасово окупованих територіях вказують на їх системний характер, який у міжнародно-правовій площині кваліфікується як воєнні злочини чи злочини проти людяності.

Дослідження теми важливе як у теоретичному, так і в практичному вимірі: воно дозволяє окреслити прогалини національного законодавства та узгодити його з міжнародними стандартами. У центрі уваги – проблеми кваліфікації зґвалтування, які у воєнний час набувають особливої складності. Одним із таких проявів є те, що в умовах воєнного стану зґвалтування може кваліфікуватися як злочин у складі інших, в якості однієї з проявів об'єктивної сторони. Так, зґвалтування може проявлятися як вид насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України), як погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), як прояв геноциду (ст. 442 КК України) [1].

Щодо кримінально-правової характеристики зґвалтування, то об'єктом злочину виступають статева свобода чи статева недоторканність особи. Статева свобода полягає у праві дорослої дієздатної людини самостійно визначати свою сексуальну поведінку та давати або відмовляти у згоді на статеві стосунки. Натомість статева недоторканність забезпечує абсолютний захист неповнолітніх і осіб, які через вік чи стан здоров'я не можуть усвідомлено висловити волю щодо інтимних відносин. Ці категорії тісно пов'язані з людською гідністю та правом на безпечне життя.

Об'єктивна сторона зґвалтування виражається у вчиненні статевого акту або інших сексуальних дій без добровільної згоди потерпілої особи. Основними способами є:

– застосування фізичного насильства;
– погроза його застосування;
– використання безпорадного стану.

У воєнний час злочини часто супроводжуються особливою жорстокістю, публічними приниженнями, груповим характером, що надає їм ще більшої суспільної небезпеки. Особливістю є й те, що такі дії кваліфікуються не як ст. 152 КК України, а за ст. 438 КК України як воєнні злочини.

Суб'єктом злочину є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 14 років. У мирний час він не має спеціальних ознак, однак під час війни статус винного може визначати кваліфікацію. Якщо злочин вчиняє військовослужбовець або представник окупаційної адміністрації, його дії кваліфікуються як воєнний злочин, наприклад, та ж ст. 438 КК України. Незважаючи на зміни, що відбулися в цій статті, нова її редакція не позбавлена недоліків [2]. Так, зґвалтування ми можемо розглядати в даній нормі, як інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тобто, чіткого визначення суспільно-небезпечних дій, що посягають на статеву свободу чи статеву недоторканість у ній немає, а захист жінок від сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, відбувається з допомогою гарантій і заборон, встановлених міжнародним гуманітарним правом. До загальних гарантій, наданих усім цивільним особам статтями 27–34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) і статтею 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I), належить право на гуманне ставлення, особисту повагу, повагу до честі тощо. Серед загальних заборон – заборони тортур, калічень, тілесних і колективних покарань [3].

Особливу небезпеку становлять:

– групові зґвалтування;
– дії військовослужбовців держави-агресора;
– використання владних чи службових повноважень для вчинення злочину.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом: винний усвідомлює відсутність добровільної згоди та бажає вчинити сексуальні дії. Мотиви можуть бути різними – від сексуального потягу до прагнення приниження, помсти чи терору. У воєнних умовах часто метою є злам морального духу населення, поширення страху, підрив соціальної стабільності. Це підкреслює системний і злочинний характер таких дій у контексті міжнародного права.

Кваліфікуючими обставинами такого роду кримінальних правопорушень мали би бути особлива жорстокість, публічний

характер дій, заподіяння тяжких наслідків для здоров'я потерпілої особи тощо. Водночас особливість кваліфікації полягає у врахуванні контексту: якщо злочин є частиною системної практики або здійснюється військовими проти цивільного населення, він підпадає під категорію воєнних злочинів чи злочинів проти людяності.

На думку Тімофєєвої Л. Ю. згвалтування під час війни має розглядатись в контексті геноциду нації у зв'язку з метою відбиття у жінок бажання народжувати у майбутньому, наміром тероризувати населення, знищити громади та змінити етнічний склад наступного покоління [4, с. 146]. Тому вважаємо, що одним із першочергових завдань на сьогодні є вирішення питання про те, як слід кваліфікувати згвалтування вчинене в умовах воєнного стану.

Таким чином, кваліфікація зґвалтування в умовах війни потребує вдосконалення кримінального законодавства, зокрема чітке узгодження його норм із міжнародними стандартами права збройних конфліктів та нормами міжнародного гуманітарного права. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити невідворотність покарання та відновлення справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Закон України «Про внесення зміни до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невиправдану затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях» від 17 черв. 2025 р. № 4499-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/4499-20#n

3. Сексуальне насильство: російський метод ведення війни та політики. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta politiki.html.

4. Тімофєєва Л.Ю. Особливості кримінальної відповідальності за зґвалтування в умовах воєнного стану. Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики: Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: НУ «ОМА», 2023. С. 146–147.

Федосєєва Карина Геннадіївна,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Творчість є невід'ємною частиною людського існування. Протягом тисячоліть людина прагнула відобразити красу й унікальність навколишнього світу, опановуючи нові форми мистецтва. Культурний, інтелектуальний і духовний розвиток як особистості, так і

суспільства в цілому, неможливий без використання вже створених творів і без постійного генерування нових. Трансформація інформаційного суспільства, зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, мережевих комунікацій і креативних індустрій, зумовлює нові виклики та потребу в переосмисленні теоретико-правових засад охорони результатів творчої праці.

Із розвитком технічних засобів, зокрема звукозапису та відеозапису, з'явилися нові сфери підприємництва, пов'язані з використанням зафіксованих виконань, фонограм та програм мовлення. Це призвело до потреби правового захисту результатів діяльності виконавців, виробників фонограм та мовних організацій. Оскільки така діяльність не відповідає природі авторського права і не підлягає захисту як твір, для неї була створена окрема правова категорія – суміжні права.

Авторське і суміжні права мають як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст. З об'єктивного боку, це система правових норм, що регулює відносини, пов'язані зі створенням і використанням творів літератури, науки, мистецтва, а також виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення. У суб'єктивному значенні – це особисті немайнові та майнові права авторів, виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій мовлення.

Авторське право захищає твори, а також особисті немайнові й майнові права їхніх авторів і осіб, які правомірно набули права на ці твори. Воно встановлює правила використання творів, надаючи авторам виключне право дозволяти чи забороняти їх використання. Водночас, щоб забезпечити баланс між інтересами авторів і суспільства, передбачено можливість вільного використання творів у навчальних, наукових, інформаційних та інших цілях. Законодавство гарантує охорону авторських прав, у тому числі у випадках їх порушення чи невизнання [1, с. 108–109]

Суміжні права, своєю чергою, охоплюють захист виконань, фонограм, відеограм і мовних програм, а також особисті немайнові й майнові права відповідних суб'єктів. Хоча в доктрині вони часто вважаються залежними від авторського права, насправді це не завжди так. Лише виконання безпосередньо пов'язане з твором, адже виникає внаслідок його інтерпретації. Інші об'єкти – наприклад, фонограми чи відеограми – можуть бути створені без використання авторського твору, наприклад, запис природних звуків чи зображень побутового життя. Таким чином, суміжні права можуть мати незалежне правове значення.

Джерела авторського права і суміжних прав – це сукупність національних і міжнародних нормативно-правових актів, які визначають порядок виникнення, реалізації та захисту прав у сфері творчої діяльності.

Насамперед, головним джерелом є Конституція України, яка гарантує:

– свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (ч. 1 ст. 54),

– захист інтелектуальної власності, включаючи як авторські, так і майнові та моральні інтереси, пов'язані з результатами творчої праці,

– право на володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 41),

– заборону використання або розповсюдження цих результатів без згоди автора, окрім випадків, передбачених законом (ч. 2 ст. 54) [2].

Крім того, важливі норми містяться у спеціальних законах, зокрема: «Про кінематографію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про театри і театральну справу», «Про культуру», «Про архітектурну діяльність» та «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних».

Авторські та суміжні права є невід'ємною складовою правової системи, яка виконує подвійну функцію – гарантує охорону особистих немайнових і майнових інтересів творців та забезпечує вільний доступ суспільства до культурних і наукових надбань. У контексті трансформації інформаційного суспільства ці права набувають нових змістових вимірів, що вимагає гнучких, але водночас надійних правових механізмів їх реалізації та захисту. Теоретико-правове осмислення сутності авторського та суміжних прав є не лише академічним завданням, а й практичною передумовою створення збалансованої моделі правового регулювання, здатної відповідати викликам сучасної цивілізаційної динаміки.

Так, стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту (надалі – ШІ), зумовив появу нових форм творчості та, водночас, нових загроз для охорони результатів інтелектуальної діяльності. Алгоритми ШІ здатні генерувати тексти, зображення, музичні твори чи програмний код, що ускладнює визначення авторства та меж правомірного використання таких результатів.

ШІ виступає однією із найпрогресивніших новітніх технологій, яка значною мірою диктує тенденції економічного, соціального та культурного розвитку світу. В контексті забезпечення правової охорони об'єктів авторського права і суміжних прав важливим проблемним питанням є чітке визначення автора твору, створеного шляхом використання ШІ. Правове регулювання статусу таких творів перебуває в процесі становлення. Сьогодні точкою відліку для визначення охороноздатності відповідних творів є рівень залучення інтелектуальної творчої діяльності людини, яка оптимізувала процес створення конкретного об'єкта інтелектуальної власності шляхом застосування ШІ для забезпечення ефективності реалізації творчого задуму [3, с. 297].

Тому, у контексті використання штучного інтелекту дана проблема стає ще більшою, оскільки автоматизовані системи часто не

здатні правильно зазначити джерела чи розмежовувати авторські і згенеровані фрагменти, що створює нові виклики для правового захисту інтелектуальної власності.

Крім того, А. Бежевець та А. Гребенчук, виділяють ще одну проблему, таку як проблема плагіату, яка з поширенням мережі Інтернет стає все складніше через легкість копіювання, змінення чи автоматичного генерування контенту. При цьому плагіат переважно зачіпає об'єкти авторського права, адже саме вони найчастіше стають предметом неправомірного відтворення. Натомість шкода об'єктам суміжних прав є меншою, оскільки ідентифікація суб'єкта у таких випадках, як правило, є простішою. Також, окремого значення набуває питання цитування. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», цитування розуміється як використання короткого уривка з першоджерела з обов'язковим зазначенням автора, але часто таке цитування відбувається не з оригіналу, а вже з твору, що є плагіатом щодо першоджерела [4, с. 51].

Відповідно, теоретико-правова природа авторського та суміжних прав у контексті трансформації інформаційного суспільства є не лише академічним завданням, а й необхідною практичною передумовою формування збалансованої моделі правового регулювання, здатної відповідати викликам сучасної цивілізаційної динаміки. Стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, зумовив появу нових форм творчості та, водночас, нових загроз для охорони результатів інтелектуальної діяльності. Відстеження порушень авторських і суміжних прав у цифровому середовищі стає дедалі складнішим через легкість копіювання, змінення чи автоматичного генерування контенту.

Отже, розвиток цифрових технологій і поява штучного інтелекту суттєво трансформують уявлення про авторство та межі правомірного використання результатів творчої діяльності. Проблема плагіату й не якісного цитування в цифровому середовищі вимагає не лише удосконалення законодавчих механізмів, а й перегляду традиційних концепцій авторського права. Необхідним є формування комплексного підходу, який би поєднував правові, технічні та етичні інструменти для забезпечення належного рівня захисту прав інтелектуальної власності в умовах цифрової трансформації та активного впровадження технологій штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту : монографія. К.: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.

2. Конституція України. Верховна Рада України. від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Старченко О. О. Основні тенденції забезпечення правового захисту авторського права та суміжних прав у цифровому середовищі.

Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 1, № 87. С. 293–298. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.43.

4. Бежевець А. М., Гребенчук А. І. Найпоширеніші правопорушення у сфері авторського права та суміжних прав в Україні та способи захисту від них. Юридичний науковий та електронний журнал. 2021. № 5. С. 49–51. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/10.

Франків Володимир Васильович,
ад'юнкт Національної академії в нутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ Й ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Серед суспільно-небезпечних явищ, які створюють загрозу нормальному розвитку держави та обмежують права та свободи людини, значну частину займають правопорушення, пов'язані з використанням зброї або об'єктами, пов'язаними з нею. Нелегальний обіг зброї, особливо злочинними групами та організаціями, є одним із факторів, що негативно впливає на стан безпеки в країні. Нелегальний обіг вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв завжди був серйозною загрозою для суспільної безпеки. Міжнародна спільнота все більше визнає нелегальний обіг зброї не лише як внутрішню проблему кожної держави, а й як важливий чинник, що впливає на транснаціональну організовану злочинність.

Варто зазначити, що нелегальний обіг зброї, керований організованими злочинними угрупованнями, відзначається системністю, високим ступенем організації та міжнародними зв'язками. В Україні обстановка ускладнюється наслідками воєнних дій, коли значні обсяги зброї та вибухівки опинилися поза державним контролем [1, с. 527]. Злочинні угруповання промишляють не лише продажем стрілецької зброї, але й важкого озброєння, включно з гранатометами, мінами та підривними пристроями. Особливу загрозу несе те, що організовані формування створили стабільні шляхи збуту, які охоплюють корумпованих службовців, підпільні цехи з переробки зброї та заплутані схеми легалізації нелегально здобутої зброї.

Кримінальний кодекс України криміналізує випадки несанкціонованого носіння, виготовлення або збуту зброї та бойових припасів, перелічених у статті 263-1 та 264, що передбачає можливість вилучення нелегальної зброї та боєприпасів [2]. Для з'ясування, того, яку зброю слід вважати незаконною, проаналізуємо предмет цих злочинів. Предмет злочину – це будь-які речі з матеріального світу, які мають певні властивості, і що закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність цих властивостей з наявністю у діях особи ознак певного складу злочину. Звідси видно, що важливо чітко визначити

властивості та прикмети матеріальних об'єктів, які потрапили в сферу кримінального судочинства, і можуть бути визначені як зброя. Зокрема, зброю можна розглядати як речі та пристрої, призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків та інших об'єктів, і які не мають іншого призначення.

У Постанові Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» визначене поняття незаконного зберігання, носіння, придбання, виготовлення, передачі та збуту [3]. Однак у згаданому та інших актах повністю не враховано складне поняття незаконного обігу зброї. Тому проблемою залишається недостатнє законодавче регулювання незаконного обігу зброї, що вчиняється злочинними угрупованнями та групами. Немає закону про зброю в Україні, що викликає багато проблем у роботі слідчих і суддів, і змушує звертатися до міжнародних документів, інших українських законів та підзаконних актів.

Таким чином, складність правової кваліфікації подій, пов'язаних з незаконним обігом зброї, полягає в тому, що в Україні, в порівнянні з більшістю країн пострадянського простору, відсутній загальний закон щодо зброї. При цьому зазначимо, що нелегальна зброя та набої вважаються незаконними через те, що вони не декларовані, відсутні відповідні дозволи на зберігання, носіння, а також через їх нелегальне виготовлення або передачу. Вилучення таких зброї та набоїв може проводитися органами Національної поліції у порядку адміністративного провадження, у рамках кримінального провадження як доказ у справі, а також за рішенням суду у кримінальній справі.

Щодо цієї проблеми Ю. В. Луценко зазначає таке: Україна лишається єдиною державою у Європі, де немає закону, що урегульовує за допомогою законодавства обіг зброї та набоїв. Наразі існує лише проєкт закону, який у майбутньому повинен стати підґрунтям для правового регулювання зброї в Україні. Таке суспільно небезпечне явище, як нелегальний обіг зброї, є складним і не в повній мірі регульованим законом, тому йому потрібна постійна та системна державна політика, яка враховуватиме правове регулювання, діяльність виконавчих органів влади, а також комплекс інформаційних, запобіжних та інших заходів [4, с. 112].

Ще однією проблемою є те, що злочинні групи використовують цю зброю для інших злочинів, зокрема для браконьєрства, насильницьких злочинів тощо. Також доцільно зазначити і про загрозу національній безпеці України. Це пов'язано з тим, що нелегальний обіг зброї є не лише особливо актуальною темою через повномасштабне вторгнення країни-агресора, але й проблемою, яку часто недооцінюють і не вважають достатньо важливою сьогодні. Цю проблему можна віднести до числа поточних та прогнозованих загроз

національній безпеці та національним інтересам України, враховуючи зовнішньополітичну та внутрішню ситуацію.

Зазначимо, що багатовимірність питання незаконного обігу зброї злочинними угрупованнями спричинена багатьма чинниками. По-перше, ускладненістю простежування обігу зброї. По-друге, використанням нових шляхів розповсюдження нелегальної зброї, відсутністю правової основи, нерегулярністю кроків щодо реалізації зброї, але з довгостроковим впливом та наслідками. Варто виокремити й те, що такі злочинні групи використовують переваги технологій та при цьому користуються ще й старими каналами для здійснення злочинів. Також ці злочини вийшли на новий рівень. Це зумовлюється впливом нелегальної міграції, легалізації доходів, які незаконно отримані, розповсюдженням нових видів зброї.

Також проблемою є високий ступінь конспірації та застосування злочинними організаціями та групами сучасних технологій шифрування, тимчасових ґаджетів, анонімних месенджерів та криптовалют для грошових операцій, що робить прослідковування їхньої активності дуже складним завданням. На рахунок цього доцільно зазначає в своїй праці П. Ткаченко: «Взаємодія та співпраця злочинних груп, міжрегіональні та транснаціональні зв'язки, а також корумповані контакти роблять цю проблему ще складнішою для розкриття. Високий рівень професійності серед виконавців та використання сучасних технологій ускладнюють процес досудового розслідування, а також оперативно-розшукове забезпечення, що призводить до зростання складності протидії та запобігання організованій злочинності» [5, с. 332].

Великий обсяг незаконної зброї в Україні та легкість отримання її можуть сприяти активізації стійких злочинних груп, в тому числі транснаціональних. Особливо це стосується питань незаконного постачання зброї до України або з неї, що зараз актуально в умовах воєнного стану. Один із можливих способів вирішення «питання виявлення незаконної діяльності зазначених осіб – це підвищення співробітництва з працівниками військової служби, щоб виявити факти незаконного перевезення зброї та боєприпасів з боку військовослужбовців або демобілізованих осіб» [1, с. 527].

Отже, ефективне протистояння незаконному обігу зброї, здійсненому злочинними групами та організаціями, потребує підходу, в якому будуть поєднанні як законодавчі, так і організаційні зміни. На наше переконання, посилення кримінальної відповідальності та покращення роботи щодо розслідування таких злочинів, суттєво знизить рівень злочинності, що особливо актуально в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Гресь Ю. О. Особливості виявлення та розслідування незаконного обігу зброї та боєприпасів до неї в умовах воєнного стану. Юридичний науковий журнал. 2025. №3. С. 526–528.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001, № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002, № v0003700-02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text.

4. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. №34(73). С. 108–113.

5. Ткаченко П. Кримінологічна характеристика злочинності, яка вчиняється організованими групами та злочинними організаціями. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 3. С. 325–334.

Хандусенко Олександр Олександрович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Масштаби тяжких злочинів, скоєних під час бойових дій, виявили законодавчу недостатність Кримінального кодексу України в аспекті криміналізації міжнародних злочинів,[1] тому, якщо говорити з практичної точки зору, прийняття Римського статуту, впровадженого Законом України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року, додало принципово важливі новели: відповідальність командування (стаття 31-1 КК), що детально описує воєнні злочини та злочини проти людяності.[2] Стратегічною метою є практичне підтвердження на законодавчому рівні можливості України самостійно розслідувати та переслідувати міжнародні злочини, що по суті є взаємодоповнювальністю [2].

Положення статті 438 Кримінального кодексу («Порушення законів і звичаїв війни») традиційно також використовує еталонне моделювання, посилаючись на систему міжнародних правових конвенцій [3]. Таким чином, це ускладнює застосування цих норм, оскільки в нашому національному законодавстві не існує чітко структурованого та самодостатнього каталогу положень про

індивідуальну кримінальну відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права (МГП) [2].

Для забезпечення принципу законності та для більшої ефективності розслідувань давно на час перейти від суто довідкової моделі до систематичного викладу елементів воєнних злочинів у вигляді чіткого каталогу – за об'єктом кримінально-правового захисту (проти особи, проти власності, заборонені методи) [4].

Головне питання полягає в тому, як розрізняти законне привласнення майна в умовах збройного конфлікту та злочинне. Фактори, що впливають на кваліфікацію, включають правовий статус майна та мету, для якої здійснюється таке привласнення [2].

Проблема кваліфікації полягає в тому, щоб відокремити незаконне пошкодження майна від законного пошкодження, заподіяного внаслідок військової необхідності (супутньої шкоди). Доки стаття 438 КК не буде чітко скасована, залишається ризик неналежної криміналізації; таким чином, слідчі органи повинні розробити критерії, щоб розрізнити дії, вчинені з військової необхідності, та дії, вчинені зі злочинним наміром [3].

Стаття 31-1 Кримінального кодексу натхненна статтею 28 Римського статуту, і вона є застосовною версією як форма відповідальності за злочин шляхом бездіяльності – нездійснення належного контролю або невжиття заходів для запобігання наказу припинити злочини, скоєні підлеглими [1].

Інститут відповідальності командира не включає відповідальність за віддачу злочинного наказу. Дія віддачі наказу кваліфікується як прояв співучасті (організатор, підбурювач) та регулюється загальними нормами Кримінального кодексу [2].

Найскладніше – довести психічний стан (ст. 31-1 Кримінального кодексу). Відповідальність настає, коли є фактичне знання або обов'язок знати (тобто командир «повинен був і міг знати», що підлеглий вчинив або планує вчинити злочин). Формулювання елементів фрази «повинен був і міг знати» є доктринально складним і потребує чіткого тлумачення на основі міжнародних стандартів.

Воєнні злочини (стаття 438 Кримінального кодексу) караються під час збройного конфлікту. У випадку дій проти людяності потрібні докази того, що ці дії є частиною «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення».

Контекстуальний елемент (існування плану, політики або організаційної схеми, що заохочує напади на цивільне населення) є серйозною проблемою для національного переслідування [1]. Кваліфікація як злочину, пов'язаного з злочинністю, має більш доктринальне значення, оскільки вона доводить системний характер злочинності агресора, але вимагає доказів «схеми злочинної діяльності» на найвищому рівні [2].

Закон № 4012-IX описав елементи злочинів, пов'язаних з насильством над цивільним населенням (сексуальне насильство, поневолення, насильницьке зникнення, катування), які досі відносилися до загальних кримінальних правопорушень [2]. Фактично це створює подвійність доказів (наприклад, у випадку катування це може бути як воєнним злочином, так і злочином проти цивільного населення). Прокурорам доведеться стратегічно вибирати, що кваліфікувати. Для успішного доведення злочинів проти цивільного населення потрібні докази того, що дії були спрямовані проти цивільного населення [3].

Кримінально-процесуальний кодекс України вимагає високого стандарту доказування суб'єктивної сторони у міжнародних злочинах, і в ньому обов'язково має бути встановлено знання факту або обов'язок знати (стаття 31-1 Кримінального кодексу) [2]. Це диктує необхідність глибшого проникнення в суб'єктивну сторону, що є складним під час розслідування наказів командування [4].

Новий Закон про МКП забезпечує швидке створення уніфікованої судової практики. Касаційний кримінальний суд Верховний Суд України має надати узагальнення та чіткі роз'яснення прийняттєвідмовним елементам (наприклад, критерії для «зобов'язання до знання») на підставі міжнародних прецедентів [3].

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді // Право України. № 5. С. 85–100.

2. Новгородська Д., Любавіна В. Актуальні проблеми кваліфікації воєнних злочинів в Україні // Молодий вчений. 2024. № 7 (131). С. 177–180.

3. Орлов Ю. В. Окремі проблеми кваліфікації воєнних злочинів, що заподіюють шкоду власності // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2025. Том 34, № 1.

4. Задоя К. П. Проблеми юридичної природи інституту кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників (командної відповідальності) // Юрид. наук. електрон. журн. 2025. № 6. С. 174–176.

5. Шевченко В. О. Проблеми розмежування воєнних злочинів і злочинів проти людяності // Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. доп. наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків: ХНУВС, 2023. С. 251–254.

Хилобокий Максим Олександрович,
курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зозуля Олександр Ігорович,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ГОТУВАННЯ ТА ЗАМАХУ

Стадії вчинення кримінального правопорушення є важливою категорією кримінального права, що відображає процес поступової реалізації злочинного наміру. Цей інститут відіграє фундаментальну роль у кваліфікації кримінально протиправних діянь, зумовлює особливості кримінальної відповідальності на кожному з етапів злочинної діяльності. Проблематика стадій полягає не лише у формальному визначенні меж кожної з них, але й у забезпеченні належної юридичної оцінки діянь особи, яка не завершила кримінальне правопорушення через об'єктивні або суб'єктивні причини. Саме тому, незважаючи на усталену законодавчу регламентацію, питання правильної кваліфікації готування та замаху на кримінальне правопорушення залишається гостро актуальним як у теорії, так і на практиці.

Відповідно до положень Кримінального кодексу України [1], стадії вчинення кримінального правопорушення охоплюють готування, замах і закінчене правопорушення. Кожна з них характеризується рівнем реалізації умислу, характером діянь та наслідків, що виникають або могли би виникнути. Готування до кримінального правопорушення являє собою початковий етап злочинної діяльності, що виражається в підготовчих діях: підборі або пристосуванні знарядь і засобів, усуненні перешкод, пошуку співучасників або змові. Особливість готування полягає в тому, що особа ще не приступає до безпосереднього посягання на об'єкт охорони, однак її дії вже вказують на намір вчинити протиправне діяння. Цей момент викликає серйозні дискусії у правовій науці, оскільки відокремлення підготовчих дій від звичайної побутової або професійної діяльності іноді ускладнене, а тому існує небезпека необґрунтованої криміналізації поведінки особи. Наприклад, саме придбання певного знаряддя може бути легальним, однак у поєднанні з іншими обставинами набуває ознак готування.

Як відзначає Д.О. Большаков, готування до кримінального правопорушення чітко відрізняється від виявлення наміру. Виявлення

наміру не підпадає під поняття кримінально-правових відносин. Слід відрізняти виявлення наміру від погрози, оскільки погроза – це дії, які пов'язані із впливом на психіку людини і тому вони караються чинним законодавством, як самостійні, закінчені склади кримінальних правопорушень [2, с. 12]. Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що виявлення наміру, тобто внутрішнє рішення особи вчинити кримінальне правопорушення, ще не породжує кримінально-правових наслідків, оскільки згідно з принципом «Cogitationis poenam nemo patitur» («Ніхто не підлягає покаранню за думки») самі по собі думки не караються. Наприклад, якщо особа просто обмірковує вчинення крадіжки, не вчиняючи жодних підготовчих дій, це не становить складу кримінального правопорушення.

Відповідно до статті 15 Кримінального кодексу України замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі [1].

У науковій літературі замах визначається як умисне створення особою умов для виконання злочину, яке пов'язане із умисними діями (бездіяльністю), які безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення, якщо при цьому воно не було доведено до кінця через обставини, які не залежать від цієї особи [3, с. 42]. Дане визначення замаху комплексно відображає суть цієї стадії кримінального правопорушення як форми реалізації умислу. Важливо, що акцент зроблено на двох ключових аспектах: 1) наявність безпосередньо спрямованих умисних дій (або бездіяльності), які мають на меті вчинення кримінального правопорушення; 2) наявність незалежних від волі особи обставин, які перешкодили доведенню кримінального правопорушення до кінця, що дозволяє чітко розуміти відмінність між готуванням і замахом.

Згідно чинного кримінального законодавства закінчений замах на вчинення кримінального правопорушення передбачає, що особа виконала всі дії, які вважала необхідними, але кримінальне правопорушення не було закінчено з незалежних від її волі причин. У свою чергу замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця. Як стверджує з цього приводу А.В. Горностай, вивчення матеріалів судово-слідчої практики виявило, що в багатьох кримінальних провадженнях за звинуваченням у замаху на злочин органи слідства та суди в процесуальних документах не зазначають вид замаху, тобто не посилаються на

частину 2 чи 3 ст. 15 КК України. Загалом, кваліфікуючи вчинене, вони вказують ст.15 без зазначення частини або посилаються на ч. 1 ст. 15 КК України, визначаючи, що це замах на злочин, але без вказівки, який саме – закінчений чи незакінчений [4, с. 111]. Ігнорування точності у кваліфікації дій, пов'язаних із замахом на кримінальне правопорушення свідчить про формалізм та недостатнє розуміння змісту правових категорій в судово-слідчій практиці.

Варто також зазначити, що не всі кримінальні правопорушення можуть мати стадії готування або замаху. Так, кримінальні правопорушення, які вчиняються раптово, внаслідок афекту або емоційного збудження, не передбачають попередніх стадій. Наприклад, умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання виникає без попереднього планування, і тому готування до нього юридично неможливе. Це демонструє важливість розмежування складів кримінальних правопорушень на матеріальні та формальні, а також врахування психоемоційного стану суб'єкта.

Отже, стадії вчинення кримінального правопорушення є не лише теоретично важливою конструкцією, а й мають істотне практичне значення у кваліфікації діянь, визначенні ступеня вини, меж відповідальності та можливості звільнення особи від неї. Готування і замах – це не лише етапи кримінально протиправної діяльності, а й правові індикатори наміру, ступеня його реалізації та суспільної небезпеки. Проблеми, пов'язані з їх розмежуванням, інтерпретацією та доказуванням, залишаються актуальними і вимагають комплексного підходу – як на рівні законодавства, так і у практиці його застосування. Вдосконалення законодавчих норм, поглиблення наукових досліджень і розвиток єдиної судової практики мають стати ключем до вирішення цих проблем і забезпечення ефективного функціонування інституту стадій кримінального правопорушення в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний вісник України. 2001. № 21. Ст. 920.

2. Большаков Д. О. Кримінально-правова характеристика стадій злочину: автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»: спец. 081 «Право». Миколаїв, 2021. 18 с.

3. Щутяк Л. С. Кримінальна відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2012. 201 с.

4. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2011. 205 с.

Хізанов Олексій Дмитрович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Колісник Сергій Анатолійович,
старший викладач кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЕКОЦИДУ, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ОСІБ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України спричинила безпрецедентні наслідки для довкілля. Природне середовище стало одночасно жертвою та об'єктом впливу воєнних дій. Руйнування промислових підприємств, складів паливно-мастильних матеріалів, гідротехнічних споруд і лісових екосистем призвело до довготривалих змін у водних, ґрунтових і повітряних системах. Підрив греблі Каховської ГЕС у червні 2023 року став одним із наймасштабніших екологічних злочинів у сучасній історії України. Наслідком стало знищення природних біотопів Нижнього Дніпра, отруєння води паливно-мастильними матеріалами та загибель значної кількості водних і наземних видів [1, с. 102–103]. За даними українських і міжнародних організацій, ця подія спричинила довготривалу деградацію ґрунтів, підтоплення територій і загрозу питному водопостачанню цілих регіонів. Такі факти свідчать, що питання кваліфікації дій, спрямованих на масове знищення природного середовища, не може залишатися суто політичним чи моральним – воно має отримати чітку правову оцінку в межах кримінального провадження за національним та міжнародним правом.

Відповідно до Кримінального кодексу України, екоцид належить до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Згідно зі статтею 441, до екоциду належать дії, що полягають у масовому знищенні рослинного чи тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів, а також вчиненні інших дій, здатних спричинити екологічну катастрофу [2]. Для встановлення складу цього правопорушення слід визначити його основні елементи. Об'єктом є екологічна безпека як складова національної безпеки, а також право кожної людини на безпечне довкілля. Об'єктивна сторона полягає у діях, що мають масштабний характер та спрямовані на знищення або забруднення природних ресурсів. Для кваліфікації достатньо довести не лише факт настання катастрофічних наслідків, а й наявність реальної загрози їх настання. Суб'єктом є будь-яка осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного

віку. Суб'єктивна сторона виражається у формі прямого або непрямого умислу – особа усвідомлює шкідливий характер дій і свідомо допускає їхні наслідки. Такий підхід дозволяє розглядати екоцид як умисне діяння, спрямоване на підрив екологічної рівноваги [3, с. 48–49]. Кваліфікація має відрізнятися від звичайних екологічних злочинів масштабом, тривалістю наслідків і небезпекою для життя людей.

В умовах війни розслідування кримінальних проваджень за фактом екоциду має враховувати норми міжнародного гуманітарного права. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року забороняє застосовувати методи ведення війни, які можуть призвести до широкої, довгочасної або серйозної шкоди природному середовищу [5, ст. 35]. Цей документ також забороняє напади на об'єкти, що містять небезпечні сили, такі як греблі чи атомні електростанції. Конвенція 1976 року про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD) доповнює цю заборону, встановлюючи обов'язок держав не застосовувати технології, здатні штучно змінювати природні процеси. Ці норми створюють міжнародну базу для кваліфікації дій, які спричинили масштабне забруднення чи руйнування екосистем. Порушення таких положень може бути розцінене як воєнний злочин, а в окремих випадках – як злочин проти людяності, якщо дії спрямовані на залякування цивільного населення або мають системний характер.

Окрему загрозу створюють систематичні удари рф по енергетичних об'єктах, що забезпечують зовнішнє електроживлення атомних електростанцій. Від'єднання АЕС від стабільних ліній електропередач змушує переходити на резервні джерела живлення, що ставить під ризик роботу систем охолодження реакторів і басейнів витримки відпрацьованого палива. Така тактика створює передбачувану небезпеку втрати контролю над критичними процесами та можливого викиду радіонуклідів. У межах кримінального провадження ці дії підлягають оцінці як умисне створення реальної загрози екологічної катастрофи, що відповідає ознакам екоциду за ст. 441 КК України, а також можуть кваліфікуватися за нормами про порушення законів та звичаїв війни, коли встановлено і доведено цілеспрямованість ударів [4, с. 183–184].

Ключова складність притягнення винних до кримінальної відповідальності за екоцид полягає у встановленні причинного зв'язку між діями осіб і екологічними наслідками, а також у доведенні умислу. Необхідно визначити, хто віддав наказ про застосування зброї або підрив небезпечного об'єкта, хто забезпечував його виконання, а також які наслідки ці рішення спричинили. У межах кримінального провадження це можливо через аналіз службових документів, наказів, перехоплень, показань свідків, публічних заяв і технічних даних. Важливе значення мають результати екологічних, інженерних та судово-технічних експертиз. Вони дозволяють підтвердити характер пошкоджень, визначити площу ураження, обсяг забруднення та період

відновлення екосистем. До доказів можуть долучатися супутникові знімки, карти поширення забруднювачів, дані спостережень за станом ґрунтів, води й атмосфери. Комплексний аналіз допомагає показати, що дії, вчинені за наказом військового чи політичного керівництва рф, мали передбачувані наслідки, отже, були умисними.

Національне законодавство України передбачає процесуальні можливості для розслідування екоциду навіть за відсутності обвинувачених. Кримінальний процесуальний кодекс передбачає спеціальне досудове розслідування, коли особа перебуває на окупованій території або поза межами держави. Це дає змогу документувати злочин, збирати докази та формувати обвинувачення для подальшої передачі до міжнародних судових інстанцій [1, с. 102–103]. Українські правоохоронні органи співпрацюють із Європолом, Євроюстом, Міжнародним кримінальним судом та екологічними організаціями, які мають технічні ресурси для аналізу даних із супутників, екологічних сенсорів і лабораторій. Міжнародне партнерство забезпечує не лише доступ до доказів, а й підвищує довіру до результатів розслідування, що є важливим для подальшого розгляду в міжнародних судах.

Перспективи розслідування та кваліфікації екоциду залежать від розвитку правозастосовної практики. В Україні вже відкрито десятки кримінальних проваджень за фактами масового знищення природних ресурсів і забруднення довкілля, зокрема після підриву Каховської ГЕС та обстрілів промислових підприємств. Поступове формування доказової бази дає змогу створити юридичний фундамент для притягнення до відповідальності організаторів і виконавців цих дій. На міжнародному рівні Україна послідовно виступає за визнання екоциду окремим злочином у системі міжнародного кримінального права, що стане запобіжником для майбутніх воєнних конфліктів. Чітка кваліфікація дій, які призводять до руйнування довкілля, сприяє зміцненню принципу невідворотності покарання та формує новий стандарт правосуддя, у якому природне середовище визнається цінністю, рівнозначною життю людини та миру.

Список використаних джерел

1. Пєтков В. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: правовий аналіз і перспективи вдосконалення законодавства // Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. – 2024. – Спеціальний випуск № 1 (132). С. 102–107. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-5-16.

2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

3. Бриньзанська О. В. Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2023. Вип. 16 (28). С. 48–56. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.16.28.48-56.

4. Березняк В. С., Рукіна Д. О. Окремі питання кримінально-правової кваліфікації екоциду // Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 1 (128). С. 183–188.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199.

Циба Нікіта Романович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ (СТ. 212 КК УКРАЇНИ): СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Проблематика ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) традиційно посідає важливе місце у системі забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки безпосередньо впливає на стабільність бюджетної системи, конкурентне середовище та економічну безпеку країни. Це явище притаманне всім без винятку державам, незалежно від рівня їх економічного розвитку, а тому є глобальною проблемою, яка щорічно зумовлює суттєві фіскальні втрати. Особливо гостро питання платіжної дисципліни постає в Україні, де сплата податків відповідно до статті 67 Конституції України визнається конституційним обов'язком кожного громадянина та суб'єкта підприємницької діяльності [1].

Починаючи з 1991 року, податкова дисципліна в Україні залишалася невід'ємною умовою належного функціонування бюджетної системи, оскільки саме за рахунок податків наповнюються державний та місцеві бюджети, що забезпечують виконання функцій держави. У зв'язку із повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України у 2022 році ця проблема набула особливої актуальності: суттєве падіння економічної активності, виїзд за кордон мільйонів громадян та скорочення кількості великих платників податків, у тому числі внаслідок переміщення IT-сектора, істотно вплинули на надходження до бюджетів. У цих умовах відповідальне ставлення бізнесу та громадян до виконання податкових зобов'язань стало визначальним чинником економічної стійкості держави.

Ухилення від сплати податків має багатовимірний негативний ефект, що проявляється у зменшенні доходів бюджетів, викривленні конкурентного середовища, поширенні тіньового сектору та корупційних практик, відтоку капіталу і зниженні довіри до державних інституцій. Наявність значних обсягів тінізації економіки створює нерівні умови для сумлінних платників, стимулює недобросовісну поведінку та обмежує можливості держави фінансувати ключові сфери суспільного життя, такі як оборона, медицина, освіта та інфраструктура.

Кримінально-правове регулювання відповідальності за ухилення від сплати податків в Україні ґрунтується на положеннях статті 212 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у значних, великих або особливо великих розмірах. Попри поширені дискусії, ця стаття не була декриміналізована, хоча у 2019 році законодавець здійснив її суттєву гуманізацію, прийнявши Закон України від 18 вересня 2019 р. № 101-IX. Зазначені зміни привели до істотного підвищення порогових сум матеріальної шкоди, з яких настає кримінальна відповідальність, що дало підстави характеризувати реформу як часткову декриміналізацію [3].

Станом на 2025 рік значний розмір у розумінні частини першої статті 212 КК України становить 4 542 000 грн, великий розмір – 7 570 000 грн, а особливо великий – 10 598 000 грн, що відповідає трикратному, п'ятикратному та семикратному розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, визначеного у кратності до прожиткового мінімуму, встановленого пунктом 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України [2].

Важливим напрямом гуманізації стало також виключення позбавлення волі як основного виду покарання за частиною третьою статті 212 КК України та встановлення замість нього штрафу. Така зміна зумовила обмеження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо осіб, яким повідомлено про підозру за вказаною статтею, а запобіжним заходом фактично став переважно заставний механізм. Водночас у разі відмови добровільно усунути шкоду, завдану державі, матеріали кримінального провадження підлягають скеруванню до суду з обвинувальним актом, що повністю узгоджується з вимогами статті 291 КПК України [4].

Однією з ключових рис правового регулювання відповідальності за ухилення від сплати податків є закріплення у частині четвертій статті 212 КК України спеціальної підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Закон передбачає повне звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою, другою та третьою статті 212 КК України, за умови якщо особа до моменту притягнення до кримінальної відповідальності повністю сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала завдану державі шкоду, включаючи фінансові санкції та пеню. Обов'язковими умовами такого

звільнення є відсутність судимості за аналогічне правопорушення у минулому та повне усунення наслідків правопорушення до моменту фактичного притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Правозастосовна практика засвідчує, що положення частини четвертої статті 212 КК України має виразний стимулюючий характер, сприяючи добровільному відшкодуванню завданої шкоди та збільшенню бюджетних надходжень. Проте закон прямо встановлює, що списання або реструктуризація податкової заборгованості відповідно до спеціальних законів не є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності, якщо йдеться про зобов'язання, не відображені у податковій звітності на момент набрання чинності такими актами. Це узгоджується з загальними принципами податкового законодавства, закріпленими у статті 4 Податкового кодексу України, зокрема принципами рівності платників та невідворотності відповідальності [5].

Таким чином, сучасне кримінально-правове регулювання відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) демонструє поєднання карального та стимулюючого підходів, спрямованих на забезпечення фіскальної дисципліни та мінімізацію тіньових проявів в економіці. Умови воєнного стану та післявоєнного відновлення лише підсилюють важливість ефективного правозастосування у сфері протидії ухиленню від податків, оскільки належне наповнення бюджетів є фундаментом економічної стійкості та обороноздатності держави. Водночас гуманізація кримінальної відповідальності та надання особі реальної можливості уникнути кримінального переслідування за умови відновлення порушених інтересів держави відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінальної політики та є невід'ємною складовою європейських стандартів кримінальної юстиції.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України від 18 вересня 2019 р. № 101-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/4651-17.

5. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

Шавалюк О. Л. Ю.,
здобувач Львівського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Винник Анна Олегівна,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК КВАЛІФІКАЦІЙНА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Дисципліна кримінально-правової кваліфікації є однією з ключових у системі юридичних наук, оскільки вона спрямована на правильне застосування норм кримінального права до конкретних суспільно небезпечних діянь. У контексті умисного вбивства, передбаченого статтею 115 Кримінального кодексу України, особлива увага приділяється кваліфікуючим ознакам, які обтяжують відповідальність і впливають на тяжкість покарання. Однією з таких ознак є особлива жорстокість, яка вказує на підвищений ступінь суспільної небезпеки діяння та особи винного. Проте поняття особливої жорстокості залишається одним із найбільш дискусійних у теорії та практиці кримінального права, що зумовлює проблеми його розмежування від інших форм умисного вбивства. Дана тема має важливе значення для забезпечення єдності правозастосування та уникнення помилок у кваліфікації, що можуть призвести до порушення принципів законності та справедливості.

Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства закріплена в пункті 4 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України. Ця ознака передбачає вчинення вбивства способом, який характеризується винятковою безжальністю, нелюдськістю або заподіянням потерпілому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. У науковій літературі особлива жорстокість розглядається як сукупність об'єктивних і суб'єктивних елементів, що вказують на специфічний спосіб вчинення злочину та психологічне ставлення винного до своїх дій. Об'єктивна сторона проявляється у виборі способу вбивства, який спричиняє тривалі або надзвичайно інтенсивні страждання потерпілого перед смертю. Суб'єктивна сторона пов'язана з усвідомленням винним характеру своїх дій та бажанням або свідомим допущенням заподіяння таких страждань [3, с. 176].

Проблема розмежування особливої жорстокості від інших кваліфікованих видів умисного вбивства полягає в неоднозначності тлумачення цього поняття. Законодавець не надає чіткого визначення особливої жорстокості, що ускладнює її відмежування від звичайного умисного вбивства або вбивства, вчиненого з іншими обтяжуючими

обставинами, наприклад, з мотивів помсти чи користі. У доктрині кримінального права України пропонуються різні підходи до розуміння цього терміну. Деякі автори вважають, що особлива жорстокість має бути пов'язана виключно з фізичними стражданнями потерпілого, тоді як інші наголошують на необхідності врахування психологічного аспекту, такого як приниження гідності чи залякування. Наприклад, нанесення численних тілесних ушкоджень, використання вогню, кислоти чи тривале знущання над жертвою можуть свідчити про особливу жорстокість. Проте не кожен випадок заподіяння множинних ушкоджень автоматично кваліфікується за цією ознакою, оскільки вирішальним є намір винного та характер страждань потерпілого [1, с. 300–301].

Одним із ключових аспектів аналізу особливої жорстокості є спосіб вчинення злочину. Спосіб, який обирає винний, має відображати його намір не лише позбавити життя, а й завдати потерпілому додаткових страждань. Наприклад, використання гострих предметів для нанесення множинних ударів у життєво важливі органи може свідчити про особливу жорстокість, якщо кількість і характер ушкоджень перевищують необхідні для настання смерті. Водночас швидке позбавлення життя, навіть із застосуванням насильства, не завжди підпадає під цю ознаку, якщо страждання потерпілого не були тривалими чи надмірними. У цьому контексті виникає проблема оцінки тривалості страждань. У літературі зазначається, що тривалість не є єдиним критерієм, оскільки навіть короткочасні, але надзвичайно інтенсивні страждання можуть свідчити про особливу жорстокість [1, с. 301].

Суб'єктивна сторона злочину також відіграє важливу роль у кваліфікації. Особлива жорстокість передбачає наявність прямого умислу не лише на позбавлення життя, а й на заподіяння страждань. Це означає, що винний усвідомлює, що обраний ним спосіб спричинить потерпілому особливі муки, і бажає або свідомо допускає їх настання. У деяких випадках виникають труднощі з доведенням такого наміру, особливо якщо дії винного були імпульсивними чи не мали чітко вираженого мотиву. Наприклад, вбивство, вчинене в стані афекту, може супроводжуватися насильством, яке зовні нагадує особливу жорстокість, але відсутність умислу на заподіяння страждань виключає кваліфікацію за цією ознакою.

Ще однією проблемою є відмежування особливої жорстокості від інших кваліфікуючих ознак, передбачених частиною 2 статті 115 Кримінального кодексу України. Наприклад, вбивство, вчинене з корисливих мотивів, із хуліганських мотивів чи щодо кількох осіб, може супроводжуватися діями, які на перший погляд вказують на особливу жорстокість. У таких випадках необхідно ретельно аналізувати, чи є особлива жорстокість самостійною ознакою, чи вона є лише супутнім елементом іншого кваліфікованого виду вбивства. Наприклад, вбивство з корисливих мотивів може бути вчинене способом, що не спричиняє особливих страждань, а тому кваліфікація за пунктом 4 частини 2 статті 115 буде помилковою. Аналогічно,

вбивство кількох осіб може включати елементи насильства, але якщо страждання потерпілих не були тривалими чи надмірними, ознака особливої жорстокості не застосовується [2, с. 594].

У доктрині також звертається увага на необхідність врахування індивідуальних характеристик потерпілого при кваліфікації. Наприклад, вбивство дитини, особи похилого віку чи особи з обмеженими фізичними можливостями може сприйматися як особливо жорстоке через підвищену вразливість таких потерпілих. Проте законодавство не містить прямої вказівки на те, що вразливість потерпілого є обов'язковою умовою для визнання вбивства особливо жорстоким. Це породжує дискусії щодо того, чи слід враховувати такі характеристики як об'єктивний критерій, чи обмежуватися аналізом дій винного та їх наслідків [2, с. 595].

У контексті міжнародного досвіду варто зазначити, що в кримінальному законодавстві інших країн також виникають аналогічні проблеми. Наприклад, у деяких правових системах особлива жорстокість розглядається як обтяжуюча обставина, але її визначення часто залежить від конкретних обставин справи. У країнах загального права, таких як Великобританія, акцент робиться на намірі винного та характері заподіяних страждань, тоді як у країнах континентального права, таких як Німеччина, більша увага приділяється об'єктивним ознакам, таким як спосіб вчинення злочину. Порівняльний аналіз дозволяє припустити, що в Україні доцільно було б розробити більш чіткі критерії кваліфікації особливої жорстокості, можливо, шляхом внесення роз'яснень до нормативних актів або розробки відповідних методичних рекомендацій.

Отже, особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства є складним і багатогранним поняттям, яке вимагає комплексного підходу до його тлумачення та застосування. Основними проблемами розмежування є відсутність чіткого законодавчого визначення, труднощі з оцінкою суб'єктивного наміру винного, а також необхідність відмежування від інших кваліфікованих видів умисного вбивства. Вирішення цих проблем можливе шляхом удосконалення доктринальних підходів, уніфікації критеріїв оцінки та врахування міжнародного досвіду. Тільки за таких умов можна забезпечити єдність правозастосування та відповідність кваліфікації принципам законності та справедливості.

Список використаних джерел

1. Акимова А. С. Особлива жорстокість як спосіб вчинення злочинних посягань. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 300–301.

2. Смілянський, Я. Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. Форум права. 2009. № 3. С. 591–596. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09cjgouv.pdf.

3. Шалгунова С. А., Мальована Л. В. Поняття й ознаки жорстокості в кримінальному праві та законодавстві України. Право і суспільство. 2015. № 3. С. 172–181.

Шаталінська Марія Вячеславівна,
аспірант кафедри оперативно-розшукової
діяльності та національної безпеки
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ СЛУЖБОВІ ОСОБИ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Сьогодні енергетична система України є критично важливою складовою національної безпеки та економіки держави. Економічною надбудовою над технічною інфраструктурою енергетичної системи є енергетичний ринок, який забезпечує ефективний розподіл ресурсів, конкуренцію між учасниками та адаптацію до змін зовнішнього середовища. У свою чергу енергетична система є матеріальною основою функціонування ринку, визначаючи його технічні можливості, стабільність і надійність.

В умовах сучасних викликів, зокрема протидії збройної агресії рф проти України та гібридних загроз, питання кримінально-правової охорони енергетичного ринку набуває особливої актуальності. Дослідження об'єкта кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами в енергетичній сфері, є важливим для правильної кваліфікації злочинів та забезпечення ефективного захисту суспільних правовідносин у цій галузі.

До складу енергетичного ринку в Україні входить декілька ключових сегментів: ринок електроенергії, ринок природного газу, ринок теплової енергії, ринок нафтопродуктів, ринки відновлюваних джерел енергії та послуг балансування. На енергетичному ринку одними з найбільш небезпечних є кримінальні правопорушення, вчинені службовими особами. Зокрема, ті, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 222^2 «Маніпулювання на енергетичному ринку» та 232^3 «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів» КК України. Ми погоджуємось з науковцями, які зазначають, що суб'єктом цих правопорушень є службова особа учасника енергетичного ринку, хоча безпосереднє розуміння диспозиції ст. 222^2 дає підстави вести мову про те, що він загальний, адже у нормі відсутня пряма вказівка на ознаки спеціального суб'єкта цього діяння. Водночас, аналіз ознак маніпулювання на енергетичному ринку доводить протилежне [1].

Вчинення зазначених кримінальних правопорушень службовими особами надають діянням характеру більшої суспільної небезпеки за наступних причин:

– високий рівень латентності, складна організаційна структура, у випадку вчинення діянь у складі злочинних груп, та значний суспільний резонанс, оскільки посягають на стратегічну сферу економіки та енергетичну безпеку держави;

– енергетичний ринок більш чуттєвий до діянь, що вчиняються зсередини, особливо службовими особами, які мають більше

можливостей для цього, порівняно з іншими суб'єктами кримінальних правопорушень;

– порушення на енергетичному ринку, спровоковані протиправними діяннями службових осіб, створюють загрозу для життя та здоров'я населення, зокрема, через припинення енергопостачання лікарень, систем життєзабезпечення, завдають значних економічних збитків державі та суб'єктам господарювання;

– деструктивні процеси, що виникають на енергетичному ринку під впливом протиправних діянь службових осіб порушують економічну та енергетичну безпеку держави, а також можуть призвести до техногенних катастроф;

– розбалансованість енергетичного ринку в умовах воєнного стану підриває обороноздатність держави.

Характерними особливостями службових осіб, що вчиняють досліджувані кримінальні правопорушення, можна визнати те, що їм притаманний високий рівень професійної підготовки. Зазначене обумовлене тим, що перебування на певних посадах, що створюють можливість вчинювати діяння на енергетичному ринку, потребує володіння спеціальними знаннями у сфері енергетики, фінансів, регулювання. А це, у свою чергу, надає можливість розробляти та втілювати у життя складні схеми ухилення від відповідальності, зокрема, використовуючи прогалини в чинному законодавстві.

В контексті досліджуваної проблематики важливим є розуміння, що у службових осіб які є суб'єктами згаданих кримінальних правопорушень наявний доступ до внутрішньої інформації, управлінських важелів та спроможності впливати на ринкові процеси у власних інтересах або в інтересах третіх осіб. Зокрема, такі особи можуть використовувати службове становище для створення штучного дефіциту, маніпулювання цінами, затримки постачання або формування фіктивних обсягів споживання. Внаслідок чого відбувається порушення принципу прозорості ринку та виникає зневіра з боку суспільства до ефективності механізмів державного регулювання.

Враховуючи викладене та надзвичайну важливість стабільності енергетичного ринку України в умовах протидії повномасштабному вторгненню рф необхідним є посилення контролю за діяльністю службових осіб, впровадження механізмів прозорого моніторингу ринку та підвищення ефективності правозастосування.

Список використаних джерел

1. Вознюк А.А., Каменський Д.В. Маніпулювання на енергетичному ринку: актуальні питання кримінальної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8.

Шехтер Сергій Сергійович,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Питання кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України має давню історико-правову традицію, витоки якої простежуються ще за часів Київської Русі, коли контроль за переміщенням населення був важливим елементом забезпечення територіальної цілісності, підтримання правопорядку та політичної стабільності держави.

Упродовж наступних історичних епох підходи до правового регулювання прикордонної безпеки та оцінки суспільної небезпечності незаконного перетину кордону зазнавали суттєвих трансформацій, що відображали зміни у сфері державної безпеки, міграційної політики та міжнародних відносин. У сучасних умовах ця проблематика набуває особливої гостроти, з огляду на збройну агресію російської федерації та, наслідково, інтенсифікацію міграційних процесів.

Поняття незаконного переміщення осіб через державний кордон України на сьогодні включає такі два основні види, як: залишення особою території однієї держави та її переміщення на територію іншої без належних документів або дозволу. Найпоширенішою формою є незаконний перетин державного кордону, що карається адміністративно за статтею 204-1 КУпАП, тоді як незаконне переправлення осіб через кордон підлягає кримінальній відповідальності за статтею 332 КК України; при цьому переправлені особи несуть лише адміністративну відповідальність, оскільки їхні дії стосуються безпосередньо перетину кордону, а інші учасники реалізують об'єктивну сторону злочину [1].

Кримінальну відповідальність за організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон та керівництво такими діями було вперше введено в КК України 28.12.1960, після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією» №2247-III від 18.01.2001 [2]. Стаття 75 КК України від 28.12.1960 передбачала кримінальну відповідальність за перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску без необхідних документів або дозволу відповідних органів протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке діяння. Як кваліфікуючу ознаку встановлювалась судимість за злочин, передбачений цією статтею, хоча випадки реального притягнення до відповідальності за цю статтю були рідкісними.

До 2004 року чинний КК України містить аналогічний склад злочину в статті 331 КК, але ще до його прийняття були пропозиції

декриміналізувати такі діяння. Зрештою, стаття була виключена на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» № 1723-IV від 18.05.2004, яким незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України було перекваліфіковано на статтю 204-1 КУпАП [1].

Разом з тим, стаття 332 нового КК України від 05.04.2001 закріпила кримінальну відповідальність не тільки за організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України та керівництво такими діями, а й за саме незаконне переправлення осіб через державний кордон, а також за сприяння цьому через поради, вказівки, надання засобів або усунення перешкод.

Науковці вказують, що кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з незаконною міграцією, тривалий час мала тенденцію до пом'якшення та лібералізації, проте останніми роками спостерігається протилежна тенденція - посилення відповідальності за порушення прикордонного режиму, що відображає зміну державної політики у сфері забезпечення безпеки кордонів [2].

Так, по-перше, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15.04.2014 КК України було доповнено статтею 332-1 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї». У зазначеній нормі було криміналізовано порушення встановленого порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію або виїзду з неї, якщо такі дії вчиняються з метою заподіяння шкоди інтересам держави. Кримінально караними також були визначені ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, а також дії, вчинені організованою групою. Згодом, Законом України № 2599-VIII від 18.10.2018 було запроваджено кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону, що включає дії, вчинені з метою заподіяння шкоди інтересам держави, перетин кордону особами, яким заборонено в'їзд, або представниками силових органів держави-агресора, здійснені поза пунктами пропуску, у пунктах пропуску без документів або з використанням недостовірних документів, доповнивши КК України статтею 332-2.

21.08.2025 Кабінет Міністрів України ініціював до розгляду Верховною Радою України проєкт Закону № 13673 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо відповідальності за правопорушення, пов'язані з перетинанням державного кордону України» [3]. У законопроєкті пропонується доповнити статтю 332 Кримінального кодексу України, яка регулює незаконне переправлення осіб через державний кордон, новою кваліфікуючою ознакою - вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану; встановити

кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону в умовах воєнного або надзвичайного стану поза пунктами пропуску, за перешкоджання облаштуванню прикордонної інфраструктури, її пошкодження або знищення, а також за порушення призовником, військовозобов'язаним чи резервістом встановленого строку перебування за межами України; окрім того, передбачено визначення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за відповідними нормами та запровадження спеціального досудового розслідування за цими статтями.

Таким чином, законопроєктом пропонується встановити, що перетинання або спроба перетинання державного кордону України в умовах воєнного чи надзвичайного стану будь-яким способом поза пунктами пропуску, а також у пунктах пропуску – без належних документів, із використанням підробленого документа, документа з недостовірними персональними даними чи без дозволу уповноважених органів влади – карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років [3]. Проте, на момент проведення даного наукового дослідження картка законопроєкту відображає статус «Надано для ознайомлення» (25.08.2025), і стан її подальшого опрацювання наразі не містить оновленої інформації.

Отже, кримінальна відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України має глибокі історико-правові корені та зазнала значної еволюції під впливом трансформацій соціально-політичних умов і безпекових викликів. Сучасне законодавство поєднує історичні традиції з актуальними завданнями захисту державного суверенітету та протидії незаконній міграції, забезпечуючи комплексний правовий механізм правового регулювання. У перспективі розвиток правового регулювання передбачає подальше удосконалення кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України та її адаптацію до сучасних загроз, міжнародних стандартів і потреб національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Кібальник С. О. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон України : дис. д-ра філософії в галузі права : 081 Право. Харків, 2020. 260 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/05/Дисертація-Кібальник.pdf.

2. Кравчук П. Ю., Нагалка Я. Я. Історичні основи становлення відповідальності за незаконні перетин та переправлення осіб через державний кордон. Наукові перспективи. 2025. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-649-658.

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо відповідальності за правопорушення, пов'язані з перетинанням державного кордону України : Картка Законопроєкту № 13673 від 21.08.2025 URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57168.

Щербіцький Богдан Володимирович,
слухач магістратури Донецького
національного університету
імені Василя Стуса
Науковий керівник:
Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, доктор
юридичних наук, професор

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 240 КК

Предметом злочину, передбаченого ст. 240 Кримінального кодексу України (далі – КК України) в частині порушення правил охорони або використання надр є надра, в частині незаконного видобування корисних копалин місцевого значення – такі копалини у значному розмірі, а в частині незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення – такі копалини.

Надрами визнається частина земної кори, що розташована під поверхнею суходолу та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (ст. 1 КУпН). Це – об'ємно-площинний простір, що містить корисні копалини, порожні породи, рідкісні мінералогічні, палеонтологічні утворення, ділянки такого простору, які виступають у вигляді природних та техногенних порожнин, ділянки, що використовуються з метою чи без мети видобування корисних копалин, тощо [1, с. 165].

Надра відповідно до ч. 1 ст. 14 КУпН надаються у користування для: геологічного вивчення, у тому числі дослідно-промислової розробки, корисних копалин з подальшим видобуванням корисних копалин (промисловою розробкою родовищ); видобування корисних копалин; будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, перелік яких встановлюється КМУ, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод, отримання геотермальної енергії (теплової енергії надр), експлуатації підземних споруд, пов'язаної із запобіганням підтопленню навколишнього природного середовища внаслідок закриття шахт; створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади) (крім нафтогазоносних надр); виконання робіт (провадження діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції. Відповідно, порушити правила охорони або використання надр особа може й у випадку, коли вона не здійснює

видобування корисних копалин (наприклад, якщо з порушенням встановленого порядку проводиться геологічна розвідка надр, які не містять корисних копалин) [1, с. 166].

Корисні копалини – це природні мінеральні утворення органічного і неорганічного походження у надрах, зокрема будь-які підземні води, а також техногенні мінеральні утворення в місцях видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини, які можуть бути використані у сфері матеріального виробництва і споживання безпосередньо або після первинної переробки (пп. 14.1.91 п. 14.1 ст. 14 ПК України). Корисні копалини належать до непоновлюваних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких є значно меншою, ніж швидкість їх споживання людиною.

У ст. 240 КК України йдеться про видобування корисних копалин, звідки випливає, що в цьому разі мається на увазі вилучення корисних копалин (причому як загальнодержавного, так і місцевого значення) передусім із місць їх природного знаходження (залягання) [1, с. 167].

Корисними копалинами місцевого значення визнаються корисні копалини, які виступають сировиною для хімічних меліорантів ґрунтів (вапняк, гажа, гіпс, сапропель), будівельного вапна та гіпсу (гіпс, вапняк, крейда), а також сировина піщано-гравійна (пісок) та цегельно-черепична (суглинок, суписок), тоді як ***корисними копалинами загальнодержавного значення*** – горючі копалини, метали, неметали, води (підземні та поверхневі), інертні гази, грязі лікувальні (Перелік корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення, затв. постановою КМУ від 12 грудня 1994 р. № 827; далі у цьому розділі навчального посібника – постанова КМУ № 827).

В абсолютній більшості випадків за ч. 1 (за наявності кваліфікуючих ознак – і за іншими частинами) ст. 240 КК України кваліфікується незаконне видобування двох різновидів корисних копалин місцевого значення – піску та, хоч і значно рідше, суглинку. Стосовно ж корисних копалин загальнодержавного значення, то предметом злочинного промислу найчастіше стає кам'яне вугілля, підземні прісні води, пісок формувальний, туфу, камінь-пісковик, мінеральні води, глиняно-кам'яні суміші, граніт тощо [2, с. 133]. Незаконне видобування бурштину необхідно кваліфікувати за ст. 240^1 КК України.

Даючи правову оцінку діям, які полягають у незаконному видобуванні корисних копалин, необхідно, зокрема, враховувати, що сьогодні той самий вид корисної копалини в одному випадку може бути корисною копалиною місцевого значення, а в іншому – корисною копалиною загальнодержавного значення. Родовища окремих корисних копалин, які загалом віднесені до числа корисних копалин місцевого значення, за рішенням уповноваженого державного органу (Державної комісії по запасах корисних копалин) можуть бути віднесені до числа родовищ корисних копалин загальнодержавного значення. Наприклад, якщо те чи інше родовище піску буде віднесене

до числа родовищ піщано-гравійної сировини, то такий пісок визнаватиметься корисною копалиною місцевого значення, а якщо до числа родовищ неметалічної вогнетривкої чи формувальної сировини або до числа неметалічної сировини для грудкування залізорудних концентратів, то – корисною копалиною загальнодержавного значення. Зазначене стосується і таких корисних копалин, як вапняк, гіпс, сапропель і крейда [1, с. 169].

Водночас, на відміну від згаданого піску, інша корисна копалина зі співзвучною назвою – «пісковик» – згідно з постановою КМУ № 827 безальтернативно визнається корисною копалиною загальнодержавного значення, а тому її видобування незалежно від вартості має кваліфікуватися за ч. 2 (за відсутності кваліфікуючих ознак) ст. 240 КК України.

Так, встановивши, що 11 листопада 2021 р. Особа-1 здійснив незаконне видобування ґрунту, який відповідно до висновку експерта є пісковиком слюдистим з кам'янистим пилом, у спосіб його забору з котловану, Сторожинецький районний суд кваліфікував такі дії за ч. 2 ст. 240 КК України [3], з правильністю чого погодився Чернівецький апеляційний суд [4].

Захисник Особи-1 оскаржив відповідні рішення до ККС ВС, зокрема покликаючись на те, що підсудний видобував пісковик слюдистий, який відноситься до корисних копалин місцевого значення. Однак, розглянувши ці аргументи, судді ККС ВС вказали, що: 1) згідно з постановою КМУ № 827 пісковик є багатоцільовою копалиною загальнодержавного значення, що використовується у декількох напрямках, зокрема як «сировина вогнетривка», «сировина для облицювальних матеріалів (декоративне каміння)», «сировина для бутового каменю»; пісковик кварцитовидний є видом пісковику, що використовується як «сировина для виробництва кристалічного кремнію»; 2) пісковик не входить до переліку корисних копалин місцевого значення, затв. постановою КМУ № 827. Зважаючи на це, касаційна скарга захисника Особи-1 була залишена без задоволення [5].

Незаконне видобування корисних копалин місцевого значення визнається кримінально протиправним лише за умови, якщо воно вчинене ***у значному розмірі,*** тобто тоді, коли вартість корисних копалин у 30 і більше разів перевищує НМДГ (примітка ст. 240 КК України). У випадку, коли відповідна вартість є меншою, вчинене необхідно визнавати адміністративними проступком (ст. 47 КУпАП). Однак, якщо це діяння створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, то воно має розглядатись як кримінально протиправне порушення встановлених правил використання надр (ч. 2 ст. 240 КК України). Адже: 1) згідно з переліком видів надрокористування видобування корисних копалин є одним із таких видів; 2) порушення саме правил надрокористування утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, у частині порушення встановлених правил використання надр [1, с. 171].

На відміну від ч. 1, у ч. 2 ст. 240 КК України не передбачено мінімальної вартості (криміноутворювального показника) корисних копалин загальнодержавного значення, незаконне видобування яких тягне кримінальну відповідальність. Однак у випадках, коли така вартість є мізерною, правозастосовний орган може визнати скоєне діяння малозначним (ч. 2 ст. 11 КК України) і, відповідно, визнати його адміністративним проступком (статті 47, 48, 91^2 КУпАП).

Вознесенським міськрайонним судом Миколаївської області встановлено, що Особа-1, будучи директором колективного підприємства «Вознесенська харчосмакова фабрика», в період з 1 жовтня 2009 р. по 28 січня 2010 р. при зупиненні спеціального дозволу на користування надрами ділянки Вознесенського родовища, де знаходиться свердловина № 930, організував і здійснив видобування з неї корисних копалин загальнодержавного значення – 209 м^3 мінерально лікувально-столової води. У подальшому зазначений об'єм води був використаний для задоволення господарсько-побутових потреб підприємства – роботи опалювальної системи. Врахувавши те, що на момент постановлення вироку діяла нова редакції ст. 23 КУпН (набула чинності 14 січня 2011 р.), яка передбачає право для землевласників і землекористувачів у межах наданих їм земельних ділянок на видобування без спеціальних дозволів та гірничого відводу підземних вод для власних господарсько-побутових потреб, питного водопостачання, за умови, що продуктивність водозаборів підземних вод не перевищує 300 м^3 на добу, суд зробив висновок про те, що дії Особи-1, хоч формально і містять ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, через малозначність не становлять суспільної небезпеки, оскільки не заподіяли і не могли заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [6].

У наведеній вище ситуації вбачається «локальна» зміна обстановки, через що кримінально-правове реагування на дії Особи-1 мало б набути вигляду застосування ст. 48 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки» [1, с. 173].

У судовій практиці зустрічаються випадки, коли, попри, здавалося б, очевидну «мізерність» вартості незаконно добутих корисних копалин, вчинене не розцінюється як малозначне діяння.

Так, в одній зі справ встановлено, що 22 січня 2015 р. Особа-1 здійснив незаконне видобування бурштину-сирцю в лісовому масиві кварталу № 59 Немовицького лісництва поблизу с. Гута-Перейма Сарненського району Рівненської області. Незважаючи на те, що в результаті відповідних незаконних дій було видобуто лише 8,54 г бурштину-сирцю вартістю 6 грн 83 коп., Сарненський районний суд Рівненської області визнав Особу-1 винуватим у вчинені злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України [7]. Законність цього рішення згодом була підтверджена не лише Апеляційним судом Рівненської області [8], а й ККС ВС [9].

Предметом аналізованого злочину є корисні копалини місцевого та загальнодержавного значення в їхньому природному стані. Заволодіння такими копалинами у спосіб їх незаконного видобування має кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 240 без додаткового інкримінування статей КК України про відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності. Проте обернення на свою користь або користь інших осіб природних ресурсів, вилучених із надр завдяки вкладеній праці людини, потрібно розглядати як кримінальне правопорушення не проти довкілля, а проти власності [1, с. 174].

Корисні копалини визнаються майном і тоді, коли вони знаходяться (відокремлені) у промисловій зоні гірничого підприємства. Не дивлячись на те, що природні ресурси в цьому разі перебувають у непорушному природному стані, не вилучені з довкілля, у них вкладено людську працю і матеріальні ресурси. Тому ці корисні копалини вилучені з безпосереднього зв'язку з довкіллям, включені у виробничий процес та, як наслідок, перетворились у предмет кримінальних правопорушень проти власності [1, с. 174].

Список використаних джерел

1. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики) : навч. посіб. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський ; за ред. О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана. Київ : Норма права, 2024. 468 с.

2. Максіменцев М. Г. Протидія злочинності у сфері надрокористування : монографія. Харків : Панов, 2019. 411 с.

3. Вирок Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 11 січня 2022 р. у справі № 723/5055/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102497487.

4. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 18 березня 2022 р. у справі № 723/5055/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103702385.

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 січня 2023 р. у справі № 723/5055/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108582830#.

6. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 2 грудня 2011 р. у справі № 1407/1-306/11. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/68529797.

7. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 20 травня 2016 р. у справі № 572/1493/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61501130.

8. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 12 жовтня 2016 р. у справі № 572/1493/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/61986939.

9. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 вересня 2018 р. у справі № 572/1493/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76930410.

Шипп Володимир Володимирович,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Швидка трансформація суспільних відносин під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, змін у ціннісних орієнтаціях суспільства та воєнного конфлікту зумовлює появу якісно нових викликів для системи кримінально-правового регулювання, зокрема для Особливої частини кримінального права України. Динамічний розвиток цифровізації, розширення сфер штучного інтелекту, генетичних досліджень, а також актуалізація проблем безпеки у зв'язку з повномасштабною агресією РФ проти України формують новий тип правової реальності, у якій традиційні кримінально-правові конструкції дедалі частіше виявляються недостатньо гнучкими або застарілими.

По-перше, цифрова трансформація, що пронизує практично всі сфери суспільного життя, створює нові типи суспільно небезпечних посягань, які важко співвіднести з усталеною системою кримінально-правових понять і категорій. Йдеться не лише про кіберзлочини у вузькому сенсі, але й про комплексні форми правопорушень, де цифрові інструменти або штучний інтелект використовуються як засоби вчинення кримінальних правопорушень, наприклад, для шахрайства, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. У таких випадках постає питання адаптації кримінально-правової термінології, а також вироблення специфічних кваліфікаційних критеріїв, які дозволять адекватно оцінювати ступінь суспільної небезпеки цифрових посягань і визначати межі кримінальної відповідальності у сфері штучного інтелекту.

По-друге, зміни у морально-культурних орієнтирах суспільства, зумовлені як глобалізаційними процесами, так і етичними викликами цифрової доби, впливають на суспільне сприйняття шкоди, правомірності та допустимості певних форм поведінки, що, у свою чергу, зумовлює перегляд традиційних критеріїв суспільної небезпеки діяння та меж криміналізації.

Не менш важливим є вплив воєнних факторів, адже масові правопорушення, воєнні злочини, колабораційна діяльність та інші кримінальні правопорушення, що вчиняються під час воєнного стану, змінюють акценти у правоохоронній діяльності та призводять до стрімких змін у кримінальному законодавстві. У цих умовах Особлива частина

кримінального права України опиняється під одночасним тиском технологічних, етичних і політичних факторів, що потребує не часткових, а системних рішень у сфері кримінально-правової політики. Важливою тенденцією сучасного етапу є потреба у створенні гнучкого механізму постійного моніторингу криміногенних ризиків та оновлення термінологічної бази. Як справедливо зазначено у дослідженні, «значна кількість законодавчих норм не може бути ефективно виконувана в умовах воєнного стану, через що з'являється потреба в їх адаптації до нових форм суспільно небезпечної поведінки» [2].

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблематика кваліфікації воєнних злочинів та кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зокрема у світлі повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Недосконалість чинного кримінального законодавства в цій сфері виявляється у відсутності чіткого розмежування між воєнними злочинами, передбаченими статтею 438 Кримінального кодексу України, та іншими формами протиправної поведінки, що мають воєнний контекст. Як зазначають Д. Д. Новгородська та В. П. Любавіна, нинішня редакція зазначеної статті залишається надмірно узагальненою, що суттєво ускладнює кваліфікацію конкретних суспільно-небезпечних діянь, створює підґрунтя для правової невизначеності та знижує ефективність кримінального переслідування за воєнні злочини [3]. Це, своєю чергою, породжує ризик неоднакового застосування правових норм у практиці досудового розслідування та судового розгляду, що суперечить принципам юридичної визначеності, справедливості та рівності громадян перед законом.

Крім того, існує об'єктивна необхідність гармонізації національного кримінального законодавства з міжнародним гуманітарним правом, насамперед із положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які поки що не знайшли повної імплементації у правову систему України. У відсутності комплексного підходу до розслідування, кваліфікації та судового розгляду воєнних злочинів криється загроза формування суперечливої практики, що може підривати довіру до системи правосуддя. Вихід із цієї ситуації вбачається у проведенні комплексної реформи, спрямованої на уточнення законодавчих критеріїв, що дозволяють відмежовувати воєнні злочини від суміжних складів, а також на підвищення рівня підготовки правоохоронців та суддів у сфері міжнародного гуманітарного права. Удосконалення правозастосовної практики вимагає посилення ролі експертного супроводу, зокрема залучення фахівців із військового, міжнародного та кримінального права. У цьому сенсі системне оновлення норм Особливої частини Кримінального кодексу України має не лише доктринальне, але й значне практичне значення, оскільки створює передумови для підвищення ефективності правосуддя у воєнний та післявоєнний

періоди, а також сприятиме інтеграції української системи кримінальної юстиції до європейського правового простору.

Окремої уваги потребує правозастосовна практика, пов'язана з колабораціонізмом, передбаченим статтею 111-1 Кримінального кодексу України, який як законодавча новела викликав численні проблеми у сфері кримінально-правової кваліфікації та забезпечення балансу між державною безпекою й свободою вираження поглядів. Насамперед відсутність чітких критеріїв для відмежування інформаційної пропаганди, публічних висловлювань або медіаактивності від колабораційної діяльності призводить до значних труднощів у визначенні правової природи поведінки особи. Це, своєю чергою, породжує ризики як надмірної криміналізації форм суспільно допустимої комунікації, так і недооцінки справді небезпечних дій, спрямованих на підрив державного суверенітету. Другою проблемою є доведення умислу (mens rea) у справах про колабораційну діяльність, адже суб'єктивна сторона таких правопорушень часто базується на контекстуальних факторах, таких як висловлювання, публічні виступи чи участь у заходах, де довести наявність прямого умислу на співпрацю з агресором надзвичайно складно.

У цьому контексті особливе значення набуває питання якості доказової бази, яка здебільшого представлена цифровими матеріалами – публікаціями у соціальних мережах, відеозаписами, коментарями, участю в онлайн-заходах тощо. Такі докази потребують ретельного аналізу з використанням спеціальних методів цифрової криміналістики, оскільки інтерпретація смислового навантаження висловлювань може істотно впливати на юридичну кваліфікацію діяння. Як зазначають українські науковці А. М. Ященко та В. В. Павликівський, чинна редакція статті 111-1 КК України потребує суттєвого уточнення, зокрема у частині формулювання об'єктивних і суб'єктивних ознак складу колабораційної діяльності, а також створення уніфікованих методичних орієнтирів для органів досудового розслідування та судів [4].

Виходячи з цього, нагальною є необхідність удосконалення законодавчого та процесуального регулювання шляхом уточнення правових критеріїв відмежування колабораційної діяльності від інших форм суспільної поведінки, запровадження системи оцінки контексту та мотивів висловлювань, розроблення єдиних стандартів збору, фіксації та збереження цифрових доказів. Застосування таких комплексних підходів сприятиме зменшенню ризиків неправомірної криміналізації, підвищенню рівня правової визначеності та зміцненню гарантій прав людини в умовах воєнного й післявоєнного періоду. У перспективі це дозволить сформувати збалансовану модель кримінально-правового реагування на виклики сучасності, у якій поєднуватимуться вимоги національної безпеки, принципи справедливості та верховенства права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
2. Supreme Court of Ukraine. Актуальні питання кримінального права та процесу: законодавчі зміни до КК та КПК України, воєнні та військові злочини. Прес-центр Верховного Суду України. 23 жовтня 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1497055.
3. Новгородська Д. Д., Любавіна В. П. Актуальні проблеми кваліфікації воєнних злочинів в Україні. Молодий вчений. 2024. № 7 (131). С. 177–180. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-26.
4. Ященко А. М., Павликівський В. В. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. Т. 29, № 2. С. 31–50. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02.

Ющук Микола Федорович
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАРОДЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність притягнення до кримінальної відповідальності за мародерство в умовах воєнного стану зумовлена різким ускладненням внутрішньої безпекової ситуації, зростанням кількості кримінальних правопорушень проти власності та посиленням соціальної напруги в період збройної агресії російської федерації проти України. За таких обставин мародерство набуває особливо небезпечних форм: від викрадення майна військових які були взяті в полон, до розкрадання майна військового, гуманітарного чи іншого критичного призначення. Наукове дослідження цієї норми має важливе значення для вдосконалення правозастосовної практики, забезпечення ефективної протидії таким правопорушенням, чіткого відмежування мародерства від суміжних складів кримінальних правопорушень, а також встановлення справедливого покарання для осіб, дії яких підривають громадську безпеку, правопорядок і довіру суспільства в умовах воєнного стану.

Мародерство, за законодавством України про кримінальну відповідальність, є тяжким злочином, що посягає на власність,

громадську безпеку та моральні засади суспільства, особливо в умовах воєнного стану. Кримінальна протиправність і караність мародерства визначені у ст. 432 Кримінального кодексу України [1]. Це злочин проти суспільства, внутрішньої стабільності та порядку, які забезпечуються державою навіть у надзвичайних умовах, спричинених збройною агресією та воєнними діями. Особа, що вчиняє мародерство, діючи умисно й використовуючи ситуацію збройного конфлікту чи загальної небезпеки, порушує єдність та моральні принципи суспільства, спричиняючи шкоду (або створюючи реальну можливість її заподіяння) у сфері захисту прав власності та забезпечення громадської безпеки. Такі дії підривають довіру до держави, ускладнюють функціонування органів влади та посилюють соціальну напругу в умовах, коли суспільство найбільше потребує підтримки.

Як відомо, кримінальні правопорушення, спрямовані на заволодіння чужим майном фізичними особами, які не є військовослужбовцями, кваліфікуються за статтями: Крадіжка (ст. 185 КК України), Грабіж (ст. 186 КК України), Розбій (ст. 187 КК України), Вимагання (ст. 189 КК України), Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) [1]. У сучасному суспільстві існує бачення, що всі кримінальні правопорушення проти власності, які скоєні в умовах воєнного часу, необхідно кваліфікувати як мародерство. Однак особи, які вчинили правопорушення, що передбачені зазначеними статтями, не підпадають під кваліфікацію відповідно до статті 432 Кримінального кодексу України, а саме «Мародерство», оскільки ці дії вчиняються загальним суб'єктом, і не на полі бою. Визначення відмежувальних ознак суміжних посягань дає змогу зрозуміти відмінності між схожими кримінальними правопорушеннями, якщо відповідальність за їх вчинення передбачається статтями, розміщеними у різних розділах Особливої частини КК України [2, с. 4].

Відповідно до ст. 432 КК України, кримінально-правова характеристика мародерства, охоплює сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають суспільну небезпеку цього діяння. Основним безпосереднім об'єктом злочину виступають суспільні відносини, спрямовані на дотримання звичаїв та правил ведення війни, а також підтримання бойової дисципліни у Збройних Силах та інших військових формуваннях. Додатковим необхідним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини власності. Предметом мародерства є речі, що перебувають при вбитих чи поранених, які належать їм на праві власності, за винятком зброї, боєприпасів, вибухових речовин, документів та іншого майна, призначеного для ведення військових дій. Об'єктивна сторона злочину проявляється у діянні, що полягає у викраденні речей, як у таємний, так і у відкритий спосіб, що призводить до суспільно небезпечних наслідків у вигляді незаконного заволодіння майном. Мародерство вчиняється на полі бою або в зоні бойових дій, і злочин вважається закінченим з моменту настання

фактичної можливості розпорядження викраденими речами. Суб'єктом злочину може бути тільки військовослужбовець. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та корисливим мотивом, що виражається у свідомому заволодінні чужим майном у умовах воєнного конфлікту.

Питання мародерства не оминуло і міжнародне гуманітарне право. Так відповідно до ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду під воєнним злочином розуміється незаконне, беззмістовне і великомасштабне знищення і привласнення майна, яке не викликане військовою необхідністю. Притягнення осіб до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні відбувається через Міжнародний кримінальний суд [3].

Міжнародний кримінальний суд може призначати строки позбавлення волі залежно від тяжкості майнового злочину, а також визначати розмір та зобов'язувати відшкодувати шкоду потерпілим від злочинів. Однак, чи має значення для України згаданий вище документ у контексті притягнення до відповідальності російських військовослужбовців, які покинули територію України? Треба зазначити, що до цього часу ні російська федерація, ні Україна не є країнами-членами Міжнародного кримінального суду. Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року, але так і не ратифікувала його, хоча після угоди про Асоціацію з ЄС у 2014 році ратифікація цього документу є одним із прямих міжнародних зобов'язань України.Тобто, реальне притягнення російських військовослужбовців до відповідальності навіть після ухвалення рішення Міжнародним кримінальним судом можливе лише після перехоплення їх на території однієї з 123 країн, які ратифікували Римський статут [4, с. 7].

Отже, мародерство є злочином особливої суспільної небезпеки, дослідження кримінально-правових аспектів якого в умовах воєнного стану дозволяє виділити його серйозний вплив на безпеку держави, стабільність соціальних відносин та моральні засади суспільства. З огляду на специфіку вчинення цього правопорушення, що проявляється у свідомому заволодінні майном в умовах бойових дій, мародерство не лише порушує права власності, а й підриває довіру громадян до державних інститутів, ускладнює забезпечення правопорядку та створює додаткові загрози для функціонування суспільних структур в надзвичайних умовах. Аналіз правозастосовної практики демонструє необхідність чіткого розмежування мародерства від інших кримінальних правопорушень проти власності, врахування його специфічних ознак та контексту воєнного стану. Посилена кримінальна відповідальність за такі дії є виправданою і відповідає завданню захисту громадської безпеки, гуманітарних ресурсів та особливо вразливих категорій населення. Таким чином, поглиблене наукове вивчення правової природи мародерства та практичних аспектів його кваліфікації має стратегічне значення для вдосконалення

законодавства, підвищення ефективності протидії цьому явищу та забезпечення справедливого та пропорційного покарання осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення в умовах підвищеної загрози для держави і суспільства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Крижановський А., Обрембальський С. Мародерство як різновид кримінальних правопорушень проти власності:Особливості його вчинення умовах воєнного стану. 2023. С. 4–5. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32104/30.pdf.

3. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf

4. Предместніков О. Г., Назаренко П. Г., Першина К. В. Кримінальна відповідальність за мародерство в умовах воєнного часу (українські реалії). Академічні візії. Вип. 20, 2023. Секція «Право». DOI: 10.5281/zenodo.8002682.

Ясінський Вадим Олександрович,
ад'юнкт Національної академії
внутрішніх справ

УЧАСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ У НАРКОЗЛОЧИННОСТІ: ВИКЛИКИ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні питання протидії наркозлочинності є особливо гострим. Внаслідок дестабілізації окремих територій, зростання рівня тіньової економіки, послаблення контролю на кордонах, переміщення великої кількості осіб та перенавантаження правоохоронної системи формуються сприятливі умови для поширення незаконного обігу наркотичних засобів. Додаткову небезпеку становить участь службових осіб у такій діяльності, оскільки вони мають владні повноваження, доступ до інформації та можливість впливати на хід оперативно-розшукових заходів і в цілому кримінального провадження. Аналіз цих викликів є критично важливим для розбудови ефективної системи протидії незаконному обігу наркотиків під час воєнного стану.

Службові особи, причетні до наркозлочинності, створюють умови для функціонування стабільних кримінальних схем, отримують неправомірну вигоду за невтручання або сприяння незаконному обігу наркотичних засобів, а в окремих випадках – беруть безпосередню участь у їх виробництві або збуті.

У воєнний період такі дії загрожують національній безпеці, підривають довіру до державних інституцій та створюють корупційні передумови для функціонування організованої злочинності. Саме тому

всебічний аналіз правового статусу службової особи як можливого суб'єкта наркозлочинів, а також особливостей протидії таким правопорушенням, є надзвичайно актуальним.

Відповідно до частини 3 статті 18 Кримінального кодексу України, службовою особою визнається особа, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [1].

Відповідальність спеціального суб'єкта у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачена ст. 308 «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 312 «Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 313 «Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням», ст. 319 «Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин», ст. 320 «Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» Кримінального кодексу України [2, с. 43].

Таким чином, участь службових осіб у таких злочинах підвищує суспільну небезпеку через поєднання доступу до наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або відповідних документів та обладнання з можливістю зловживання службовим становищем. Це підкреслює необхідність посиленого контролю, превентивних заходів та ефективного документування протиправних дій, особливо в умовах воєнного стану.

Ключовим обов'язком оперативних підрозділів є вживання необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасне виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень, у тому числі наркозлочинів, скоєних шляхом зловживання службовим становищем [3].

Відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», система заходів протидії передбачає такі дії: контрольовану поставку, оперативну закупку, конфіскацію, направлення запитів правоохоронним органам щодо розміщення коштів, отриманих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зупинення та припинення діяльності закладів масового перебування громадян, у яких виявлені факти вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також вживає заходи протидії незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин та здійснює адміністративний нагляд за особами, звільнених з місць позбавлення волі, а також огляд транспортних засобів, вантажів та особистих речей громадян [4].

Водночас закон не наділяє оперативні підрозділи повноваженнями щодо проведення заходів із безпосередньої профілактики наркозлочинів. Всі дії з виявлення та припинення наркозлочинів не відносяться до категорії профілактичних, а решта заходів, передбачених законом, виходить за межі компетенції оперативних підрозділів Національної поліції України. У такому контексті виникає ризик зловживання службовим становищем посадовими особами, які можуть використовувати надані їм повноваження для власної вигоди та перешкоджати законному розслідуванню. Це може призвести до послаблення ефективності боротьби з наркозлочинністю, корупції у правоохоронних органах та зниження довіри громадян до державних інституцій [5, с. 481].

У цьому контексті особливо актуальним стає питання інтеграції міжвідомчої взаємодії у сфері протидії наркозлочинності. Взаємодія між Національною поліцією, прокуратурою, Державною прикордонною службою, Службою безпеки України та іншими контролюючими органами дозволяє забезпечити комплексний підхід до виявлення та документування фактів зловживання службовим становищем. Така співпраця спрямована на зменшення корупційних ризиків, підвищення оперативності реагування та забезпечення належного процесуального супроводу кримінальних проваджень.

Не менш важливим є питання підготовки та підвищення кваліфікації службових осіб, що безпосередньо залучені до контролю обігу наркотичних засобів. Проведення спеціалізованих тренінгів, правових семінарів та навчань з етичних стандартів службової діяльності знижує ризики зловживання повноваженнями та сприяє формуванню професійної культури, заснованої на законності та відповідальності.

Отже, службова особа як суб’єкт у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів становить особливий кримінально-правовий феномен, який поєднує корупційні, організаційні та кримінальні ризики. Кримінальна відповідальність

таких осіб базується на сукупності норм Кримінального кодексу України, а підвищена суспільна небезпека обумовлена можливістю впливати на процеси слідства й оперативної діяльності. В умовах воєнного стану протидія таким правопорушенням потребує комплексного підходу: удосконалення механізмів оперативно-розшукової діяльності, забезпечення міжвідомчої взаємодії, цифровізації документування, посилення антикорупційної політики та впровадження ефективних превентивних заходів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Харь І. О. Суб'єкт злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Юридична наука (Київ, Україна), 2017, № 4 (70), с. 41–60. URL: https://ssrn.com/abstract=2966669

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII : станом на 9 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

4. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text.

5. Ясінський В. О. Запобігання наркозлочинам у системі повноважень оперативних підрозділів національної поліції України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 480–484. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/110

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XVI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 27 листопада 2025 року)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 23.12.2025. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 28,0. Ум. друк. арк. 26,04.
Тираж 20 прим.